ئەبەيدۇللا ئىبراھىم

بوزدالا

Abaydulla Ibrahim

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئەسەرلىرى

تۈندىكى چاقماق
بەشىنچى ئوغۇل
ئاجايىپ كۆزلەر
ساياھەتنامە
ئۈچ غەزەل
بوز دالا
داغ

ISBN 978-7-288-11529-7
9 787228 115297 >
定价: 40.00 元

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئەسەرلىرى

بوزدالا

常州大学图书馆
藏书章

(رومان)

6

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

www.uyghurkitap.com

图书在版编目(CIP)数据

怀信可汗：维吾尔文/艾拜都拉·易卜拉欣著. --乌鲁木齐：新疆人民出版社，2010. 1
ISBN 978—7—228—11529—7

Ⅰ. 怀 … Ⅱ. 艾… Ⅲ. 长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2010)第 001430 号

作　　者	艾拜都拉·易卜拉欣
责任编辑	阿不都热合曼·艾白
责任校对	海丽且木·孜亚吾顿
特约校对	阿依尼沙·亚库甫
美术设计	艾克拜尔·沙力
插　　图	阿·阿布力孜，哈·阿布都哈得尔
美 术 字	苏·司马义·哈力
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	(0991)2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	16.125
插　　页	18
版　　次	2010 年 1 月第 1 版
印　　次	2010 年 1 月第 1 次印刷
印　　数	1—3000
定　　价	40.00 元

بوز دالا

ئاپتورى : ئەبەيدۇللا ئىبراھىم
مەسئۇل مۇھەررىرى : ئابدۇراخمان ئەبەي
مەسئۇل كوررېكتورى : خەلچەم زىياۋۇدۇن
تەكلىپلىك كوررېكتورى : ئايىنسا ياقۇپ
گۈزەل سەنئەت لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ
رەسسام : ئابدۇراخمان ئابلىز ، خالىل ئابدۇقادىر
خەتتات : سۇلايمان ئىسمايىل خالى
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون : 0991—2827472
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
پوچتا نومۇرى : 830001
باسقۇچى : شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
سانتقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 16.125
قىستۇرما ۋارىقى : 18
نەشرى : 2010 - يىلى 1 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى : 2010 - يىلى 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 1—3000
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—11529—7
باھاسى : 40.00 يۈەن

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئاپتور ھەققىدە

شائىر، يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىم — ئۆزىگە خاس ئىجادىيەت يولى ۋە ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيىتى ئارقىلىق يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا، گۈللىنىشىگە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان، ئەسەرلىرى كەڭ ئوقۇرمەنلەر ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەرنىڭ قايىللىقىغا، يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشكەن مۇنەۋۋەر ئەدىبلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە دېگۈدەك قەلەم تەۋرەتكەن، لىرىكىلىرىدا مىللىتىمىزنىڭ مەدەنىيىتى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، خاراكتېر ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلىگەن بولسا، داستانلىرىدا دەۋرنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن؛ ھېكايىلىرىدە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي رېئاللىقنى، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى، ھايات مەسىلىلىرىنى يازغان بولسا، رومانلىرىدا زور تارىخىي ۋەقەلەرنى تەسۋىرلىگەن. ئۇنىڭ ھەرقايسى ژانىرلىرىدىكى ئىجادىيىتى خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ۋە ئورتاقلىقلارغا ئىگە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ لىرىكا ۋە رومان ئىجادىيىتىدىكى مۇۋەپپەقىيىتى ئالاھىدە گەۋدىلىك. ئۇ مۇنەۋۋەر ئەدىبلىرىمىزنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە دەۋرىمىزدىكى داڭلىق ژۇرنالىستلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ژۇرنال باشقۇرۇش، ژۇرنال چىقىرىش جەھەتلەردىكى نەتىجىسىمۇ ئومۇمىي ئېتىراپقا ئىگە.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم 1951-يىلى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ چىرا ناھىيىسىدە مەرىپەتپەرۋەر ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، 1957-يىلىدىن 1966-يىلىغىچە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1966-يىلىدىن 1972-يىلىغىچە «قايتا تەربىيە» ئېلىش ئۈچۈن ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. 1972-يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1976-يىلى ئوقۇش

پۇتتۇرۇپ، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى رېداكسىيىسىگە تەقسىم قىلىنغاندىن بۇيان، شۇ رېداكسىيە قارمىقىدىكى «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى ۋە خەنزۇ تىل - يېزىقىدا نەشر قىلىنىدىغان «سۇبھى» ژۇرناللىرىدا باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ھازىر «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ ئالىي مۇھەررىرى. ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم 1964 - يىلى «خوتەن گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «تالمايدىكەن بىلىكى» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت ساھەسىگە كىرىپ كەلگەن. گەرچە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ھەر خىل ژانىرلاردا بولسىمۇ، دەسلەپكى باسقۇچتا شېئىرىيەت ئاساسىي ئورۇندا تۇردۇ. ئۇ ئىجادىيەتكە يېڭى كىرىشكىنىگە، ئىجادىيەت ساھەسىدە شەكىللىۋازلىق، شوئارۋازلىق، سولچىللىق ئاساسلىق خاھىش بولۇپ كەتكىنىگە قارىماي، شۇ يىللاردا يەنە «يۇلغۇن چېچىكى»، «ياشلىق ناخشىسى»، «تىرىم پەسلى»، «ھاياتتىن خاتىرىلەر»، «گۈل يېزام» قاتارلىق بىر تۈركۈم شېئىرلارنى يېزىپ، بۇ شېئىرلاردا ۋەتەننى، خەلقنى، ئەمگەكنى ئۇلۇغلاپ ۋە مەلۇم بەدىئىي سەۋىيە يارىتىپ، ئۆزگىچە ئىجادىيەت يولى تۇتقان ۋە ئۆزىنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدىكى ئوتتەك قىزغىنلىقى ھەم شېئىرىي تالانتىنى ئاشكارىلىغان. شائىر 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرى، 1980 - يىللارنىڭ دەسلەپىدە شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ گۈللەنگەن بىر دەۋرىنى باشلاپ، ئۆزىنىڭ كىشىلەرنى قايىل قىلىدىغان شېئىرىي تالانتىنى، ئۆزگىچە كۆزىتىش، ئۆزگىچە پىكىر قىلىش، ئاجايىپ شېئىرىي ئۇنۇم پەيدا قىلىش ئىقتىدارىنى «ئۇچ غەزەل»، «خوتەن قەغىزى»، «ئەتلەسكە مۇخەممەس»، «مۇقام ھەققىدە مۇخەممەس» قاتارلىق ئېسىل لىرىكىلىرىدا نامايان قىلغان. بۇ لىرىكىلار ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ئاشۇ يىللاردىكى شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە كۈچلۈك تەسىر قوزغىغان. شائىرنىڭ «قەشقەردە كەچ»، «قەشقەر باغچىسى»، «قەشقەر ئۈستىدە» قاتارلىق

شېئىرلاردىن تەشكىل تاپقان «ئۇچ غەزەل» — ئەبەيدۇللا ئىبراھىم لىرىكىلىرىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلىپلا قالماستىن، بەلكى يېڭى دەۋردىكى غەزەلچىلىكىمىزدىمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. قەشقەر ھەققىدىكى بۇ بىر يۈرۈش غەزەللەردە شائىر بۇ قەدىمكى مەدەنىيەت مەركىزىدىكى تىپىك، ۋەكىللىك خاراكتېردىكى جانلىق كۆرۈنۈشلەرنى ئاجايىپ ھاياجان، قىزغىن مۇھەببەت، ئېسىل مىسرالار ئارقىلىق تەسۋىرلەپ، تىل بىلەن ئىپادىلەپ بولغۇسىز بىر خىل ئېستېتىك ئۇنۇم ياراتقان. «خوتەن قەغىزى»، «ئەتلەسكە مۇخەممەس»، «مۇقام ھەققىدە مۇخەممەس» قاتارلىق شېئىرلىرىدىمۇ شائىر ئىجادكار، ئەمگەكچان، مەدەنىيەتلىك ئەجدادلىرىمىز ياراتقان قەغەز، ئەتلەس، مۇقاملارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىمىزدىكى رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، يۈكسەك دەرىجىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك روھىنى ئىپادىلىگەن. بۇ شېئىرلاردىن كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەسكى، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم كلاسسىك شەكىللەردە ياخشى يازالايدىغان ۋە ئۇنىڭ مەلۇم سەۋىيىسىنى ياراتقان ھازىرقى زامان شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى. بۇ شېئىرلارغا ئوبزورچىلار يۇقىرى باھالارنى بېرىشكەن. يۇقىرىدا ئىسمى ئاتاپ ئۆتۈلگەن ئاشۇ شېئىرلاردا شائىر خەلقىمىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئىجادچانلىقىنىڭ مەھسۇلى بولغان، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قىممەتلىك بايلىقى ھېسابلىنىدىغان مۇقام، مەشرەپ، ئۆرپ - ئادەت، گىلەم، ئەتلەس، قەغەز... قاتارلىقلارنى قىزغىن مۇھەببەت بىلەن مەدھىيىلەپ، ئۆزىنىڭ ئىجادكار ئەجدادلىرىمىزغا بولغان چەكسىز ھۆرمىتىنى بەدىئىي يۈكسەكلىكتە تولۇق ئىپادىلەپ بەرگەن.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئىجادىيىتىدە داستانچىلىقمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ 1970 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا داستان يېزىشقا كىرىشكەن، 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرى، 1980 - يىللارنىڭ باشلىرىدا داستانچىلىقتا ناھايىتى زور ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيىتىگە ئېرىشكەن. 1978 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە بولغان قىسقىغىنا بەش يىل ئىچىدە ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «گۈلزۇپەر»، «پولات»، «دوستۇمنىڭ خاتىرىسى»، «چىمەندە

توي» ، «قارا ۋە ئاق» ، «ھەسەن ـ ھۈسەن» قاتارلىق يىرىك داستانلارنى يېزىپ ، يېڭى دەۋردىكى ئۇيغۇر داستانچىلىقىغا مۇناسىپ تۆھپىلەرنى قوشتى . شائىرنىڭ بۇ بىر قاتار داستانلىرى ئىچىدە «قارا ۋە ئاق» داستانى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ ، شائىر بۇ داستانىدا سانائەت تېمىسىنى يازغان ، ئۇنىڭدا كۆمۈركان ئىشچىسى تەلئەتنىڭ كەسىپ ۋە مۇھەببەت جەھەتتىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن . داستاندا شائىر ۋەقەلىكنى بايان قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي ، يەنە ھايات ھەققىدە ، گۈزەللىك ھەققىدە ، كەسىپ ھەققىدە ، قەلب ھەققىدە چوڭقۇر مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارغان ھەم يېڭىچە قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ، ئەسەرنى مەزمۇن جەھەتتىن يۇكسەكلىككە ئىگە قىلغان . «دوستۇمنىڭ خاتىرىسى» — شائىرنىڭ يەنە بىر يىرىك داستانى بولۇپ ، ئۇنىڭغا باش قەھرىمان سەرسانىنىڭ ئاپەتلىك يىللار — «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرى ، پاجىئەلىك تەقدىرى ئارقىلىق ، بىر ئەۋلاد زىيالىيلار باشتىن كەچۈرگەن ئېچىنىشلىق قىسمەتلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن . شائىر داستاندا مۇكەممەل بىر پۈتۈن ۋەقەلىك ئارقىلىق دەۋر رېئاللىقىنى كەڭ ۋە ماھىيەتلىك كۆزەتكەن ۋە مۇھىم مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغان ، ئوخشىمىغان خاراكتېر ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بىر تۈركۈم پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىپ ، ھايات ھەققىدىكى ئويلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان . داستاندىكى كەسكىن زىددىيەت ـ توقۇنۇشلار ، ئوخشىمىغان تەقدىرلەر كىشىگە چىنلىق تۇيغۇسى بەخش ئەتسە ، كۈچلۈك لىرىكا ۋە ئۆزگىچە مۇھاكىمىلەر كىشىگە بەدىئىي زوق بېغىشلايدۇ .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تونۇلغان يازغۇچى . ئۇ 1980 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ ھېكايە ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ ، «ئاجايىپ كۆزلەر» ، «يەر» ، «كۆڭۈل نەدىن چىقىدۇ» ، «سېرىق سەبدە» ، «ھەي ئادەملەر» ، «ئىنسان قەدرى» ، «كۆلەيمۇ يا يىغلايمۇ» قاتارلىق بىر تۈركۈم ياخشى ھېكايىلەرنى يېزىپ ، ئوقۇرمەنلەرگە سۇندى . يازغۇچىنىڭ كۆزىتىش نۇقتىسى ، پىكىر قىلىش ئۇسۇلى ئۆزگىچە بولغاچقا ، بۇ

ھېكايىلەردە تۇرمۇشنىڭ ئاددىي كۆرۈنۈشتىكى تەرەپلىرى يېزىلىپ، ماھىيەتلىك مەسىلىلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، بۇ ھېكايىلەر كۈچلۈك تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە، كىشىنىڭ قەلبىنى ھاياجانغا سالىدۇ. يازغۇچى بۇ ھېكايىلىرىدە تۇرمۇشتىكى ئەمەلىي، جانلىق ۋەقەلەرنى، خاراكتېرلارنى يۇكسەك دەرىجىدە ئومۇملاشتۇرۇپ ھەم ئەدەبىيلەشتۈرۈپ يېزىپ، دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى، ئەخلاق قارىشى، ئادەملىك ساپاسى ھەققىدىكى كۆزىتىشلىرىنى، مۇلاھىزىلىرىنى، قاراشلىرىنى قىزىقارلىق، تەسىرلىك ۋەقەلىك ۋە جانلىق بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويغان. يازغۇچى ئۆزىنىڭ بۇ بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ھېكايىلىرى ئارقىلىق ئادەم ھەققىدە ئىزدەنگەن، ھاياتلىقنىڭ قىممىتى، ئەھمىيىتى ھەققىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن، بۇ جەھەتتىن قارىغاندا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدىكى ۋەقەلىك ۋە پېرسوناژلار مەقسەت ئەمەس. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى ھەجىم جەھەتتىن ئىخچام، ئاممىباب، ئۆزگىچە قۇرۇلما ماھارىتى بىلەن يېزىلغان؛ ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە تىل ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن ئىشلىتىلگەن بولۇپ، كىشىگە كۈچلۈك ئېستېتىكىلىق زوق بېغىشلايدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم كىيىنچە ھېكايە ئىجادىيىتىدىن رومان ئىجادىيىتىگە ئۆتۈپ، 1988 ـ يىلى «تۇندىكى چاقماق» ناملىق تارىخىي رومانىنى، 1996 ـ يىلى «داغ» ناملىق تارىخىي رومانىنى، 2006 ـ يىلى «بوز دالا» ناملىق تارىخىي رومانىنى نەشر قىلدۇردى. يازغۇچىنىڭ بۇ ئۈچ پارچە رومانى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلغان رومانلار بولۇپ، قىزغىن ئالقىشقا، يۇقىرى باھالارغا سازاۋەر بولدى. يازغۇچىنىڭ تۇنجى رومانى ھېسابلىنىدىغان «تۇندىكى چاقماق»تا خوتەننىڭ چىرا ناھىيىسىدە مىلادىيە 20 ـ ئەسىرنىڭ 10 ـ يىللىرىدا يۈز بەرگەن، خەلقنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ مۇستەبىت، چىرىك ھۆكۈمرانلىقىغا، يەرلىك فېئودال بەگ ـ ئەمەلدارلارنىڭ دەھشەتلىك زۇلمىغا ۋە چەت ئەل تاجاۋۇزچى كۈچلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان بىر قېتىملىق كۆلىمى چوڭ دېھقانلار قوزغىلىڭى تەسۋىرلەنگەن. يازغۇچى مول تارىخىي بىلىمى، ئەتراپلىق تۇرمۇش بىلىمى ۋە كۈچلۈك بەدىئىي

تەسەۋۋۇرى ئاساسىدا تارىخىي ۋەقەلەرنى ، شەخسلەرنى قايتىدىن جانلاندۇرۇپ بېرىپ ، روماننى ھەم تارىخىي چىنلىقتا ، ھەم بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە قىلغان . يازغۇچى رومانىدا خەلق قوزغىلىڭىنىڭ تارىخىي مۇقەررەرلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپلا قالماستىن ، بەلكى يەنە چوڭقۇر مۇھاكىمىلەرنىمۇ يۈرگۈزۈپ ، ماھىيەتلىك مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان . روماندا سوپۇرگە ئاخۇن ، سىيىت ھاجى ، ئابلىز قارى ، ئابدۇللا چاققان قاتارلىق بىر تۈركۈم روشەن خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە ، تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە پېرسوناژلار ئوبرازلىرى يارىتىلغان بولۇپ ، يازغۇچىنىڭ ئوبراز يارىتىش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى ھەقىقەتەن كىشىنى قايىل قىلىدۇ . يازغۇچى رومانىدا تارىخىي تەركىبلەر بىلەن بەدىئىي توقۇلمىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ناھايىتى ياخشى بىر تەرەپ قىلغاچقا ، بۇ رومان ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق تارىخىي رومان بولۇپ چىققان .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم «تۇندىكى چاقماق» رومانى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ رومانچىلىقىغا ئاساس سالغان بولسا ، «داغ» رومانى ئارقىلىق رومان ئىجادىيىتىنىڭ يۇقىرى پەللىسىنى ياراتقان . «داغ» تارىخىي رومان بولۇپ ، ئۇ ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە يىرىك ئەسىرى ، شۇنداقلا يېڭى دەۋردىكى ئۇيغۇر رومانچىلىقىدا مەيدانغا كەلگەن نادىر رومانلارنىڭ بىرى . روماندا مىلادىيە 19 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يۇرتىمىزدا يۈز بەرگەن بىر قاتار تارىخىي ۋەقەلەر ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ ، ئەكسىيەتچى ، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار ، زالىم بەگ ـ ئەمەلدارلارنىڭ ئەل ـ يۇرتقا ئېلىپ كەلگەن تۈگىمەس بالايىئاپەتلىرى ، ۋەيرانچىلىقلىرى ، بۇنىڭغا چىداپ بولالمىغان خەلق ئاممىسىنىڭ قوزغىلىپ ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى تەسۋىرلەنگەن . يازغۇچى مول تارىخىي بىلىمى ئاساسىدا ئەسەرنى كۈچلۈك تارىخىي چىنلىققا ئىگە قىلىپ ، خەلقىمىز تارىخىدىكى ئاشۇ بىر قېتىملىق جەڭگىۋار كۈرەشنى بەدىئىي يۈكسەكلىكتە كۆتۈرۈپ تەسۋىرلىگەن . يازغۇچى تارىخنى يازغاندا نوقۇل تارىخ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي ، بەلكى يەنە بەدىئىي تەسەۋۋۇر ، توقۇلمىلار بىلەن ئەسەرنىڭ بەدىئىي جەلپ قىلىش كۈچىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان . تېخىمۇ قىممەتلىك

بولغىنى شۇكى ، يازغۇچى تارىخىي ۋەقەلەرنى ، تارىخىي شەخسلەرنى قايتىدىن كۆرسىتىپ قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن ، بەلكى ئاشۇ تارىخىي ۋەقەلەردىن ، تارىخىي شەخسلەردىن بۇگۈنكى زامان كىشىلىرى ئۇچۇن ساۋاق بولىدىغان تەجرىبىلەرنى يەكۇنلەپ ، رومانىنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان . يازغۇچى ئۆز ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكى بويىچە تارىخ ئارقىلىق بۇگۈنگە ئىبرەت قىلغان ، ئىنسان ھەققىدە ، ھايات ھەققىدە چوڭقۇر قاراشلىرىنى ئىپادىلىگەن ، ئاجايىپ جەلپكار ۋەقەلىك ئارقىلىق ئەسەر سۇژىتىنى قانات يايدۇرغان ، يۇكسەك بەدىئىي ماھارەتنىڭ مەھسۇلى بولغان ، كىشىگە ئۆزگىچە تەسىرات بېرىدىغان نىياز ھېكىمبەگ ، كىپەك دەرۋىش قاتارلىق يېگانە پېرسوناژلار ئوبرازىنى ياراتقان . ئۇنىڭدىن باشقا ، رومانىنىڭ تەسۋىرلەش ، بايان قىلىش ، تىل ئىشلىتىش ، قۇرۇلما ئورۇنلاشتۇرۇش ماھارەتلىرىمۇ ناھايىتى ئۇستۇن .

رومانىنىڭ ئەڭ چوڭ مۇۋەپپەقىيىتى نىياز ھېكىمبەگ ، كىپەك دەۋرىش قاتارلىق پېرسوناژلار ئوبرازىدا گەۋدىلىنىدۇ . «نىياز ھېكىمبەگ قۇۋلۇق ، شۇملۇق بىلەن سۇيىقەست ۋە ھىيلە - مىكىردە تەڭدىشى يوق بىر ئادەم . ئۇنىڭ ئۇچۇن ئورۇن ۋە مەرتىۋە ئۆز ھاياتىدىنمۇ ئەزىز ۋە قىممەتلىك . ئۇنىڭچە ۋاپا ۋە ساداقەت دېگەنلەر ياشاش ئىقتىدارى بولمىغان يارامسىز ئادەملەرنىڭ ئويلاپ تاپقان نەرسىسى . ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئۇچۇن باشقىلارنىڭ ھايات يولىنى كېسىش نىياز ھېكىمبەگنىڭ ئۆزگەرمەس ھايات مەنتىقىسى . ئۇ رەزىللىك ۋە مۇناپىقلىقنىڭ جانلىق تىپى ، ياۋۇزلۇق ۋە قانخورلۇقنىڭ كەم تېپىلىدىغان ئۈلگىسىدۇر . ئۇنىڭ ئۇچۇن دۇنيادا ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ھەققەت ۋە ئادالەت ، دەردمەن ، بىچارىلەرنىڭ ئۆز - ئۆزىنى چۈشىنىپ يېتىشى . يازغۇچى ··· ئۇنى ماھىيىتى تۈپتىن ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل زىددىيەت قاينىمىغا ، يەنى ئەمگەكچى خەلق ۋە ئۆز كۈشەندىلىرى بىلەن بولغان توقۇنۇشلار ئېقىمىغا تاشلايدۇ . نەتىجىدە ، نىياز ھېكىمبەگ بۇ شەپقەتسىز ئېلىشىشتا ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە ئىككىلا سەپتە ئوخشاشلا مەغلۇپ بولۇپ ، ئۆزىنىڭ جىنايەتلىك شەرمەندە ھاياتىنى يىرگىنچلىك ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ» ، «كىپەك دەرۋىش خەلق ۋە ئۇنىڭ غايىلىرىنى

ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان، بۇ يولدا ئۆمۈر بويى ئىزدىنىش ۋە رىيازەت چېكىشنى ۋىجدانىي بۇرچى ھېسابلايدىغان، خەلقىنىڭ تەقدىرى ۋە كېلەچىكىدىن باشقا ھېچقانداق غەم، تەشۋىشى بولمىغان ھالال بىر ئادەم. ئۇ ھايات چۈشەنچىسى كەڭ، تۇرمۇش بىلىمى چوڭقۇر، ھەممە نەرسىگە ئۆزگىچە قارايدىغان، ھەرقانداق مۇرەككەپ ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىڭ سىر، ھېكمەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ساددا پىكىر، مۇلاھىزىلىرى بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدە ئەقىل ئىگىسى». «كېپەك دەرۋىش بىلەن نىياز ھېكىمبەگ ئوبرازلىرى ئەدەبىياتىمىزدا ھازىرغىچە قەلەمگە ئېلىنمىغان، پروزىمىزدا ھېچقانداق بەدىئىي ئىزناسى بولمىغان پۈتۈنلەي يېڭى ئوبرازلار، ئۇلارنى ئاپتور ئۆزىنىڭ ماھارەتلىك قەلىمى بىلەن ئەدەبىياتىمىزغا بىرىنچى بولۇپ ئېلىپ كىردى»[1].

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم بۇنىڭدىن باشقا يەنە دراما ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، «نازۇگۇم» دىرامىسى، كىنو سىنارىيىسى ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، «سىرلىق كارۋان» سىنارىيىسىنى يازغان. ئۇنىڭ ئەرەب يېرىم ئارىلى، چاۋشيەن، ياپونىيە، ئامېرىكا ۋە ياۋروپا ئەللىرى قاتارلىق ئەللەرگە قىلغان زىيارىتى ئاساسىدا يېزىلغان زىيارەت خاتىرىلىرىمۇ ناھايىتى ياخشى يېزىلغان بولۇپ، جەمئىيەتتە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئىجادىيىتىدە ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك بولغىنى شۇكى، ئۇ يەنە ساياھەت خاتىرىلىرىنى ئاساس قىلغان خاتىرە ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدىمۇ گەۋدىلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى بۇ يېڭى ئەدەبىي تۈرنىڭ تەرەققىياتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپىلەرنى قوشتى.

ئازاد رەھمەتۇللا سۇلتان، كېرىمجان ئابدۇرېھىم: «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» نىڭ «ئۇيغۇر بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتى تارىخى» قىسمى

---

① مۇھەممەت پولات: «داغ» — «ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيىتى»، «ئەدەبىيات — چىنلىق ۋە گۈزەللىك زېمىنى»، 53 ـ، 63 ـ، 73 ـ بەتلەر.

نەشرىياتتىن

ئاتاقلىق شائىر ، يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ «تۇندىكى چاقماق» ۋە «داغ» رومانلىرىدىن كېيىنكى يەنە بىر مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەمگىكى بولغان «بوز دالا» رومانىدا مىلادىيە 744 - يىلى ئورخۇن دەرياسى ۋادىسىدا قۇرۇلغان ئورخۇن ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ تارىخى ، ئىجتىمائىيىتى ، مەدەنىيىتى ۋە بۇ قاغانلىقنىڭ تاڭ سۇلالىسى بىلەن بولغان قويۇق سىياسىي ، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرى توغرا تارىخ قارىشى ئاساسىدا يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت بىلەن يورۇتۇپ بېرىلگەن . شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئېلىمىزنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكىنى ، چېگرا رايونىنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش ، ئەلنى ئەمىن قىلىش ۋە گۈللەندۈرۈش يولىدىكى تارىخىي كۈرەش ئەمەلىيىتىدىن ئوبرازلىق ئۈچۈرلار بېرىلگەن . شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى ، مەزكۇر رومان جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ تۇنجى رەئىسى يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ «ئۇيغۇرلار قەدىمىي ، شۇنداقلا نەۋقىران بىر مىللەت . ئۇلار تارىختا ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەتلىك خانلىقلىرىنى قۇرۇپ چىققان بولسىمۇ ، ئىچكىرى ئىچكىرى ئۆلكىلىرى بىلەن قويۇق سىياسىي ، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى ئۈزۈل ساقلاپ كەلگەن . ئۇلار ئېلىمىزنىڭ چېگرا ئامانلىقىنى قوغداپ ، دۆلەتنىڭ بىرلىكى ئۈچۈن ناھايىتى زور تۆھپىلەرنى قوشقان . تارىختا ئۇيغۇر خەلقى يەنە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى سۇلالىلەرنىڭ توپىلاڭنى تىنچىتىشىغا كۆپ قېتىم قوشۇن چىقىرىپ ياردەم قىلغان» («جۇڭگو مىللەتلىرى گېزىتى» 2005 - يىلى 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى سانى) دېگەن يۇكسەك باھاسىنى ئىشەنچلىك تارىخىي پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلاپ بەرگەن .

www.uyghurkitap.com

يازغۇچىنىڭ ئۇزۇن يىللىق جاپالىق ئۆگىنىش، ئىزدىنىشىنىڭ مەھسۇلى بولغان بۇ روماندا ئاپتور ئورخۇن ئۇيغۇر قاغانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مىلادىيە 762 ـ يىلىدىن مىلادىيە 795 ـ يىلىغىچە بولغان قىسقىغىنە 30 نەچچە يىللىق ئەگرى ـ توقاي كەچۈرمىشلىرىنى تارىخىي ماتېرىيالىزم مەۋقەسىدە تۇرۇپ، خېلى مۇكەممەل بەدىئىي قۇرۇلما، پىشقان نەسرىي تىل ۋە يارقىن بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق روشەن ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىپ، تارىخىي چىنلىقنى ئەتراپلىق نامايان قىلىشقا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلغان.

ھەممىگە ئايانكى، مۇقەددەس ۋەتىنىمىز تۇپرىقىدا ياشاپ كەلگەن ھەر مىللەت خەلقى ۋەتىنىمىزنىڭ ئۇزاق تارىخى ۋە شانلىق مەدەنىيىتىنى ئورتاق ياراتقان. بۇ رومانىنىڭ نەشر قىلىنىشى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېلىمىز مىللەتلىرىنىڭ بىر ئەزاسى بولغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخىي مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىشقا قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىسىگە بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا مۇھىم رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. ئىشىنىمىزكى، تارىخىي چىنلىق بىلەن تارىخىي چىنلىق ئاساسىدىكى مۇۋاپىق بەدىئىي توقۇلما ماھىرلىق بىلەن بىر گەۋدە قىلىنغان بۇ تارىخىي رومان يېڭى دەۋر ياشلىرى ئۈچۈن كۆڭۈلدىكىدەك بىر ۋەتەنپەرۋەرلىك ئوقۇشلۇقى بولۇپ قالغۇسى.

ئىزدىنىشنىڭ چېكى ۋە ئىجادىي ئەمگەكنىڭ ئاخىرقى پەللىسى بولمايدۇ. شۇ سەۋەبلىك، «بوز دالا» رومانىنىمۇ مۇكەممەللىكتە پەللىگە يەتكەن دەپ ئېيتالمايمىز. شۇڭا، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەيۋەچانلىقنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، رومان ۋەقەلىكلىرىنىڭ دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشىنى زامان، ماكان تەكشىلىكىگە قويۇپ ئوقۇپ چىقىشى ۋە مۇۋاپىق باھا بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

قوشۇمچە :

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرى ھەققىدە

ئابدۇللا مەتقۇربان

20 ـ ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرى ، 80 ـ يىللىرىنىڭ باشلىرىدا ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئۇيغۇر كىتابخانلىرىنىڭ نەزىرىدە خېلى يېتىلگەن بىر شائىر سانىلاتتى . چۈنكى ، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم شۇ مەزگىللەردە ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ يۇقىرى سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «ئۈچ غەزەل» ، «مۇقام ھەققىدە مۇخەممەس» ، «خوتەن قەغىزى» ، «تارىم ئاقىدۇ» قاتارلىق لىرىك شېئىرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرقانچە داستان ۋە شېئىر توپلاملىرىنىڭ ئاپتورى سۈپىتىدە كىتابخانلار قەلبىنىڭ ھۆرمەت تۆرىدىن ئورۇن ئالغان . 1983 ـ يىلى ئۇ «ئۈچ بولكا» ناملىق تۇنجى ھېكايىسى بىلەن پروزا ساھەسىگە كىرىپ كەلگەندىن كېيىن ، 1988 ـ يىلغىچە «سېرىق سەبدە» ، «تۇمانلىق دۇنيا» ، «قورقۇنچلۇق يەكشەنبە» قاتارلىق ھېكايە ۋە پوۋېستلارنى ئېلان قىلىپ ، بۇ ساھەدىمۇ ئۆزىنىڭ بەلگىلىك ئىقتىدارىنى نامايان قىلدى . ئەگەر «ئۈچ بولكا»نى ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ئىجادىيەتتە شېئىردىن پروزىغا ئۆتۈشىدىكى بىر كۆۋرۈك ھېسابلىغاندا ، 1983 ـ يىلدىن 1988 ـ يىلغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۇنىڭ پروزىدىكى ھېكايىدىن رومانچىلىققا ئۆتۈشىدىكى تەييارلىق باسقۇچى دېيىشكە بولىدۇ . چۈنكى ، بۇ يىللاردا ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ھېكايە ۋە پوۋېست تۈرى بويىچە بەزى سىناقلار ھېسابىغا كېيىنكى

رومان ئىجادىيىتى ئۈچۈن كېڭەرلىك بەدىئىي جۇغلانما ۋە تەجرىبە توپلىدى . نەتىجىدە 1988 ـ يىلى «تۈندىكى چاقماق» رومانىنى ، ئارىدىن سەككىز يىل ئۆتۈپ 1996 ـ يىلى «داغ» رومانىنى ، يەنە 10 يىلدىن كېيىن «بوز دالا» رومانىنى يورۇقلۇققا چىقاردى . بۇ مۇناسىۋەت بىلەن كىتابخانلارنىڭ نەزىرىدە ئىلگىرىكى شائىر ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئەمدى يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىمغا ئايلاندى . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بۇ ئۈچ رومانىنى ئۇيغۇر تىلىدا كۆپلۈكنى بىلدۈرىدىغان «لار» ، «لىرى» قوشۇمچىلىرى بىلەن سۈپەتلەشنىڭمۇ ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى . ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنى يەككە ھالدا ئوقۇغاندا ئوخشىمايدىغان تەسىراتقا ئېرىشكىلى بولغىنىدەك ، ئۇلارنى بىرىكتۈرۈپ ئوقۇغاندىمۇ ئۆزگىچە تەسىراتقا ئىگە بولۇش بىلەن بىللە ئۈچ رومانغا ئورتاق بولغان بەزى ئالاھىدىلىكلەرنى بايقاشقىمۇ بولىدۇ .

ھازىرغىچە نەشر قىلىنغان خېلى نۇرغۇن رومانلارغا ئوخشاش ، ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ بۇ ئۈچ رومانىمۇ تارىخىي تېمىغا بېغىشلانغان . ئالايلۇق ، «تۈندىكى چاقماق» رومانىدا 1912 ـ يىلىدىكى «چىرىيە ۋەقەسى» تېما قىلىنغان . 1912 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى چىرىيە ، شۇنىڭدەك پۈتكۈل جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ سىياسىي ئاتموسفېراسى بۇ ۋەقەنىڭ پۈتكۈل جەريانى ، ۋەتەن ساتقۇچ يۈەن شىكەي ھاكىمىيىتىنىڭ بولۇمسىزلىقى تۈپەيلىدىن بۇ ۋەقەنىڭ ئەقىلگە سىغمىغۇدەك دەرىجىدە ناھەق بىر تەرەپ قىلىنىشى تارىخىي چىنلىق ۋە زۆرۈر بەدىئىي توقۇلمىلار ياردىمىدە تەسۋىرلەنگەن . «داغ» رومانىدا 1866 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئوتتۇرا ئاسىيادا ئامىتى قاچقان ياقۇپبەگنىڭ ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ ئاتالمىش «يەتتە شەھەر ھاكىمىيىتى»نى تىكلىگەنلىكى ، شۇ جەرياندا خوتەن پادىشاھى ھېبىبۇللا مۇپتىنى ئۆلتۈرۈپ ، «پادىشاھ»نىڭ خۇن دەۋاسىنى قىلىپ قىساس ئالغىلى يۇرت ـ يۇرتلاردىن كەلگەن 40 مىڭدەك قەھرىلىك پىدائىيىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ خوتەننى ئىتائىتكە ئالغانلىقى ، مانجۇ ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدە يەكەندە ئىشىك

www.uyghurkitap.com

ئاغىسى بولغان ۋە ئۆزىگە يول باشلاپ خوتەننى ئىتائەت قىلدۇرۇشتا تۆھپە كۆرسەتكەن نىيازنى خوتەنگە ھاكىمبەگلىككە تەيىنلىگەنلىكى، شۇنىڭدىن كېيىنكى 10 يىلدا خوتەن دىيارىدا نىياز ھېكىمبەگنىڭ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان زۇلۇم - ستەمنى يولغا قويۇپ، خەلقنى قان يىغلاتقانلىقى يىپ ئۇچى قىلىنغان. ئۇنىڭغا ياندىشتۇرۇپ، ئاشۇ 10 يىلدا ياقۇپبەگنىڭ «يەتتە شەھەر ھاكىمىيىتى»نى ساقلاپ قېلىش كويىدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەممىلا يېرىنى قانغا بوياپ، ئاخىر چىڭ سۇلالىسى چېرىكلىرى كېلىۋاتقاندا نىياز ھېكىمبەگنىڭ قارا قولى بىلەن كورلىدا ئۆلگەنلىكى، نىياز ھېكىمبەگنىڭ چىڭ سۇلالىسى چېرىكلىرىگە غالچىلىق قىلىش بەدىلىگە ئېرىشكەن يەكەننىڭ ئامباللىقىغا نارازى بولۇپ غەلىيان كۆتۈرگەندە سىرى پاش بولۇپ قېلىپ، جازاغا بۇيرۇلغانلىقى ۋە ئادەمسىز ئۆتەڭدە كېپەك دەرۋىش بىلەن ئايمۇھەممەت تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكى قاتارلىق ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن. «بوز دالا» رومانىدا بولسا ئۆتۈكەن تاغلىرى ئېتىكىدىكى ئۇرخۇن دەرياسى ۋادىسىغا جايلاشقان ئوردۇبالىق شەھىرى مەركەز قىلىنىپ، باش قەھرىمان قۇتلۇقنىڭ يېتىم قالغانلىقىدىن تارتىپ تونباغا تارخانغا باقما بالا بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشى، تونباغا تارخان بۆكۈ قاغاننى جازالاپ قاغان بولغاندا قۇتلۇقنىڭ دەسلەپ مىڭبېشى، كېيىنچە تومەنبېشى، تونباغا قاغان ئالەمدىن ئۆتۈپ ئۇنىڭ ئوغلى تاراس تېكىن قاغان بولغاندا، ئېل ئۆگەسى بولغانلىقى، تاراس تېكىن بەگبارس تەرىپىدىن قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەندە بەگبارسنى جازالاپ گۆدەك ئايچۇرنى تەختكە چىقارغان بولسىمۇ، ئايچۇرمۇ ئۆلۈپ كېتىپ، ئاخىر ئەل رايى بويىچە قاغان بولغانلىقىدىن ئىبارەت بىر پۈتۈن جەريان تەسۋىرلەنگەن. بۇ خانلىقنىڭ ئۆز زېمىنىنى ئۆتۈكەن ئېتەكلىرىدىن ئالتاي تاغلىرى، پۈتكۈل بېشبالىق ئەتراپى، قاغانبۇت ۋە زامانىسىدىكى «تۆت قەلئە»نىڭ ئىككىسىگىچە (يەنى كوسەن ۋە بوگۈنكى قارا شەھەرگىچە) كېڭەيتكەنلىكى، بۇ خانلىقنىڭ شۇنچە كەڭ دائىرىدىكى قەبىلە ۋە قوۋملار بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن ئۇلارنى

ئۆزلىرىگە قارام قىلىپ دوستلىششى ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تۇرلۇك ئىچكى نىزاھ ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلاردىكى تۆر تالىششلار ، ئۇيغۇر ئىلىنىڭ تاڭ ھاكىمىيىتىگە ئۆكتە قوپقان ئۆڭلۈك ـ سۆيگۈن تۆپىلىگىنى تىنچىتىپ بېرىشى مۇناسىۋىتى بىلەن تاڭ چوڭ ئاستانىسى بىلەن بولغان قۇدا ـ باجىلىق ئالاقىلىرى ، شۇنىڭدەك تاڭ ئوردىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى تۇرلۇك نىزاھلار كىرىشتۇرۇلۇپ ، رومانىنىڭ سىغىمىنى خېلىلا ئاشۇرغان . «بوز دالا »دىكى يۇقىرىقى ۋەقەلىك ئۇرخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ بىر مەزگىللىك چېچىلاڭغۇلۇق ۋە تەۋرىنىشتىن مۇستەھكەملىنىپ ، كېيىنكى يېرىم ئەسىردىن ئارتۇق گۈللەپ روناق تېپىشىغا ئاساس سېلىنغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ . ناۋادا پەرھات جىلاننىڭ «ئۇرخۇن شەجەرىسى» رومانىنى ئۇرخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ گۈللىنىشتىن ئاجىزلىشىش ۋە خارابىلىششىغىچە بولغان جەرياننى تەسۋىرلىگەن دېسەك ، «بوز دالا» رومانىدا دەل ئاشۇ گۈللىنىشكە ئاساس سېلىنغان جەريان بايان قىلىنىدۇ . ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلىكلەردىن مەيلى «چىرىيە ۋەقەسى» بولسۇن ، مەيلى ياقۇپبەگ باسمىچىلىقى بولسۇن ياكى «بوز دالا »دىكىسى بولسۇن ، ھەممىسى مىللىتىمىزنىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىك ۋە تارىخىي تەرەققىياتىدا خېلىلا سالماقلىق ئورۇن ئىگىلەيدۇ . ئاپتور ئۆز رومانلىرىدا يۇقىرىقى ۋەقەلىكلەرنىڭ يۈز بېرىش سەۋەبلىرى ، جەريانى ۋە نەتىجىسى ، شۇنىڭدەك ئۇلارغا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ، شۇ كونكرېت تارىخىي شارائىتتا ئوينىغان رولى ، ئۇنىڭغا كۆرسەتكەن تەسىرى ، تارىختا تۇتقان ئورنى قاتارلىقلارنى چوڭقۇر ئانالىز قىلىپ ، تارىخىي ماتېرىيالىزم مېتودى بويىچە كۆزىتىپ ۋە بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە ئوبرازلاشتۇرۇپ خېلى يۇقىرى بەدىئىي ئۇنۇمگە ئېرىشكەن . ئەمەلىيەتتە تارىخىي تېمىدىكى رومانلارغا قويۇلىدىغان تەلەپمۇ شۇ . چۈنكى ، «تارىخىي تېمىدا يېزىلغان رومان ، چىن مەنىسىدىن ئېيتقاندا ، ھەم ھەقىقىي تارىخ ، ھەم بەدىئىي ئەسەر بولالىشى ، يەنى

تارىخشۇناسلىق بىلەن رومانچىلىق سەنئىتىنىڭ جانلىق بىرىكمىسى بولالىشى، ھەممىدىن ئاۋۋال تارىخىي چىنلىقنى ئاساس ۋە ئالدىنقى شەرت قىلىشى لازىم. مۇنداق ئەسەر مۇئەللىپتىن تارىخ ئىچىگە چوڭقۇرلاپ كىرىشنى ۋە تارىخ ئىچىدىن قاڭقىپ چىقىش ماھارىتىنى تەلەپ قىلىدۇ»[1]، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا بۇ تەلەپلەر خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالغان. مىللىي ۋە سىنىپىي ئېزىشكە قارشى تۇرۇش، ئىچكى ئىناقلىقنى، تاشقى باراۋەرلىكنى تەكىتلەش، مىللەتپەرۋەرلىك ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنىڭمۇ ئاساسىي مېلودىيىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلارنى مەدھىيە دەپ قارىغاندا، بۇنداق مەدھىيە ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا كۆيلەشكە قارىغاندا تولىراق ئىنسان تەبىئىتى ۋە پسىخىكىسىدىكى ئاجىزلىقلارنى ئېچىپ تاشلاش شەكلى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، «تۈندىكى چاقماق» رومانىدىكى ۋەقەلىك ئەسلىدىكى چىرىيە بوستانلىقىنىڭ قۇم ئاستىدا قېلىپ، چىرىيە ئاھالىسىنىڭ ھاياتلىقىنىڭ تۈپ كاپالىتى بولغان سۇنى ئىزدەپ جەنۇبقا كۆچۈشى ۋە قاراقۇرۇم ئاتىنىڭ بېشارىتى بىلەن چىرىيە دەرياسىنىڭ شەكىللىنىشىدىن ئىبارەت ئىككى رىۋايەت ئاساسىغا قۇرۇلغان. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككى رىۋايەت ئىبرەت تۈسىنى ئالغان ئىككى ۋەقەگە چېتىلغان: بۇ يۇرتقا قۇم ئاپىتى كەلگەندە، ئاھالىنىڭ كۆپىنچىسى 100 نەچچە ياشلىق بوۋاينىڭ نەسىھىتىگە قۇلاق سالماي، قۇم ئاستىدا قېلىپ ھالاك بولغان. بوۋاينىڭ گېپىگە كىرىپ قۇمغا موما تىكلەپ، ئۇنى تۇختىماستىن ئايلىنىش بەدىلىگە ھايات قالغۇچىلار سۇ ئىزدەپ جەنۇبقا كۆچكەندە، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆپىنى كۆرگەن بىر كىشى يۇرتقا سۇ تەلەپ قىلىپ قاراقۇرۇم ئاتىنىڭ ئالدىغا بارغان. قاراقۇرۇم ئاتا ئۇنىڭ تەلىپىنى بەجا كەلتۈرگەنىۇ، ھېلىقى كىشى ھاسىسىنى سۆرەپ كېلىۋېتىپ يۇرتقا يېقىنلاشقاندا قاراقۇرۇم ئاتىنىڭ نەسىھىتىگە پىسەنت قىلماي ئارقىسىغا قاراپ سېلىپ، قىيان بولۇپ شاۋقۇن سېلىپ كېلىۋاتقان سۇنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشىغا سەۋەب بولغان. «داغ» رومانىدا خوتەندە يۈز بەرگۈسى ياقۇپبەگ

www.uyghurkitap.com

يىغىلىقىدىن ئالدىن خەۋەر تاپقان كىيەك دەرۋىش خوتەنلىكلەرنى بۇ ئاپەتتىن خەۋەرلەندۈرۈپ قۇتقۇزۇش نىيىتىدە يەكەندىن ئالايىتەن كېلىپ ، ئەل ئىچىدە ئوقۇمۇشلۇقلاردىن سانىلىدىغان قاۋۇل قازانچىنىڭ ئىككى ئوغلى بىلەن كەرىمقۇلغا بولغۇسى ئاپەتتىن پال شەكلىدە بېشارەت بەرسىمۇ ، «خۇش خەۋەر ئاڭلاپ كۆنۈپ كەتكەن غەپلەت ياستۇقىنى قىرلاپ شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان» ② ، «پايدا ئالسىمۇ سادىدىلىقىدىن ئالىدىغان ، زىيان تارتسىمۇ سادىدىلىقىدىن تارتىدىغان» ③ بۇ كىشىلەر خوتەن دىيارىغا چىن دىلىدىن جان كۆيەرلىك قىلىۋاتقان بۇ دەرۋىشنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي ، يادىدىن ئەبەدىي چىقىمىغۇدەك ، ھەتتا لەنتى نىياز ھېكىمبەگمۇ «… قوشبىگى جانابلىرى … كەمىنە قۇللىرى تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنىمەنكى ، قەتلىئامنى ئاخىرلاشتۇرىدىغان پۇرسەت كەلدى . قالغان مۇسۇلمانلارنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچسىلە ، ئۇلار ئىتائەتمەنلىك بىلەن پۇقرادارچىلىقنى قىلسا» ④ دېيىشكە مەجبۇر بولغۇدەك قىرغىنغا گۇۋاھچى بولىدۇ . كېيىنچە گويا قاباھەتلىك چۈش كۆرگەندەك ، ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن قەتلىئامنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ، دەرۋىشكە ئىشەنمىگەنلىكىگە مىڭ بىر پۇشايمانلارنى قىلىپ «دەرۋىش ئاتا نەدىسەن !» دەپ نالە قىلسىمۇ چىققان كۆز مەڭگۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ . «بوز دالا»دا بولسا ، تۇنباغا قاغان كونا ئۆلپىتى ، تەختى يېنىغا يوشۇرۇنغان چايان سۈپەت بەگبارىسىنىڭ يامان غەرىزى توغرىسىدا قۇتلۇقنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىغا قۇلاق سالماي ، كېيىنكى نۇرغۇن كۆڭۈلسىز ۋە ئورۇنسىز ئاقىۋەتلەرگە سەۋەبچى بولىدۇ . ھەتتا ئۆزى ئىشەنگەن بۇ كىشى تەرىپىدىن قەستلىنىپ بىئەجەل ئۆلگىلى تاسلا قالىدۇ ⑤ . شۇنىڭ بىلەن «ئۆزۈمدىن كەتتى» دېگەن پۇشايمانلىق بىر ئېغىز گەپنى داۋاملىق تەكرارلايدۇ ⑥ . نادانلىق ، ئارتۇقچە ئاق كۆڭۈللۈك ، ئاقىللارغا ئىشەنمەسلىك ، ۋەدىگە ۋاپا قىلىشقا سەل قاراش ، تەجرىبىدىن ساۋاق ئالماسلىق ، شۇ سەۋەبلىك ھەمىشە مەڭگۈلۈك پۇشايمانغا قېلىشلار مىللىتىمىز پىسخىكىسىدا ئاسان ئېرىمەيدىغان چوكمە ، يەنى كوللېكتىپ ئاڭسىزلىق شەكىللەندۈرگەن . ئەبەيدۇللا

ئىبراھىم رومانلىرىدا دەل مىللىتىمىز پسىخىكىسىدىكى ئاشۇنداق ئاڭسىزلىق قېزىپ چىقىرىلىپ، ئۇنىڭ ئۆتمۈش ۋە يېقىنقى زاماندا مىللىتىمىزگە كەلتۈرگەن ئاپەتلىرى ئوبرازلاشتۇرۇلىدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرى بەلگىلىك تارىخىي ماتېرىياللىق قىممىتىگە ئىگە. ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ يېزىۋاتقىنى مەيلى قايسى دەۋرنىڭ تارىخىي ۋەقەلىكلىرى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاپتور ماتېرىياللارنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئالدى بىلەن بەلگىلىك ۋاقىت ئاجرىتىپ، تېمىغا ئالاقىدار ماتېرىيال ۋە ساھەلەر بويىچە سىستېمىلىق ئۆگىنىپ ئالدىن قەلەم تەۋرىتىش ئادىتىنى شەكىللەندۈرگەن (بۇ تارىخىي تېمىدا ئەسەر يازغان، يېزىۋاتقان ياكى يازماقچى بولغان باشقا قەلەم ساھىبلىرىغىمۇ ئورتاق تەلەپ). مۇشۇ نۇقتىدىن ئەبەيدۇللا ئىبراھىم تېما ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار تارىخىي ھادىسىلەرنىڭ چىنلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، رومانلىرىدا تارىخىي ۋەقە ۋە تارىخىي شەخسلەرگە ئائىت نۇرغۇن مەلۇماتلارنى ئەسلىي مەنبە بويىچە ئىزاھلاپ كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ئىزاھات ئۆرپ ـ ئادەت، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلەرگىچە تۇتىشىپ، رومانلارنىڭ ماتېرىياللىق قىممىتىنى ئاشۇرىدۇ ۋە كىتابخانغا مول تارىخىي بىلىممۇ بېرىدۇ. ئەمما، ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ بىزگە تەقدىم قىلىۋاتقىنى نەق تارىخنىڭ ئۆزى ئەمەس. بەلكى شۇ تارىخىي ۋەقەلىكنىڭ بەدىئىي بىر تەرەپ قىلىنىشىدىن پۈتكەن رومان. يەنە بىر تەرەپتىن، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئۆز رومانلىرىدا زۆرۈرى بەدىئىي توقۇلمىلار ۋاسىتىسى بىلەن تارىخىي ھادىسىلەر ۋە تارىخىي شەخسلەرگە قايتىدىن جان كىرگۈزىدۇ. بۇ يەردە دېيىلگەن بەدىئىي توقۇلمىلار ئاساسەن بايان قىلىنىۋاتقان تارىخىي ھادىسىلەرنىڭ مەنتىقىلىق تەرەققىياتىغا ماس كېلىدىغان دراماتىك توقۇنۇش، بۇ توقۇنۇشقا بىۋاستە قاتنىشىپ ئۇنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدىغان شەخسلەر، ئۇلارنىڭ پائالىيەت ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىن بولار تاشقى دۇنيانىڭ ناتۇرال تەسۋىرىدىن ھالقىپ پېرسوناژلارنىڭ مۇرەككەپ مەنىۋىيىتىگە شۇڭغۇش، ئۇنى

www.uyghurkitap.com

ئىمكانقەدەر ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر قېزىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . «تۇندىكى چاقماق» رومانىدىكى ۋەقەلىكنىڭ قويۇق تراگېدىيلىك تۈس ئېلىشى ، «داغ» رومانىدىكى ۋەقەلىكنىڭ ئاجايىپ دولقۇنسىمانلىقى ، «بوز دالا» رومانىدىكى تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ناھايىتى كەڭلىكى ، ئابلىز قارىنىڭ ھاماقەت ۋە ئىككى يۈزلىمىلىكى ، سۈپۈرگەئاخۇننىڭ قەيسەرلىكى ، سېيىت ھاجى ۋە نىياز ھېكىمبەگلەرنىڭ مەككارلىقى ، كېپەك دەرۋىشنىڭ تاغدەك مالامەت ۋە تۆھمەتكە چىداپ قىساس ئېلىش ئۈچۈنلا ياشىغانلىقى ، بەگبارىسىنىڭ نەپسانىيەتچىلىكى ، ياغلاقار لىڭنىڭ خوجايىنىغا سادىقلىقى ، قۇتلۇقنىڭ بىر سۆزلۈكلۈكى ... ئاپتورنىڭ يۇقىرى بەدىئىي دىت بىلەن پېرسوناژلار قەلب سىرلىرىنى ئېچىشقا ماھىر بولۇشى ، ئۈچ پارچە ئەسەرنىڭ بەدىئىي ئەسەر ئىكەنلىكىنى تولۇق پاكىتلار بىلەن تەمىن ئېتىدۇ .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا ۋەقەلىك ھەجىم جەھەتتىن كىچىكتىن چوڭغا ، ماكان جەھەتتىن يېقىندىن يىراققا ئۆتىدۇ . مەسىلەن ، بالدۇر يېزىلغان «تۇندىكى چاقماق» رومانىدا 1911 ـ يىلى يازدىن 1912 ـ يىلى يازغىچە بىر يىللا داۋام قىلغان «چىرىيە ۋەقەسى» تەسۋىرلىنىدۇ . ۋەقەلىكنىڭ بىر ئۇچى سۈپۈرگەئاخۇنلارنىڭ ئىزىدىن ئىلچىگىچە سوزۇلغان بولسىمۇ ، ماكان جەھەتتىن چىرىيە بىلەنلا چەكلىنىدۇ . بۇ ۋەقەلىك ئاساسەن مۇناپىق سېيىت ھاجىنىڭ چىرىينى چار پادىشاھنىڭ تەسەررۇپىغا ئېلىشقا ئۇرۇنۇشتەك رەزىللىكى بىلەن سۈپۈرگەئاخۇن باشلىق ئەل سۆيەرلەرنىڭ سېيىت ھاجى قىلمىشلىرىغا چەك قويۇشتىن ئىبارەت بىرلا لىنىيە بويىچە تەرەققىي قىلدۇرۇلىدۇ . «داغ» رومانىدا 19 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ ، 70 ـ يىللىرىدا نىياز ھېكىمبەگنىڭ خوتەنگە ھاكىمبەگلىككە تەيىنلەنگەندىن كېيىنكى 10 يىللىق ۋەقەلىك ھاكىمبەگ ئوردىسى — ئىلچى مەركەزلىكىدە يېزىلىدۇ ۋە پۈتكۈل جەنۇبىي شىنجاڭ دائىرىسىگە يېيىلىدۇ . ئۈچ پارچە رومان ئىچىدە ئاپتورنىڭ ئەڭ كۆپ كۈچ سەرپ قىلغىنى «بوز دالا» ، «چىرىيە ۋەقەسى» بىلەن ئاپتورنىڭ «تۇندىكى چاقماق» رومانىنى يازغان

ئـارىلىقىدىكى ۋاقىت پەرقى 70 يىل، ياقۇپبەگ يىغىلىقى بىلەن «داغ» رومانى يېزىلغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت پەرقى 120 يىل. بۇ ئىككى ۋەقە يېقىنقى زاماندا يۈز بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا ئائىت تۇرلۇك خاتىرە ۋە ماتېرىياللار خېلى كۆپ تېپىلىدۇ. ئەمما، «بوز دالا»دا تەسۋىرلەنگىنى مىلادىيە 8 ـ ئەسىردە يۈز بەرگەن. ئۇنىڭ ئاپتورىنىڭ بۇ رومانى يورۇقلۇققا چىقارغان ۋاقتى بىلەن بولغان پەرقى 1250 يىلدەك كېلىدۇ. ئۇ دەۋر ھەققىدىكى خاتىرە ۋە ھۆججەتلەر ئومۇمەن كونىچە خەنزۇ يېزىقىدا ساقلىنىپ قالغان. ئاشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بۇنىڭدىن 13 ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىت ھەققىدە ۋەقەلىك تەرتىپى تۇرغۇزۇپ، بەدىئىي تەسەۋۋۇر ئارقىلىق تارىخىي چىنلىققا سادىق بولغان ئاساستا ئاشۇ يىراق دەۋرنىڭ خېلىلا رەڭدار بەدىئىي كارتىنىسىنى سىزىپ چىقىش يازغۇچىدىن مول تارىخ ۋە جۇغراپىيە بىلىمى، مول تەسەۋۋۇر ۋە يۇقىرى بەدىئىي ئىقتىدار تەلەپ قىلىدۇ. ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئۆگىنىشچان يازغۇچى بولغاچقا، مەيلى قايسى دەۋر ھەققىدە يازمىسۇن، ھەممىسىدە ئۆزىنىڭ مول بىلىمى، كۈچلۈك تەسەۋۋۇرى ۋە يۇقىرى بەدىئىي ئىقتىدارىنى نامايان قىلىپ، كىتابخانلارنى خېلىلا قانائەتلەندۈردى.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا خاراكتېرى، خۇي ـ پەيلى بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدىغان بىر يۈرۈش پېرسوناژلار ئوبرازى خېلىلا مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان. ئۇلارنى تارىخىي شەخسلەر ۋە توقۇلما قىلىنغان شەخسلەر دەپ ئايرىشتىن باشقا يەنە ئەخلاق نۇقتىسىدا تۇرۇپ «ئىجابىي» ۋە «سەلبىي» دېگەن تۈرلەرگە ئايرىشقىمۇ بولىدۇ. گەرچە «تۇندىكى چاقماق» رومانىدا سۇپۇرگەئاخۇن، ئابدۇللا چاققان، سەپەر بوۋاي، قادىر تۆمۈرچى، نۇرەك باخشى؛ «داغ» رومانىدا كېپەك دەرۋىش، قاۋۇل قازانچى، ئايمۇھەممەد، ھەمدەم باتۇر؛ «بوز دالا»دا قۇتلۇق، ياغلاقار لىك، تۇنباغا قاغان، ئىنانقۇلى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىجابىيلىققا، ئاساسىي ئېقىمغا ۋەكىللىك قىلىدىغان بىر يۈرۈش پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازلىرىمۇ خېلى تەسىرلىك يارىتىلغان؛ ئالدىنقى ئىككى رومان زاتەن تارىخىي

تراگېدىيە بولسىمۇ ، بولۇپمۇ سۇپۇرگەئاخۇن ۋە كېپەك دەۋرىشتەك ئۈمىدۋار كىشىلەرنىڭ بولغانلىقى بىلەن ئىككى رومانىنىڭ تراگېدىيىلىك يېشىمى كىتابخانلاردا ئۈمىدۋارلىق كەيپىياتى پەيدا قىلىسىمۇ ، لېكىن سېيىت ھاجى ، نىياز ھېكىمبەگ ۋە بەگبارىس قاتارلىق ئوبرازلارنىڭ كىتابخانلارغا بېرىدىغان تەسىرى يۇقىرىقى «ئىجابىي» شەخسلەرنىڭكىنى بېسىپ چۈشىدۇ . ئىجتىمائىي مەنپەئەتدارلىق نۇقتىسىدىن ئالغاندا ، «تۈندىكى چاقماق» رومانىدىكى سېيىت ھاجى چارروسىيە جاھانگىرلىكىگە سېتىلىپ ۋەتىنىنىڭ مۇقەددەس زېمىنىدىن چېرىيىنى چار پادىشاھ تەسەررۇپىغا ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى بولغان ، يەنى بۆرىنى قوتانغا باشلىماقچى بولغان مىللىي مۇناپىق ؛ «داغ» رومانىدىكى نىياز ھېكىمبەگ تۇرغان ـ پۈتكىنى ھىيلە ـ مىكىر بىلەن تولۇپ كەتكەن ، ئۆمرى ئاجىزلارنىڭ بېشىغا دەسسەپ ، كۈچلۈكلەرگە يانتاياق بولۇپ ئۆتكەن سۈيىقەستچى . «بوز دالا»دىكى بەگبارىس تەخت تەمەسىدە ئەقلىدىن ئازغان ۋە شۇ يولدا ئەل دۈشمەنلىرى بىلەن يوشۇرۇن ئىتتىپاق تۈزگەن قارانىيەت ، مۇشۇ نۇقتىدىن يۇقىرىقى ئۈچ شەخس مەڭگۈلۈك لەنەت ئوبيېكتلىرى ، ياش ئەۋلادلارغا مەڭگۈلۈك سەلبىي دەرسلىك ھېسابلىنىدۇ . ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ، بولۇپمۇ «تۈندىكى چاقماق» ۋە «داغ» رومانىدا ئاشۇنداق لەنەتكەردىلەرنى باش قەھرىمان سۈپىتىدە بەدىئىي سەھنىگە چىقىرىپ ، يۇقىرى بەدىئىي ئۈنۈم ھاسىل قىلغان . يامان غەرەز ، سۈيىقەست ، ھىيلە ـ مىكىر ۋە نەيرەڭۋازلىق جەھەتتە يۇقىرىقى ئۈچ نەپەر شەخس بەزىدە بىر تۈز سىزىقتا كېلىپمۇ قالىدۇ . ئۇلار ئۈچىلىسى ئۆزى ئاياغ ئاستى قىلغان زېمىندا ، يەنى سېيىت ھاجى ئىلچىدا ، نىياز ھېكىمبەگ يەكەندە ، بەگبارىس ئۆتۈكەن ئېتىكىدە تۇغۇلىدۇيۇ ، ئۈچىلىسى ئۆز قوۋمىغا ، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا تۇپراققا ئاسىيلىق قىلىدۇ . ئاندىن قالسا ، ئۇلار ئۈچىلىسى ئۆزلىرىنى ھامان نىقابلاپلا يۈرىدۇ . مەسىلەن ، ھەمىشە قازاندەك سەللىنى ئوراپ ، ئېغىزىدىن كالامى شېرىپ ، قولىدىن تەسۋى چۈشمەيدىغان سېيىت ھاجى نادان پۇقراغا خۇداغا ئەڭ يېقىن تەقۋادار مۇسۇلمان

ۋە خىزىر سۈپىتىدە كۆرۈندۇ . نىياز ھېكىمبەگ دائىم ئۆزىنى سەئىد ئەۋلادى سۈپىتىدە كۆرسىتىپ ، ئەتراپىدىكىلەرنىڭ كۆزىنى بويايدۇ . شۇڭا ، مانجۇلار ھۆكۈم سۈرگەندە «دۇڭ نىياز» ، «ئەر شويە» (ئوتتۇرانچى بەگزادە) ، خۇيزۇلار ھۆكۈم سۈرگەندە «ما نىياز» [7] ، ئۇيغۇرلار ئارىسىدا سەللە ـ تونلۇق تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقالايدۇ . مانجۇلار قايتىدىن كەلگەندە بولسا ، «يەنە ئۆزۈن چاچ قويۇپ ، مانجۇچە ئۇستۇۋاش كىيىۋالىدۇ» [8] . بەگبارىس ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن شەرقىي ئاستانىنىڭ مۇناسىۋىتىگە چېتىلىدىغان ، تۇنباغا قاغاندىن يوشۇرۇنچە قىلغان قۇرىقان ئاتلىرى سودىسىنىڭ جىنايىتىنى ياغلاقار لىڭغا دۆڭگەپ ، قاغان ئالدىدا ئادالەتنى ياقىلغۇچى قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ ، ئاستىرتىن قۇتلۇققا زىيانكەشلىك قىلماقچى بولىدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا بۇ ئۈچ نەپەر شەخس يەنە ئاجايىپ چېچەن ۋە تەدبىرلىك ، سېيىت ھاجىنىڭ چىرىيە تارىخى ۋە نىياز ھېكىمبەگ ھەققىدىكى مۇلاھىزىلىرى ، ئىسلام تارىخى ۋە دىنىي ئەھكاملار ھەققىدىكى ئەتراپلىق مەلۇماتى ، نىياز ھېكىمبەگنىڭ شامالغا قاراپ يەلكەن كېرىشكە ماھىرلىقى ، «يىقىلمايدىغان تامنى يۆلەش ، يۆلىگەندىمۇ ئاۋامنىڭ دىققىتىنى قوزغىيالايدىغان داغدۇغا بىلەن يۆلەپ ، ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەندە مەيدىسىگە مۇشتلاپ تۇرۇپ مەن يۆلەپ تۇرغاچقىلا بۇ تام ئۆرە تۇرۇۋاتىدۇ دېيەلىشى ، يىقىلىش ئېھتىماللىقىنى سەزگەن ھامان بۇ تامنى پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىتتىرىپ ، تام يىقىلغاندا بولسا ئۇنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىدىن پايدىلىنىپ باشقا بىر تامنى يۆلەشكە باشلاپ ، ئۇ تام مەن ئىتتىرگەچكىلا يىقىلدى دەپ تام يىقىتقانلىق تۆھپىسىنى ئۆز دەپتىرىگە يېزىۋېلىشتىن ئىبارەت مەنتىقىسى» [9] ؛ بەگبارىسنىڭ ئاتىسى ئاتاچۇق بۆرىنىڭ تەربىيىسىدە ۋۇجۇدىدا ئىلاھىي بۆرىنىڭ ئوۋ ئوۋلاش ماھارىتىنى يېتىلدۈرۈپ ، رەقىبلىرىگە ئاشۇ ئىلاھىي بۆرىنىڭ ئوۋدىكى ئۇسۇلى بويىچە تاقابىل تۇرۇشلىرى[10]... بۇ ئۈچ نەپەر شەخسنىڭ چېچەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ . ناۋادا ئۇلارنىڭ مۇنداق مول بىلىمى ، چېچەنلىكى توغرا يولغا ، ھالال ئىشلارغا سەرپ قىلىنغان بولسا ئىدى ، ئۇلار مىللىتىمىزنىڭ

ئىلىم ـ پەن ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا ئاجايىپ تۆھپىلەرنى قوشقان، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مەدھىيىلىنىپ تىللاردا داستان بولغان بولاتتى. ۋەھالەنكى، ئۇلارنىڭ ئۇچىلىسى تامامەن ئەكسىچە بولۇپ چىقاتتى، ئاقىۋەت خەلقنىڭ دۈشمىنىگە ئايلىنىپ تارىخنىڭ لەنەت تۈۋرۈكىگە مەڭگۈلۈك مىخلىنىدۇ. ئەبەيدۇللا ئىبراھىم قەلىمى ئاستىدا بۇ شەخسلەر يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن نوقۇللا ئەخلاقىي قىممەت يارىتىپ قالماي، يەنە يۇقىرى ئېستېتىك قىممەتمۇ يارىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي قىممىتىمۇ دەل مۇشۇ يەردە. ئۇيغۇر تارىخىي رومانلىرىدا يارىتىلغان ئوبرازلار سىستېمىسىغا قارىساق، تولىراق سۇتۇق بۇغراخان («سۇتۇق بۇغراخان»)، مەھمۇد كاشغەرىي («مەھمۇد كاشغەرىي»)، بىلگە قاغان، پانتېكىن («ئورخۇن شەجەرىسى»)، تۆمۈر خەلپە، خوجىنىياز پالگان («ئىز») قاتارلىق «ئىجابىي» شەخسلەر ئوبرازىنىڭ گەۋدىلىك ئورۇندا تۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بۇ تارىخىي رومانلىرىمىزدا سەلبىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئومۇمەن ئۇنچە كۈچ سەرپ قىلىنمايۋاتقانلىقىنى، بەزى سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازلىرى يارىتىلدى دېيىلگەندىمۇ، ئۇلارنىڭ بەدىئىي قۇۋۋىتىنىڭ نىسپىي ھالدا ئاجىزلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەبەيدۇللا ئىبراھىم بۇ ئۈچ نەپەر شەخسنىڭ خېلىلا مۇكەممەل بولغان ئوبرازى ئارقىلىق تارىخىي رومانچىلىقىمىز ئوبرازلار سىستېمىسىدا مەۋجۇت بولۇۋاتقان بۇ ھالەتنى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزگەرتتى ۋە بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى. بۇ، ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ئاتالمىش «سەلبىي شەخس»لەرنىڭمۇ مۇكەممەل ۋە مۇرەككەپ قۇرۇلمىلىق ئادەم ئىكەنلىكىنى دىققەتتىن چەتتە قالدۇرمىغانلىقىنىڭ ئىپادىسى، ئاپتورنىڭ بەدىئىي ئوبراز يارىتىشتىكى بىر ئۆزگىچىلىكى.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا كەچمىشى ھەر خىل بولسىمۇ قىسمىتى ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدىغان، ئۆز كەسپىگە پۇختىلىقى، غۇرۇر بىلەن ياشىغانلىقى ئۈچۈن ئەل ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن جالالىدىن تۆمۈرچى، قاۋۇل قازانچى ۋە قۇتلۇقنىڭ

دادىسى قاتارلىق كاسىپلار ئوبرازىمۇ خېلىلا تەسىرلىك يارىتىلغان. ئۇلاردىن «تۈندىكى چاقماق» رومانىدىكى جالالىدىن تۆمۈرچى چىڭ سۇلالىسى چېرىكلىرىگە قارشى قوزغالغان «توپىلاڭچىلار»غا نەيزە ۋە قىلىچ سوقۇپ بەرگىنى ئۈچۈن ئىلچىدا تۆت يىل قاماقتا ياتىدۇ. كېيىنچە ياخشى نىيەتلىك بىر چېرىكنىڭ يارىمىدە ھەپسىدىن چىقىپ باشتوغراق چۆللۈكىدە يالغۇز ياشىغان بولسىمۇ، سۆيۈرگەئاخۇنلار سېپىدە ئابلىزقارى قارا ئۈۋىسىنىڭ كۆلىنى كۆككە سورۇپ، ئاخىرىدا قولغا ئېلىنىپ سوراقتا تارتىلىدۇ. «داغ» رومانىدىكى قاۋۇل قازانچى ئۆزىنىڭ تۆمۈرچىلىك ھۈنىرىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، شۇنىڭدەك ھېبىبۇللا پادىشاھنىڭ دەۋتى بىلەن بىر دانە توپ (زەمبىرەك) ياسايدۇ. بۇ توپنى سىناق قىلىدىغان چاغدا، ھېبىبۇللا پادىشاھ ئاچارچىلىق تۈپەيلىدىن تۆت باش كۆكۋاش ئوغرىلاپ قويغان بىر دىھقاننى تۇتۇۋېلىپ، ئۆز «ئادالىتى»نى نامايىش قىلىش ئۈچۈن ھېلىقى دىھقاننى قاۋۇل قازانچى ياسىغان توپنىڭ ئىستوۋۇلىغا ئولتۇرغۇزۇپ جازالاپ، كۆلىنى كۆككە سورۇيدۇ. بۇ ئىشتىن كېيىن قاۋۇل قازانچى ئۆزىنى گۇناھكار ھېسابلاپ، بالىلىرىنىمۇ تاشلاپ قاراڭغۇ تاغدىكى بىر مازارغا بېرىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ خۇدادىن گۇناھىنى تىلەيدۇ. كېيىنچە، نىياز ھېكىمبەگكە قارشى ئىسيان ئۈچۈن تاغ تەۋەسىگە كۆچ توپلاشقا چىققان ئوغلىغا ئەگىشىپ تاغدىن چۈشۈپ، يورۇڭقاش بويىدىكى قىرغىندا نىياز ھېكىمبەگنىڭ قولىدا — توپ ئوقىدا ئۆلۈپ كېتىدۇ. «بوز دالا» رومانىدىكى قۇتلۇقنىڭ دادىسىمۇ تۆمۈرچى بولۇپ، ياغلاقارلارغا كېرەكلىك پالتا - قىلىچلارنى ۋاقتىدا ياساپ بەرمىدىك، دېگەن ئەيىب بىلەن تۇتۇپ كېتىلىدۇ. تۇتقۇندىن چىقىپ ياغلاقارلاردىن ئۆچ ئېلىش كويىدا 30 يىللاپ پۇرسەت كۈتىدۇ. ئاخىر تاراس قاغاننى ئۆلتۈرۈشكە قاتنىشىپ تۇتۇلۇپ قالغاندا، ئويلىمىغان يەردىن ئېل ئۆگەسى بولغان ئوغلى قۇتلۇق بىلەن ئۇچرىشىپ، ئەمدى مۇرادىغا يېتىپ پۇخادىن چىققاندەك بولۇپ، دىققەتسىز تۇرغان ئوغلىنىڭ خەنجىرى بىلەن ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئۈچ پارچە رومانىدىكى ئۈچ كاسىپنىڭ ئوخشاشلا

تۆمۈرچى بولۇپ چىقىشى بىر خىل تاسادىپىيلىق بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئۆزگىچە ئاقىۋىتى ئۈچ پارچە رومانغا بەلگىلىك سېھىر بېغىشلايدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ئۈچ پارچە رومانى بەزى ئىنچىكە پەرقلەرگىمۇ ئىگە. مەسىلەن، بەدىئىي ئوبرازلاردىن يۇقىرىدىكى ئۈچ نەپەر لەنەتكەردىدىن سىيىت ھاجى بىلەن نىياز ھېكىمبەگ رەقىبلىرى بىلەن ھېچقاچان تىغمۇتىغ ئېلىشمايدۇ. رەقىبلىرىگە دۈچ كەلگەندە ئاساسەن ھىيلە ـ مىكىرنى قورال قىلىدۇ. مىللەت مەنپەئىتىنى، ۋەتىنىنى سېتىشنى نومۇس بىلمەيدۇ. بەگبارىسىمۇ ئالدامچىلىق ۋە سۇيىقەست بىلەن شۇغۇللانسىمۇ، لېكىن سىرى پاش بولۇپ قالغاندا رەقىبلىرىدىن كەچۈرلىك تەمە قىلمايدۇ. سىيىت ھاجىدەك ئۆلۈمدىن قورقۇپ ئايالچە ياسىنىپ قېچىپ كەتمەيدۇ [11]، نىياز ھېكىمبەگدەك جېنى تومشۇقىغا كەلگەندە رەقىبلىرى ئالدىدا تىزلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاپ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىمەيدۇ [12]، بەلكى يېڭىلگىنىگە تەن بەرمىگەندىن سىرت يەنە قارامىلىق قىلىپ رەقىبى قۇتلۇق بىلەن دۇئېل تەرىقىسىدە ئېلىشىپ تەلىيىگە تەۋەككۈل قىلىدۇ [13]. بۇ ئۈچ نەپەر شەخس ۋۇجۇدىدىكى بۇنداق نازۇك پەرق، ئۇلاردىن سىيىت ھاجى بىلەن نىياز ھېكىمبەگنىڭ ئۇيغۇر ئىجتىمائىي ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ تىپىك ئېكىنچىلىك مەدەنىيىتى باسقۇچىدا، بەگبارىسىنىڭ بىرقەدەر قەدىمىيرەك بولغان تىپىك يايلاق مەدەنىيىتى ۋە شۇنىڭغا ماس كېلىدىغان قىسمەن مۇقىم ئولتۇراقلاشقان، قىسمەن كۆچۈپ يۈرىدىغان چارۋىچىلىق تۇرمۇشى باسقۇچىدا ياشىغانلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. چۈنكى، سىيىت ھاجى بىلەن نىياز ھېكىمبەگ ۋۇجۇدىدا ئېكىنچىلىك مەدەنىيىتى مۇھىتىدا ياشايدىغان كىشىلەردە كۆرۈلىدىغان تىلى بىلەن دىلى، سۆزى بىلەن ھەرىكىتى بىردەك بولماسلىق، سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۈگۈرتۈش قاتارلىقلار ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىسە، بەگبارىس ۋۇجۇدىدا يايلاق ئادەملىرىنىڭكىگە خاس بولغان مىجەزدىكى چۈسلۇق، جاھىللىق، قىمارۋازلارچە قارامىلىق، شۇنىڭدەك مەردلىك قاتارلىقلار

ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەيدۇ. دىمەك، سىيىت ھاجى، نىياز ھېكىمبەگ ۋە بەگبارىستىن ئىبارەت بۇ ئۈچ نەپەر شەخسنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بۇنداق نازۇك پەرقلەر ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلارنى يۇقىرىقىدەك خېلى روشەن دەۋر ئالاھىدىلىكىگىمۇ ئىگە قىلىدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنىڭ يەنە بىر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ تىلىدا كۆرۈلىدۇ. ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومان ئىجادىيىتىگە شېئىرىيەتتە 20 يىللاپ جاپالىق ئىزدىنىپ بەلگىلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەندىن كېيىن ئاندىن تۇتۇش قىلغان. ناۋادا ئاشۇ ۋاقىتتا ئەبەيدۇللا ئىبراھىم بەدىئىي ماھارەتتە بارغانسېرى پىشىپ يېتىلگەن دېيىلسە، مېنىڭچە بۇ يەردىكى «ماھارەت» ۋە «يېتىلىش» ئۇنىڭ شەيئى ھادىسىلەرنى شائىرانە نەزەر بىلەن بايقاش ۋە كۆزىتىش، شېئىرىي پىكىرنى شەكىللەندۈرۈش، ئۇنى كۆپلىت ۋە مىسرالارغا تەقسىملەش، ئۇلاردىن بىر پۈتۈن بەدىئىي قۇرۇلما ھاسىل قىلىش قاتارلىقلاردىن باشقا، تىلىمىزدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش ۋە ئۇنى دەل جايىدا ئىشلىتىشنىمۇ كۆرسىتىدۇ. بۇنداق بەدىئىي ماھارەت ئۇنىڭ رومانلىرىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئۈچ پارچە رومانىنىڭ تىلى ئومۇمەن شېئىرىي تىل بولۇپ، بۇنداق «شېئىرىي»لىق بولۇپمۇ ئاپتورنىڭ بايان تىلىدا روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئاپتور مەيلى ۋەقەلىك بايان قىلسۇن ياكى مەنزىرىلەرنى تەسۋىرلىسۇن، ئۇلاردا تىلنىڭ توغرىلىقى، دەللىكى ۋە ئېنىقلىقىغا يېتەرلىك ئەھمىيەت بەرگەندىن سىرت، تىلنىڭ «شېئىرىيلىقى»غا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. «تۇندىكى چاقماق» بىلەن «داغ»دا بۇنداق «شېئىرىي»لىق ئاپتور بايانىدىن باشقا پېرسوناژلار دىئالوگىدىمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۈچ رومانىدىكى تىلنىڭ «شېئىرىي»لىقى نۇقتىسىدىن بەزى بۆلەكلەرنى ئۈزۈپ ئالغاندا، بۇنداق بۆلەكلەرنىڭ بەزىسى تەبىئىيكى شېئىرىي تۈسى قويۇق بولغان مۇستەقىل نەسر ياكى قاپىيىسىز شېئىر بولالايدۇ. مەسىلەن، «چوڭ قوۋۇقى كۈنچىقىشقا يۈزلەنگەن، تاڭ جىلۋىسى، تاڭ قۇياشنىڭ نۇرلۇق رۇخسارىنى ھەممىدىن ئاۋۋال تاماشا قىلالايدىغان ئوردۇبالىقمۇ دەل مۇشۇ ۋادىدىن ئورۇن ئالغانىدى.

چېكى يوق ئوتلاق، ياپيېشىل ئورمان، تاختا ـ تاختا ئېكىنزارلىقلار بىلەن قورشالغان بۇ شەھەر كۆك دېڭىزدا لەيلەپ تۇرغان غايەت زور كېمىدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. تارام ـ تارام داغدام يوللار بۇ شەھەرگە تۇتىشاتتى...

ئاقۋاش تاغلار ۋە جىرالاردىن ئېقىپ كېلىدىغان ئۇرخۇن دەرياسىمۇ بۇ زېمىننىڭ قان تومۇرى، سۈتى ئەلۋەك ئانىسى ئىدى. ئوتلاق ھۆسنىگە كۈمۈش بەلۋاغدەك يارىشىدىغان بۇ ئەزىم دەريا ئېتىز ـ قىرلارنى، مال ـ چارۋىلارنى قاندۇرغاندىن كېيىن قەدىم ناخشىلارغا تولغىنىچە يۇرت شىمالىغا قاراپ ئېقىپ كېتەتتى.

زېمىن قاراۋۇلى ئۆتۈكەن تېغى ئوردۇبالىقنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئاق تۇماق كىيگەن بەقۇۋۋەت يىگىتتەك، مەردانە قىياپەتتە قەد كېرىپ تۇراتتى. پاناھ ئىزدەپ نە ـ نەلەردىن كۆچۈپ كەلگەن سەرسان بۇلۇت تاغ بېلىدىن ماكان تۇتۇپ ئويناپ يۈرەتتى.

يانباغىردىن باشلىنىپ دەريا بىلەن قۇچاقلاشقان يېشىل ئوتلاق تۈرلۈك ـ تۈمەن گۈل چېچىلغان كۆك تاۋاردەك رەڭدار ۋە كۆركەم ئىدى. تاقىر قىيا تۈۋىدىكى تاغ باغرىدا ئارچىزارلىق كۆكلەپ تۇراتتى. يانباغىر پەسلىگەنسېرى قېرى تاغ تېرەكلىرى، تېۋىلغا، ئازغانلار كۆپىيىپ باراتتى. ئازغانلار پاكار چاتقاللارغا، چاتقاللار بولۇق ئوت ـ چۆپلەرگە ئورۇن بەرگەن يانتۇلۇقتا چاپچىپ يۈرگەن تېمەن تايلار، ئۈيۈر ـ ئۈيۈر قوي پادىسى خۇددى كېچە ئاسمىنىدىكى چوڭ ـ كىچىك يۇلتۇزلاردەك، ھەممە يەرگە تارالغانىدى. توقلۇقتىن شوخلۇق قىلىۋاتقان يىلقىلارنىڭ بەس ـ بەس بىلەن كىشنەشلىرى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى، قوي ـ ئۆچكىلەرنىڭ سۈناي چالغاندەك سوزۇپ مەرەشلىرى ئۇچقۇر چوپانلارنىڭ «ھايت ـ ھۇيت» لىرى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ، پۈتكۈل ئوتلاقنى چاڭ كەلتۈرەتتى. پاكار دۆڭلەرنىڭ تەسكەيدىكى ياغاچ ئۆيلەر ۋە ئۇچى ئۇچلۇق كىگىز ئۆيلەر ئاقۇچ تۈتۈن ئارىسىدا، تۇمانلىق دېڭىزدىكى چاچما ئاراللاردەك چوقچىيىپ تۇراتتى. كۆشەۋاتقان كالىلارنىڭ ئاياغ ئاستىدىن ئۇچۇپ چىققان بوز تورغايلار كۆك قەرىگە چىقىۋېلىپ ۋىچىرلاپ قوياتتى»[14].

«ئۆتۈكەن تېغى ئاجايىپ بىر تاغ، ئۇ تاغلا ئەمەس، ئەل نەزىرىدە تەڭداشسىز ئىلاھ، ئىلاھ نەزىرىدە بىر تىرىك ئىنسان. ئۆتۈكەن — بۇ تەڭداشسىز ئىلاھ ۋە ھىممەتلىك ئاتا، چاپقۇر ئاتلىق ھونلارنى، قوۋمى تولا دىل - تۇرالارنى، جورجان، باسمىل، سىيانپىلارنى، ئاق بوز ئاتلىق كۆك تۈركلەرنى، سىر - تاردۇشلار ۋە خاكاسلارنى، لاچىن سۈپەت ئۇيغۇر قوۋمىنى ئۆز ھېكمىتىدىن ئاپىرىدە قىلىپ، ئۆز باغرىدا ئاۋۇندۇردى. ئەلۋەك سۈيىدە ئېغىزلاندۇرۇپ، ۋۇجۇدىغا كۈچ - مادار بەردى. كۆڭۈل - كۆكسىنى ئۆز قۇچىقىدەك كەڭ يارىتىپ، ئىرادىسىنى ئۆز تېشىدەك مۇستەھكەم قىلدى...»[15]. بۇلار شائىرانە تەپەككۇرنىڭ، ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان شائىرانە پىكىرنىڭ مەھسۇلى، شۇنداقلا بۇلارنىڭ گۈزەل شېئىري تۈستە ئىپادىلىنىشى بولۇپ، بۇلارنى قاپارتما ھەيكەل ياكى تىل بىلەن ھەرىكەتكە كەلتۈرۈلگەن سۈرەت دېگىلىمۇ بولىدۇ. چۈنكى، بۇلاردا سۈرەتمۇ، ئاۋازمۇ، ھەرىكەتمۇ بار ۋە ئۇلار تەبىئىي ھالدا بىرىكىپ بىر گەۋدىلىشىپ كەتكەن. يۇقىرىقى بايان ۋە تەسۋىرلەر كىتابخاندا ئانا تۇپراقنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن زوقلىنىش، ۋەتەننىڭ گۈزەل ۋە ئۇلۇغلۇقىدىن سۆيۈنۈش، مۇشۇنداق ئەزىز تۇپراقنىڭ پەرزەنتى بولغانلىقىدىن چەكسىز پەخىرلىنىش ۋە كۈچلۈك ئىپتىخارلىنىش ھېسسىياتى، ئۆتۈكەن تېغىدەك يۈكسەكلىك ۋە تەڭداشسىز ئالىيجانابلىق ھېسسىياتى ئويغىتىدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى يەنە ئاپتورنىڭ باش قەھرىماننىڭ مۇرەككەپ مەنىۋىيىتىنى كۆپىنچە شۇ باش قەھرىماننىڭ ئۆزىگە سۆزلىتىش يولى بىلەن ئېچىپ بېرىشىدە ئىپادىلىنىدۇ:

«... بۇمۇ بىر سەۋەب، بىراق بۈيۈك ئاقپاشا ئېلىنىڭ مەنپەئىتىگە لايىق چوڭ ئىش قىلماق ئۈچۈن، مۇشۇنداق بىر يۇرتنى تاللىماق لازىم. بۈگۈنكى زاماندا، ھەممە مەملىكەت مۇداپىئە نەزىرىنى چېگرىغىلا قاداۋاتىدۇ. چېگرىغا كېلىپ ئوسۇرساڭمۇ ئۇلار سېنى توپ ئاتتى دەپ ئەيىبلەيدۇ. ھازىر

چېگرىنىڭ خېلىلا ئىچكىرىسىگە جايلاشقان بۇ يۇرتتا نېمىلا قىلساق قىلىۋېرىمىز . پەقەت يەرلىك ھۆكۈمەتكە ئازراق نەپ بەرسەڭلا ، ئۇلار ساڭا ئىش قىلىپ بېرىدۇ ...
شۇنداق ، مال ئەشيا جەھەتتە باغ دېسە بېغى بار ، تاغ دېسە تېغى بار بۇ يۇرت بىزنى ئالاھىدە قىزىقتۇرىدۇ . مەسىلەن ئالساق ئـابايا زىياپەتتە دېگەندەك ، ئىماملىرىم كەنتىدە ئالتۇن قېزىش ئىشىنى پات يېقىندا باشلىۋېتىمىز ، ئىككى تاغ كەنتىدىن چىقىدىغان قـاشـتـېـشـى ، چـارۋا مەھسۇلاتلىرى بىزگە بەك زۆرۈر بولغان نەرسىلەردۇر . ئەتە ــ ئۆگۈن گىلەم كارخانىمىز ئىشقا كىرىشىپ كەتسە ، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدىنىڭ ھېسابى يوق . گۈلاخمانىڭ پـاخـتـىـسى ، چىرىيىنىڭ قۇرۇق مېۋىلىرى سودىگەرلىرىمىزنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرىدۇ » [16] .
«ھەي بىچارە ئەخمەق ، پالانى پالانچى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ ، دېگەنمۇ گەپ بولامدۇ ، ئۆتۈپ كەتسە نېمە بوپتۇ ؟ جاھاندا مەنپەئەت تۈگىگەن يەردىن قاچمايدىغان زادى قانچىلىك ئادەم بار ، مەنپەئەت بار يەرگە يۈگۈرمەيدىغان يەنە قانچىلىك ئادەم بار ؟ ئىشەنمىسەڭ ، ئـۆزۈڭگە سەپسىلىپ قاراپ باق ، قىزىڭنىڭ ھەققى ــ ھۆرمىتى ئـۈچـۈن ئـەمىرلەشكەرلىك مەنسىپىنى بىر پارچە لوق گۆشتەك ئـالـدـىـڭـغا تـاشـلـىـۋىدىم قۇيرۇق شىپپاڭلىتىپ ئايىغىمغا باش قويمىدىڭمۇ ؟ ئەتراپىڭغا قاراپ باق ، قايسى زىرائەت سۇ بار يەرگە قاراپ يىلتىز سوزمايدۇ ؟ ئاسمانغا قارا ، قايسى قوش دان بار يەرگە ئۇچمايدۇ ؟ ئەقىللىق قۇش دانلا بولىدىكەن ، قوناقمۇ ، بۇغدايمۇ ، تېرىقمۇ ، تاللاپ ئولتۇرمايدۇ ، ئىش تەۋرىتىپ دەۋران سۈرمەكچى بـولـغان دانا ھاكىم ، مەنپەئەتلا بېرىدىكەن پادىشاھنى مۇرتەت ، مـۇسۇلمان دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايدۇ . تېخىمۇ دانالىرى بولسا ، نـۇسـرەت كەتكەن پادىشاھنىڭ بېشىغا دەسسەپ ، نۇسرەت تاپقان پادىشاھنىڭ پېشىنى تۇتىدۇ . شاھلىق تاجى بىر شاھقىلا باقمەندە بولمىغىنىدەك ، ھاكىممۇ بىرلا پادىشاھقا قارام ئەمەس ، ‹قېشىڭدا كىم بولسا چىرايلىقىڭ شۇ ، بېشىڭنى كىم سىلىسا ماشايىخىڭ شۇ › دېگەن تەمسىلمۇ بىكار چىقمىغان ــ دە ... » [17] .

«ئىقرارمەن، سەن بىلەن خۇپىيانە تۇتۇشتۇم، تابغاچ ئاسىيلىرىغا ئات بېرىپ، تاڭ شاھىنى غۇلاتماقچى بولدۇم. نېمە ئۈچۈن؟ دادام ئېيتقاندەك، مەنمۇ قاغان بولالايتتىم، زەردار بولالايتتىم. ئاخىر نېمە بولدۇم، قاغانمۇ، زەردارمۇ بولالمىدىم، قاغان قولىدا مەھبۇس بولغىلى تاس قالدىم. تانمايمەن، ئۆزۈم ئۈچۈن تاراسنىڭ دادىسىنى ئۆلتۈرمەكچى بولدۇم. تاراس مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى. بىراق، مەن ئۆلمىدىم، بىر تۈپ ئەگرى قارىغاي جېنىمنى ساقلاپ قالدى. تاغ ـ جىرالاردا، چۆل ـ جەزىرىلەردە سۇقۇنۇپ يۈرۈپ قىساس پۇرسىتىنى كۈتتۇم. بۆكۈ قەبىلىسىگە بېرىپ بۇ پۇرسەتنى ئاخىر تېپىۋالدىم. ئېرىنى دادىسىدىن چوڭ بىلگەن ۋاپاسىز قىزىمنى ئۆلتۈرۈپ، بىر يولىلا قىساس ئالدىم. لەشكەر، سەردارلارنىمۇ بىر ھىيلە بىلەنلا بەند قىلدىم. سەن بىلىسەن، تابغاچلاردا ‹يەڭگەنلەر شاھ بولۇر، يېڭىلگەنلەر قۇل› دەيدىغان بىر تەمسىل بار. مەن يەڭدىم، شۇڭا قاغان بولدۇم، سىلەر يېڭىلدىڭلار، شۇڭا قۇل بولدۇڭلار. ساڭا كەلسەم، بېشىبالىقتىن قايتىپ كەلمەي، تۇبۇتلەرنىڭ قولىدا جان بەرگىنىڭ ئوبدانراق بولار ئىدى. خەيرىيەت، ھېلىھەم قايتىپ كەپسەن. بىر قۇلنىڭ قاغان ئالدىدا نېمە قىلىشى كېرەكلىكىنى ئوبدان بىلىسەن. ئامراق بالىلىرىڭمۇ مېنىڭ ئالقىنىمدا تۇرۇپتۇ. قاراپ تۇرۇپ خەتەرگە ئۆزۈڭنى ئۇرمىغىنىڭ تۈزۈك» [18].

يۇقىرىقى مىساللاردىن بىرىنچىسىدە، سېيىت ھاجىنىڭ چار پادىشاھنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋەتەننى پارچىلاپ، ئۇنىڭ مۇقەددەس بىر پارچىسى بولغان جىرىينىنى چار پادىشاھنىڭ تەسەررۇپىغا تاشلاپ بەرمەكچى بولغانلىقى ۋە شۇ نىيەتتە بۇ يۇرتنى خالىغانچە بۇلاپ ـ تالاۋاتقانلىقى ئېچىپ بېرىلگەن. ئىككىنچىسىدە، نىياز ھېكىمبەگنىڭ كۈچلۈك شامالغا دۇچ كەلگەن يىلتىزسىز قامغاقتەك مەۋقەسىزلىكىدىن تولۇق بېشارەت بېرىلگەن. ئاخىرقىسىدا بولسا، ئۆزىدە ھېچبىر قاغانلىق سالاھىيىتى ھازىرلىماي تۇرۇپ، تەخت تەمەسىدە ئەقلىدىن ئازغان بەگبارسىنىڭ چايانلىق تەبىئىتى ئېچىپ

بېرىلگەن . دېمەك ، پېرسوناژلارنى ئۆزىگە سۆزلىتىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقى ۋە نېمە قىلماقچى بولغانلىقىدىن ئۇچۇر بېرىش ، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ مۇرەككەپ مەنىۋىيىتىنى نامايان قىلىش يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ تىل ئىشلىتىشتە يېتىلدۇرگەن ئادەتلىرىدىن بىرى بولۇپ ، بۇنداق ئادەت ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ رومانلىرىدىن باشقا يەنە بەزى ھېكايە - پوۋېستلىرىدا ، ھەتتا ئايرىم شېئىر - داستانلىرىدىمۇ ئۇچرايدۇ .

ئومۇملاشتۇرغاندا ، ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ رومانلىرىدا مىللىتىمىز 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرى ، 19 - ئەسىرنىڭ 60 - ، 70 - يىللىرى ۋە 8 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دۇچ كەلگەن دراماتىكىلىقى كۈچلۈك بەزى مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەر ئوبرازلاشتۇرۇلغان . 1912 - يىلىدىكى «چىرىيە ۋەقەسى» ، نىياز ھېكىمبەگ ھادىسىسى ، شۇنىڭدەك ئۇرخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ، بولۇپمۇ 8 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى چارىكىدە كۈچىيىشى قاتارلىقلار يىرىك بەدىئىي تۈر بولغان رومان نۇقتىسىدىن تېخى قولغا ئېلىنمىغان تېمىلار بولۇپ ، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم بۇلار ھەققىدە دادىللىق بىلەن ئىزدەندى . بەلگىلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرگىمۇ ئېرىشتى . بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر يالغۇز ئەبەيدۇللا ئىبراھىمغىلا ئەمەس ، گۈللىنىۋاتقان ئۇيغۇر تارىخىي رومانچىلىقىغىمۇ تەۋە . يۇرتپەرۋەرلىك ، كەڭ مەنىدىكى مىللەتپەرۋەرلىك ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنىڭ ئاساسىي مېلودىيىسىنى شەكىللەندۈرگەن . بۇ جەھەتتىن ئۇنىڭ رومانلىرىنى مىللىتىمىزنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات تارىخىدىكى ئوخشىمىغان ئۈچ دەۋر رېئاللىقىنى بەدىئىي ياقتىن چۈشىنىش ۋە ئىگىلەشتىكى خېلى تەسىرلىك قوللانما دېگىلىمۇ بولىدۇ . مىللىي كىملىك نۇقتىسىدىن ئۆزىمىزنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىشتە ، بىزگە قىزىقتۇرۇپچىلارغا ئۆزىمىزنى تېخىمۇ ياخشى چۈشەندۈرۈشتە بۇ رومانلارنىڭ رولىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ . ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىدا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ماكاندا تارلىقتىن كەڭلىككە ، زاماندا يېقىندىن يىراققا سەكرەش ئۇسۇلىنى قوللاندى .

ئۇلاردا بەلگىلىك خاراكتېر ئورتاقلىقىغا، شۇ جۈملىدىن خېلىلا يۇقىرى ئىبرەت ۋە ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە بىر يۈرۈش تەسىرلىك بەدىئىي ئوبرازلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتتى. ئۇ ياراتقان سېيىت ھاجى، نىياز ھېكىمبەگ، بەگبارسقا ئوخشاش ئوبرازلار ئۇيغۇر پروزىسى ئوبرازلار سىستېمىسىدا خېلى ۋاقىتلارغىچە جۇلالىنىپ تۇرىدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ رومانلىرىنى تارىخىي رومانچىلىقنىڭ مۇكەممەل ئۆرنەكلىرى دېيىشكە بولىدۇ، دراماتىكىلىقى كۈچلۈك بولغان ۋەقەلىكلەرنى تاللاش، ئىبرەتلىك شەخسلەرنى باش قەھرىمان قىلىش، ئۇلارنىڭ مەنىۋىيىتىگە چوڭقۇرلاپ كىرىش، مونولوگ ۋە دىئالوگلىرى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ سالاھىيەت ۋە خاراكتېرىنى روشەنلەشتۈرۈش، بايان ۋە تەسۋىردە شېئىرىي تىلنىڭ سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، رومانلارنىڭ بەدىئىي قۇۋۋىتىنى تولۇقلاش قاتارلىقلارنى بۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخىي رومانچىلىقتا تەجرىبە سۈپىتىدە سىناپ كۆرۈشكە بولىدۇ.

ئىزاھات:

① ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر: «ئىز»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000 - يىلى 8 - ئاي 1 - نەشرى، 7 - بەت.

②③④⑦⑧⑨⑫⑰ ئەبەيدۇللا ئىبراھىم: «داغ»، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1986 - يىلى 8 - ئاي 1 - نەشرى، 24 - ، 155 - ، 73 - ، 191 - ، 182 - ، 168 - ، 169 - ، 608 - ، 531 - بەتلەر.

⑤⑥⑩⑬⑭⑮⑱ ئەبەيدۇللا ئىبراھىم: «بوز دالا»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2006 - يىلى 4 - ئاي 1 - نەشرى، 358 - ، 286 - ، 204 - 205 - ، 449 - ، 86 - 87 - ، 351 - بەتلەر.

⑪⑯ ئەبەيدۇللا ئىبراھىم: «تۇتۇق چاقماق»، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1988 - يىلى 8 - ئاي نەشرى، 599 - ، 262 - 263 - بەتلەر.

(«شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ 2009 - يىللىق 1 - سانىدىن ئېلىندى.)

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

مۇندەرىجە

1 . هازىدار بالا 1
2 . ئاتا ، سەن قەيەردە 7
3 . نامەلۇم ئاتلىقلار 15
4 . تەقدىرنىڭ بۇرۇلۇشى 24
5 . ساقاللىق ئادەملەر 32
6 . ئوردۇبالىق بوسۇغىسىدا 44
7 . شەھەر قاينايدۇ 52
8 . ئاق يەكتەكلىك كىشىلەر 60
9 . تۇنباغاننىڭ گۇمانلىرى 69
10 . قاغان نېمە دەيدۇ 78
11 . ئەھۋال ئۆزگەرمەكتە 89
12 . ئەتىيازدىكى جۇدۇن 97
13 . قۇتلۇقنىڭ بىر ئىشى 108
14 . ئىسسىق شامال 118
15 . كۈتۈلمىگەن ۋەقەلەر 128
16 . شىۋىرغانلىق كەچ كۈز 139
17 . ئاتا ۋە بالا 152
18 . سىرلىق سايە 165
19 . بەگبارسىنىڭ خىيالى 176
20 . تاراس تېكىن لەشكەر سورايدۇ 190
21 . نامەلۇم ئۈچىنچى قەبرە 204
22 . خەتەرلىك قىلتاق 219
23 . ياغلاقارنىڭ كارامەتلىرى 233

24 . ئاستانىدىن ئەلچى كەلدى 252
25 . تۆھمەت 271
26 . قاغاننىڭ ئۆيلەنگۈسى بار......................... 291
27 . ئاستانىدىكى كۈنلەر............................ 305
28 . ئۆتۈكەندىكى ئىلاھ 319
29 . قاغان ئۆيلەندى 333
30 . بېشبالىق خەۋپتە 348
31 . ئۈنتۈلماس تۈنلەر 366
32 . جەڭ شۈنداق بولىدۇ 381
33 . يول ئوردۇبالىققا................................ 395
34 . ناتونۇش مەھبۇس 413
35 . ئۇ ئەمدى قاغان تاغىسى 433
36 . ئۇرخۇن سۈيى ئۇزۇلمەيدۇ 452
37 . كۈنپېتىشتىكى شەپەق 466
38 . خاتىمە 482

قوشۇمچە :
ئەبەيدۇللا ئىبراھىم رومانلىرىنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرى
ھەققىدە .... ئابدۇللا مەتقۇربان 1

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

1 . هازىدار بالا

زۇلمەت ساقىندىسى بىلەن تاڭ شولىسى قۇچاقلاشقان تۇتاش گىرۋەكتە غۇۋا يورۇپ تۇرغان ئىزناسىز زېمىن تولغاق ئەۋجىدىكى نىمجان ئانىدەك يېنىككىنە سىلكىندى . يىراقلاردا قەد كۆتۈرگەن هانگاي[1] تاغلىرى ئوت كەتكەندەك قىزاردى . تولغاق ئەۋجى چېكىگە يەتتىمىكىن ، ياكى تاغ ئاسمىنىدا ئېسىلىپ تۇرغان بۇلۇتلارنىڭ دەرمانى تۈگەپ ، دېمى كېسىلدىمىكىن ، تۇخۇم سېرىقىغا ئوخشايدىغان سوقۇچاق قۇياش ئاخىرى تاغلار بېشىغا — ئېگىز - پەس چوققىلارنىڭ ئەڭ ئېگىزىگە يامىشىپ چىقتى .

تاڭ ئاتتى ، قۇياش يۈز كۆرسەتتى ، يەر بېغىرلاپ لەيلەپ يۈرگەن كۆكۈچ تۇمان بىردەمدىلا غايىب بولدى . تاغقا تەلمۈرگەن تاغ ، تاغقا تەلپۈنگەن يايلاق ، تاغنى سېغىنغان جىمى جانلىق بىردىنلا ۋىسال پەسلىگە ئۇلاشتى . تاغ تۆپىسىدىن گويا تاغ قىيانىدەك يامراپ چۈشكەن قىزغۇچ شولا سوغۇق شامالدا دىر - دىر تىترەپ تۇرغان ئوت - چۆپلەرنى سۇۋارىسىغا سۆيۈپ ئۆتتى ، ئىللىق تەپتى بىلەن جىسمىنى ئىسسىتتى ، ياپراقلىرىغا جۇلا قوشتى . ئۇۋىسىدىن ئېتىلىپ چىققان بىتاقەت تورغايلار ئاشىقىنىڭ دىدارى بىلەن ئاسمان بوشلۇقىدىلا قۇچاقلاشتى ، تاڭ شادلىقىدا مەست بولغانچە يايلاق ئاسمىنىنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتتى .

بىراق ، كەڭ يايلاقتا چاپچىپ يۈرگەن تاڭ تەنتەنىسى قوڭۇر چاچلىرى پاخپايغان ، كۆزلىرى قىزارغان بىر تەنها بالىنى ئەسلا خۇش قىلالمايتتى . ئۈستىۋېشى توپىغا مىلەنگەن ، ئېرە كەمزۇلى نەملەشكەن ، قاپاقلىرى كۆك ياڭاقتەك ئىششىپ چىققان بۇ بالا كەڭ

---

① هانگاي — هازىرقى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى بىر تاغ تىزمىسى .

يايلاقنىڭ كىندىكىدە، پاكارراق بىر تاغ باغرىدا تىكلەپ قويغان كۆتەكتەك قېتىپ قالغانىدى. تۇرۇپ ئېسەدەيتتى، تۇرۇپ بۇرنىنى تارتاتتى. مۇشۇ ئاددىي ھەرىكەتلىرىلا ئۇنىڭ تىرىكلىكىدىن بېشارەت بېرەتتى. قۇلاق تۈۋىدىن شۇۋىرلاپ ئۆتۈۋاتقان غۇر ـ غۇر شامالمۇ، باش ئۈستىدە سايراۋاتقان بىغەم قۇشلارمۇ ئۇنىڭ قايغۇسىنى يوق قىلالمايتتى. تاڭ ئاپتىپىدىن نېسۋە تەگمىگەن كۆڭۈل كۆلىبىسى يەنىلا تاغ تەسكىيىدەك قاراڭغۇ ئىدى.

دۇرۇس، كىچىك قۇتلۇق تۇن ھەسسىدىن بېرى، يەنى ئانىسى جان ئۈزگەندىن بېرى ئۆيى جاي ئالغان تاغ باغرىدىن، ئاشىق ـ مەشۇقلاردەك قۇچاقلىشىپ ئۆسكەن ئىككى تۇپ ئارچا دەرىخى ئاستىدىن ئانىسىنىڭ ئاخىرەتلىكىگە ئاتاپ بىر پارچە يەر تاللىدى. ئاي يورۇقىدا تىمىسقىلاپ يۈرۈپ ئادەم چۆكۈرگۈدەك بىر يەرلىك كولاپ چىقتى. يەرلىك يېنىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغىنىچە مۇشۇ تاڭنى، پەيلى ھۆرۈن ئاشۇ قۇياشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈشكە باشلىدى...

تۆت كۈندىن بېرى كاۋاپتەك قىزىپ، لايدەك ئېزىلىپ ياتقان ئانىسى تۇيۇقسىز نەپەستىن قالغاندا بۇ بىچارە بالا ئۇنىڭ ئۆلۈپ قالغىنىغا زادىلا ئىشىنەلمىدى. بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر يۆلەنچۈكىنىڭ ئۆزىنى بۇ تەرىقە تېز تاشلاپ كەتكىنىنى ئەقلىگە سىغدۇرالمىدى. كۆز يامغۇرىدەك تامچىۋاتقان كۆز يېشى بىلەن ئانىسىنىڭ قان قاچقان يۈزىنى نەچچە قېتىم يۇيۇپ چىقتى. ھارارىتى كەتكەن قاتتىق جەسەتنى خۇددى بۆشۈك تەۋرەتكەندەك تەۋرەتتى. ئانىسى كۆزىنى ئاچمىدى، ئۈندىمىدى، ھاياتلىقتىن بىرەر شەپىمۇ بەرمىدى. قۇتلۇق ئاخىر ئاچچىق رېئاللىققا بىقۇۋۇللارچە تەن بەردى ـ دە، مەڭزىنى سۈرتتى، ئوغۇللۇق بۇرچىنى ئادا قىلىشقا تۇتۇنۇپ، ئۆسۈك تىرناقلىرىنى نەمخۇش تۇپراققا پاتۇردى...

«ئوغلۇم، — دېدى مۇشۇ يانباغىردا، قوييۇق ئارچا شاخلىرى ئارىسىدىكى قاراڭغۇلۇقتا پەيدا بولغان گېجەك ساقاللىق، قوي

كۆزلۈك بىر ئادەم سالماق تەلەپپۇزدا ، — مەن بىراقتا ، قارىساڭ كۆزۈڭ ، تۇۋلىساڭ ئۈنۈڭ يەتمەيدىغان بىر يەردە . كۆڭۈل كۆزۈم كۆرۈپ تۇرۇپتۇ ، جاپاكەش ئاناڭنىڭ روھى تەڭرىمنى ئۆلگېن[1] نىڭ دەرگاھىغا كەتتى . مانا ئەمدى سەن ئۇنىڭ تېپىنى ئۇ ئىلاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئۇزاتماقچى بولۇۋاتىسەن . ئۇبدان بالام ، يادىڭدا تۇت ، ئۇنى ئابا ـ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇدۇمى بىلەن ئىلاھىي قۇياش چىراي كۆرسەتكەندىن كېيىن ئاندىن يەرلىكىدە قوي ، بىچارە ئاناڭ تەڭرى ئالدىغا يورۇق يۈزى بىلەن كەتسۇن ! » دېدى ۋە «لىپ » قىلىپلا غايىب بولدى .

قۇتلۇق گۈلدۈرماممىدەك تورلۇق ، سۇ شىلدىرلىغاندەك تەمكىن ، سەلكىن ئەسكەندەك يەڭگىل بۇ ئاۋازنى بىر ئاڭلاپلا ئىلغا قىلىۋالدى . قارلىق تاغدەك سۇرلۇك كەلگەن بۇ چىرايىنى بىر قاراشتىلا تونۇۋالدى . بۇ ئاۋاز دادىسىنىڭ ئاۋازى ، چىرايمۇ دادىسىنىڭ چىرايى ئىدى . بىراق ، قۇتلۇق كۆزلىرىنى قانچە چىمچىقلاتسىمۇ ، چۆچەكتەك يوغان ئاچسىمۇ ئۇنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈۋېلىشقا مۇيەسسەر بولالمىدى .

قۇتلۇق دادىسىنى شۇنچىلىك سېغىنىۋاتتىمۇ ئۇنىڭ ئاشۇ كۆكۈچ شاخلار ئارىسىدا قايتا پەيدا بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتى ، ئاڭلىغىنىنىڭ ۋە كۆرگىنىنىڭ بىر دەقىقىلىق خىيالىي تۇيغۇ ئىكەنلىكىنىمۇ ئوبدان چۈشىنەتتى . چۈنكى ئۇ ، دادىسىز ئۆتكەن بىر ئاي ئىچىدە ، بولۇپمۇ مۇسىبەتلىك بىر كېچىنىڭ ئىچىدە بىردىنلا چوڭ بولۇپ ئەقىللىق يىگىتكە ئايلىنىپ قالغاندەك قىلاتتى .

قۇتلۇق دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى مۇلاھىزە قىلدى :

«دۇرۇس ، ئۆتكەن يىلى ئاكامنىڭ ئېتى ئۇنىڭ جەسىتىنى يىراق جەڭگاھتىن ئېلىپ كەلگەندە دادام ئۇنى كۈن كۆتۈرۈلگەندە ئاندىن يەرلىككە قويغان ئەمەسمىدى ؟ »

---

[1] ئۆلگېن — شامان تەڭرىسىنىڭ نامى ، ئۇنىڭ يەتتە ئوغۇل ، يەتتە قىزى بارمىش .

قۇتلۇق يېرىم كېچىدىن تاڭ ئاتقۇچە، تاڭدىن تارتىپ كۈن كۆتۈرۈلگۈچە يەرلىك يېنىدا ئولتۇرۇپ چىقتى، ئاياغلىرىنىڭ ئۇيۇشۇپ، پەيلىرىنىڭ نەشتەر سانجىلغاندەك سىرقىراشلىرىغىمۇ پەرۋا قىلمىدى، كۆنچىقىش تەرەپتىن بىردەممۇ كۆز ئۈزمىدى…

مانا ئەمدى تاڭ ئاتتى. قۇياش ئۆرلەپ، دادىسى بېشارەت بەرگەن خاسىيەتلىك دەقىقىمۇ كېلىپ قالدى. ئۇ دادىسىنى دوراپ ئۇستۇپىشىنى بىرقۇر تۈزەشتۈردى ـ دە، خەس چاپلاشقان قۇلاقلىرىنى قېقىپ، ئۆسۈك چاچلىرىنى يۆگەپ ـ يۆگەپ تېرە تەلپىكىنىڭ ئاستىغا باستۇردى. كۈن چىقىشقا، كۆز چېقىۋاتقان سارغۇچ قۇياشقا قاراپ چوڭقۇر تەزىم قىلىپ، كەينىگە بۇرۇلدى. يانباغىردىن چۈشۈپ، كىچىك ئېقىن بويىدىكى چۆپلۈك تەكشىلىككە يېتىپ كەلدى. بۇ تەكشىلىكتە ئۆزى كۆز ئاچقان، قەھرىتان قىش ۋە تومۇز كۈنلەردە جەددى ـ جەمەتىگە پاناھ بولغان كىگىز ئۆيى جايلاشقانىدى.

ئۇ ئۆيىگە كېلىۋېتىپ ساناقسىز قارا قاغىلارغا ئوخشايدىغان قارا داشقاللار ئارىسىدا كۆمۈلۈپ ياتقان تۆمۈرچىلىك ئوچىقىغا خۇرسىنىش ئىچىدە قاراپ قويىدى، دادىسىنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك ئىزى قالغان بۇ خارابىدىن نەزىرىنى يۇلۇۋېلىپ، ئىشىكنى قايرىدى.

دائىرىسى ئانچە چوڭ بولمىغان، كىگىزلىرىنىڭ تۈۋەن تەرىپى كونا قىغدەك چىرىپ كەتكەن بۇ يۇملاق ئۆي بىر ئاياغلىق توپا پەگا ۋە بىر غېرىچچە كۆتۈرۈلگەن سۇپىغا بۆلۈنەتتى. پەگا نەم بولغىنى بىلەن، سۇپىغا سىپتا چىغ بورا، بورا ئۈستىگە سەل پۈچۈلغان گۈللۈك تەڭلىمات سېلىنغانىدى. تەڭلىماتنىڭ بىر بېشىدا ئاشلانغان ۋە ئاشلانمىغان قوي تېرىلىرى يۆگەكلىك تۇراتتى. تەڭلىماتنىڭ چەت ـ ياقىسىدىن، تېرىلەر ئارىسىدىن ئاندا ـ ساندا ئۈنۈپ چىققان ئۆڭسىز ئوت ـ چۆپلەر بەئەينى كىچىك بالىنىڭ رەزگى كوكۇلىسىغا ئوخشايتتى. پەگا يېنىدىكى قوپال تاختايلار تۆپىسىدە باشقىلارنىڭ روزىغارىدا ئانچە كۆپ تېپىلمايدىغان، لېكىن بۇ ئۆيدە خېلى مول بولغان تۆمۈر قازان ـ

www.uyghurkitap.com

قومۇچلار قالايمىقان تاشلىنىپ تۇراتتى. سەل ئېگىزگىرەك چاكاندا، ئادراسمان دېگەندەك خەيرلىك ئۆسۈملۈكلەر ئېسىلغانىدى. سۆپىنىڭ تۆر تەرىپىدە نىمكەش ئاق كىگىز ئۈستىدە قۇتلۇقنىڭ ئانىسى بەخىرامان ئۇخلاۋاتقاندەك سوزۇلۇپ ياتاتتى، تۆپىسىگە ئەيلەنگەن يۇمشاق تېرىدىن قۇراپ تىكىلگەن پاكىز يوتقان يېپىقلىق ئىدى.

قۇتلۇق چورۇق ئىچىدە سەل قورۇلۇۋاتقان ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ، پەگادىن سۆپىغا چىقتى، بىر بىسىپ، ئىككى بىسىپ ئانىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنى ئويغىتىۋېتىشتىن ھەزەر ئەيلىگەندەك، تىۋىشسىزلا تىزلاندى، كۆزلىرىنى ئۈۋۈلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ چىرايىغا سەپسالدى.

خۇدانىڭ كۈنى تورغاي بىلەن تەڭ تۇرۇپ ئۆچكە ساغىدىغان، ئوتتۇز قەدەم نېرىدىكى چوڭقۇر ئېقىندىن ئېغىر ئىدىش بىلەن سۇ توشۇپ كېلىپ ناشتىلىق تەييارلايدىغان، تېزەك تېرىپ، ئوتۇن توشۇيدىغان جاپاكەش ئانىنىڭ چىرايىدا تەشۋىش ۋە بىئاراملىق ئالامەتلىرى ئۇيۇپ قالغانىدى. بوز كۆزلىرىمۇ نېمىنىدۇر كۆرۈپ قانمىغاندەك يېرىم ئېچىلىپ تۇراتتى، سارغۇچ كەلگەن چىشلىرىنى يېپىۋېلىشقا ئۈلگۈرمەيلا قېتىپ كەتكەن تۇم - تۇم لەۋلىرى جان ئۈزۈش ئالدىدىكى ۋەسىيىتىنى تەكرارلاپ: «ئوغلۇم قۇتلۇق، ئانىسى يوق قوزىدەكلا يېتىم قالدىڭ، سەن تېخى كىچىك، بۇ ستەمكار دۇنيادا يالغۇز ياشاش ساڭا ئېغىر كېلىدۇ، بارغىن، ياغلاقارلار قوۋمىغا بارغىن، تەڭرىمىزگە، تەڭرىمىزنىڭ يەتتە ئوغۇل، يەتتە قىزىغا سېغىنىپ قاراقىر[1] تەرەپكە قاراپ مېڭىۋەر، داداڭنى ئۇلار ئاشۇ تەرەپكە ھەيدەپ كېتىشكەن...» دەپ مىدىرلاۋاتقاندەك قىلاتتى.

قۇتلۇق غەملىك بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ئانىسىنىڭ چىرايىغا سەپسالغان پېتى قانچە ئۇزۇن ئولتۇردىكىن، ئۆيىنىڭ كۈنچىقىش

---

① قاراقىر — شامان ئېتىقادىچە، قارا رەڭ شىمالنىڭ بەلگىسى.

تەرىپىدىكى كالا كۆزىچىلىك تۆشۈكتىن ئالتۇن نوغۇچتەك ئېتىلىپ كىرىۋاتقان بىر دەستە قىزىل شولا ئەمدى تولۇق ئاقاردى. ئانىسىنىڭ سوزۇنچاق، تېرىسى يىرىك كەلگەن چىرايى، قىڭراق بىسىدەك قىرلىق قاڭشىرى، قۇلاقلىرىنى يوشۇرۇپ تۇرغان يىرىك سىپىكىلەكلىرى ئوت تەپتىدە تاۋلىنىۋاتقان تۆمۈر قالقاندەك جۇلالىنىشقا باشلىدى.

«كۆك ئىلاھى ئانامنى ئۆز دەرگاھىغا چىللاۋاتسا كېرەك، بەلكى ئۇنى ئۇزىتىپ قويىدىغان پەيت يېتىپ كەلگەندۇ…»

قۇتلۇق ئانىسىنىڭ تولۇن ئايدەك تولغان چىرايىدىن كۆز ئۈزمەيلا ئۆرە بولدى، ئارقىدىنلا ئۆي ئۆگزىسىدىن ئىككى تال بادرىنى كۆچەپ تارتىپ سۇغۇرۇۋېلىپ، سۇپىغا ئېلىپ كەلدى.

«ئەي ئۇلۇغ تەڭرىم، بىر پەسكە، پەقەت بىر پەسكىلا تاقەت قىلىپ تۇر، كۆرۈۋاتىسەن، ئانام ھازىر ئۇخلاۋاتىدۇ، دادام قىلغاندەك قىلىپ جىرغا ياسايمەن، ئۇنى جىرغامغا ياتقۇزۇپ، ئويغاتماي، تەۋرەتمەي ھوزۇرىڭغا ئۇزىتىپ قويىمەن…»

قۇتلۇق ئۆزىچە پىچىرلىغاچ، ئۆي بىساتلىرى ئارىسىدىن بىر پارچە ئاق كىگىزنى سۆرەپ كېلىپ، ئۇنى تەكىيە يېنىغا تۆپتۈز قىلىپ يايدى، بادرىلارنى كىگىز ئۈستىگە تاشلاپ، كىگىزنىڭ ئارتۇق قىسمىنى بادرىلاردىن شۇنداق ئارتىلدۇرۇۋىدى، ئەپچىلگىنە بىر جىرغا تەييار بولدى.

«ئوبدان ئانا، بەكلا چارچاپ كەتتىڭ، يەنە ئۇخلا، ئۇخلاۋەرگىن، يەر يۈزىگە قانداق كەلگەن بولساڭ، ئاسمانغىمۇ شۇنداق چىقىپ كەت، جېنىم ئانا، ئازراق، يەنە ئازراق چىداشلىق بەر، مانا، ھاردۇق يەتكەن ئاياغلىرىڭنى جىرغىغا ئالدىم، مانا، غەمگە تولغان بېشىڭنىمۇ جىرغىغا قويدۇم.»

قۇتلۇق يەرلىك كولاپ ئالقانتەك قىزىرىپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن پېشانىسىدە ئېسىلىپ تۇرغان قويۇق تەر مۇنچاقلىرىنى سۈرتۈۋەتتى، كۆكسىنى كۆرۈكتەك كۆپۈرۈپ ئۆپكىسى تولغۇچە نەپەس ئېلىۋالغاندىن كېيىن ئالىقانلىرىغا تۈكۈردى، كالپۇكىنى

www.uyghurkitap.com

چېــشلــەپ ، جىرغىنى هارۋا سۆرىگەندەك سۆرىگەن پېتى تالاغا ماڭدى .

كــۈنچــىقــىشــتىن كۈنپېتىشقا قارىتىپ قېزىلغان تارغىنە يەرلىكنىڭ تەكتىگە بىر قەۋەت قۇرۇق شاخ يېيىتىلغانىدى . يەرلىك تېمىمۇ سامانلىق كاكىل لايدا سىيپالغاندەك سىلىق كۆرۈنەتتى . تاڭ شەبنىمى ۋە كۆز يېشى بىلەن نەملەنگەن قوڭۇر تۇپراق ئاپتاپ تەپتىدىن هارارەت سۈمۈرۈپ ئەمدىلەتىن قۇرۇپ كېلىۋاتاتتى .

قۇتلۇق ئانىسىنىڭ جەسىتىنى جىرغىدىن چۇشۇرۇپ ، ئاۋايلاپ يەرلىككە ياتقۇزدى ، بېشىنى كۈنچىقىشقا توغرىلاپ ، يۈزىگە چىغ ياپتى . ئاسمانغا قاراپ ئۈنسىز ئىلتىجا قىلىۋالغاندىن كېيىن ئېسەدەپ تۇرۇپ قوللىرىنى توپىغا ئۇزاتتى…

2 . ئاتا ، سەن قەيەردە

قـۇتـلۇق ئـېـسـىـنـى بىلگەن چاغلاردا كۈنچىقىشتىكى تاغ ئېتىكىدىن تا مۇشۇ پاكار تاغقىچە سوزۇلغان ، كۈنپېتىش تەرىپىمۇ يەنە شۇنچىلىك ئۇزاقتا كەتكەن كەڭ يايلاقنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا شـوخ تـايـچاقتەك ئويناپ يۈرەتتى . راست ، سوغۇقى سۆڭەك ـ سۆڭەكتىن ئۆتۈپ كېتىدىغان قارا قىش كۈنلىرىدە ئۇ تالا ـ تۈزگە كـۆپ چىـقـالـمـايتتى . تازا قىلسا ، چېدىر ئىشىكىدىن بېشىنى چىـقىرىپ ، نېمىشقىدۇر ئاق كىگىز ئاستىدا قالغان كەڭ دالاغا شـۇنداق بىر قارىۋالاتتى ـ دە ، بېشىنى چاپسانلا ئىشىك ئىچىگە ئالاتتى . تالاغا بىر قەدەم دەسسىدىمۇ ، ئانىسى ئېيتقاندەك «بۆرىنى پـۇچـۇق ، قـولىقى چۇناق غەلىتە مەخلۇق»قا ئايلىنىپ قېلىشى مـۇمـكـىـن ئـىدى . بىراق ، ئۇ قورقىدىغان ، ساراڭ بولغۇدەك زېرىكىدىغان ئۇزۇن قىش پەسلى بەرىبىر ئۆتۈپ كېتەتتى . ئەتىياز يـېتىپ كېلەتتى ، جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ ئېسىدىغان ئىسسىق شـامـال بـىـر ئـەتىگەندىلا هېلىقى ئاق كىگىزلەرنى نەلەرگىدۇر

ئۇچۇرۇپ كېتەتتى . ھاۋا ئىللىپ ، ئوت - چۆپلەر ئۈچ كۆرسەتكەن ھامان ئۇنىڭ كۆنى تۇغۇلاتتى - دە ، ئانىسىغا ئەگىشىپ ، يانباغىرنى باغاشلاپ يۈرۈپ دۆڭ ئۈستىگە چىقىۋالاتتى .

ئۇ دۆڭدە تۇرۇپ خۇددى چوڭ كىشىلەردەك ، قوللىرىنى كەينىگە قىلىۋېلىپ كۆنچىقىشقا قارايتتى . «توۋا ، — دەيتتى ئۇ ، خېلى يىراقتىن كۆزگە تاشلانغان ھەرە چىشىدەك ئېگىز - پەس تاغلارغا قاراپ ، — ئەجەب زور بىر مەخلۇقكەنغۇ ئۇ ، يا سۇ ئىچكىلى يەرگە چۈشكەن بۇلۇتلارمىدۇ ، بۇلۇت بولسا نېمىشقا ئاق بولمايدىكىن ، ماقۇل ، قارا بولسۇنمۇ دەيلى ، ئەمما نېمىشقا مىدىرلاپمۇ قويمايدىكىنە؟...»

كېيىن ئۇ ئۇنىڭ قولىنى بېسىپ ئاستا چۆرگىلەيتتى ، يايلاقنىڭ چەت - چەتلىرىگە كۆز يەتكۈزۈشكە ئۇرۇناتتى ، كىچىككىنە ئالىقىنىنى چېكىسىگە قويۇۋېلىپ ، كۆزىنىمۇ ، ئاغزىنىمۇ يوغان ئاچاتتى ، ئارىنى يېقىن قىلماقچى بولغاندەك ، گۆشلۈك گەۋدىسىنى سەل ئالدىغا ئېگەتتى . شۇنداقتىمۇ ، يايلاقنىڭ ئۇ چېتىنى زادىلا كۆرەلمەيتتى ، كۆزىنىڭ ئۆتكۈر ئەمەسلىكىدىن ياكى كۆز ئالدىنى قاناداقتۇر بىرنەرسىنىڭ توسۇۋالغىنىدىن خاپا بولۇپ ، غۇدىراپ قوياتتى . بەزىدە ئۆزىچە خۇيلىنىپ ، كىمگىدۇر قېيىدىغاندەك دوككىدە ئولتۇرۇپمۇ قالاتتى ، ئولتۇرۇۋېرىپ زېرىكەتتى ، يايلاقنىڭ ئۇ چېتىدىكى سىر ئۇنى يەنە ئاياغقا تۇرغۇزاتتى .

ھېچنېمىنى كۆرەلمىگەنسېرى ، قۇتلۇقنىڭ ھەيرانلىقى ھەسسىلەپ ئاشاتتى ، ئۆزىچە قىياسلار قاينىمىغا شۇڭغۇپ كىرەتتى .

«ھە ، بىلدىم ، ئۇ تەرەپتە بەك چوڭ ، بەك چوڭ بىر ئانا بولسا كېرەك . بولمىسا ، ھەر كۈنى كەچتە شۇ تەرەپتە تۇنەيدىغان قۇياشنى كىم ئەللەي ئېيتىدۇ ، كىم چۆچەك ئېيتىپ بېرىدۇ ، كىم ئۇنى باغرىغا بېسىپ پەپىلەيدۇ ، كىم ئۇنى ئەتىگەنلىك ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىپ كۈنچىقىش تەرەپكە ئاپىرىپ قويىدۇ؟...»

ئۇ ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەرگەچ ، نەزىرىنى ئاسمانغا يۆتكەيتتى ، ئالدى بىلەن كۆك ھېقىقتەك كۆك ئاسمان ، ئاندىن

كېيىن ئاچ يېشىل ئاسمان سەزگۈ دائىرىسىگە ئۇسۇپ كىرەتتى. ئاق قۇلاردەك ئۆزۈپ يۈرگەن ئەركىن بۇلۇتلارنى كۆرگەندە بولسا بارمىقىنى بۇلۇتلارغا چېنەپ، بەزىسىنى رەڭدار تۆگىگە، بەزىسىنى مۈڭكۈگەك توپاقـقا، كىچىكرەكـلىرىنى چـوڭ قۇيرۇقلۇق ئادىر قـويلىرىغا ئوخشىتاتتى، قوزا ـ ئوغلاقلارغىمۇ تەققاس قىلاتتى. «ئاشۇ قويلارنىڭ كەينىدە ئانام يۈرگەن بولمىسۇن يەنە» دېگەن بىر پەرەز خىيالىدىن كەچكەن چاغدا بۇلۇت ئارىسىنى ئىزدەپ يۈرۈپمۇ ئانىسىغا ئوخشاش ئىسسىق كۆرۈنىدىغان، ئايىغى چاققان، كۆيۈمى چوڭقۇر مېھرىبان بۇلۇتتىن بىرنىمۇ تاپالمايتتى...

بىر چاغلاردا ئۇنىڭ بۇنداق نەتىجىسىز، مەززىسىز ئوخشىتىشلاردىن كۆڭلى قالاتتى. ئاسماندىن بىزار بولغاندەك دومسىيىپ قويۇپ، يەر بېتىگە كۆز سالاتتى. كۆزلىرى ئاياغ ئاستىدىن يۆتكىلىۋېرىپ، چوققا چېچى چۇشۇپ كەتكەن مويسىپىتنىڭ بېشىغا ئوخشايدىغان تاقىر تاغ ئۈستىدە توختاپ قالاتتى، بىراق قۇتلۇق كۆنچىقىش تەرەپتە كۆرۈنىدىغان ھېلىقى قارا مەخلۇق بىلەن بۇ پاكار تاغنى چورتلا ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل نەرسە، دەپ ھېسابلايتتى. ئۇ قارا مەخلۇق يەنىلا سىرلىق تۇيۇلاتتى. تۆپتۈز يايلاقتىن تاسادىپەن ئۈنۈپ چىققان ئاشكۇمبىگە ئوخشايدىغان، بەلدىن تۆۋىنى ئوت ـ چۆپلۈك، يۇقىرىسى تاقىر تاش بىلەن قاپلانغان بۇ كىچىك تاغ ئۇنى ئۆزىگە تارتاتتى. تاغ قاپتىلىدا ئەجدىھانىڭ ئاغزىدەك ئېچىلىپ تۇرغان بىرقانچە كامار ئۇنى ئۆز يېنىغا چىللاۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئۇنىڭ پەمىچە، بۇ كامارلار ئۇ ئەقىل تاپقاندىن بېرى كۆنسايىن كۆپىيىپ بارماقتا ئىدى. تېخى يادىدا، قار ئېرىپ، يەر يۇمشاپ، قۇلاق توڭلىمىغۇدەك كۈنلەر يېتىپ كەلگەن ھامان ئىشچان دادىسى تاك بىلەن تەڭ تۇرۇپ كېتەتتى. ئاپتاپ ئىللاھىغا تېۋىنىۋالغاندىن كېيىن، تۇلۇم بىلەن گۇرجەك كۆتۈرۈپ ئاشۇ كامارلارنىڭ بىرىگە كىرىپ كېتەتتى. ئالاھازەل چۈشكە يېقىن ئاندىن بىر تۇلۇم تاشنى يۈدۈپ دوڭغاق سۆگەتتەك پۈكلەنگەن پېتى

كـامـاردىـن چـىقاتتى ۋە تولۇمنى سەينا ئالدىدىكى تۆمۈرچىلىك ئوچىقىنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلەتتى . ئوچاققا ھەر ھەپتىدە ئىككى قېتىم ئوت يېقىلاتتى ، دادىسى قاغا تۇخۇمىدەك ئۇششاقلانغان جىگەر رەڭ تاغ تاشلىرى بىلەن نەدىندۇر تېپىپ كەلگەن پارقىراق قارا تاشلارنى ئېدىتلاپ ئارىلاشتۇرۇپ ئوچاققا تاشلايتتى . شۇنىڭ بىلەن ئۇزۇنغا سوزۇلغان كۆرۈك بېسىشلار باشلىنىپ كېتەتتى .

قـوتـلـۇقـچە ، پەقەت تەتۇر پېشانە ئادەملا كۆرۈك بېسىشقا يـارىـتىلاتتى . دېمىسىمۇ ، ئوچاققا تاش تاشلاش لازىم تېپىلغاندا دادىـسـىـنـىـڭ ئـورنـىـغـا ئۆتىدىغان ئاكىسىنىڭ ، قاتىلاڭچىلىق مەزگىلىدە بۇ ئىشقا جەلپ قىلىنىدىغان ئانىسىنىڭ كۆرۈك باسقان قوللىرى بىردەمدىلا سىيزىمىنى يوقىتىپ ، ئوق تەگكەن قۇشنىڭ قانىتىدەك لەپەڭشىپ قالاتتى . چوغ ئارىسىدىن ئۆرلەپ تۇرىدىغان ئـوت تـەپـتـى ، قولتۇق پەيلىرىنى سىرقىرىتىۋېتىدىغان جىددىي ھـەرىـكـەت ئـۇلارنـى سـۇغـا چـۈشـكـەندەك ھۆل قىلىۋېتەتتى ، پېشانىسىدىن ، بويۇنلىرىدىن تەپچىپ چىققان ئاچچىق تەر تۇگمەن نورىدىن ئاققاندەك ئېقىپ ، تاپىنى ئاستىغا كەلگەندىلا ئاندىن توختاپ قالاتتى . يېلىنجاپ تۇرغان ئوچاق ئوتىنى ئۇلار كۆرۈك بىلەن ئـەمـەس ، بـەلـكـى ئـۆپـكـىسىدىن ئېتىلىپ چىققان يەل بىلەن پۈۋلىشەتتى .

— مۇشتۇمچىلىك كىچىك كۆرۈكنى ئىككى قېتىم باسار ـ بـاسمايلا يامـغۇردا قالـغان ئوغـلاقـتەك پالاقـلىغىلى تۇردۇڭغۇ ئـەمدى ، — دەيـتـتـى دادىـسـى ئـوچـاقـقـا تـاش تاشلاۋېتىپ ، ھـالـسـىـزلانـغـىـنـىـدىن قوللىرىنى ئەمەس ، بەلكى گەۋدىسىنى ئىرغاڭلىتىۋاتقان ئاكىسىغا زەردە قىلىپ ، — كۆچ بىلەن باس دەيمەن ئۆلۈمتۈك ، مەن سەندەك چېغىمدا قوي كۆرۈكىنى ئەمەس ، كـالا كـۆرۈكـىـنىمۇ بېسىۋېتەتتىم ، ھەر قېتىم يەل ئۇرغىنىمدا مۇشتۇمدەك ـ مۇشتۇمدەك يوغان تاشلار ئوچاقتىن ئىككى غېرىچ ئۆرلەپ كېتەتتى !...

بۇنداق چاغلاردا ئۇ ئۆزىدىن ئۈچ ـ تۆت ياش چوڭ بولغان

ئاكىسىغا ئىچ ئاغرىتىپ قالاتتى. بىراق، قۇتلۇقتا نېمە ئامال، كۆرۈك ئاغزىدىكى ئىككى تال كۆندىلەڭ ياغاچ ئۇنىڭ ئالقانلىرىغا توغرا كېلەتتىمۇ؟ بۇ يېشىدا ئاكىسىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ ئاكىسىدەك كۆرۈك باسالايتتىمۇ؟

— تېنى قاتمىغان كىچىك بالىغا بۇنچىلىك زەردە قىلغىنىڭ نېمىسى ئەمدى، — ئانىسى ئوچاق چۇخچىلاۋاتقان دادىسىغا قاراپ شۇنداق دەيتتى ۋە ئاكىسىنىڭ قولىدا توختاپ قالاي دېگەن كۆرۈككە قول ئۇزىتاتتى.

بىراق، ئۇ يەنىمۇ قاتتىقراق تەنبىھكە دۇچ كېلەتتى:

— ئانىسى، ئوغلۇڭنى بېلى چىڭ ئەركەك بولسۇن دېسەڭ، ئوت يېنىدا ئۇزاقراق ئولتۇرغىلى قوي، بېلى قاتمىغان ئوغۇل بالىدىن قاتقان داشقال ياخشى!

ئۇ شۇنداق دەيتتىيۇ، ئوچاقنىڭ سوۋۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ كۆرۈكنى يۇلۇپلا قولىغا ئالاتتى. ئات يايلىدەك يېرىك چاچلىرىنى تاسما بىلەن باغلىۋالغان، ئويۇم - مۇسكۇللىرى ياغ قاپقىدەك پارقىراپ تۇرغان زەبەردەس ئاتا ئەنە شۇنداق ئىشلەيتتى. ئەنە شۇنداق سۆزلەيتتى. بىر كېچە - كۈندۈزگىچە سوزۇلغان پاتىپاراقچىلىقتىن كېيىنلا ئۇ پىتىۋاتقان كۈندەك قىزارغان، پىژىلداپ ئوت چېچىپ تۇرغان تۆمۈر سۈيىنى قاتار - قاتار سېغىز چاناقلارغا قۇيۇپ چىقاتتى. ھەربىر چاناققا بىر ئوچۇمدىن ئۇۋاقلانغان كالا مۈڭگۈزى تاشلايتتى. مۈڭگۈز تاشلاش تاكى تۆمۈر سۈيى سوۋۇپ مۈڭگۈزنى كۆيدۈرەلمىگەنگە قەدەر داۋاملىشاتتى. قاتقان تۆمۈر كۆپ ئۆتمەيلا يەنە ئوچاققا تاشلىناتتى، بىر دەمدىن كېيىن بۇ تۆمۈرنى لاخشىگىر بىلەن كاپلا قىلىپ قىسىۋالاتتى - دە، چوغ ئارىسىدىن تارتىپ چىقىپ سەندەلگە قوياتتى. بازغان بىلەن خېمىر يۇغۇرغاندەك يۇغۇراتتى، مومدەك ئېزەتتى، بۇ «خېمىر»دىن ئۇزۇن - ئۇزۇن «قىڭراق»لارنى، ئىككى بىسلىق «پالتا»لارنى، ئۇچى ئۇچلۇق «سومبە»لەرنى ياساپ چىقاتتى، ئاخىرىدا يەنە قىزدۇرۇپ، تۇز سۈيىدە سۇغىراتتى، قۇم

چاقچا تۇتۇپ پەردازلايتتى، ياغاچ بىلەن ساپلايتتى...

قۇتلۇقنى ھەيران قىلىدىغىنى، جاپا بىلەن تەييارلانغان بۇ «ئەسۋاب»لار ئۇلارنىڭ ئىلكىدە ئانچە ئۇزۇن تۇرمايتتى. كۆنچىقىشتىكى قارا مەخلۇق تەرەپتىن، بەزىدە يايلاقنىڭ ئۇ بېشىدىن پات - پات كېلىپ تۇرىدىغان پەيلى يامان ئادەملەر بىرەر توقلا، ياكى بىرەر قوتۇر ئوغلاقمۇ بەرمەي تۇرۇپ ئۇلارنى سوپۇرۇپلا ئېلىپ كېتەتتى. قازانغىمۇ، چۆمۈچكىمۇ، پىچاق، پالتىغىمۇ ئوخشىمايدىغان بۇنداق نەرسىلەرنىڭ نېمىگە ئىشلىتىلىدىغانلىقى قۇتلۇققا تېپىشماق بولۇپ تۇيۇلغاندەك، پات - پات كېلىپ - كېتىدىغان ئۇ ئاچ كۆزلەرنىڭ كىملىكىمۇ قۇتلۇق ئۈچۈن بىر تۈگۈن ئىدى. ئۇ پەقەت ئاچچىقىنى يۇتالمىغان دادىسىنىڭ بەزىدە: «ئىنساپ دېگەننى ئۇنتۇپلا كەتتىغۇ بۇ ياغلاقار[1]لار، ئادەمنى بۇنچىلىك بوزەك قىلغان بارمۇ؟» دەپ قاقشىغىنىنى ئاڭلىغاندىلا ئاندىن «ياغلاقارلار ياخشى ئادەملەر بولمىسا كېرەك» دېگەننىلا پەرەز قىلالايتتى.

شۇڭا، ئۇنىڭ دادىسىدىن نېمىدەپ بۇنچىلىك كۆيدى - پىشتى بولىدىغانلىقىنى، ياغلاقار دېگەنلەرنىڭ نېمە ئادەملەر ئىكەنلىكىنى سوراپ باققۇسى كېلەتتى. دادىسىنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىدىن، ئۆزىگە بولغان كۆيۈمىدىن شۈبھىلەنمىسىمۇ، بىراق تۆمۈر سۈيىدەك ئوت چاچراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن، كەمدىن - كەم كۈلكە كۆرۈنىدىغان چىرايىدىن خېلىلا ئەيمىنەتتى.

ئانىسى ئۆچكە ساغقىلى، ئاكىسى ئوتۇن كەسكىلى كەتكەن بىر كەچلىكى قۇتلۇق ئۆيدە دادىسى بىلەن بىللە قالدى. دەل شۇ پەيتتە دادىسى ئۇزۇن «قىڭراق» بىسىغا بىلەي سۈركەۋېتىپ، ئۆزىچە ئېغىز ئېچىپ قالدى:

— ئوغلۇم قۇتلۇق، ئاغزىڭنى ئۇشلاپ بولۇپ يەنە

---

[1] ياغلاقار — ئۆز زامانىسىدا ئۇيغۇر قەبىلىسىنى تەشكىل قىلغۇچى توققۇز چوڭ ئۇرۇقنىڭ ئەڭ چوڭى، تۇرالار دەۋرىدىكى ئۇيغۇر قەبىلىسى ۋە ئۇرخۇن ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىكى قاغان ئۇرۇقى.

توختىۋالدىڭ ، خاتالاشمىسام ، ماڭا دەيدىغان گەپ ـ سۆزلىرىڭ بارغۇ دەيمەن ، قېنى دەۋەر ، يىگىت دېگەن تارتىنچاق بولسا بولمايدۇ ، — دېدى ئۇ قۇتلۇققا قاراپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ.

قۇتلۇق يۇرەكلىكرەك بولالمىغىنىدىن ئىزا تارتقان بولسىمۇ، لېكىن دادىسىنىڭ كەيپى چاغ ئىكەنلىكىنى دەرھال جەزملەشتۈردى . تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇپ ، سورىدى :

— دادا ، سەن ياسىغان جابدۇقلارنى ئۇلار نېمە قىلىدۇ ؟

قۇتلۇقنىڭ دادىسى سەل گاڭگىراپ قالدى . بۇ «چاتاق» سوئالنى ئاڭلاپ ، كۆزىنى يۇمۇپلا يالغان ئېيتماقچىمۇ ، بىرنېمىلەرنى دەپ ئۆتۈپ كەتمەكچىمۇ بولدى . ئاخىرىدا ئوغلىنى ئالداشنى ئۆز مىزانىغا مۇناسىپ كۆرمىدى بولغاي ، ئەگىتىپ ئولتۇرمايلا جاۋاب بەردى :

— ئۇنىڭ بىلەن ئادەم ئۆلتۈرىدۇ ، ئوغلۇم !

دادىسىنىڭ پەرىزى توغرا بولۇپ چىقتى . قۇتلۇق داغمال يېقىلغاندەك چۆچۈپ كەتتى ، دادىسىنىڭ جاۋابىنى تەئەججۇپ بىلەن تەكرارلىدى :

— ئادەم ئۆلتۈرىدۇ ؟

— شۇنداق ، ئادەم ئۆلتۈرىدۇ ، ئوغلۇم !

قۇتلۇقنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ، قاشلىرى قىسقىراپ ، قوشۇمىسى تۈرۈلدى ، كېيىنكى سوئالى بولسا ئېھتىياتچان دادىسىنى تېخىمۇ قىيىن ئەھۋالدا قالدۇردى .

— نېمىدەپ ئادەم ئۆلتۈرىدىغان ئۇنداق نەرسىلەرنى ياسايسەن دادا ؟

دادىسى بىر قىزىرىپ ، بىر تاتىرىپ دۇدۇقلاپراق جاۋاب بەردى :

— داداڭنىڭ بۇنداق نەرسىلەرنى ياسىغۇسى بار دەمسەن ئوغلۇم ، ئەمما ياساپ بەرمىسەم...

ئاۋازى بوغۇزىغا قاپلاشتى بولغاي ، ئۇنىڭ شەمشەردەك ئۆتكۈر تىلى بىردىنلا ئۆز كارامىتىنى يوقاتتى . قۇتلۇق ئاستىرتىن

www.uyghurkitap.com

سەپسىلىپ دادىسىنى كۆز جىيەكلىرى نەملەنگەن، چىرايى بوزارغان، كالپۇكلىرى تىترىگەن هالدا كۆرگەندە بولسا، قانداقتۇر بىرەر ئىشنى خاتا قىلغاندەك، بېشىنى ئاستا تۆۋەن چۈشۈردى.

كېيىنكى كۈنلەردىكى پاراڭ ئارىسىدا، قاغان سانغۇنلىرىنىڭ دادىسىنى قورال ـ جابدۇق ياساپ بېرىش شەرتى بىلەن يىراق خاكاسلار[1] يۇرتىغا ئۇرۇشقا بېرىشتىن ئازاد قىلغانلىقىنى، ئۆز جەمەتىنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ گۇناھلىق بىر ئىشقا مەجبۇرەن قول تىقمۇاتقىنىنى بىلگىنىدە، قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى بەكمۇ يېرىم بولدى، يۈرەك ـ باغرى ئامبۇردا قىسقاندەك مۇجۇلدى...

ئارىدىن ئىككى ـ ئۈچ يىل ئۆتتۈۋىدى، ئەمدىلا 15نىڭ قارىسىنى ئالغان مەرھۇم ئاكىسى ھېلىقى ئادەملەر تەرىپىدىن تاغ كەينىدىكى چىك قوۋمىغا قارشى جەڭگە ئاتلاندۇرۇلدى. ئۈچ ئايدىن كېيىن ئۇ مىنىپ كەتكەن چىلان تورۇق ئات تۆت يېرىگە ئوق قادالغان بۇ لەشكەرنى ئۆز ئۆيىگە قايتۇرۇپ كەلدى. ئۆيلىمىغاندا يۈز بەرگەن بۇ بالا ـ قازا دادىسىغا بەكمۇ ھار كەلدى. ئۇ جىن تەگكەندەك يىغلاپ يۈرۈپ ئۈچىقىنى چاقتى، كۆرۈكىنى يىرتىپ تىتما ـ تىتما قىلىۋەتتى، بولقا ـ بازغانلىرىنىمۇ ئۆي كەينىگە چۆرۈۋەتتى.

«بالا كەلسە قوش كەپتۇ» دېگەندەك، قەرەللىك ئىشلىۋاتقان جەڭ جابدۇقلىرىنى ئالالماي قالغان ياغلاقارلار جابدۇق ئورنىغا دادىسىنى ئېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ: «يىل ـ يىللاپ ئىشلەپ

---

① خاكاسلار — تاڭ دەۋرىدە جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان قەدىمىي مىللەت، بۈگۈنكى قىرغىزلارنىڭ ئەجدادى. خاكاسلار ئەڭ دەسلەپ «تارىخنامە» ۋە «خەننامە»لەردە «كەنكۈن» دېگەن نام بىلەن ئۇچرايدۇ. ئىككى خەن دەۋرىدە كەنكۈنلەر بۈگۈنكى يېنىساي دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدا ياشىغان. مىلادىيە 7 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇيغۇر قاغانلىقى قۇرۇلغاندا، يېنىساي دەرياسى ۋادىسىدىكى خاكاسلار بۇ قاغانلىقنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بولغان. مىلادىيە 840 ـ يىلى ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ ئىچكى قىسمىدا نىزا كۆپەيگەندە خاكاسلار پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھۆكۈمران گۇرۇھ ئىچىدىكى ئۆكتىچىلەر بىلەن بىرلىشىپ، ئۇيغۇر قاغانلىقىنى غۇلاتقان ۋە خاكاس خانلىقىنى قۇرۇپ چىققان («شىنجاڭ مىللەتلەر لۇغىتى»، 382 ـ بەت).

بەرگىنىمنىڭ يۈزىنى قىلىڭلار ، خوتۇنۇم بىلەن نارەسىدە بالامغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن» دەپ يالۋۇرۇشلىرىمۇ ھېچنېمىگە دال بولالمىدى...

ئاكىسىغۇ ئۆلۈپ كەتتى . ئەمدى «ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك ، ئانىسىمۇ ئۇنى تاشلاپ كېتىپ قالدى . تۇتۇپ كېتىلگەن بولسىمۇ ، ھايات بولسىلا ، قۇتلۇققا مۇرەببە بولىدىغانغا بۇ دۇنيادا پەقەت بىر دادىسىلا قالدى !

— دادا ، سەن قەيەردە ؟...

3 . نامەلۇم ئاتلىقلار

يېشىل موۋۇت ئۈستىگە تاشلاپ قويۇلغان غايەت زور دۇبۇلغىغا ئوخشايدىغان تاغ باغرىدا ، يايلاقتىن بىر غېرىچچە كۆتۈرۈلگەن ئىككى دۆۋە توپا ئارىسىدا مۆكۈنىپ ئولتۇرغان قۇتلۇق تېگى يوق ئويلار بىلەن مەشغۇل ئىدى . ئۇ جۇپلەنگەن تىزلىرىنى بىر - بىرىدىن ئاجراپ كەتمىسۇن دېگەندەك مەھكەم قۇچاقلىۋالغان ، ئېڭىكىنى تىزىغا قويغان پېتى جىمجىت ئولتۇراتتى . ئەتىگەندە قوزغالغان غۇر - غۇر شامال ھېلىھەم ئېسىپ تۇراتتى . ئۆز ئېسىشىدا قۇتلۇقنىڭ قولىقىدىن ئارتىلىپ مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇرغان ياخما چاچلىرىنى ، جۇۋىسىنىڭ ياقىسىدىن بۆرتۈپ چىققان بىر تۇتام يۇمران موينى سىلىققىنە سىيپاپ ئۆتەتتى ، ئۇنى خىيال ئىسكەنجىسىدىن تارتىپ ئالماقچى بولغاندەك ، ئۇ يەر - بۇ يېرىنى غىدىقلايتتى . جۇۋىسىنىڭ پېشىنى كۆتۈرۈپ ، يەنە چۈشۈرەتتى . شوخ چوپان يىگىتلەردەك توختىماي ئۇشقىرتاتتى .

ئەپسۇس ، قىيامىغا يەتكەن قۇياشنىڭ ئىللىق ھارارىتىمۇ ، باش ئۈستىدىن سايراپ ئۆتكەن كۆيچى قۇشلارمۇ ، مەخمەل كەبى جىلۋىلەنگەن يېشىل دۇنيامۇ ، گۈل - گىياھلارنىڭ مەستخۇش قىلغۇچى ھىدىمۇ ، ۋاقتىمۇ ، ماكانىمۇ قۇتلۇقنىڭ مۇستەھكەم

تاقالغان سەزگۈ قورغانىنىڭ تېشىدا تۇراتتى . ياشلىق كۆزلىرى ئىككى ئايغىنىڭ ئارىسىدا تىنىمسىز مەڭدەپ يۈرگەن يالغۇز چۈمۈلە ئۈستىدە ئىدى .

چۈمۈلە ئۆمىلەيتتى ، قۇتلۇقنىڭ كۆز قارىچۇقلىرىمۇ چۈمۈلە بىلەن بىللە مىدىرلايتتى . توپىدىن ئايرىلغان بەختسىز جاندار تۇرۇپ توختىۋالاتتى ، تۇرۇپلا قاياققىدۇر قاراپ ئالدىراش يۈرۈپ كېتەتتى . يول تورىغان قۇرۇق چۆپلەردىن ۋە كىچىك يېرىقچىلاردىن بىر ئامال قىلىپ ئۆتۈۋالاتتى ـ دە ، كۆپ ئۈزىماي ، نىشانىنى يوقاتقان بىتەلەي يولۇچىلاردەك ، بىردىنلا كەينىگە بۇرۇلاتتى . بېشىدىن چوڭ كەلگەن كېلەڭسىز قۇيرۇقى ئۇنى ھاردۇرغانمۇ ، تۇرۇپ ئارام ئالاتتى ، ئىنچىكە بۇرۇتلىرىنى دىڭگايتىپ ، تەرەپ ـ تەرەپكە توغرىلاپ كۆرەتتى ، لىكىلدىتاتتى . يەنە نەلەرنىدۇر مولجالاپ سەپىرىنى داۋام قىلاتتى . بىراق ، نەگە بارمىسۇن ۋە قانچىلىك كۆچىمىسۇن ، پەقەت ئالىقانچىلىك دائىرە ئىچىدە چۆرگىلىگىنى چۆرگىلىگەنىدى…

«ھەي چۈمۈلە بالىسى ، — قۇتلۇق چۈمۈلىگە شۇنداق خىتاب قىلدى ، — سېنىڭمۇ ئاناڭ ئاسمانغا چىقىپ كەتكەنمۇ ، داداڭچۇ ، ئۇنى چۈمۈلىلەر پادىشاھى تۇتۇپ كەتكەنمۇ ؟ ئۇ نېمىدەپ سېنى ئىزدەپ كەلمەيدۇ ؟ سېنى باقمايدۇ ؟ بولدى ، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، داداڭنىڭ سېنى ئىزدەپ تاپقۇسى ، باغرىغا باسقۇسى باردۇ ، ئېھتىمال ئۇ ئامالسىزدۇ . سەنچۇ ، سېنىڭ ئامالىڭ بارغۇ ، يول يۈرەلەيسەنغۇ ، ئالدىڭغا قاراپ مېڭىۋەر ، مەقسەتسىز لاغايلاپ يۈرگەندىن قىلچە پايدا يوق ، مېڭىۋەرسەڭ بەلكى داداڭ ئۇچراپ قالار ، بەلكى بەختىڭ ئۇچراپ قالار… »

قۇتلۇق نەم ئوتلاققا پېتىپ كەتكەن چوڭقۇر ئۆچكە ئىزىدىن چىقالماي ئاۋارە بولۇۋاتقان چۈمۈلىگە بىر تال چۆپ غولىنى تاشلاپ بەردى . ئۇنى چۆپكە ياماشتۇرۇپ ، خەتەرلىك يەردىن چىقىرىپ قويدى .

قورسىقى توساتتىنلا كوركىرىۋىدى ، قۇتلۇق ئىككى كۈندىن

بۇيان ئاغزىغا قۇرت چاغلىق بىرنېمە سالمىغىنىنى يادىغا ئالدى. لېكىن، ئۇ بىرەر نەرسە يەۋېلىشنى، يېتىم بولسىمۇ ياشاپ قېلىشنى كېرەك ئىدى. ئەمدى ئۇ ئۆيىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ «ئانا، نان» دەپ ئەركىلىيەلمەيدۇ، چۈنكى ئانىسى ئۆيدە يوق، ئاسقۇغا ئېسىلغان تالقان سېۋىتىگە قول ئۇزارتالمايدۇ، چۈنكى ئۇ سېۋەتتە ئەمدى ھېچنېمە يوق، بىرەر سىقىم كېپەكمۇ، بىرەر تال ئارپىمۇ يوق.

قۇتلۇق گەجگىسىنى تاتىلىدى، تەلپىكىنى ئېلىپ ئىختىيارسىز مىجىقلىدى، تۇرغان ئورنىدا تۇرۇپ، يەنە بىر مەرتەم پىرقىراپ چىقتى.

— ھاي... ھا... ي

ئۇ يەل توشقان كۆرۈكتەك ئېسىلىپ ئۈنىنىڭ بارىچە توۋلاپ بېقىۋىدى، ھېچكىم جاۋاب ياندۇرمىدى، ئىلاھ تۇرىدىغان ئاسماندىنمۇ، بەندىلەر ئىستىقامەت قىلىدىغان زېمىندىنمۇ، جىن-شاياتۇنلار ماكان تۇتقان تەھتىسارادىنمۇ ھېچبىر سادا كەلمىدى. بالىلىقى تۇتۇپ يەرگە قاتتىق بىرنى تەپكىنىدىلا ئاندىن بوينىغا ئېسىلغان ساپسېرىق بۆرە ئوشۇقى كۆز ئالدىدا پۇلاڭلاپ كەتتى.

خاتىرىسىدىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇ ئوشۇقنى دادىسى تاغ ئىچىدىن ئېلىپ كېلىپ، ئىسكىنە بىلەن تۆشۈك ئېچىپ بەرگەنىدى. ئانىسى ئۇنى ئوغلىنىڭ بوينىغا ئېسىپ تۇرۇپ:

«بالام، بۇ ئوشۇقنىڭ خاسىيىتى تولا، ئۇنى كۆز قارىچۇقۇڭنى ئاسرىغاندەك ئاسرا، نىمىشقا دېسەڭ، ئۇ بىزنى جىن-شاياتۇنلارنىڭ پالاكىتىدىن، يامان كۆزلەرنىڭ مالامىتىدىن خالاس قىلىدۇ، قاچانكى بېشىڭغا كۈن چۈشسە ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلساڭ، مۇراد-مەقسىتىڭگە يەتكۈزىدۇ، مۈشكۈلۈڭنى ئاسان قىلىدۇ» دېگەنىدى.

قۇتلۇقنىڭ كۆڭلىمۇ، كۆز ئالدىمۇ خۇددى مىڭ قۇياش پارلىغاندەك يورۇپ كەتتى. يۈرەك بىغىشىغا چاڭ سالغان ماتەم ئازابىمۇ ئاز-تولا يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدى، ئۈمىد مەلھىمى يۈرەك يارىسىغا ئوبدانلا ئارام بەردى.

ئۇ ئانىسى دېگەندەك قىلدى ، كۆكسى ئۈستىدە ، توغرىسى ، يۈرىكىنىڭ دەل ئۈدۈلىدا تۇرۇۋېرىپ كەھرىۋادەك پارقىراپ كەتكەن ئوشۇق بېغىنى بويىنىدىن ئېلىپ ، ئالىقىنىغا ئاۋايلاپ قويدى ـ دە ، قوش قوللاپ تۇتۇپ بېشىدىن ئۈستۈن كۆتۈردى . سارغۇچ ئوشۇق رەڭگى قۇياش بىلەن سىڭىشىپ بىر جان ، بىر تەن بولۇپ كەتكەندىلا ئاندىن ئۇ ئاسمانغا قاراپ ناله قىلدى ، يادىدا قالغانلىكى تەڭرىلەرنى بىرمۇبىر ئاتاپ ، تىلەك تىلىدى ، نان تىلىدى ، سۈت تىلىدى . ئارقىدىنلا بۇ تىلىكىدىن يېنىۋالدى . بىردىنبىر تىلىكىنى ، يەنى ھېلىقى قارغىش تەگكۈر ياغلاقارلارنى جازالاپ ، دادىسىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى ، ئۆتۈندى ، يالۋۇردى…

بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ چىققان ئىسسىق ياش ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىنى لىققىدە تولدۇردى ، كۆز نۇرى ئاشۇ ئىسسىق ياش قاتلىمىنى تېشىپ ئۆتۈپ ، ئۈدۈل كۆككە ئېتىلدى .

مۆجىزە يۈز بەردى ، ئاسماننىڭ قەرىدە ، قامچىدىن ئۇركۈپ كەتكەن پادىلاردەك دەۋرىشىپ يۈرگەن بۇلۇتلار ئارىسىدا كۆك رەڭلىك ، كۆك يايلىلىق بىر ئەركەك بۆرە پەيدا بولدى . قۇتلۇق بۆرىنى كۆردى ، بۆرىمۇ يەر تەرەپكە بېشىنى بۇراپ قۇتلۇققا قارىدى . جازىبىلىك ، مېھىرلىك بوز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى ، ئۇنى پەپىلىدى ، ئۇنى ئەركىلەتتى…

يەنە مۆجىزە يۈز بەردى ، كۆك بۆرە ئىلىتىجا قىلغۇچىنىڭ تەن ـ جىسمىنى ئۆز خاھىشى بىلەن مەھكەم باغلىۋالغىنىغا ئىشەنچ قىلدىمۇ ، قۇتلۇقتىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ كۈنپېتىش تەرەپكە سۈ-رۇلدى ، كۆكتىكى ئىلاھىي قۇياشمۇ ، رەڭگارەڭ بۇلۇتلارمۇ ، تاغ ـ دەريا ۋە قۇتلۇقنىڭ روھ ـ جىسمىمۇ كۆك بۆرىگە ئەگەشتى…

ئارىدىن قانچە قەرنە ياكى قانچە دەقىقە ئۆتتىكىن ، قۇتلۇق «قارا مەخلۇق»قا يېقىن دېسە يېقىن ، يىراق دېسە يىراق بىر يەردە ئۆزىنى كۆردى . ئۇ ئۆزىنىلا ئەمەس ، ئوت ـ چۆپلىرى بولۇق ئۆسكەن بىر پارچە يايلاقنى ، يايلاقتا بەخىرامان ئوتلاپ يۈرگەن

بىرقانچە ئۆچكىنى كۆردى. بويىندىكى مونچاقلىرىدىن، دادىسىنىڭكىدەك ساقاللىرىدىن، كۈمۈش يىڭنىلەردەك پارقىراق چۆپۈرىدىن ئۇ ئۆز ئۆچكىلىرىنى تونۇۋالدى.

«تۇۋا، ئۆچكىلەر ماڭا ئەگىشىپ كەلدىمۇ، يا مەن ئۆچكىلەرگە ئەگىشىپ كەلدىمۇ، ھېلىقى كۆك بۆرىچۇ، ئۇ قېنى؟»

قۇتلۇقنىڭ بۇ ئۆچكىلىرى پۈۋلەپ قويغاندەك سىمىز ئىدى، چۆپۈرلىرى كىرپە تىكىنىدەك دىڭگىيىپ تۇراتتى، لىق سۈت تولغان يېلىنلىرى خام قاپاقتەك ساڭگىلاپ يەرگە تېگەي دەپلا قالغانىدى. ئۇ ئۆچكىلەرنىلا ئەمەس، ئالا پاچاق ئوغلاقلارنىمۇ، بېشىنى سىڭايان قىلىپ ئۆزىگە سىنچىلاردەك قاراپ تۇرغان چوڭ سەركىنىمۇ تونۇۋالدى. يادىدا تۇرۇپتۇ، ئۈچ - تۆت يىل بۇرۇن ئۇ ئاشۇ چوڭ سەركىگە مىنىۋالاتتى، ياغاچ قىڭراقنى نەلەرگىدۇر چېنەپ تۇرۇپ لەشكەرلەردەك سۈرەن سالاتتى، دادىسى ياساپ بەرگەن مۈڭگۈز بۇرغىسىنى «ھۇجۇم» پەدىسىگە پۈۋلىگەچ سەركىنى چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، قوزۇقتا كىيدۈرۈلگەن كونا جۇۋىغا قەھرى بىلەن «نەيزە» سانجىيتتى، كەينىگە قارىتىپ «ئوق» ئۈزەتتى، قىزىقارلىق بۇ ئويۇننى ئۇ تاكى ئۆزلىرىنىڭ ئېتى بولغۇچە داۋاملاشتۇرغانىدى.

قۇتلۇق يېنىغا كېلىۋېلىپ كىچىك خوجايىنىنىڭ تاپشۇرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان قېرى سەركىگە مەيۈسانە قاراپ قويدى، ئۆچكىلەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ، ئەڭ سىمىز بىر ئۆچكىنى ئارقا ئايىغىدىن «كاپ» قىلىپلا تۇتۇۋالدى - دە، يېلىنىغا مۈشتلاپ تۇرۇپ، ئەمچىكىنى ئاغزىغا ئالدى، ئاچ كۆزلۈك بىلەن سۈمۈرگىلى تۇردى.

قۇتلۇقنىڭ كۈن - كۈنلەپ داۋام ئەتكەن ئاچلىقىمۇ، دەرمانىنى خوراتقان تەشنالىقىمۇ ۋاپادار ئۆچكىسىنىڭ مەرھەمىتى بىلەن بىر يولىلا ئەمىن تاپتى، شامال سوققان قومۇش پۆپۈكىدەك لىڭشىپ قالغان بەستىگىمۇ يېڭىۋاشتىن جان قېتىلدى.

ئۇ يىقىلىپمۇ، ئۆلۈپمۇ قالمىدى، يىغلاۋېرىپ يېشى

www.uyghurkitap.com

تۈگىگەن ، قورقۇۋېرىپ يۈرىكى قاتقان بولسا كېرەك ، ئەمدى ئۆلۈمىنىمۇ يادىغا كەلتۈرمەيتتى . قىسمىتىگىمۇ كۆپ كۆڭۈل بۆلمەيتتى ، نازۇك سېزىمى تاشقا تەگكەن پىچاق بىسىدەك گاللاشقانىدى . ئايانكى ، يەر ـ ئاسمان ئارىسىدا تىكەندەك يالغۇز قالغان ، ئاھ ئۇرسا ئاھى ، زارلانسا زارى ھېچكىمگە ئاڭلانمايدىغان يېتىم ئوغۇلغا ئۆز تىزگىنىنى تەقدىر ئىلاھىنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرماقتىن ، ئۇنىڭ يېتىلىشىگە ياۋاش قويدەك بويسۇنماقتىن ئۆزگە ئامال قالمىغانىدى...

قۇتلۇق ئۆزگەرگەنىدى ، ئۇنىڭچە ئۇ تەقدىرگە جەڭ ئېلان قىلالايتتى . تەقدىر دېگەن تۆگىدەك يوغان ، بۇقىدەك كۈچلۈك مەخلۇق بولسىمۇ ، گېزى كەلسە ئۇنىڭ گېلىنى بوغالايتتى ، ھەتتا باش ئۈستىدە پىرقىرىتىپ «قارا مەخلۇق»نىڭ ئۇ تەرىپىگە ئاتالايتتى...

ئوت يۈزلۈك ياز قۇياشىنىڭ ئاسمان گۈمبىزىگە مىخلاپ قويغاندەك جىم تۇرۇۋېلىشى ، ھېلىقى كۆك بۆرە كەتكەن تەرەپكە سەپەر قىلماسلىقى قۇتلۇقنى تولىمۇ شۈبھىگە سالاتتى . ئۇنى مۇرەببىيسىدىن مەھرۇم بولغان ، قايتارغا ئۆيى يوق ، بارارغا يېرى يوق بىچارە مۇساپىر سۈرىتىدە كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى . ھەتتا ئىلاھ بولسىمۇ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىغۇسى ، مەدەت بەرگۈسى كېلەتتى ، قانىتى بولسا بىر ئۇچۇپلا ئۇنىڭ يېنىغا چىقىپ ھەمراھ بولغۇسى ، ئاغىنە بولۇپ بىللە ئوينىغۇسى بار ئىدى...

ئەپسۇس...

قۇتلۇق كۆزلىرىنى قىسقان پېتى قۇياشقا قاراپ بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تۇرغاندا ، قۇلىقىغا قانداقتۇر بىر تونۇش شەپە كىرىپ قالدى ، ئالىقىنىنى چېكىسىدىن چۈشۈرۈپ مەيدىسىگە قويدى ، يۈرىكى تېز ـ تېز سوقۇۋاتاتتى ، رىتىملىق دۈپۈلدەيتتى ، لېكىن بۇ دۈپۈلدەش قۇلىقىغا كىرىۋاتقان ھېلىقى تونۇش شەپىگە زادىلا ئوخشىمايتتى ، ئەمدى بۇ دۈپۈلدەشكە دادىسى «يۇمىلاق تۆمۈر»لەرنى سوققاندا چىقىدىغان جاراڭ ـ جۇرۇڭ ئاۋاز

قوشۇلۇۋاتاتتى .

ئۇ ساياق قۇياشنى ۋە ئۇ قۇياشنىڭ تەقدىرىنى بىر پەسكە يادىدىن چىقاردى ، بۇرۇلۇپلا شەپە كەلگەن تەرەپكە ئالدىنى قىلدى- دە ، يىراقلارغا نەزەر سالدى .

ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىگە تاشلىنىۋاتقىنى جەنۇب تەرەپتىن ئات چاپتۇرۇپ ، چۇقان سالغان پېتى كېلىۋاتقان بىر توپ ئادەم ئىدى .

— بىر ... ئىككى ... ئۈچ ... يەتتە...

قۇتلۇق خېلى ھەپىلىشىپ ئاران ئون ئالتىگىچىلا سانىيالىدى . «يۇمىلاق تۇمۇر»لەرنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ ، ئۇزۇن «قىڭراق»لارنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ كېلىۋاتقان ئۇ كىشىلەر چىپىپ كېلىۋېتىپ دەممۇدەم ئورۇن ئالماشتۇراتتى ، بىرى - بىرىنىڭ گەۋدىسىنى توسۇۋالاتتى . بۇ ھال ئۇنىڭ ساناق سانىشىغا توسقۇنلۇق قىلاتتى . ئەمما ، ئادەم سانى قانچە بولسۇن بۇ قۇتلۇق ئۈچۈن مۇھىم ئەمەس ئىدى . مۇھىمى ، چۆچەكلەردىلا مەلۇم بولىدىغان بۇنداق كۆپ ، بۇنداق ئۇچقۇر ئادەملەرنى ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن بېرى تېخى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى . ئىشىنىڭ قىزىقىمۇ مانا مۇشۇ يەردە ئىدى .

ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان بىرنەچچەيلەننىڭ كۆك داكا باغلانغان ئۇزۇن خادىلارنى كۆتۈرۈۋالغىنى قۇتلۇققا تولىمۇ كۈلكىلىك بولۇپ تۇيۇلدى . بۇ كۆك داكىلار كۈچلۈك شامالدا قاتتىق لەپىلدەپ بەئەينى قامچا سىلكىگەندەك ئاۋاز چىقىراتتى . خادا كۆتۈرۈۋالغان سۇمباتلىق كىشىلەر چىپىپ كېلىۋېتىپ نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىرايتتى . قۇتلۇق قۇلىقىنى دىڭ قىلىۋىدى ، پەقەت «كەلدى... كەلدى» دېگەن گەپنىلا ئاڭقىرالىدى .

«يا تەڭرىم ، بۇ نېمە ئادەملەردۇر ، كەلدى ، دېگىنى نېمىسى ئۇلارنىڭ ؟»

قۇتلۇق ، ھاڭۋاققان پېتى تۇرۇپ قالدى . غەلىتە يېرى ، بۇ ئادەملەر قانداق تېز پەيدا بولغان بولسا يەنە شۇنداق تېزلىكتە ئۇپۇق سىزىقىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى . ئۆچكىلەرنى ئۈركىتىپ ،

تورغايلارنى ئۆچۈرۈۋەتكەن قاتتىق سورەنمۇ بۇ يوچۇن ئادەملەرنىڭ قارىسى بىلەن تەڭلا يوقالدى .

قۇتلۇق ئۆز ئىزىغىلا زوڭزايدى ، ئادىتى بويىچە تىزلىرىنى مەھكەم قۇچاقلاپ ، ئېڭىكىنى تىزى ئۈستىگە قويدى . ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولغان بۇ ناتونۇش ئادەملەرنىڭ دادىسى سوققان قازاندەك بىرنېمىلەرنى ، ئۇزۇن «قىڭراق»لارنى ، ئۇچلۇق تۆمۈرلەرنى كۆتۈرۈۋالغىنى ئۇنى قاتتىق تەئەججۇپكە سالدى ، دادىسىنىڭ سۆزى يادىغا يېتىپ ، ئۇلارنى ئادەم ئۆلتۈرگىلى كېتىۋاتسا كېرەك دەپ قىياس قىلدى .

قۇياش تەڭرىسى ئاخىر كۆنۈپىتىش تەرەپكە يانپاشلىدى . قۇتلۇق قانچە ئۇزۇن ئولتۇردىكىن ، گۇماندىن قانداق خۇلاسە چىقاردىكىن ، بىر چاغلاردا بۇ كونا تېپىشماقا يەنە يېڭى تېپىشماق كېلىپ قوشۇلدى .

توساتتىن ، ھېلىقى ئادەملەر كەلگەن تەرەپتىن خۇددى جەددال قوپقاندەك توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى . قۇتلۇق بۇنى بىر قاراشتا سېرىق بورانغا ئوخشاتتى ، بىر قاراپ قۇيۇنغا ئوخشاتتى . توپا ـ چاڭ ئارىسىدىن ئاپئاق بىرنېمىلەر كۆرۈنگەندە بولسا بۇ قىياسىنى كەسكىن رەت قىلدى ـ دە ، بېشىنى سىلكىۋېتىپ ، كۆزىنى سۇرتۇۋېتىپ كۆرگەنلىرىنى سىنچىلاپ كۆزىتىشكە باشلىدى .

ئالاھازەل مىڭ قەدەم بوشلۇقنى ئىگىلەپ كېلىۋاتقان ئاق چېكىتلەر ھايال ئۆتمەي كۆپەيگىلى تۇردى . بىرى ئون ، ئونى يۈز بولدى ، بېرىپ ـ بېرىپ كەڭ يايلاق دەۋرەپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئاياغ ئاستىدا قالدى . ئاسمان ـ پەلەك كۆتۈرۈلگەن توپا بورىنى قۇياشنىمۇ ، بۇلۇتنىمۇ خىرەلەشتۇردى . ھارۋىلارنىڭ قۇلاق ـ مېڭىنى يەپ كەتكۈدەك غىچىرلاشلىرى ، داپ ـ دۇمباق ئاۋازى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، بۇقىلارنىڭ مۆرەشلىرى ئالەمنى بېشىغا كىيدى .

«قارا ، ئاق نېمىلەر بىر قارىساڭ ئۆيگە ئوخشايدۇ . ئۆيلەرنى ئات ، ئۆكۈزلەرنىڭ سۆرەپ كېلىۋاتقىنىغا قارىغاندا ئۇنى يەنىلا

ھارۋا دېگەن تۇزۇك . ياپىرىم ، ھارۋا دېگەنمۇ شۇنداق چوڭ بولامدۇ ؟ بىر... ئىككى ... ئالتە... »

قۇتلۇق بۇ دورەممۇ ساناقتا ئازدى . ئەمەلدە ئۇ ئۆيگىمۇ ، ھارۋىغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان غالتەكلىك ئۆيلەرنى سانايمەن دەپ بىكاردىن ـ بىكار ئاۋارە بولۇۋاتاتتى . ئەقىللىق بولغىنىغا قارىماي ئۇ سانىيالايدىغان ساناق سان كۆپ بولغاندا يۇزدىن ئاشمايتتى .

مانا ، ھەممە تېپىشماق ، ھەممە كارامەت قۇتلۇقنىڭ كۆز ئالدىدا ئاشكارا بولدى . بۇ غەلىتە بىرنېمىلەر بايام ئۆتۈپ كەتكەن غوۋغاچى ئادەملەرنىڭ ئىزىدىن ، ئۇنىڭغا ئانچە يىراق بولمىغان تەكشىلىكتىن قاتارلىشىپ ئۆتۈشكە باشلىدى . سىنچىلاپ قاراپ ، گەۋدىلىك كەلگەن ، ئالپتە كىيىنگەن بىر ئادەمنىڭ ئالتۇن جابدۇقلۇق ئاق بوز ئاتنى سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا يېتىلەپ كېلىۋاتقىنىنى ئېنىق كۆردى[①] . ئارقىدىنلا ، ئاق ، قارا ، جەدە ئاتلارغا مىنىپ ، يۇملاق تۇمۇرلەرنى دۇمبىسىگە تېڭىۋالغان ، ئۇچلۇق خادىلارنى كۆتۈرۈۋالغان كىشىلەر سىپپى تاپ بېسىپلا يېتىپ كېلىشتى . ئون نەچچە ئات ياكى ئون نەچچە كالىغا سۆرىتىلگەن تاغدەك ـ تاغدەك يوغان ئۆيلەر ئۆتكەندە بولسا قۇتلۇق بارمىقىنى چىشلىگەن پېتى ھاڭ ـ تاڭ قالدى . مىڭلاپ ـ مىڭلاپ يۇكلۇك ھارۋىلارنىڭ ، سان ـ ساناقسىز ئاتلىقلارنىڭ ئايىغى تا كۈن پاتقىچىمۇ ئۈزۈلمىدى . مۇھىمى ، ئاشۇ سەپ ئىچىدە ئۇ دادىسىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان سۇمباتلىق بىر ئادەمنى كۆرۈپ قالدى...

قۇتلۇق يەنە ئۇلتۇرۇۋالدى ـ دە ، تىزلىرىنى مەھكەم قۇچاقلىدى . يېپيېڭى بىر قىياس ئۇنىڭ خىيالىغا رۇخسەتسىزلا كىرىپ كەلدى :

«توختاپ تۇر ، ئاشۇ ئادەملەر ئارىسىدا دادام بولماي

---

① قەدىمكى ئۇيغۇرلار ۋە ئۇيغۇرلار بىلەن قانداش قوۋملارنىڭ ئادىتىدە ئاق بوز ئات ئىلاھىي ئات تەرىقىسىدە ئۇلۇغلىناتتى ، جەڭگە ئاتلانغاندا بۇنداق ئاتقا ئادەم مىنمەيتتى ، ئاتنىڭ ھەشەمەتلىك ئېگەرىگە ئۇچ دانە ئۇرۇش ئەلمى بېكىتىلىپ ، قوشۇننىڭ ئالدىدا يېتىلەپ مېڭىلاتتى . ئۇلارنىڭ قارىشىچە ، بۇنداق ئىلاھىي ئاتقا جەڭ تەڭرىسى سولدى مىنەتتى ، باش سەركەردە يېنىدىلا بېقىلاتتى .

www.uyghurkitap.com

قالاتتىمۇ ، شۇنچە كۆپ يۇمىلاق تۆمۈرلەرنى ، ئەگرى قىڭراقلارنى دادام ياساپ بەرمىسە ، ئۇلارغا يەنە كىم ياساپ بېرەتتى ، دۇرۇس ، يەنە كىممۇ ياساپ بېرەلەيتتى ؟… »

4 . تەقدىرنىڭ بۇرۇلۇشى

ئاسىي سانغۇن ئۆڭلۈك[1] ، سۆيگۈن[2]لەرنىڭ ئۇزۇن يىللىق مالىمانچىلىقىنى باشتىن كەچۈرگەن تاڭ سۇلالىسى ئۈچۈن مىلادىيە 762 - يىلىمۇ مۇسىبەتلىك ۋە ئەنسىزلىككە تولغان بىر يىل بولدى .

شۇ يىلى ئەتىياز ئېيىنىڭ ئاخىرىدا شاھىنشاھ تاڭ شۇەنزۇڭ[3] شىنلۇڭ سارىيىدا ۋاپات بولدى . ئېغىر كېسەلگە مۇپتىلا بولغان پادىشاھ تاڭ سۇزۇڭ[4] ئىچكى سارايدا ھازا ئاچتى ، تەيجى سارىيىغا جەم بولۇشقان تۆت مىڭدەك ئادەم شاھىنشاھى ئۈچۈن يۈزىنى تىلىپ ، قۇلىقىنى كېسىپ ماتەم بىلدۈردى .

شاھىنشاھنىڭ ئۆلۈمى بىتاب ياتقان تاڭ سۇزۇڭغا قاتتىق تەسىر قىلدى . 50 ياشتىن ئېشىپ قالغان تاڭ سۇزۇڭ ئۆز

① ئۆڭلۈك — يەنى ئەن لۇشەن ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ نامى بار «غۇز سانغۇنى» ، «ئۆڭلۈك - سۆيگۈن توپىلىڭى»نىڭ باش پىلانلىغۇچىسى ، ئانىسى تۈرك ، ئۆگەي دادىسى شەرقىي تۈرك قاغانلىقىغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان بۇخارا سوغداقلىرىدىن . ئۇ مىلادىيە 755 - يىلى ئۈچ ئايماقنىڭ ۋالىيسى سۈپىتى بىلەن فەنياڭ دېگەن يەردە تاڭ سۇلالىسىگە قارشى توپىلاڭ كۆتۈرگەن .

② سۆيگۈن — يەنى شى سىمىڭ ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ سېپىق نامى پۇر كەتكەن «غۇز سانغۇنى» ، توپىلاڭنىڭ يەنە بىر باش جىنايەتچىسى ، ئانىسى تۈرك ، دادىسى سەمەرقەندتىن كۆچۈپ كەلگەن سوغداقلاردىن . ئۇ مىلادىيە 755 - يىلى تاڭ سۇلالىسىگە قارشى توپىلاڭ كۆتۈرگەن .

③ تاڭ شۇەنزۇڭ — ئىسمى لى لوڭجى ، يەنى تاڭ مىڭخۇاڭ ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى . ئۇ مىلادىيە 685 - يىلى تۇغۇلۇپ ، 762 - يىلى ئۆلگەن ، مىلادىيە 712 — 756 - يىللار ئارىلىقىدا تەختتە ئولتۇرغان .

④ تاڭ سۇزۇڭ — ئىسمى لى جېڭ ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى . ئۇ مىلادىيە 711 - يىلى تۇغۇلۇپ ، 762 - يىلى ئۆلگەن ، مىلادىيە 756 — 762 - يىللار ئارىسىدا تەختتە ئولتۇرغان («جۇڭگو تارىخ لۇغىتى» 2539 - بەت) .

www.uyghurkitap.com

ئوغلىنى ۋەلىئەھدلىككە تەيىنلەپ بولۇپ شۇ ئايدىلا ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى .

مىلادىيە 762 - يىلى 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ۋەلىئەھد تاڭ دەيزۇڭ[1] تاڭ سۇلالىسىنىڭ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇردى .

تاڭ دەيزۇڭ تەختكە چىققان چاغلار ئۆڭلۈك - سۆيگۈنلەر يوقىتىلغان بولسىمۇ ، ئەمما تەپرىقىچىلىك تېخى تۈگىمىگەن ، شى چاۋيى خىلو ئايمىقىنى ئىگىلىۋېلىپ سۇلالە ئۈچۈن كۈچلۈك تەھدىت سېلىۋاتقان چاغلار ئىدى .

شى چاۋيى ئاسىي سەركەردە سۆيگۈننىڭ چوڭ ئوغلى ئىدى ، دادىسى بىلەن بىللە يۈرۈپ لەشكەر تارتقاچقىمۇ ، لەشكەرلەر ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايتتى ، دېگىنىنى قىلاتتى . بىراق ، بۇ ئىشلار ئىچى تار سۆيگۈنگە زادى ياقمايتتى . شۇ سەۋەبلىك ، ئۇ چوڭ ئوغلىغا ئۆچمەنلىك قىلىپ كەنجى ئوغلى شى چاۋچىڭغا كۆپ ئىلتىپاتلار كۆرسىتەتتى . پۇرسەت كەلسە ، شى چاۋيىنى كۆزدىن يوقىتىپ ، ئۆز ئىشىغا ئۇنى ۋارىس قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى .

بىر قېتىملىق قانلىق جەڭدە سەردار سۆيگۈن تاڭ سەركەردىسى لى گۇاڭبىنى يېڭىۋالدى ۋە پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ ، ئاستانىگە تەگمەك بولۇپ غەربىي سەپكە لەشكەر يۆتكىدى . شى چاۋيىنى ئالدىن يۈرەر لەشكەرلەرگە سەردار قىلىپ چاڭئەن[2] گە ئەۋەتتى . ئۆزى چوڭ قوشۇننى باشلاپ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ جەنۇب تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتتى . كىم بىلسۇن ، مىلادىيە 761 - يىلى ئەتىيازدىكى بىر جەڭدە شى چاۋيى بۇرنىغا يېدى . بۇ ئەجەللىك مەغلۇبىيەت پۈتكۈل جەڭ ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىۋەتكىنى ئۈچۈنمۇ

---

① تاڭ دەيزۇڭ — ئىسمى لى يۈ ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى . مىلادىيە 727 - يىلى تۇغۇلۇپ ، 779 - يىلى ئۆلگەن . مىلادىيە 762 — 779 - يىللىرى ئارىلىقىدا تەختتە ئولتۇرغان .

② چاڭئەن — ھازىرقى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرى . ئۆز ۋاقتىدا تاڭ سۇلالىسىنىڭ پايتەختى بولۇپ ، «چاڭئەن» دەپ ئاتالغان ، يەنە «چوڭ ئاستانە» ، «غەربىي ئاستانە» دەپمۇ ئاتالغان . ھازىرقى خېنەن ئۆلكىسىگە تەۋە لوياڭ شەھىرى ئۆز ۋاقتىدا تاڭ سۇلالىسىنىڭ يەنە بىر پايتەختى بولۇپ ، چاڭئەن شەھىرىنىڭ شەرقىدە بولغاچ ، «شەرقىي ئاستانە» دەپ ئاتالغان .

ياكى ئەتەي شۇنداق قىلدىمۇ سەردار سۆيگۈن چوڭ ئوغلىنىڭ ئالدىغا تولىمۇ قىيىن بىر ئىشنى تاشلاپ قويدى :

ئالاھىدە ئادەم ئەۋەتىپ ، شى چاۋيىغا ناھايىتى كۆپ ئاشلىق سىغىدىغان بىر چوڭ قازناق ياساش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى ۋە ئاران بىر كۈنلۈكلا مۆھلەت بەردى . دادىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تويۇپ قالغان شى چاۋيى بار كۈچى بىلەن ئىشقا كىرىشىپ بۇ قازناقنى دېگەن قەرەلىدە پۈتتۈردىيۇ ، ئەمما يامان ئاتاقتىن يەنىلا خالىي بولالمىدى .

كىچىك سەردار شى چاۋيى دادىسىنىڭ قىلمەن دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى . چوڭ سەركەردە كىچىك سەركەردىگە قول سېلىپلا قالسا ئۆزلىرىنىڭمۇ ئامان قالمايدىغانلىقىنى تويۇپ تۇرغان ئەمەلدارلار شى چاۋيىغا «ئالدىن قول سېلىش ، ئاپەتنى يوق قىلىش» ئەقلىنى كۆرسەتتى ، دادىسى تاش سانىسا ، ئوغلى قوم ساندى . شۇنداق قىلىپ لۈيۈ دېگەن كىچىك سەردار 300 نەپەر لەشكەر بىلەن تەدبىر كۆرۈپ ، سۆيگۈننى ئۆلتۈردى ، جەسىتىنى پالازغا ئوراپ ، تۆگىگە ئارتىپ شەرقىي ئاستانىگە ئېلىپ كەلدى . شۇنىڭ بىلەن كىچىك سەركەردە شى چاۋيى شەرقىي ئاستانىدە ئۆزىنى پادىشاھ دەپ ئېلان قىلىپ ، ئاسىي كۈچلەرنى يېنىغا توپلاپ چاڭئەن شەھىرىگە قول سوزدى ، ساڭجۇنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى . ئەگەر ساڭجۇ قولدىن كەتسە ، شى چاۋيىنىڭ لەشكەرلىرى چوڭ ئاستانىگە قاراپ يوپۇرۇلۇپ كېلەتتى . يامان يېرى ئاستانىدە ئەل نوپۇسى جىددىي خوراپ ، لەشكەر كېمەيگەن ، باج تۆۋەنلەپ خەزىنە قۇرۇغان بىر ھالەت ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى . ئوردا مۇداپىئەسى خەتەرلىك بىر پەيتتە تۇرۇۋاتاتتى .

شاھلىق تەختى مانا مۇشۇنداق خەۋپ ئۈستىگە قۇرۇلغان تاڭ دەۋرۇڭ ، كۈنپېتىشتىكى تۇبۇتلەرنىڭ پاراكەندىچىلىكىنى ، ئەل ئىچىدىكى باشباشتاق تەپرىقىچىلەرنىڭ غوۋغاسىنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرغاندىمۇ ، ئاسىي شى چاۋيىنىڭ ئىشىنى ھېچ كىچىكتۈرمەي بىر ياقلىق قىلىشى زۆرۈر ئىدى .

www.uyghurkitap.com

تاڭ دەيزۇڭ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر سەلتەنىتىگە ھەمدەم بولالايدىغان بىردىنبىر ئىشەنچلىك كۈچ — ئۇيغۇر ئاتلىقلىرىنى يادىغا كەلتۇردى. ئەتىسى دىۋانغا چىقىپلا نائىب ئەمىر لىيۇچېڭتەنگە ئۇيغۇرلارنىڭ ئوردا شەھىرى قارا بالغاسۇن[①]غا ئاتلىنىشقا پەرمان بەردى.

شۇ كۈنلەردىن بەش يىل بۇرۇن، ئۈچ ئايماقنىڭ باش ۋالىيسى ئۆكلۈك سانغۇن ئىسيان كۆتۈرگەندە تاڭ دەيزۇڭ تېخى ئەمىرلەشكەر ئىدى. شۇ چاغلاردا فەنياڭ كۆرەسىدىن كۆتۈرۈلگەن بۇ توپىلاڭ قارا بوراندەك ھەيۋە پەيدا قىلىپ، ئوردا تەقدىرىگە تەھدىت تۇغدۇرغانىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، تاڭ سۇزۇڭنىڭ تەكلىپى بىلەن ياردەمگە كەلگەن ئۇيغۇر قاغانى[②] بايانچۇرنىڭ چوڭ ئوغلى يابغۇ تېكىن لەشكىرىنى باشلاپ فېڭشياڭ قورۇلىدا چۈشكۈن قىلدى. ئەمىرلەشكەر تاڭ دەيزۇڭ يابغۇ بىلەن بىللە تۇرۇپ ئۇلۇغ جەڭلەرگە ئات سالدى. بىرقانچە قېتىم كەسكىن جەڭ قىلىپ لوياڭ ئەتراپىغا يېتىپ كەلدى ۋە ئۆكلۈك قوشۇنىغا ئىككى تەرەپتىن ھۇجۇم قوزغىدى. كۆپ ئۆتمەي، ئۆكلۈك ئىسيانى تارمار قىلىنىپ لوياڭ شەھىرى قايتۇرۇۋېلىندى. ئۆز ۋاقتىدىكى ئەمىرلەشكەر — بۈگۈنكى شاھ تاڭ دەيزۇڭ شۇ چاغدا ئۇيغۇر شاھزادىسى يابغۇ بىلەن قىيامەتلىك دوستلۇق ئورناتقان، ھەتتا ئاكا - ئىنى بولۇشۇپ قەسەم ئىچىشكەنىدى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇ تاڭ پادىشاھى تەختىدە ئولتۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، يەنىلا ۋاپادار ئىنىسى يابغۇنى، ئۇنىڭ باتۇر قوۋمىنى ئېسىدىن چىقارمىغان، ئاتىسى تاڭ سۇزۇڭنىڭ يولىنى تۇتۇپ ئۇيغۇر قاغانىغا ئەلچى ئەۋەتكەنىدى.

---

① قارا بالغاسۇن — ھازىرقى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ئۇلانباتۇر شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئورخۇن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدا. تارىخچى ياڭ شېڭمىن، لىن گەن ۋە گاۋ زىخۇلارنىڭ قەيت قىلىشىچە، بۇ شەھەرنىڭ خارابىسى ھېلىمۇ مەۋجۇت ئىكەن.

② قاغان — خان - پادىشاھلارنىڭ ھۆرمەت نامى. بۇ ئاتاق ئەڭ دەسلەپتە جۇرجانلار تەرىپىدىن قوللىنىلغان. كېيىن تۈركلەر، ئۇيغۇرلار، موڭغۇللارمۇ بۇ ئاتاقنى قوللانغان. تارىخىي ماتېرىياللاردا يەنە قىرغىز، تۇيغۇن، جۇرجىت، كىدان مىللەتلىرىنىڭمۇ بۇ ئاتالغۇنى قوللانغانلىقى ھەققىدە خاتىرىلەر ئۇچرايدۇ.

تاڭ دەيزوڭنىڭ ئەلچىلىك دەستىكىنى قوش قوللاپ كۈتۈۋالغان ئەمىر لىيۇچىڭتەن قورۇقچى - سىپاھلارنى ئەگەشتۈرگەن پېتى تەڭرىقاغان يولى بىلەن ئۇدۇل شىمالغا قاراپ يۈرۈۋەردى. مەنزىل - مەنزىللەردىكى رابات بەگلىرى ياخشى ئات ۋە قوۋۋەتلىك تائام بىلەن تەمىن ئەتتى. ئىككى ئايچە يول يۈرگەندىن كېيىن ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ مەنزىلگە ئۇلاشتى.

بۇ چاغدا، ئۆتلۈك - سۆيگۈنلەرنى يەر چىشلىتىپ ئوردا ئۇچۇن چوڭ تۆھپە كۆرسەتكەن بايانچۇر قاغانمۇ، قاغاننىڭ چوڭ ئوغلى — تاڭ دەيزوڭنىڭ قىيامەتلىك ئىنىسى يابغۇ تېكىنمۇ ئالەمدىن ئۆتكەن، يابغۇ تېكىننىڭ ئىنىسى ئىدىگەننىڭ بۆكۈ قاغان دېگەن نام - ئاتاقتا قاغان بولغىنىغا ئۈچ يىلچە بولۇپ قالغانىدى.

ئەلچى لىيۇچىڭتەنگە ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ ئاستانىسىنى زىيارەت قىلىش نېسىپ بولمىدى. ئۇ بۆكۈ قاغان بىلەن چوڭ قۇملۇقنىڭ جەنۇبىدىكى ئۈچ تەسلىم شەھىرى ئەتراپىدا ئۇچرىشىپ قالدى. شى چاۋيىغا ئالدانغان بۆكۈ قاغان ئاسىي شى چاۋيىنىڭ يالغان - ياۋىداقلىرىدىن قايمۇقۇپ ئولجا كۆزلەپ جەنۇبقا سۈرۈلگەن بولسىمۇ، يەنىلا تاڭ دەيزوڭنىڭ تەكلىپىنى ماقۇل كۆردى. بىكەسى قەيىن قاتۇن ۋە نەۋرە ئاكىسى تۇنباغا تارخانلارنىڭ ھەمراھلىقىدا تۆت - بەش مىڭچە لەشكەر بىلەن جەنۇب سەپىرىگە ئاتلاندى.

بۆكۈ قاغان كەچ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە سارىغ ئۆگۈز[1] دەرياسىنىڭ شىمال تەرىپىگە يېتىپ كەلدى، «ئۇھ» دېيىشكىمۇ ئۇلگۈرمەيلا جەڭگە كىردى. بۆكۈ قەيىن[2] نىڭ لەشكەرلىرى بىلەن

---

① سارىغ ئۆگۈز — خۇاڭخې دەرياسى.

② بۆكۈ قەيىن — بەزى مەنبەلەردە «بارغوت خويۇن» دەپمۇ ئېلىنىدۇ، تەكتى تۇرالاردىن، تاڭ سەركەردىسى. شى چاۋيى توپىلىڭىنى باستۇرۇشقا خىزمەت كۆرسەتكەن، ئىككى قىزى تاڭ مەلىكىلىرى قاتارىدا بۆكۈ قاغانغا ياتلىق قىلىنغان. ئەمما، كېيىن ئاسىيلىق قىلىپ، ئوردىغا ئۆكتە قوپقان. «يېڭى تاڭنامە» نىڭ 224 - جىلدىدا ئۇنىڭغا ئاسىي ئەمەلدارلار قاتارىدا مەخسۇس تەرجىمىھال بېرىلگەن.

www.uyghurkitap.com

بۆكۈ قاغاننىڭ قوشۇنى ھۇجۇمچىلار سېپىنىڭ ئەڭ ئالدىغا ئۆتۈپ سانجۇ ئايمىقىدىن يولغا چىقتى ـ دە، ئۆتكۈر شەمشەردەك لوياڭغا قادالدى. ئۇيغۇر ئاتلىقلىرى جەنۇبىي تاغدىن قىستاپ كەلدى. بۆكۈ قەيىن شىيۇەندىن قوزغالدى. شى چاۋيى گەرچە يۈز مىڭ لەشكەر بىــلــەن تــەلۋىلەرچە تىركەشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاتلىقلارنىڭ زەربىسى ئالدىدا ئاخىر پۇت تىرەپ تۇرالمىدى. ئاسىيلارنىڭ باش سانغۇنى يەنۋاڭ بەگ لىگباۋغا چېكىندى. قاقشاتقۇچ زەربە يېگەن شى چاۋيى قالدى ـ قاتتى لەشكەرلىرىنىڭ ھىمايىسىدە خېياڭ تامان بــەدەر تىكىۋەتــتى. بۆكۈ قــاغــان ۋە بۆكۈ قەيىن ئىككى مىڭ چــاقىرىملىق يولنى بېسىپ شىچىڭ قورۇلىغا يېتىپ كەلگەندە، تــاتــابى ۋە كــېــدان قوۋمىنى كۆزلەپ قېچىۋاتقان شى چاۋيىنى تۇتۇۋالدى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى ئالدى. تاڭ دەيزۇڭغا ئەلچى ئەۋەتىپ شەرقىي ئاستانىنىڭ قايتۇرۇۋېلىنغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. خۇش خــەۋەردىن مەمنۇن بولغان تاڭ دەيزۇڭ ئەلچى بۇرخانىنى ئىچكى دىۋاندا قوبۇل قىلدى، سېخىيلىق بىلەن ئىككى يۈز توپ شايى ـ دۇردۇن سۆيۈنچە بەردى.

شــەرقــىي ئــاســتانە بىلەن چوڭ ئاستانە زەپەر تەنتەنىسىگە چۆمۈلدى… تەنتەنە كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، تاڭ دەيزۇڭ بۆكۈ قاغان ۋە ئۇنىڭ جىمى ۋەزىرلىرىنى كاتــتا زىياپەت بىلــەن كۈتۈۋالدى. بۆكۈ قاغانغا «تەڭرىدە بولمىش بىلگە قاغان» دېگەن كاتتا نامنى، سەردار بولۇپ جەڭگە كىرگەن قــاغــان بىكەسىگە «بىلگە قاتۇن» ئۇنۋانىنى ھەدىيە قىلــدى. ئەمىرلەشكەر تۇنباغا تارخان، ئوڭ ـ سول شاد ۋە بۇيرۇق ـ ۋەزىرلەردىن بولۇپ ئىككى مىڭ مەنسەپدارغا تۆھپىسىگە لايىق نام ـ ئاتاق بەردى. قاغان قېيىناتىسى بۆكۈ قەيىن پادىشاھنىڭ يارلىقىغا بىنائەن بۆكۈ قاغاننى ۋە قاغاننىڭ تاۋار ـ دۇردۇن، تون ـ پەرىجە بېسىلغان نەچچە مىڭ ھارۋىلىق قوشۇننى سەددىچىنىنىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ باردى.

مىلادىيە 763 ـ يىلى باش ئەتىيازدا شەرقىي ئاستانىدىن يولغا چىققان قاغان قوشۇنى تەڭرىقاغان يولىدىكى 66 ئۆتەڭنىڭ 60 نى

بىسىپ ئۆتۈپ ، قارابالغاسۇنغا ئالتە ئۆتەڭ كېلىدىغان كەڭ يايلاققا يېتىپ كەلدى ، كۈن قايرىلغان مەھەلدە قۇتلۇق تۇرۇۋاتقان نامەلۇم مەنزىل يېنىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى .

شۇنچىلىك چوڭ ، شۇنچىلىك كۆپ هارۋىلارنى ، هېسابى يوق ئات - قېچىر ۋە ئاتلىقلارنى تېخى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقان قۇتلۇق بارمىقىنى چىشلىگەن پېتى قېتىپ قالدى . بۇ ئاتلىقلار ۋە هارۋىلارنىڭ باش - ئايىغى تا كۈن پاتقىچىمۇ ئۈزۈلمىدى . مۇھىمى ، ئۇ ئاشۇ سەپ ئىچىدە دادىسىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر ئادەمنى غىل - پال كۆرۈپ قالدى .

قۇتلۇق يەنە ئولتۇرۇۋالدى ، تىزلىرىنى قۇچاقلىدى ، يېپيېڭى بىر قىياس ئۇنىڭ خىيالىغا تەكەللۇپسىز كىرىپ كەلدى .

«توختاپ تۇر ، ئاشۇ ئادەملەر ئارىسىدا دادام بولماي قالاتتىمۇ ، شۇنچە كۆپ يۇمىلاق تۈمۈرلەرنى ، ئۇچلۇق خادىلارنى دادام ياساپ بەرمىسە ، ئۇلارغا يەنە كىم ياساپ بېرەتتى ، دۇرۇس ، يەنە كىممۇ ياساپ بېرەلەيتتى ؟… »

قۇتلۇق هاياجانلاندى ، دادىسىنىڭ گەپ قىلغاندا توختىماي لىكىلداپ ، ئاچچىقلانغاندا تىترەپ كېتىدىغان قويۇق ساقىلى ، ئىسلاپ قويغاندەك قارىمۇتۇق ، سوقا تېشىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان چىرايى كۆز ئالدىدا ئايان بولدى . ئۇ ئاتلىقلار بىلەن كېتىپ بېرىپ ، ئات ئۈستىدە ئۆرە تۇرۇپ ئۆزىگە ئاتلىق نەزىرى بىلەن قاراۋاتقاندەك قىلاتتى . نېمىشقىدۇر بۇ تەرەپتىن كۆزىنى ئۈزەلمەيتتى ، ئۆزىگىمۇ ، تۆمۈرچىلىك ئوچىقىنىڭ خارابىسىگىمۇ ، ياكى ئاغزىنى ئېچىپ دېۋىدەك چوقچىيىپ تۇرغان كامارلىق تاغقىمۇ ، ئارچىلىق دۆڭ باغرىدىكى ئىككى قەبرىگىمۇ ، ئىشقىلىپ ، مۇشۇ تەرەپتىكى بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىنى تىكىلگەنىدى .

«دادىسى» كۆپ بولسا ئىككى يۈز قەدەملا كېلىدىغان بىر يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى . تەھقىقكى ، يالغۇز ئوغلىنى ، ئوغلىنىڭ ئانىسىنى كۆرگۈسى كېلەتتى . هېلىقى مۇز تەلەت ياغلاقارلار يول قويمىسا كېرەك ، ئۇ سەپتىن ئايرىلالمايتتى . ئوغلىنىڭ ئىسمىنى

چاقىراتتى ، بىرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىرايتتى . ھارۋىلارنىڭ ئەنسىز غىچىرلاشلىرى ، ئاتلارنىڭ بەسلەشكەندەك كىشنەشلىرى ، كالىلارنىڭ بۇرغا چالغاندەك مۆرەشلىرى ، يۇمىلاق تۆمۈرلەرنىڭ يېقىمسىز جاراڭلاشلىرى ئۇنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كېتەتتى .

قۇتلۇق ئويلىغانسېرى تېخىمۇ بەكرەك ھاياجانلاندى ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپلا قېرى سەركىنىڭ ، يېلىنى چوڭ ئانا ئۆچكىنىڭ ، قارا پاچاق ئوغلاقلارنىڭ ئۆز ئىگىسىنى «نېمە قىلىۋاتىدىكىن» دەپ كۆزىتىۋاتقاندەك ، نېمە ئويلاۋاتقىنىنى پەرەز قىلىۋاتقاندەك ئەتراپىنى ئورىۋالغانلىقىنى ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى .

ئۇ قېرى سەركىنىڭ دۈمبىسىنى سىيپاپ ئەركىلىتەتتى . ئانا ئۆچكىنىڭ تولۇمدەك يوغان يېلىنىنى پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆتۈرۈپ باقتى . مۈشتىنى تۈگۈپ ، ئالا پاچاق بىر ئوغلاقنىڭ ماڭلىيىغا «دوك ـ دوك» قىلىپ ئۇرۇپمۇ قويدى .

قېرى سەركىمۇ ، ئۆچكىلەرمۇ ، يورەكسىز ئوغلاقلارمۇ ئۇنىڭدىن قاچمىدى ، ئۇنى ئارىغا ئالغان پېتى تۇرۇۋەردى .

قۇتلۇق ئۆچكىلەرگە قاراپ تەنتەنە بىلەن شۇنداق دېدى :

— ھەي ئوبدان ئۆچكىلەر ، ئوغلاقلار ، يۈرۈڭلار ، ئىگەڭلار بىلەن بىللە مېڭىڭلار ، ئەنە ئاۋۇ ئادەملەر ئارىسىدىن دادىمىزنى ئىزدەيمىز ، ئۇنى تېپىۋالساق ماڭىمىز ، سىلەرگىمۇ ياخشى...

ئۇ ئۆچكىلەرنىڭ ئارىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ، ئىككى ـ ئۈچ قەدەمچە ئىلگىرىلىدى ۋە «ئۆچكىلەر كەينىمدىن كېلىۋاتىدۇ» دېگەن ئىشەنچ بىلەن كەينىگە قارىدى .

بىراق ، قېرى سەركىمۇ ، ئۆچكىلەرمۇ ، ئالا پاچاق ئوغلاقلارمۇ تۇغۇلغان ماكانىغا قىيمىغاندەك تۇرغان يېرىدىن بىر قەدەممۇ ئىلگىرى سىلجىمىغانىدى . نېمىلەرنىدۇر دەپ نەلەرگىدۇر قاراپ كېتىۋاتقان كىچىك ئىگىسىنى ئاخىرقى قېتىم كۆرۈۋالماقچى ، سىيماسىنى كۆز قارىچۇقلىرىدا قالدۇرماقچى بولغاندەك باشلىرىنى سىڭارىيان قىلىپ قاراپ تۇرۇشاتتى .

قۇتلۇق ئۆچكىلەرنى چۇشىنەلمىدى ، ئۇلارنىڭ ۋاپاسىزلىقى ئۇنى قاتتىق تېرىكتۇردى ، مۇشتىنى تۈگۈپ قېرى سەركىگە قارىتىپ پۇلاڭلاتتى ۋە زەردە بىلەن :

— ھۇ تۇزكورلار ، دادام بىزنى بېقىپ چوڭ قىلدىغۇ ئاخىر ، ئەمدىلىكتە… — دېدى .

قۇتلۇق بوغۇلدى ، ئۆچكىلەرگە كۆڭلى قالغاندەك ھومىيىپ قويۇپ ، بارغانسېرى ئۇزاپ كېتىۋاتقان لەشكەرلەر توپىغا قاراپ قەدەم تاشلىدى ، كۆپ ئۆتمەيلا توپقا يېتىشىپ ، ئادەملەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتى .

5 . ساقاللىق ئادەملەر

قۇتلۇق چۈش كۆرۈۋاتاتتى ، دادىسى تۆمۈر سۆيىنى تۆكۈۋەتمەكچى ياكى ئالەمگە ئوت كەتمەكچى ، كۆزى كۆرگەنلىكى يەرنىڭ ، نەزىرى يەتكەنلىكى توقايلارنىڭ ھەممىسى ئوتقاشتەك قىزارغانىدى . ئەنە ، كۈنچىقىشتا چوقچايغان ئاۋۇ سىرلىق مەخلۇقنىڭ رەڭگىمۇ ئۆزگەرگەن . ئۇ بەئەينى يوغان چوغدانغا ئوخشايدۇ ، چوغ تەكتىدىن ئېتىلىپ چىققان ئوت يالقۇنى ئەجدىھانىڭ تىلىدەك قىزىل . بەزىدە ئوتتەك قىزىرىپ ، بەزىدە ساماندەك سارغىيىپ تۇرىدىغان ئىلاھىي قۇياشمۇ بەجايىكى ، قانغا مىلەنگەن . ئەنە ، قىزىل چاچ ، قىزىل ساقال ، قىزىل تەن ئاتا ، ئۇ قىپقىزىل بازغاننى كۆتۈرۈپ ، قىزىل ئاسمانغا تاقاشتۇرۇپ ، قىزارغان تاغ ئۈستىگە ئۇردى . تاغ بېشىدىن چاچراپ چىققان پارچە - پارچە ئوتلۇق تاشلار يۇلتۇزلاردەك چېچىلىپ ئالەمگە تارالدى . ئۇ قىزىل تاشلارنى ئوچاققا تاشلاپ ، قىزىل كۆرۈكنى شۇنداق باستى - دە ، ئوت ئىچىدىن قىپقىزىل يۇمىلاق تۆمۈرلەرنى تارتىپ ئېلىپ ، قىزىل ساپلىق بازغان بىلەن ئۇرۇۋەردى…

جاراڭلىغان ئاۋاز ، جاراڭ - جۇرۇڭ شەپە…

www.uyghurkitap.com

قۇتلۇق ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاچقاندا ، كىرپىدەك تۈگۈلگەن پېتى هارۋا چاقىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى . ئەتىگەنلىك قۇياشنىڭ قىپقىزىل شولىسى پېشانىسىنى قىزدۇرۇپ ، كۆزلىرىگە ئالتۇن مىختەك سانجىلماقتا ئىدى . ئۇ ئالىقانلىرىنى ئالدىغا سوزۇپ ، هاۋانى ئىتتىرىپ ، ئاپتاپ زەربىسىدىن ئۆزىنى قاچۇردى ، كۆزلىرىنى ياش چىقىپ كەتكۈدەك كۈچەپ ئۇۋۇلىدى ، كۆڭلىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە لەيلەپ يۈرگەن پارچە - پۇرات خاتىرىلەرنى بىر يەرگە يىغمۇدى ، تۈنۈگۈن بىرلا تەۋەككۈل بىلەن نامەلۇم ئادەملەرنىڭ كەينىگە ئەگەشكىنىنى ، كۈن پاتقۇچە بىللە يۈرۈپ بۇ مەنزىلگە يېتىپ كەلگىنىنى ، ئاچلىق ۋە هارغىنلىق تۈپەيلى ، تېزلا ئۇيقۇغا كەتكىنىنى ۋە قانداق چۈشلەرنى كۆرگىنىنى دەرهال يادىغا ئالدى .

بىر كېچىلىك تاتلىق ئۇيقۇ ئىككى كۈنلۈك هاردۇقىنى هەيدىۋەتكەن بولسا كېرەك ، ئۇ ئۆزىنى خېلى روهلۇق هېس قىلدى ۋە لىككىدە ئورنىدىن تۇردى ، سەل ئەيمىنىش نەزىرى بىلەن ئەتراپىغا كۆز تاشلىدى .

كۆردىكى ، چاقىقا چاق تەگكۈدەك يېقىن قىلىپ توختىتىلغان سان - ساناقسىز يار - يار هارۋا ناهايىتى چوڭ بىر دۈگىلەك دائىرە هاسىل قىلغانىدى . ئىغىر يۈكلۈك چوڭ هارۋىلار يەنە بىر ئىچ هالقىنى تەشكىل قىلاتتى . ئات ، ئۆكۈزلەر ۋە چاقلىق ئۆيلەر بۇ هالقىلارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى .

قۇتلۇق قاراۋېتىپ ، ئەجەبلەندى :

«ئاتلار مۈگدەپ تۇرۇپتۇ . هارۋىلار ۋە چاقلىق ئۆيلەر ئۆز جايىدىن قوزغالماپتۇ ، ئەجەبا ، ئادەملەر ، تۈنۈگۈنكى بېهىساب لەشكەرلەر ئەمدى نەلەرگە كەتتىكىنە ؟»

شۇ ئەسنادا ، قۇتلۇق كۈنچىقىشتىن كېلىۋاتقان كۈچلۈك بىر سادانى ئاڭلاپ قالدى . بۇ سادا ئارىسىدا شاۋقۇن - سۈرەنمۇ ، داپ - دۇمباق ئاۋازىمۇ بار ئىدى . دادىسى يۇمىلاق تۈمۈرلەرنى ، يوغان قىڭراقلارنى سوققاندىمۇ دەل ئەنە شۇنداق ئاۋاز چىقاتتى . توغرا ،

ئـۇ بۇنداق سادانى چۈشىدىمۇ ئاڭلىغان ، ئويغىنىپمۇ ئاڭلىغان ، شـۇغـىـنـىـسـى ، خىيال بىلەن بولۇپ كېتىپ ، بۇ ساداغا زەن قويمىغانىدى .

قـۇتـلۇق بىرلا سەكرەپ ئېگىز چاق ئۈستىگە چىقىۋالدى ، قوللىرىنى قانات قېقىۋاتقان قۇشنىڭ قانىتىدەك كېرىپ تۇرۇپ تەڭپۇڭلۇقنى تەڭشىۋالغاندىن كېيىن ، سادا كېلىۋاتقان تەرەپكە قىزىقسىنىپ قارىدى . «ئېھتىمال ، دادام ئاشۇ ئالاماندىدۇر» — دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاگاھ بېرىپ ، يىراقتىنىراق نىھايەت كۆپ ئادەملەرنى كۆرۈپ . ئۇ شۇنداق دېگەچ ، چاق ئۈستىدىن سەكرەپ چـۈشـتـى ـ دە ، يۈزلەپ هارۋا ، ئاق ئۆيلەرنى ئارىلاپ ئۆتتى ، تېكىدەك تاقلاپ ، كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ ماڭدى ، كەڭ كەتكەن بىر بوشلۇققا يېتىپ كەلدى .

قۇتلۇقنىڭ كۆرگىنى چايقىلىپ تۇرغان ئادەم دېڭىزى بولدى . بۇ دېڭىزدا كۆز چاقنىغان پارقىراق تاج ۋە ھەسەن ـ ھۈسەندەك جۇلالىنىپ تۇرىدىغان زەرباب تـون كـىـيـگەنـلەرمۇ ، ئۈچى قىزىل تـۆمـۈر بـۆك ، بەلدەم ـ بەلدەم تۆمۈر چاپان ، قونچلۇق ئۆتۈك كـىـيـىـپ ، ئۈزۈن «قىڭراق»لارنى ئېسىۋالغانلارمۇ ، كەشتىلىك سـايـىـۋەنـلەرنى كۆتۈرۈۋالغانلارمۇ ، كۆك ماتا باغلانغان ئۈزۈن خادىلارنى پۇلاڭلىتىۋاتقانلارمۇ بار ئىدى . ئۇلار ئۆرلەۋاتقان قۇياشقا قاراپ تەنتەنە قىلاتتى ، قوللىرىنى كۈنچىقىشقا سوزۇپ ، تەلۋىلەرچە سـۈرەن سالاتتى ، توختىماي چاۋاك چالاتتى . بەزىلىرى يۇملاق تۆمۈرلەرنى ، ئۈزۈن قىڭراقلارنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ ، ئالەمنى مـالـەم قىلاتتى . غاز بويۇنلۇق بۇرغىلاردىن تارقالغان ئاۋاز ئاچ تۆگىنىڭ بوزلىشىغا ، ھۆرۈن ئۆكۈزنىڭ مۆرىشىگە ئوخشايتتى .

قـىـزىق يېرى ، بېشىغا پەي قادالغان ئۈچلۇق كۇلاھلارنى ، ئۈچىسىغا ئاچ قىزىل قوراق پەرىجىلەرنى كىيىۋالغان 50 — 60 چە يـالاڭ ئـاياغ ئـادەم تـوپ ئـوتـتـۇرىـسـىدىكى بوشلۇقتا ئوتقاش كـۆتـۈرۈۋېـلـىـپ ئۇسسۇل ئويناپتتى ، قۇيۇندەك پىرقىراۋېتىپ توساتتىن ئۇيۇپ قالاتتى ، ئاياغلىرىنى كېرىپ ئاتقا مىنگەندەك ياكى

ئاسمانغا يول ئالغاندەك ھەربكەتلەرنى قىلاتتى ، غولاچلىرىنى سوزۇپ ، بېشىنى كەينىگە تاشلايتتى ، ئاغزىدىن ئاپئاق كۆپۈك ئۆرلەيتتى ، دۇمباقلارنى بولۇشىغا ئۇرۇپ ، سۇنايلىرىنى جور قىلاتتى...

بۇ تەنتەنىلىك ھال ، تاكى قۇياش ئۆرلەپ كۈن چېچىلغۇچە داۋام قىلدى . جەڭ دۇمباقلىرى قانداقتۇر بىر پەدىگە چېلىنغاندىن كېيىن ، ئادەملەر توپى ھارۋا ۋە ھارۋىلىق ئۆيلەر تەرەپكە سۈرۈلدى ، بىردەملىك پاتىپاراقچىلىقتىن كېيىن تۈنۈگۈنكى ھالەتنى ئەسلىگە كەلتۈردى . رەڭ بويىچە سەپ تۈزۈشكەن ئاتلىق لەشكەرلەر ھەيۋەتلىك ئاق بوز ئاتنىڭ كەينىگە چۈشتى . ئات قېتىلغان چاقلىق ئاق ئۆيلەر ئاتلىقلارنىڭ كەينىدىن ماڭدى . ئۇنىڭ كەينىگە ھارۋىلار ۋە پىيادىلەر ئەگەشتى . بەلۋېغىنى مەھكەم چىگىتىپ ، كوركىراۋاتقان قورسىقىنى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈۋالغان قۇتلۇقمۇ رەھىمدىل قېرى ھارۋىكەشنىڭ ئىجازىتى بىلەن يۈك بېسىلغان توپاق ھارۋىسىنىڭ يان ياغىچىنى تۇتۇپ سەپ بىلەن بىللە يۈرۈپ كەتتى .

چۈشكە يېقىن ، قۇتلۇقنىڭ كونا چورۇقى ئىككى يەردىن تېشىلىپ كەتتى ، تۆشۈكتىن بۆسۈپ چىققان بارماقلىرى شورلۇق يولنىڭ ئۇپرىتىشى بىلەن مايىقتەك ماياقتەك قاپىرىپ چىقتى ، ئۇزۇن ماڭمايلا تېشىلىپ ، تۇز سەپكەندەك ئېچىشقىلى تۇردى .

ئۇ ئۇندىمەي كېلىۋاتقان كەم سۆز ھارۋىكەشكە ئىككى ئېغىز ئوبدان گەپ قىلىپ ، ئۇنىڭ ھارۋىسىغا چىقىۋالماقچى بولدى . ھارۋا يۈكى خېلى كۆپ ئىدى ، ئۇنى جاپاكەش ئىككى توپاق تەسلىكتە سۆرەپ بېرىۋاتاتتى . بىراق ، ھارغىن ، قۇيرۇقى بىلەن كۆكۈيۈن قورۇۋاتقان توپاقلارغا ئىچى ئاغرىدىمۇ ، يا ئاغزىنى ئۇپراتقۇسى كەلمىدىمۇ ، ئىشقىلىپ ئۇ بوۋايغا ئېغىز ئاچمىدى ، ئاغرىققا چىداپ ، چىشىنى ـ چىشىغا قويىدى ۋە غەيرىتىگە ئېلىپ ئۆز يولىدا مېڭىۋەردى .

— ھەي بالا ، ھارۋىغا چىقىۋالاي دېمەيسىنا ئەجەب ، گەدىنىڭ

يەر بەرمىدىمۇيا؟ — دېدى بىر چاغلاردا هارۋىكەش بوۋاي تويۇقسىز ئېغىز ئېچىپ، قۇتلۇق بوۋاينىڭ گېپىنى تازا ئاڭقىرالمىسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندى.

بوۋاي هارۋىسىنى ئاستىلاتتى، قولىنى ئۇزىتىپ، بىر كوچەپلا قۇتلۇقنى هارۋىغا چىقىرىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى، بىر ئوچۇمچە تالقان بىلەن قولاقچىلىك پىشىشىق گۆش بەردى:

— مە، بۇنى يە، پۇت - قولۇڭغا دەرمان بولىدۇ...

هەمىسەپەر بولغاندىن كېيىن، ياتسىراش تۈگەپ، ئارا ئېچىلدى. چىرايىنى پۇرۇم - پۇرۇم قورۇق باسقان هارۋىكەشنىڭ ئىشارەت ئارىلاشقان گەپ - سۆزلىرىدىن ئۇ، بۆكۇ قاغان باشلاپ ماڭغان لەشكەرلەرنىڭ قانداقتۇر «تابغاچ» دېگەن چوڭ قوۋمنىڭ يۇرتىغا بارغانلىقىنى، بىر يىللىق سەپەرنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئوردۇبالىق دېگەن يەرگە قايتىپ كېتىۋاتقىنىنى بىلىۋالدى. ئوردۇبالىقنىڭ ئاۋاتلىقى ۋە كاتتىلىقى هەققىدە نۇرغۇن تەرىپلەرنى ئاڭلىدى.

بوۋاي غورا قاپاق، توڭ مىجەز كۆرۈنگىنى بىلەن ئەسلىدە خېلى ئوچۇق ۋە گېپى تولا ئادەم ئىكەن. ئۇ قامچىسىنى ئويناپ تۇرۇپ ئۆزىنى «ئۇيغۇرلارنىڭ قوغۇرسۇ ئۇرۇقىدىنمەن» دېدى. بوۋاي قاغان بىلگە قاغاندىن باشلاپ هازىرقى قاغان بۆكۇ قاغانغىچە بولغان ئۈچ ئەۋلاد قاغانلارغا قانچە يىل خىزمەت قىلغىنى، قانداق جەڭلەرگە قاتنىشىپ، قانداق نام ئالغىنى، جەڭ پالتىسى گۇمپىسىدا سانغۇندىن كەم تۇرمايدىغىنى توغرىلىق بىر هازا ماختىنىپ بەردى. «قېرىپ قالدى» دېگەن گەپ بىلەن هارۋىكەشلەر سانغۇنغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگىنىدىن نارازى بولۇپ «مەن تېخى قېرىمىدىم، كۈچۈمدىن قالمىدىم» دەپ ۋايساپمۇ قويدى.

«جېنىم دادا، ئوغلۇڭ كەلدى، سېنى ئىزدەپ كۆزى تالدى. جاۋاب بەرگىن، سەن قەيەردە؟ ئاتلىقلارنىڭ سېپىدىمۇ ياكى هارۋىلىقلار ئارىسىدىمۇ؟ سەپنىڭ ئالدىدىمۇ ياكى كەينىدىمۇ؟ قېنى

ئېيىت ، نە سەۋەبتىن سېنى ئىزدەپ تاپالمايمەن ، سەزگۈلىرىڭ ئۆتكۈر تۇرۇپ ، نېمىدەپ سەنمۇ مېنى كۆرەلمەيسەن؟ ماڭا ئايان ، جەزمەن مېنى كۆرەلەيسەن ، كۆرىسەنۇ ، مەن بۇ يەردە دېيەلمەيسەن . ئەجەبا ، پۇت ـ قوللىرىڭ باغلاقلىقمۇ ، كۆزلىرىڭ بوگۇنگىچە تېڭىقلىقمۇ ۋە ياكى گەپ قىلغۇدەك ئەركىڭ يوقمۇ ؟... »

تاڭ ئېتىپ ، ئىبادەت باشلانغان ، كۈن ئۆرلەپ قوشۇن قوزغالغاندىن بىرى قۇتلۇقنىڭ بىر جۈپ كۆزى بىردەممۇ جىم تۇرمىدى ، ئۆتكەنلەرگە نەزەر سالدى ، كەلگەنلەرگە زەن قويدى ، كۆرگەنلا ئادەمگە سىنچىلاپ قاراپ چىقتى . ۋاقتى كېلىپ لەشكەرلەر ئىچىدە دادىسىنىڭ يوقلۇقىغا كۆزى يەتكەندە بولسا ، كۆڭلى بۆلەكچىلا يېرىم بولدى . بىراق ، باللارچە يېڭى ئىستەك — ئاستاننى كۆرۈش ئىستىكى كۆڭلىدىكى يېرىملىقنى شۇ هامان تولدۇرۇپ ئۈلگۈردى .

ئورۇقلاپ ، بۆرتۈپ چىققان ئۇستىخانلىرى تېرىسىنى تېشىۋېتەي دەپ قالغان توپاقلارغا هاردۇق يەتكەنمۇ ، هارۋا شىكەستىلەنگەن چۇمۇلىدەك ئاستا ماڭاتتى . ياغلانمىغىلى ئۇزۇن بولغان ئېگىز چاقلار تىلسىز توپاقلارنىڭ پەريادىدىن خەۋەر بەرگەندەك ، بىر خىل غىچىرلايتتى . مىڭىلىغان ئات ـ كالىنىڭ تۇياقلىرىدا ساپان سالغاندەك تىلغانغان يولدا ئۆلۈك توپا خۇددى ئەگىز سۇدەك لۆمشۈپ ئاقاتتى . كاتاڭلارمۇ تونۇردەك يوغان ئىدى . بۇنداق كاتاڭلاردىن ئۆتۈش توپاقلارنىڭلا ئەمەس ، بەلكى هارۋىكەشنىڭمۇ ۋايجىنىنى چىقىرىۋېتەتتى . توپاقلارنىڭ ئېغىر ـ ئېغىر تىن ئېلىشلىرى ، قامچىلارنىڭ قارسىلدىشى ، هارۋىكەشلەرنىڭ غەزەپلىك هەيۋىسى شۇنداق بىر سادانى هاسىل قىلاتتىكى ، بۇ سادا تاغ سېلىدەك گۈلدۈرلەپ يەر ـ جاهاننى تىترىتەتتى .

تۈگىمەس يول ۋە زېرىكىشلىك سەپەر قېرى هارۋىكەشنىمۇ ، بالا قۇتلۇقنىمۇ ئوخشاشلا زېرىكتۈردى ، پاراڭلىشىۋېرىپ ،

گەپلىرىمۇ توگەپ قالدى . بوۋاي ئۆز ئورۇقىدا كەڭ تارقالغان قانداقتۇر بىر كۆيگە غىڭشىغىلى تۇردى . ئۇلار شۇ مېڭىشىدا چۇشكە يېقىن تاغ باغرىدىن يېرىپ چىققان بىر ئېقىنغا يانداشتى . بوۋاي قۇتلۇقنىڭ سوئال قويىدىغىنىنى پەملىۋېلىپ ، ئۆزىچىلا ئېغىز ئاچتى :

— سەن بىلمەيسەن بالا ، ئاۋۇ تاغنى ئۆتوكەن دەيمىز ، ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرى تېخى ئالدىمىزدا . ئۇرخۇن دېگەن ئاۋۇ دەريا تا ئاستانىمىزگىچە ئېقىپ بارىدۇ ، ئاستانىدىن يانداپ ئۆتۈپ بىر يەرلەرگە بارغاندا ، يەنە تولا سۇيى بىلەن قوشۇلىدۇ ـ دە ، كاتتا ئېقىنغا ئايلىنىپ ، تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ . بىلىپ قوي ، ئۆتوكەن تېخى ئىلاھىي تاغ ، ئىلاھقا ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان تاغ ، — دېدى بىر دىنىلا جانلىنىپ .

ئۇلار بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ، ئۇرخۇن سۇيىدىن يىراقلاشتى ، ھارۋا بىردىنىلا پەسكە سىيرىلىپ ، توپاقلارنى ئالدىراتقىلى تۇردى . تاغ باغرىدىكى بىر تەكشىلىك ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى .

تاغلارنىڭ بەلدىن يۇقىرىسى قارا تاشلىق بولغىنى بىلەن ، تاغ تۆۋىنىدىكى بۇ تەكشىلىك بەكمۇ چىرايلىق ئىدى . تاغ باغرىدا ئوتلاپ يۈرگەن قوي ، كالىلار ، قىر ـ تاشلاردا تاقلاپ يۈرگەن ئۆچكە ـ ئوغلاقلار ساي ھۆسنىگە ئاق خاللاردەك يارىشىپ تۇراتتى . قىيالارغا يىلتىز تارتقان شالاڭ ئارچىلار تەكشىلىكنى كۆزەت قىلىۋاتقاندەك تىك تۇراتتى . نېپىز تۇمان ئاق ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىدە لەيلەك قۇشتەك ئەگىپ يۈرەتتى . بۇ كەڭرى ساي ئۆز ئىگىسىنىڭ باتۇر جەڭچىلىرىگە كەڭ قۇچاق ئاچقانىدى .

سەپ ئالدىدىكى ئاق بوز ئات ساي مەركىزىگە يېتەر ـ يەتمەيلا ھاۋانىڭ ئەلپازى بۇزۇلدى . تاغ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن تۇرۇم ـ تۇرۇم قارا بۇلۇت بىر پەستىلا كۆكنى قاپلىدى . قۇياش قارىيىپ ، ئايتاپ يوقالدى . بىردەملىك تەتۈر شامالدىن كېيىن ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ ، چاقماق چېقىلغىلى تۇردى . پۈتكۈل قوشۇن كەلگەن

يېرىدىلا توختاپ قالدى .

— ھەي بالا ، دەرھال ھارۋىدىن چۈش ، — دېدى بوۋاي پەسكە سىيرىلغاچ ، قۇتلۇقنى ئالدىرىتىپ .

ھەر يىلى تۇنجى چاقماق چېقىلغان كۈنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆزلىرىنى يېتىلەپ تالاغا ئېلىپ چىقىدىغانلىقى ، بۇلۇت ئارىسىدا تولغىنىۋاتقان ئوتلۇق ئارغامچىغا دۇئا قىلىپ ، تىلەك تىلەيدىغانلىقى ، ھاۋارايى ئوبدان كېلىپ ، تۆللەر تولۇق ئەي بولغان يىللاردا بىرەر قوي ياكى بىرەر ئۆچكىنى ، ھېچبولمىغاندا بىرەر ئوغلاقنى چاقماق ئىلاھىغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىدىغانلىقى قۇتلۇقنىڭ يادىدا ئىدى .

بۈگۈنمۇ ھەم بۇ ئادەت ئۆز تەرتىپى بىلەن داۋام قىلدى . شاھى تونلۇق ئادەملەرمۇ ، تۆمۈر بۆكلۈك لەشكەرلەرمۇ ، ئاتلىقلار ۋە پىيادىلەرمۇ جاي ـ جايىدا توختىۋېلىپ ئاسمانغا قاراپ ئۈنلۈك دۇرۇت ئوقۇشتى . يۈگۈرۈك ئاتلارغا مىنىۋالغان يۈزچە چەۋەنداز سەپ كەينىگە ئۆتۈپ ، بىرى بىردىن قوينى غانجۇغىلاپ ، ئاق ئۆيلەرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشىپ ، ئېسىل كىيىملىك ئادەملەر ئالدىغا قويۇپ قويدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تۆمۈر بۆكى كۆز قاماشتۇرىدىغان ، قامىتى ۋە قەددەم ئېلىشلىرى ئۆزگىچىرەك كەلگەن بىرەيلەن قويلارنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە ، شەمشىرىنى سۇغۇرۇپ ، بىرنىمىلەرنى ھۆرگەندىن كېيىن بىر قوينىڭ گېلىغا ئۇردى . قوينىڭ بېشى بىر زەرب بىلەنلا تېنىدىن ئايرىلدى . ئۇنلاپ ئادەم يەنە ئۇنلاپ قوينىڭ بوغۇزىغا پىچاق سىلىشتى . قىزىل قان چۆپلەرنى قىزارتتى ، ساينى قىزارتتى ، يەر يۈزىنى شەپەق رەڭگىگە كىرگۈزدى . قۇربانلىق بىلەن تەڭ يېقىلغان گۈلخان ئوتلىرىمۇ ئاشۇ قاندەك قىزىل رەڭ ئالدى . ئاتلىقلارغا ئىجازەت بېرىلدى . ئۇلار تىزگىن سىيرىپ ، چاپچىپ تۇرغان ئاتلىرىنى ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى . ئاق ئاتلىقلار ئوغلاق تارتىشتى . بوز ئاتلىقلار چەۋگەن ئويناشتى ، پىيادىلەر ئۆز جايىدا سورۇن تۈزۈپ پالۋانلارنى چېلىشقا چۈشۈردى...

قۇتلۇق ھارۋىكەشنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىغا پەرۋا قىلماي، ھارۋىدىن ئايرىلىپ، قازاندەك قايناپ تۇرغان كەڭ ساينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بېرىپ قالغانىدى. كىرپىگە ئوخشايدىغان يۇملاق نەرسىنى ئەگرى چوماقلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن ئىلىپ تارتىپ، نەگىدۇر ئېلىپ كېتىۋاتقان بوز ئاتلىق چەۋەندازلارغا قاراپ ھاڭۋېقىپ تۇرغاندا، كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ بىلىكىنى مەھكەم قىستى.

— ھەي بالا، ئۆزۈڭ كىم، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۇرىسەن؟

قۇتلۇق چۆچۈگەن پېتى كەينىگە بۇرۇلدى. كۆزلىرىگە تىك قادالغان، تەلەتىدىن قار يېغىپ تۇرغان بىر ئادەمنى كۆرۈپ قالدى-دە، ھودۇقىنىدىن جاۋابىنىمۇ تاپالمىدى.

— كىمنىڭ بالىسى بولسۇن ئۇنى دەرھال ئۆز ھامىيسىغا تاپشۇرۇۋېتىڭلار، ئاتلىقلار ئارىسىدا دەسسىلىپ ئۆلۈشى مۇمكىن، — دېيىدى، ئۇلار شۇ ھامان ھەرىكەتكە كېلىپ، قۇتلۇقنىڭ پۇتلىرىنى يەرگە تەگكۈزمەي، كۆتۈرگەنچە كۆتۈرۈپ قاياققىدۇر ئېلىپ ماڭدى.

— ئۇنداق قىلماڭلار، مېنى قويۇپ بېرىڭلار!

— ئاڭلىمىدىڭمۇ، بىزگە بۇيرۇق شۇ، سېنى ئاتا-ئاناڭنىڭ قېشىغا ئاپىرىۋېتىمىز!

— مېنىڭ ئاتا-ئانام يوق!

قۇتلۇقنى ئېلىپ كېتىۋاتقانلار بىر پەسكە توختىۋالدى-دە، بىر-بىرىگە قاراپ كۆز بېقىشىۋالغاندىن كېيىن:

— ھە، مۇتەھەملىك قىلماقچىمۇسەن؟ ئاتا-ئاناڭ بولسۇن-بولمىسۇن، سېنى بەربىر سەيپىنىڭ تېشىغا ئاپىرىۋېتىمىز، — دېدى ۋە مېڭىشنى داۋام ئەتتى.

— ھىم، سېنى قويۇۋەتكىلى بېشىمىز ئونمىدى بىزنىڭ، ۋەزىرئەزەمنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟ سېنى ئات تۇيىقى ئاستىدا ئۆلمىسۇن دېگىنىگە خۇش بولساڭ بولىدۇ تېخى!

www.uyghurkitap.com

قۇتلۇق ئاياغلىرىنى پىلتىڭلىتىپ بار كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى .

— يالغان گەپ ! ئات دېگەن ئادەم دەسسىمەيدۇ ، مەنمۇ ئات بېقىپ ، ئات مىنىپ باققان بالىمەن ، ئات ئۈستىدە تۇرۇپ ئوقيا ئېتىشنىمۇ بىلىمەن...

قۇتلۇق دۈچ كەلگەن بۇ تەڭسىزلىك تەنتەنىدىن مۇستەسنا تۇرۇپ هارۋا يېنىدا ئۆز ئىبادىتى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان تۆت كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتتى . ئاق تونلۇق ، قارا قالپاقلىق بۇ كىشىلەر ئىبادەتتە ئولتۇرۇۋېتىپ ، تونباغا تارخاننىڭ بۇ بالىغا قاتتىق قوللۇق قىلغىنىنى كۆرۈپ قالغانىدى . ئۇلار باخشىلاردىن مەدەت تىلەپ ، ئۆزلىرىنى چۆكتۈرىدىغان بۇ غەيرىي دىنلىق سەردارغا ئەتەي قىر كۆرسىتىپ ، قوللىرىنى شۇنداق سوزۇپلا يېنىدىن ئۆتۈۋاتقان لەشكەرلەرنىڭ يولىنى توستى .

— هەي نادانلار ، ناله قىلىۋاتقان بۇ بالىنى قىيناپ نىمە قىلىسىلەر ؟ ئىنسانىي ئىنسان خالىمايدىغان ئىشقا زورلاش گۇناهلارنىڭ گۇناهى ئەمەسمۇ ، — دېدى لەشكەرلەرگە گۆلىيىپ سېرىق ساقال ، بوز كۆزلۈك بىرى .

پەس ۋە تورلۇق ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر ئۆز تەسىرىنى ئۆتكۈزدىمۇ يا قاغاننىڭ هىممىتىگە ئېرىشۋاتقان بۇ ئادەملەردىن تەپ تارتتىمۇ ، قورۇقچىلار قارماقتا ئىلىنغان بېلىقتەك پىلتىڭلاپ تۇرغان قۇتلۇقنىڭ قوللىرىنى شۇ يەردىلا قويۇۋەتتى . قىزىل ساقال ، چېقىر كۆز بىرى قۇتلۇقنىڭ سىرقىراۋاتقان قولىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ ئالدىغا يۈكۈندۈردى . جىمى بەندىئەزاسىغا بىرەر ئەيىب ئىزدىگەندەك سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن :

— كۆرۈۋاتىمەن ، ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى يالتىراپ تۇرغان ئىلاهىي يورۇقنى كۆرۈۋاتىمەن . تەھقىقكى ، مانى بۇرخان ئالەمنى ياراتقاندا بۇ ئوغۇل هەم ئالەم مۆجىزاتلىرى بىلەن بىللە ئاپىرىدە بولغان ، دىلىغا يورۇق نىيەت ، يورۇق ئوي بەخشەندە قىلىنغان . ئۇ ئازابلانسا بەش تەڭرىم يىغلايدۇ ، ئۇ خۇش بولسا بەش تەڭرىم

خۇشال بولىدۇ ، — دېدى ئاۋازىنى تىترىتىپ . ئۇلارنىڭ چوڭقىلىقىنى كۆرگەن ، يەنە بىرەيلەن سۆز ئېلىپ ، دېدى :

— ياخشىسى ، بۇ ئوغۇلنى ئەمىرلەشكەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن قاغان ھوزۇرىغا باشلاپ بېرەيلى ، قاغان ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى تەڭرى بۇرخاننىڭ روشەن ئالامەتلىرىنى كۆرۈپ كۆزىنى ئاچسۇن . بەلكى قاغان مانى بۇرخاننىڭ بەش خىسلىتىنى بالدۇرراق ھېس قىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس...

قۇتلۇق بۇ سېرىق ساقاللىقلارنى ۋە ئۇلارنىڭ «تەڭرىم بۇرخان» ، «بەش خىسلەت» دېگەندەك مۇرەككەپ گەپلىرىنى چۈشىنىپ كەتمىسىمۇ ، لېكىن ئۇ قانداقتۇر بىر ئىسسىق ئېقىمنىڭ ئۇلارنىڭ كۆزىدىن چىقىپ ئۆز جىسمىغا كىرىپ كەلگەنلىكىنى ، يۈرىكىگىچە ئورنىشىپ تومۇر - تومۇرىغىچە تارالغانلىقىنى ھېس قىلدى . تەڭسىز ۋە ئادالەتسىز مۇئامىلىگە دۇچ كەلگەندە ئۆزىنى چۈشەنگەن ، ئۆزىگە باشپاناھ بولغان ، ئۆزى ئۈچۈن لىللا گەپ قىلغان بۇ بەتبەشىرە كىشىلەرنىڭ سىيماسى ئۇنىڭ سەبىي قەلبىدە ئەڭ چىرايلىق ، ئەڭ سۈباتلىق ئادەملەر قاتارىدا ئورۇن ئالدى .

دەبدەبىلىك ۋە سىرلىق ئىبارىلەر بىلەن روھىي رام بولۇپ ، جىسمىدىن ئىختىيار قاچقان لەشكەرلەر سېرىق ساقاللىقلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلدى . قۇتلۇقنى يېتىلەپ ، داپقا چۈشكەن پۇرچاقتەك سەكرەۋاتقان پېرىخونلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ ، قاغان بارگاھىغا يېقىن يەردىكى ياسىداق چاقلىق ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى . داستىخان ئالدىدا بەدەشقان قۇرۇپ ، بىر توپ سانغۇن ، سەردارلار بىلەن بىللە غىزالىنىۋاتقان ۋەزىرئەزەمنىڭ ئالدىدا تىزلاندى :

— جانابىي ۋەزىرئەزەم ، بۇ نە ئاتا - ئانىسى ، نە مۇرەببىسى يوق يېتىم بالا ئىكەن ، سەپ - سەپلەرنى ئاختۇرۇپ يۈرۈپ ئۇنىڭغا ھامىي بولىدىغان بىرەر ئادەمنى تاپالمىدۇق ، ئۇنى يەنە ئالدىلىرىغا ئېلىپ كەلدۇق ، — دېدى بىرى ۋە ھەمراھىنى «سەنمۇ گەپ قىل» دېگەندەك قوپال جەينەكلەپ قويدى . يەنە بىر قورۇقچى :

— ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇ ئات مىنەلەيدىكەن ، ئوق

ئۇزەلەيدىكەن ، — دېدى ۋە «ئەمىرلەشكەر خالىسا قۇلى بولىسام ، ئىتىنى بېقىپ بەرسەم دەيدۇ تېخى» ، — دەپ قوشۇپ قويدى.

سېرىق ساقال ئادەملەرنىڭ سېھىر ـ جادۇسىدىن ۋە بۇ ئادەملەرگە ئالاھىدە يېقىنچىلىق قىلىدىغان بۆكۈ قاغاندىن ئەيمەنگەن قورۇقچىلار قۇتلۇقنى ھەيدىۋېتىشكە جۈرئەت قىلالمىغانىدى . شۇڭا ، ئەمىرلەشكەرنىڭ ئات مىنىش ۋە ئات ئۈستىدە ئوقيا ئېتىش ماھارىتىگە ئالاھىدە ئىخلاس قىلىدىغانلىقىنى يادىغا ئېلىپ ، قۇتلۇقنىڭ گېپىنى كۆپتۈرۈپ بۇ مەلۇماتنى توقۇپ چىققانىدى . قورۇقچىلارنىڭ مەلۇماتنى ئاڭلاپ ، قۇتلۇققا مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن تىكىلىپ ئولتۇرغان تۆمۈر بۆكلۈك ، تۆمۈر چاپانلىق قاتتىق قول بۇ ئادەم دەل ئەمىرلەشكەر تۇنباغا تارخان ئىدى . ھازىر ئۇنىڭ تەلەتى بايامقىدەك قورقۇنچلۇق كۆرۈنمەيتتى . تۇنباغا خۇشياقمىغاندەك قىلىپ :

— قۇشقاچچىلىك جۇغۇڭ بىلەن ئاتقا مىنەلەمسەن تېخى ، ئەپتىڭگە قارىغاندا لاپچى بالا ئوخشىمامسەن ، — دېدى ھېچكىمدىن ھېيىقماي ، قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ ، مەيدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان قۇتلۇققا قاراپ .

قۇتلۇق ئۈندىمىدى ، ئۇندەشنىمۇ خالىمىدى ، بېشىنى كەينىگە تاشلاپ ، يۇقىرىدىن ـ تۆۋەنگە قاراپ «ئىشەنمىسەڭ سىناپ باقمامسەن قېنى» دېگەندەك دىمىغىنى قېقىپ قويدى .

ئەمىرلەشكەر تۇنباغا غاجىلاۋاتقان تۆش سۆڭەكنى داستىخانغا تاشلاپ ، بۇرۇتىنى تالاپ قويدى ، ئالدىرىماي ئورنىدىن تۇرۇپ ، قۇتلۇقنىڭ ئالدىغا كەلدى ، چويۇندەك ئېغىر ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ مۈرىسىگە بىرنى ئۇرۇپ ، قورۇقچىلارغا :

— قېنى ، ئات بىلەن ئوقيا كەلتۈرۈڭلار ، ئاۋۇ تېۋىلغا ئۈستىگە نىشان قاداڭلار ، — دېدى كۆرسەتمە بېرىپ .

قورۇقچىلار بىردەمدىلا ئات بىلەن ئوقيا كەلتۈردى . قۇتلۇق ئاتا ـ ئانىسىغا سېغىنىپ مەدەت تىلىدى . چاپچىپ تۇرغان ئاق ئارغىماق ئۇنىڭ خىيالىدا بىرلا پىرقىراپ ھېلىقى قىرى سەركىگە

ئـايـلاندى . ئۇ بىر قولى بىلەن تىزگىنگە ئېسىلىپ بىر پۇتىنى ئـۈزەڭگىگە قويدى ـ دە ، يەڭگىلگىنە قاڭقىۋىدى ، ئات ئۈستىدە ئۆزىنى كۆردى .

قـۇتـلـۇق تىزگىننى قويۇۋەتتى . ئات كىرىچتىن ئايرىلغان ئوقتەك ئۇچۇپ بىردەمدىلا نىشان قادالغان تېۋىلغىدىن 50 قەدەمچە نېرىسىغا يېتىپ باردى . ئۆزىنى جەڭگە كېتىۋاتقان جەڭچى دەپ قىياس قىلىۋاتقان قۇتلۇق ، بوينىغا ئۆتكۈزۈلگەن يايىنى ئېلىپ تـىـزگىن تۇتقان قولىدا تۇتتى ـ دە ، ئوڭ قولىنى دۇمبىسىدىن ئـارتـىـلـدۇرۇپ كـۆن ئوقداندىن ئوق ئالدى . نىشان ئەتراپىدا چۆرگىلەپ يۈرۈپ ئارقىمۇئارقا ئوق ئۈزدى ، ۋىژىلداپ ئۇچقان ئوق ئۇچۇپ بېرىپ پاكا تېۋىلغىغا ئېسىلغان كالتە جۇۋىنىڭ ياقىسىغا ۋە پېشىگە قادالدى ، بىرىمۇ زايە كەتمىدى .

ئۇ تىزگىن تارتىپ ، ئەمىرلەشكەرنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلگۈچە توپ ئىچىدىن چۇقان كۆتۈرۈلدى . بۇ قىزىقچىلىققا داخىل بولغان ھەممە ئادەم بارىكاللا توۋلاشتى .

قۇتلۇق قايتىپ كەلدى . خۇشاللىقىدىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كـەتـكەن تۇنـباغا تارخان قۇتـلـۇقـنى بىرلا كۆتۈرۈپ ئاتتىن چۈشۈردى ـ دە :

— يارايسەن بالا ، كۆك تەڭرى ، قوڭۇر يەر گۇۋاھ بولسۇنكى ، سـەن ئـەمـدى مـېـنىڭ ھىمايەمگە كىردىڭ ، ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ ئەمىرلەشكىرى تۇنباغا تارخاننىڭ ئاسراندى ئوغلى بولدۇڭ ، — دېدى ھەممەيلەنگە ئاڭلانغۇدەك قىلىپ .

6 . ئوردۇبالىق بوسۇغىسىدا

قۇتلۇقنىڭ نەزىرىدە ، ئۇنىڭ دادىسى بۇ دۇنيادا ئەڭ قامەتلىك ۋە ئەڭ قۇدرەتلىك ئادەم ھېسابلىناتتى . بىراق ، چاقماق چاققان ھـېـلـىـقـى كۈنى ئەمىرلەشكەر تۇنباغانى تۇنجى قېتىم كۆرگەن

چىغىدىلا ئۇ ئۇنىڭ قامەتتە بولسۇن ياكى كۈچ ـ قۇدرەتتە بولسۇن ، دادىسىدىن كۆرۈنەرلىك ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى ھەيرانلىق ئىچىدە ئېتىراپ قىلغانىدى . ئۆزىنى سار چۈجە ئالغاندەك بىر قولى بىلەنلا قامالالاپ ، ئاتتىن لىككىدە كۆتۈرۈپ چۈشۈرگەندە بولسا ، ئۇنىڭ كۈچىگە قول قويغان ، «بىر قوينىڭ گۆشىنى بىر ۋاخلىق قىلىۋېتىدىغان ئىشتىھالىق ئادەم بولسا كېرەك» دەپ پەرەز قىلغانىدى .

قۇتلۇقنىڭ پەرىزى ئەلۋەتتە خاتاسىز ئىدى . ئۇ چاقلىق چېدىردا تارخان ۋە تارخان ئەتراپىدىكىلەر بىلەن بىللە غىزالانغاچ ، ئالاھازەل بىر ئوغلاقنىڭ گۆشىنى يەۋەتكەندىن كېيىن ، يەنە بىر سان گۆش بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان ئاتاق دادىسىغا قاراپ ، ھەيرانلىقىنى ئاران يوشۇرالىدى .

ئەمىرلەشكەر تونباغا قارا قاشلىق ، يىلپىز بۇرۇتىدەك تىك تۇرىدىغان قاش مويلىرى ئىشەنچ قاينايدىغان بوز كۆزلىرىگە سايە تاشلايدىغان ، قاڭشارلىق ، ئاغزى چوڭ ئادەم ئىدى . قارىغاي مەدىكىدەك يوغان بۇرنى ، چوڭ بارماق كەڭلىكىدىكى قېلىن كالپۇكلىرى ئۇنى ئاجايىپ سۈلەتلىك قىلىپ كۆرسىتەتتى . ئوتتۇزلارغا بارماي تۇرۇپ قويۇۋەتكەن سارغۇچ ساقىلى ياقىسىنى يېپىپ تۇراتتى ، بۇرۇتىنىڭ قويۇقلۇقىدىن ، تۆمۈر بۆك كىيىۋالغاندا پەقەت كۆزلىرى بىلەن قاڭشىرىنىلا كۆرگىلى بولاتتى .

ئۇ بۆكۈ قاغاننىڭ چېدىرىغا بېرىپ ، ئۆلۈم ـ يېتىم ۋە ئوزۇق ـ تۈلۈك ئەھۋالىدىن مەلۇمات يوللاش ، كەچلىك غىزادا ھەمداستىخان بولۇشتىن ئۆزگە ، مۇھىم ۋە چاتاق چىقىش ئېھتىمالى بولغان بەزى ئىشلارنى ئۆزى قول سېلىپ بىر تەرەپ قىلاتتى . كۈندۈزلىرى چاقلىق چېدىردا چايقىلىپ ئولتۇرۇشنى خالىمىسا كېرەك ، ئاتقا مىنىپ ، نۆكەر ـ قورۇقچىلىرىنى كەينىگە سېلىپ ئەجدىھادەك سويلاپ كېتىۋاتقان ئۇزۇن سەپنىڭ بەزىدە ئالدىغا ، بەزىدە كەينىگە ئۆتەتتى . سانغۇن ، سەردارلاردىن ئەھۋال ئۇقاتتى ، يۈك ـ تاقلارنى تەكشۈرەتتى . ئوزۇق ـ تۈلۈكلەرنى

مۇۋاپىق تەكشەشكە بۆيرۇق چۈشۈرەتتى ، كىملەرنىدۇر خۇش قىلىپ ، كىملەرنىڭدۇر رەسۋاسىنى چىقىراتتى . ئۇ مەيلى ئۆيدە ياكى سەپ ئارىسىدا بولسۇن ، ھېچكىمگە قاپاق ئاچمايتتى ، چىش يېرىپ كۈلمەيتتى . قاغان ھۇزۇرىدىن قايتقاندىكى بەزى ئالامەتلەرگە قاراپ ، قانداقتۇر بىر ئىشنىڭ دىتىغا ياقمايۋاتقىنىنى قىياس قىلغىلى بولاتتى .

ھېلىقى كۈنى ئەمىرلەشكەر قۇتلۇققا : «ئوغۇل بالا بىكار يۈرسە بولمايدۇ ، ھازىرچە مىراخورغا ھەمدەم بولۇپ ئات بېقىپ تۇرغىن» دېگەنىدى . زېرەك قۇتلۇق قورساق غېمىدىن قۇتۇلغىنىغا ، بولۇپمۇ كۆچتۈڭگۈر بىر ھىمات تېپىۋالغىنىغا رازى بولۇپ ، بۇ خىزمەتنى جان دەپ قوبۇل قىلدى ، ئاتلارغا ئوبدان قارىدى ، ئاتاق دادىسىنىڭ تۆت ئېتىنى چۈشكۈن بولسىلا يۇيۇپ - تاراپ ، ياغلاپ قويغاندەك پارقىرىتىۋېتەتتى . ئارىدىن ھەپتە ئۆتۈۋىدى ، ئەمىرلەشكەر بىر يارلىق بىلەنلا ئۇنى ئات بېقىشتىن ئازاد قىلىۋەتتى . چورۇقىنى تاشلاتقۇزۇپ ، لەشكەرلەرچە ئۆتۈك كىيدۈردى ، ئاتقان يۇڭدەك پاخپىيىپ قالغان كونا جۇۋىسىنى سالدۇرۇۋېتىپ ، ئۇستۇبېشىنى تۈزەشتۈرۈۋىدى ، قۇتلۇققا ئوبدانلا ئىسكەت كىرىپ قالدى .

قۇتلۇقنى ھىمايىسىگە ئالغاندىن بۇيان ، تۇنباغا ئۇنى بۇگۈن تۇنجى قېتىم سەپ ئارىلاشقا بىللە ئېلىپ چىقتى . جۇغى ۋېجىك ياغما ئېتىغا مىنىۋالغان قۇتلۇق ئېتىنى يورغىغا سېلىپ ، تۇنباغاغا ئەگەشتى . ئۇ تېخى ئاتاق دادىسى سوۋغا قىلغان نەقىشلىك ئوقيانى دۈمبىسىگە ئېسىپ ، قورۇقچىلاردىن سورىۋالغان چوڭ «قىڭراق»نى يېنىغا تاقىۋالغانىدى .

ئۇلار ئۇيان ئارىلاپ ، بۇيان ئارىلاپ ، كۈن تىكلەنگەن مەھەلدە ئاق ئاتلىقلار مەنزىلگە يېتىپ كېلىشتى . كۆچلۈك ئاپتاپ ۋە يېرىم كۈنلۈك تاغ يولىدا چارچاپ كەتكەن مىڭباشىلار ، يۈزباشى ۋە لەشكەرلەر دەريا بويىدىكى دەرەخلەرگە ، مۇخ باسقان قورام تاشلارغا يۆلىنىپ ئۇيقۇغا كېتىشكەنىدى . ئويغاقلىرى بەل تۇتۇشۇۋاتاتتى ،

قول قايرىشىۋاتاتتى . ئىككى ـ ئۈچ ئاي جەڭ قىلماي ، قولى قىچىشىۋاتقانلار ئات ئوينىتىپ ، شوخلۇق قىلىشاتتى . «بىز ئاق ئاتلىقلارنىڭ مەرگەنلىرى» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلايدىغان ئۇ ئون نەچچە لەشكەر بۇلۇت ئارىسىدا ئەگىپ يۈرگەن تەنها سارغا ئوق ئۈزۈش بىلەن ئاۋارە ئىدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرقانچە يۈزباشىمۇ پايپاسلاپ يۈرەتتى .

تۇنباغا يېقىنلاپ كېلىۋېتىپ ئاسماندىن ۋىژىلداپ چۈشۈۋاتقان بىر تال ئوقنى «كاپ» قىلىپلا تۇتۇۋالدى ـ دە ، ئىتتىنى ئاستىلىتىپ ، كەينىدىن يېتىپ كەلگەن قۇتلۇققا تۇتقۇزدى .

ئەمىر لەشكەر بۇ ئوقنى مەقسەتسىزلا تاشلاپ بەرگەنىدى . لېكىن ، قۇتلۇق بۇنى باشقىچە مەنىدە چۈشەندى بولغاي ، ئىتتىنىڭ بېشىنى بۇراپ تەكشىرەك بىر يەردە توختىدى . ئۇ كۆك قەرىدە قانات يېيىپ لەگلەكتەك ئۈيۈپ قالغان قىرى سارنى كۆزەتكەچ ، دۈمبىسىدىن يانى ئالدى ، ئوقنى كىرىچقا تىرەپ كۈچەپ تارتقاندىن كېيىن ، ئوق ئۇچىنى ئاسمانغا قاراتتى ـ دە ، كىرىچنى «ۋاق» قىلىپ قويۇپ بەردى .

ئوق تەگكەن قىرى سار ھەممىنىڭ كۆزىچىلا يەرگە چۈشتى . ھېچنېمىگە زەن قويماي ئۆز يۈرۈشىنى داۋام قىلىۋاتقان تۇنباغا تۇساتتىن كۆتۈرۈلگەن ئالقىش ساداسى بىلەن تەڭ ئىتتىنى توختىتىپ بېشىنى كۆتۈردى ، تەئەججۈپ بىلەن ئەتراپىغا نەزەر تاشلىدى . بۇ چاغدا پۈتكۈل جىرا قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمگەنىدى . ھەممەيلەن ئۆرە تۇرۇشاتتى . ھېلىقى ئاق ئاتلىق كۆرەڭ مەرگەنلەر قۇتلۇقنى ئالقانلىرىغا ئېلىپ ، ئاسمانغا ئاتماقتا ئىدى .

بىر مىڭباشى ئۆلگەن سارنى ئوق بىلەن قوشۇپلا ئېلىپ كەلدى ۋە بۇ مۆجىزىنى تۇنباغاغا كۆرسەتتى . قۇتلۇق ئاتقان ئوق قىرى سارنىڭ تۆشىدىن كىرىپ ، دۈمبىسىدىن تېشىپ چىققانىدى . ئوق بولسا ، مىڭباشى ئاتقان ، تۇنباغا تۇتۇۋالغان ھېلىقى ئوقنىڭ دەل ئۆزى ئىدى . ئوق كەينىدىكى تونۇشلۇق پەي بۇنى دەلىللەپ تۇراتتى .

ئەمىرلەشكەر ھاڭ ـ تاڭ قالدى ، ئاجايىپ مەرگەنلىكى بىلەن يۈزىنى كۆتۈرگەن قۇتلۇققا ئاتىلارچە مېھىر بىلەن تىكىلدى ، سەپ ئارىلاشنى توختىتىپ ، كەينىگە ياندى ، بارگاھىغا كەلگەندىن كېيىن ئۇرۇق ـ تۇغقان ، يار ـ بۇرادەرلىرىنى يىغىپ قۇتلۇقنىڭ بوگۈن-دىن باشلاپ ئۆزى بىلەن بىر داستىخاندا غىزالىنىدىغانلىقىنى ، ئۆز بارگاھىدا تۇرۇپ ، بىر ھارۋىدا سەپەر قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى . بۇ جاكار كۆپ ئۆتمەي ، سەردارلار ئارىسىغا ، بارگاھتىن ـ بارگاھقا تارقىلىپ كەتتى…

قۇتلۇق تۇنباغاغا بالا بولغان كۈنى ، چوڭ قوشۇن پەسلەۋاتقان تاغلارنى تۆگىتىپ ، تاغ ئېغىزىغا ، ئاندىن كېيىن ئەينەكتەك تۈز ۋە كەڭ يايلاققا كېلىپ توختىدى . ئۇ يايلاق بىلەن دەريا بويلاپ بىر كۈنچە ماڭغاندىن كېيىن ، ئوردۇبالىققا يېرىم كۈنلۈك يول قالغان يەردە ، سانسىز چېدىر ۋە ھېسابسىز تۇغ ـ ئەلەملەرنى كۆردى .

ئوتلاققا چېدىر تىككەن بۇ كىشىلەر بۆكۈ قاغاننىڭ ۋە شەرقىي ئاستانىدىن قايتقان غالىبلارنىڭ ئالدىغا چىققان ئاكابىر ـ ئەشرەبلەر ، ئەمەلدار ـ ئەلەمدارلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ، دوست ـ بۇرادەرلىرى ، شۇنداقلا ئوردۇبالىقنىڭ ئاۋام ـ پۇقرالىرى ئىدى .

چوڭ مۇراسىم ئەتىگەندە ، قۇياش يۈز كۆرسەتكەن ياخشى پەيتتە رەسمىي باشلاندى .

ئالدى بىلەن تۇغ ـ ئەلەملىك سەينا تۈزۈلدى . داڭگىرلىغان 30 داپنىڭ ئاۋازى ئىچىدە رەڭمۇرەڭ تاش ، پۇرۇچلار بىلەن بېزەلگەن قارا باخشى بىر تاقلاپلا سەيناغا چۈشتى . قوڭغۇراقلىق شىلدىرمىسىنى بار كۈچى بىلەن شىلدىرلىتىپ ، ۋارقىراپ تۇرۇپ دۇرۇت ئوقۇدى . بىر توپ باخشىنى كەينىگە سېلىپ ، قاغان بارگاھىنى ، چوڭ ـ كىچىك ھارۋىلارنى ۋە ۋەزىر ـ تارخانلارنى ئايلاپ ئۆتۈپ ئاسمانغا يۈزلەندى . «ئى كۆك تەڭرى ئۈلگېن ، قاغانىمىزنىڭ ۋە جىمى مۇخلىسلىرىڭنىڭ ئايغىنى پاكلا ، ئاستانەڭگە

كىرىدىغان يەتتە توسۇقنى ئېچىۋەت ، يەتتە ئوغۇل ، يەتتە قىزىڭنى ئۇلارغا مەدەتكار قىل ، ئۇن يەتتە قەۋەت ئاسمىنىڭدىن ئۇلارغا جاي بەر » دەپ مۇناجات ئوقۇۋالغاندىن كېيىن ، يەرگە كۈچەپ يەتتىنى تەپتى . جەھەننەمدىكى جىن ـ شەيتانلارغا «ئاگاھ» بېرىلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇز قوي ۋە توققۇز كالا قۇربانلىق قىلىندى . توقسان يەرگە گۈلخان يېقىلىپ ، ئىسرىق سېلىندى . ئوتتىن ئاتلاپ پاك بولغانلار كۆن ـ ئاي ، تاغ ـ دەريا ھەققىدە تەنتەنىلىك دۇئا قىلىغاندىن كېيىن قاغان ھارۋىسىغا ئەگىشىپ ، نەغمىلەرنى چالىپ كەلتۈرگەن پېتى ئوردۇبالىق[1] قا قاراپ سۈرۈلدى .

تۈت سوغداقلا ئەمەس ، بەلكى بۆكۈ قاغانىڭمۇ ئوتتىن ئاتلاشنى رەت قىلغانلىقى ، قارا باخشىنىڭ دۇئاسىغا دۇئا قايتۇرمىغىنى تونىباغا تارخاننى ئويغا سالدى . بۆكۈ قاغانىڭ ئون ئۇيغۇر ۋە توققۇز ئوغۇز قوۋمىنىڭ ئاتا مىراس ئادىتىنى بۇزۇپ ، تېگى نامەلۇم بەتبەشىرىلەرگە زىيادە ئىلتىپات كۆرسىتىشى ، ئۇنى چۈشىن يەۋالغاندەك غەش قىلىپ قويدى . شان ـ شەۋكەتلىك ئۇيغۇر قاغانى بىلەن ئۇيغۇر قوۋمى بىر ئۆرۈلۈپلا قارا يۈز بولۇپ قالغاندەك ، نومۇستىن يۈزىنى قويىدىغانغا يەر تاپالماي قالدى .

قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ، خىيال قايىنىمىغا چۆكۈپ كەتكەن تونىباغا يېرىم كۈنلۈك يول ئۈستىدە ھارۋىدىنمۇ چۈشمىدى ، غىزامۇ يېمىدى ، خۇددى تىلىدىن قالغاندەك ، بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمىدى . قۇتلۇق ئاتاق دادىسىنىڭ ھالىدىن ئەنسىرەپ تۇرغاندا ، ئۇ سەل روھلىنىپ ، تۇيۇقسىز ئېغىز ئېچىپ قالدى ، بۆشۈكتەك تەۋرىنىپ كېتىۋاتقان شاھانە ھارۋىنىڭ رۇجىكىنى قايرىۋېتىپ ، دېدى :

— قۇتلۇق ، ئەنە ئاۋۇ تەرەپكە قارا ، ئوردۇبالىقنىڭ ئالتۇن مۇنارلىرى ، ئالتۇن قۇببىلىرى بەئەينى كۈندەك يالتىراپ تۇرۇپتۇ .

---

① ئوردۇبالىق — مەھمۇد قەشقەرىينىڭ «دىۋان»دىكى مەلۇماتىدىن قارىغاندا ، ئوردۇبالىق — خان تۇرىدىغان شەھەر ، ئوردا شەھىرى . بۇ يەردە ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ ئوردا شەھىرى قارابالغاسۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

ئۆيۈلتاشتەك مەزمۇت تۇرغىنى ئۈچ قەۋەت سېپىل ، تۆت تۆمۈر قوۋۇق ئىچىدىكى قاغان بارگاھى . ئاۋۇ ئېگىز تاغنى ئەل ئۆتۆكەن تېغى[①] دەيدۇ . بۇ تاغدا مۇقەددەس تەڭرى تۇرغان ، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىزى قالغان . ئەنە ئاۋۇ ئۇرخۇن سۈيىدە بوۋىلىرىمىز ، ئۇلۇغ بوۋىلىرىمىز ئېتىنى سۇغارغان ، قارا ، بىزنىڭ شەھىرىمىز نېمىدېگەن چوڭ ، نېمىدېگەن ھەيۋەتلىك...

كۆك بىلەن بوي تالاشقان ئۆتۆكەن تېغىنى ، يىراقتىنلا كۆز تاشلانغان ئوردۇبالىقنى ، ئوردۇبالىقنىڭ كۆنپېتىش تەرىپىدە بەجايىكى كۈمۈش لېنتىدەك جىلۋە قىلىپ تۇرغان ئۇرخۇن سۈيىنى ئىما قىلىۋاتقاندا ، تۇنباغانىڭ چىرايىدا بايامقى خاپىچىلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغان ، ئويچان كۆزلىرىدىمۇ كۈلكە ئالامەتلىرى پەيدا بولغانىدى .

تۇنباغا تارخان ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختىغان ، نامى بىلەن پەخىرلەنگەن بۇ شەھەر ئۇرخۇن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىنىڭ كۈنچىقىش قىرغىقىغا جايلاشقان ئاۋات شەھەر قارابالغاسۇن ئىدى . ئۇزاق زامانلاردىن بېرى كۆپ قوۋملەر بارگاھ قۇرغان بۇ شەھەرگە ئون ئۇيغۇرنىڭ داڭدار سەردارى تۇمىد ئېلتەبىر[②] ئۇل سالغان . باتۇر قاغان قۇتلۇق بىلگە يېڭى تۇس ئاتا قىلغان . ئۇنىڭ ئوغلى بايانچۇر زامانىغا كەلگەندە ، تۆت ئەتراپقا

---

① ئۆتۆكەن تېغى — ج . شۇرېتىنىڭ نەق مەيداندىكى تەكشۈرۈشى ۋە تەتقىقاتلىرىغا ئاساسلانغاندا ، ئۆتۆكەن تېغى بۇگۇنكى تاشقى موڭغۇلىيىدىكى ھانگاي تاغ تىزمىسى-نىڭ مەركىزىي قىسمىدا بولۇپ ، شىمالىي كەڭلىك 47°—48° بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 97°—98° لار ئارىسىغا توغرا كېلىدۇ . بۇ تاغنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4031 مېتىر ، قىش - ياز قار - مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ، 1995 - يىلى ، 2 - سان ، 130 - بەت) .

② تۇمىد ئېلتەبىر — تۇرالار دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ چوڭ ئاقساقىلى . ئۇ ئۇيغۇر سەردارى بۇساتىنىڭ ئورنىغا ۋارىسلىق قىلغان ۋە تاڭ سۇلالىسى لەشكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ سىر - تاردۇشلارنى يوقاتقان ، مىلادىيە 646 - يىلى ئۆزىنى قاغان دەپ ئاتىغان ، تاڭ سۇلالىسى ئۇنىڭغا «مەرىپەت قۇچقان ئۇلۇغ سانغۇن ، قوشۇمچە دەشتى ماكان تۇتۇقبېگى» دېگەن ئۇنۋاننى بەرگەن . ئۇ مىلادىيە 648 - يىلى جىيەنى ئوغۇر تەرىپىدىن قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن .

كېڭەيتىلگەن ، بايانچۇرنىڭ كەنجى ئوغلى بۆكۈ قاغان مىلادىيە 759 - يىلى بۇ شەھەرگە ئەۋلادى مىراسخور بولغاندىن بېرى، شەھەر يەنە يېڭىچە قىياپەتكە كىرمەكتە ئىدى .

تۇنباغا تارخان بىلەن كەيپى چاغ قۇتلۇق هارۋا رۇجىكىگە چاپلاشقان پېتى بىر هازا ماڭغاندىن كېيىن ، يايلاق تۈگەپ ، دەرەخلىك توقايلار ، رەت - رەت ئېتىزلار ، تاناپتەك تۈز ئېرىق - ئۆستەڭلەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى . بۇغداي ، ئارپا ، پۇرچاق مايسىلىرى قىر ياپقان ئېتىزلاردا چېچىنى گەجگىسىگە تۈگۈۋالغان ، كۆكسى ئوچۇق كۆڭلەك كىيىپ ، بېلىنى پوتا بىلەن باغلىۋالغان ئېكىنچىلەر ئىشلەپ يۈرەتتى . يول ئۈستىدە يوغان - يوغان ساندۇقلارنى ، ئۆكۈز قورسىقىدەك كۆپۈپ تۇرغان كاناپ تاغارلارنى يۈكلىۋالغان ئېگىز چاقلىق هارۋىلار ، ئات - تۆگە كارۋانلىرى ئۇچراپ قالاتتى . قاغان هارۋىلىرى كەلگەن هامان كارۋانلار ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشاتتى .

قۇياش تاغ تەرەپكە ئېگىلگەن مەزگىلدە ئۇلار تەڭرىقاغان قوۋۇقىغا يېتىپ كېلىشتى . يەنە بىر ئاددىي مۇراسىمدىن كېيىن قاغاننىڭ سەككىز ئاتلىق هارۋىسى بۇ قوۋۇقتىن بىمالال كىرىپ كەتتى .

— مانا بۇ ئوردىمىزنىڭ جەنۇبقا قارايدىغان چوڭ قوۋۇقى ، بۇنداق قوۋۇقتىن يەنە بىرنەچچىسى بار . ئۇ تۈچ بىلەن تۈمۈردىن ياسالغان ، ئوتتا كۆيمەيدۇ ، سۇدا ئاقمايدۇ . ئۇنى بۇزۇش ھەرقانداق دۈشمەننىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ ، — دېدى قۇتلۇققا چۈشەندۈرۈپ تۇنباغا تارخان .

ئۇلار چوڭ كوچا بىلەن كېلىپ ، پاكار ئۆيلەر ئارىسىدىن كېسىپ ئۆتتى ، بىر قاپقىدىن ئۆتۈپ بىر چاغلاردا يەنە بىر قاپقا ئالدىغا كېلىپ قالدى . قارىماققا بۇ قاپقىمۇ چوڭ قوۋۇقتىن قېلىشمايتتى ، قۇتلۇق ئاتاق دادىسىنىڭ سۆزلىرىدىن بۇ قاپقىنىڭ ئوردا شەھىرىنىڭ قاپقىسى ئىكەنلىكىنى ، بۇ قاپقىدىن ئۆتسىلا ئۆزلىرىنىڭ تۇرالغۇسىغا يېتىپ بارالايدىغانلىقىنى بىلىۋالدى .

تۈنباغا تارخاننىڭ دېيىشىچە، قاغان بىلەن تۈركەن قاتۇن ئوردا شەھىرىدە تۇرىدىكەن. ئوردا شەھىرى بىلەن ئىچكى شەھەر ئارىسىدا تۇرىدىغان تارخانلار، ئىچبۇيرۇق[1] ۋە چەتبۇيرۇقلار، شاد، سانغۇن ۋە ئېلتەبىرلەر پەقەت زور كېڭەشمىلەردە، مۇراسىملاردىلا ئوردا شەھىرىگە كىرىپ - چىقالايدىكەن.

قۇتلۇق شۇ كۈنى كۆز باغلانغان مەھەلدە ئوردا شەھىرىگە كىرىپ كەلدى ۋە ئاتاق دادىسىنىڭ ئاتىلارچە ئىلتىپاتى بىلەن روزىغارى تولۇق بولغان ئايرىم بىر ھۇجرىغا جايلىشىۋالدى.

7. شەھەر قايناىدۇ

ئۆتۈپ كەتكەن يىل - ئايلاردىن بېرى، ئۆز قاغانىنى، ئەل باشچىلىرىنى، ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەرلىرىنى زارىقىپ كۈتكەن بۇ تەلەيلىك شەھەر كۈتكەن چاغقا ئاخىر ئۇلاشتى. ئەتىيېزى ئۇبدان كېلىپ، پادىلىرى ئاۋۇغان، جاپالىق مېھنەتلىرى مول نېمەتلەر بىلەن تارتۇقلانغان يۇرت ئەھلى سىغىنغان ئادەملىرىنى قۇچاق ئېچىپ كۈتۈۋالدى، ئەندىشە تۈگەپ، شادلىق يامىرىدى. قايناق شەھەر ئايەم تەنتەنىسىگە چۆمۈلدى. ئۆز يېقىنلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام جەم بولۇشقان ئەھلى ئاۋام ئەمىنلىك تىلەپ، شامانلاردىن دۇئا ئالدى، ئىلاھلارغا قان قىلدى. ئۆزئارا يوقلىشىدىغانلار، قۇدا چۈشۈپ، توي ئويناىدىغانلارمۇ كوچا - كوچىلاردا تولۇپ تۇردى.

ئەلۋەتتە، شەرقىي ئاستانىدىكى كەسكىن جەڭلەردە، يولى ئۇزاق مۇشكۈل سەپەردە قازا يېتىپ ئۆلۈپ كەتكەنلەر ئۆز يۇرتىنى قايتا كۆرەلمىدى. ئۆلگەنلەرنىڭ ئۇرۇق - جەمەتى بۇ تەنتەنىنىڭ

---

[1] ئۆز ۋاقتىدىكى ئەمەل نامى، ۋەزىر بىلەن باراۋەر. ئەينى چاغدىكى ئۇيغۇر قاغانلىقىدا ئىچبۇيرۇق ۋە چەتبۇيرۇق بولۇپ، جەمئىي توققۇز بۇيرۇق تەسىس قىلىنغان.

تېشىدا قالدى . ئۇلار ئۆلگەنلەرگە هازا ئېچىپ، نەزىر - چىراغ قىلدى . تالاي - تالاي قىز - چوكاننىڭ يۈزى تىلغاندى . موماي - بوۋايلارنىڭ كۆزى ياشلاندى ، يېتىملارنىڭ بېشى ئېگىلدى . ئۆتۈكەن ئېتىكىدە قەبرە كۆپىيىپ ، قەبرى دەرەخلەر لاتىغا پۈركەندى . ئوۋغا چىقىش ۋە سەپەر قىلىش تەڭ چەكلەنگەن ماتەملىك ئاي ، هىلال ئاي كۆرۈنگەن چاغدىلا ئاندىن ئاياغلاشتى .

بىراق ، بۆكۈ قاغان يېرىم كۈنلۈك مەنزىلدىن تا ئوردا قوۋۇقىغىچە سوزۇلغان ئادەم دېڭىزىنى يېرىپ ئۆتۈپ ، ئوردا شەهىرىگە كىرىپ ، بارگاھ - قەسىرىگە جايلىشىۋالغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ پەقەت قەسىردىلا تۇرۇۋاتاتتى ، نە تەنتەنىدىن ، نە ماتەمدىن مۇستەسنا ئىدى ، قاتۇن بارگاھىغا بېرىپ بىرەر كۈنچە تۇرۇپ كەلگەندىن ئۆزگە ، دىۋانغىمۇ ، تالا - تۈزگىمۇ چىقمايتتى ، پات - پات قوزغىلىپ تۇرىدىغان ئۇۋ خۇمارىمۇ نېمىشقىدۇر بېسىقىپ قالغانىدى . بۆكۈ قاغان خىيالدىن زېرىككەندە ، دىۋان مۇشاۋىرىنى هازىر قىلىپ ، بىرەر قول شاهمات ئوينىغاندىن باشقا جىمى قىزىقىشلىرىدىن قول ئۈزگەنىدى . دەسلەپتە ، قاغاننىڭ جىمغۇر ، خىيالچان بولۇپ كەتكىنىنى كۆرگەن تۇركەن قاتۇنمۇ ، ئوردا ئەهلىمۇ ئۇنى زىيادە چارچاپ كەتتىمىكىن دەپ پەرەز قىلىشتى . ئەمما ، ئۇلار ئۇچۇن ئايدىڭ ئىدىكى ، تېخى 30غىمۇ يەتمىگەن بۆكۈ قاغان قاپلاندەك بەقۇۋۋەت ، شەمشادتەك تەندۇرۇس ئىدى ، ئات ئۈستىدە ئەر بولۇپ ، جەڭگاهلاردا جەۋلان قىلىپ پىشقاچقىمىكىن ، جەڭ جاپاسى ياكى يول ئازابى ئۇنى هېچنېمە قىلالمايتتى . ئاستانىدىكى ئۇرۇش ، تەگرىقاغان يولىنىڭ مۇشكۇلاتلىرى تۇرۇپ تۇرسۇن ، دىۋە - جىن بىلەن جەڭ قىلىپ ، پۈتۈن ئالەمنى چۆرگىلەپ ، كۈنچىقىشتىن كۈنپېتىشقىچە ئون يىل پىيادە يۈرسىمۇ ، ئۇنىڭ پىسەنتىگە كەلمەيتتى .

بۆكۈ قاغان بۈگۈن ئۆز ساقلىقىدىن تەشۋىش يېگەن ئوردا ئەهلىنى ، ئۇلار باشلاپ كەلگەن شامان باخشىلىرىنى هۇزۇرىدىن ئىتتىنى قوغلىغاندەك قوغلاپ چىقاردى ، بارگاهىدا ئۇيان - بۇيان

مېڭىپ يۈرۈپ خىيال سۈرۈشكە باشلىدى ، ئۇنىڭ ئۇچقۇر خىيالى ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈن ئارىسىدا قانات قاققىلى تۇردى .
باتۇر بوۋىسى بىلگە قاغان ئاقساقال چاغلىرىدىلا ئورخۇن ۋادىسىدىكى ئون ئۇيغۇر ۋە توغلا ۋادىسىدىكى توققۇز ئوغۇزنى يېتەكلەپ ، ئاۋۋال شەرقىي تۈركلەرنى ، كېيىن قارلۇق ، باسمىللارنى يوق قىلدى . ئۇ مىلادىيە 744 - يىلى ئۆتۈكەن باغرىغا بارگاھ قۇرۇپ ، ئۆزىنى قاغان دەپ ئاتىدى ۋە سۇلالىگە ئەلچى ئەۋەتتى ، پادىشاھ تاڭ شۈەنزۇڭنىڭ پەرمانى بىلەن «رەھىمدىل قاغان» دېگەن ئۇنۋانغا ئىگە بولدى ، غەربتە ئالتۇن تاغدىن شەرقتە قىتانلارغىچە ، شىمالدا بايقال كۆلىگىچە بولغان كەڭ زېمىننى ئىلكىگە ئېلىپ ، ئۇلۇغ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقاردى ، بوۋىسىنىڭ بۇ سەلتەنىتى مىلادىيە 747 - يىلى دادىسى بايانچۇرغا مىراس بولۇپ قالدى .
دادىسى بايانچۇر قاغان ئاتالغاندا ئاران 28 ياشتا بولسىمۇ ، ئەلدە قانۇن ئورناتقان ، خاكاس ۋە چىكلارغا ھۇجۇم قىلىپ ، سەككىز ئوغۇر ۋە ئون تاتارنى تىنچىتقانىدى . ئۆتۈكەننىڭ غەربىدە ، تەز دەرياسىنىڭ بېشىدا قەد كۆتۈرگەن قاسار قوردان ئوردىسىمۇ ، سىلىنغا بويىدا بەرپا قىلىنغان بايبالىق شەھىرىمۇ دادىسى بايانچۇر بىلەن ئانىسى ئېل بىلگە قاتۇننىڭ تۆھپىسى بولۇپ ھېسابلىناتتى .
بۆكۈ قاغان بىلەن ئۇنىڭ ئاكىسى قۇتلۇق يابغۇ ئېل بىلگە قاتۇندىن تۇغۇلغان ئىككى شاھزادە ئىدى . بىراق ، بۆكۈ قاغان ئاتىسىنىڭ زامانىدىلا سەردار بولۇپ جەڭگە كىرىپ ، قارلۇقلارنى تىترەتكەن ، دادىسىغا ھەمدەم بولۇپ مىڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلگەن بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ دادىسى بايانچۇرنىڭ ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشەلمىدى ، ئۆزىنى تارخانلىققا قويۇپ ، ئاكىسى بىلگىنى يابغۇلۇق مەرتىۋىسىگە ئىگە قىلدى ۋە نەچچە ئون مىڭ لەشكەر تۇتقۇزدى .
ئېسىدە قېلىشىچە ، ئاكىسى يابغۇ لەشكەر تارتىشنىغۇ

تارتاتتيۇ ، لېكىن نەپسى يامان ۋە تاش يۈرەك ئادەم ئىدى ، كەلسە ـ كەلمەس قان تۆكەتتى ، سانغۇن ـ تارخانلارنى يېنىغا تارتىپ كۆمەك توپلاپ ، ھەق ـ ناھەقنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ ، چوڭ تەمەلەردە يۈرەتتى .

مىلادىيە 755 ـ يىلى ئۆگلۈك ـ سۆيگۈنلەرنىڭ توپلاڭ كۆتۈرۈشى ۋە دادىسىنىڭ ئۇنى نەچچە مىڭلاپ لەشكەر بىلەن ئاستانىگە ئەۋەتىشى ئۇنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈۋەتتى ، قۇتلۇق يابغۇ ئاچ كۆز بولغىنى بىلەن ، جەڭ ئىشىغا كەلگەندە يەنىلا يامان ئەمەس سەردار ھېسابلىناتتى . ئۇ بۇ قېتىمقى جەڭدىمۇ ئۆزىنى راسا بىر كۆرسىتىۋالدى . شۇ يىلى دەيخەن دېگەن جىلغىدا تاڭ سەركەردىسى گوزىيى بىلەن ئۇچراشتى ۋە دەرھال توپلاڭچى قوشۇن تەركىبىدىكى توگرا ۋە غوز لەشكەرلىرى بىلەن تۇتۇشتى . يولىن دەرياسى بويىدا ئېلىپ بېرىلغان تۇنجى جەڭدىلا ئۇ زەپەر قازىنىپ 30 مىڭ دۈشمەن لەشكىرىنى يەر چىشلىتىپ ، 10 مىڭ لەشكەرنى تىرىك تۇتتى ، ئەمىرلەشكەر لى يۆ بىلەن ئاكا ـ ئىنى بولۇشۇپ ، ئاسىيلارغا قارشى جەڭنى يەنە بىر يېڭى بالداققا كۆتۈردى . قۇتلۇق يابغۇ تاڭ سانغۇنى بۆكۈ قەيىن بىلەن تەڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ، ئاسىيلارنىڭ چوڭ سەردارى جاڭ توگرونىڭ لوياڭ بوسۇغىسىنى ساقلاۋاتقان 150 مىڭ لەشكىرىنى تىرىپىرەن قىلىۋەتتى . 10 ـ ئايدا شاھ ئىنىسى — خەنجۇڭ ۋاڭى لى يۆ لەشكەر تارتىپ لوياڭغا كىرىپ كەلدى ، يابغۇ بىلەن مۇشۇ يەردە قايتا ئۇچراشتى . 10 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى يابغۇ باشلىق 50 مىڭ ئاتلىق لەشكەر ئوردۇبالىققا قايتىش تەرەددۇتىغا چۈشتى . تاڭ شاھى تاڭ سۈزۇڭ جىمى ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ چاڭلى راباتىغا بېرىپ ئۇلارنى ئۇزىتىشىغا يارلىق چۈشۈردى ، ئۆزى شۈەنجىڭ سارىيىدا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ يابغۇنى كۈتۈۋالدى . 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى تاڭ سۈزۇڭ بىلگە يابغۇغا «ساداقەتمەن ۋاڭ» ئۇنۋانىنى ئىنئام قىلدى ، ئۇيغۇرلارنىڭ تۆھپىسىنى تارتۇقلاپ ھەر يىلى 20 مىڭ توپ تاۋار ـ دۇردۇن بېرىپ تۇرۇشقا ۋەدە بەردى .

بۇ قېتىمقى جەنۇب سەپىرى قاغانلىق ئۈچۈن ھېسابسىز مال ـ دۇنيا ۋە ياخشى نام ـ شۆھرەت ئېلىپ كەلدى. بۇ شۆھرەت چوڭ ئىشلارنى چۈشەپ يۈرگەن بىلگە يابغۇنى تېخىمۇ كۆرەڭلىتىۋەتتى. قاغانلىقتا يۈز بەرگەن بەزى سىرلىق ۋەقەلەر قاغان بايانچۇرنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئاتا ـ بالا ئارىسىدا باشلانغان تەخت تالىشىش ۋە يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىلغان قەستلەشلەر ئاخىر بۆكۈ قاغاننىڭ كۈتكىنىدەك، دادىسىنىڭ غالىبىيىتى ۋە ئاكىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ھالاكىتى بىلەن ئاخىرلاشتى. بۇ كۆرەشتە باشتىن ـ ئاخىر دادىسى تەرەپتە تۇرۇپ كەلگەن بۆكۈ تارخان تارخانلىقتىن يابغۇ تېكىنلىككە كۆتۈرۈلۈپ، ۋەلىئەھد دەپ جاكارلاندى، دادىسىنىڭ ئارىغا چۈشۈشى بىلەن تاڭ سەردارى بۆكۈ قەيىنىنىڭ ئىككى قىزىغا ئۆيلەندى، ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا، دادىسى بايانچۇر ئاخىرەتكە سەپەر قىلدى. ۋەلىئەھد بۆكۈ تېكىن قاغانلىققا تەيىن تېپىپ، يۇرت سوراشقا باشلىدى.

ئەمما، قاغان بولۇپ ئەل سوراش ئۇ ئويلىغاندەك، ئۇنچە ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى. قاغانلىقنى تىنچلاندۇرۇش، ئەل ـ ئاۋامىنىڭ ھال ـ كۈننى ياخشىلاش، چېگرىلارنى ئەمىن تاپقۇ- زۇش، گېزى كەلسە لەشكەر تارتىپ قانلىق ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بېرىش كېرەك ئىدى.

چوڭ ئوردا بىلەن خېلى ئىناق ئۆتۈۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بېشبالىق ئەتراپىدىكى تۇبۇت قوۋمى ئىزا تۇغدۇرۇپ چوڭ ئوردا بىلەن يارىشىۋالسا ياكى ئېلتەبىرنىڭ ۋاستىسى بىلەنلا قاغانلىققا ئىتائەت قىلىۋاتقان غەربىي قارلۇقلار بىلەن بىرلىشىۋالسا، ئۆزىگە بىۋاستە تەھلىكە سالالايتتى. شىمالدىكى خاككاسلارمۇ ھە دېسىلا توپىلاڭ كۆتۈرەتتى، كۆرۈنۈشتە ئەل بولغان بىلەن خەۋپ ـ خەتەر ھامان مەۋجۇت ئىدى. بۇ خەۋپنى تۈگىتىش ئۈچۈنمۇ، ھەشەمەتلىك ئوردا قۇرۇپ، راھەت ـ پاراغەتتە ياشاش ئۈچۈنمۇ پۇل كېرەك بولاتتى.

دەرۋەقە، مىلادىيە 758 ـ يىلدىن بىرى ئۇزۇلمەي داۋام قىلىپ

كېلىۋاتقان ئات ـ يىپەك سودىسى ئارقىلىق ھەر يىلى چوڭ ئوردىغا 100 مىڭ تۇياق ئات ئۆتكۈزۈپ 4 مىليون توپ تاۋار ـ دۇردۇنىغا ئېرىشىۋاتقان، مەئىشىتىدىن ئاشقىنىنى سوغدىيانا ۋە پارس يۇرتلىرىغا ئاپىرىپ سېتىپ، غايەت زور پايدا ئېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ پايدا بۆكۈ قاغاننى قانائەتلەندۈرەلمەيتتى. قانداق قىلىپ بولمىسۇن، يەنە كۆپرەك پايدا تېپىپ، كاتتا شەھەرلەرنى، ياسىداق ئوردا ـ سارايلارنى بىنا قىلىشى، قوشنا ئەل ـ ئۇلۇسلارنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرگۈدەك ھۇزۇر ـ ھالاۋەت سۈرۈشى كېرەك ئىدى.

بۆكۈ قاغان ئۆز ئۆمرىدە چوڭ ئاستانىگە ئىككى قېتىم سەپەر قىلدى، تۇنجى قېتىمدا ئەلچىلىككە باردى، ئىككىنچى قېتىم قاغان سۈپىتى بىلەن ئەل ئاسىيلىرى ئۈستىگە لەشكەر تارتتى. ئۇ يەردىكى نى ـ نى شەھەرلەر، ھەشەمەتلىك ئايۋان ـ سارايلار، ئوردىدىكى رەڭگارەڭ تۇرمۇش ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئالا چەكمەن قىلىۋەتتى. تاڭ دەيزۇڭنىڭ ھەيۋەتلىك تەختى، زەر گۈللۈك دۇردۇن پەرىجىسى، كەيپ ـ ساپالىق مەئىشىتى ئۇنى ئوبدانلا مەپتۇن قىلىۋالدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ پادىشاھ ھۇزۇرىدا بولغاندا ئۆز ئەھۋالىدىن ئازراق خىجىل بولۇپمۇ قالدى.

ئۇنىڭچە، ئۆزى ھەم قاغان بولغانىكەن، قاغاندەك ياشىشى، شاھ ـ قاغانلاردا بولىدىغان ھەرقانداق نەرسە ئۆز ئېلىكىدىمۇ تەل بولۇشى كېرەك ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن يەنىلا پۇل بولمىسا بولمايتتى.

ئۆتكۈلۈك ـ سۆيگۈن يېغىلىقى تىنچىتىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ يېغىلىق تاڭ ئوردىسىنىڭ ئابرۇيىنى تۆكۈپ، ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇردى. خېپىي، خېنەن، شەندۇڭ زېمىنى تەپرىقچىلەرنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ كەتتى. تاڭ شاھى بىلەن ئۇزەڭگە قېقىشتۇرۇشقا جۈرئەت قىلغان تۇبۇت زەنپۇسى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، خېشى كارىدورىنى ئىگىلىۋالدى. سۇلالىنىڭ غەربىي دىياردىكى ھەننىۋا مەمۇرلىرى، بېشبالىق ۋە كۇسەن تۇتۇقلىرى ئۆز جايىدا قامىلىپ قالدى. غەربىي رايون بەگلىرىنىڭ ئولپان تاپشۇرىدىغان يولىمۇ

شۇنىڭ بىلەن ئۈزۈلدى . بۇ ئەھۋال ئۇيغۇر قاغانلىقىغا ئىنتايىن پايدىلىق بىر پۇرسەتنى ئاتا قىلدى . غەربىي دىيار بىلەن سۇلالىنىڭ باج ـ ئولپان ئەلچىلىرى ، خارجى ئىشلار يالۋاچلىرى ۋە سودا ـ سېتىق كارۋانلىرى ئۇيغۇر قاغانلىقى ئارقىلىق ئۆتىدىغان بولدى . شۇنىڭ بىلەن تۇنجى قېتىم «ئۇيغۇر يولى» ئېچىلدى . ئۇيغۇرلار ئۆتكەن ـ كەچكەنلەردىن پۇل ـ پۇچەك يىغىپ ، گېزى كەلسە قاقتى ـ سوقتى قىلىپ ، غەرب ـ شەرق سودىسىنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئالدى ، جەنۇب بىلەن شىمال ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىچكى سودىغىمۇ تېپىلغۇسىز ئوبدان چاغلار يېتىپ كەلدى .

بۇ قېتىمقى ئەھمىيەتلىك سەپەردە ، بۆكۈ قاغان ئوردا ئۈچۈن جەڭ قىلدى ۋە ئوردىنى كۆزەتتى ، قېيناتىسى بۆكۈ قەيىنىنىڭ كۆپتۇرمىلىرىنى قويۇپ تۇرغاندىمۇ ، سۇلالىنىڭ بىتاپ ئادەمدەك ئاجىزلاپ كېتىۋاتقىنىنى ئۆز سەزگۈسى ئارقىلىقلا سېزىپ ئۈلگۈردى . ئۈنىڭچە ، ئۆڭلۈك ـ سۆيگۈن توپىلىڭىدىن كېيىن شەرقىي شىمالدىكى كەڭ بېدىلىكلەر قولدىن كەتكەن ، تاڭ ئوردىسى ئات يېتىشتۈرۈش ئىقتىدارىدىن تامامەن مەھرۇم قالغاندى ، لەشكەر تولۇقلاش ئۈچۈنمۇ تېخىمۇ كۆپ ئۇيغۇر ئېتىغا موھتاج بولاتتى . تۇبۇت زەنپۇسىنىڭ تەھدىتىگە تاقابىل تۇرۇش ، ئىچكى مالىمانچىلىقنى تىنچىتىش ئۈچۈنمۇ ئۇيغۇرلارغا تايانمىسا بولمايتتى . بۇلارنىڭ ھەممىسى قاغانلىقنىڭ ئورنىنى كۆتۈرۈپ ، ئۇيغۇر ئېتىنىڭ قىممىتىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرماقتا ئىدى .

قاغانلىقتا نەپ يەتكۈزگەن بارلىق سودىدا بىلگە قاغانمۇ ، بايانچۇر قاغانمۇ كۆپ ھاللاردا چېچەن سوغداقلارغا تايانغاندى . ئۇلارنىڭ نەپ ئېلىشتا ماھىرلىقىغا بۆكۈ قاغانمۇ قول قوياتتى . ئۇلار ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە ھەر قېتىمدا 10 مىڭلاپ سەر خىل ئاتنى ھەيدەپ بېرىپ ، تاڭ ئوردىسىغا تاپشۇراتتى ـ دە ، ئات بېشىغا باھا قويۇپ تاۋار ـ دۇردۇن ، دورا ـ دەرمەك دېگەندەك ئەتىۋارلىق بۇيۇملارنى ئېلىپ كېلەتتى ، ئاز بۆلىكىنى ئوردىدا قالدۇرۇپ ،

قالغىنىنى قارام قەبىلىلەرگە ساتاتتى ، ياكى بېشبالىق يولى بىلەن توققۇز جاۋۇپ يېرىگە ، پارس ۋە ئەرەب بازارلىرىغا ، ھەتتا يىراق رۇم شەھەرلىرىگىچە ئاپىرىپ سودا قىلاتتى ، قايتىشىدا ئۇدۇن قاشتېشى ، كۇسەن نۆشۇدۇرى ، ھىندى گەزمىلى ، قۇچۇ ماتاسى دېگەندەك لازىمەتلىكلەرنى ئېلىپ كېلىپ ، تەڭرىقاغان يولى ئارقىلىق ئىچكى ئىقلىم شەھىرىگە ئاپىراتتى . ئەلۋەتتە ، بۇ سودىدا ئازراق پايدا سوغداقلارغا ، كۆپرەك پايدا قاغانلارغا مەنسۇپ بولاتتى .

سودا ـ سېتىقنىڭ ئالتۇن دەۋرى يېتىپ كەلگەن بۇ كۇنلەردە ، قاغان ئۇچۇن ، سوغداقلاردىن باشقىسى بىكار ئىدى . ئۇيغۇر سودىگەرلەر كۆپ بولسىمۇ ، ئۇنىڭ نەزىرىدە ئۇلار سودىغا خام ۋە مۇلاقەتتە ساددا ئىدى ، چىچەنلىكتە ۋە قۇۋلۇقتا سوغداقلارنىڭ قولىغا سۇ قويۇپ بېرەلمەيتتى . قۇۋ سوغداقلار ھېچ تويدۇرماي توكۇر ئاتقا سەرخىل ئات نەرقىدە مال ئالالايتتى ، تىيىن ئۇستىدە تىك تۇرالايتتى ، باھا تالاشقاندا ئاسانلىقچە بەل قويۇۋەتمەيتتى ، زۇۋاندارلىقتا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيتتى ، تىلى بالدەك تاتلىق ، دىلى تاشتەك قاتتىق ئىدى .

سودىدا سوغداقلارنىڭ ياردىمى ۋە رولىغا ھەرقانداق چاغدىكىدىنمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان بۆكۇ قاغان چوڭ ئاستانىدە تۇرۇۋاتقان كۇنلىرىدە سوغداق كاتتىلىرى بىلەن كۆپرەك ئۇچراشتى ، قېيىناتىسى بۆكۇ قەيىن بىلەن بولغان ئىككى قېتىملىق خاس سۆھبەت ئۇنىڭ قارىشىدا زور ئۆزگىرىشلەرنى پەيدا قىلدى . ئۇ تۆت نەپەر مانى سوغداقنى «ئەسقېتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دېگەن خىيالدا ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەلدى ، شامان باخشىلىرىنىڭ نارازىلىقىدىن ، ۋەزىر ـ سانغۇنلارنىڭ خاپا بولۇشىدىن قورقۇپ قالمىدى .

بۆكۇ قاغان ئويلاۋېتىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، ئىچكى شەھەردە مېھمان بولۇپ تۇرۇۋاتقان تۆت سوغداقنى يەنە بىر قېتىم يادىغا كەلتۈردى ، شۇ ھامان ھۆدەيچى ئەۋەتىپ ، ئۇلارنى ئۆز بارگاھىغا چىللاپ كەلدى .

8 . ئاق يەكتەكلىك كىشىلەر

مىلادىيىنىڭ 216 ـ يىلى پېرسىيىدىكى تىگىرىس دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى مارىنوس دېگەن يەردە بىر ئوغۇل بالا دۇنياغا كۆز ئاچتى. ئوغۇل ئاتا قىلغىنىغا ئۆز تەڭرىسىگە مىڭ مەرتەم شۈكۈرانىلىق بىلدۈرگەن رىياكار ئاتا ـ ئانا تەلپەكتەك يېنىك، پېشانىسى كەڭ، قوللىرى ئۇزۇن كەلگەن بۇ بوۋاققا «مانى» دەپ ئات قويۇشتى. كۈنلەر ئۆتتى، كۈنلەر يىغىلىپ ئاي ئۆتتى. يىل بىلەن تەڭ مانىمۇ چوڭ بولدى، ئەقىل كىرگەندىن باشلاپ تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يۈرۈپ مۇنەججىملىكتە، رەسساملىقتا تېزلا داڭق چىقاردى. ئەقلى كامالەت تاپقان يىللىرى ئۇ ئۇزۇن يىللىق كۆزىتىشلەردىن كېيىن، يېپيېڭى بىر دىننى تەرغىب قىلىشقا باشلىدى. «زۇلمەت بىلەن يورۇقلۇقنىڭ يولى باشقىدۇر، يورۇقلۇق ياخشىلىققا، قاراڭغۇلۇق يامانلىققا تەئەللۇقتۇر» دېگەن ئەقىدىنى ياقلايدىغان بۇ يېڭى دىن تەرغىباتچىسىنىڭ نامى بىلەن «مانى دىنى» دەپ ئاتالدى. مانى ئۆزى ياراتقان بۇ يېڭى دىننى تېخىمۇ كەڭ جايلارغا، تېخىمۇ كۆپ ئادەملەر ئارىسىغا تارقىتىشنى بىر ئۆمۈرلۈك بۇرچى دەپ بىلدى. ئۇ ئۆز يۇرتىدىن ھالقىپ چىقىپ، ئەنەتكەك ۋە كەشمىرلەردە بار كۈچى بىلەن تەرغىبات ئېلىپ باردى. شاپور I ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان يىللاردا بابىلغا كىردى. شاپورنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا يەنە ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلدى.

بىراق، مانىنىڭ يېڭى ئەركان ۋە يېڭى تەشەببۇسلىرى ئۇنداق ئاسان تارقىلىۋەرمىدى. ئەل ئارىسىدا دۆلەت دىنى ماقامىدا يىلتىز سۈرگەن زوروئاستىر مۇخلىسلىرىنىڭ جاھىلانە قارشىلىقىغا دۇچ كەلدى. تەرىقەتلىرى تەقىبكە ئۇچراپ، ھاياتىغا خەۋپ يۈزلەنگەن مانى ئاخىر جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر

بولدى . شاپور I ئۆلۈپ ، هورمۇز I دەۋران سۈرگەن كۈنلەردە مانىغا يەنە بىر رەت ئامەت يۈزلەندى ، ئىشى ئوڭغا تارتتى . ئۇ پادىشاھنىڭ ھامىيلىقىغا كىرىپ دەۋەت دائىرىسىنى يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىشكە مۇۋەپپەق بولدى .

بىراق ، بۇنداق كۈنلەر ئۇزاققا بارمىدى . هورمۇز I نىڭ شاھلىق تەختىگە ۋارىس بولغان بەھرام I بولسا ، زوروئاستىر دىنىنىڭ سادىق مۇخلىسى ، كۈچلۈك ھىمايىچىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ ، مانىنىڭ ئەركىنلىكىگە چەك قويۇپ ، ئۇنى ھەپسىگە ئالدى ، چاھار مىخ قىلىپ مىخلاپ ئۆلتۈرۈپ ، تېرىسىنى تەتۈر سويدى .

ئۆز تەگىرىسى مانى بۇرخانىنىڭ تەقدىر ـ تالايىتىدىن ئۆز قىسمىتىنىڭ ئەتىسىنى كۆرۈپ ئۈلگۈرگەن مانى مۇخلىسلىرى ئانا يۇرتىنى تاشلاپ ، ئۇۋىسى بۇزۇلغان چۈمۈلىدەك پىتىراپ تەرەپ ـ تەرەپلەرگە قاراپ قېچىپ كېتىشتى .

يىراق پېرسىيىدىن قېچىپ چىققان مىڭلىغان مۇخلىس ئۇدۇل شىمالغا قاراپ مېڭىپ سوغدىيانە دىيارىغا يېتىپ كەلدى ، بۇ دىياردا يىلتىز تارتىپ ، تۇرمۇش ـ تەرىقەتلىرىنى داۋام ئەتتى . مانى قاچاقلىرىدىن مانى دىنىنى قوبۇل قىلغان سوغداق قوۋمىمۇ تۈرك قاغانلىقى مەزگىلىدىلا تارىم ۋادىسىغا ، ئۇرخۇن ، سېلىنغا بويلىرىغا كېلىپ ماكانلىششقا باشلىغانىدى . ئۇيغۇر قاغانلىقى ئاپىرىدە بولۇپ يەتتە يىلدىن كېيىن ، يەنى مىلادىيە 751 ـ يىلى يۈز بەرگەن تالاس ئۇرۇشىدىن كېيىن سوغدىيانا دىيارىدىكى مانى سوغداقلىرىنىڭ بېشىغا توساتتىنلا كۈن چۈشتى . ئۇلارنىڭ گۈزەل ، باي ماكانى ئابباسىيلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى . ۋەھشىيلەرچە قىرغىنچىلىق سوغداقلارنى كۈن چىقىش تەرەپكە قاراپ سىلجىشقا مەجبۇر قىلدى .

شۇ قېتىمقى قانلىق يىغلىقتا سوغدىيانانى تاشلاپ چىققان قاچقۇنلار ئارىسىدا خېلى كۆپ مانى ئۆلىمالىرىمۇ بار ئىدى . ئەجەل پۇراپ تۇرىدىغان قارلىق تاغلاردىن ھالقىپ ، گىياھسىز دەشت ـ

باياۋانلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ ، چوڭ ئاستانە چاڭئەنگە يېتىپ كېلەلىگەن راھىبلار ئىچىدە ئاق يەكتەك ، قارا قالپاق كىيگەن تۆت مانىي راھىبى ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى . قىزغۇچ ساقال ، چېقىر كۆزلۈك بۇ راھىبلار ئارىسىدا ئۆزىنى «مارئامۇ» دەپ ئاتايدىغان ، باشقىلار «موژاك» دەپ خىتاب قىلىدىغان بىرەيلەن قارىماققا بۇ سوغداقلارنىڭ كاتتىسىدەك قىلاتتى ، ياشتىمۇ چوڭدەك كۆرۈنەتتى .

بۇ كۈنلەردىن بەش يىل بۇرۇن ، سوغداق كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ چوڭ ئاستانىگە بىر قېتىم كېلىپ كەتكەن راھىب موژاك سوغدىيانانىڭ شەرقىدىكى ئۇزۇن يول بىلەن ، بولۇپمۇ تاڭ دىيارى بىلەن مۇپەسسەل تونۇشلۇق ئىدى . ئابباسىيلارنىڭ زەربىسىدىن پىتىراپ كەتكەن سوغداقلارغا كۆن چىقىشتىن پاناھ ئىزدەش مەسلىھەتىنى بەرگەنمۇ ، ئۆز قوۋمىگە يول باشلاپ بېشبالىققا ئېلىپ كەلگەنمۇ يەنە شۇ موژاك ئىدى . چوڭ ئاستانە چاڭئەنىنىڭ بۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنى سىغدۇرۇپ كېتەلمەيدىغىنىنى ، يەنە كېلىپ ، ئۆتكەنكى سەپىرىدە ئاستانە ئەھلىنىڭ ئۆزلىرىگە ئۇنچە ئوبدان مۇئامىلە قىلىپ كەتمىگىنىنى ياخشى بىلىدىغان راھىب موژاك سوغداقلارغا تەكلىپ بەردى . شۇڭا ، ئۇلار بېشبالىققا كەلگەن هامان ئىككى يولغا بۆلۈندى .

زور بىر قىسمى بېشبالىقتىن يولغا چىقىپ شەرقىي شىمالغا قايرىلىپ ئىككى ئايچە سەپەر قىلغاندىن كېيىن ، ئۇرخۇن ۋە سىلىنغا ۋادىلىرىغا يېتىپ كېلىپ ، ئۇيغۇرلار ۋە قوۋمداشلىرىغا قوشۇلدى ، ئۇلارنىڭ سانىنى ئاۋۇتتى ، يەنە بىر بۆلىكى سارىغ ئۆگۈزنىڭ شىمالىنى بويلاپ جەنۇبقا چۈشۈپ ، خالىغان يېرىدىن ماكان تۇتتى . هۈنەرۋەنلەر هۈنەر قىلدى ، تەقۋادارلار ئىبادەتتە بولدى ، سودىگەرلەر سودا قىلدى ، خوتۇن ئېلىپ بالا ـ چاقىلىق بولدى . ئۆتۈپ كەتكەن توققۇز يىلدا ياۋا چۆپتەك تېز ئاۋۇپ نە ـ نەگىچە يېيلەك يايدى .

چوڭ ئاستانىگە يول ئېلىشقان سوغداق قوۋمىنىڭ ئەڭ ئالدىدا

يېتىپ كەلگەن راھىب موژاك ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن ئۈچ سوغداقتا باشچى بولۇپ ، ئىبادەتتىن كېچە ـ كۈندۈز باش ئالمىدى . ساڭرام[①] ـ سەجدىگاھلارنى بەرپا قىلىپ ، دەۋىتىنى تېزلەتتى. مۇرتىنى غولداتتى .

بىراق ، زامان ـ زامانلاردىن بېرى بۇددانى ئۇلۇغلاپ ، بۇدساتۋاغا باش ئۇرغان ، بار ـ يوقىنى بۇددا يولىغا ئاتىۋەتكەن بەگ ـ پۇقرالار موژاكنىڭ جاي ـ جايلاردا قاتراپ يۈرۈپ «باغ» ، «روشان» ، «زائور» ، «زىرۋىت»[②] دەپ زىكىر ـ تىلاۋەت قىلىشلىرىغا ئاخىر چىداپ تۇرالمىدى . ئوق ئۈچى تاشقا تاقالدى . سوغداقلارنىڭ دەۋەت ـ دالالىتى قاتتىق تەقىبكە دۇچ كەلدى . تاڭ ئوردىسى يارلىق چۈشۈرۈپ ، سوغداقلارغا توسۇق قويدى . ساڭراملار تاقالدى ، راھىبلار ھەيدەلدى .

ئاق يەكتەكلىك سوغداقلار ئەتىۋاردىن قېلىپ ، قۇرت ـ قوڭغۇزدەك خار بولغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، مانى بۇرخان ئىخلاسمەن مۇرتى راھىب موژاكنىڭ ئىلتىجاسىنى قوبۇل كۆردى بولغاي ، ئۇنىڭ كەيىنىدىن ئاتونۇش بىر ئادەم كىرىپ كەلدى .

— سىلى ـ بىز بۇ ئالەمنىڭ ئىككى چېتىدە كۆز ئاچقان بولساقمۇ ، بۇ ئاستانىدە ئۇخشاشلا مۇساپىرمىز ، — دېدى ، بويى ئېگىز ، گىجمەك ساقال ، كىچىك كۆز كەلگەن ئۇ كىشى ، — كەمىنە ئۇلپەتلىرى بۇددا ئېلىدىكى بىر لەشكەر بېشى بولساممۇ ، دىل ـ ئېتىقادىم يەنىلا مانى بۇرخانغا يېقىندۇر ، تەقدىرىم قارا بولسىمۇ ، پېشانەم يورۇقتۇر . شۇ ۋەجىدىن ، پېقىرلىرى كۆپتىن بېرى ھەرقايسىلىرىنىڭ قەدەم ـ قامەتلىرىگە يېقىندىن كۆز سېلىپ ، گەپ ـ سۆزلىرىگە زەن قويۇپ ، دەۋەتلىرىنى خۇپىيانە تۇردە كۆڭۈل ـ كۆكسۈمگە ئورنىتىپ ۋە زارۋانغا ئىنتىلدىم . ھالا بۈگۈنكى كۈندە ھەرقايسىلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن جەبرى ـ

① ساڭرام — مانى مۇخلىسلىرىنىڭ دىنىي سەجدىگاھى .
② مانى مۇخلىسلىرىنىڭ دىنىي دۇئاسى . «باغ» — تەڭرى ، «روشان» — يورۇقلۇق ، «زائور» — كۈچلۈك ، «زىرۋىت» — دانا دېگەن مەنىلەرنى ئۇقتۇرارمىش .

كۆلپەتلەر پىقىرنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلغاچ ، ياردەم قولۇمنى سۇنماسلىقىم مۇمكىن ئەمەس . مانى بۇرخانىمىز بىشارەت بەردىكى ، ھەرقايسىلىرىنىڭ تەلەي يۇلتۇزى ئۆتۈكەن ئاسمىنىدا پارقىراپ تۇرۇپتۇ . مالال كەلمىسە ، پات ئارىدا شۇ تەرەپكە يول ئالغايلا ، شۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن دەھرىي جاھالىتى يوق بولۇپ ، بۇددا مالامەتلىرى تۈگەپ ، ئاپتاپلىق كۈنلەر يۈز ئاچقۇسىدۇر...

سىرلىق گەپ - سۆزى بىلەن تۈت سوغداقنى گاڭگىرىتىۋەتكەن بۇ ناتونۇش كىشى دېگەندەكلا تاڭ سانغۇنىدەك كىيىنگەنىدى . بىراق ، چىراي - تۇرقى تاڭ قوۋمىدىكىلەرگە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيتتى . سەدەپتەك ئاق چىشلىرىنى پارقىرىتىپ ، ئاغزىنى پىيالىدەك ئېچىپ قالغان موژاك «ئەتە كەچتە ، كۈن پاتماستا غوز سارىيىدا كۆرۈشەرمىز» دەپ قويۇپلا قايتىپ كېتىۋاتقان ناتونۇش كىشىگە قاراپ تەۋەززۇ بىلەن :

— ئى باھادىر لەشكەر بېشى ، مۇبارەك ناملىرىنى بىلسەك ، كۆڭۈل تۆرىمىزدە مەھكەم ساقلىساق... — دېۋىدى ، ئۇ كىشى كەينىگە بۇرۇلماي تۇرۇپلا :

— نامىنى تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئادەممەن ، تەڭرى بورخان راۋا كۆرسە ، پەيتى كەلگەندە ئاندىن مەلۇم قىلۇرمەن ، — دەپلا كۆزدىن غايىب بولدى .

بۇ ناتونۇش ، سىرلىق كىشىنىڭ ۋەيرانە كەپىدە خۇددى يەردىن ئۈنگەندەك پەيدا بولۇشى سوغداق راھىبلارنى قورقۇنچ ۋە ھاياجان قاينىمىغا ئىتتىرىۋەتتى . مېھمان غايىب بولغان تەرەپكە قاراپ بىر ھازا تىكىلىشكەندىن كېيىن ھەر خىل ئالامەتلەر چاقناپ تۇرغان تۆت جۈپ كۆز بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشتى . تۆت كىشىدە تۆت خىل قىياس پەيدا بولدى . بىرى ، ئۇنى تاڭ ئوردىسىنىڭ ئايغاقچىسىمىكىن دەپ تەشۋىشلەندى . يەنە بىرى ، ئۇنى ئۆزلىرىگە خالىسانە قول بەرگەن شەپقەتچىگە ئوخشاتتى . يەنە بىرى ، ئۇنى مانى بورخان ئەۋەتكەن نىجاتلىق ئەلچىسىمىكىن دەپ قالدى . موژاك «جاھان يەتكۈچە مالىماتاڭ بولۇۋاتقان بۇنداق كۈنلەردە يەنىلا

ئېھتىياتنى ھەمراھ قىلغان تۇزۇك، كىملەر دوست، كىملەر دۇشمەن بىلىپ بولمايدۇ، قىلدەك قىيىق كېتىدىغان بولساق جېنىمىزنى ساقلاپ قېلىشنىڭ ئۆزى بىر گەپ» دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدى ـ دە، بىراۋ خەنجەر تەڭلەپ ئېتىلىپ كېلىۋاتقاندەك، ئەتراپىغا ئالاق ـ جالاق بولۇپ قارىۋالدى. قۇرۇق چۆپتەك چېچىلىپ تۇرغان شالاڭ بۇرۇتىنى مەقسەتسىزلا تاراپ، نېپىز لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ، نېمىلەرنىدۇر دەپ تېۋىنىۋالدى.

بىراق، ئۇ كىشىنى كىم دەپ ئويلىسۇن ياكى مۇددىئا ـ مەقسىتىنى قانداق چۈشەنسۇن، ناتونۇش كىشىنىڭ ئۆزگىچە سىيماسى خۇددى پۈتۈن سەزگۈسىگە نەقىش قىلىپ ئويۇۋېتىلگەندەك، موزاكىنىڭ كۆز ئالدىدىن بىردەممۇ نېرى كەتمىدى. ئۇنىڭ كېسىپ ـ كېسىپ ئېنىق ئېيتقان سىرلىق گەپلىرى قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلاپ تۇردى. بۇ ھال ئۇلارنى قايتا ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى. ھەر ئىش ۋە ھەر گەپنى ياخشى تەرەپكە بۇراشتىن كۆرە، كۆپرەك يامان تەرەپكە تارتىپ مۇلاھىزە قىلىدىغان موزاكمۇ ئۆز ھۆكۈمىنى يېڭىۋاشتىن دەڭسەپ باقتى. «ئۇ راستىنلا دۇشمەنمىدۇ؟ ناتايىن، دۇشمەن بولسا، خېلىدىن بېرى كۆزىتىپ يۈرگەن يەردە، يەنە نېمىدەپ بىزگە قول سالمايدۇ. سەرگەردان بولۇپ ئىگە ـ چاقىسىز قالغان ئادەمنى كىچىك بالىمۇ بوزەك قىلالايدىغۇ...»

ئەقىللىق موزاك تەكرار ـ تەكرار پىكىر يۈرگۈزدى. ناتونۇش كىشىنى يامان دەيدىغانغا تېرىقچىلىك ئاساس تاپالمىدى. ئۇيالدى، يۈزى قىزاردى. ھەمراھلىرىغا قاراپ كەسكىن ئاھاڭدا:

— يادىڭلاردا بولسۇن، پۇرسەت كەلگەن ھامان ئۇ دېگەن يەردە ھازىر بولىمىز، — دېۋىدى، بىرەيلەن سەل دەرگۇماندا سورىدى:

— ناتونۇش كىشى چىللىغان ھېلىقى يەردە دەمدىلا ئۇستاز؟ ئۇنداق قىلساق «ئۆلگۈسى كەلگەن چاشقان مۈشۈكنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلەپتۇ» دېگەندەك ئەخمىقانە بىر ئىش بولارمىكىن؟

— ئويلاپ قويدۇم، تەڭرى بورخانغا تېۋىنىپ، غوز سارىيىغا

مەن بالدۇر كىرىمەن ، بىرەر پالاكەت يۈز بەرمىسە ، سىلەرگە بەلگە بېرىمەندە ، سىلەرمۇ كىرىسىلەر ، ئەگەر چۈگۈن قايىنىغۇچىلىك پۇرسەتتە قايتىپ چىقمىسام ، مەن بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن ، ئۆز جېنىڭلارنى ئۆزۈڭلار قوغداڭلار…

شەھەر چېتىدىكى يالغۇز كەپىدىن يىلانباغرى چىغىر يول بىلەن شەھەرگە كىرىش ، خىلۋەت كوچىنىڭ تۆر تەرىپىدىكى غوز سارىيىنى تېپىش ئۇلار ئۇچۇن ئانچە تەسكە توختىمىدى . ئاستانىنى خالتا كوچىلىرىغىچە بىلىپ كەتكەن بۇ سوغداقلار ساراي ئالدىغا كېلىشىگىلا ھېلىقى كىشىنى يەنە ئۇچراتتى . ئۇ كىشى ئىللىق چىراي بىلەن سالام قايتۇردى ـ دە ، ئالدىدا مېڭىپ ، ئۇلارنى سارايىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىدىكى مەخسۇس خانىغا باشلاپ كىردى .

بۇ خاس خانىدە نەقىشلەنگەن ئۆي جابدۇقلىرى ، لوڭقا ـ بېزەك ۋە كۆرپە ـ چۇشەكلەردىن ئۆزگە ئىنىس ـ جىن يوق ئىدى . خېلى كۇنلەردىن بېرى پۇتۇن يېتىپ ، پۇتۇن قوپۇپ ، تاپسا نان يەپ ، تاپالمىسا ھاۋا يەپ يۇرگەن بۇ سوغداقلار بۇلۇتتەك يۇمشاق كۆرپىلەردە ئولتۇرۇپ ، مول نازۇنېمەتلەردىن ھوزۇر ئالدى . قورساقلىرى تويۇپ ، بوغۇزىدىن تۇنجى كېكىرىك ئېتىلىپ چىققۇچە ، ساھىبخانا كىم ، بۇ كىمنىڭ داستىخىنى دېگەنلەرنى سوراپمۇ قويمىدى . پەقەت ھاممىدىن چىققاندەك تەر بېسىپ ، مەيدىسى بىر لوقما ئاشنىمۇ سىغدۇرالماي قالغاندىلا ئاندىن غىزادىن باش كۆتۈرۈپ ، تۆت تامدىكى تاۋار ـ دۇردۇن پەردىلەرگە ، نەپىس جاۋاھىراتساندۇقلىرىغا ئەيمىنىپكىنە قاراپ چىقتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر چوڭ مەنسەپدار ياكى كاتتا زەردارنىڭ ھوزۇرىدا تۇرۇۋاتقىنىغا كۆز يەتكۈزدى . پارقىراپ تۇرغان يالىڭاچ قىلىچلىرىنى مۇرىسىگە تاشلاپ ، ئىشىك ئالدىدىن ئۇياق ـ بۇياق ئۆتۈپ يۇرگەن قورۇقچىلارنى كۆرگەندە بولسا ئۇلارنى يەنە ۋەھىمە باستى .

«تۇزاققا دەسسىدۇقمۇ نېمە؟» دېگەن ئويغا كەلگەن گۇمانخور موۋاك غىزادىن قول ئۈزۈپ ، بىر خىللا كۇلۇمسىرەپ ئولتۇرغان

www.uyghurkitap.com

ناتونۇش كىشىگە قورقۇپقىنە قارىۋالدى . مۇزاكىنىڭ تەشۋىشلىك قارىشىنى چۈشەنگەن ناتونۇش كىشى :

— ئارتۇقچە ۋەھىمە يېمىگەيلا ، بۇ ئاستانىدىكى ئەڭ ئىشەنچلىك ، ئەڭ بىخەتەر جاي ، بۇ يەرگە بىر تەڭرىدىن ئۆزگە ، پەقەت تەڭرىدىن بولمىش تەڭرىزادىلا ئىگىدارچىلىق قىلالايدۇ ، نە شاھ ۋە شاھىنشاھنىڭ پەرمانلىرى ئۆتمەيدۇ .

ناتونۇش كىشىنىڭ ئاۋازى بېسىقمايلا خانىگە قىزغۇچ سېرىق تون يېپىنچاقلىۋالغان ، ئىچ كەمزۇلىنى ھېقىق كۆزلۈك كەڭ كەمەردە باغلىغان ، بېشىغا سۆسۈن رەڭلىك غۇز تەلپەكنى كىيگەن ، ئوتتۇرا بوي ، توغرىلىق كەلگەن بىر كىشى يان ئىشىكتىن كىرىپ كەلدى . ناتونۇش كىشى ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى ۋە تۇرغان يېرىدىلا قول باغلىدى . تۆت سوغداقمۇ بىئىختىيار ئاياغقا تۇرۇشتى . كىرگەن كىشى ئۇدۇل بېرىپ ، خانە تۆرىدىكى خاس جايدىن ئورۇن ئالدى ۋە بەزگەكتەك تىترەپ تۇرغان سوغداقلارغا :

— ئولتۇرۇڭلار ، ئۆزۈڭلارنى ئەركىن تۇتۇڭلار ، — دېدى ، قولىنى يېنىك سىلكىپ .

كىرگەن كىشى پەشلىرىنى قايرىۋېتىپ ، بەدەشقان قۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، ھېلىغىچە نوغۇچ يۇتۇۋالغاندەك ئۆرە تۇرۇۋاتقان سوغداقلارنى «گېپىمنى ئۇقالماي قالدىمىكىن» دەپ ئويلىدىمۇ ، ناتونۇش كىشىگە قاراپ يەنە ئېيتتى :

— ئۇستازلارغا ئۇقتۇرۇڭ ، ئۇلار ئولتۇرسۇن ، ھوزۇرۇمدا بولغان ھەرقانداق كىشى ئۆزىنى ئەركىن ھېس قىلىشى كېرەك .

سوغداقلار بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا سۆزلەيدىغان بۇ كىشىنىڭ سۆزلىرىنى ئابايلا چۈشەنگەندى . بىراق ، كىشىنى ئەيمەندۈرىدىغان بۇ سۆلەتلىك ئادەمنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇشقا تېخىچە جۈرئەت قىلالمايۋاتاتتى .

— ئولتۇرۇڭلار ، ئۆرە تۇرۇۋەرسەڭلار كۆزىمىزگە سىغمايدىكەنسىلەر ، — دېدى ناتونۇش كىشى .

سوغداقلار ئولتۇردى ، تىزلىرىدىن ماغدۇر قاچقاچ ، پاچىقىغا

توقماق تەگكەندەكلا تېز ئۆلتۈردى ، ئۆلتۈرۈپ بولۇپ ، ناتونۇش كىشى بىلەن نېمىلەر توغرىسىدىدۇر سۆزلىشىۋاتقاندا سۆلەتلىك كىشىنىڭ چىرايىغا ئوغرىلىقچە سەپسالدى .

ئۇ كىشى ئېشىپ كەتسە 30 ياش چامىسىدا بولۇپ ، پېشانىسى كەڭ ، سەل تومپايغان ئىككى مەڭزى گىل سۇرتكەندەك قىزىل ئىدى . كۆتمەك ، مويلۇق قاشلىرى ئاستىدىكى بىر جۈپ كۆزى بۇركۇتنىڭكىدەك ئويناپ تۇراتتى . كۆزلىرىنىڭ ئارىسى خېلىلا يىراق ئىدى . سۆزلىگەندە تورلۇق سۆزلەيتتى . ئاۋۇشمۇ دانە ـ دانە ئىدى . بۇنىڭدىن ئۇنىڭ چۇس مىجەز ، بىر سۆزلۈك ، كەسكىن ئادەم ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى .

— سىلەر سوغداقلار بەك چېچەن ئادەملەر سىلەر ، بىرنى ئىككى ، ئىككىنى تۆت قىلىشنى بىلىسىلەر ، — دېدى ، ئۇ كىشى ئوچۇق چىراي بىلەن سوغداقلارنى ماختاپ .

— يوقسۇ... يوقسۇ... — دېدى بۇ سۆلەتلىك كىشىدىن بۇ تەرىقە ماختاشنى ئاڭلاپ پۇت قولىغا جان كىرگەن موژاك .

ئۇ كىشىنىڭ سۆزمەنلىكى ، ناتونۇش ئادەمنىڭ پايلاپ تۇرۇپ گەپ قىستۇرۇشى سۆھبەت كەيپىياتىنى بىردىنلا جانلاندۇرۇۋەتتى . ناتونۇش كىشى پادىشاھتىن تارتىپ ئوردا ئەھلىگىچە بولغان بۇددا مۇخلىسلىرىنىڭ ئۇلارنى قانداق قىسمەتلەرگە دۇچار قىلغانلىقى توغرىسىدا گەپ تەشكەندە ، ئۇ كىشى جىمجىت ئولتۇرۇپ قۇلاق سالدى . گەپ سوغداقلارنىڭ دىنى ئۇستىگە كۆچكەندە ، ئۇ ئاتايىن گەپ كوچىلاپ ، بۇ دىنىنىڭ تەرىقىتىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە سۈرۈشتۈردى . تۈن ھەسسىگە يېقىن سوغداقلارغا قاراپ :

— تەييار بولۇڭلار ، سىلەرنى ئۆز ئوردامغا بىللە ئېلىپ كەتمەكچىمەن ، — دېدى . بۇيرۇققىمۇ ، پەرمانغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ سۆز سوغداقلارنى ئەرشكە چىقارغاندەك خۇشال قىلىۋەتتى .

بۇ كىشى ئۇيغۇر قاغانى بۆكۈ قاغان بولۇپ ، بۇ ۋەقەلەر ئۇنىڭ سۇلالىسىنىڭ دەۋتى بىلەن ئاسىي شى چاۋىينى جازالاش ئۇچۇن

جەنۇبقا قاراپ لەشكەر تارتقان ۋە ئۇرۇشتىن كېيىن سۇلالىدە تۇرۇۋاتقان چاغلىرىدا يۈز بەرگەنىدى .
ناتونۇش كىشى تاڭ دەيزۇڭنىڭ چوڭ سەردارى، ئۈچ ئايماقنىڭ ھېراۋۇلى بۆكۈ قەيىن ئىدى ، ئۇنىڭ تېگى باشتا تۇرالارغا ، كېيىن ئۇيغۇرلارغا تەۋە بولغان بۆكۈ قەبىلىسىگە بېرىپ تاقىلاتتى . ئىككى قىزى تاڭ سۇزۇڭنىڭ رايى بىلەن بۆكۈ قاغانغا ياتلىق قىلىنغىنى ئۈچۈن ، قاغان قېيناتىسى بولۇپمۇ ھېسابلىناتتى .
شۇنداق قىلىپ ، قېيناتىسى بۆكۈ قەيىن غەرەزلىك توغرىلىغان بۇ سۆھبەتتىن كېيىن بۆكۈ قاغان موزاك باشلىق تۆت راھىبقا ۋە ئۇلارنىڭ دىنىغا قىزىقىپ قالغان سەۋەبلىك ، ئۇلارنى ئەتىۋارلاپ قارا بالغاسۇنغىچە بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى .

9 . تۇنباغانىڭ گۇمانلىرى

تۇنباغانىڭ تۇرالغۇسى قاغانغا ۋە قاغان جەمەتىگە مولجالانغان ئوردا شەھىرىنىڭ چوڭ قاپقىسىغا يېقىنلا بىر يەرگە جايلاشقانىدى . تۇرالغۇنىڭ كەينى تېمى سېپىلغا تاقىلاتتى ، دەرۋازىسى كۈن چىقىشقا قارايتتى . تۇنباغادىن باشقا بۇيرۇق - ۋەزىرلەر ، سانغۇن - تارخانلار ئوردا شەھىرىنىڭ تېشىدا ، يەنى ئىچكى شەھەردە تۇراتتى . بۇ كىشىلەر ، مەلۇم دەستەك ياكى قاغان ئىجازىتىنىڭ كۈچى بىلەنلا ئوردا شەھىرىگە كىرىپ - چىقالايتتى .
ئېگىز سېپىل ، قاتمۇقات قورۇقچىلار بىلەن قورشالغان ئوردا شەھىرىدە ياشاش تۇنباغاغا ئانچە خوپ كەلمەيتتى . «ئالتۇن قەپەس»كە سولانغىنىنى قاغان تۇغقانچىلىقىنىڭ يۈزىنى قىلىپ شۇنداق قىلىۋاتىدۇ ، دېگەندىن كۆرە ئۆزىنى كۆزدىن يىراق قىلماسلىق ئۈچۈنلا شۇنداق قىلىۋاتىدۇ دەپ قارايتتى .
ئەمما ، ئۇ ھېس قىلسۇن - قىلمىسۇن ، قاغان قەسرىگە يېقىن

تۇرۇشىنىڭ يەنە ئۆزگە تۇشلۇق ئوبدان تەرىپىمۇ بولاتتى . قاغان بىلەن ، قاتۇن ۋە قاغان جەمەتىنىڭ ھەرقاندىقى بىلەن بىمالال بېرىش - كېلىش قىلالايتتى . قاغان ئۇنى قانداق كۆزەتسە ، ئۇمۇ قاغاننى شۇنداق كۆزىتەلەيتتى . قاغان ھۇزۇرىدىكى ئىنتايىن نازۇك ئۆزگىرىشلەرنى ، قاپىقىدىن كىرىپ - چىققانلارنى ئۇ ئادەتتە بەش قولدەك ئېنىق كۆرەلەيتتى .

ئۇ بۇگۇن ئەتىگەن قۇياشقا تەزىم قىلىۋېتىپ ، ئەنە شۇنداق نازۇك ئۆزگىرىشلەرنىڭ بىرىگە مۇنداقچىلا كۆز سېلىپ قالدى . ئاۋۋال ئىككى نەپەر پەرمانبەگ قاغان قەسرى قاپىقىسىدىن ئات ئويىنىتىپ چىقىپ كەلدى - دە ، ئوردا شەھىرىنىڭ ئەمدىلەتىن ئېچىلغان قاپىقىسىدىن چىقىپ كەتتى . بىرەر يېڭىلىقنىڭ يۈز بېرىشىنى كۇتۇپ تۇرغان تۇنباغا ، كۆپ ئۆتمەي پەرمانبەگنىڭ ھېلىقى بەتبەشىرە سوغداقلارنى باشلاپ قاغان ھۇزۇرىغا كىرىپ كەتكىنىنى ئېنىق كۆردى . ئادەتتىكى ئادەملەر ئانچە ئېرەن قىلىپ كەتمەيدىغان بۇ كىچىك ئىش تۇنباغاغا خېلى چوڭقۇر تەسىر قىلدى .

تۇنباغا بۆكۈ قاغاندىن خېلىلا چوڭ بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى ئۆز ئوغلىدەك ياخشى كۆرەتتى ، ھەم تاغىسى ، ھەم ۋەزىرى بولۇپ ، ئۇنىڭ سەلتەنەت مۇراسىمىغىمۇ ئۆزى باش بولغانىدى . بۆكۈ قاغان قاغان بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇ تارخان مەرتىۋىسىدىكى ئەمىرلەشكەر نامى بىلەن ئېغىر يۈكنى زىممىسىگە ئېلىپ ، يىراق قارلۇقلارغا ، تۇركەشلەرگە ، تۇبۇتلەرگە قارشى لەشكەر تارتتى ، نەچچە يىللىق قان - تەرى بىلەن ئۇنىڭ كونا تامدەك لىڭشىپ قالغان تەختىنى مۇستەھكەملەپ تۇردى .

تۇنباغانىڭ يادىدا ، ئۆتكەن يىلى ، تاڭ ئوردىسىغا مۇشت كۆتۈرگەن تۇزكور شى چاۋيى ماتەم پەيتلىرىنى پۇرسەت دەپ بىلىپ توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلىماقچى بولدى ۋە قاغانلىققا يامان مەقسەتتە مەخپىي ئەلچى ئەۋەتتى . دۇنياپەرەس بۆكۈ قاغان شى چاۋيىنىڭ دامىغا چۈشۈپ ، نىيىتىنى بۇزدى ، نەسىھەتكە قۇلاق سالماي ، ئوردا تامان لەشكەر تارتتى . ئۈچ تەسلىم شەھىرىگە يېقىن يەردە ، ئوردا

ئـەلچىسى لىۇ چىڭتەنگە ئۇچراپ قالغاندا ئۇ مەدددىن ئېشىپ :
«ئـاڭـلـىشـمچە تاڭ ئوردىسى ئىگىسىز قاپتۇ ، ئىگىسىز ئەلنىڭ
قـانداقمۇ ئەلچىسى بولسۇن» دەيدىغان يەرگە يەتتى . ئۇرۇش ۋە
ئاسايىشلىق قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىسىدا قالدى . بۇ جىددىي
پەيتتە ئەلچى لىۇ چىڭتەن قاغان بىلەن ئايرىم ئۇچراشتى ۋە شى
چاۋيىنىڭ غەرىزىنى قويماي پاش قىلىپ ، كونا ئەھدۇپەيمانلارنى
يادىغا سالدى . بۆكۈ قاغاننى مەرھۇم ئاتىسىنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ ،
شى چاۋيىغا قارشى لەشكەر تارتىشقا كۆندۈردى . ئۇنى يار لېۋىدىن
قـايـتـۇرۇپـلا قالماي ، ئۇتۇغات ۋە نام - شۆھرەتكە ، ھەددى -
ھېسابسىز مال - دۇنياغا ئىگە قىلدى .
ئەمما ، بۆكۈ قاغاننىڭ ئاستانىدە بولغان كۈنلەردە تاڭ قوۋمىگە
غوم ساقلاپ يۈرگەن يات سوغداقلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ
كېتىشى سەزگۈر تۇنباغانى ئۇمىدسىزلەندۈردى . ئۇلارنى ئالىقىنىدا
كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ، شاد - تېكىنلەردەك ئەتىۋارىنى قىلىپ
ئوردۇبـالـىـقـقا باشلاپ كېلىشى ، ئۇنىڭ خەۋپسىرىشىگە سەۋەب
بولدى .
تـۇنـبـاغـا سـوغـداقـلارنـى ئـوبدان بىلەتتى . ھىيلىگەرراق
سـوغـداقلارنىڭ يوشۇرۇن قىلمىشلىرىغا ، قاغانلىقنىڭ سودىسىغا
قول تىقىپ ، غايەت زور پايدا ئېلىشلىرىغا ئۇزۇندىن بېرى زەن
قـويـۇپ ، نـارازى بولۇپ يۈرەتتى . بەزىلىرى شۇملۇق قىلىپ ،
تۇشمۇتۇشتا قاتراپ يۈرۈپ ، قوشنا ئەللەر بىلەن ئارىنى بۇزاتتى ،
بـەزىـدە قـان تۆكۈلۈشلەرنىمۇ پەيدا قىلاتتى ، ئارقىدىنلا ئارىنى
ئەپلەشتۈرۈش باھانىسى بىلەن قاغانلاردىن دەستەك ئالاتتى . شۇنداق
قـىـلىپ ، قاغانلارنىڭ تەدبىرلىك ئەلچىسىگە ، يېقىن مۇشاۋىرىگە
ئـايـلـىنىپ ، قورسىقىغا كىرىۋالاتتى - دە ، يابغۇ - تېكىنلەردىن
قېلىشمىغۇدەك مەرتىۋىگە ئىگە بولۇۋالاتتى . سوغداقلارسىز كېڭەش
ئـۆتـمـەيتتى ، سوغداقلارسىز كارۋان ماڭمايتتى ، سوغداقلارسىز
ئەھدە تۈزۈلمەيتتى .
ئۇنىڭ يەمچە ، قاغان قېيناتىسى بۆكۈ قەينىمۇ بىر قولىدا

www.uyghurkitap.com

ئوت ، بىر قولدا تۇترۇق كۆتۈرۈپ يۈرۈيدىغان ئالانىيەت ئادەملەردىن ئىدى ، ھىيلە ـ نەيرەڭ ھۈنىرىدە سوغداقلاردىن قېلىشمايتتى ، ئوردا بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئالاھىدە مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ ، ئۇنى بۇنىڭغا چاقاتتى ، بۇنى ئۇنىڭغا يامان كۆرسىتەتتى . ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تىزگىنىنى ئۆز قولىدا تۇتقان قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ ، تاڭ ئوردىسىدىن تېخىمۇ چوڭ مەنسەپلەرنى تەلەپ قىلاتتى . مىش ـ مىش گەپلەردىن قارىغاندا ، بۆكۈ قاغان يابغۇ تېكىنگە قەست قىلغاندا ، بۆكۈ قەيىنىنىڭ قوللىرىمۇ قانغا بويالغاندەك قىلاتتى .

بۇ دورەم ، بۆكۈ قەيىنىنىڭ قاغان بىلەن سوغداقلار ئارىسىدا تاسادىپەن پەيدا بولۇشىمۇ شەكسىزكى ، بىر شۇملۇقتىن دېرەك بېرەتتى . بۆكۈ قەيىن قانچە ئېھتىيات قىلسىمۇ ، ئۇنىڭ شۈبھىلىك يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى ، سىرلىق ھەرىكەتلىرى تونباغاننىڭ نەزەرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىغانىدى...

ئەمىرلەشكەر ئىبادەتنى توگىتىپلا ئۆيگە كىردى . ئۇ پەگاغا كېلىپلا ، تۇيۇقسىز بىر ئىشنى يادىغا ئالغاندەك توختىۋالدى ـ دە ، ئاتاق دادىسىنىڭ قولىغا سۇ بېرىشنىڭ تەرەددۇتىدە بولۇۋاتقان قۇتلۇقتىن سورىدى :

— جاۋاب بەر ، قۇتلۇق ، ئوردا شەھىرىنىڭ قاپقىسىدىن كىرىپ ـ چىقىشنى ئۆگىنىۋالدىڭمۇ ؟

ئاتاق دادىسىنىڭ ئۆزىگە بىرەر خىزمەت تاپشۇرىدىغانلىقىنى پەملىگەن قۇتلۇق چاققانلىق بىلەن :

— ئۆگىنىۋالدىم ، ۋەزىر دادامنىڭ زەر دەستىكىنى قوۋۇقچى بەگكە كۆرسىتىمەن ـ دە ، ئىجازەتكە ئېرىشىمەن ، — دېدى ۋە قولىدىكى چۆگۈننى كەدىرەگە تۇتقۇزۇپ قويۇپ ، جەڭگە ھازىرلانغان چەۋەندازدەك تىك تۇردى . تونباغا ئۇنىڭ مۈرىسىگە يېنىك شاپىلاقلاپ قويدى . بۇ ئۇنىڭ كىمنىڭدۇر ئىشىدىن ياكى جاۋابىدىن قانائەت ھاسىل قىلغاندا مەمنۇنىيەت بىلدۈرىدىغان ھەرىكىتى ئىدى . ئۇ قۇتلۇقتىن يەنە :

— قارا باخشىنىڭ تۇرالغۇسى يادىڭدىدۇر ، — دەپ سورىدىيۇ ، ئۇنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا ، — بارغىن قۇتلۇق ، باخشى جانابلىرىغا ئېيتقىن ، ئۇ ئالدىمغا بىر كېلىپ كەتسۇن ، — دېدى جىددىي ئاھاڭدا .

قۇتلۇق زەر دەستەكنى قوش قوللاپ تۇتۇپ ، ئىشىكتىن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك چىقىپ كەتتى .

قۇتلۇق ئادەم سانى كۆپ بولمىغان بۇ ئۆيگە كېلىپ ئۆز ئۆيىدە تۇرغاندەكلا كۆنۈپ كەتتى ، ئىللىقلىقى كىگىز بىلەن قاپلانغان تار ئۆيگە يەتمىسىمۇ ، بۇ ئۆينىڭ ھەشەمەتىدىن ئاز - تولا قورۇنۇپ تۇرسىمۇ ئۇنىڭغا نېمە ئامال؟ بۇ سەرگەردانىدەك ئاھ ئۇرۇپ ، تاغ - دالىدا قاڭقىپ يۈرگەندىن كۆپ ياخشى - دە !

ئۇ تۇنباغاغا بالا بولغان شۇ كۈنىلا ئۇنى «دادا» دەپ ئاتىدى . «تىلى تاتلىق موزاي ئىككى ئانىنى ئېمىپتۇ» دېگەندەك ، تاتلىق تىللىق تۇنباغانىڭ ئاتىلىق مېھرىنى غىدىقلىۋەتتى بولغاي ، ئۇ قۇتلۇقنى «ئوغلۇم» دەپ ئەركىلەتمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ ، ئۇنىڭ بېشىنى ئاتىلارچە سىلاپ قويدى .

ھېلىقى كۈنى كەچقۇرۇن ، تۇنباغا قۇتلۇقنىڭ قولىدىن يېتىلىگەن پېتى ئۆيگە باشلاپ كىرىۋىدى ، توقال بىلەن ئويناپ يۈرگەن تاراسنىڭمۇ ، يوغان كۆزلۈك ، قارا قۇمچاق كەدىرەنىڭمۇ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، چانىقىدىن چىقىپ كېتەي دەپلا قالدى . ئۇلار كۆرمىگىنىگە بىرەر يىلچە بولغان ، چىرايى كۆڭۈل ئەينىكىدىن ئۆچۈپ كېتەيلا دەپ قالغان دادىسىغا ئەمەس ، بەلكى دادىسىنىڭ يېنىدا مۆكىمۆكىلەڭ ئويناۋاتقان بالىدەك يېتىرقاپ تۇرغان نامەلۇم بىر ئوغۇلغا تىكىلىشتى . تۇنباغا تاراس بىلەن كەدىرەنى «ئوبدان ئوغلۇم» ، «ئوبدان قىزىم» دەپ ئەركىلەتكەندىن كېيىن ، قۇتلۇقنى ئىما قىلىپ تۇرۇپ :

— قاراڭلار ، بۇ يىگىتنىڭ ئېتى قۇتلۇق ، ئۇنى سىلەرگە ئاكا بولسۇن دەپ ئېلىپ كەلدىم ، ياقتۇرامسىلەر ، — دەپ سورىدى .

تاراس «ئاكا» ، «ئىنى» دېگەنلەرنىڭ نېمىلىكىنى تازا ئوبدان ئاڭقىرىپ كەتمەيتتى . «ياقتۇرۇش» ، «ياقتۇرماسلىق» دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ ئۆلگۈرمىگەنىدى .

بىراق ، ئۇ بىردە دادىسىغا ، بىردە قۇتلۇققا قاراپ چىققاندىن كېيىن ، دادىسىنىڭ ئۇچلۇق بۆكى ، كېلە تېرىسىدەك قاسىراقلىق چاپىنى ، ئۆسۈپ كەتكەن ساقال - بۇرۇتى دىتىغا ياقمىدىمۇ ، تونباغاغا ئەمەس ، بەلكى قۇتلۇققا قاراپ پىسىڭگىدە كۈلۈپ قويدى . قۇتلۇق يېتىرقاشنى قايرىپ قويۇپ ئېسىنى يىغدى ، تاراسقا يېقىن كېلىپ كۆزلىرىگە سەپسالدى . تاراسنىڭ كۆزى ۋەزىرئەزەمنىڭ ، ياق ، ئاتاق دادىسىنىڭ كۆزلىرىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى ، توختىماي پىلدىرلاپ تۇرىدىغان كۆز قارىچۇقىدا ئاتىغىمۇ ، بالىغىمۇ ئورتاق بولغان بىر خىل كۆك شولا ئەكس ئېتەتتى . كۆك شولا تالاسى ئىچىدە ھېچكىمگە ئايان بولمىغان نامەلۇم قىسمەت يوشۇرۇنغاندەك قىلاتتى .

ئەمىرلەشكەر تاراسنىڭ ئېتىلىپ كېلىپ ئەركىلىمىگىنىگە خاپا بولمىدى ، ئەكسىچە ، قۇتلۇقنى ئېتىراپ قىلغىنىغا ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى .

شۇغىنىسى ، كىچىككىنە كەدىرە ئاكىسىنىڭ ئالدىراقسانلىق قىلىپ قويغىنىغا نارازى بولغاندەك ، تاراسقا قاراپ ھومىيىۋالدى ، ئۇنىڭ نادانلىقىنى تۇزەتمەكچى بولدىمۇ ، يا ئاكىسىغا كۆرسىتىپ قويماقچى بولدىمۇ ، دادىسىغا يېپىشىپ ، قوڭغۇراقتەك زىل ئاۋازى بىلەن «دادا» دەپ چاقىرىپ ، يۈزىنى يۈزىگە سۈركەپ ئەركىلىدى .

تونباغا كەدىرەگە «قىزىم» دەپ خىتاب قىلغان ۋە قۇچىقىغا ئېلىپ ، تاشتەك قاتتىق چاپان ئۈستىدىن باغرىغا باسقان بولسىمۇ ، كەدىرەنىڭ ئۆز قىزى ئەمەسلىكى كەدىرەگىمۇ ، توقال - مۇلازىملارغىمۇ ئايانىدى . ئۇ بايانچۇر قاغان ۋاپاتىدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئالتۇنتاغ ئەتراپىدىكى قارلۇقلارغا جازا يۈرۈشى قىلغاندا ، ئۇنى ئىگىسىز قالغان بىر چېدىردىن تېپىۋالغان ، يېتىم قىزغا ئىچ

ئاغرىتقان تۇنباغا ئۆزۈن يولنى بىللە بېسىپ ئۇنى بۇ شەھەرگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئايالىنىڭ تەربىيىسىگە تاپشۇرغانىدى، ئايالى قازا قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى ئايال مۇلازىملار، توقاللار بېقىپ كېلىۋاتاتتى. بىراق، ئۇ قىلىقى تاتلىق كەدىرەنى ئۆز پۇشتىدىن تامغاندەك ياخشى كۆرەتتى، كۆڭلىدىكى ئورنىمۇ تاراس بىلەن باراۋەر ئىدى...

تۇنباغا ئۇلۇغ ئېچىلغان ئىشىككە قاراپ تىت - تىت بولۇپ تۇرۇۋېدى، شامان ساپايىسىنىڭ شىلدىرلىشى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا قۇتلۇق بىلەن قارا باخشى سوڭدىشىپلا كىرىپ كەلدى.

قارا باخشى تۇۋرۇكتەك ئېگىز، قورايدەك ئورۇق ئادەم ئىدى، قوڭۇر چېچى كۇزەك يۈڭدەك پاخپىيىپ تۇراتتى، پېشانىسىگە بەند قىلىنغان يۇمىلاق ئەينەك ئۆي تۈڭلۈكىدىن چۈشۈۋاتقان ئاجىز يورۇقتا نامەلۇم يىرتقۇچنىڭ كۆزىدەك پارقىرايتتى، چوڭقۇر كۆرمىگەن پاچاقلىرىمۇ، جەندىسىدىن چىقىپ تۇرغان ئۇزۇن بىلەكلىرىمۇ كۆسەيدەك قارا ئىدى، ئىلاھ قونچاق ئۆلگېن بىلەن ئۇيراپ كەتكەن كونا ساپايە ئۇنىڭ قوللىرىدا خۇددى تىرىك مەخلۇقتەك سەكرەيتتى، بەلۋېغىغا ئېسىۋالغان باخشى دېپى، يادا تېشى، تەڭرىنىڭ يەتتە ئوغۇل، يەتتە قىزىغا تەقلىد قىلىنغان ئۇششاق قونچاقلار توختىماي پىلدىرلايتتى.

قارا باخشى كىرىپكىسىز كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ چېكەتكىدەك بىر سەكرەپلا سۇپىغا چىقىۋالدى، ھېلىلا لاي كەچكەندەك بىزەپ ئاياغلىرى بىلەن يېڭى شىرداق ئۈستىگە رىتىملىق تېپىشكە باشلىدى، قاپاققا كىرىۋالغان ھەرىدەك گۈڭگۈلداپ، بولۇشىغا داپ چېلىپ، ئۆي ئىچىنى توققۇز مەرتەم ئايلىنىپ چىقتى، بىر ئىزدا تۇرۇپ توققۇز قېتىم پىرقىرىۋالغاندىن كېيىن، غولاچلىرىنى كېرىپ، ئاسمانغا قاراپ ئىلتىجا قىلدى:

— ئى كۆك ئىگىسى ئۆلگېن تەڭرىم، تەڭرىلەرنىڭ تەڭرىسىسەن، ئۇلۇغلارنىڭ ئۇلۇغىسەن، قوبۇل قىلغىن، باخشى قۇلۇڭ ساڭا سىغىنىدۇ، ساڭا ئىلتىجا قىلىدۇ. ئى تەڭرىم، قېنى،

يـەتتە قات دەرۋازاڭنىڭ قانتىنى ئاچ ، تىلەكلىرىم دەرگاھىڭغا چىقىپ دىدارىڭغا قېنىپ چۈشسۇن . ھىممىتىڭ بىلەن كۆچلىنىپ ، تـاغـۇتـاشلارنى دەس كۆتۈرۈپ ، شەيتان ـ شاياتۇنلارنىڭ بېشىغا ئۇراي ، ئۇ مۇرتەتلەر بۇ دۇنيادىن يىراق تۇرسۇن ، بەندىلىرىڭنىڭ ھالال رىزقىدىن ئىپلاس قوللىرىنى يىراق تارتسۇن...

قارا باخشى مۇناجات ئوقۇۋېتىپ ، تام ئۆرۈلگەندەك ، «گۆپ» قىلىپلا كەينىچە يىقىلدى ـ دە ، كەڭ سوپىدا سۇنايلىنىپ يېتىۋالدى . لەۋلىرى قېتىق ئىچكەندەك ئاقاردى ، جاۋغىيىدىن بۇژغۇن ئۆرلىدى . پۇت ـ قوللىرى جان تالىشىۋاتقاندەك تېز ـ تېز مىدىرلاتقاندىن كېيىن ، بىر ھازاغىچە ئۈنچىقمىدى . «ھوي ، ئۆلۈپ قـالـدىـمـۇ نـېمە بۇ قېرى» دەپ ئويلىدى تاراس بىلەن كەدىرە قورققىنىدىن تامغا قەغەزدەك چاپلىشىپ تۇرۇپ .

تەلەتىدىن بەجايىكى گۆرىدىن قوپقان ئەرۋاھقا ئوخشايدىغان ، تـۇرغان تۇرقى بىر دۆۋە لاتىدىن پەرق قىلمايدىغان بۇ ئادەمنى قۇتـلـۇقـنـىـڭ كۆرەرگە كۆزى يوق ئىدى . ئۇ ئاجىزلارغا يان بـاسـىدىغان ، ئاجىزلارنىڭ دەردىگە يېتىدىغان ھېلىقى مېھرىبان موزاكتىن ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلاتتى .

ئـىـككـى كـۈن مـۇقـەددەم تۇنباغا تارخان قارا باخشىنىڭ تـۇرالغۇسىدا ئۆتكۈزۈلگەن قۇربانلىق ئىبادىتىگە قۇتلۇقنى بىللە ئـېـلـىـپ بـارغـانـىدى . قۇتلۇق ئىلاھ ئۆلگېنىنىڭ نامىغا نەزىر بېرىلىدىغان بۇ ئىبادەتتە قارا باخشىدەك كىيىنىۋالغان خېلى كۆپ ئـادەملـەرنـى كـۆردى . ئـۇلار قـولـلىرىغا ئوتقاش ئېلىۋېلىپ ، گـۈرۈلـدەپ يـېـنـىـۋاتـقـان گـۈلـخـانـنى چۆرىدەپ ، قاينامدەك پـىـرقـىـراشـــتـى ، ئـالـىـتاغىل چۇقان سېلىپ تىلاۋەتـخانىنى تـەۋرىتىۋەتتى . بىر چاغلاردا قارا باخشى خۇددى مانا مۇشۇنداق ھوشىدىن كەتكەن ۋە جان كىرگەن مۇردىدەكلا چاچراپ تۇرۇپ ، مـوزاك ۋە مـوزاكـنـىـڭ مـۇرىـتلـىـرىغا تەقلىد قىلىنغان ئاق يەكتەكلىك ، قارا تەلپەكلىك تۆت قونچاقنى جادۇ قىلىپ غەزەپ بىلەن ئوتقا تاشلىغانىدى ، ئۇنىڭ قارا كۆكۈل قارا باخشىغا بولغان

تۇنجى تەسىراتىمۇ ئەنە ئاشۇ يەردە پەيدا بولغان، ئۆچمەنلىكىمۇ ئەنە ئاشۇ يەردە بىخلانغانىدى .

قارا باخشى يىقىلغان يېرىدە بىردەم جىم ياتقاندىن كېيىن ، يەنە كونا ئادىتىنى تەكرارلىدى ، تېزلا ئۆرە بولۇپ ، تۇنباغانىڭ ئالدىغا كەلدى ، ئۆلۈپ بولۇپ قايتا تىرىلگەندەك ، ئۇنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك تىكىلگەنچە تۇرىۋەردى . قارا باخشىنىڭ بۇ قارىشىنى «نېمە خىزمەت» دەۋاتىدۇ دەپ چۈشىنىۋالغان تۇنباغا باخشىغا دېدى :

— پال كېرەك ، پال...

قارا باخشى باش لىڭشىتتى ، ئېڭىكىنى سەل كۆتۈرۈپ ، مەنسىتمىگەن قىياپەتتە :

— كىمگە پال ئاچاي تەقسىر ، قاغانغىمۇ ، يە يەنە... — دەپ سورىۋىدى ، تۇنباغا تارخان تىكەنگە دەسسىۋالغاندەك چۆچۈپ كەتتى ۋە ئالقىنىنى سوزۇپ تۇرۇپ :

— يوقسۇ ، يوقسۇ... تەگرىزادىنىڭ نىيەت ـ ئىقبالى تەگرىدىن كەلگەن ، تەگرىزادىگە پال ئاچقىلى ھەددىمىز ئەمەس ، — دېدى ئالاقزادە بولۇپ .

قارا باخشى نېمىدۇر كۆڭلىگە ياقمىغاندەك ئاستا باش چايقىدى ، چاكارلارغا شەرەت قىلىپ چوغدان كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى . چوغدان سۇپىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توختىتىلدى ، ئىككى ئايلىق ئاق ئوغلاقمۇ بىللە كەلتۈرۈلدى . قارا باخشى تەمكىن ھەرىكەت بىلەن ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى تۇرۇسقا باغلىدى ، ساڭگىلىغان بىر ئۇچىغا ئوغلاقنى ئاستى ، چوغدان بىلەن ئاق ئوغلاقنى ئايلاندۇرغاندىن كېيىن ، قىسقا تىغلىق پىچىقىغا دۇرۇت ھۇرۇپ ، شارتلا قىلىپ ئاق ئوغلاققا پىچاق ئۇردى . ئوغلاق قېنى ئۇدۇل چوغدانغا چۈشتى . «گاز ـ گۈز» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ كۆتۈرۈلگەن كۆك تۇتۇن ئۆي ئىچىگە تولۇپ كەتتى . بەجايىكى تۇمان ئارىسىدا يۈگۈرۈپ ھارغان قارا باخشى تۇتۇن تارىلىشىغىلا قۇراق جەندىسىنىڭ قوينىدىن ھاكتەك ئاقىرىپ كەتكەن بىر تاغاق

www.uyghurkitap.com

سۆگەكنى چىقاردى ـ دە ، ئوت ئۈستىگە تاشلىدى . سۆگەككە ئاستا ـ ئاستا ئوت تۇتاشتى :

— كۆن تەڭرى ، ئاي تەڭرى ، يېشىن تەڭرى ، قۇت تەڭرى ، يەل تەڭرى ، ئۇماي تەڭرى ، سىلەرگە سىغىنىدىم ، تەڭرىمنىڭ تەڭرىسىگە سىغىنىدىم ، سىغىنىدىم...

ئۆزىنى ئۇنتۇغان قارا باخشى چوغدان بىلەن ئۆلۈك ئوغلاقنى سۆگەك كۆيۈپ كۈل بولغۇچە پىرقىرىدى ، ئارقىدىنلا سۆگەك ئۈستىگە بىر نوگاي سۇ تۆكتى ، چاك ـ چاك دەز كەتكەن تاغاق سۆگەكنى قولىغا ئېلىپ ، كۆزىگە يېقىن ئەكەلدى ، مۇقەددەس دەستۇرلارنى ئوقۇغاندەك ، سىنچىلاپ قارىدى ، ئاندىن بۇرغىنىڭ ئاۋازىدەك بوغۇق ، تىترەك ئاۋاز بىلەن :

— كۆرۈۋاتىمەن ، جەھەننەمدىن قېچىپ چىققان تۆت ئەرۋاھنى كۆرۈۋاتىمەن ، ئۇلار ئاتا ـ بوۋىمىزنىڭ مىڭ يىللىق ، يۈز يىللىق ، ئون يىللىق قەبرىسىنى بۇزۇۋاتىدۇ ، ئۇلار گۇناھ قىلدى ، كەچۈرگۈسىز گۇناھ قىلدى ، ئېھتىيات... ئېھتىيات ، — دېدى .

10 . قاغان نېمە دەيدۇ

ئۇرخۇن ۋە توغلا دەريالىرى ئارىسىدىكى بۇ ساخاۋەتلىك زېمىن ئالەم يارالغاندىن بېرى «تەڭرىلەر جايى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەنىدى . دېمىسىمۇ ، تاغ ـ ئېدىرى ، ئويمان ـ چوڭقۇرى ، ئوت ـ سۈيى ، جاي ـ جايدا يارىتىلغان بۇ ھەممەتلىك يۇرت بېجىرىم بىر ساھىبجامالغا ئوخشايتتى . بۇ ساھىبجامال نۇرغۇن قاغانغا ئۆز قولى بىلەن تاج كىيدۈرگەن ، ئۆز نېمىتى بىلەن تالاي قوۋمنى پەرۋىش ئېتىپ قاتارغا قوشقانىدى .

چوڭ قوۋۇقى كۆنچىقىشقا يۈزلەنگەن ، تاڭ جىلۋىسىنى ، تاڭ قۇياشىنىڭ نۇرلۇق رۇخسارىنى ھەممىدىن ئاۋۋال تاماشا قىلالايدىغان ئوردۇبالىقمۇ دەل مۇشۇ ۋادىدىن ئورۇن ئالغانىدى .

چېكى يوق ئوتلاق ، ياپيېشىل ئورمان ، تاختا ـ تاختا ئېكىنزارلىقلار بىلەن قورشالغان بۇ شەھەر كۆك دېڭىزدا لەيلەپ تۇرغان غايەت زور كېمىدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى . تارام ـ تارام داغدام يوللار بۇ شەھەرگە تۇتىشاتتى . يەتتە ئىقلىمنى باغلاپ تۇرىدىغان كارۋان يوللىرى بۇ شەھەردىن تارىلاتتى . بۇ شەھەردىن تارىلىپ ، تېخىمۇ ئۇزاقتا ، پايانى يوق كەڭ ئۇپۇقتا باش قوياتتى .

ئاقباش تاغلار ۋە تار جىرالاردىن ئېقىپ كېلىدىغان ئۇرخۇن دەرياسىمۇ بۇ زېمىننىڭ قان تومۇرى ، سۈتى ئەلۋەك ئانىسى ئىدى . ئوتلاق ھۆسنىگە كۆمۈش بەلۋاغدەك يارىشىدىغان بۇ ئەزىم دەريا ئېتىز ـ قىرلارنى ، مال ـ چارۋىپايلارنى قاندۇرغاندىن كېيىن قەدىم ناخشىلارغا توۋلىغىنىچە يۇرت شىمالىغا قاراپ ئېقىپ كېتەتتى .

زېمىن قاراۋۇلى ئۆتۈكەن تېغى ئوردۇبالىقنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئاق تۇماق كىيگەن بەقۇۋۋەت يىگىتتەك ، مەردانە قىياپەتتە قەد كېرىپ تۇراتتى . پاناھ ئىزدەپ ، نە ـ نەلەردىن كۆچۈپ كەلگەن سەرسان بۇلۇت تاغ بېلىدىن ماكان تۇتۇپ ئويناپ يۈرەتتى .

يانباغىردىن باشلىنىپ دەريا بىلەن قوچاقلاشقان يېشىل ئوتلاق تۇرلۇك ـ تۇمەن گۈل چېچىلغان كۆك تاۋاردەك رەڭدار ۋە كۆركەم ئىدى . تاقىر قىيا تۈۋىدىكى تاغ باغرىدا ئارچىزارلىق كۆكلەپ تۇراتتى . يانباغىر پەسلىگەنسېرى ، قېرى تاغ تېرەكلىرى ، تېۋىلغا ، ئازغانلار كۆپىيىپ باراتتى . ئازغانلار پاكار چاتقاللارغا ، چاتقاللار بۇلۇق ئوت ـ چۆپلەرگە ئورۇن بەرگەن يانتۇلۇقتا چاپچىپ يۈرگەن تىمەن تايلار ، ئۇيۇر ـ ئۇيۇر قوي ـ پادىسى خۇددى كېچە ئاسمىنىدىكى چوڭ ـ كىچىك يۇلتۇزلاردەك ھەممە يەرگە تارالغانىدى . توقلۇقتىن شوخلۇق قىلىۋاتقان يىلقىلارنىڭ بەس ـ بەس بىلەن كىشنەشلىرى ، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى ، قوي ـ ئۆچكىلەرنىڭ سۇناي چالغاندەك سوزۇپ مەرەشلىرى ئۇچقۇر چوپانلارنىڭ «ھايت ـ ھۇيت»لىرى بىلەن يوغۇرۇلۇپ ، پۈتكۈل ئوتلاقنى چاڭ كەلتۈرەتتى . پاكار دۆڭلەرنىڭ تەسكىيىدىكى ياغاچ ئۆيلەر ۋە ئۇچى ئۇچلۇق كىگىز ئۆيلەر ئاقۇچ تۈتۈن ئارىسىدا ،

www.uyghurkitap.com

تۇمانلىق دېڭىزدىكى چاچما ئاراللاردەك چوقچىيىپ تۇراتتى. كۆشەۋاتقان كالىلارنىڭ ئاياغ ئاستىدىن ئۇچۇپ چىققان بوز تورغايلار كۆك قەرىگە چىقىۋېلىپ ۋىچىرلاپ قوياتتى.

ئالەم تىنچ، ئاسمان ئوچۇق ياز كۈنلىرىدە بۇ كەڭ ئوتلاق مانا شۇنداق قايناپ كېتەتتى.

مىلادىيە 764 - يىلى گۈزەل ياز كۈنلىرىنىڭ بىرى، كۈن ئۆرلىگەن چاغ. ئوردۇبالىق شەھىرىنى مۇشۇ گۈزەل يايلاققا ئۇلايدىغان يىلان باغرى چىغىر يولدا ئاتلىرىنى يورغىسىغا قويۇپ بەرگەن تۆت - بەشچە ئاتلىقنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ناشتىدىن كېيىنلا دۆڭگە چىقىۋېلىپ، شەھەر يولىغا تەقەززالىق بىلەن قاراۋاتقان بىر ئوغۇل بالا بۇ ئاتلىقلارنى تونجى بولۇپ كۆرۈۋالدى - دە، دومىلاپ دېگۈدەك يۈگۈرۈپ چۈشۈۋېتىپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىراشقا باشلىدى.

— دادا، ئەمىرلەشكەر كەلدى، ئەمىرلەشكەر كەلدى...

مېھمانلىق كىگىز ئۆيدە كىگىز پىشۇرۇۋاتقانلارنىڭ ھۈنىرىگە نازارەت قىلىۋاتقان قۇلقارا ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئالدىراپ قالدى. ئۇستىلارغا ئىشنى توختىتىپ، ئۆينى يىغىشتۇرۇشنى تاپىلاپ بولغۇچە، ئەمىرلەشكەرمۇ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قالدى.

قۇلقارا 30 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان، ئۆسكىلەڭ ۋە تەمبەل كەلگەن يىگىت بولۇپ، مۇشۇ يايلاقتا كۆز ئاچقان، دادىسىغا ئەگىشىپ يۈرۈپ، يىلقىلار كەينىدە چوڭ بولغانىدى. ئۇ 14 يېشىدا ئانىسىدىن ئايرىلدى، كۆپ ئۆتمەي دادىسىدىن يېتىم قالدى. قائىدە بويىچە، ئاتا ئىشىغا ۋارىس بولۇپ، تۇنباغا تارخاننىڭ نەچچە يۈز يىلقىسىنى ۋە نەچچە ئون يىلقىچىنىڭ نازارەتچىلىكىنى ئۆز زىممىسىگە ئالدى، زىممىسىگە ئالدى دېگەندىن كۆرە، ھەر ئادەم ۋە ھەربىر ئىشقا قاتتىق تەلەپ قويىدىغان گىجىك تۇنباغا، كالىلىسى ئىشلەيدىغان، مۇشەققەتتىن ۋايسىمايدىغان، كۆڭلى ئاق قۇلقارانى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تاللىۋېلىپ، ئىگىلىكىنىڭ تىزگىنىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى دېگەن تۈزۈكرەك بولاتتى.

تۇنباغا تارخان قۇلقارانى ئۇنىڭ دادىسى ھايات ۋاقتىدىلا كۆزىتىپ يۈرەتتى ، بەزىدە كەينىگە ئادەم سېلىپمۇ باقتۇراتتى. كۆزەتكىنىگە لايىق ، ئۇ قۇلقارانىڭ ئەمگەكچان ۋە چېچەن يىگىت ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئىشەنچلىك مەلۇماتقا ئىگە بولدى. باشقىلارنىڭ مەلۇماتى ۋە ناگان ـ ناگاندا توغرا كېلىدىغان بىۋاسىتە كۆزىتىشلەرگە قارىغاندا ، قۇلقارا ئۆز نەسلى ۋە ئۆز رەڭگى بويىچە بېقىلىدىغان ئاتلارنى بىر ـ بىرىگە ئارىلاشتۇرۇۋەتمەيتتى ، قۇرىقان ئاتلىرىنىڭ نەسلىنى ساپ تۇتاتتى ، يازدا يانباغىردا يايلىتىپ ، قىشتا قىشلاقلاردا باقاتتى ، كۆز كېلىپ ئوت ـ چۆپ پىشقاندا ، ئۆزى قول سېلىپ ئوت ئورۇيتتى ، تايلارنى قېرىندىشىدەك ئاسراپ ، ئۆز ۋاقتىدا تامغىلايتتى ، ئاتلارغا سوغۇق قول تەگكۈزمەيتتى ، يىلقىچى قۇللارغا كۆز ـ قۇلاق بولاتتى ، سالما تاشلاش ، ئايغىر يېچىش ھۈنىرىدە ھېچكىم ئۇنىڭغا يېتەلمەيتتى .

شۇ ۋەجىدىن ، ئۈچ ـ تۆت يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا تۇنباغانىڭ يىلقىلىرى تېزلىكتە كۆپەيدى . ساپ نەسىللىك قۇرىقان ئاتلىرى ئات سودىسىدا قاغان ئاتلىرىدىنمۇ بەكرەك بازار تاپتى . باشقىلارنىڭ ئېيتىشىدەك ، بىر تۇياق ئات قىرىق تەپكە شايىغا ئەمەس ، بەلكى سەكسەن تەپكە ، يۈز تەپكە شايىغا ياراپ تۇردى ، 30 ئاتلىق كىچىك كارۋىنى ئوردۇبالىق بىلەن توققۇز جاۋۇپلار ئارىسىدا ئۆز قەرەلى بىلەن يۈرۈشۈپ تۇردى .

تۇنباغا تارخان بۇنداق ئوبدان ئات سودىسىدىن ، توغرىسى ئاتلىرىنى ئوبدان بېقىپ ، ئوبدان ئاۋۇتۇپ ، بايلىقىغا بايلىق قوشقان قۇلقارادىن بەكمۇ رازى ئىدى . ئۇ ئاتقا ئامراق ئىدى ، قۇلقارانى ئاتتىن بەكرەك ئەزىزلەيتتى .

تۇنباغا سەپەر غوۋغاسى بىلەن بىرەر يىلچە ئاۋارە بولۇپ ، يىلقىلىرىنىڭ ھالىدىن ۋاقتىدا خەۋەر ئالالمىدى ، يېڭى تۇغۇلغان تايلارنى كۆرگۈسى كەلدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوردىدا ، ئۆز ئەتراپىدا يۈز بېرىۋاتقان بەزى ۋەقەلەر ، تېگى يوق ئويلار ئۇنى ئوبدانلا ھالسىرىتىپ قويىدى . ئۇ بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەردىن بىركۈن بولسىمۇ

www.uyghurkitap.com

يىراقراق تۇرۇش ، راۋاب تارىدەك چىڭىپ كەتكەن ئەسەبلىرىنى ئاز - تولا ئارام ئالدۇرۇش ئۈچۈن ، بۈگۈن تاراس بىلەن قۇتلۇققا بىردىن ئاتنى تەييارلاتتى - دە ، ئىككىلا قورۇقچىنى ئەگەشتۈرۈپ قۇلقارانىڭ مەنزىلىگە يېتىپ كەلدى .

قۇلقارا ۋە ئۇنىڭ شوخ ئوغلى ۋەزىر تۇنباغانى يەرنى سۆيگۈدەك ئېگىلىپ تۇرۇپ قارشى ئالدى ، ھەش - پەش دېگۈچىلا پاقلان سويۇپ تەگرىلەر نامىغا نەزىر بەردى ، مېھمانلارغا ئىسرىق سالدى .

تۇنباغا ئاتتىن چۈشۈپ ، ئۇدۇل قۇلقارانىڭ ئۆيىگە كىردى . ئۇ قۇلقارانىڭ بىساتىنى كۆرۈپ بېقىپ ، كۆنى بەك غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈۋاتقان بولسا ، بىرقانچە تەپكە ئاق ماتا ۋە ئازراق تاڭ دۇردۇنى بىلەن تارتۇقلىماقچى بولغانىدى .

دادىسىغا ئەگىشىپلا كىرىپ كەلگەن كىچىك تاراس ئۆي تېمىغا يۆلەپ قويۇلغان بىر يۈگەم چىغ پالازنى كۆرۈپ بەكلا ھەيران قالدى ، بىر بۇلۇڭغا دۆۋىلەنگەن ئاق بولۇتتەك ئاپئاق يۇڭمۇ ئۇنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىدى ، كىگىزچىلەر يىغىشتۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىگەن ئەسۋابلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ :

— ۋەزىر دادا ، ئاۋۇ نېمە ، ئاۋۇلارچۇ ؟ — دەپ سوراۋەردى دادىسىدىن . ئوغلىنى ئۈمىدسىز قالدۇرۇشنى راۋا كۆرمىگەن تۇنباغا :

— ھە ، ئۇمۇ ، ئۇ كىگىز ئېتىدىغان نەرسىلەر ، كىگىز دېگەننى بىلىسەنغۇ بالام ، — دەپ جاۋاب بەردى مۇنداقچىلا قىلىپ .

ساۋاپ تەييارلانغان يۇمشاق يۇڭنىڭ قانداق قىلىپ ھەم قېلىن ھەم پۇختا كىگىزگە ئايلىنىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغان كىچىك تاراس بۇ سىرنىڭ تېگىنى كوچىلاۋەردى .

— كىگىزچى قۇللارغا دېگىن ، ئۇلار كىگىزنى ئېتىۋەرسۇن ، — دېدى ، تۇنباغا ئوغلىنىڭ قىزىقىشىنى ھېسابقا ئېلىپ .

قازاندىكى پاقلان گۆشىنىڭ پىشىشىغا بەرىبىر ۋاقىت كېتەتتى ، ئۇنىڭغىچىلىك ئاتلار ئۇستىدە پاراڭلىشىۋالغىلىمۇ ،

كىـــگىزچىلىك ھۈنىرىنى تاماشا قىلىۋالغىلىمۇ بولاتتى . شۇڭا ، قۇلـقـارانىڭ ئىشارىسى بىلەن بىلىنگىچە يالىڭاچلىنىۋالغان ئۈچ كىگىزچى دەرھال ئۆز ئىشىغا تۇتۇش قىلدى .

ئـۇلار بـــىر دۆۋە كۇزەك يـۇڭنى ئەۋرىشىم چىۋىق بىلەن ئىبدىتلاپ ساۋاپ چىققاندىن كېيىن ، تاراسنى قىزىقتۇرغان ھېلىقى چـىـغ پـالازنـى بىر تېپىك بىلەنلا يەرگە يايدى ، ئاندىن كېيىن مامۇقتەك يۇمشاق يۇڭنى چىغ ئۈستىگە يېيىپ چىقتى ، كۇنجۇت كـۇنـجۇرىسى چېلانغان ئىسسىق سۇنى يېيىتىلغان يۇڭ ئۈستىگە پۈركۈپ بولغاندىن كېيىن ، چىغنى يۆگەپ ، تانا بىلەن مەھكەم بـاغـلـىـدى . ئۆرە تۇرۇپ ، قوللىرىنى كەينىگە قىلىۋالغان ئۈچ كىگىزچى ئاياغلىرى بىلەن چىغنى تېپىپ ، دومىلاتقىلى تۇردى . تاراس بىر تەرەپتە قاراپ تۇرغان قۇتلۇقنى تارتىپ كەلدى ـ دە ، كىگىزچىلەر قاتارىدا تۇرۇپ كىگىز پىشۇرۇشقا باشلىدى .

— گۆش كەلدى ، مانا ، پاقلان گۆشى كەلدى…

ئايالى يىلقىلارنىڭ كەينىدىن كېتىپ قالغاچقا ، پاقلان گۆشىنى ئۆز قـولـى بـىـلەن پىشۇرۇپ كىرگەن قۇلقارا ياغاچ تەڭنىنى تۇنباغانىڭ ئالـدىغا قويـدى . قائىدە يۈزىسىدىن قاقـچىلىك گۆشنى كېسىۋېلىپ ئاغزىغا سالدى .

تۇنباغا مىلىق ـ مىلىق پىشىپ كەتكەن تارغاق گۆشكە ئەمدىلا قـول ئـۇزـىـتىۋىدى ، قۇلقارانىڭ چېچەن ئوغلى تاشقىرىدىن يەنە يۈگۈرۈپ كىردى ـ دە ، ھاسىراپ تۇرۇپ :

— ئا… ئات… ئاتلىق ئادەملەر كېلىۋاتىدۇ ، — دېدى .

— نېمە دېدىڭ ، ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ دېدىڭما ؟

— دېدىمغۇ… ئات… ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ دەپ…

كـۆڭـلى بـىـرنـېـمىنى تۇيدىمۇ ، تۇنباغا ئىتتىك بېشىنى كـۆتۈردى ، گۆشنى تەڭنىگە قويۇپ ، پىچىقنى غىلاپقا سالغاچ ، تالاغا ماڭدى .

ئـۇنـىڭچە ، پەقەت ئىجازەتلىك ئادەملەر ۋە زەر دەستەكلىك

www.uyghurkitap.com

مەنسەپدارلار بۇ سويۇرغال زىمىندا ئىختىيارىچە ئات چاپتۇرۇپ يۈرەلەيتتى ، قارا بۇدۇن① ۋە قارام قۇللار ئۇنداق قىلىشقا پېتىنالمايتتى .

بالىنىڭ ئېيتقىنىمۇ ، تۇنباغانىڭ پەرزىمۇ توغرا بولۇپ چىقتى . ئېتىمۇ ، ئۆزىمۇ چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمگەن بەگبارىس ئىشىك ئالدىدىلا قاراپ تۇراتتى . ئۇ كېسىلىپ تۇرغان دېمىنى ئاران ئۇلاپ :

— ئەمىرلەشكەر جانابلىرى ، چاپسان ئاتقا مىنىسىلە ، قالغان گەپنى يول ئۈستىدە قىلىشارمىز ، — دېدى - دە ، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ، ساغرىسىغا «تارس» قىلىپ بىر قامچا ئۇردى...

ئۇلار بەيگىگە چۈشكەندەك ئات چاپتۇرۇپ ، كەچكە يېقىن ئوردا شەھىرىگە كىرىپ كەلدى ، ئارام ئېلىۋېلىشقىمۇ ئۇلگۈرمەي ، قاغان ھۇزۇرىدا ئۆزلىرىنى كۆردى .

ھەشەمەتلىك كەڭرى دىۋان قورقۇنچلۇق تۇس ئالغانىدى . قاپاق سالغان بۆكۈ قاغان ئالتۇن تەختتە گۆلىيىپ ئولتۇراتتى . ئىچبۇيرۇق ۋە چەتبۇيرۇقلار دىۋان قائىدىسىگە خىلاپ ھالدا قاغاننىڭ چەپ قولىدىن جاي ئېلىشقانىدى . تېكىن - يابغۇلار ، تارخان - سانغۇنلار قاغاندىن پەستە ، يەنى تەخت ئالدىدىكى پەگادا يېتىم بالىدەك بويۇن قىسىپ تۇرۇشاتتى . تۇنباغانى ئەجەبلەندۈرگىنى شۇ بولدىكى ، بۇ يىغىلىش قەرەللىك بولۇپ تۇرىدىغان توققۇز بۇيرۇق كېڭەشىگىمۇ ، نەزىر - چىراغ مۇراسىمىغىمۇ ئوخشىمايتتى . قاغان ئەتراپىدا يا تۇركەن قاتۇن ، يا قارا باخشى كۆرۈنمەيتتى .

بەگبارىس قايتىپ كېلىۋېتىپ : «پاراڭلاردىن قارىغاندا ، قاغانىمىز ھېلىقى ئورا كۆز سوغداقلار بىلەن ئىككى كېچە - كۈندۈز ھەمسۆھبەت بولۇپتۇدەك ، پەرمانبەگنىڭ گېپىچىمۇ ، ئۇ بۈگۈن مۇھىم بىر قارارنى جاكارلايدىغان ئوخشايدۇ . ئۇ سوغداقلار

---

① قارا بۇدۇن — پۇقرا ، شۇ زاماندىكى تۆۋەن قاتلام .

قاغانىمىزنىڭ كۆزىنى بوياپ ، قاغانلىقىمىزنىڭ زېمىنىغا بىرەر ئىش قىلىپ يۈرگەن بولمىسۇن دەپ كۆپ خاۋاتىرلەندىم . چوڭ پىشكەللىك يۈز بەرمەستە قاغانىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ بېقىپ ، گېزى كەلسە ئىككى ئېغىز نەسىھەت قىلارمىكىن دېگەن ئۈمىدتە سىلىنى مالال قىلدىم . ئۆزلىرىگە مەلۇم ، قاغان جاكاسى ئاتقان ئوق ، ئوق ئېتىلىپلا قالسا ئۇنى قايتۇرۇپ بولمايدۇ » دېگىنىدە ، تۇنباغا قارا باخشى بېشارەت بەرگەن پالاكەتنىڭ بۇنداق تېز يۈز بېرىشىگە ئانچە ئىشەنمىگەن ، «چوڭ ئىش بولسا ۋەزىرلەر كېڭىشى ئۆتكۈزەر ، كېڭەش ئۆتكۈزسە ئۆزىنى مەسلىھەتكە چاقىرار ئىدى » دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەنىدى .

بىراق ، تۇنباغا بىرەر كىمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدىغانداك قىياپەتتە قاپاق تۈرگەن قاغاننى ، ئەيىبكاردەك باش ئېگىشكەن ۋەزىر - سانغۇنلارنى ئاستىرتىن كۆزىتىپ چىققاندىن كېيىن ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىغا ، ئويلىمىغان بىرەر ۋەقەنىڭ يۈز بېرىدىغىنىغا سۆزسىز ئىشەندى . قانداق كېڭەش بولسا بولسۇن ، پەرمان بىلەن بولۇۋاتقان بۇ سورۇندا قاغانلىقنىڭ ئەمىرلەشكەر ۋەزىرىنىڭ ئېتىبارسىز قالدۇرۇلغىنى تۇنباغاغا ئەلەم قىلدى ، قارا باخشىنىڭ «كۆرۈۋاتىمەن ، جەھەننەمدىن قېچىپ چىققان تۆت ئەرۋاھنى كۆرۈۋاتىمەن ، ئەنە ، ئۇلار ئاتا - بوۋىمىزنىڭ مىڭ يىللىق ، يۈز يىللىق ، ئون يىللىق قەبرىسىنى بۇزۇۋاتىدۇ » دېگەن بوغۇق ئاۋازى قۇلاق تۈۋىدە قايتا جاراڭلىدى .

خۇددى بىر كومزەك ئوغا ئېچىۋالغاندەك ئاچچىق يۇتۇۋالغان تۇنباغانىڭ خىيالى بىر باشقا چىققۇچە ، قاغان زورىغا كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ :

— ئى سادىق ۋەزىرلىرىم ، باتۇر سانغۇنلىرىم ، بۈگۈن مۇشۇ ئۇلۇغ كۈن ، ئۇلۇغ دەقىقىدە ، تەڭرىلەرنىڭ تەڭرىسى مانى بورخانىنىڭ ئىرادىسى بىلەن سىزلەرگە تۆت ئىززەتلىك مېھماننى تونۇشتۇرىمەن ، — دېدى - دە ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئۈچ مەرتەم چاۋاك چالدى . چاۋاك بىلەن تەڭ ، دىۋانىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى

دۇردۇن پەردە ئاستا قايرىلدى . پەردە ئارىسىدىن ئاق پەرجە ، قارا قالپاق كىيىۋالغان ساقاللىق موژاك ، ئارقىدىنلا موژاك بىلەن ئوخشاش تەقلىدتىكى ئۈچ سوغداق چىقىپ كەلدى ـ دە ، كەلگەنچە كېلىپ قاغاننىڭ ئوڭ تەرىپىدىن ئورۇن ئېلىشتى . موژاك تەكەببۇرانە نەزەر بىلەن گۇناھكارلارچە بېشىنى سالغان دىۋان ئەھلىگە سۈۋارىسىغا قاراپ چىققاندىن كېيىن ، قاغانغا تەزىم قىلدى . قاغان سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ۋەزىرلىرىم ، سانغۇنلىرىم ، ئون ئۇيغۇر ، توققۇز ئوغۇز ئۇيغۇرلىرىم ، مۇشۇ كۈن ، مۇشۇ دەقىقىدىن باشلاپ ، يورۇقلۇق دۆلىتىنىڭ يەكتاسى بولمىش مانى بورخاننىڭ مۇبارەك دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار قىلىپ تەيىن قىلدىم . مادراسپانتىنىڭ شاگىرتى بولمىش ھۆرمەتلىك موژاكنى بەش تەڭرىگە ۋەكىل قىلىپ ، قاراڭغۇ دىلىڭلارنى يورۇتۇشقا ، زارۋاننىڭ ماھىيىتىنى تونۇتۇشقا مۇئەككەل قىلدىم ، قېنى ئوقۇڭلار ، پىركامىل موژاكقا ئەگىشىپ ئوقۇڭلار…

— باغ ، — دېدى ، موژاك دىۋان ئەھلىنى ئۆزىگە ئەگىشىپ ئوقۇشقا دالالەت قىلغاندىن كېيىن . لېكىن ، ئۇنىڭغا قاغان ۋە ئىككى ۋەزىردىن ئۆزگە ھېچكىم ئەگەشمىدى .

— روشان ، زائور ، زېرۋېت ، — دېدى ئۇ يەنە تېخىمۇ قاتتىق تەلەپپۇزدا . بۇ قېتىم يەنە ھېلىقىلار ئەگىشىپ ئوقۇدى . قاغان ۋەزىر ـ سانغۇنلارغا يەپ كەتكۈدەك ئالايغاندىن كېيىن ، تەلەپپۇزى غەلىتە بولسىمۇ ، موژاكقا ئەگىشىپ دۇرۇت ئوقۇيدىغانلار ئاستا ـ ئاستا كۆپىيىشكە باشلىدى .

تومۇز ئايلىرىدىمۇ تىترەپ تۇرغان تۇنباغاننىڭ ئاغزى نېمىشقىدۇر گەپكە كەلمىدى . ئۇنىڭ قېنى بوران سوققان كۆل سۈيىدەك قالايمىقان مەۋج ئۇراتتى ، مېڭىسى يەل سالغاندەك چىڭقىلاتتى ، ئاھانەت ۋە خورلۇق ھېسسى شەكىلسىز بىر قۇرتقا ئوخشاش ، يۈرەك ـ باغرىنى رەھىمسىزلەرچە غاجىلىماقتا ئىدى .

ئۇ قارا باخشىنىڭ ھېلىقى قورقۇنچلۇق بېشارىتىنى كۆڭلىدە مىڭ قېتىملاپ تەكرارلاپ چىقتى ، جاراھەتلىك يۈرىكىنىڭ قانلىق

قاتلىرىدا پەيدا بولغان بىر ھەق سادانى قاغان ئالدىدا ، دىۋان ئەھلى ئالدىدا ئاشكارىلىماقچى بولدى . «لېكىن نېمە ئىلاج ، بەگبارىسىنىڭ ئېيتقىنى توغرا ، قاغانىنىڭ جاكارسى خۇددى ئاتقان ئوق ، ئوق ئېتىلغانىكەن ، ئۇنى قايتۇرۇپ بولاتتىمۇ ؟ »

— باغ… روشان… زىرۋېت…

شۇ ئەسنادا تۇيۇقسىز داپ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى . كۆزى چەكچەيگەن بۆكۈ قاغانمۇ ، دۇرۇتتىن ئازغان سوغداقلارمۇ ۋە ۋەزىر ـ سەردارلارمۇ دىۋان ئىشىكىگە قاراشتى . قورۇقچىلارنىڭ كالتىكىگە پەرۋا قىلماي داپ چالغانچە كىرىپ كەلگەن باتۇر كىشى — تونى يىرتىلغان ، باش ـ كۆزلىرى تىلغانغان غەزەپلىك قارا باخشى ئىدى . ئۇ داپقا كەلتۈرۈپ ئۈنلۈك ۋارقىرايتتى :

— كۆرۈۋاتىمەن ، جىن ـ شاياتۇنلار ماكانىدىن قېچىپ كەلگەن تۆت ئەرۋاھنى كۆرۈۋاتىمەن . ئۇلار ئاتا ـ بوۋىمىزنىڭ مىڭ يىللىق ، يۈز يىللىق ، ئون يىللىق قەبرىسىنى بۇزۇۋاتىدۇ . ئۇلار گۇناھ قىلدى ، كەچۈرگۈسىز گۇناھ قىلدى…

دىۋانبېگىدىن بۇيرۇق ئالغان قورۇقچىلار قارا باخشىنى شور سوقاندەك كالتەكلەيتتى ، ئاغزىنى لاتا يىرتقاندەك يىرتاتتى ، گېلىنى بوغاتتى ، دېپىنى تارتىۋېلىپ يەرگە ئۇراتتى . قارا باخشى كالتەك زەربىدىنمۇ ، مۇشت ـ تېپكىلەردىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرمايتتى ، جېنىنىڭ بارىچە غوۋغا سالاتتى :

— كۆرۈۋاتىمەن… كۆرۈۋاتىمەن…

قارا باخشى مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان تاياق ـ توقماق ئالدىدا دەم يىقىلىپ ، دەم ئۆرە بولاتتى ، كەسلەنچۈكتەك ئۆملەيتتى ، تامدەك تاتارغان بۆكۈ قاغانغا ئورۇق بارمىقىنى چىنەپ تۇرۇپ ، قاقاقلاپ كۈلەتتى ، كىرىشكەن چىشلىرى ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىققان بۇ كۈلكە شۇنچىلىك ئاچچىق ۋە مەسخىرىلىك ئىدىكى ، بۇ كۈلكە ئاسىي قاغانغا ئوق بولۇپ قادىلاتتى ، قاغان غەزەپ قىلاتتى ، قارا باخشى ئۇنى كۆزگە ئىلىپمۇ قويمايتتى . ئۆزۈن يىللاردىن بېرى ، ياق ، تېخى تۇنۇگۇنكى ئاخىرقى ئىبادەتكىچە تەڭرىدەك ئۇلۇغ ،

www.uyghurkitap.com

ئۆلگىنىدەك ئابرۇيلۇق بولغان بۆكۈ قاغان بۇگۇن ئېتىقادىدىن يۈز ئۆرۈگەن سەۋەبلىك، بىر يارىماس مەخلۇققا، بىر بىچارە بايقۇشقا ئايلانغانىدى.

— تەڭرىم ئۆلگىن، ئىمانىم بىلەن، ۋىجدانىم بىلەن، ئاق يۈزۈم بىلەن دەرگاھىڭغا كېتىدىغان بولدۇم، ئى تەڭرىم ئۆلگىن…

قاغان تەلۋىلەردەك غەزەپلەندى، قورۇقچى بېشىغا خىرقىراپ دېدى:

— ئېلىپ چىقىڭلار بۇ ساراڭ باخشىنى، كاللىسىنى كېسىپ، مۇرىتلىرىغا ئىبرەت قىلىڭلار!

قارا باخشى تاش - توقماقلارغا ئۆزىنى ئۇرۇپ، يارىلانغان ئەركەك شىردەك ھۆركىرەيتتى، ئېتىقادى ئۇچۇن جان تىكەتتى، ئېتىقادىنىڭ قۇدرىتىنى نامايىش قىلاتتى، ئادەمنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغىنى، تىلغانغان تېنى كونا جۇۋىدەك تىتىلىپ، ئۇن ئۆكۈزنىڭ قېنىچىلىك قان ئاققان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا تاقلاپ يۈرەتتى.

قورۇقچىلار بوي بەرمەيۋاتقان قارا باخشىنى تەرەپ - تەرەپتىن ئىسكەنجىگە ئالدى ۋە پۇتلىرىنى چۇل - چۇل قىلىۋەتكەندىن كېيىن، تاپنى سۆرىگەندەك سۆرىگەن پېتى دىۋان ئىشىكىدىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

«ئېتىقاد دېگەن ئاددىي بىر نەرسە. بىراق، ئۇ ئىنسان روھىدىن ئورۇن ئالغان ھامان شۇنداق ئۇلۇغلۇقلارغا ئېرىشىدۇكى، ئۆزى بىلەن ئويناشقانلار ئۇچۇن ئۇ قىيان دېسە قىيان، بوران دېسە بوران، ئوت دېسە ئوت، تەڭرى دېسە تەڭرى. بىلىش لازىم، جاھاندا ئويناشقىلى بولمايدىغان نەرسىمۇ مانا مۇشۇ تۆت نەرسە، ئېتىقاد بىلەن قوشقاندا جەمئىي بەش نەرسە…» لېۋىنى چىشلەپ قان قىلىۋەتكەن تۇنباغا ئۆزىنى زورىغا بېسىۋالدى، مۇشۇلارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەچ، ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى: «ئۇلۇغ تەڭرىم، قاغانىمغا مەغپىرەت قىلغايسەن، ناھەق قان تۆككەن گۇناھىدىن ئۆتكەيسەن…»

تۇنباغا قاغان ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىدى، ئىنساپ ۋە ئادالەت

www.uyghurkitap.com

تىلىدى . بىراق ، بۇ ھاقارەتلىك كۆرۈنۈش ، بۇ نومۇسلۇق كۈن ئۇنىڭ يۈرىكىدە مەڭگۈلۈك قارا ئىز قالدۇردى .

11 . ئەھۋال ئۆزگەرمەكتە

ئاپتاپلىق سۈزۈك ئاسمان ، خۇش ھىدلىق سالقىن ھاۋا ، ئالەم كەبى كەڭرى زېمىن ، دىلغا يېقىن بەلەن كۆيلەر...

يايلاقتىكى ھەممە نەرسە يايلاق سېغىنىپ كۆزى تۆت بولغان قۇتلۇقنى ئۆز ھۆسنىگە ئەسىر قىلىۋالدى . شەھەر قاتىلاڭچىلىقلىرى بىلەن يېگىلەپ قالغان تېنى بىردىنلا كېڭەيگەندەك ، كۆزى ئېچىلىپ ، تاۋى ئۆسۈپ قالغاندەك ھېس قىلدى . قۇلقارا چاكار بولسىمۇ ، ھۈنىرى كۆپ ، ئىشنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان چاكار ئىكەن . ئۇ قۇلقارادىن ئات ئۈستىدە ئۆرە تۇرۇش ، ئات قورسىقىغا چۈشۈۋېلىپ يادىن ئوق ئۈزۈش دېگەندەك ئۆزى بىلمەيدىغان ئەپچىل ماھارەتلەرنى خېلى پىششىق ئۆگىنىۋالدى .

ئىرادىسى بويىچە بولغاندا ، قۇتلۇقنىڭ بۇ يەردە بىرەر يىل ، بىرەر ئاي ، ھېچبولمىسا بىرەر ھەپتە تۇرغۇسى بار ئىدى . لېكىن ، ئاتاق دادىسىنىڭ خۇددى شەھەرگە ئوت كەتكەندەك ئالدىراپ كېتىپ قېلىشى ئۇنى خاۋاتىرلەندۇرۇپ قويدى . قارا باخشى پال ئاچقان چاغدا ئۇنىڭ چىرايى بۆلەكچىلا ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى . بۇ قېتىممۇ شۇنداق بولدى . بەگبارس قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىۋىدى ، ئۇ يەنە شۇنداق ئۆڭۈپ كەتتى ، ھەتتا تاراسقا ، قۇتلۇققا خوش دېيىشنىمۇ ئۇنتۇدى .

قۇتلۇق تۇنجى كۈنى يايلاق قىزىقچىلىقلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ شۇ كۈنى يۈز بەرگەن بۇ بىنورمال ئىش ئۈستىدە ئويلاشقا چولىسى تەگمىدى . ئىككىنچى كۈنى كېچىسى ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ، دادىسى بىلەن بىللە قايتمىغىنىغا ، ئوغۇل بولغاندىكىن ، ھەر ئىش بولسىمۇ دادىسىنىڭ يېنىدا دەرقەمتە تۇرمىغىنىغا

پۇشايمان يەپ قالدى ـ دە ، ئۇچىنچى كۈنى تاڭ يورۇشىغىلا تاراسنى كۆندۈرۈپ ، شەھەرگە قايتتى .

قۇتلۇق چوڭ قوۋۇقتىن كىرىپلا شەھەر ئىچىدىكى ئەڭ ئۇششاق ئۆزگىرىشلەرنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىدى . ئۇنىڭچە ، ئادەتتە پاكىز شىشىدەك سۈزۈك تۇرىدىغان تىنىق ئاسمان بۈگۈن نىمىشقىدۇر چالما رەڭگىگە كىرىپ قالغان ، ئەكسىچە ، يەر بېتى بولسا خۇددى مىس داشقىلىدەك سۇس يېشىل رەڭ ئالغانىدى . كۆك يۈزىدە توپ ـ توپ بولۇپ ئۇچۇپ يۈرىدىغان موللاقچى كەپتەرلەرمۇ ، كۆك شايىغا سىزىپ قويغان سۈرەتتەك جىم تۇرۇۋالىدىغان لەيلەك ، سارلارمۇ ، شوخ يىگىتلەر ئىسقىرتقاندەك سايراپ قويىدىغان بوز تورغايلارمۇ كۆرۈنمەيتتى . شەھەر سېپىلىمۇ ، تۇتاش كەتكەن لەمپىلىك ئۆگزىلەرمۇ پاكارلاپ قالغاندەك قىلاتتى . داغدام يوللار ، كوچا ـ كويلار گۆرىستاندەك جىمجىت ئىدى . كېلىپ ـ كېتەرلەرمۇ قورسىقىدا گېپى بار ئادەمدەك ، ئۈن ـ تىن قىلىشمايتتى . دۇكاندىكى دۇكاندارمۇ خۇددى خېرىداردىن رەنجىپ قالغاندەك ، زۇۋانسىزلا ئولتۇراتتى . سايىلەرگە كىرىۋېلىپ ، ئىتىكى بىلەن يەلپۈنگەچ مۈگدىشىدىغان بوۋايلارنى ، غۇزمەك بولۇۋېلىپ خامانغا چۈشكەن قۇچقاچتەك چۇرۇقلىشىدىغان باللارنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئۇلارنىڭ ئورنىنى چۈمۈلىدەك پىتىرىشىپ يۈرگەن ئاتلىق ۋە پىيادە قوراللىقلار ئىگىلىگەنىدى .

قۇتلۇق ياندىشىپ كېلىۋاتقان تاراسقا قاراپ ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ ، بوغۇزىغا كەلگەن گېپىنى يەنە يۇتۇۋەتتى . ئۇنىڭچە ، تاراس بىلەن مۈگدىشىش كالىنىڭ قۇلىقىغا راۋاب چالغاندەكلا بىر ئىش بولاتتى . دېمىسىمۇ ، ئۇ قۇتلۇقتىن نەچچە ياشلا كىچىك بولغىنى بىلەن ، جىرىڭلاپ تۇرىدىغان باللاردىن ئەمەس ئىدى . ئەتىگەندىن كەچكىچە ، خۇددى تىلتۇمارىنى يوقىتىپ قويغاندەك روھسىز ۋە خىيالچان يۈرگىنى يۈرگەنىدى . سەزگۈر ئادەملەرگىلا ئەمەس ، بەلكى ئەقلى گال ئادەملەرگىمۇ تەسىر قىلىدىغان روشەن ئۆزگىرىشلەرمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى قوزغىيالىشى ناتايىن ئىدى .

شەھەردىكى ئىشلار راستتىنلا ئىزىدىن چىققانمۇ ، ياكى ئۆزىگە شۇنداق تۇيۇلدىمۇ ، ئىشقىلىپ قۇتلۇق تامغا ئۇيسۇۋالغاندەكلا گاڭگىراپ قالدى . ھەممىگە ھەيران بولغان پېتى ئۆيىگە قايتىپ كەلدى . يولدا «دادامدىن تولا ئەنسىرەپ ، بەلكى گۇمانخور بولۇپ قالغاندىمەن ، كۆرگەن ئالامەتلەر بەلكى خىيالىمدۇر ، بەلكى ھەممە نەرسە ئۆز جايىدىدۇر...» دەپ كەلگەن بولسا ، بوسۇغىغا قەدەم قويغان ھامان بۇ ئويىنى تەرك قىلدى .

چۈنكى ، شەھەر كوچىلىرىدىلا ئەمەس ، ئۆيىدىمۇ نىمىلەردۇر ئۆزگەرگەن ، ئۆزگەرگەندىمۇ ئادەمنى ئويلاندۇرغۇدەك ئۆزگەرگەندى .

قۇتلۇق ھويلىغا كىرە ـ كىرمەيلا :

— دادا ، بىز قايتىپ كەلدۇق ، — دەپ خۇشال ۋارقىرىۋىدى ، ھويلىدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى ، ھەتتا ھاردۇق سورايدىغان ۋە ئات تىزگىنىنى قولىدىن ئالىدىغان مۇلازىملارمۇ كۆرۈنمىدى . بوسوغىدا بىردەم تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن ، ئات يايلىنى تاراش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان تاراسنى تالادا قالدۇرۇپ ، ئىشىكنى قوش قوللاپ ئىتتىرىپ ئۆيگە كىردى ، بەگبارس بىلەن روبىرو ئولتۇرغان دادىسىنىڭ نىمىلەر ئۇستىدىدۇر قىزىشىپ سۆزلەۋاتقىنىنى كۆرۈپ ، پەگەدىلا توختاپ قالدى .

ئۇلار پەس ئاۋازدا سۆزلىشەتتىيۇ ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قوللىرىنى قىلىچ ئۇرغاندەك سىلكىيتتى ، چىرايىمۇ چوڭ دۈشمەنگە دۇچ كەلگەندەك جىددىي تۈس ئالغانىدى . بىر چاكار جىگدە سىقىپ ئۇسسۇلۇق تەييارلاۋاتاتتى ، قالغانلىرى قوتاز قۇيرۇقى يەلپۈگۈچ بىلەن ھە دەپ چىۋىن قورۇماقتا ئىدى .

قۇتلۇق نىمە قىلارىنى بىلمەي ، پەگادىلا تۇرىۋەردى ، بۇ ھال باشقىچە تۇيۇلدىمۇ ، تۇنباغا قۇتلۇق تەرەپكە بۇرۇلدى ـ دە ، كەسكىن تەلەپپۇزدا :

— بوسۇغىدا تۇرساڭ يامان بولىدۇ ، چوڭلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالغۇچە چاپسان چىقىپ ئىتىڭنى سوۋۇت ! — دىدى ئاچچىق

قىلغاندەك .

چوڭلارنىڭ سۆھبىتىگە قۇلاق سېلىش قۇتلۇقنىڭ خىيالىغا كىرىپىمۇ چىقمىغانىدى . قۇلاق سالدى دېگەندىمۇ ، يەر تېگىدىن چىققاندەك پەس ۋە باش - ئاخىرى يوق گەپلەردىن ئۇ ھېچنېمىنى ئاڭقىرالمايتتى .

قۇتلۇقنىڭ غۇرۇرى زەربە يېدى ، قارىغا كەتكەن گۇناھكاردەك ئازابلاندى ، دادىسىنىڭ ئۆزىنى خاتا چۈشەنگىنىگە قورسىقى كۆپتى . «چوڭلارنىڭ گېپىگە قۇلاق ساپتىمىشمەن تېخى ، قۇلاق سالسام نېمە بوپتۇ ، ھېچنېمىنى چۈشەنمەيدىغان بوۋاق بالىمىدىم - يا ؟ بۇرۇتۇمنىڭ خەت تارتىپ قالغىنىنى كۆرمىدىمىكىنە ئۇلار ؟...»

قۇتلۇق ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ ، قايتىپ كەلگىنىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرمەكچى ، ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولدىيۇ ، جاھىللىقى تۇتۇپ بۇ خىيالىنىمۇ چۆرۈپ تاشلىدى ، ئىككى قەدەم كەينىگە داجىپ ، شارتتىدە بۇرۇلۇپ تالاغا چىقىپ كەتتى .

ئۆزى ئويلىغاندەك ، قۇتلۇق خېلىلا چوڭ بولۇپ قالغانىدى . ئاتا مىراس جاھىللىقى ۋە زىيادە غۇرۇرى تۇپەيلى بىردەملىككە «خورلانغان» بولسىمۇ ، لېكىن ئاتا مىراس سالماقلىقىمۇ تەخىرسىزلا ئۆزىنى كۆرسەتتى ۋە تاپتىن چىققان ئەقلىنى يەنە تېزدىنلا ئۆز قېلىپىغا چۈشۈردى ، تاشقىرىغا چىقىپ ئېتىنى سوۋۇتقاچ ، ئۇزۇلۇپ قالغان ئويىنى يەنە ئۇلىدى :

«دادام بىلەن بەگبارس تاغام ئىشىك - تۈڭلۈكنى دۈملىۋېلىپ زادى نېمە ئىش قىلىدۇ ، ئۇلار نېمە ئۈچۈن بۇنچە غەمكىن ۋە پاراكەندە ، دادام نېمىدەپ يوقىلاڭ بىر ئىش ئۈچۈن بۇنچە تېز تېرىكىپ كېتىدۇ ، بۇلارنىڭ شەھەردىكى ئۆزگىرىشلەر بىلەن قانداق ئالاقىسى بار ، بۇ يەردە زادى نېمە ۋەقە يۈز بەردى ؟...»

كۈنلەر ئۆتتى . قۇتلۇقنىڭ ئويلىرىمۇ بىر باشقا چىقمىدى . غەلىتىلىكلەر ئاستا - ئاستا يوق بولۇپ ، ھەممە نەرسە ئەسلىگە قايتتى . پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان ئىبادەت ۋە نەزىر - چىراغلار سوغۇق سۇ قۇيغان قازاندەك جىمىپ قالغاندىن ئۆزگە ، تۇرمۇش

يەنە ئۆز يولى بىلەن داۋام قىلىۋەردى . ھاۋانىڭ قىزىتمىسى يېنىپ ، دەرەخلەر قەددىنى رۇسلىدى ، ئوت - چۆپلەر بېشىنى كۆتۈردى .

بىراق ، تۇنباغانىڭ چۈشۈپ كەتكەن بېشى قايتا رۇسلانمىدى ، نىمە ئۈچۈندۇر ئاشكارا ئىبادەتتىن يوشۇرۇن ئىبادەتكە ئۆتتى ، دىۋانغىمۇ ئانچە كۆپ بارمايدىغان بولۇۋالدى .

ئەپتىدىن ، ئۇنىڭ كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان بىرەر دەردى باردەك قىلاتتى ، تۇرۇپ ئۇھ تارتىپ ، تۇرۇپ بىئارام بولاتتى . قۇتلۇققا تۇگۇل ، تاراسقىمۇ ، كەدىرەگىمۇ چىش يىرىپ گەپ قىلمايتتى ، پات - پات كېلىپ تۇرىدىغان بەگبارىستىن ئۆزگە ، ھېچكىمگە ئوچۇق چىراي كۆرسەتمەيتتى ، پەگادا ئۇيان مېڭىپ ، بۇيان مېڭىپ ، بارماقلىرىنى بېسىپ نىمىلەرنىدۇر سانايتتى ، گېپى ئازلاپ ، چاكارلارنى دۆشكەلەشلىرى ئاۋۇپ بارماقتا ئىدى .

بىر كۈنى تۇنباغا ئۆتۈكەنگە ئىبادەتكە كېتىشىگىلا ، ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بەگبارىس كېلىپ قالدى . قۇتلۇق بىلەن ئادەتتىكىدەك سالاملاشتى . ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئەمىرلەشكەر قايتىپ كەلگۈچە ساقلايدىغانلىقىنى ئېيتىپ سۇپىغىلا باداشقان قۇردى . ئۇزايىدىن ئۇ بىرەر مۇھىم ئىش بىلەن ئەمەس ، بەلكى مۇنداقچىلا كەلگەندەك قىلاتتى .

يۈزى گۆشلۈك ، ئۆڭى قىزىل ، جۈغى ئارا ۋە پاكارراق كەلگەن بەگبارىس ھېسابتا تۇنباغانىڭ بىردىنبىر يېقىنى ئىدى . ياش قۇرامدا تۇنباغادىن سەل كىچىك ، مەرتىۋىدە ئىككى بەلدەم تۆۋەن بولغىنى بىلەن ، يۈزباشىدىن ئون نەچچىسى ، مىڭباشىدىن بىرنەچچىسى ئۇنىڭ ئاغزىغا قارايتتى . جەڭ بولغاندا جەڭگە كىرەتتى . جەڭگە كىرسە ئولجىسىز قايتمايتتى . جەڭ بولمىسا ئات سودىسى قىلاتتى . پەقەت زەردارلار ۋە غالىب سانغۇنلاردىلا بولىدىغان ھاكاۋۇرلۇق بەگبارىسنىڭ خۇلقىدىمۇ ئاشكارا ئىدى .

بەگبارىسنىڭ بۇ مىجەزىنى تۇنباغا ئۇنچە زىغىرلاپ كەتمىگىنى بىلەن ، بۆكۆ قاغان چورتلا ياقتۇرمايتتى . پەقەت جىڭ باسقۇدەك

گۇناھ تاپالمىغاچقىلا ئۇنىڭغا يول قويۇشقا مەجبۇر ئىدى.

بەگبارىس بۆكۈ قاغاننىڭ ئويلىرىدىن ئەلۋەتتە خەۋەردار ئىدى. لېكىن، قاغان بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا تۇنباغادەك چوڭ ۋەزىرنىڭ بولغانلىقى، لەشكەرلىرىنىڭ جانبازلىقى، پەرمانبەردارلىقى سەۋەبلىك بېشىنى ئۇستۇن، كۆڭلىنى توق تۇتۇپ يۈرەتتى، بىرەر تاسادىپىيلىق يۈز بەرسىمۇ ئۆز كۈچىگە ئىشەنچ قىلالايتتى.

قاغاننىڭ سوغداقلارنى ئۇستاز تۇتۇپ، سۇلالىنىڭ يېغىرىغا تەگكەنلىكى، توغرىسى، چوڭ ئوردا بىلەن بولغان ئات سودىسىنى بۇزۇپ، چۆنتىكىگە چۈشەي دەپ قالغان بىھېساپ پۇل - پۇچەكتىن قۇرۇق قالدۇرغىنى ئۈچۈن، بۇ دورەم ئۇ بۆكۈ قاغاندىن تازا خاپا بولدى، ئويلا - ئويلا ئاخىر «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» دېگەن يەرگە كەلدى - دە، بۇ ئوينى تۇنباغاغا ئېيتتى.

ئۇ باشتا، ئېغىزغا ئالسا تىل كۆيىدىغان، قاغان بىلسە باش كېتىدىغان بۇ ئوينى تۇنباغا شۈبھىسىزلا قوبۇل كۆرىدۇ، دەپ پەرەز قىلغانىدى. بىراق، تۇنباغا ئۇنىڭ بۇ ئوينى ئاڭلاپ دەماللىققا چۆچۈپمۇ كەتمىدى، ماقۇلمۇ كۆرمىدى، بەگبارىسنىڭ سۆزى تۈگىگەن ھامان:

— ھازىر ۋاقتى ئەمەس، — دەپلا گەپنى ئۈزۈۋەتتى. بىرقانچە قېتىملىق خاس سۆھبەتتە بەگبارىس بۇ ئوينى قايتا - قايتا دەلىللىگەنمۇ بولدى، بىراق تۇنباغا «ھازىر ۋاقتى ئەمەس» دېگەن گېپىدە يەنىلا چىڭ تۇردى، قاچان ۋاقتى كېلىدىغانلىقىنىمۇ ئېيتمىدى...

بەگبارىس يانپاشلاپ يېتىۋېرىپ، زېرىكتى، قايتىپ كېتەي دېسە كۆڭلى ئۇنىمىدى، ئاخىر تاراس بىلەن قىلىچ ئويۇنى قىلىۋاتقان قۇتلۇقنى چاقىرتىۋالدى - دە، تاغدىن - باغدىن سۆزلەشكىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ پارىڭى بېرىپ - بېرىپ مۇھىم ئىشلارغا كۆچتى. قۇتلۇق پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ سورىدى:

— سانغۇن ئاكا، دەپ بېرىڭە، دادامغا نېمە بولدى؟

www.uyghurkitap.com

بەگبارس گەپنى چاقچاققا بۇراپ جاۋاب بەردى :

— داداڭغا نېمە بولاتتى ، ئۇ سەللىمازا ساق تۇرۇپتۇغۇ .

— ساق تۇرۇشىغۇ تۇرۇۋاتىدۇ ، شۇغىنىسى ، ئۇ بۇرۇنقى دادامغا ھەرگىز ئوخشىمايدۇ .

ھېلىقى كۈندىن باشلاپ ، تۇنباغاننىڭ كەم سۆز ، ئويچان ۋە چېچىلغاق بولۇپ قالغانلىقى بەگبارسقىمۇ ئايانىدى . ئۇ قۇتلۇقنىڭ ئەقىللىق بالا ئىكەنلىكىگە قول قويسىمۇ ، ئۇنى تۇنباغادىكى بۇنداق نازۇك ئۆزگىرىشلەرگە دىققەت قىلار دەپ ئويلىمايتتى . ئۇ قۇتلۇققا «يالت» قىلىپ قارىۋالدى ـ دە ، زورىغا كۈلۈپ قويدى .

— ھا… ھا… نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ قۇتلۇق بالام ، چوڭلارنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئويلايدىغانلىرى بولىدۇ ، نېمە ئويلىغىنىنى ئۇششاق بالىلارغا دەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوقتە…

بەگبارس بۇ گەپلەرنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى ، گېپىنىڭ ئاخىرى ئاغزىدىن چىقىپ بولغۇچە ، قۇتلۇقنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغىنىنى تۇيۇپ ، دۇدۇقلىدى .

بەگبارسنىڭ بەئەينى دادىسىدەك ، ئۆزىنى كىچىك بالا دەپ كۆزگە ئىلمىغىنى قۇتلۇقنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى ، يۈزى قىزىرىپ ، قۇلاقلىرى قىمىرلىدى ، دادىسىنى كەچۈرگىنى بىلەن بەگبارسنى كەچۈرگۈسى كەلمىدى .

— خوش بولۇپ كېتەي ، ئەمدى مېنى كىچىك بالا دەۋەرمەڭلار ، ئاڭلىسام ، سىلەرمۇ مەندەك ۋاقتىڭلاردا يۈز لەشكەرگە يۈزباشى بوپتىكەنسىلەرغۇ ، — دېدى كۆچىنى نامايان قىلماقچى بولغاندەك مۇشتىنى تۈگۈپ .

قۇتلۇق راست سۆزلەۋاتاتتى . ئاشۇ يىللىرى دۈشمەن قارا بوراندەك يوپۇرۇلۇپ كەلدى ، تۇنباغامۇ ، بەگبارسمۇ بويى ئاتقا يېتەر ـ يەتمەيلا ، يۈز ئەمەس ، بەلكى مىڭ لەشكەرگە سەردار بولۇپ جەڭگە كىردى . چوڭلار بىلەن تەڭ تۇرۇپ ئۇر ـ چاپ قىلىپ ، چوڭلار بىلەن بىر جەڭگاھتا قىلىچ ئۇردى ، ئوق ئاتتى .

بەگبارس قۇتلۇقنىڭ كۆزىدىن كۆزلىرىنى ئەپقاچتى . ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ، خۇپسەنلىكى ئۇچۇن ناماقۇل بولۇش مەقسىتىدە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن ئۇنى خەۋەردار قىلىش قارارىغا كەلدى .
ئۇ ئۆزى تارتقان نەق زىياندىن زىنھار گەپ ئاچمىدى . بىراق ، ھېلىقى كۇنى دىۋاندا يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىز ئىشلاردىن باشلاپ ، قارا باخشىنىڭ ئۆلتۈرۈلگىنىگىچە بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى قالدۇرماي ئېيتىپ بەردى . گەپ قارا باخشى ۋە ئۇنىڭ ئۆلۈمى ئۇستىگە كۆچكەندە تېخى ئاۋازى تىترەشكە ، بوغۇلۇشقا باشلىدى ، قىسقا ـ قىسقا ئۆپكىدىگەندىن كېيىن ئاۋازى چورتلا ئۈزۈلدى .
قۇتلۇق بەگبارسنىڭ ئېيتقانلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىدى ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈرگەن دادىسى كۇچلۇك بورانغا دۇچ كەلگەن يالغۇز دەرەخ سۈرىتىدە كۆز ئالدىغا كېلىۋىدى ، يۈرىكى بىردىنلا ئېچىشتى .
قۇتلۇق سوغداقلارنى جادۇ قىلغان قارا باخشىغمۇ ، شامان تەرىقىتى دېگەنلەرگىمۇ چورتلا قىزىقمايتتى ، باخشىلارنىڭ ئۆلۈپ ـ تىرىلىشىگىمۇ كۆڭۈل بۆلۈپ يۈرمەيتتى . بىراق ، دادىسىنىڭمۇ ، بەگبارسنىڭمۇ دىتىغا ياقمايدىغان بىمەنە ئىشلارنى قىلغىنى ئۈچۈن ، ئۇ بۆكۈ قاغاننىڭ تەگرىدىن بولغانلىقىغا شەك كەلتۈرمەيمۇ قالمىدى .
«ماقۇل ، قاغاننى دادىسىنىڭ ، بەگبارسنىڭ ، شۇنداقلا جىمى ئەل ـ جامائەتنىڭ خاھىشىغا خىلاپ ئىش قىلغان يامان ئادەممۇ دەيلى ، ئەمما ئۇ يامان ئادەم بولسا نېمىدەپ ھېلىقى سېرىق ساقال ياخشى ئادەملەرگە ھامىي بولىدۇ ؟ سېرىق ساقاللىقلار يامان ئادەم بولسا يەنە نېمە ئۇچۇن ئۆزىدەك يېتىم ئوغۇلغا خەيرخاھلىق قىلىدۇ ؟ دادام ۋە بەگبارسلار سوغداقلارنى خاتا چۈشىنىپ قالغان بولسا ـ ھە ؟ »
قۇتلۇق ئىختىيارسىز كىچىكلىكىگە قايتتى ، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاياغلىرىنى قۇچاقلىدى ، ئېڭىكىنى تىزىغا قويدى ، ئويلىغانسېرى ، خىيالى كونا سېۋەتتەك چۇۋۇلدى ، تۇمانلىق جىراغا

قاملىپ قالغان تەنها يولۇچىدەك تىڭىرقىدى . بۇ تۇمانلىق جىرادا بىر هازا قايمۇقۇپ يۈرگەندىن كېيىن ئاخىر بەگبارىسقا مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇر بولدى .

— سانغۇن ئاكا ، ھەممىڭلار سوغداقلارنى يامان دەيدىكەنسىلەر ، ئۇلار راستتىنلا يامان ئادەملەرمۇ ؟

— بالام ، سوغداق دېگەن چوڭ بىر قوۋم ، — جاۋاب بەردى بەگبارىس ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا ، — چوڭلىرىمىز سوغداقلارنى بوۋىمىزنىڭ ، ئۇلۇغ بوۋىمىزنىڭ زامانىدا كۈنپېتىشتىن كۆچۈپ كەلگەن دېيىشىدۇ . ئەلمىساقتىن بېرى مۇشۇ يەردە بار ئىدى دېگۈچىلەرمۇ يوق ئەمەس ، ساڭا دېسەم ، سوغداق دېگەن ئوبدىنىدىن ئەسكىسى كۆپ ، تۈزلىرىدىن قاقۋاشلىرى تولا بىر قوۋم…

بەگبارىس تۆت سوغداق ئۈستىدە خېلى كۆپ بىرنېمىلەرنى سۆزلىدى . ئۇنىڭ ئېھتىيات بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى نېمىشقىكىن ، قۇتلۇقنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى ، ئۇ يەنە ئاشۇ تۇمانلىق جىرادا ئۇيان ـ بۇيان دوقۇرۇپ ، مەڭدەپ يۈرۈۋەردى ، چېكىلىرى چىڭقالغۇچە باش قاتۇرغان بولسىمۇ ، كىمنىڭ ئوبدان ، كىمنىڭ ئەسكىلىكى ، كىمنىڭ تۈز ، كىمنىڭ قاقۋاشلىقى ئۈستىدە بىرەر يەكۈن چىقىرالمىدى . مەيلى يەكۈن چىقارسۇن ـ چىقارمىسۇن ، دادىسىغا ، بەگبارىسقا ئىشىنىش ، ئۇلارنىڭ قولىغا قول ، پۇتىغا پۇت بولۇش قارارىغا كەلدى .

12 . ئەتىيازدىكى جۇدۇن

قۇياش تەقۋىمى ھېسابىدا ئەتىياز ئايلىرى كىرىپ قالغان بولسىمۇ ، هاۋا يەنىلا سوغۇق ئىدى . ئۆتۈكەن چوققىلىرىنىڭ كۈنگەي يۈزى ، مال ـ چارۋىپايلارنىڭ ئاياغ ئىزى ، ئادەم ماڭغان كوچا ـ كويلار ، ئەگرى ـ بۈگرى چىغىر يوللار ئانچە ـ مۇنچە يۈز كۆرسىتىپ ، كۆل چېچىۋەتكەندەك قارايغان بولسىمۇ ، ئۆزگە يەر

ھېلىغىچە قار ئاستىدا ئۇخلاپ ياتاتتى . قىش سوغۇقى يەر يۈزىنى تاشتەك توڭلىتىۋەتكەن ، بېسىلغان قار قاتتىق مۇزغا ئايلانغانىدى . كۆپىكۆك مۇز تەكتىگە يوشۇرۇنغان ئۇرخۇن سۈيىمۇ دەردمەن ئادەمدەك ، ئۈنسىز ۋە شاۋقۇنسىز ئاقاتتى . گەجگىسىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر مۇزلار ئۇنى بىقۇۋۇل ھالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى . قىزغان قۇملۇقنىڭ ئىللىق تەپتىنى ئېلىپ كېلىپ ئويناق بىر مەۋسۇمدىن دېرەك بېرىدىغان ، يەر - زېمىنغا يېڭى تون كىيگۈزۈپ ، ھەممىگە ھايات بېغىشلايدىغان جەنۇب شامىلىمۇ نەلەردىدۇر ھېرىپ قالغاندەك قىلاتتى . شەھەر ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىسىدە ، يالىڭاچ دەرەخلەرنىڭ ئۇچلىرىدا ئۇيۇپ قالغان قارا بۇلۇت تۇگمەن تېشىدەك ئېسىلىپ تۇراتتى . كۇمۇش ئۇۋاقلىرىدەك ئۇچۇۋاتقان قار ئۇچقۇنى قارغىمۇ ، قىروغىمۇ ئوخشمايتتى . سۇرمە رەڭلىك غۇۋا بوشلۇق ئۇنىڭ ئاجىز چاقناشلىرىنىمۇ ئاچ كۆزلەرچە يالماپ كېتەتتى .

كۆك ئىڭرايتتى ، يەر ئىڭرايتتى ، سوغۇق دەملىك تاغلاردىنمۇ ، كېڭەن كىيگەن دالادىنمۇ نىھايەت پەس ۋە نىھايەت مىسكىن بىر سادا كېلەتتى . بۇ سادا قىش ئازابىدىن جاق تويۇپ ، ئوت يۈزلۈك قۇياشقا ، خۇش چىراي ئەتىيازغا زارىققان گۈل - گىياھلارنىڭ ، ئەركىن قانات قېقىپ ، كارامىتىنى كۆز - كۆز قىلىشقا ئۈمتۈلۈشكەن تۇرنىلارنىڭ ، تورغايلارنىڭ ئاھ - زارى ئىدى . رودۇپايدەك كۆك مۇزلارنى ۋەيران قىلىپ ، سۆيگەن كۈيىنى توۋلاشقا ئىنتىلگەن تەخىرسىز سۇنىڭ ، قىزىپ تۇرغان تۇپاقلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ ، يول سېغىنغان تۇلپارلارنىڭ پەريادلىق نىداسى ئىدى .

— ھەي ، ھەق يولدىن ئازغان ، گۇناھى كەبىرگە پاتقان بۇ زېمىنغا تەڭرىنىڭ غەزىپى كەلمەي قالامتى ، — دېدى بىرەيلەن ئۇچەي - باغرى قېچىپ چىققۇدەك ئېچىنىشلىق خورسىنىپ .

— بۇ ئىقلىمغا كىملەرنىڭدۇر ئايىغى ياراشمىدى . ئويلاپ بېقىڭلار ، ئۆتكەن يىلى بۇ كۆنلەردە ئوت - چۆپلەر ئۇشۇقنى

ياپقانىدى ، مال ـ ۋارانلىرىمىزنى يازلىق يايلاقتا ھەيدەپ ، تۆل ئېلىشقا تۇتۇش قىلغانىدۇق ، ئەمدى كۆككىمۇ ئۇلىشالمايۋاتىمىزغۇ مانا ، — دېدى قېرى چوپان قۇۋۋەتلەپ .

— ھەتتىگىنەي ، شامانلىرىمىزغا يول بولسا ئىدى ، ئۆتۈكەنگە چىقىپ كۆك تەڭرىگە نەزىر بەرسە ، ئۇ ئىلاھ شەپقەت قىلسا ماللىرىمىزمۇ قىرىلىپ كەتمەسىدى . تەڭرى رەنجىپ قالسا تېخى كۆرىدىغىنىمىز بارغۇ بىزنىڭ ، — دېدى بىر ياش يىگىت گەپ ئارىلاپ .

— ئۇنىمۇ دەيسىلەر ، بۇنىمۇ دەيسىلەر ، چاتاقنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيۋاتىسىلەر ، — گەپنى ئۇلغايتتى ، كەكە ساقال بىر مويسىپىت ئۇلارغا قوشۇلۇپ ، — مەن دېسەم ، يەنىلا ئاشۇ تۆت سوغداقنىڭ ئايىغى ياراشمىدى…

بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ بېشىنى بىر قىلىۋالغان پۇقرالار ئارىسىغا كىرىپ قالغان تونباغا بۇ كىشىلەرنىڭ مۇلاھىزىسىنى ئېنىق ئاڭلىدى ۋە ئەتراپىغا بىر قارىۋېتىپ :

— «پۇت يوگۇرۇكى ئاشقا ، ئېغىز يوگۇرۇكى باشقا» دېگەن گەپ بار بىزدە ، ئاغزىم بار دەپ غەلەت سۆزلەپ ، تىلىڭلار ئۇزۇلمىسۇن ، بېشىڭلار كېسىلمىسۇن ، چاپسان تارقىلىڭلار ، ئۆز جايىڭلارغا بېرىڭلار ، — دېدى سوغۇققىنا قىلىپ .

پۇقرالار يېنىدىلا قاراپ تۇرغان ئەمىرلەشكەرنى كۆرۈپ قورقۇپ قوزغىلىشىپ قويۇشقاچتەك جىم بولۇشتى ، ھوش ـ كاللىسىنى يىغىپ ، توڭ يەرگە تىزلاندى ـ دە ، خۇددى تەڭرىگە باش ئۇرغاندەك باش ئۇرغىلى تۇردى .

— ۋەزىرئەزەم جانابلىرى ، سوغداقلارنىڭ ، ياق… ياق… مانى بورخانىنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ گۇناھقا پاتتۇق . ئەقىلسىز قۇللىرىنى كەچۈرسىلە ، بىر قوشۇق قېنىمىزدىن كەچسىلە ، — دېيىشتى بىرقانچە كىشى غال ـ غال تىترەپ .

— چاپسان تۇرۇڭلار ، گەپنى ئاز قىلىپ ، ئىشىڭلارغا تۇتۇش قىلىڭلار !

سوغداقلار سەۋەبلىك ، ئۆز شامانلىرىدىن ، ئېتىقادىدىن ئايرىلغان خەلق بىر ھېسابتا دەل تۇنباغانىڭ كۆڭلىدىكى گەپنى قىلىشقانىدى . مۇبادا ئۇ ئۆز سالاھىيىتىنى ئۇنتۇپ قالغان بولسا ، ياكى كالپۇكىغا تۈك ئۈنمىگەن بالا بولغان بولسا بەلكى ، كۆڭلى ئازار يېگەن پۇقراغا قوشۇلۇپ سوغداقلارنى تىللاپ ـ تىللاپ رەسۋا قىلغان ۋە تازا بىر پۇخادىن چىقىۋالغان بولاتتى .

بىراق ، تۇنباغا ئۇنداق قىلالمايتتى . كىم ئۇنى قاغان تاغىسى بولسۇن دەپتۇ ، كىم ئۇنى ئەمىرلەشكەر ۋە ئىچبۇيرۇق بولسۇن دەپتۇ ؟ شۇنداق بولغانىكەن ، ئۇ قاغانغا بويسۇنۇشى ، ئۇنىڭ تاللىشىغا ھۆرمەت قىلىشى كېرەك ئىدى . قاغان ياخشى دېگەننى ئۇ يامان دېيەلمەيتتى ، ئاق دېگەننى قارا ، قارا دېگەننى ئاق دېيىشكە ھەددى يوق ئىدى . بۆكۈ قاغان گەرچە سوغداقلارغا قول بەرگەن ۋە بىدئەتلىككە باش ئەگكەن بولسىمۇ ، بۇ ئەگرى نىيەت سوغداقلارنىڭ سېھىر ـ جادۇسى بىلەن بولۇۋاتقان ئىش ئىدى . قاچانكى سوغداقلارنىڭ جادۇسى تۈگەپ ، قاغان ھەق يولغا قايتقۇچە ئۇ بۇ ھالغا چىداشلىق بەرمىسە بولمايتتى .

يەنە كېلىپ ، ئاسمان تەڭرىسى بىلەن چاقماق خۇداسىمۇ ، يەر مۇئەككىلى بىلەن تاغ ئىلاھىمۇ روي بېرىۋاتقان ھەممە ئىشنى ئوچۇق كۆرۈپ تۇراتتى ، ئۆز قوۋمىگە ھامىي بولغان بۇ تەڭرىلەر ھامان بىر كۈن يەرگە چۈشەتتى . گۇناھى بار سوغداقلارنى ۋەيران قىلىپ قاغان دىلىغا ئىنساپ بېرەتتى ، ئالۋاستىلار يوق بولۇپ ، ئېتىقادمۇ ، ھاياتمۇ ئۆز ئەسلىگە قايتاتتى . بۇ كۈنلەرمۇ ئۇزاق ئۆتمەي يېتىپ كېلەتتى . شۇ كۈنلەر يېتىپ كەلگۈچە ، نادان خەلقنىڭ قاغان ئەمرىگە شەك كەلتۈرۈشىگە ، بېشىغا بالا تېپىۋېلىشىغا قاراپ تۇرالمايتتى . غەيۋەتچى پۇقرانى ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا ئەدەپلەپ قويۇشىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدى .

جامائەت ئارىسىدا ۋەزىرئەزەمنى تونۇيدىغانلارمۇ بار ئىدى ، تونۇمايدىغانلارمۇ ئۇنىڭ نام ـ شەرىپىنى ، داڭق ـ تۆھپىسىنى ئوبدان بىلىشەتتى .

ئۇلار تونباغانى كۆرۈپلا ئۆزىنىڭ قانداق گۇناھ سادىر قىلغىنىنى تونۇپ قالدى ـ دە ، ۋەزىرئەزەمنىڭ كېسىمىنى كۈتۈپ باش ئۇرۇپ تۇرۇشتى . چۈنكى ، قاغان تەڭرى دېسە تەڭرى ، ئىلاھ دېسە ئىلاھ ئىدىكى ، ھېچكىم قاغاننى ئادەمزات قاتارىدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى . قاغان قانچىلىك مۇقەددەس بولسا ئۇنىڭ دېگىنىمۇ ، ھەتتا ئاددىي ئىشارىتىمۇ شۇ قەدەر مۇقەددەس ھېسابلىناتتى . قاغان ئاتاق بەرگەن سوغداقلارمۇ ، سوغداقلارنىڭ بورخانىمۇ ئەلۋەتتە مۇقەددەس ئىدى . ئۇلارغا تىل تەگكۈزۈش جىنايەتتىن دېرەك بېرەتتى .

نەشتەردەك تېگىۋاتقان سوغۇقتىنمۇ ، گۇناھىنىڭ قورقۇنچىدىنمۇ ئوخشاشلا تىترەپ تۇرغان ئالامان تونباغا يەنە بىر قېتىم قوغلىغاندىن كېيىن ئاندىن قولاقلىرىغا ئىشىنىپ ئوپۇل ـ توپۇل تارقىلىشتى ـ دە ، تاشلىنىپ ياتقان سايمانلىرىنى قولغا ئالدى .

ئۇلار كۆچەپ ئىشلەيتتى ، بىگىزدەك ئۇچلۇق سومبىلەرنى تاش يېرىقلىرىغا قويۇپ ، بازغان بىلەن قاتتىق ئۇراتتى . يىگىتلەرنىڭ ھە ـ ھۇلىرى بازغان ساداسى بىلەن كۆچىيىپ ، سوغۇق ئاسمانىنى تەۋرىتەتتى . بىرەر ئاش پىشىمچە ھەپىلىشىشلەردىن كېيىن ، تۆمۈر سومبە تاش يېرىقلىرىغا چوڭقۇر پاتاتتى ـ دە ، ئويۇل تاشتا ئەگرى ـ بۈگرى دەز پەيدا قىلاتتى . قولاقلىرىنى ئۈزۈلاپ ، ئالقانلىرىنى ھورداپ تۇرۇشقان بالداقچىلار مەزمۇت بالداقلارنى تاش ئارىسىغا ئەپچىللىك بىلەن كىرگۈزۈپ ، قىقاس ـ چۇقان بىلەن پەسكە باساتتى . دەرەخ ئۆرۈلگەندەك قاراسلاپ سۇنغان چوڭ ـ چوڭ تاشلار بىر تەرەپكە دومىلىتىلاتتى ، بازغانچىلار ئۇنى يەنە پارچىلايتتى . تاشچىلار مىتىن بىلەن چاسىلايتتى . بازغانچى لەشكەرلەرنىڭ نەيزە ـ قىلىچلىرى ، ئوقيا ، پالتىلىرى يېقىن بىر يەردە دۆۋىلەكلىك تۇراتتى .

شەھەر بىلەن تاغ ئارىسىدا ھارۋىلار غىچىرلايتتى ، ئېغىر يۈكتىن بىزار بولغان ئۆي ـ كالىلار دالانغاندەك مۆرىشەتتى . تاش

يوٚدوٚشكەن پىيادىلەر بەئەينى ئىشچان هاشار چوٚموٚلىلىرىدەك تىزىلىپ، تاغ باغرىدىن تا شەهەر دەرۋازىسىغىچە سوزوٚلاتتى. شوٚ سوزوٚلغانچە، خوٚددى ياز كوٚنىدىكى سەل سوٚيىدەك لوٚمشوٚپ ئاقاتتى. توٚلكە قوٚلاقچە، قىلىن ئوٚك جوٚۋا كىيىۋالغان ئاتلىق ئادەملەر — مىڭباشىلار، ئىلتەبىرلەر ئوٚياق - بوٚياق چېپىپ يوٚرەتتى، قامچىسىنى پوٚلاڭلىتىپ هەيۋە قىلاتتى، ماجالىدىن كەتكەنلەر، يىقىلىپ قالغانلار توٚشموٚتوٚشتا ئوٚچراپ توٚراتتى.

ئىپقىۋاتقان ئادەت بويىچە، توٚنباغا تارخان بوٚنداق سوغوٚق كوٚنلەردە هاشار ئورنىغا كەلمىسىموٚ، ئىسسىق ئوٚيدە سوٚتلوٚك چاي ئىچىپ مەززە قىلىسىموٚ بولىۋېرەتتى. قاغانموٚ، بىلگە قاتوٚنموٚ ئوٚنى هەرگىز زورلىمايتتى. تاشچىلارنىڭ، ياغاچ كەسكوٚچىلەرنىڭ، خوٚمدانچىلارنىڭ ئىشىموٚ ئوٚز يولى بىلەن كېتىۋېرەتتى.

شوٚنداقتىموٚ، ئەمىرلەشكەر كېلىۋەردى، چوٚنكى بوٚكوٚ قاغان بىر ئاي بوٚروٚن، تاڭ مەلىكىسى نىڭگو قاتوٚن بايانچوٚرغا ياتلىق بولغاندا ئاستانىدىن بىللە كەلگەن ئوردا قىزى كىچىك نىڭگونى داغدوٚغىلىق توي ئوٚتكوٚزوٚپ ئەمىرگە ئالدى، توٚغقانچىلىقنى ئوٚلاپ، سوٚلالىگە خېلى كوٚپ تويلوٚق مالموٚ ئەۋەتتى، تاڭ تەيزوٚڭنىڭ تەبرىكىنى قوبوٚل قىلدى. شوٚنىڭ بىلەن توٚنباغانىڭ «بوٚكوٚ قاغان سوغداقلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چوٚشوٚپ، سوٚلالىگە يامان كوٚزدە قارارمىكىن ياكى بىرەر ئەخمەقلىق قىلىپ قويارمىكىن» دېگەن ئەندىشىسى بىرئاز بېسىقتى. قاغان گەرچە تويدىن كېيىن سوغداق ۋە تاڭ ئوٚستىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ كاتتا ئوردا بىنا قىلىشقا توٚتوٚنغان، پوٚقرا - لەشكەرنى هاشارغا هەيدەپ سوٚلەتۋازلىق يولىغا كىرگەن بولسىموٚ، بوٚنى كىچىك ئىش دەپ هېسابلىدى. لەشكەرلىرى جاپا چەكسىموٚ، ئوردا - قەسىر پاتراق پوٚتوٚپ، قاغان موٚرادىغا يەتسە، ئەل ئىشىنى يادىغا ئالار، سەۋەنلىكلەر توٚزوٚلوٚپ كېتەر دېگەن ئارزوٚ بىلەن جىمى لاۋوٚلەشكىرىنى باشلاپ، ئىشنىڭ ئەڭ ئېغىرىنى زىممىسىگە ئالدى.

ئەمىرلەشكەر ئوغلى تاراسىنىموٚ، قوٚتلوٚقنىموٚ بوٚ يەرگە بىللە

www.uyghurkitap.com

ئېلىپ كەلدى . ئاۋام ـ پۇقرا ، لەشكەر بىلەن ئەسرار بولۇپ جاھاننى بىلسۇن ، تېنىنى تاۋلىسۇن دەپ بازغانچىلار ئارىسىغا قوشۇۋەتتى . بەگبارىسنى ئۇلارغا نازارەتچى قىلىپ تەيىنلىدى . سېمىز تاراس قوش مۇشتچىلىك كىچىك بازغاننى باشقۇرالماي كەينىگە يىلتىڭگىدە ئۇچۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، قۇتلۇق ئۆز كۈچىنى تازا كۆرسەتتى ، دادىسىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئۆگەتكىنى بويىچە ، ئۇ بازغاننى كەينىچە ئايلاندۇرۇپ ، باش ئۈستىدە تىك تۇرغۇزاتتى ـ دە ، زەرب بىلەن تاشقا ئۇراتتى . كۈچلۈك زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەن يوغان تاش خۇددى ئويۇل مۇزدەك يىمىرىلەتتى ۋە «چارس» قىلىپ ئىككى پارچە بولاتتى . نەزىرىنى بازغان بىلەن تەڭ ئايلاندۇرۇۋاتقان ئىشلەمچىلەر «گۇرس» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ «باركاللا» دەپ توۋلىشاتتى ، چاقماق چاققاندەك خۇشال بولاتتى . «بۇ قايسى باھادىرنىڭ بالىسىدۇ» دەپ سوئال قويۇشاتتى . كەيپى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان تۇنباغا گەرچە «بۇ مېنىڭ بالام» دەپ مەيدىسىگە ئۇرمىسىمۇ ، لېكىن قۇتلۇقنىڭ كارامىتىدىن ئىچىدە سۆيۈنەتتى ، قاقاقلاپ كۈلەتتى ، يوتىسىغا شاپىلاقلايتتى . قۇتلۇقنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك چۆرگىلەپ يۈرۈپ : «هوششەرە ، يارايسەن ، ئوغۇل بالا دېگەن ئىشنى مانا مۇشۇنداق قىلىدىغان» دەپ تەنتەنە قىلاتتى ، بازغاننى ھەربىر كۆتۈرگەندە ، ھە ـ ھۇ قىلىپ ، قۇتلۇققا مەدەت بېرەتتى ، بازغان تاشقا تەگكەن ھامان مۇشتۇمى بىلەن ئالىقىنىغا ئۇراتتى . بىر يىلدىن بېرى ، ئۇنى تۇنجى قېتىم بۇنداق خۇشال ھالەتتە كۆرۈۋاتقان بەگبارىسمۇ ھەيرانلىقىنى يوشۇرالمايۋاتاتتى .

شۇغىنىسى ، تۇنباغانىڭ كۆكۈل كۆكسى بىر يۇزى كۇنگەي ، بىر يۇزى تەسكەي ئېگىز تاغدەك يېرىمى يورۇق ۋە يېرىمى تۇتۇق ئىدى . يورۇق يېرىدىن كۇلكە چىقاتتى ، ئۇ يەردە قاغانغا ئۇمىد ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى تولۇپ ياتاتتى ، تۇتۇق يۇزىگە ئەل ـ يۇرت غېمى ۋە تەشۋىش يوشۇرۇنغانىدى .

ئۇ بىلەتتىكى ، يېقىندىن بېرى ئۇن ئوقلار يېرىدە ماكان

تۇتقان ئۈچ قارلۇقلار قاغان ئېلتەبىرىنى كۆزگە ئىلماي، ئۆز يابغۇسىنىڭ ھىماتى بىلەن كۈنسېرى كۈچلىنىپ، ئالتۇنتاغدىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ سۈرۈلۈۋاتاتتى، بويۇنتاۋلۇق قىلىپ، باج ـ ئولپاندىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتاتتى. ئەگەر لەشكەر چىقىرىپ توسۇلمىسا، چوڭ ئاپەتكە ئايلىناتتى.

شىمالدىكى خاكاسلارمۇ ئۆز ئېلتەبىرىنى قاغانلىققا كۆتۈرۈپ، كۈچ توپلىماقتا ۋە جەنۇب تەرەپكە قاراپ كۆز سالماقتا ئىدى. تېزىنى باسسا، مېزى قوپاتتى. ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئېلتەبىرىمۇ كارغا كەلمەيۋاتاتتى. مۇبادا خاكاسلار يېرىگە لەشكەر ئەۋەتىلمىسە، ئاھالە كۆچۈرۈپ ئادەم ئاۋۇتۇلمىسا، ئەھۋال چاتاق ئىدى.

تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان بۇنداق شۇم خەۋەر بۆكۈ قاغانغا ئايان ئىدى. قاغان بولسا قۇلىقىنى يوپۇرۇۋېلىپ، ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتاتتى.

كەچ كىرىپ، قاش قارايدى، گۈمبۈرلىگەن بازغان ئۈنى ئاستا ـ ئاستا شالاڭلاشقا باشلىدى. بازغانچىلارمۇ، تاشچىلارمۇ ئۆز ئىشىنى يىغىشتۇردى ۋە ھەر كىم ئۆز تۇرالغۇسىغا كىرىپ، ئوت ياقالىرى ئوت ياقتى، قازان ئاسىدىغانلىرى قازان ئاستى. بىلەكلىرى سۇنۇپ كەتكەندەك سىرقىراۋاتقان لەشكەرلەرمۇ، بارماقلىرى قاناپ كەتكەن تاشچىلارمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كېتىشتى.

بايىرقۇ ۋە چۇبەلەردىن كېلىدىغان ئېلتەبىرلەر بىلەن كۆرۈشۈشكە پۇتۇشۇپ قويغىنى ئۈچۈن، تۇنباغا تارخان شەھەرگە قايتماقچى بولدى. قورۇقچىلارنى ئاۋارە قىلىشنىمۇ خالىمىدى. لەشكەرلىرىنى بەگبارىسقا تاپشۇردى ـ دە، تاراس بىلەن قوتلۇقنى ئەگەشتۈرۈپ شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

قارا بۇلۇت قاپلاپ كەتكەن كەڭ ئاسماندا نە ئايمۇ، نە يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاسمان بىلەن يەر ئارىسى پەۋەس قارا بوياق تولدۇرۇلغان چوڭ ئىدىشقا ئوخشايتتى. بۇ ئىدىشنىڭ شىمال تەرىپىدە پەيدا بولغان قۇتۇپ ياغدۇسى تاڭ شامىلىدا يەلپۈنۈۋاتقان

www.uyghurkitap.com

كۆك شايىدەك لىغىرلايتتى . توزغاقتەك تۇزۇپ تۇرغان قار ئۇچقۇنى يۈزىگە تېگىپ ئېرىگەن چاغدىلا ، ئۇلار چۈش بىلەن تەڭ ئۇچقۇنداشقا باشلىغان ئاجىز قارنىڭ ھېلىھەم يېغىۋاتقىنىغا ھۆكۈم قىلالايتتى .

شادا پاچاق ، نوغۇچ بەللىك «ئاسلقارا» مىڭىپ ئۆگەنگەن يولىدا خۇددى قىليورغىدەك يورغىلايتتى ، كۈچلۈك تۇياقلىرى شور ئۆرلەپ تۇردىغان ھۆل توپىلىق يول يۈزىگە چىڭ - چىڭ تەگكەن بىلەن ، قوي ماڭغانچىلىكمۇ شەپە چىقارمايتتى . ساغرا زەنجىرىنىڭ شىپىرلىشى ۋە قاياقتىندۇر كېلىۋاتقان سۇس ھۇۋلاشلاردىن بۆلەك ، پۈتكۈل يايلاق زېرىكەرلىك سۈكۈناتقا ئەسىر بولغانىدى .

كەڭ يايلاقنىڭ ئادەم شالاڭ بىر يېرىدە چوڭ بولغان قۇتلۇق ئۈچۈن ، بۇنداق يول ۋە بۇنداق سۈكۈنات ئۆگىنىپ كەتكەن ئەرمەك ھېسابلىناتتى . بىر چاغلاردا ئوتتۇن كېسىپ ، ياكى پىترا پ كەتكەن قوينى ئىزدەپ كەچ قالغاندا ، ئۇ مۇشۇنداق يايلاقتا ، مۇشۇنداق قاراڭغۇدا بىر ئۆزىلا يول يۈرەتتى . جىمجىتلىقنى بۇزغۇسى كېلىپ ، خاتىرىسىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە ساقلىنىپ قالغان ئەللەي ناخشىسىنى يادىغا ئالاتتى - دە ، كەلسۇن - كەلمىسۇن بولۇشىغا غىڭشىيتتى .

بۈگۈنكى بۇ كېچىلىك سەپەر ئاللىقاچان ئۆتمۈشكە ئايلانغان ئاشۇ بالىلىق چاغلىرىنى ، ئاشۇ كونا ئاھاڭلارنى قۇتلۇقنىڭ يادىغا سېلىۋاتاتتى . شۇ تاپتا ئۇ ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ قۇربانىغا ئايلانغان ئۈيقۇلۇق يەرنىمۇ ، قارا كۆكنىمۇ ، تۇنباغانىمۇ ، تاراسىنىمۇ يادىدىن چىقارماقتا ئىدى . ئاشۇ تونۇش مۇڭ ، ئاشۇ تونۇش كۈي ۋۇجۇدىدىن تېشىۋاتقان ۋۇلقاندەك كۆۋەجەپ تۇراتتى ، بەزى - بەزىدە ، دەل بوغۇزىغا كېلىپ پارتلاپمۇ قالاتتى .

— ھاۋ… ھاۋ… كۈچۈكىڭىز كەلدى ، بالام .

— دىك… دىك… دىك… توشقىنىڭىز كەلدى ، بالام…

قۇتلۇق ئاڭلىنار - ئاڭلانماس غىڭشىپ كېلىۋېتىپ ، كەلگەن يېرىدە توختاپ قانداقتۇر بىر شەپىگە زەن قويۇۋاتقان تۇنباغاغا

ئۇسۇۋالغىلى تاس قالدى .
— بولدى ، ئۇنىڭنى ئۆچەر ، — دېدى تۇنباغا قاراڭغۇدا ئۇنىڭ قولىنى كەينىگە سوزۇپ .
ئۇلار شەھەرگە ئۇن يېتىم كېلىدىغان يەردە توختاشقانىدى . راست دېگەندەك ، جەنۇب تەرەپتىن سوزۇلۇپ كېلىپ تەگرىقاغان يولىغا قوشۇلىدىغان ئوغرى چىغىر تەرەپتىن گۈگۈر - مۈگۈر ئاۋاز كېلىۋاتاتتى ، بۇ ئاۋازغا قوشۇلۇپ ، ئاتلارنىڭ ئىغىر پۇشۇلداشلىرىمۇ ، تۆگىنىڭ سالماق قەدەم تاشلىشىمۇ بارغانسېرى ئېنىق ئاڭلانماقتا ئىدى .
«شەھەر قوۋۇقى تاقىلىدىغان ، دەستەكسىزلەر يول يۈرەلمەيدىغان بۇنداق چاغدا بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلار زادى كىمدۇ ؟ كارۋانمىدۇيا ؟ ياق ، بۇنداق سوغۇق كۈنلەردە نەنىڭ كارۋىنى ئۇ بۇ يەرگە كېلىدىغان ؟ »
دۆڭ كەينىدە ئوۋ پايلاپ ياتقان قاپلاندەك مۆكۈپ تۇرغان تۇنباغا نامەلۇم كىشىلەر دۆڭ يېنىغا كېلىشى بىلەن تەڭ بىرلا سەكرەپ يول ئۈتتۈرىسىغا چۈشتى - دە :
— كىمسەن ، جايىڭدا توختا ، دەستىكىڭ بولسا دەستەكنى چىقار ، گېپىڭ بولسا گېپىڭنى دە ! — دېدى ، جېنىنىڭ بارىچە ھۆركىرەپ .
نامەلۇم كىشىلەر تىلى تاڭلىيىغا چاپلىشىپ قالغاندەك ، بىر ئېغىزمۇ ئۈنچىقمىدى . تۇنباغا قىلىچىنى يالىڭاچلاپ قەدەممۇقەدەم قىستاپ كېلىۋەردى . قۇتلۇق بىلەن تاراسمۇ دادىسىغا ئەگەشتى . قورسىقىدا جىنى بارمۇ ، ياكى قورقۇنچى غالىب كەلدىمۇ ، نامەلۇم كىشىلەر قولىدىكى تىزگىننى تاشلاپ شەمشەرلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇشتى . ھېچ نەرسىنى كۆرۈپ بولمىسىمۇ ، لېكىن شەمشەرنىڭ قىنىدىن سۇغۇرۇلۇۋاتقىنىنى تۇيۇپ قالغان تۇنباغا ئالدىن قول سېلىپ تۆت كىشىنى ئارقىمۇئارقا يەرگە يىقىتتى .
— سەنلەر كىملەر ، راست گېپىڭنى قىلىش ، بولمىسا جېنىڭنى ئېلىپ يېنىڭدا قويىمەن ! — دېدى ئۇ ، بىرەيلەننىڭ

www.uyghurkitap.com

گەجگىسىگە دەسسەپ تۇرۇپ .
— بويىنۇم سۇنۇپ كېتەي دەپلا قالدى ، ئاياغلىرىنى بوشاتسىلا دەيدىغاننى دەي ، دېگىنىمگە كۆنمىسىلە ، بالاغا قالارلىمەن!
تونباغا ئۇيغۇرچىغا زۇۋانى ئەپلەشمەيۋاتقىنىغا قاراپ ، ئۇلارنى بىر بولسا سوغداقلار ياكى بىر بولسا تاڭلىقلار دەپ پەرەز قىلدى ۋە يوغان گەپ قىلىۋاتقىنىدىن ئەرۋايى ئۇچۇپ ، قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى ، شۇنداق بولسىمۇ ئاچچىقىنى بېسىپ ، «ئۇلارنى بىر سۆزلىتىپ باقمايمەنمۇ» دېگەن ئوي بىلەن دېدى :
— قېنى ، راست گېپىڭنى دە ، ئۆزۈڭ كىمسەن ، نەدىن كېلىۋاتىسەن ، كىمنى پاناھ تارتىپ كېلىۋاتىسەن ؟
يەردە ياتقان بىرى چالا بوغۇزلانغان قويدەك خىرقىراپ تۇرۇپ ئېغىز ئاچتى :
— بىز ئۇلۇغ تاڭ ئېلىنىڭ بۈيۈك سەردارى بۆكۆ قەيىن جانابلىرىنىڭ ھوزۇرىدىن كېلىۋاتىمىز .
— قاغانىمىزغا سوۋغات ئېلىپمۇ ؟
— قاغان بىلەن ئۇلپەتلىشىدىغانغا ھەپسىلىمىز يوق ، پەقەت جانابىي موزاك بىلەن كۆرۈشۈپ ، بۆكۆ قەيىنىنىڭ ئامانىتىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ ، سۆزىنى يەتكۈزمەكچىمىز !
— ئەمدىغۇ يولنى بوشىتارسەن ، قاراپ تۇرۇپ گۇناھقا پاتاي دەمسەن يا چۈپرەندە ، — دېدى ، نامەلۇم كىشىلەردىن بىرى تونباغاغا ھەيۋە قىلىپ .
مۆمىن كىشىنىڭمۇ ئوغىسىنى قايناتىدىغان بۇ ھاقارەتلەر تونباغاغا ئانچە تەسىر قىلمىدى . ئۇ ئەمدى ئاچچىقلانمىدى ، غەزەپلەنمىدى ، ئۆزىگە ھاي بېرىپ ئەقىل بىلەن ئىش قىلىش قارارىغا كەلدى . ئۇنىڭچە ، بۇلاردا مۇھىم بىر سىر بار ئىدى ، بۇ سىر ئېچىلسا ، تەھقىقكى ، ئۇ نۇرغۇن سوئاللىرىغا جاۋاب تاپالايتتى ، بۆكە قەيىن بىلەن موزاكنىڭ بىر يىپ بىلەن چېتىلىشى ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيتتى .
— ھەي باتۇر جەڭچىلەر ، بۇ ئەلچىلەرنى مەھكەم باغلاڭلار ،

ئۇنىنى ئۆچۈرمىسە ئاغزىغا توپا تىقىڭلار ، گېپىڭلارغا كىرمىسە بېشىنى كېسىپ قاغا ـ قۇزغۇنغا يەم قىلىپ بېرىڭلار !

تۇنباغا ئوغۇللىرىغا شۇنداق بۇيرۇدى ـ دە ، ئۇلارنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاتقۇزدى . يەتتە ئات ۋە ئون تۆگىلىك مال ـ دۇنيانى ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ ، قۇلقارانىڭ مەنزىلىگە قاراپ ھەيدەپ مېڭىشتى .

13 . قۇتلۇقنىڭ بىر ئىشى

كەدىرەنى نەزەردىن ساقىت قىلغاندا ، تاراس تۇنباغانىڭ ئەڭ تۇنجى ، شۇنداقلا ئەڭ كەنجى ئوغلى بولۇپ ھېسابلىناتتى ، يىللار قەدىمى يېشىغا ياش ، بويىغا بوي قوشقان ، بۇرۇتى ئوسمىدەك خەت تارتىپ يىگىتلىك يېشىغا يانداشقان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بالىلىق خۇي ـ پەيلى تېخى ئۆزگەرمەيۋاتاتتى . دۇرۇس ، «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي سۈت بەرگۈچىنى تارتىدۇ» دېگەن گەپ بىكار ئەمەس ئوخشايدۇ ، ئۇ ئانىسىنى ئەمەس بەلكى كالا ـ قوي سۈتى ئېمىپ چوڭ بولغاچقىمۇ مىجەزىدە كالىنىمۇ ، قوينىمۇ تارتقانىدى . بىراق ، ئۇ ھەرقانچە ئېغىر ، ھەرقانچە ياۋاش بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ، ئۇ ئۆز نەسەبىنى بىلمىگۈدەك دەرىجىدە دۆت ئەمەس ئىدى .

تاراس ئادەتتە ، تومەنباشى ، ئېلتەبىرلەر كىيىپ يۈرۈيدىغان تاۋار تاشلىق كەمزۇل كىيەتتى ، قىش كۈنلىرى چەكمەن تاشلىق جۇۋا كىيىپ قار بوۋايدەك قېتىۋالاتتى ، جۇۋىنىڭ ئۈستىدىن تۆت ئىلىك كەڭلىكتىكى كۆن كەمەر باغلايتتى ، كەمىرىگە سۆلەت ئۈچۈن ئېسىۋالغان قىسقا قىلىچى ، كۈمۈش ساپلىق خەنجىرى ئۇنى بالا جەڭچىلەردەك كۆرسىتىپ تۇراتتى ، ئۇ بەگبارىسقا ھەۋەس قىلاتتى ، يول يۈرگەندە بەگبارىستەك ئىرغاڭلاپ ، ئۆردەكتەك قەدەم تاشلايتتى ، ئات ئۈستىدە بەگبارىستەك يانتۇ ئولتۇراتتى ، گەپ ـ سۆزدىمۇ ئۇنى دورايتتى ، دورايمەن دەپ كۈلكىلىك قىلىقلارنى

قىلىپ قويۇشتىنمۇ خالىي بولالمايتتى . ئۇ كىيىنگەندە چۈرىلەرسىز ئىشى پۇتمەيتتى ، كىيىنىۋېتىپ ئۇخلاپمۇ قالاتتى ، غىزا يېيىشتىمۇ ، چۈشۈن قورۇشتىمۇ بەزىدە چۈرىلەرگە مۇراجىئەت قىلاتتى . بىرەر ئىت ياكى مۇشۇك كۆردىمۇ ، بەئەينى جەددال كۆرگەندەك ، رەڭگى ئۆڭۈپ غال - غال تىترەيتتى .

— هەي ، كىمنى تارتتىكىن بۇ بالا ، ئانىسىنى تارتتىمىكىن دېسەم ، ئانىسى ئوماي[1] دەك ئەقىللىق ، ئوغلاقتەك چاققان بىر مەزلۇم ئىدى ، مېنى تارتتىمىكىن دېسەم ، مەن ئۇنىڭ يېشىدا جەڭگاھلاردا مىڭ لەشكەرگە سەردار بولۇپ يۈگۈرۈپ يۈرەتتىم…

تاراسقا سىڭدۈرگەن ئەجرىنىڭ شامالغا ئۇچۇپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرگەن تۇنباغا بەزىدە مانا مۇشۇنداق قاقشاپمۇ قوياتتى .

راست ، تاراستا ئۆزىنىڭكىدەك ، يەنى ئەجدادلىرىنىڭكىدەك بىر مىجەز يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۇ ئاز بولمىغان يۈرەك قېنىنى سىڭدۈردى ، ئالتە يېشىدىن باشلاپ ئۇنىڭ يېنىدا خاس مەشقاۋۇل ۋە ئۇستاز تۇرغۇزدى ، كۆزى ئېچىلسۇن دەپ بەزى مۇراسىملارغا بىللە ئېلىپ باردى ، يۈرىكى قاتسۇن ئۈچۈن ئاۋۋال كەكلىك ، كېيىن قوي بوغۇزلاشنى ئۆگەتتى . هاسىلات شۇ بولدىكى ، بۇ ئۇرۇنۇشلارنىڭ هېچقاندىقى ئارزۇسىدەك ئۈنۈم بەرمىدى ، قارىغاندا زاهىتلارچە رايىشلىق ، هۇرۇنلارچە ئېزىلەڭگۈلۈك قان - قېنىغا سىڭىپ ، ئۇنىڭ مىجەزىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالغاندەك قىلاتتى . بۇ مىجەز ئۆز رىزقىنى ئات ئۇستىدىن ، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا قان تۆكۈشلەر ئارىسىدىن تاپىدىغان ، ئۇنى باهادىرلىق بەدىلىگە قوغدايدىغان ئوتلاق ئادەملىرى ئۈچۈن ، مۇھىمى ، سۆڭەكى ئاق ياغلاقار ئەۋلادى ئۈچۈن ئەجەللىك بىر نۇقسان هېسابلىناتتى ، ئۆزىدىن كېيىن قالغاندا ئاتا مىراس سەردارلىقنى ساقلاپ قالالايدىغان - قالالمايدىغانلىقىغا بىرنېمە دېيەلمەيتتى .

[1] ئوماي — شامان ئېتىقادىدا ئىلاهلارنىڭ بىرى ، ئۇيغۇرلاردا بالىلارنىڭ هامىيسى ، شەپقەت ئانىسى .

www.uyghurkitap.com

ئەمما ، ئوغلى تاراس تولىمۇ بىتەلەي ۋە شور پېشانە بالا ئىدى . تېخى زاكىسى قۇرىمايلا ، ئۇ ئانىسىدىن مەھرۇم بولدى . قىسقىسى ئۈچ ئايغا ، ئۇزۇنى بىرەر يىلغا سوزۇلىدىغان ئايغى چىقماس لەشكىري يۈرۈشلەر ، مېڭىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىۋېتىدىغان ئوردا قاتىلاڭچىلىقلىرى ، تۇگىمەس قورساق سوقۇشلىرى ئۇنىڭ ئاتىلىق بۇرچىنى ، شۇنداقلا ئانىلىق بۇرچىنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ ئادا قىلىشىغا توسقۇن بولدى . ئوچۇقىنى ئېيتقاندا ، تاراس ئاتا ـ ئانا تەربىيىسىدە ئەمەس ، بەلكى ئىنىكئانا ۋە توقال ، دېدەكلەرنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولدى ، ئېچىرقىغاندا تويۇنالمىدى ، يىغلىغاندا تەسەللى تاپالمىدى ، قورققاندا مەدەت ئالالمىدى ، ئاخىر ، چاڭقاق يەردە ئۈنگەن دەرەخ شاخ يايالمىغاندەك ، ئانىسىز قوزا ئەت ئالالمىغاندەك ئىش بولدى ، ئەمدىلىكتە ئۇ ئوغلىنى نېمىدەپ ئەيىبلىيەلەيدۇ ، نېمىدەپ ھۆرۈن دېيەلەيدۇ ؟

تۇنباغا سەۋەنلىكنى ئۆزىدىن كۆرەتتى ، ئوغلىنى ۋاقىتسىزلا يېتىم قىلغان تەقدىرنى ئەيىبلەيتتى ، دەردىنى تېشىغا چىقارمايتتى ، ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ئايايتتى ، ئۇنى ئاقچى ـ كۆكچى دېيىشكە ، قاتتىق قوللۇق قىلىشقا ، ئەقەللىيسى يۇزتۇرا تەنبىھ بېرىشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى .

«قارىغۇنى كۆزدىن ئايرىسىمۇ ، ھاسىسىدىن ئايرىماپتۇ» دېگىنى راست ئوخشايدۇ ، قىسمەت شامىلى كۇتۇلمىگەن بىر پەيتتە يېتىم قۇتلۇقنى تۇنباغانىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ تاشلىدى . قورسىقىدا تۇغۇلغان قاتىرايدىغان ئاشۇ سوغداقلار ئەسلىدە ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە شىلتىڭ ئېتىپ قارشىلاشماقچى ، چىشىغا تەگمەكچى بولغانىدى . بىراق ، ئۇلارنىڭ قىلمىشى ئەكسىچە ئۈنۈم بەردى . ئۇ پېشانىسى ئوچۇق ، زېھنى ئۆتكۈر ، ھەيران قالغۇدەك مەرگەن بالا قۇتلۇقنى بىر كۆرۈپلا ياقتۇرۇپ قالدى ۋە ئۇنى ئۆز قوينىغا ئالدى . گەرچە ئۇنى «ئوغلۇم» دەيدىغان چاغلىرى كۆپ بولمىسىمۇ ، ئەمەلدە ئۇ يەنە بىر ئوغۇللۇق بولۇپ قالدى . قۇتلۇقنىڭ كىشىنى سۆيۈندۈرگۈدەك چېچەنلىكىگە قايىل بولغان تۇنباغا ئوخشاشلا

ئۇنىڭ ئۈچۈن خاس ئۇستاز ۋە مەشقاۋۇل بەلگىلەپ بەردى . ئۇنىمۇ ئوخشاشلا كەينىگە سېلىپ يۈرۈپ دۇنيانى كۆرسەتتى . قۇتلۇق تاراسنىڭ كەمچىلىكى ، ئەقىلدىكى چولتىلىقى سەۋەبلىك تونباغانىڭ ئۈمىد ئاسمىنىدا پەيدا بولغان بوشلۇقنى بىر ـ بىرلەپ تولدۇرۇشقا باشلىدى .

«بۇمۇ قاملاشقىنى ، تاراس بىلەن قۇتلۇق ئاكا ـ ئۇكا بولۇشۇپ ئىناق ئۆتسە ، قۇتلۇق تاراسقا ھەمدەم بولسا كېيىنكى ئىشلاردىن غەم قىلمىساممۇ بولغۇدەك...»

تونباغا بەزىدە شۇنداق ئويلاپ قالاتتى ، «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» دېگەندەك ، بەزىدە ئۆتكۈر نەزىرىنى كۆز ئالدىغىلا كېلىپ قالغان كېلەر كۈنلەرگە ئاغدۇراتتى . بۆكۈ قاغاننىڭ ئامراق قىزى تاراس بىلەن ، كۈنگە بىر غېرىچچە بوي تارتىۋاتقان ئوماق كەدىرە قۇتلۇق بىلەن قول تۇتىشىپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكەندەك بولاتتى ، ئۇ كەمدىن ـ كەم تېپىلىدىغان كۈلكىسىنى كۈلەتتى ، ئۇلارغا چىن كۆڭلىدىن بەخت تىلەيتتى ، دۇئا قىلاتتى .

تاراسنىڭ دادىسىنى ئەڭ خۇشال قىلغان يېرى ، ئۇ ياتسىراپ تۇرغان قۇتلۇقنى ئېسىلزادىلەرنىڭ ئەۋلادىغا خاس كەڭ قورساقلىق بىلەن قوبۇل قىلدى ، دادىسىنىڭ «بۇ سېنىڭ ئاكاڭ بولىدۇ» دېگەن بىر ئېغىز گېپى بىلەنلا ئۇنى ئاكا قىلىۋالدى ، بىرقانچە قۇر دۇردۇن كىيىمنى ، قىممەتباھا كالتە جۇۋىسىنى مەردلىك بىلەن ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلىۋەتتى . كەدىرەمۇ قۇتلۇقنى چۈچۈك تىلى بىلەن «ئاكام» دەپ چاقىرىدىغان بولدى . بۇ ھال تونباغانى باش ئۇستىدىن بېسىپ تۇرغان قورام تاشنى ئېلىۋەتكەندەك يەڭگىل ھېس قىلدۇردى .

بىراق ، ھېلىقى كۈنى يۈز بەرگەن كىچىككىنە بىر ۋەقە تونباغانى سەل ئەپسۇسلاندۇرۇپ قويدى .

ئۇ كۈنى نامەلۇم يولۇچىلارنى ھەيدەپ تاغ ئارقىسىغا يول ئالغان تونباغالار تاڭ سوزۇلگەندە ئاندىن قۇلقارانىڭ مەنزىلىگە يېتىپ كېلىشتى ، بۇ يەر شەھەردىن يىراق ۋە تىنچ جاي ئىدى ،

ئوتلاقتىن تارتىپ ، چوڭ ـ كىچىك ئادەملەرگىچە تۇنباغاغا قارام بولغاچ ، سىر ساقلاشمۇ تەسكە توختىمايتتى .

تۇنباغا بۇ يەرگە كېلىپ ، كۆك تەڭرىنىڭ نامى بىلەن قۇربانلىق قىلدى ، ئىبادەتتىن پارىغ بولۇپ كۆزى تېگىلگان تۆت «ئەلچى»نى خالىي بىر ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ سوراق قىلىشقا باشلىدى . تاراس بىلەن قۇتلۇق شەمشەرلىرىنى چىڭ تۇتقان پېتى دادىسىنىڭ يېنىدا پىداكار جەڭچىلەردەك تىك تۇرۇشتى ، بەستىدىن كۈچ تېمىپ تۇرىدىغان قۇلقارا ئەڭ مەمەدان «ئەلچى»دىن بىرىنى سۆرەپ كېلىپ ، خوجايىنىنىڭ ئالدىدا تىزلاندۇردى . تۇنباغا سوراقنى باشلىدى :

— قېنى ئېيت ، ئېتىڭ نېمە ، ئەمىلىڭچۇ ؟

— خوجا ئاكاڭنى ئاۋۋال ھۆرمەتلىك موژاكىنىڭ ھۇزۇرىغا باشلاپ بار ، سوئالىڭغا ئۇنىڭ ئۆزى جاۋاب بېرىدۇ !

— ئارىلىقنى يىراق كۆرمىسەڭ ، بىزنى چوڭ ئاستانىدىكى بۈيۈك سەردار بۆكۈ قەيىن جانابلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار ، سوئالىڭغا ئۇ سەردارنىڭ ئۆزى جاۋاب بېرىدۇ ، — دېدى ، تېخى سوراق نۆۋىتى كەلمىگەن ، ئۆي تۈۋرۈكىگە باغلىۋېتىلگەن ئۈچ «ئەلچى»دىن بىرى قوپاللىق بىلەن گەپ قىستۇرۇپ .

بۇ گەپلەر تۇنباغانىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويدى . ئۇ بۇ ھاكاۋۇر تۇتقۇنلارنىڭ نوخلىسىنى ئېلىپ قويمىسا بولمايدىغانلىقىنى تۇيۇپ قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھېلىلا چېپىۋېتىدىغان ئەلپازدا ھۆركىرىدى :

— بىلىپ قوي ، ئەبلەخ ، بۇ يەر ئوردۇبالىققا بىر كۈنلۈك كېلىدىغان پىنھان مەنزىل ، سەنلەرنى گەپ ـ سۆزسىزلا جەھەننەمگە ئۇزىتىۋەتسەم ئۆلگىنىڭنى ئىنس ـ جىنمۇ تۇيمايدۇ . راست گېپىڭنى قىلامسەن يا ئۆلۈمنى تاللامسەن ؟

تۇنباغانىڭ بۇ چارىسى ئۈنۈم بەردى ، تۈۋرۈككە باغلانغان «ئەلچى»لەردىن بىرى دەرھال زۇۋانغا كەلدى :

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ، بېگىم ، ئۆز يۇرتۇمدا

قېرى ئانام ، نارەسىدە بالىلىرىم بار ، بۇ سوغداقلار مېنى قورقۇتۇپ تۆگە يېتىلەتكۈزدى ، بىلىدىغىنىمىنىڭ ھەممىسىنى دەي ، مەن دەي… — دېدى قورققىنىدىن دۈدۈقلاپ .

— تۇفىي… تۈزكور !

يېنىدا باغلاغلىق تۇرغان بىر «ئەلچى» ئۇنىڭ يۈزىگە شالاققىدە بىرنى تۈكۈردى .

ئەمىرلەشكەر تۇنباغا بۇ كەكە ساقال ، ئەرۋاھتەك ئورۇق تۆگىچىگە «قېنى ، دەيدىغىنىڭنى دەۋەرمەمسەن» دېگەندەك گۆلىيىپ قارىۋىدى ، ئۇ سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇ سوغداقلار قارا نىيەت ئادەملەر ئىكەن ، يول ئۈستىدە گەپ - سۆزىگە قۇلاق سالسام ، ئۇلار بۆكە قەيىن دېگەن چوڭ سەردارنىڭ يېقىنلىرى ئىمىش ، ئاۋۇ قېرى ھەممەيلەننى باشقۇرىدىكەن ، بۇلار مېنى سوغداقچىنى بىلمەيدۇ دەپ ئاغزىغا كەلگەننى دەۋەردى ، لېكىن مەن سوغداقچىنى ئوبدان بىلىمەن…

— ئاغزىڭنى يۇم ، ئايغاقچى تابغاچ…

سوراق چاشكىغىچە داۋام قىلدى . سوراقتا تۇنباغا بۇ ئۈچ سوغداقنىڭ بۆكۈ قەيىن بىلەن موژاك ئارىسىدا قاتناپ تۇرىدىغان مەخپىي «ئەلچى»لەر ئىكەنلىكىنى ، تاڭ ئوردىسىغا قارشى توپىلاڭ قوزغىماقچى بولۇۋاتقان بۆكۈ قەيىن موژاك ئارقىلىق ، بۆكۈ قاغاننى ئوردا ئۈستىگە لەشكەر تارتىشقا كۆندۈرمەكچى بولغانلىقىنى بىلىۋالدى . ئۇلار بىر يىل ئاۋۋال ئوردۇبالىققا خۇپىيانە كېلىپ موژاك بىلەن ئۇچراشقان ۋە قانداق كەلگەن بولسا شۇنداق قايتىپ كەتكەنىكەن ، ئات ، تۆگىلەردىكى تاۋار - دۇردۇن ۋە ئۈنچە - مەرۋايىتلار قاغاننى ئىندەككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يەمچۈكى ئىكەن .

تۆگىچىنىڭ ئاۋازى بېسىقار - بېسىقمايلا ئاچچىقلانغان تۇنباغا خۇددى غالىبلاردەك ھىجىيىپ تۇرغان باشچى سوغداقنى كېلىشتۈرۈپ بىر تەستەك ئۇرۇۋەتتى ۋە :

— چۆچۈرىنى خام ساناپسەن ئەبلەخلەر ، سەنلەر بىزنىڭ

بـۇيـۇك قاغانىمىزنى بىلىشمەيسەن ، دەپ قوياي ، ئۇنىڭ ئاتىسى قـۇياش ، ئانىسى ئاي ، كۆك تەڭرى ئۇيغۇرلارغا ئىنئام قىلغان تـەڭـرىـزادە ، ئـۇ سەندەكلەرگە گول بولمايدۇ ، بۆكۈ قەيىندەك چـۇپـرەندىلەرنىڭ گېپىگە كىرمەيدۇ ، ئەمدى نېمە دەيسەن ؟ — دېۋىدى ، باشچى سوغداق يەنە بىلجىرلاشقا باشلىدى :

— هـەي بىچارە ئىنسان ، ئەپتىڭدىن قارىغاندا قويچى قۇل ئـوخشايسەن ، تازا بولساڭ يۈزباشىدۇرسەن ، بىلىپ قوي ، سەن چـوڭ بىلگەن ئۇ قاغانىڭ موژاكىنىڭ ئالىقىنىدىكى بىر قونچاققا ئايلانغان . هۆرمەتلىك موژاك ئالىقىنىنى تۈز تۇتسىلا قاغانىڭنىڭ كۈنى تۇغدى دېگەن شۇ ، مۇبادا ئۇ ئالىقىنىنى شۇنداق دۈم قىلسا ئۇ ئۆزىنى جەهەننەمدە كۆرىدۇ . قونچاقنىڭ ئالىقىنىدىكى قونچاق تـۇرۇقـلـۇق بـىزگە يەنە نېمە دەپ يوغان گەپ قىلىسەن ، ئەڭ ياخشىسى بىزنى قويۇپ بەر ، موژاكىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىر قوشۇق قېنىڭنى تىلە . بىز چاپسان شەهەرگە كىرىشىمىز كېرەك .

— مـەن قـويـۇپ بـەرگەن بىلەن ، باتۇر قورۇقچىلىرىمىز سـەنـدەك شـۇم ئاياغلارنى شەهەر قوۋۇقىدىن كىرگۈزۈشمەيدۇ ، پۈتۈڭنى يەرگە تەگكۈزمەي قۇۋۇق بېگىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىدۇ !

— هاھ… هاھ… هاھ…

باشچى سوغداق كوچىدا ئەركىن سەيلە قىلىپ كېتىۋاتقاندەك ئۇنىنى قويۇۋېتىپ كۈلدى ۋە تۇنباغاغا دېدى :

— قېنى خاپا بولماي قالپىقىمنى ئېلىۋېتە قويچى ، ئۇ يەردە نېمىنى كۆرىسەنكىن ؟

تـۇنـباغا هاقارەتلەنگىنىنى هېس قىلدى ، بىراق ئۇ ئۆزىنى قونچاق دېسە نېمە بوپتۇ ، قويچى دېسە يەنە نېمە بوپتۇ ، ئۇ نېمە دېسە شۇ بولۇپ كەتمەيدۇغۇ ئاخىر . بۇلار ئانچە مۇهىم ئەمەس ، مۇهىمى…

ئەمىرلەشكەر لەۋلىرىنى مەهكەم چىشلىدى ، قىلىچ سېپىنى سـىـقـىمدىۋالغان قولىنى بوشاتتى ، قىزارغان كۆزلىرىنى يېرىم يـۇمـدى ، يـۈزىـدىـكى مۆلدۈردەك ئېسىلىپ تۇرغان قارا تەرنى

سۇرتۇۋەتتى ـ دە ، قۇتلۇققا «قېنى ، ئۇنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋەت» دېگەندەك ئىشارەت قىلدى .

قۇتلۇق قىلىچىنىڭ ئۇچى بىلەن شۇنداق نوقۇۋىدى ، باشچى سوغداقنىڭ ئۇزۇن قالپىقى پوككىدە قىلىپ يەرگە چۈشتى . ئالتقان چوڭلۇقىدىكى بىر دەستەكمۇ قالپاق بىلەن تەڭ يەرگە چۈشتى . بۇ نەرسە ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى .

سوغداقلارنىڭ ئەلپازىدىن سەل ئەيمىنىپ تۇرغان تاراس زەر دەستەكنى چۆچۈپ تۇرۇپ يەردىن ئېلىپ دادىسىغا ئۇزاتتى .

تۇنباغا دەستەككە قارىدى ، كۆز ئېقى كېڭىيىپ ، قارىچۇقى كىچىكلىدى ، پېشانىسىدىن يەنە تەر تېشىپ چىقتى ، بارماقلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترىدى .

ۋەزىر ، ئەمىرلەشكەر ۋە يابغۇ ـ تېكىنلارغىلا بېرىلىدىغان بۇنداق دەستەك شۇنچىلىك قۇدرەتكە ئىگە ئىدىكى ، ئۇنى كۆتۈرۈۋالغان ھەرقانداق ئادەم قاغانلىق دائىرىسىدىلا ئەمەس ، بەلكى چوڭ ئاستانىدىمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىدى . ئوردۇبالىقنىڭ ھەننىۋا قوۋۇقىدىن بىمالال كىرىپ ـ چىقالايتتى .

باشچى سوغداق تۇنباغانىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئېنىق كۆردى . خۇددى بۇرنىغا كۆكۈيۈن كىرىۋالغان قېرى ئاتتەك ، تۇنباغاغا قاراپ ، بېشىنى چايقىدى ـ دە ، شۆلگەيلىرىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ :

— چالماڭ ئەمدىغۇ سۇغا چۈشكەندۇ قويچى ، كىملىكىمىزنى بىلگەن بولغاندىكىن ، بىزنى تېز قويۇۋەت . بولمىسا پۇشايماننى ئالىدىغانغا قاچا تاپالماي قالىسەن جۇمۇ ! — دېدى .

گۆرەن تومۇرى كۆپۈپ ، چىرايى قارىداپ كەتكەن تۇنباغا غەزىپىنى زورىغا بېسىۋېلىپ سورىدى :

— قېنى ئېيتە ، بۇ دەستەكنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈردۈڭ ؟

باشچى سوغداق تۇنباغاغا يەر تېگىدىن قاراپ قويدى ، ئۆزىنى كۆرسەتمەك بولدىمۇ ، ياكى ئەمدى ئۆزىنى بىخەتەر دەپ ئويلىدىمۇ ،

سوراقىا توغرىدىن ـ توغرا جاۋاب بەردى :

— راستىنلا كالۋا بىر نېمىكەنسەن قويچى ، زەر دەستەكىنىڭ كىمنىڭ قولىدىن چىقىدىغانلىقىنى بىلمىسەڭ ، بوپتۇ ئېيتىپ بىرەي ، ئۇنى ماڭا ھۆرمەتلىك موۋزاك بەرگەن ، بۇ قاغانىڭنىڭ رازىلىقى بىلەن بولغان ئىش ئەلۋەتتە !

تۇنباغا تاش چاققۇچى لەشكەرلەر قېشىغا ئۆك جوۋا ۋە سالۋا تەلپەك كىيىپ كەلگەچكىمۇ ، سوغداقلار ئۇنى قويچى قۇل دەپ ئاتىدى . مەيلى ئۇلار نېمە دېسۇن ، ئۇ تابغاچ تۆگىچىدىن ۋە كۆرەڭ سوغداقتىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىۋالدى ـ دە ، ئۆز سالاھىيىتىنى ئاشكارىلاپ قورسىقىنى بوشىتىۋىلىش ، ئاندىن كېيىن كۆڭلىگە پۈككىنى بويىچە ئىش قىلىش قارارىغا كەلدى .

ئۇنىڭ ئويلىنىپ قالغىنىنى قورقۇۋاتىدۇ دەپ چۈشەنگەن باشچى سوغداق تېخىمۇ ئەزۋەيلىگىلى تۇردى . تۇنباغا سوغداقلار بىلەن تاكاللىشىۋېرىشنىڭ ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىك بولىدىغانلىقىنى تۇيدى ـ دە ، سول قولىنى قوينىغا سېلىپ ، تاۋلانغان تۆمۈردەك پارقىراپ تۇرغان ئالتۇن دەستەكنى تارتىپ چىقاردى . ئۇ سوغداقلارنىڭ دەستىكى بىلەن ئۆز دەستىكىنى ئالقىنىغا قويۇپ ، كۆرەڭ سوغداقنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىغىچە ئېلىپ كەلدى ، «بىچارە ئىنسان ، ئەمدى مېنىڭ كىملىكىمنىمۇ بىلىپ قال» دېگەندەك ، ئاستا پۈلاڭلاتتى .

باشچى سوغداق مىخقا ئۇسۇۋالغاندەك چۆچۈپ كەتتى ، كۆز قارىچۇقى چاناقلىرىدىن ئىككى ئىلىك بۆرتۈپ چىقتى ، چىرايى مۇمدەك قارايدى ، كۆكىرىپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئارىسىدىن پەقەت بىر ئېغىز سۆزلا ئېتىلىپ چىقالىدى :

— سەن… سەن ئۆزۈڭ كىم ؟

«ئاقىلغا ئىشارەت» دېگەندەك ، ئەقلى ـ ھوشى جايىدا بولغان ھەرقانداق ئادەم ئۇچۇن ئالتۇن دەستەكلىك ئادەمگە «ئۆزۈڭ كىم ؟» دېگەن سوئالنى قويۇش زىيادە گالۋاڭلىقتىن بېشارەت بېرەتتى . شۇڭا ، ئۇلار قانداق رەقىبكە دۇچ كەلگەنلىكىنى ناھايىتى

تېزلا بىلىۋالدى ۋە قانداق ھىيلىلەر بىلەن تاقابىل تۇرۇش ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ بىلىشىچە، ئۇيغۇر كاتتىلىرىنى ئالداش، پارا بىلەن قىزىقتۇرۇش تاشقا قوزۇق قاققاندىنمۇ مۈشكۈل ئىش ئىدى، قۇرۇق تېرە تاراقشىتىشلا قاپقاندىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر ئەپلىك چارىسى ھېسابلىناتتى.

باشچى سوغداق ئۆزىگە تەمكىن تۈس بەردى، ھېچ ئىش بولمىغاندەك، سالماق قىياپەتكە كىرىۋالدى.

— بولدى، كىملىكىڭنى سۈرۈشتۈرمىسەممۇ سۈرۈشتۈرمەي، بىراق بىلىپ قالغىنكى، بۆيۈك سەردار بوكۇ قەيىن 100نەچچە مىڭ قومۇق، تاڭغۇت ۋە ئۇيغۇر باتۇرلىرىنى باشلاپ كېلىپ چاڭئەن يېنىدا جەڭگە تۇتۇش قىلدى، لەشكەرلىرى ئارىسىدا قاغاننىڭ ئەۋەتكەن نەچچە مىڭ ئۇيغۇر ئاتلىقلىرىمۇ بار تېخى. قەيىن سەردار پات ئارىدا ھالسىراپ جۇلقى چىقىپ كەتكەن تاڭ ئېلىنى ئۆز ئىلكىگە ئالىدۇ. قاغانىڭمۇ بىر پەشۋاغا يارىمايدۇ، نىيىتىڭدىن يېنىپ خوجا ئاكاڭنى ھۆرمەتلەپ موزاكىنىڭ ئالدىغا باشلاپ بارساڭ بەلكى گۇناھىڭدىن ئۆتەرمىز، ئىنئام بېرىپ، مەرتىۋەڭنى ئۈستۈن قىلارمىز...

— تىلىڭنى تارت مۇناپىق، — ئاچچىقلاندى تۇنباغا يېرىلىپ كەتكۈدەك چىڭقىلىپ تۇرۇپ، — ئۇخلىماي تۇرۇپ چۈش كۆرۈپسەن، ئاسىي سەردارىڭنىڭ ھەرقانچە كۈچى بولسىمۇ، تاڭ ئېلىنىڭ بىر تال مويىنىمۇ تەۋرىتەلمەيدۇ، ئۆڭلۈك-سۆيگۈنلەرنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلمەمسەن تېخى، ياخشىسى تىلىڭنى يىغ، تەڭرىگە تېۋىنىپ ئۆلۈمىڭنى كۈت!

تۇنباغا ئالدىرىماي ئورنىدىن تۇردى-دە، قىلىچىنى «ئەلچى»لەرگە چېنەپ تۇرۇپ دېدى:

— ھەي قۇلقارا، ھەي باتۇر يىگىتلەر، ئاۋۇ تابغاچتا گۇناھ يوق، ئۇ ئۇيغۇر يۇرتىدىمۇ تۇرمىسۇن، ئۆز يۇرتىغىمۇ قايتمىسۇن، يىراق شىۋىدلارغا بېرىپ جېنىنى جان ئەتسۇن، تاپىلاڭلار، ئاغزىغا ئۆلگۈچە ھېزى بولسۇن! ماۋۇ ئۈچ سوغداقنى دوزاخنىڭ تېگىگە

www.uyghurkitap.com

يولغا سېلىڭلار ، ئۇلار ئۆز ئەسكىلىكىنىڭ جازاسىنى تارتسۇن ، ئات ـ تۆگىلەردىكى مال ـ دۇنيانى قۇلقاراغا قالدۇرۇڭلار ، بۇ ئۇنىڭ نېسىۋىسى !

تۇنباغا ئايغاقچى سوغداقلارنى قويۇۋېتىشنىڭ مۆلچەرلىگۈسىز يامان ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغىنىنى بىلەتتى ، سىرنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىمۇ ، ئۇنى ۋە پۇتكۈل ئەلنى ئۇدۇل گۆر ئاغزىغا سۆرەپ بېرىشى مۇمكىن ئىدى ، شۇڭا ئۇ ئەڭ بىخەتەر ۋە ئەڭ ئۇنۇملۇك بىر چارىنى تاللىۋالغانىدى .

تۆگىچى تاڭلىق شۇ يەردىلا قويۇپ بېرىلدى . قۇلقارا بىلەن تاراس جېنىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ ، جاھىل توپاقتەك تىرەجەۋاتقان سوغداقلارنى تاشقىرىغا ھەيدەپ مېڭىۋىدى ، خېلىدىن بېرى ئۇندىمەي تۇرغان قۇتلۇق ئويلىمىغاندا غۇلچىنى كېرىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توردى ۋە تۇنباغاغا بۇرۇلۇپ جىددىي تەلەپپۇزدا :

— ياق ، ھەزرەت موزاك يامان ئادەم ئەمەس ، ئۇنىڭ ئادەملىرىمۇ ئەسكى ئادەملەر ئەمەس ، ئۇلارنى ئۆلتۈرسەڭلار زادى بولمايدۇ ، — دېدى ۋە دادىسىنىڭ بۇيرۇقىغا كەسكىن تۈردە قارشىلىق بىلدۈردى .

تۇنباغا قۇتلۇقنىڭ بۇ قىلىقىغا تولىمۇ ھەيران بولدى . گەرچە ، جىددىي بۇيرۇق ۋە قاتتىق ئەيىبلەشلەر تۇپەيلى قۇتلۇقنىڭ ئىلتىجاسى ئۇنۇم بەرمىگەن ، سوغداقلار شۇ زامانلا جەھەننەمگە يوللانغان بولسىمۇ ، لېكىن بۇ ئىش تۇنباغانى ئويغا سېلىپ قويدى ، قانچە ئويدان ئويلانسىمۇ ، قۇتلۇقنىڭ قارا نىيەت سوغداقلارغا ئىچ ئاغرىتىشىنىڭ سەۋەبىنى زادىلا ئۇقالمىدى .

14 . ئىسسىق شامال

تاڭمۇ ئېتىۋەردى ، كەچمۇ كىرىۋەردى . لېكىن ، قەھرىتان قىش پەسلى بەئەينى ئاساۋ ئاتتەك تىرەجەپ ، بىر چامداممۇ ئىلگىرى

باسمىدى . نازۇك سەزگۈسى قانداقتۇر بىر پىشكەللىكنىڭ تىۋىشىنى تۇيۇپ تۇرغان ئەل ـ جامائەت بەجايىكى دوزاخ بوسۇغىسىغا كېلىپ قالغاندەك ، تەشۋىش ۋە ساراسىمىگە چۈشۈپ قالدى .

ھېلىھەم شۈكۈر ، ئەل يۈرىكى ئېزىلگەن بىلەن روھى ئۆلمىگەنىكەن ، كۆڭۈلەرنىڭ بىرىدە ئۆز تەقدىرىسى ئۆلگىنىگە ئۈمىد باغلىغان يەتتە شامان قورۇقچىلارنىڭ كۆزىنى باغلاپ ، ھاشارچىلار ئارىسىدىن غىپپىدە سۇغۇرۇلۇپ چىقىشتى . نەلەردىدۇر مۆكۈپ يۈرۈپ ، كۆمۈپ قويغان قۇراق جەندە ۋە ساپايىلىرىنى تېپىۋېلىشتى ، ئۇنى كىيىپ ، داپ گەردىشىگە تېرە باغلىدى ، بىر كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ ئۆتۈكەن باغرىغا يېتىپ كەلدى ـ دە ، تاغقا چىقىپ كۆك تەڭرىگە يېقىن تۇرۇپ مۇناجات ئوقۇدى ، كۈتكەن مۆجىزىلەر ئاخىر يۈز بەردى .

تىلاۋەتتىن كېيىنكى بىر ئەتىگىنى توساتتىن شامال كۆتۈرۈلدى ، جەنۇب شامىلى ھەيدەپ كەلگەن ئىسسىق ئىقىم ئوت كەبى لەۋلىرى بىلەن يەر ـ زېمىننى سۆيۈپ چىقتى . يۇرت ئاسمىنىدا شىلىمدەك يېپىشىپ تۇرغان سۇر بۇلۇتلار بىر پەستىلا توزۇپ كەتتى .

قار ئېرىدى ، يوللاردا ، يانباغىرلاردا تارام ـ تارام ئەگىزلەر پەيدا بولدى . كۆك نىمتىدىن كېچىكىپ بەھرە ئالغان ئامەتلىك ئوت ـ چۆپلەر قىسقۇچتا قىسىپ تارتقاندەك تېز بوي كۆرسىتىپ بوز دالانى يېشىللىققا پۈركىدى . تاغ كۆڭگىيىدىكى ئارچىلارمۇ ، قارىغاي ۋە ئاق تېرەكمۇ بىردىنلا رەڭ ئۆزگەرتتى .

ئوتلاق جانلاندى ، قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئۆچەكتىن چىقتى . قاناتلىرى كېرىلگەن ، باھار شادلىقىغا چۆمۈلگەن ئۇچار قۇشلار شوخ كۈيلىرىنى باشلىۋەتتى…

ئەنە شۇ يېشىللىقتا ، يېشىل يايلاقنىڭ ياقىسىدىكى جاڭگال يولىدا ئاتلىرىنى چوڭ يورغىغا قويۇپ بەرگەن تۆت ئاتلىق كىشى يانمۇيان كەلمەكتە ئىدى . يان قوۋۇقتىن تاڭ ئاتماستا چىقىۋالغان

بۇ ئاتلىقلار ئاستانىگە ئۈچ مەنزىل كېلىدىغان ئاقجاڭگالغا كېتىپ باراتتى . تۆلكە ، توشقان ، بۆغا ـ جەرەنلەر بىلەن تولۇپ تۇرىدىغان ئاقجاڭگال ئوۋغا ئامراق قاغاننىڭمۇ ، يابغۇ ـ تېكىنلەرنىڭمۇ كۆڭۈلدىكىدەك شىكارگاھى ھېسابلىناتتى . شۇبھىلىك يېرى ، ئەتىگەنلا ئوۋغا ماڭغان بۇ ئاتلىقلار يا ئۇزۇن ساپلىق ئوۋ نەيزىسى ، يا يېتەرلىك ئوق ئېلىۋالمىغانىدى . ئاتلارنىڭ كەينىدە نە ئوۋ ئىتى ، نە ئوۋ قورشىغۇچىلار كۆرۈنمەيتتى . بۇ غەلىتىلىك تۇنباغانىڭ گېپى بىلەن ئوۋغا چىققان بەگبارسىنىمۇ ، قۇتلۇق بىلەن تاراسىنىمۇ ئەجەبلەندۈرەتتى . قوۋۇقتىن چىقىپ جاڭگال چېتىگە ئۇلاشقىچە زۇۋان سۈرمەي كېلىۋاتقان ئەمىرلەشكەرنىڭ ئوۋدىن بۆلەك بىرەر مەقسەت ـ مۇددىئاسى باردەك قىلاتتى .

ئەمىرلەشكەر بەگبارسنى ئۆزىگە يېقىن تۇتاتتى . مال ـ دۇنيا ۋە سەرخىل ئاتقا ئامراق بولغىنى بىلەن ، ئۇنىڭ جەڭدە خېلى ئېپى بار ئىدى . غەنىيمەتتىن نەپ ئالسىلا ، نېرىسىنى ئويلاپ يۈرمەيتتى .

ھەربىر سانغۇن ۋە ئەمەلداردەك ، بەگبارسمۇ دەسلىپىدە قاغانلارنى چوڭ بىلەتتى . ئۇنىڭ نەزىرىدە سەردار دېگەن بىر ئوق ئىدىكى ، قاغان نەگە ئاتسا شۇ يەرگە ئۇچاتتى .

دادىسىنىڭ مەدىتى بىلەن ، ئۇ 15 يېشىدا راستتىنلا بىر ئوققا ئايلاندى ، بىرلا ئەمەس ، بەلكى ئىككى قاغانغا ئوق بولدى . ئالتۇن تاغ تەرەپكە ئېتىلىۋىدى ، ئۇدۇل بېرىپ ، قارلۇقلارنىڭ كۆكسىگە قادالدى . قاغان ئۇنى جەنۇبقا ئېلىپ بېرىۋىدى ، شى چاۋىينىڭ ۋەتۋەرىكىنى چىقىرىۋەتتى . ئۇنىڭغا نېمە قالدى ، مۆلچەرىدىن خېلى تۆۋەن مالدىن باشقا ، نەيزە بىلەن قالقان قالدى . مال ـ دۇنياچۇ ، خوتۇن ـ قىزلارچۇ ؟ بۇلار قاغانغا قالدى...

«بەگبارس ئوق بولدى ، قاغان ئەمدى نېمە بولدى ؟ ئۇرۇش بولمىۋىدى ، ئۇ ئەمدى بەگبارسنى ئۇنتۇدى ، بار راھەتنى ئۆزى كۆردى ، ئوردا بىلەن ئۇچەكىشىپ ، سودىنى بۇزدى . ئات بازىرىنى كاسات قىلىپ ، پايدا ـ نەپتىن مەھرۇم قىلدى . ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ، يەنە ئوق بولغۇلۇقمۇ ؟ نەگە دېسە شۇ يەرگە

ئۇچقۇلۇقمۇ؟ دۇرۇس، يەنە ئۇق بولغۇلۇق، پايدا يوق يەرگە ئۇچمىغۇلۇق، پايدا بار يەرگە جەزمەن ئۇچقۇلۇق...»

ئۇلار ئانچە ئۇزاق ماڭمايلا، قويۇق يۇلغۇن بىلەن قورشالغان بىر كىچىك تەكشىلىككە يېتىپ كەلدى، ئەتىياز كەلگىنىنى ئەمدىلەتىن تۇيۇپ، تىرناقتەك ـ تىرناقتەك يوپۇرماق كۆرسەتكەن بىر تۇپ چوڭ توغراق تەكشىلىككە ئالا ـ بۇلا سايە تاشلاپ تۇراتتى.

ئۇلار تىزگىن تارتىشتى، ئاتلار ئىككى چاپچىپ ئاندىن توختاشتى. ئەقىللىق قوتلۇق دادىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى دەرھال بىلىۋالدى ـ دە، ئاتتىن چۈشۈپ، ئېلىپ كەلگەن تەڭلىماتنى توغراق ئاستىغا يايدى.

ئىككى سەردار بىر پەسكىچە ھال ـ مۇڭ بولۇشتى، نېمىلەرنىدۇر تالاشتى، نېمىدىندۇر مەمنۇن بولۇپ، قاقاقلاپ كۈلۈشتى، ئولتۇرۇۋېرىپ پۇتى تالدىمۇ، يا ئەتىياز ئالامەتلىرىنى كۆرگۈسى كەلدىمۇ، ئورنىدىن تۇرۇشتى ۋە ئاتقا مىنىشتى.

ئۇلار ماڭغانسېرى ئوت ـ چۆپ شالاڭلاپ، جىغان، سۆكسۆك، قامغاق دېگەندەك غوللۇق چاتقاللار كۆپىيىشكە باشلىدى، پاكار توغراقلار، يۇلغۇنلۇق دۆڭلەر ئاتلىق سەردارلارنى ئارىغا ئالدى. ئۇلار ئۇزەڭگىلىك ئاياغلىرىنى لەپەڭشىتىپ، ئاياغلىرىغا بۇدۇشقاقتەك چاپلىشىۋاتقان تىكەنلەرنى يېرىپ ئۆتۈپ، بىرقانچە دۆڭدىن ئاتلىغاندىن كېيىن كۆز يەتمەس بىر چاتقاللىققا كېلىپ قالدى.

— ۋەزىر دادا، ئاۋۇ دۆڭنىڭ تۆپىسىگە چىقىپ شۇنداق قارىساق دۆڭ كەينىدە بەك جىق تۆگىلەر تۇرىدۇ، چېدىر، ئادەملەرمۇ بار ئىكەن، — دېدى تاراس قوتلۇق بىلەن ئات ئويىنىتىپ يېتىپ كېلىپ. ئۇ گېپىنى تەستىقلاتماقچى بولغاندەك قوتلۇققا قارىۋالدى ـ دە، بارمىقى بىلەن كۆنىپېتىش تەرەپنى كۆرسەتتى.

تۇنباغا كۆپ ئويلاپ ئولتۇرمىدى، قىزىقىشى غالىب كەلدى بولغاي، بەگبارىسقا قاراپ «قېنى، كەتتۇق» دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى. ئۇنىڭغا غەلىتە تۇيۇلغىنى، بۇ جاڭگال گەرچە

www.uyghurkitap.com

قاغانلىقنىڭ 30 نەچچە تۆگىچىسىگە تەۋە بولسىمۇ ، لېكىن بۇ يەردە تاراس ئېيتقاندەك ئۇنچە كۆپ تۆگە ۋە ئاتلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . يەنە كېلىپ ، ئادەت بويىچە ، تۆگىچىلەر چېدىر تىكمەيتتى ، ئوت - چۆپ قوغلىشىپ كۆچۈپ يۈرگەچكە ، دۆڭ ئارىسىدىكى سېغىزلىقلاردا ، پاناھ بولغۇدەك دەرەخ ئاستىدا يېتىپ - قوپۇۋېرەتتى . ئۇرخۇن دەرياسىنىڭ تاشقىن مەزگىلى يېتىپ كەلمىگۈچە ، بۇ جاڭگالدىن بىر تامچىمۇ سۇ تاپقىلى بولمايتتى .

ئۇلار كەلگەن ئىزى بىلەن كەينىگە يېنىپ ، بىر دۆڭدىن ئۆتۈپلا تۈپتوغرا كۈنچىقىش تەرەپكە بۇرۇلدى . تەڭرىقاغان يولىنىڭ تارمىقىغا چىقىپلا يول بويىدا يېيىلىپ ياتقان چوڭ بىر كارۋان يېنىغا يېتىپ كەلدى .

ئېغىر يۈكلىرى يېنىغىلا چۈشۈرۈپ قويۇلغان تۆگىلەر چاپاق باسقان كۆزلىرىنى ئاران ئېچىپ ، ھۇرۇن بايۋەچچىلەردەك كۆشەپ ياتاتتى ، لوكىلىرى قۇرۇق تۇلۇمدەك بىر تەرەپكە قىيسايغان ، تېرىسىمۇ داسلىغان تېرىدەك تاقىر ئىدى . قاق ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئورۇق ئاتلار بەئەينى قۇرۇق توغراقىلا ئوخشايتتى ، قىللىرى قورام تاشلارنىڭ يېرىقلىرىدا ، ئازغان - تىكەنلەرنىڭ ئارىسىدا قالغان قۇيرۇقلىرى قارا كالتەكتەك كۆتمەك ئىدى . بۇ ئالامەتلەر بۇ كارۋاننىڭ ئاي - ئايلاپ يول يۈرگەنلىكىدىن بېشارەت بېرەتتى .

تۇنباغا ئېگىز چاقلىق ھارۋىلارغا ، پېچەتلەنگەن ساندۇقلارغا ، تۇپى بىلەن تاي قىلىنغان گەزماللارغا بىر قاراپلا بۇ ماللارنىڭ چاڭئەن ماللىرى ئىكەنلىكىنى ۋە بۇ كارۋاننىڭ ئاستانىدىن قوزغىلىپ ، ئوردۇبالىققا قاراپ كېتىۋاتقىنىنى پەملىۋالدى . بىراق ، چوڭمۇ ئەمەس ، كىچىكمۇ ئەمەس بۇ كارۋاننىڭ كىمگە تەئەللۇقلۇقىنى زادىلا ئاڭقىرالمىدى . چۈنكى ، ئات - تۆگىلەرگە تەرلەپ - پىشىپ گەزمال ئارتىۋاتقان خىزمەتچىلەرمۇ ، يالقۇنجاۋاتقان گۈلخاننى چۆرىدەپ گۆش يەۋاتقان كىشىلەرمۇ

ئۇنىڭغا ناتونۇش ئىدى .

تۇنباغا ئىسكەتلىك بىر چېدىر ئالدىدا بار ئىشتىھاسى بىلەن غىزا يەۋاتقان بىر توپ كىشىنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە ، ئەدەپ بىلەن سورىدى :

— بۇ كىمنىڭ كارۋىنى ، نەدىن كېلىپ ، نەگە كېتىۋاتىسلەر ؟

ئۇلار بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپمۇ كەتمىدى ، ئېرەنمۇ قىلمىدى ، كۆلـكە ـ چاقـچاق قىلىشقاچ ، يەيدىغىنىنى يەۋەردى ، تۇنباغا سوئالىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىغاندىلا ئاندىن بىرەيلەن خۇشياقمىغاندەك بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، بىر قوۋۇز قوي گۆشىنى ئالدىرىماي يۇتۇۋەتكەندىن كېيىن يەر تېگىدىن چىققاندەك پەس ئاۋازدا :

— بىلگۈڭ بولسا بىلىپ قالغىن ، مەزكۇر كارۋان بورخان ئەلچىسى ھۆرمەتلىك موزاكقا تەئەللۇقتۇر ، بۆكۈ قاغاننىڭ پەرمانى بىلەن مانى موزاكقا ئىنئام قىلىنغان ئاتلارنى تابغاچ دىيارىغا ئېلىپ باردۇق ، ئۇ ئاتلارنى مال ـ دۇنياغا تېگىشىپ ئوردۇبالىققا ئېلىپ كېتىۋاتىمىز . گەپ مانا شۇ ، — دەپ جاۋاب بەردى ۋە تۇنباغاغا قاراپ چىۋىن ئۈركۈتكەندەك ، «ئەمدى كەت» دېگەن مەنىدە شەرەت قىلدى .

بۇنى ئاڭلاپ ، تۇنباغانىڭ بەدىنى بىردىنلا تىكەنلىشىپ كەتتى . «قاغانلىققا نان تېگىدىغان مۇشۇ ئات سودىسىلا قالغان ئىدىغۇ ئاخىر ، قاغان يېنىدىكى ئورنىمىزنىمۇ ، ئېتىقادىمىزنىمۇ تارتىۋالسا ، ئەمدى كېلىپ ئات سودىسىنىمۇ ئىلكىگە ئېلىۋالسا ، بىزگە نېمە قالدى بۇ جاھاندا !»

تۇنباغانىڭ خاپا بولۇشى ئەلۋەتتە ئورۇنلۇق ئىدى . دېمىسىمۇ ، بايانچۇر قاغان زامانىدا باشلانغان ئات سودىسى قاغانلىقنى يۆلەپ تۇرۇۋاتقان بىردىنبىر تۈۋرۈك ئىدى . بىر ئاتقا 40 تەپكە شايى تېگىشىلىدىغان بۇنداق سودىدىن قاغانغىمۇ ، ئاۋامغىمۇ نەپ يېتەتتى .

ئەڭ مۇھىمى ، شى چاۋيى توپىلىڭى باستۇرۇلغاندىن كېيىن ، تاڭ شاھى ئۇيغۇرلار ئېلىپ كەلگەنلىكى ئاتنىڭ ھەممىسىنى سېتىۋېلىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇرلار چوڭ ئاستانىدىكى خوڭلۇسى دېگەن يەردە يىل - يىللاپ تۇرۇپ ئات ، يىپەك سودىسىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى . شۇ يىلى بۆكۈ قاغان يالۋاچ ياشىنىنى 10 مىڭ تۇياق ئات بىلەن چوڭ ئاستانىگە ئەۋەتىپ ، ئوردىدىن سودا قىلىشنى ئىلتىماس قىلدى . تاڭ ئوردىسى بۇنداق چوڭ سودىغا ئاجىزلىق قىلسىمۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ ، بۆكۈقاغاننىڭ كۆڭلىنى قايتۇرمىدى . ئات ئۈچۈن تۆلەنگەن ئالتۇن - كۈمۈش ، تاۋار - دۇردۇنلار ئوردۇبالىقتا توشۇپ كېلىندى ، ياكى يىراق داكچىنلار ئىقلىمىغا ئېلىپ بېرىلىپ ھەسسىلەپ پايدا ئېلىندى . بۇ پايدا قاغانلىقنى يۆلىدى ، ۋەزىر - سانغۇنلارنى ، پۇقرا - بۇدۇننىمۇ يۆلىدى…

ئەمىرلەشكەر چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى ، قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ، قان تۆكۈشكە تەييار تۇرغان بەگبارسنى توسۇۋېلىپ ، كۆزلىرىگە جۇت - شۇۋىرغاندەك يامان كۆرۈنۈۋاتقان سوغداقلاردىن ئۆزىنى چەتكە ئالدى .

ئاقچاڭگالدا ياۋا ھايۋان شۇنچىلىك تولا ئىدىكى ، قاياققا قارىساڭ ئوۋ كۆرۈنەتتى . تۆت - بەش قەدەمچە يەردە كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرغان بىغەم توشقاننى قول ئۇزىتىپمۇ تۇتۇۋالغىلى بولاتتى .

بىراق ، ئەمىرلەشكەر توشقانغىمۇ كۆز سالمىدى ، ئەقەللىيسى يا ئوقىنى كىرىچكە قويۇپ ، توشقانلارغا چېنەپمۇ باقمىدى . قانات چىقارغاندەك چېپىپ يۈرگەن تاراس بىلەن قۇتلۇقنى ئۆز رايىغا قويۇۋېتىپ ، بەگبارسنى ئەگەشتۈرگەن پېتى كونا چۈشكۈنىگە قايتىپ كەلدى .

ئاسمان گۈمبىزىدە تۇرۇۋېرىپ مادارىدىن كەتكەن قۇياش ئاخىرى غەرب تەرەپكە ئېگىلدى ، تۇنباغا تاراس بىلەن قۇتلۇقنى

يېنىغا چاقىرىۋالدى ۋە پىششىق گۆشنى غاجىلىغاچ، بەگبارىس بىلەن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى .

تۇنباغا بەگبارىستىن سورىدى :

— قۇلىقىڭ ئۇزۇن ئادەمسەن ، سۇلالىدە قاغان قېيناتىسى بۆكۈ قەيىنىنىڭ پادىشاھقا قارشى كۆتۈرۈلگىنىنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟

— ...

بەگبارىسنىڭ كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ، ئۆزىگە ھەيرانلىق نەزىرىدە تىكىلگىنىنى كۆرگەن تۇنباغا سەل توختىۋالدى ـ دە ، گېپىنى داۋام ئەتتى :

— «قويرۇقىنى كۆتۈرگەن موزاي تېزەكلىمەي قالمايدۇ» دېگەن گەپ بار بىزدە ، بۆكۈ قەيىن چوڭ ئاستانىدىكى چېغىمىزدىلا قويرۇقىنى كۆتۈرگەنىدى ، مانا ئەمدى ئاخىرى تېزەكلەپتۇ ، 100 مىڭچە لەشكەر يىغىپ ئوردىغا قارشى توپىلاڭ قوزغاپتۇ .

— بۇ گەپلەرنى نەدىن ئاڭلىدىڭ ، ئويلاپ تاپقان مىش ـ مىش گەپتۇ ھەقاچان ؟

بەگبارىسنىڭ بۇ سوئالى تۇنباغاغا ياقماي قالدى . نېمىشقىدۇر كۆڭلى ئۆيۈپ ، ئۆز تىلىغا ئۆزى ھېزى بولدى ـ دە ، ئەسلىي ئويىدىن ۋاز كېچىپ ، قۇلاقارا يايلىقىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن بىر ئېغىزمۇ سۆز ئاچمىدى .

— ماقۇل ، قانداق دىسەڭ شۇنداق بولسۇن ، لېكىن گەپنىڭ مۇھىمى تېخى مانا ماۋۇ يەردە ، بۆكۈ قەۋمىدىن چىققان بۇ ۋاپاسىزنىڭ قول ئاستىدا تېخى ئۇيغۇر لەشكەرلىرىدىن نەچچە مىڭى بار ئىكەن ، — دېدى ئۇ ، سۆھبەتنى چاندۇرمايلا ئۆز ئىزىغا قايتۇرۇپ كېلىپ .

تۇنباغانىڭ بۇ گەپلىرى بەگبارىسنىڭ يارىسىغا تۇز سېپىۋەتتى ، ئۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە :

— بۇ مۇمكىن ئەمەس ، يا سېنىڭ ، يا مېنىڭ خەۋىرىمىز بولمىسا ، ئۇيغۇر لەشكەرلەر نېمە ئىش قىلىدۇ ئۇ يەردە ، — دېدى .

www.uyghurkitap.com

— مەيلى ئىشەن ، مەيلى ئىشەنمە ، بۆكۆ قەيىنىنىڭ توپلاڭ قىلىدىغىنىدىن قاغانىمىزنىڭ خەۋىرى بار ئىكەن . ئۇ تېخى گەنجۇ ئەتراپىدىكى لەشكەرلىرىمىزدىن نەچچە مىڭ ئاتلىقنى ئۇ ئاسىيغا يۆتكەپ بېرىپتۇدەك . بۇمۇ يەتمىگەندەك ، قاغان يەنە تابغاچلارغا لەشكەر تارتقۇدەك .

— قاغانىنىڭ شۇنداق ئويىمۇ بارمىكەن تېخى ، — دەپ سورىدى بەگبارس ھەيرانلىقىنى يوشۇرماي ، — ھەرقانچە بولسىمۇ قاغان ئۇنداق قارامىلىق قىلماس دەيمىنا !

تۇنباغا سەل تىنچلىنىۋالغاندىن كېيىن ، بېشىنى بەگبارس تەرەپكە سوزدى ۋە :

— بۆكۆ قاغان ئاللىقاچان بىر قارارغا كېلىپ بولۇپتۇمىش ، پات ئارىدا بىر كېڭەش ئۆتكۈزۈپلا 10 مىڭ لەشكەرنى تابغاچ تامان يولغا سالغۇدەك ، — دېيىشىدى ، بەگبارسىنىڭ كۆزلىرى چانىقى يىرتىلىپ كەتكۈدەك چەكچەيدى ۋە :

— تابغاچلار كىم ، بىز كىم ؟ سىڭگەن نېنىمىزنى يەپ ، ئېتىمىزنى سېتىپ پۇل تاپساق بولمامدۇ بۇ كۇنلەردە ، — دېدى ئارقىمۇئارقا باش چايقاپ .

— ئەگەر كەم ئەقىللىق قىلىپ سۇلالە بىلەن ئارازلاشساق ، ئۇلار ئاچچىقىدا شىمالدا خاكاسلار بىلەن ، جەنۇبتا تۇبۇتلەر بىلەن ئەھدە تۈزۈۋالىدۇ ، ئۈچ قارلۇقمۇ تابغاچلارغا ئەگەشمەي قالمايدۇ ، ئۇ چاغدا بىز تۆۋرۈكى يوق ئۆيگە ئوخشاپ قالىمىز .

بەگبارس بىر چاغلاردا تۇنباغانىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، قاغان ھەققىدە بەزى گەپلەرنى قىلغانىدى . بىراق ، تۇنباغا قاغاندىن ئۈمىد كۈتىمۇ يا ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلىپ قالدىمۇ ، ئۇنىڭ تەكلىپىگە كىپسىپ بىرنېمە دېمىدى . پەقەت «ھازىر ۋاقتى ئەمەس» دەپلا گەپنى ئۈزۈۋەتتى . ئەمدىچۇ ، ئەمدى ئۇ ئۆزگەرگەن ، ئۇنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئاۋۋال قارا باخشىنىڭ ئۆلۈمى ، سوغداقلارنىڭ كۆلكىسى سەۋەب بولغان بولسا ، ئەمدى قاغانىنىڭ تاڭ ئېلىگە مۇشت

كۆتۈرمەكچى بولغىنى يەنە بىر سەۋەب بولغانىدى . بەگبارىس تۇنباغادىكى بۇ ئۆزگىرىشنى سېزىپ ئۇلگۇردى ۋە ئوت ئۇستىگە ياغ چېچىپ ئويلىغىنىنى ئوتتۇرىغا تاشلىدى .

— قاغان تۆت سوغداقنىڭ كەينىگە كىرىۋەرسە ، قارا باخشىغا قىلغاننى بىزگىمۇ قىلىدۇ تېخى ، بوينىمىزغا قىلىچ تەگمەستە قاغاننى يامان يولدىن توسماق كېرەك .

تۇنباغا بەگبارىسقا سوئال قويۇپ ، دېدى :

— قانداق توسىمىز ؟

— كېڭەش بولىدىكەن ئەمەسمۇ ؟ كېڭەشتە گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلىمىز .

— گەپ بىلەن توسالمىساقچۇ ؟

— ئۇنداقتا ، شەمشەر بىلەن توسىمىز !

تۇنباغانىڭ كۆزلىرى چىراغتەك پارقىراشقا باشلىدى ، قوشۇمىسى تۈرۈلدى ، بەگبارىسنىڭ لاغىلداپ تىترەۋاتقان قولىنى تۇتتى ـ دە :

— ھېسابتا كەلسە ئىككى كۆزنىڭ بىرىنى ئويىمىز ! — دېدى .

ئادەم دېگەن شۇنداق بولىدىكەن ، بۇ ئۇنى كۆزلەيدىكەن ، ئۇ بۇنى كۆزلەيدىكەن ، كۆزلىگىنىگە يەتمەك ئۈچۈن ، بۇ ئۇنىڭدىن پايدىلانماقچى بولىدىكەن ، ئۇ بۇنىڭدىن پايدىلانماقچى بولىدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، ئىككى ئادەم ئويلىمىغاندا بىر چىغىرغا كىرىپمۇ قالىدىكەن .

ئىككى سەردار قول بېرىشىپ ۋەدىلەشتى . چاڭ يېپىشقان بىر جۈپ قولغا بۇ پاراڭنى چالا ـ بۇلا ئاڭلاپ قالغان قۇتلۇقنىڭ كىچىك ، ئەمما كۈچلۈك قولى كېلىپ قوشۇلدى . ئۇ دادىسىنىڭ كۆزلىرىگە بىر پەس تىكىلگەندىن كېيىن :

— ۋەزىر دادا ، سانغۇن تاغا ، ئەمدى مەن چوڭ بولدۇم ، كەينىڭلاردىن بىللە يۈرۈپ ئاق ـ قارىنى بىلىپ قالدىم ، ماڭا يول كۆرسىتىڭلار ، لەشكەر تۇتقۇزۇڭلار... — دېدى ۋە تاراسىنىڭ قولىنى تارتىپ كېلىپ ئۆز قولى ئۈستىگە قويدى .

15 . كۈتۈلمىگەن ۋەقەلەر

مىلادىيە 779 ـ يىلى 5 ـ ئايدا تاڭ پادىشاھى تاڭ دەيزۇڭ بىتاب بولۇپ يېتىپ قالدى . گاھى كاۋاپتەك قىزىپ ، گاھى مۇزدەك تەرلىدى . ھۆكۈمالار دورا بەردى . چېكىسىدىن قان ئېلىپ ، گەجگىسىگە لوڭقا قويدى . مۇنەججىملەر پال بېقىپ ، قوملاق ساناپ ئۇمىدلىك گەپلەرنى قىلىشقان بولسىمۇ ، بىراق بۇ ئەقىللىق ھۆكۈمالار بىتابىنىڭ تومۇرى پەسلەپ ، كالپۇكىنىڭ كونا مىستەك كۆكىرىۋاتقىنىنى كۆرۈپلا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى .

تاڭ دەيزۇڭ ئاتا ـ ئەجدادىدەك قامەتلىك ۋە ئۆسكىلەڭ ئادەم ئىدى ، تاج ـ تەختىلا ئەمەس ، ئېڭىكىنى ياپقان تال ـ تال ساقىلى ، كۆندىلەڭ قويۇق قاشلىرى ، يوغان بۇرنى ، سېرىق زەر تونىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان كۈچلۈك مۇسكۇللىرى ئۇنى سۈرلۈك ۋە ھەقۋۋەت قىلىپ كۆرسىتەتتى .

ئەمدى ئۇ بىھوش ئىدى ، كېسەل تەگكىنىگە بىرەر كۈن بولار ـ بولماي ، بېلى پۈكۈلۈپ ، مەڭزى تاتىرىپ ، چوڭ ـ چوڭ كۆزلىرى كاتاڭدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ، قاتمۇقات دۈردۈن چۈشەك ئۈستىدە توختام سۇدا لەيلەپ قالغان بىر تال پاخالدەك سوزۇلۇپ ياتاتتى .

پادىشاھنىڭ خىرە تۇيغۇسىدا ھەر خىل سېيمالار — ئوردا ئەركانلىرى ، قەھرلىك سەردارلار ۋە قىزىپ كەتكەن جەڭ مەيدانلىرى پەيدا بولاتتى . يامغۇرلۇق كۈنلەردىكى سۇس سايىدەك لىغىرلاۋاتقان بۇ كۆرۈنۈشلەر تۇرۇپ يوقىلىپ ، كۆز ئالدى بىرەر چېكىتمۇ بولمىغان ئاق قەغەزگە ئايلىناتتى ، بۇ قەغەزدىن يەنە ئاللىكىمنىڭ چىرايىمۇ كۆرۈنەتتى . پادىشاھ بۇ ئادەملەرنى تونۇيتتى . ۋەزىرلىك مەرتىۋىسىدىكى چوڭ ئوغلى لى كو ،

www.uyghurkitap.com

ئاقىللارنىڭ ئاقىلى گو زىيى ، يەنە يابغۇ تېكىن ، بۆكۈ قەيىن ، قۇلاقچىلىق تۆپە كىيگەن تۇبۇت زەنپۇسى…

تاڭ دەيزۇڭ ئۇيقۇسىغا قانغان ئادەمدەك لىپ قىلىپلا كۆزىنى ئاچتى ۋە ھېلىقى سىيمالارنى ئىزدىگەندەك ، ئۇيان ـ بۇيان قارىدى . ئەتراپتا پەس ۋە تىترەپ تۇرغان مەدھىيە سادالىرى كۆتۈرۈلدى :

— كەرەملىك شاھ ، ياشىغايلا ، ياشىغايلا ، تۈمەنمىڭ يىل ياشىغايلا…

پادىشاھ مەدھىيىگە ئېرەن قىلمىدى ، نەزىرىنى تورۇستىن تارتىۋالدى ، كۆزقارىچۇقى يەنە ئىككى مەرتەم پىلدىرلاپ ، بېشى ئۈستىدە ئۆرە تۇرغان لى كوغا ، كېيىن كونا ئۇلپىتى گو زىيىغا قادالدى ، سۇسىز سېغىزدەك چاك كەتكەن كۆكۈچ لەۋلىرىنى كۈچەپ مىدىرلىتىپ ئاغزىنى ئۆمەللىدى . لى كونىڭ ياردىمى بىلەن ھۆل كۆتەكتەك ئېغىرلاپ كەتكەن بېلىنى تەستە كۆتۈرۈپ ، تەكيىگە يۆلەندى :

— بۇددا مېنى چىللاۋاتىدۇ ، ئۇ چىللىغان يەرگە بارماي ئامال يوق ، مەنمۇ بارىمەن ، سىلەرمۇ بارىسىلەر ، قۇلاق سېلىڭلار ، شاھىڭلارنىڭ ئېيتىدىغىنى بار…

ھالسىراۋاتقان پادىشاھ ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ سۆزلەيتتى ، ئاۋازى بۇرنىدىن چىققاندەك ئاجىز ئىدى . چوغدانىدەك قىزىپ تۇرغان ئالقىنى لى كونىڭ قولى ئۈستىدە مىدىرلايتتى . سۆزسىزكى ، ئۆچۈۋاتقان جىنچىراغ ئاخىرقى قېتىم كۈچەپ كۆيمەكتە ئىدى .

— مەن ئېيتاي ، ئۇيغۇر قوۋمى ئىتائەتمەن قوۋم ، بىلىسىلەر ، بېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە ئەسقاتقانمۇ شۇلار ، سۇلالىنى دەپ قان تۆككەنمۇ شۇلار ، ئۇنتۇماڭلار ، ئىناقلىقنى قەدىرلەڭلار ، مۇلاقەتتە كەڭ قورساق بولۇڭلار ، قائىدىدە چوڭ قوۋم كىچىك قوۋمگە ، ھاكىم قوۋم قارام قوۋمگە ، ئاكىسى ئىنىسىغا يول قويماق بار…

ھاياتلىق چوققىسىدىن خۇددى ئىتتىرىۋېتىلگەن قورام تاشتەك دومىلاپ چۈشۈۋاتقان تاڭ دەيزۇڭ ھېلىھەم سەگەك ئىدى ، بۇ

گەپلەر ئاڭلىماقتا «تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك» تۇيۇلسىمۇ ، لېكىن ئۇ چوڭقۇر مەنىنى ، چوڭقۇر ئىزتىراپنى ئۆز ئىچىگە يوشۇرغانىدى .

مىلادىيە 762 - يىلى تاڭ دەيزۇڭنىڭ تەكلىپى بىلەن ئۇيغۇر قاغانى بۆكۈ قاغان ئوردىغا ھەمدەم بولۇپ ، ئاسىيلارنى تىنچىتقىلى ئاستانىگە يېتىپ كەلدى . ئاشۇ كۈنلەردە يۈز بەرگەن بىر كۆڭۈلسىز ۋەقە تاڭ دەيزۇڭنىڭمۇ ، ئەمىرلەشكەر لى كونىڭمۇ ئېسىدە بار ئىدى . بۇ ۋەقە مۇنداق يۈز بەرگەنىدى :

بىر كۈنى تاڭ ئوردىسىنىڭ ئەمىرلەشكىرى ۋە ۋەلىئەھدى شاھزادە لى كو سانغۇن - سەردارلىرىنى باشلاپ بۆكۈ قاغان بارگاھىغا سالامغا كەلدى ، لى كونىڭ بارگاھ ئالدىغا كېلىپلا سالام قائىدىسى بويىچە ئۇيغۇرچە ئۇسسۇل ئوينىمىغىنىغا خاپا بولغان بۆكۈ قاغان ئۇنى ئۇسسۇل ئويناشقا دالالەت قىلدى .

— ئەمىرلەشكەر لى كو مەرھۇم شاھ تاڭ سۈزۇڭنىڭ نەۋرىسى ، — دەپ سەۋەب كۆرسەتتى لى كونىڭ ھەمراھى زى ئاڭ ، — ھازىر ئۇ شاھ قازا قىلدى ، ئوردىمۇ ، ئەل ئىچىمۇ ماتەمدە ، شاھ نەۋرىسىنىڭ ماتەم كىيىمى بىلەن ئۇسسۇل ئوينىشى ئەدەپتە جايىز ئەمەس .

تىركىشىش خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى . زى ئاڭ يەنە بىر قېتىم ئارىغا چۈشۈپ : «ئەمىرلەشكەر تاڭ پادىشاھى تاڭ دەيزۇڭنىڭ ۋەلىئەھدى ، بىر ئەلنىڭ ۋەلىئەھدى بىر قارام ئەل قاغانى ئالدىدا ئۇسسۇل ئويناپ يۈرگەن نەدە بار ؟» دەپ سالا قىلغاندىن كېيىنلا بۆكۈ قاغان ئاران يۇمشىدى ، ئىش ئوڭغا تارتتى①...

شاھ ئۆلۈۋاتاتتى ، ئۆلۈۋېتىپمۇ ئەل غېمىنى يەيتتى ، ئوغلى لى كونىڭ ئۆتكەن ئىش ئۈچۈن گىنە ساقلاپ ، ئۇيغۇرلارنى خاپا قىلىپ ياكى ئۆچ ئېلىپ مۇلاقەتنى بۇزۇپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلاتتى . بۇنداق قىلىشنىڭ ئېغىر كۈنلەردە تۇرۇۋاتقان سۇلالە

① «كونا تاڭنامە» — «ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»دىكى ئەسلىي سۆز .

ئۇچۇن نىمىدىن دىرەك بىرىدىغانلىقى تاڭ دەيزۇڭغا مىلىھەم ئايانىدى...

پادىشاھ كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ ئىككى بارمىقىنى جۇپلەپ ، نىملەرىندۇر ئىشارەت قىلدى ، باش پۈتۈكچى قەلەم ـ قەغەز ئېلىپ كەلدى .

5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى دەيزۇڭ شاھ پۈتۈك يازدۇرۇپ ، ۋەلىئەھدى لى كونى ئۆز تەختىگە ۋارىس قىلدى . قابىل ۋەزىر گو زىيىنى ۋەزىرئەزەملىك مەقامىغا كۆتۈردى . بۇ كۈنلەردىن 15 يىل بۇرۇن ، يەنى ئاسىيلار ئۈستىدىن نۇسرەت قازانغاندا ، دەل مۇشۇ ئاستانىدە ئۇيغۇر شاھزادىسى يابغۇ بىلەن قىيامەتلىك ئاكا ـ ئىنى بولۇشقان ، يابغۇ بىلەن بىلگە قاتۇنغا شۆھرەتلىك نام ـ ئاتاق ، بىھىساب تاۋار ـ دۇردۇن ئىنئام قىلغان بۇ كەرەملىك شاھ شۇ كۈنى تاڭ ئاتمايلا كۆز يۇمدى . شى چاۋيىنىڭ مالىمىنى ئۇنى خېلى ئاۋارە قىلدى ، تۇزكور سانغۇن بۆكۈ قەيىنىنىڭ ۋاپاسىزلىقى ئۇنىڭغا ئوبدانلا هار كەلدى ، تۇبۇت زەنپۇسى بىلەن بىر مەھەل بەل تۇتۇشتى . زىيادە چارچاش ، ئارتۇقچە ۋەھىمە بۇ پادىشاھنى مەزگىلسىزلا ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كەتتى .

مىلادىيە 779 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى تاڭ تەختى بىر يېڭى شاھنى كۈتۈۋالدى . ۋەلىئەھد لى كو يىغا ـ زار ۋە داپ ـ دۇمباق ساداسى ئىچىدە شاھلىق تاجىنى كىيىپ ئۆزىنى تاڭ دىزۇڭ[①] دەپ ئاتىدى .

بىراق ، تاڭ دىزۇڭنىڭ شاھلىق ۋاقتى تاڭ تارىخىنىڭ ئەڭ يامان مەزگىلىگە توغرا كەلدى . ئۆكلۈك ـ سۆيگۈن مالىمىنى كونا چۈشكە ئايلانغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ ئەل تېنىدە ساقايماس جاراھەتلەرنى قالدۇرغانىدى . نوپۇسىنىڭ ئوندىن سەككىزى ئازايغان ، باج تۆۋەنلەپ ، خەزىنە خورىغان ، چەت ئايماقلار قولدىن

---

① تاڭ دىزۇڭ — ئىسمى لى كو ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى . ئۇ مىلادىيە 742 ـ يىلى تۇغۇلۇپ ، 805 ـ يىلى ئۆلگەن ، مىلادىيە 779—805 ـ يىللار ئارىسىدا تەختتە ئولتۇرغان .

www.uyghurkitap.com

كېتىپ، چېگرا ـ قورۇللارنىڭ ئامانلىقى بۇزۇلغانىدى.

تاڭ دېزۇڭ ئەنە شۇنداق ئەنسىز چاغدا پادشاھ بولدى. تەقدىر شۇنداقمۇ ياكى كونا ئاداۋەت شۇنداق قىلدۇردىمۇ، ئۇ شۇ يىلى كۆز كۇنلىرىنىڭ بىرىدە، پۈتۈن ئەلگە پەرمان جاكارلاپ، ئاستانىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ۋە سوغداقلارنى تاڭلىقلارنى دورىماسلىققا، ئۆز رەسمى بويىچە كىيىنىپ، يامان ئىش قىلماسلىققا بۇيرۇدى.

دەرۋەقە، شۇ چاغلاردا چوڭ ئاستانە چاڭئەندە ئۆي ـ جاي قىلىپ ماكان تۇتقان ئۇيغۇرنىڭ سانى 1000دىن ئاشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆپى خوڭلوسى ئەتراپىدا ئات ـ يىپەك سودىسى بىلەن مەشغۇل بولاتتى. سوغداقلارنىڭ سانىمۇ بۇ ساننى بىر قاتلايتتى. ئۇلار جازانىگە پۇل بېرەتتى، ئەرزان ئېلىپ، قىممەت ساتاتتى، ئىشقىلىپ، پۇل كىرىدىغانلىكى تىجارەتنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك، شۇلارنىڭ قولىدا ئىدى.

بەزى ئۇيغۇر ۋە سوغداقلار ئادەتتە تاڭلىقلاردەك كىيىنەتتى. قىز ـ چوكانلارنى ئازدۇرۇپ، پوخۇرلۇق قىلاتتى. ئېپى كەلسە قول سالاتتى، غوۋغا كۆتۈرۈپ، جېدەل تۇغدۇراتتى. قورۇقچىلار كىيىنىشىگە قاراپ، ئۇلارنى يەرلىكلەردىن پەرق قىلالمايتتى ـ دە، جىنايەتنىڭ ئىگىسى چىقمايتتى، ئىگىسى چىققان بىلەن ئۇلارغا چېشى پاتمايتتى.

ھاياتىدا كۆپ قېتىم ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەتىگە ئېرىشكەن، ئات ـ يىپەك سودىسىدا يامان ئەمەس پايدا كۆرگەن تاڭ دەيزۇڭ ئۇيغۇر ۋە سوغداقلارغا زىيادە كەڭ قورساقلىق قىلاتتى، گۇناھ قىلسا سورىمايتتى، سورىسىمۇ جازا بەرمەيتتى، ئايماق بەگلىرىگە يارلىق چۈشۈرۈپ، ئۇلارنى پىششىق يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەشكە بۇيرۇغانىدى[1].

① «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئۆرنەكلەر» 42 جىلد — «تاڭ خاتىرىلىرى»دە شۇنداق دېيىلگەن.

تاڭ دېزوڭنىڭ يېڭى پەرمانى شۇ هامان ئۈز كۈچىنى كۆرسەتتى . شەهەر تەۋرەپ ، ئۇر ـ چاپ باشلاندى ، گۇناهكارلارغا گۇناه ئارتىلدى ، گۇناهسىزلارغا ئىبرەت قىلىندى ، ئۇيغۇرلار سوغداق دېيىلدى ، سوغداقلار ئۇيغۇر دېيىلدى ، بىرىپ ـ بىرىپ گۇناهلىقلار بىلەن گۇناهسىزلار سۇ بىلەن سىياهتەك ئارىلىشىپ كەتتى...

ئاستانىدىن ئۇچار قۇشتەك ئۇچۇپ چىققان بۇ جىددىي خەۋەر ئۇچقانسېرى غولداپ كەتتى . تەڭرىقاغان يولىنى بويلاپ شىمالغا ئۇچۇپ ، تاڭ ئوردىسىنىڭ ماتەم ئەلچىسى لياڭ ۋېنشيۇدىن بالدۇرراق ئۇيغۇرلارنىڭ ئوردا شەهىرىگە يېتىپ كەلدى ، ئالدى بىلەن تۆت سوغداققا ، ئاندىن كېيىن بۆكۈ قاغانغا ئاڭلاندى ، قۇرۇق تۇتۇرۇققا بىردىنلا ئوت تۇتاشتى .

ئەلچى لياڭ ۋېنشيۇ كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ قارابالغاسۇن شەهىرىنىڭ تەڭرىقاغان قوۋۇقىدىن كىرىپ كەلگەندە ، ناهايىتى چوڭ بىر ۋەقەنىڭ دەل ئۈستىدىن چۈشتى . مۇز تەلەت قوۋۇق قورۇقچىلىرى ئۇنى تۇتۇپ ، ئۇدۇل قاغان هوزۇرىغا ئېلىپ كېلىشتى . باش ـ كۆزىنى توپا باسقان ، لەۋلىرىنى گەز باغلىغان ، ئورۇقلاپ قارانچۇققا ئوخشاپ قالغان بۇ بىتەلەي ئەلچى دىۋانغا كىرىپلا چىرايى ئۆزگەرگەن ، كۆزلىرى هۇۋقۇشنىڭ كۆزىدەك پارقىراپ تۇرغان بۆكۈ قاغاننى ، قوللىرى قايرىلغان تونباغانى ۋە تېرىسىگە پاتماي كەتكەن سوغداقلارنى كۆرۈپ ، خۇددى ئويغاق تۇرۇپ چۈش كۆرگەندەك ، كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى .

دىۋان ئىچى سۈكۈتكە چۈكتى ، مۇقەددەس بۇرچنى هەر مىنۇت يادلاپ تۇرغان لياڭ ۋېنشيۇ بۇ يەردە نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بەرگىنىنى ۋە بېرىدىغىنى ئۈستىدە كۆپ ئويلىنىپ ئولتۇرمىدى . چېچىلغان پىكرىنى بىر يەرگە جەملەپ ، سەپەر هاردۇقى بىلەن هالسىزلانغان ئاياغلىرىنى تۈزلىدى ، ئەلچىلىك دەستىكى بىلەن دۆلەت خېتىنى ئىككى قوللاپ ئېگىز كۆتۈردى ، بېشىنى سەل تۆۋەن قىلىپ :

— ئۇلۇغ تاڭ ئوردىسىنىڭ ماتەم ئەلچىسى لياڭ ۋېنشيۇ

ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ئاي تەڭرىدە قۇت بولمىش ئالىپ قۇتلۇق بىلگە قاغانىغا مەرھۇم شاھ تاڭ دەيزۇڭنىڭ ماتەم خەۋىرىنى يەتكۈزىدۇ، كۈنچىقىشنىڭ ئاپتىپى، جاھاننىڭ خوجىسى تاڭ دېزۇڭنىڭ شاھانە سالىمىنى يوللايدۇ، — دېدى.

سۈكۈت يەنە داۋام قىلىۋەردى، دىۋان ئىچى چىۋىن ئۇچسا ئاڭلانغۇدەك تىمتاسلىققا چۆمدى. كىمنىڭدۇر ئىسەدىشىدىن، كىمنىڭدۇر ئىچىنى تارتىشىدىن ئۆزگە، ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمىدى. بۇ ھالەت دۆلەت خېتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاخىرقى ماغدۇرىنى يىغىپ ئۆرە تۇرۇۋاتقان لياڭ ۋېنشيۇنى تەئەججۇپكە سالدى.

«ئەجەبا، بۆكۈ قاغان قۇلىقىدىن كەتتىمۇ، ئۇ نېمىشقا ئۈنچىقمايدۇ، نېمە ۋەجىدىن دۆلەت خېتىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ئۇ تېخى ئۇلۇغ خان جەمەتىگە كۈيئوغۇل ـ ھە؟ تاڭ دەيزۇڭنىڭ، ئاكىسى يابغۇ بىلەن قىيامەتلىك ئاكا ـ ئىنى بولۇشقىنى يادىدا يوقمىكىنە؟ مەرھۇم شاھىمىزنىڭ شاپائىتى، ئىنئام ـ ئوتۇغاتلىرى ئۇنتۇلغانمىدۇ…»

بۆكۈ قاغان قول قوۋۇشتۇرۇپ ئۆرە تۇرغان موۋاكقا مەنىلىك قاراپ قويدى.

— تىزلان، — دەپ ۋارقىرىدى لياڭ ۋېنشيۇغا بارمىقىنى نەيزىدەك چېنەپ تۇرۇپ موۋاك. ئۇ ئەمدى قاغان يېنىدىكى ئىچبۇيرۇقنىڭ كۇرسىدا كېرىلىپ ئولتۇراتتى.

لياڭ ۋېنشيۇنىڭ خىيالى بۆلۈندى، ئۇ بايام قاغاننىڭ سەزگۈسىدىن گۇمانلانغانىدى، ئەمدى ئۇ ئۆز سەزگۈسىدىن گۇمانلىنىپ قالدى، بېشىنى سەل قىيسايتىپ، بىر قۇلىقىنى ئەتەي قاغان تەرەپكە توغرىلىدى.

— قۇلىقىڭ ئېغىرمۇ سېنىڭ، تىزلان دېگەندىكىن تىزلان!

لياڭ ۋېنشيۇ ئېنىق ئاڭلاۋاتاتتى، بۇ دورەمقى كەسكىن بۇيرۇق موۋاكنىڭ ئەمەس، بەلكى قاغاننىڭ ئاغزىدىن چىققانىدى. ئۇنىڭ شادىمىكىن، ياكى سول شادىمىكىن، دوغىلاقراق بىر ئەمەلدار

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

قاغاننىڭ سۆزىنى ھەدەپ قۇۋۋەتلەيتتى :

— تىزى بار تۇرۇپ تىزلانمىغاننىڭ ، بېشى بار تۇرۇپ باش ئەگمىگەننىڭ ھالىغا ۋاي…

لياڭ ۋېنشيۇنىڭ تېنى غۇژژىدا قىلىپ قالدى ، قانداقتۇر بىر كۈچ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى ، ئاياغلىرى تۇۋرۇكتەك تۈزلەندى ، قوللىرىمۇ ئەلەم خادىسىدەك تىك كۆتۈرۈلدى .

— پېقىر تاڭ ئەلچىسى تاڭ پادىشاھىنىڭ جەمەتىدىندۇرمەن ، ھەممىگە ئايانكى ، شاھ جەمەتى قارام ئەل قاغانى ئالدىدا ، ئۆز جەمەتىنىڭ كۆيئوغلى ئالدىدا ھەرگىز تىزلانمايدۇ ، قاغان ئەپۇ قىلغاي ، — دېدى دانە ـ دانە قىلىپ .

— ھىم… قارام ئەل ئىمىش ، — ئاغزىنى پۇرۇشتۇردى بۆكۈ قاغان لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ، — پادىشاھىڭ ئاستانەڭدىكى ياللۋاچلىرىمىزنى ، سودىگەرلىرىمىزنى ئۇرۇپ ـ سوقسۇن ، ئۆلتۈرسۇنيۇ ، مەنمۇ ئوخشاش قاغان تۇرۇپ سەندەك بىر نومۇسسىز ئايغاقچىنى تىز پۈكتۈرەلمەمدىمەن؟ كېلىڭلار ، بۇ تەكەببۇر ئەلچىنى تىزلاندۇرۇڭلار…

بەستى ئېيىقتەك يوغان ، كۆزىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان بىر قورۇقچى كېلىپ ئايپالتىسىنىڭ سېپى بىلەن لياڭ ۋېنشيۇنىڭ تېقىمىغا بىرنى سالدى . كۈچلۈك زەربىدىن لياڭ ۋېنشيۇ سەل سەنتۈرۈلدىيۇ ، پۈكۈلەي دېگەن تىزىنى تېزدىن ئوڭشىۋېلىپ ، قەددىنى تىك تۇتتى :

— پېقىر ئۇلۇغ تاڭ ئەلچىسىمەن ، قاغاندىن ئەھدىگە ئەمەل قىلىپ ، ھازا ئېچىشنى ، تۇغقانلىق ـ ئىناقلىقنى قەدىرلىشنى سورايمەن ، ناۋادا ئەھدە بۇزۇلۇپ ، شاھ غەزەپكە كەلسە ، شاھ غەزىپى قىيان ، ئۇششاق ئەللەر ئۇنىڭ ئالدىدا بىر تال غازاڭدۇر!

قاغان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئۇ قوللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ ، تورۇسقا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈۋالغاندىن كېيىن ئورنىغا ئولتۇردى ۋە ساقىلىنى تاراپ تۇرۇپ :

— پو ئاتساڭمۇ جايىدا ئات ئەلچى ، پۇقرالىرىڭنىڭ قارنى

ئاچ ، خەزىنەڭنىڭ تېگى قۇرۇق ، لەشكەرلىرىڭنىڭ ئېتى يوق ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ دەمسەن مېنى؟ مانا ئەمدى شاھىڭ ئۆلدى ، دېزۇڭ دېگىنىڭ بىر جاللات ، قاراپ تۇر ، سەن پور كۆتەكلەرنىڭ ئۇستىگە شۇنداق بىر ئات تارتايكى ، ئۆزۈمنى ئاستانەڭدە كۆرەي ، ئېتىمنى دەريالىرىڭدا سۇغىراي ، — دېدى قىن - قىنىغا پاتماي مەيدىسىنى كېرىپ .

بۆكۇ قاغان راست گەپ قىلىۋاتاتتى ، دېگەندەك ، ئۇ خېلىدىن بېرى ، بولۇپمۇ تاڭ دەيزۇڭ قازا قىلغاندىن بېرى ، نىيىتىنى بۇزۇپ ، كېچە - كۈندۈز قىلىچ بىلەمەكتە ۋە لەشكەر تۇزمەكتە ئىدى . يامان يېرى تاڭ دېزۇڭنىڭ «جاللاتلىقى» پۇرسەتپەرەس سوغداقلارنى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال قىلىۋەتتى ، ئۇلار بۇ خەۋەرنى ئېسىپ كۆپتۈردى ، يوقنى بار قىلدى ، كىچىكنى چوڭ قىلدى ، بېرىپ - بېرىپ ، قاغاننى ئۆزىنى بىلمەيدىغان ۋە ئەقلىدىن ئازىدىغان يەرگە ئېلىپ كەلدى . بۇگۈنكى بۇ كېڭەشمۇ دەل مۇشۇ ئىش ئۈچۈن چاقىرىلغان ئاخىرقى كېڭەش ئىدى .

— ئەي تۇغقانلىرىم ، پۇقرالىرىم ، — دېدى قاغان كېڭەش باشلانغاندا سۆز قىلىپ ، — بىلىسىلەركى ، ئۆزىنى چوڭ چاغلايدىغان تابغاچ ئېلى ئۈچ قېتىملىق ئاپەت بىلەن ئوبدانلا كۈچىدىن كەتتى ، يۈز - ئابرۇيى يەرگە ئۇرۇلدى ، ئەسلىدە ئۇلار سىڭگەن نېنىنى يەپ ئۆز كۈنىگە شۈكۇر قىلىشى كېرەك ئىدى ، بىراق ئۇلار ئۇنداق قىلمىدى ، ئاتىسى چۈشىمۇ ئۇزەڭگىدىن چۈشمەي ، قان - قېرىنداشلىرىمىزنى قاقشاتتى ، بىزنى كۆزگە ئىلماي ، سودىگەرلىرىمىزنى ئۇردى ، ئۆلتۈردى ، بۇ نى نومۇس ، نى ئاھانەت ، قاغانىڭلار دەيدۇكى ، بۇ نومۇسنى قان بىلەن يۇيماي ، ھاقارەتكە ھاقارەت بىلەن جاۋاب بەرمەي بولمايدۇ…

— قاغان دانا ، قاغان دانىشمەن…

— قانغا قان ، جانغا جان…

— ئەل ئىشى ئۈچۈن جېنىمىز تەسەددۇق !

قۇلاقلا ياقىدىغان ماختاش سادالىرى ، ھاياجانلىق بارىكاللا

قىچقىرىشلار ئاڭلاندى . چىچىكى چاي بولغان سوغداقلار ۋە بەزى ساداقەتمەن سەردارلار قاغاننى كۆرسۇن ۋە ئاڭلىسۇن دېگەندەك ، تەخت ئالدىغا سەكرەپ چۇشۇپ مەجنۇنلارچە ئۇسسۇل ئويناشتى ، باخشىلاردەك تاقلاشتى ، ئەسەبلىرى ئازغانلار ئىچىدە «تابغاچلار ئۇستىگە بۇگۇنلا لەشكەر تارتىمىز ، تەختىنى چەيلەپ ، ئېتىزلىرىدا ئاتلىرىمىزنى يايلىتىمىز » دېگەنلەرمۇ بولدى . ئۆز قارارىدىن مەمنۇن بولغان بۆكۈ قاغان ئوت ئۇستىگە ياغ چاچتى :

— ئېسىل تابغاچ دۇردۇنلىرى ، پەرىدەك ئۇز تابغاچ گۇزەللىرى ، هەددى ـ هېسابسىز ئالتۇن ـ كۇمۇشلەر… هەممىسى… هەممىسى سىلەرنىڭ ، سىلەرنىڭ…

«قاغان ساراڭ بوپتۇ ، راستىنلا ساراڭ بوپتۇ ، — دەپ ئويلىدى تونباغا ئەسەبىيلەشكەن ئادەملەرگە ئېچىنىش نەزىرى بىلەن قاراپ ، — ياق ، قاغانغا يەنە نەسىهەت قىلماي بولمايدۇ ، قان تۆكۇلمەي يولدىن يانسا تېخى ياخشى ، ناۋادا قان تۆكمەي ئىلاج بولمىسا تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئىش قىلماي ئامال يوق… »

تونباغا شۇنداق ئويلىدى ، بىر ئۇلۇغ كۇچ ئۇنى قاغاننىڭ ئالدىغا ئىتتىردى ، ئاۋازىغا گۇلدۇرمامىدەك هەيۋەتلىك تۇس بەردى .

— ئۇلۇغ قاغانىم ، پېقىر قاغان تاغىسىنىڭ ئېيتىدىغان گەپلىرىم بار ئىدى ، بىلمىدىم ئىجازەت بارمىكىن ، يوقمىكىن ، — دېدى ئۇ قاغاننىڭ ئالدىغا تىز پۇككەندىن كېيىن ئۇنلۇك قىلىپ .

دىۋان ئىچى جىم بولدى ، هەيكەلدەكلا قېتىپ قالغان ئوردا ئەهلى «بۇنداقمۇ قاپ يۇرەكلەر بار ئىكەن» دېگەندەك ، هەيران بولۇپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى . چاتاقچى تاغىسىنىڭ نېمە دەيدىغىنىنى ئوبدان بىلىدىغان بۆكۇ قاغان سەل ئوڭايسىزلاندى ، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، چۇشىنىكسىز ئىشارەت قىلدى .

تونباغا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئېغىز ئاچتى :

— ئاي تەڭرىدە قۇت بولمىش ئالپ قۇتلۇق بىلگە قاغانغا مەلۇم بولغايكى ، تاغىلىرىنىڭ قارىشىچە ، تابغاچلارغا لەشكەر

تارتىش ۋاپاغا جاپا قىلغانلىقتۇر . تاڭ ئوردىسى بىزگە ھېچبىر يامانلىق كۆزلىمىدى ، قاغانىمىزنى كۈيئوغۇل بىلىپ ، نام ـ ئاتاقتا مۇشەررەپ قىلدى . يەنە كېلىپ ، ئۇ ئاجىزلىغان بىلەن بىزدىن چوڭ ، بىز ھەرنە بولايلى ئۇلاردىن كىچىك ، قاراپ تۇرۇپ تۇزكورلۇق قىلمىغىنىمىز ، تۇخۇمنى تاشقا ئۇرمىغىنىمىز تۇزۇك . ئۆتكەن يىلى دەيجۇ ئايمىقىغا تېگىش قىلىشۇدۇق ، ئويلىمىغاندا ئەدەپ يەپ ، چوڭ زىيان تارتتۇق① . تەڭرىگە شۈكۈر ، تاڭ دەيزۇڭ ئۆچ ئېلىش نىيىتىدىمۇ بولمىدى...

«بېشى مۇرىسىگە ئېغىر كەلگەنلەر پادىشاھقا نەسىھەت قىلسۇن» دېگەن گەپ بىكارغا ئېيتىلمىغانىكەن . گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە تاقىتى ئۇزۇلگەن قاغان ساغرىسىغا مىخ قاقتاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە :

— بولدى ، بەس ، — دەپ ۋارقىرىۋىدى ، قۇمدەك ئېتىلىپ چىققان شۆلگەيلىرى تۇنباغاننىڭ باش ـ كۆزىگە چېچىلدى .

قورۇقچىلار ھەرىكەتكە كەلدى ، تۇنباغاننىڭ قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ كەپتەر قۇيرۇقى قىلىپ پەگاغا ئېلىپ باردى ۋە قاغاننىڭ ئەمرىنى كۈتۈپ ساقلاپ تۇرۇشتى .

دەل شۇ چاغدا يەنە بىر ئىش يۈز بەردى ، ئالدىن بېرىلگەن يارلىققا بىنائەن ، قوۋۇق قورۇقچىلىرى سۇلالىنىڭ ماتەم ئەلچىسىنى تۇتۇپ قاغان ئالدىغا يالاپ كىرىشتى...

لياڭ ۋېنشيۇ تىزلانمىدى ، قاغان سۆز قىلىپ ، «ئېتىمنى دەريايىڭدا سۇغىراي» دېگەن يەرگە كەلگەندە شۇنداق قاتتىق كۈلۈپ كەتتىكى ، ئالەمچە مەسخىرە يوشۇرۇنغان بۇ كۈلكىدىن دىۋان تاملىرى خېلىغىچە يانغۇ قايتۇردى .

قاغان بۇ مەسخىرىگە چىداپ تۇرالمىدى ، گېلى بوغۇلغاندەك

---

① تاڭ دەيزۇڭنىڭ دالى 13 ـ يىلى (مىلادىيە 778 ـ يىلى) ئۇيغۇرلار تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەيجۇ ئايمىقىغا (ھازىرقى تەييۈەن شەھىرى)غا ھۇجۇم قىلغان . دەيجۇ ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى جاڭ گۇاڭشىن لەشكەر باشلاپ كېلىپ ئۇيغۇرلارنى چېكىندۇرگەن . ئۇيغۇرلار چوڭ زىيان تارتقان .

www.uyghurkitap.com

خىرقىراپ تۇرۇپ پەرمان چۈشۈردى :

— بۇ كۆرەڭ ئەلچىنىڭ ساقىلىنى قىرقىپ، يۈزىگە كۈيە سۈركەپ ئوردۇبالىق كوچىسىدا سازايى قىلىڭلار ـ دە ، قاغانلىق تەۋەسىدىن ھەيدەپ چىقىرىڭلار ، ئەتىلا تابغاچ دىيارىغا لەشكەر تارتىمىز !

«پىچاق سۆڭەككە يەتتى ، ئۆلۈم بىلەن كۆرۈم قاش بىلەن كىرپىك ئارىسىدا قالدى ، ئەمدى قان تۆكمەي ئىلاج يوق ، ئى تەڭرىم ، شامانلارنىڭ شامانى ، بەندىلىرىڭگە مەدەت بەرگەيسەن ، يولىنى ئوچۇق ، يۈزىنى يورۇق قىلغايسەن !»

قورۇقچىلارنىڭ قامالىدا تۇرغان تۇنباغا ئۆز ـ ئۆزىگە شۇنداق دېدى ـ دە ، قىلىچ سېپىنى تۇتۇپ ئۆلگۈرگەن بەگبارىسقا قاراپ باش لىڭشىتتى . بەگبارىس بىرلا سەكرەپ نەرە تارتقان پېتى تەخت ئالدىغا يېتىپ كەلدى ۋە كۈچ بىلەن قىلىچ ئۇردى . قاغانىنىڭ بېشى تاۋۇزدەك ئۈزۈلۈپ يەرگە چۈشتى ، ئالتۇن تەخت قانغا بويالدى .

دىۋان ئۆرتۆپە بولدى ، تۇنباغا ۋە بەگبارىسنىڭ يىگىتلىرى ئەرش جانبازلىرىدەك پەيدا بولۇپ دىۋاننى ، ئوردىنى تىنتىشقا باشلىدى .

16 . شىۋىرغانلىق كەچ كۈز

ئۆتۈكەن تېغى بىلەن ئۇرخۇن ئەتراپى ئەنە شۇنداق كارامەت يۇرت . ئۇنىڭ يېزى شۇنداق كاتتا كېلىدۇكى ، بۇلۇتلارغا باش قويغان يۇكسەك تاغلارمۇ ، تاغقا تۇتاش كەڭ ئوتلاقلارمۇ كۆك كىيىملىك پەرىزاتتەك ياسىنىدۇ . قاقىرلار «قاق» قىلماستىنلا يايلاق ياشىرىدۇ ، ئۇ ياشىرىپ ، زەڭگەر كۆكتەك چىراي ئاچىدۇ ، زەڭگەر يايلاق بىر تىنىقتا ، پەقەت بىر كېچىدىلا مىڭ ـ مىڭلاپ ئاق ئۆيلەرگە تولۇپ كېتىدۇ . بۇ ئۆيلەر چېكىم ـ چېكىم ئاق چېكىت بولۇپ ، ساما گۈمبىزىدىكى ئاي ، يۇلتۇزدەك چاراقلايدۇ .

ئاق ئۆيلەردە ئوت تۇتەيدۇ ، ئوچاقلاردا قازان قاينايدۇ ، ئاق ئۆيلەرنىڭ تۈڭلۈكىدىن ، ئۆي ئالدىدىن كۆتۈرۈلگەن ئاقۇچ ئىس ئاق كىيىملىك پەرىزاتنىڭ شايى بەلۋېغىغا ئوخشايدۇ . بۇ بەلۋاغ سەلكىن تاغ شامىلى بىلەن تۇماندەك لىغىرلايدۇ ، شۇ لىغىرلىشىدا ئاجايىپ كارامەتلەرنى كۆرسىتىدۇكى ، يەر بىلەن ئاسماننى ، ئۆي بىلەن بۇلۇتلارنى ، ئادەم بىلەن كۆك تەڭرىنى چەمبەرچاس باغلايدۇ ، سىخىي تەڭرى ئاق بەلۋاغىنىڭ بىر ئۇچىدىكى مۇنبەت يەرگە ، ئاق ئۆيدىكى ئىشچان ئادەملەرگە جەننەتنىڭ كۆركى بىلەن جەننەتنىڭ مەئىشىتىنى ئاتا قىلىدۇ . ئوت ـ چۆپلەر سەمرىيدۇ ، ماللار ئاۋۇيدۇ ، بەرىكەتكە بەرىكەت قوشۇلىدۇ . ئامەتى كەلگەن ئادەملەر ئۆز رەھمىتىنى ، دۇئا ـ تەكبىرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغىنى ئاشۇ بەلۋاغ ئارقىلىق كۆك تەڭرىگە يوللايدۇ ، تەڭرىمۇ خۇشال بولىدۇ ، ئادەملەرمۇ خۇشال بولىدۇ .

ئۆتۈكەن تىغى بىلەن ئۇرخۇن ئەتراپى مانا مۇشۇنداق كارامەت يۇرت . ئۇنىڭ قىشى شۇنداق كېلىدۇكى ، ئۇنى ھېچكىم چىللىمايدۇ ، چىللاشنىمۇ خالىمايدۇ ، ئۇ كەلگەندە ئاسمان قارىيىپ ، قۇياش يوقايدۇ ، دەريا قېتىپ ، تاغلار مۇزلايدۇ ، قار ئۇچىدۇ ، بوران ھۇۋلايدۇ .

شۇنداقتىمۇ ، بۇ يەرلىكلەر قىشتىن قورقمايدۇ ، قاردىن زېرىكمەيدۇ . بىلىدۇكى ، قىش بولمىسا يازمۇ كەلمەيدۇ ، ياز كېلىدىكەن ، قىشمۇ كېلىدۇ . قېلىن قار ھەممىنى ئۆز ئاستىغا بېسىۋالغان بىلەن ، ئادەمنىڭمۇ ، ھايۋاننىڭمۇ ، ئۇچار قۇش ۋە قۇرت ـ قوڭغۇزنىڭمۇ ئۆز نېسىۋىسى بولىدۇ .

ئۇچقۇر چانىلاردا ئولتۇرۇشقان ئەر يۈرەكلەر قارلىق قاپتاللارنى كېزىپ ، ئولجىسىنى قوغلاپ يۈرۈپ ئوۋ ئوۋلايدۇ . قىز ـ چوكانلار ئەرلەر ئۈچۈن ئېگىن تىكىدۇ . جاڭگاللاردا ئوتۇن ئۈكسۈمەيدۇ . قازانلاردا گۆش قاينايدۇ ، ھايات ئۆز يولى بىلەن داۋام قىلىۋېرىدۇ...

ئۆتۈكەن تىغى بىلەن ئۇرخۇن ئەتراپى مانا مۇشۇنداق كارامەت

يۇرت .

بىراق ، بۇ كارامەت يۇرتنىڭ كەچ كۇز پەسلى يەرلىكلەرگىمۇ ، يەرلەشكىلى ئون بەش يىلدىن ئېشىپ قالغان قۇتلۇقىمۇ تازا يېقىپ كەتمەيدۇ ، ئۇلار تەبىئەتنىڭ كەچ كۇزىدىن ئۆز ئۆمرىنىڭ كەچ كۇزىنى كۆرگەندەك بىزار بولۇشىدۇ . سىمىز چارۇپايلاردىن ئۆزگە ، جىمى مەۋجۇدات كۆزىگە سەت كۆرۇنىدۇ . ئۆلۇۋاتقان چالدەك سارغىيىپ ، ئوق تەگكەن لەشكەردەك يىقىلغان چۆپلەرگە ، توزىغان گۇللەرگە ، ئوت كەتكەندەك يالىڭاچلانغان دەل - دەرەخلەرگە ، مۇزلاۋاتقان ئېقىنلارغا ، قىرو باسقان يايلاقلارغا قاراپ ئېچىنىشلىق ئاھ ئۇرىدۇ . ئۆزگەرگەن ھاۋا تىنچ كۆڭۇللەرنى چالغىتىدۇ . سوغۇق ئاسماندا قۇتراپ يۇرگەن كۆرۇمسىز بۇلۇتلار كۆڭۇلنى سىقىدۇ . قۇرۇق شاخلارغا ئېسىلىپ ، دىر - دىر تىترەۋاتقان غازاڭلار سەكراتتىكى بىمارنى ئەسكە سالىدۇ . قۇلاقلارنى چىمداپ ئۆتىدىغان رەھىمسىز شامال ، ئاياغلارنى دەم تارتىدىغان پاتقاقلىق يوللار ئادەمنى خاپا قىلىدۇ . بۇلۇت كەينىدە مۆكۇپ تۇرغان ھارارەتسىز قۇياش ئوتى يوق ئوچاقتەك بىمەززە كۆرۇنىدۇ . ئاسماننى خىرەلەشتۇرگەندەك ، كۆڭۇل ۋادىسىنىمۇ نۇرسىزلاندۇرىدۇ...

مىلادىيە 783 - يىلى ، ئەنە شۇنداق بىئىسكەت كەچ كۇز كۇنلىرىنىڭ بىرى . يىراق خاكاسلار قوۋمىدە بەش يىل جەڭ قىلغان قۇتلۇق سانغۇن نەچچە ئونمىڭ لەشكەر بىلەن ساناقلىقلا قوي - كالىنى ئەگەشتۇرۇپ ، قاغان يارلىقى بىلەن قايتىپ كەلمەكتە ئىدى .

ئۇ يېنىساي دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى ، كۆگمەن تېغىنىڭ ئارقىسىدىكى ئاشۇ يۇرتتىن قوزغالغىلى ئازغىنە كەم تۆت ئاي بولدى . قېتىقتەك لۆمشىپ تۇرىدىغان سازلىقلارنى ، قار قاپلىغان داۋانلارنى ، ئوقتەك تېز ئاقىدىغان ئوس ، بېكىم دەريالىرىنى ، قويۇق قومۇشلۇقلارنى ، گىياھ ئۇنمەيدىغان شۇۋاقلىقلارنى كەينىدە قالدۇردى . گاھى ئاتقا مىنىپ ، گاھى ئات

يېتىلەپ كۈنگە ئۈچ ـ تۆت ئۆتەك يول يۈردى ، ئىككى قېتىم ياتلارنىڭ ھۇجۇمىنى چېكىندۈردى ، بىر قېتىم كۆگمەن تېغىنىڭ قارلىق جىلغىسىدا ئون نەچچە كۈن قامىلىپ قالدى . مۆلچەرلەنگەن ئاش ـ ئوزۇقتىن چاتاق چىققاچقا ، بەزىدە ئاچ يۈردى ، بەزىدە توق يۈردى ، نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇنىڭ قېلىن جۇۋا ئۈستىدىن باغلىۋالغان كۆن بەلۋېغى ئەمدى بېلىگە بوش كېلىدىغان بولۇپ قالدى .

— غەيرەت قىلىڭلار يىگىتلەر ، يەنە تۆت كۈن چىداشلىق بەرسەكلا ئىسسىق ئۆيلىرىمىزگە يېتىۋالالايمىز ، ئەنە قاراڭلار ، ئوردۇبالىقنىڭ ئېگىز قوۋۇقلىرى كۆزۈمگە كۆرۈنۈۋاتىدۇ مېنىڭ ، — دەپ چاقچاق قىلاتتى ئۇ مىڭباشى ، يۈزباشىلارغا مەدەت بېرىپ .

بۇنداق چاغلاردا ، قايسىبىر گەپدان تۆمەنباشى ئۇنىڭ گېپىگە گەپ ياندۇراتتى :

— قۇتلۇق سانغۇن ، يىگىتلىرىڭىزدىن خاتىرجەم بولۇڭ ، سىز ماڭالىسىڭىز ، جاھاننىڭ ئۇ چېتىگىمۇ كېتىۋېرىمىز تېخى !

ئۇلار جەنۇبقا قاراپ نەچچە مىڭ چاقىرىم يول يۈردى ، مانا ئەمدى ئىككى تەرىپى تىك تاغ بىلەن ياندالغان تار جىلغىدا كېلىۋاتاتتى . تاغ ئۈستىدىن خۇددى ئېغىر تاشتەك چۈشۈپ كەلگەن تەتۈر شامال ئۇدۇل جىلغا تېگىگە ئۇرۇلاتتى ـ دە ، توپتەك تىك قاڭقىپ ، ئاتلارنىڭ ، ئاتلىقلارنىڭ كۆزىگە قار ئارىلاش توپا تىقاتتى . كەچ كۈز بولۇشىغا قارىماي ، ھاۋا شۇنچىلىك جۇتلۇق ئىدىكى ، تۈكۈرگەن تۈكۈرۈك يەرگە چۈشمەيلا قېتىپ قالاتتى . ئادەملا ئەمەس ، سوغۇق بەلۋاغقا كۆنۈپ كەتكەن ئۇزۇن تۈكلۈك خاكاس ئاتلىرىمۇ كاچكۇلدىن چىققاندەك شۈمشەرەيتتى .

ھاۋا تۇتۇق ، يەنە كېلىپ تىك قىيالار كۈن نۇرىنى توسۇپ تۇرغاچقا ، جىلغا ئىچى بەئەينى جىنچىراغ يېقىلغان ئۆڭكۈردەك خىرە ئىدى . باش ئۈستىدە چوۋۇتۇلغان كۆل رەڭ ماتادەك بوزىرىپ

تۇرغان تار ئاسمانلا كۈندۈزدىن بېشارەت بېرىدىغان بىردىنبىر ئالامەت ھېسابلىناتتى .

قۇتلۇقلار جىلغا بويلاپ مېڭىۋەردى . بىر چاغلاردا يول تۆۋەنلەپ ، چۆل يۈزى بىلەن تەڭ بولدى . كۈن پاتماستا جىلغىدىن چىقىپ قويۇق چاتقاللار بىلەن قاپلانغان خېلى كەڭ بىر تۈزلەڭلىككە يېتىپ كەلدى .

ئادەملەر ھارغان ئىدى ، بەزىلىرى ئات تىزگىنىنى بىلىگە باغلاپ ، قامچىسىنى بەلۋېغىغا قىستۇرۇپ قويۇپ ، ئات ئۈستىدىلا مۈگدەپ كېلەتتى . نەشتەردەك سانجىلىدىغان ئاچچىق شامالمۇ ، ئاچلىق ۋە تەشنالىق ئازابىمۇ ئۇلارغا كار قىلمايتتى .

كىمنىڭدۇر ھارغىن ئېتى تۈز يەردىمۇ مۈدۈرۈلەتتى ، ئۇيقۇ بىلەن چېلىشىۋاتقان ئىگىسىنىڭ كۆزىنى بوياپ ، سۈيدۈك پۇرىغان بولۇۋېلىپ قەدەمدە بىر توختاپ قالاتتى . ئات ئىگىسى ساغرىسىغا «تارس» قىلىپ بىرنى سالغاندىلا ئاندىن ھوشىنى تېپىپ ، توپ بىلەن بىللە مېڭىشقا مەجبۇر بولاتتى . زاپاس ئاتلارنىڭ ھالىمۇ يۈكلۈك ئاتلارنىڭكىدىن بەتتەر ئىدى .

قۇتلۇق توختىدى . ئالىقانلىرىنى كۆچەپ ھوردىدى ـ دە ، قىزارغان يۈزىگە سۈركىگەچ ، ئەتراپىغا نەزەر سالدى .

ئۇ يىراق تاغ بېشىدا خۇددى بايراملىق پانۇستەك ئېسىلىپ تۇرغان گۈنسىز قۇياشنى كۆردى . قۇتلۇقنىڭ يەكۈنچە ، تېخى ھە دېگەندىلا قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتمەيتتى . نەگە قارىساڭ ئوتۇن كۆرۈنەتتى . شىۋىرغاندىن پاناھلانغىلى ، ئوت قالاپ ئىسسىنىۋالغىلى بولىدىغان بۇ جاڭگال لەشكەرلەر ئۈچۈن ئەڭ مۇۋاپىق قونالغۇ ئىدى . ئوۋ ئوڭدىن كەلسە ، كېيىك بولامدۇ ، توشقان بولامدۇ ، ئىشقىلىپ يېگىلى بولىدىغان بىرنېمىلەرنى ئېتىۋالغىلى بولاتتى . قورساقنى جۆندەپ بولۇپ قېنىپ بىر ئۇخلىۋالسىلا ھەممەيلەنگە جان كىرىپ قالاتتى .

قۇتلۇق قانائەت ھاسىل قىلىپ ، كەينىگە بۇرۇلدى ۋە ئۈنلۈك

ئاۋازدا :

— ياغلاقار لىك[1] ، ئۇيقۇڭنى ئاچ ـ تە ، مىڭباشىلارغا گېپىمنى يەتكۈز ، بۇگۈن مۇشۇ يەردە تۈنەيمىز ، ھەركىم كەلگەن يېرىدە توختىسۇن ، يۈزباشى ئۆز يۈزىگە ، ئونباشى ئۆز ئونىغا ئاگاھ بولسۇن ، ئانچە ـ مۇنچە ئوۋ قىلسىمۇ مەيلى دېسۇن ، — دېۋېدى ، 14 ـ 15 ياشلاردىكى ياغلاقار لىك ئېتىنىڭ بېشىنى بىرلا بۇراپ كەينىگە ياندى ـ دە ، ۋارقىرىغان پېتى چېپىپ كەتتى .

— ئاڭلاڭلار ، قۇتلۇق سانغۇن شۇنداق دەيدۇكى ...

بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل مۇقەددەم ، يەنى بۆكۈ قاغان زامانىدا مىڭباشى بولۇپ يۈرگەن قۇتلۇق سانغۇن پەرمان بىلەن قارا ئاتلىق شىرۋىلارغا لەشكەر تارتتى ، قايتىش سەپىرىنىڭ بەشىنچى كۈنى قونالغۇدا ياغلاقار لىڭنى ئۇچرىتىپ قالدى .

— بۇ بالا لەشكەرلەر ئارىسىغا كىرىۋاپتۇ ، كىم بىلىدۇ ، بىرەر دۈشمەن قەبىلىنىڭ ئايغاقچىسىمۇ تېخى ؟ — دېدى ئۇنى تۇتۇپ كەلگەن قورۇقچىنىڭ بىرى .

— زاكىسىدىن چىقار ـ چىقمايلا ئايغاقچىلىق قىلغىنىنى بۇنىڭ ، — دېدى يەنە بىر قورۇقچى مەسخىرە قىلىپ . بىر يۈزباشى «مۇشۇ چۆلگە تاشلاپ كېتىلى ، يامان بولسا بېشىنى يەر ، ياخشى بولسا ئېشىنى يەر» دېۋېدى ، بۇ گەپ بەزىلەرگە يېقىپ قالدى .

— تىلىڭنى تارت ، — دېدى قۇتلۇق دەرغەزەپ بولۇپ .

شۇم ئېغىز يۈزباشىلار قۇيرۇقىنى خادا قىلغاندىن كېيىن قۇتلۇق بۇ «ئايغاقچى»نى قولىدىن يېتىلەپ هارۋىسىغا ئېلىپ چىقتى ، ئالدىغا گۆش ، نان قويۇپ ، قىمىز قۇيۇپ بەردى .

قۇتلۇقنىڭ تېرىكىشى ئەلۋەتتە ئورۇنلۇق ئىدى . ئۇ بۇ بالىنى كۆرگەن ھامان 15 يىل ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى كۆز

---

① ياغلاقار لىك — تارىخىي شەخس . «كونا تاڭنامە .ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»دە : «لىك تاڭ زېمىنىدىن بولۇپ ، فامىلىسى لۇي ئىدى . ئۇيغۇرلار زېمىنىغا كەلگەندىن كېيىن قاغانغا ئاسراندى بالا بولدى . ئارقىدىن قاغاننىڭ فامىلىسى بويىچە ياغلاقار لىك دەپ ئاتالدى ۋە دۆلەت ئىشلىرىغا قاتناشتى» دېيىلگەن .

www.uyghurkitap.com

ئالدىغا كەلتۈرگەنىدى. قۇتلۇق دەل مۇشۇ بالىچىلىك چاغلىرىدا ئىگە ـ چاقىسىز يېتىم بولدى، ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق كېلىپ بارارغا يەر، يۆلىنەرگە يۆلەك تاپالمىدى، قانداقتۇر بىر ئىرادە بىلەن چوڭ قوشۇنغا ئەگەشتى. راست، ئۇ چاغدا ئاتاق دادىسى تونباغامۇ ئوخشاشلا ئۇنى ھەيدىۋەتمەكچى بولغانىدى. لېكىن، سوغداقلارنىڭ سەۋەبى بىلەن ئاتاق دادىسى ئۇنى بېقىۋالدى، مۇھەببەتلىك ئائىلىدە چوڭ قىلىپ، قاتارغا قوشتى. ئەگەر ئۇلار تاشلاپ كەتكەن ياكى ھەيدىۋەتكەن بولسا ئۇنى يەنە قانداق قىسمەتلەر كۈتەر ئىدىكىن؟ تونباغادەك كۆيۈمچان، تاراستەك ئاق كۆڭۈل، كەدىرەدەك مېھرىبان ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشالايتتىمۇ؟ سانغۇنلۇق ئاتاق ـ ئابرۇي ۋە توققۇزى تەل بەختلىك ئۆي ئۇنىڭغا نېسىپ بولاتتىمۇ؟

«بۇ بەلكى ماڭا ئوخشاش يېتىم بالىدۇ، ياكى تەتۈر قۇترايدىغان تەقدىر شامىلى ئۇنى ئۆز يۇرتىدىن، ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىۋېتىپ، بۇ چۆللەرگە تاشلاپ كەتكەندۇ، ئەتىمالىم دادىسىنى دەپ بۇ يەرلەردە ساياپ يۈرگەندۇ...»

قۇتلۇق قورقۇمسىراپ تۇرغان بالىنى سىنچىلاپ كۆزىتىپ چىقىپ ئۇنىڭ تاڭ قۇۋمىدىن ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى، گۆشتىن يانغاندىن كېيىن تىلماچ چاقىرىپ، مەقسەتتىن سۆز ئاچتى:

— ئېتىڭ نېمە ئۇكام؟

— بىلمەيمەن!

— ئاتا ـ ئاناڭ كىم، ئۇلار نېمە ئىش قىلىدۇ؟

— ...

— ماڭا دېگىن، ئۆيۈڭلەر قەيەردە؟

بالا تۇمشۇقى بىلەن جەنۇب تەرەپتىكى ئېگىز تاغنى ئىما قىلدى ۋە پاڭگىدە ئېتىلىپ كەتتى. ئۇ قۇتلۇققا تاشلىنىپ يىلىنغان تەلەپپۇزدا:

— ئاكا، ئاتا ـ ئاناممۇ يوق، يۇرتۇممۇ يوق، مېنى بىللە

ئېلىپ كېتىڭ ، سىزگە شايى توقۇپ بېرىمەن ، — دېدى .
— شايى توقۇپ بېرەمسەن تېخى ؟ — دېدى قۇتلۇق ئۇنىڭ كىگىزدەك چىگدىلىپ كەتكەن قارا چاچلىرىنى تۇزەشتۇرۇپ تۇرۇپ ، — سەن بىلمەيسەن ، بىزنىڭ بۇ يەرلەردە ئۇجمە ئۆسمەيدۇ ، مەشۇت چىقمايدۇ ، هازىرچە غىزا يەپ قاچا بىكارلاپ بەرسەڭمۇ چوڭ گەپ…
— «هايۋان بالىسىنى بېقىۋالساڭ ئېغىز - بۇرنۇڭنى ياغ ئېتەر ، ئادەم بالىسىنى بېقىۋالساڭ ئېغىز - بۇرنۇڭنى قان ئېتەر» دېگەن گەپ بار ، قۇتلۇق سانغۇن ئۇبدان ئويلاپ بىر ئىش قىلارلا…
— مۇبادا بىرەر بالىمىز تابغاچ يۇرتىدا يالغۇز قالسا ، تابغاچلار ئۇنىڭغا مۇشۇنداق گۆش ، نان بېرەرمۇ ؟
— نەدىكىنى ، ئۆلتۇرۇپ يەپ كەتمىسىمۇ ، قۇل قىلار ، ياكى ئېلىشىغا سېتىۋېتەر ، دەيمەنا…
بۇ گەپلەر قۇتلۇقنى يەنە بىر قېتىم تېرىكتۇردى ، «ئاغزىڭغا تاش !» دېگىنىچە سۆزمەنلەرگە خىرىس قىلغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى . تىلى يۇمشاق سەردارنىڭ بۇنداق قاتتىق ئاچچىقلانغىنىنى كۆرۈپ باقمىغان يۇزباشىلار بىردىنلا جىمىپ قېلىشتى .
قۇتلۇق بىر قارارغا كەلمەستىنلا بۇ تەرىقە يامان گەپلەرنى ئاڭلىغىنى ئۇچۇن ، بۆكۈ قاغان ۋە تۆت سوغداقنىڭ يەنە نېمە دەيدىغىنىنى تولۇق هېسابقا ئېلىپ ، تېگىشلىك گەپ - سۆزلەرنى تەخ قىلىپ قويدى .
يۇزباشىنىڭ تەنە گەپلىرىنى «ئۆزىنى هەيدەۋاتىدۇ» دەپ چۈشەنگەن بۇ بالا هەدەپ بۇرنىنى تارتاتتى ۋە «ماقۇل دەڭ ئاكا» دېگىنىچە توختىماي يالۋۇراتتى .
شۇنداق ، بىر ئادەمنىڭ تەقدىرى بەزىدە ئاللىكىملەرنىڭ «ماقۇل» ياكى «ياق» دېيىشىگە باغلىق بولۇپ قالىدۇ . «ماقۇل» دېگەن سۆز بىلەن تەڭ ، ئۇ گۇزەل كېلەچەككە ئېلىپ بارىدىغان داغدام يولنى تېپىۋېلىشىمۇ ، «ياق» دېيىلگەن بىر سۆز تۇپەيلى ، ئۆمۈرلۈك قارا قىسمەتكە مەهكۇم بولۇشىمۇ مۇمكىن . بىراق ،

«ماقۇل» ياكى «ياق» دەيدىغان ئادەمنىڭ تاللىغۇالغىلى بولمىغىنىدەك، «ماقۇل» بىلەن «ياق»نىمۇ تاللىۋالغىلى بولمايدۇ. تەقدىر ئۇنى ئۆزى تاللاپ، ئادەملەرگە تاڭىدۇ...

تەقدىر دېگەن مانا شۇ!...

ئۇلار شۇ كۈنى ئۈچ ئۆتەڭلىك ئۆزۈن يولدا بىللە مېڭىپ، بىر كېچىنى بىللە ئۆتكۈزدى. قۇتلۇق ئۇنىڭ ئاتا لەقىمىنىڭ «لۈي» ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، لېكىن قاغان قوۋمىنى يادىغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا «ياغلاقار لىڭ» دەپ يارىشىملىق ئات قويۇپ قويدى.

— ئاڭلاڭلار، قۇتلۇق سانغۇن پەرمان قىلىدۇكى...

قۇتلۇق بىلەن ئالتە يىلچە بىللە يۈرۈپ، نى - نى جەڭ ۋە ئىسسىق - سوغۇقنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قالغان ياغلاقار لىڭ قۇتلۇقنىڭ پەرمانىنى تەكرارلىغىنىچە، سەپ بويلاپ يۈرۈپ كەتتى. بۇ پەرمان ھالسىزلانغان يۈزباشىلارغىمۇ، لەشكەرلەرگىمۇ خۇددى ئىنئام بەرگەندەك يېقىپ كەتتى. قوشۇن توختاپ تارالدى، ئاق ئۆيلەر تىكىلدى.

قۇتلۇق سانغۇن لەشكەرلەرنىڭ توشقان ئوۋلىغىنىنى بىردەم تاماشا قىلغاندىن كېيىن خاس چېدىرىغا قايتىپ كىرىپ، تۆتەپ تۇرغان گۈلخان ئالدىدىكى يىلپىز تېرىسىگە يانپاشلىدى.

گۈلخان كۆيىدى، چېدىر ئىچى تونۇردەك ئىسسىپ كەتتى، ياغلاقار لىڭ تۆتۈپ كەلگەن پاقلاندەك چوڭ توشقانمۇ بىردەمدىلا ھېيقىتەك قىزىل جاڭگال كاۋىپىغا ئايلاندى. ئۇ قولاقچىسىنى ئېلىپ، جۇۋىسىنى يەشتى - دە، ياغلاقارغا خۇددى ئوغلاق تاشلىغاندەك تاشلاپ بېرىپ، مەززە قىلىپ كاۋاپ يېدى، كىمدۇر ئېلىپ كىرگەن كۆمەچكە ئېغىز تەگدى، سەپەر تۇلۇمىدىن قىمىز قۇيۇپ، قانغۇچە ئۇتلىدى.

جاڭگال كېچىسى باشلاندى. بۇ جاڭگال لەشكەرلەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى، ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بىلەن قانداق تېز ئويغانغان بولسا يەنە شۇنداق تېز ئۇيقۇغا كەتتى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئەمدى بۇ يەر تونۇش بوستانلىق ئىدى. ئاق ئۆيلەردىن
تۈرۈم - تۈرۈم ئىس ئۆرلەيتتى، نەلەردىدۇر گۈلخان چوغى
يېلىنجايتتى. لەشكەرلەر ھارارەتسىز گۈلخان ئەتراپىدا
كىگىزلەرگە، جۇۋىلارغا پۈركىنىپ ھەر خىل قىياپەتتە سۇنايلىنىپ
يېتىشاتتى. يۇلغۇن تۇۋىدىن، قومۇشلار ئارىسىدىن خورەك ئاۋازى
ئاڭلىناتتى. ئات - قېچىرلار تىپىشەتتى، ياپراقسىز سۆكسۆك
ئارىسىدىن يىلاندەك سويلاپ ئۆتۈۋاتقان سوغۇق شامال كېچە
جىمجىتلىقىغا تەشۋىش سالاتتى.
ھەممە يەر قاراڭغۇ، ھەممە يەر تىنچ.
پەقەت، قۇتلۇقنىڭ خاس چېدىرىلا قاراڭغۇدىن ۋە تەشۋىشتىن
خالىي، ئىشىك ئالدىدا بىر ياش لەشكەر كۆزەت قىلىدۇ، مىڭ
يىللاپ قۇرۇپ ياتقان يۇلغۇن قاقشىلى چېدىر ئوتتۇرىسىدىكى
گۈلخاندا قۇرتتەك چىرسىلداپ كۆيۈپ تۇرىدۇ. چارچىغان
ياغلاقارمۇ جۇۋىسىنى يەشمەيلا ئات ئېگىرىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ
كەتكەن، ئۇ ئەمدى چۈش ئالەمىدە ئويناپ يۈرىدۇ، ئۇ يەردە ئۇ
بىر ئۆمۈر شايى - دۇردۇن توقۇپ چىققان، كېيىن مەنسەپدارلارنىڭ
تۆگىمەس ئالۋىنى تۈپەيلى جېنىدىن تويۇپ تىنچ دۇنياغا كېتىپ
قالغان بەختسىز ئاتا - ئانىسى بىلەن دىدارلىشىدۇ، قۇچاقلىشىدۇ،
كۆز يېشى قىلىشىدۇ، ۋەسلىگە قېنىشىدۇ...
تەبىئەتمۇ ئۇيقۇدا، ئادەملەرمۇ ئۇيقۇدا. بىراق، ئادەملەر
ئىچىدە پەقەت بىرلا ئادەم تېخى ئۇيقۇدىن بىدار. ئۇنىڭ تەتۈر
جۇۋىنى يېپىنچاقلاپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشى گويا قارلىق قىيادا
تۈرۈپ ئوۋ كۈتۈپ تاقەتسىزلەنگەن ئاق ئېيىققا ئوخشايدۇ،
بەقۇۋۋەت قوللىرىنى جۈپلەنگەن تىزى ئۈستىگە قويۇۋالغان،
ساقاللىق ئېڭىكىنى سەل ئالدىغىراق سوزغان، جىمى سەزگۈسى
كۆز ئالمىسىغا مۇجەسسەملەشكەن. ئۇ ئاشۇ كۆچلۈك سەزگۈ بىلەن
جازىبىلىك تولغىنىۋاتقان گۈلخانغا، گۈلخان يالقۇنىنىڭ قات -
قاتلىرىغا تىكىلىدۇ. ئوت تولغىنىدۇ، تولغىنىپ، تولغىنىپ
ئادەملەرنىڭ ۋە ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەرنىڭ سۈرىتىگە كىرىدۇ. بۇ

سۈرەت مېھرى ئىسسىق ئېزىتقۇدەك ئۇنى مەپتۇن قىلىدۇ، ئۇنى ئۆز قوينىغا چىللاپ تۇرىدۇ...

ئەنە، ئۇنىڭ غەم-غۇسسىسىز سەبىي چاغلىرى. ئۇ ئوينايدۇ، ئـاكـىسى ئىنجىقلاپ تۇرۇپ كۆرۈك باسىدۇ، دادىسى كۆيۈپ-پـىـشىپ بازغان سوقىدۇ، ئانىسى سۈت ساغىدۇ، تۇرمۇش ئۆز ئىزىدا، ھەممەيلەن خاتىرجەم، ھەممە بەختلىك...

كـۆز ئـالـدىدا يامان كۈنلەر، ئاكىسىنىڭ جەسىتىنى جەڭ مەيدانىدىن ئېلىپ كەلگەن ئات ئىشىك ئالدىدا نەملەنگەن كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرىدۇ. كىملەردۇ دادىسىنى سۆرەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ چىرايىدىن سۇر ئەمەس بەلكى قايغۇ ياغىدۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ قـايـرىـلـىدۇ، «ئەمىسە خوش، بۇ ئالەمدە كۆرۈشەلمىسەك، ئۇ ئالەمدە كۆرۈشەرمىز» دېگىنىچە يىغلاپ كېتىدۇ...

ئەنە كېيىنكى ياخشى-يامان كۈنلەر، ئۇ ياغلاقار لىڭدەك، نـاتونۇش ئاتلىقلارنىڭ كەينىدە قەلەندەردەك سوكۇلداپ يۈرىدۇ، كـىمدۇر بىرى «كەت» دەپ قوغلايدۇ، يەنە بىرى «قال» دەپ سۆزلەيدۇ. «كەت» دېگەنلەر ئۇنىڭ يادىدا يوق، «قال» دېگەنلەرنى ئۇ تاكى قىيامەتكىچە ئۇنتۇپ كېتەلمەيدۇ. ھە، راست، «قال» دېگەنلەر نەدىكىنە؟ ئەنە ئۇ راھىب سوغداقلارنى كۆردى. ئۇلار ئەجەل گىردابىدا مەڭدەپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۈستىدە ئاق قاردەك ئاپئاق پەرىجە، باشلىرىدا پەي پۆپۈكلۈك قارا قالپاق...

ئۇ كۆرۈۋاتىدۇ، مانا بۇ بەش يىل بۇرۇنقى كۆڭۈلسىز چاغلار، يەنى مىلادىيە 779-يىلىنىڭ جۇت-يامغۇرلۇق كۈز كۈنى، دىۋان قانغا بويالغاندىن كېيىنكى يەنە بىر قانلىق مەنزىرە.

گۇناھكارلاردىن ئەللىك چامدام يىراق يەردە تۆت گەز ئېگىز بىر جازا سۇپىسى تۇرىدۇ. بۇ سۇپا كىگىز، گىلەم ۋە سەرخىل رەخت بىلەن توي سەيناسىدەك كاتتا بېزەلگەن. سۇپىدا سانجاق-سانجاق قورۇقچىلار ئارىسىدا ئاتاق دادىسى — يىگى قاغان تۇنباغا بـىـلـەن تـۇمەنباشى بەگبارىسلار تۇرىدۇ. ئۇلار جىنايەتكار تۆت سوغداقنى ۋە ئىككى مىڭچە مانى «مۇرتەت»نى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدۇ.

بۆكۇ قاغاننىڭ كىچىك نىڭگودىن تۇغۇلمىش ئىككى بالىسىغمۇ ھېچ كېچىكمەي جازا بېرىشىدۇ . قاغاننىڭ ھۆكۈمىنى كۈتۈپ تۇرغان ئاسىي ئەمەلدارلارمۇ ئاز ئەمەس .

جاللات ئالدىدا كۆكرەك كېرىپ ، توختىماي دۇرۇت ئوقۇپ تۇرغان تۆت سوغداق چوڭ سۇپىنىڭ يېنىدا تۇرغان بىر يىگىتكە ئۈمىد بىلەن قاراپ قويىدۇ . بۇ قاراش بىلەن «بالام قۇتلۇق ، بىزنى قۇتقۇزغىن ، ياخشىلىقىمىزنى ئۇنتۇما ، پەقەت تەڭرى بىلەن سەنلا بىــزنى چـۈشىنىسەن» دېگەن ئىلتىجانى ئۇقتۇرماقچى بولىدۇ ، يىگىت ئىككى ئوت ئارىسىدا ئۆرتۈنىدۇ ، ئۇلارنىڭ كۆزىگە ئۇدۇل قاراشتىنمۇ خىجىل بولىدۇ . «مەندەك بىر مىڭباشىنىڭ قولىدىن نىمە كېلىدۇ ، — دەيدۇ ئۇ ، بولۇمسىزلىقتا ئۆزىنى ئەيىبلەپ ، — راست دەيسىلەر ، مەن سىلەرنى چۈشىنىمەن ، سىلەر يامان ئادەملەر ئەمەس ، ئەمما دادام يامان دېگەننى مەن ياخشى دېيەلمەيمەن ، ياخشى دېگەننى يامان دېيەلمەيمەن كەچۈرۈڭلار ، مېنى كەچۈرۈڭلار… »

ئـۇ سوغداقلارنىلا ئەمەس ، بەلكى ئىككى نارەسىدىنى ، توۋا قـىـلـغـان بارلىق ئادەمنى قۇتقۇزۇشنى ئويلايدۇ ، «بۆكۇ قاغان تارتقۇلۇقنى تارتتى ، ئاققان قان ئاقتى ، كەتكەنلەر كەتتى ، ئەمدى سـوغـداقـلار بىلەن نارەسىدىلەرگە بولسىمۇ ھاياتلىق يولى بەر » دېگۈسى كېلىپ دادىسىغا قارايدۇ .

ئۇ ئاڭلاۋاتىدۇ . دادىسى : «يىلان ئىكەن ، ئۇ زەھەرلىكتۇر ، ئۇنى نەدە كۆرسەڭ شۇ يەردە ئۆلتۈر . بەلكى چاناپ قىيما ـ چىيما قىل ، ئۇۋىسىنى بۇز ، تۇخۇمىنى قۇرۇت ، ئۇنىڭغا رەھىم قىلساڭ يـاكـى تـولـۇق ئـۆلتۈرمىسەڭ ، ئۆزۈڭگىمۇ ، ئۆزگىگىمۇ زىيان سالىسەن . ئۆزۈڭگە سالغان زىيىنىڭ ئۆزۈڭگە ھېساب . بىراق ، ئـۆزگــىگـە سـالغان زىيىنىڭنىڭ گۇناھى سېنى ئۇدۇل دوزاخقا سۆرەيدۇ » دەۋاتقاندەك قىلىدۇ…

قۇتلۇق ياغلاقارنىڭ ئويغانغىنىنى ۋە گۈلخانغا بىرقانچە تال قاقشال تاشلىغىنىنى تۇيمايلا قالدى ، قاقشالغا يېڭىۋاشتىن ئوت تۇتاشتى . ئۇ ئۇلغىيىۋاتقان ئوت ئەۋجىگە قاراپ ، ئۆز خىيالى بىلەن

www.uyghurkitap.com

بەند بولىۋەردى .

ئۇ يەنە ماۋۇلارنى كۆرۈۋاتىدۇ : قىلىچ چېپىلىۋاتىدۇ، سوغداقلارنىڭ بېشى كېسىلىۋاتىدۇ ، قان ئەگىز سۇيىدەك يېيىلىپ ئېقىۋاتىدۇ . ئەنە ، قېرى موزاكىنىڭ تۇكلۇك بېشى بىر قىلىچ بىلەنلا چورت ئۈزۈلۈپ ، گۆپ قىلىپلا يەرگە چۈشتى ، دومىلاپ كېلىپ يىگىت تەرەپكە يۈزلەندى ، ئالايغان كۆزلىرى قۇتلۇقنىڭ كۆزىگە تىكىلدى .

مىڭلاپ سوغداق ۋە يۈزلىگەن سەردار بۇ قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى . يەنە ئىككى بالىمۇ جاللات قولىغا ئۆتتى . جاللات : «قارا باخشى ئۈچۈن ئوبدان قۇربانلىق» دېدى ـ دە ، ئۇلارنىڭ باشلىرىغا قىلىچ ئۇردى .

ئەنە ئوردا شەھىرى ، ئەنە تاشقى شەھەر . باش شامان تاللاپ بەرگەن خەيرلىك كۈن . ئوردا شەھىرى توي ئەۋجىدە ، ئۇسسۇلچىلار پىرقىرايدۇ . كۈنى تۇغقان بەگ ـ باخشىلار ناغرا چالىدۇ ، داپ ـ دۇمباقلار گۈمبۈرلەيدۇ . يېڭى قاغان تۇنباغا زەر جىيەكلىك لىباس كىيىپ ، قۇياش ئىلاھىغا ، كۆك تەڭرىگە تەزىم قىلىماقتا ، ئاق كىگىزگە ئولتۇرۇپ ، توققۇز گۈلخاندىن ئاتلاپ ئۆتۈپ ، ئالتۇن تەختتىن جاي ئالماقتا .

ئەنە ئۇ مانى تەرىقىتىنى بىكار قىلىپ ، قارا باخشىنىڭ تالىپى ئىرچۈك باخشىنى چوڭ شامان قىلىپ، قىلغانلىقىنى جاكارلىماقتا . ئەنە ، تاراس بىلەن بەگبارىسقا ۋەزىرلىك ۋە تۇمەنباشىلىق دەستىكىنى تەقدىم قىلماقتا . ئۇ ئۆزى ھەم دەستەك ئېلىپ ئون مىڭ لەشكەرگە سەردار بولدى...

ئەنە ، قاغان ھۇزۇرىدا ئوردا كېڭەشى ، قاغان تۇنباغا تەختىدە ئولتۇرۇپ ، ھەربىر سۆزگە زەن قويماقتا . ناتونۇش بىر ئادەم خاكاسلار ھەققىدە مەلۇمات بەرمەكتە . ئاخىر مەزلۇم خاكاسلار ئۈستىگە لەشكەر تارتىش قارار تېپىلدى . قاغان «بۇ جەڭگە كىم باش بولغاي ؟» دەپ باش قاتۇرماقتا ، سەردارلارنى بىر ـ بىرلەپ كۆزەتمەكتە . مانا ئەمدى ئوبدان بولدى ، بىر ياش سەردار ھازىر

بولۇپ ، بۇ مۇشكۇل ئىشنى ئۆز زىممىسىگە ئالدى .

ئەنە ، قاغان كۆلمەكتە ، مىسكىن كۆڭلى سەپەر تارتقان قۇتلۇق سانغۇن لەشكەر ـ سەرۋازلارنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ چوڭقۇر ئېيقىنلاردىن كېچىپ ئۆتمەكتە ، تىغدەك داۋانلاردىن ئاشماقتا ، قوقاستەك قۇملۇقلارنى كەچمەكتە...

گۈلخان ئۆچتى ، دۇمباق چېلىندى ، ئۇزاق بىر كەچ كۆز كېچىسىنى كىرپىك قاقماي تاڭ ئاتتۇرغان قۇتلۇق سانغۇن چېدىر تېشىغا چىقىپ كۇنچىقىش تەرەپكە تەزىم قىلدى . ئۇ تاڭ بىلەن تەڭ يېتىپ كەلگەن قاغان خادىمىنى قوبۇل قىلدى ۋە «ئوردىغا تېز قايتقايسىز ، كۆزىمىز يولىڭىزدا» دېگەن يارلىقنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، ناشتا قىلماي يولغا چىقىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى . ياغلاقار لىڭ قۇتلۇقنىڭ گېپىنى تەكرارلىدى :

— سەردارىمىز دەيدۇكى ، ئولتۇرغانلار قوپسۇن ، قوپقانلار ماڭسۇن ، ماڭغانلار يۈگۈرسۇن...

17 . ئاتا ۋە بالا

— جانابى سانغۇن ، ئوردۇبالىق ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتىمۇ ، يا مېڭىپ ـ مېڭىپ قىردىن ئاشالمايۋاتامدۇق ، — دېدى بىر مىڭباشى قۇتلۇققا ياندىشىپ كېلىپ ، — ئەجەب كۆرۈنمەيدىغۇ ئۇ شەھەر ؟

قۇتلۇق كۈلۈپ قويۇپ ، كونا گېپىنى تەكرارلىدى :

— غەيرەت قىل توغرۇل مىڭباشى ، بىردەم ماڭساڭلا ئىسسىق ئۆيۈڭگە يېتىۋالالايسەن .

قۇتلۇقنىڭ چىرايىدا ئاتا مىراس سۈر بولغىنى بىلەن ، خېلى گەپدان ۋە چاقچاقچى ئىدى ، ئادەملەر بىلەن ئاسانلا ئىچەكىشىپ كېتەلەيتتى . «بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا» دەپ گەپ باشلايتتى ئۇ جاپالىق چۈشكۈنلەردە لەشكەرلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىۋېلىپ .

«بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا »دىن كىيىن تۇخۇمغا ئۆتەتتى ، تۇخۇمدىن چۇجىگە ئۆتەتتى ، چۇجىدىن توخۇغا ئۆتەتتى . توخۇدىن كىيىن يەنە تۇخۇمغا قايتىپ كىلەتتى ، ئۇنىڭ چۆچىكى مانا مۇشۇنداق داۋام قىلاتتى . ئەمەلدە بۇ كىچىك چىغىدا ئانىسىدىن ئۆگىنىۋالغان «ئۇيقۇ كەلتۇرگۇچى » چۆچەكلەر ئىدى .

«بىردەم ماڭساقلا » دىگەن گەپنى يىقىندىن بىرى قانچە قىتىم تەكرارلىغىنىنى قۇتلۇقنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ . نىملا بولمىسۇن بەش يىل مابەينىدە خۇددى كۆچمەن چوپانلاردەك كۆچۇپ يۇرۇپ ، گاھى جەڭ قىلىپ ، گاھى يول بىسىپ ئون جىنىنىڭ بىرى قالمىغان بۇ لەشكەرلەر بۇ گەپتىن كىيىن ئوبدانلا جانلىنىپ كىتەتتى .

دىمىسىمۇ ، ھىلىقى جاڭگالدا «بىردەم ماڭساڭلا ئىسسىق ئۆيۈڭگە يىتىۋالالايسەن » دىگەن گەپ تەكرارلانغاندىن بىرى ، ئۇلار يەنە نەچچە كۇنلەپ جىددىي يول يۇردى ، قارلىق تاغدىمۇ توختاپ قالمىدى . ئون ئۇيغۇر ، توققۇز ئوغۇز ھاميلىقىدىكى قارام قەبىلىلەردىن ئۆتكەندە ، ئىسسىق ئۆيلەردە ئانچە ـ مۇنچە مىھمانمۇ بولۇشتى ، ئوزۇق ـ تۇلۇك تولۇقلاپ ، ئات يەڭگۇشلىۋىلىشتى . ئىككى قىتىملىق قاغان يارلىقى ئۇلارنىڭ ئايغىنى خىلىلا چاپسانلاشتۇردى .

شاماللىق ئەمما بۇلۇتسىز كۇنلەرنىڭ بىرى . قۇتلۇق كىتىۋىتىپ ئات ئۇستىدە ئۆرە بولدى ـ دە ، يىراققا كۆز تىكىپ نىمىلەرنىدۇر كۇرگەندەك :

— قاراڭلار ، ئوردۇبالىقنىڭ ھەيۋەتلىك قوۋۇقلىرىنى كۆرۈۋاتىمەن ، — دەپ توۋلىۋەتتى ھاياجان بىلەن .

توغرۇل مىڭباشى ، ياغلاقار لىڭ ۋە باشقا بىرقانچە سەردار ئىگەردىن كۆتۇرۇلدى ، رەڭمۇرەڭ تۇغ ـ ئەلەملەرنىڭ ئۇچىنى كۆرۈپ سانغۇننىڭ چاقچاق قىلمايۋاتقىنىغا چىنپۇتتى ۋە بىر ـ بىرىگە قارىشىۋىلىپ ، شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلدى .

— ئاڭلاڭلار ، قۇتلۇق سانغۇن دەيدۇكى…

ئۇلار كىچىك بىر تۈزلەڭلىكنى بېسىپ ئۆتۈپ خاكاس دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى كەڭ ـ كەڭرى تىلاۋەت مەيدانىدىن چىقىپ كەلدى ، ئۇ يەردە يۇرت ئەھلىنىڭ بىتاقەت بولۇپ ئۆزلىرىنى كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈشتى .

تۈزلەڭلىك ئادەم بىلەن لىق تولغانىدى ، قارىماققا ، ئوردوبالىقنىڭ جىمى پۇقراسى بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەندەك قىلاتتى . ئاق چاچلىق ئاتىلار ھەم ئانىلار ، باللىق چوكانلار ۋە باللار ئادەم دېڭىزىنىڭ ئالدى گىرۋەكلىرىدە تۇراتتى . ئەركەكلەر قوي سوياتتى ، ئوتۇن توشۇپ ئوت قالايتتى ، تۇلۇم ـ تۇلۇم سۈت ـ قىمىز تېخى ھارۋىلاردىن چۈشۈرۈلمىگەن ، لەشكەرلەرنى ئىسسىنۋالسۇن دەپ ئاق ئۆي تىكىلىپ ، يۇزلەپ يەرگە گۈلخان يېقىلغانىدى .

تەقەززا بولغان پەيتلەر يېتىپ كەلدى . ئىككى تەرەپ بەئەينى كۈچلۈك دولقۇنلاردەك ئالغا سۈرۈلدى . ئادەم بىلەن ئادەم قوشۇلدى ، ئەلەم بىلەن ئەلەم گىرەلەشتى . ناغرا بىلەن دۇمباق جور بولدى . كۈلكە بىلەن كۈلكە بىرلەشتى . يىغا بىلەن يىغا ئۇلغايدى . بەش يىللىق كۈتۈش ، بەش يىللىق زارىقىش ئادەملەرنى بىر جان ، بىر تەنگە ئايلاندۇرۇۋەتتى .

ئايرىلىش دېگەن شۇنداق بولىدىكەن ، ئۇ بۇنى سېغىنىدىكەن ، بۇ ئۇنى سېغىنىدىكەن ، ئايلار ئۆتىدىكەن ، يىللارمۇ ئۆتىدىكەن . ئايرىلغانلار ھايات بولسىلا دىدارلىشىدىغان قۇتلۇق كۈنلەر ھامان يېتىپ كېلىدىكەن .

تۈمەنباشى بەگبارس بىلەن ئىنىسى تاراس تېكىنىنى قۇتلۇق سانغۇن يىراقتىنلا تونۇۋالدى . ئۇلار ئايالى كەدىرە بىلەن ئوماق قىزى ئايچەچەكنى بۇ يەرگە بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى . قۇتلۇق سانغۇن ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى ، ئايالىنى باغرىغا باستى ، ئايچەچەكنى تويماي سۆيدى .

مۇراسىم باشلاندى ، ئېرچۈك باخشى ئىسرىق سېلىپ جىن كۆچۈردى . لەشكەرلەر كۈن تەڭرىگە ۋە تاغ تەڭرىگە توققۇز مەرتەم

باش ئۇرۇپ، كۆك ئەلەمگە ئۈچ قېتىم تەزىم قىلدى، گۈلخانىلاردىن ئاتلىدى، يېڭىۋاشتىن سەپ تۈزۈپ شەھەر تامان يۈرۈپ كەتتى.

قۇتلۇق ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئوردۇبالىقنىڭ شىمالدىكى چوڭ قوۋۇقىدىن ئۆتۈپ، شەھەر ئىچىگە كىرىپ كەلدى-دە، غول كوچىلارنىڭ بىرىگە قەدەم قويدى.

ئۇلار ئاتلىرىنى ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپ، يانمۇيان كېلىشەتتىيۇ، كۆڭلىدە تۈگۈن باردەك ھېچكىم ئۈندىمەيتتى. «تاراسقۇ سۆزگە ناقىس چوڭ بولغان، ئەمما بەگبارىسچۇ، بەگبارىسقا نېمە بولدىكىن، قاغان يېنىدىكى يېڭى مەنسەپ ئۇنى ئېغىر-بېسىق قىلىپ قويدىمىكىن؟»

قۇتلۇق ئايرىلغىنىغا كۆپ يىللار بولغان، كۆپ قېتىم چۈشىگە كىرگەن بۇ شەھەرگە، تونۇش كوچىلارغا تويماي قارايتتى. لېكىن، بۇ يەر ئوبدانلا ئۆزگەرگەن، موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان ئادەملەرنىڭ، كولدۇرمىلىق كارۋانلارنىڭ ئاۋازى شالاڭلاشقان، ئىككى قاسناقتىكى تۇتاش دۇكانلار نىمىشقىدۇر تاقالغان، بۇ يەردە دائىم سودا قىلىدىغان تابغاچ ۋە سوغداق سودىگەرلىرىنىڭ، يەرلىك دۇكاندارلارنىڭ ئۆز مېلىنى ئۆز تىلىدا ماختاپ-ئۇچۇرۇشلىرى، قوشاق قېتىپ خېرىدار چاقىرىشلىرى ئاڭلانمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. كوچا چۆلدەرىگەن، ئەتراپتا شامال ھۇۋلايتتى. سوغۇق شامال نەلەردىندۇر تېپىۋالغان كىرپىدەك يۇمىلاق قامغاقلارنى ۋە پارچە پايتىمىلارنى قوغلاپ يۈرەتتى. ئۆيمۇئۆي قاتراپ يۈرۈيدىغان غېرىب-غۇرۋالار، ئاجىز-ئورۇق قەلەندەرلەر، ئىگە-چاقىسىز مۇساپىرلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇراتتى.

بۇ مەنزىرىدىن قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى يېرىم بولاتتى، ئۆزىچە بۇ سىرلارنىڭ تەكتىگە چۆكەتتى.

ۋاقىت مانا شۇنداق نەرسە، ئۇ ئاللىكىملەرگىدۇر شاپائەت قىلىپ، قىرانلىق، كۈچ-قۇۋۋەت ۋە گۈزەللىك ئاتا قىلىدۇ، يەنە ئاللىكىملەرگىدۇر تەتۈر قاراپ، قىرانلىقىنى، كۈچ-قۇۋۋىتىنى ۋە گۈزەل چاغلىرىنى تارتىۋالىدۇ. مانا بۇ ھەقىقەت،

مانا بۇ ئىمتىياز . لېكىن ، ئادەملەردىمۇ شۇنداق ئىمتىياز باركى ، ئۇلار ئەقىل ۋە باتۇرلۇق بىلەن ۋاقىتنىڭ ئىمتىيازىغا چەك قويالايدۇ . ئەقىل ۋە باتۇرلۇقتا كەم بولسا ، ئادەملەر ئاقىۋەتنى ئۆزىدىن كۆرسۇن !

شۇنداق ، شەھەر ئۆزگەردى ، ئادەم ئۆزگەردى . كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچىلا ئۆتۈپ كەتكەن بەش يىل ئىچىدە ئادەملەر ئادەم پېتى قېلىۋەردىيۇ ، ئادەملەرگە جەڭگاھ بولغان بۇ كەڭ دۇنيا ئەقەللىيسى بىر دەقىقىمۇ جىم تۇرمىدى…

ئاتىنىڭ ھۆكۈمى — تەڭرىنىڭ ھۆكۈمى .

تۇنىباغا تارخاننى دادا دەپ بىلگەن ، بەگبارسنى تاغا دەپ كۆنگەن قۇتلۇق مىڭباشى قەتلىئام كۈنى دادا پەرمانى ۋە تاغا پەرمانى بىلەن مىڭ نەپەر جانباز لەشكەرنى باشلاپ كېلىپ دىۋان ئىچىگە ئەڭ ئاۋۋال بۆسۈپ كىردى . ئەركەك يولۋاستەك ھەيۋە كۆرسىتىپ ، «تۇت» دېگەننىڭ ھەننىۋاسىنى تۇتتى ، «چاپ» دېگەننى چاپقۇزدى ، «ئات» دېگەنگە ئوق ئۈزدى ، دەھشەتلىك قويۇن بولۇپ ، ئىچكى - تاشقى شەھەرلەرنى نەچچە قېتىم پىرقىراپ چىقتى . ئۇ كىرمىگەن ئوردا ئىچى ، قاتۇن شەھىرى ، ئاسىيلارنىڭ ئۆي - جايى قالمىدى . ۋاپادارلىق مانا شۇنداق ھەغدادىغا يەتكۈزۈلدى .

كىم بىلسۇن ، تەقدىر تاپتىن چىقتى ، تۇتقان ئادەملىرىنىڭ بىرى قالدۇرۇلماي جاللات ئالدىغا ھەيدەپ بېرىلدى . باشلار كېسىلدى ، قان يامرىدى ، سوغداقلارمۇ ، ئاسىيلارمۇ ، ئۇششاق باللارمۇ ھەسرەت بىلەن جان بەردى .

بىراق ، ئىش بۇنىڭلىق بىلەن تۈگىمىدى ، ئاققان قانلاردىن قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى ئاينىدى ، چۈشى بۇزۇلدى ، ئارامى قاچتى ، بېشى تەكىيىگە تەگدىمۇ ، ئاق يەكتەكلىك مانى موزاكىنىڭ جىلمىيىپ تۇرغان تەلەتى كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى ، ياق ، موزاك ئەمدى كۈلمەيتتى ، ئۇ قۇتلۇقنى نەزىرىدىن ساقىت قىلىۋەتكەندەك ، مەسخىرىلىك باش چايقايتتى . «مانى بورخان نەزەر سالغان ،

پېشانىسىدىن نۇر چاقنايدىغان ھېلىقى يىگىت سەنمۇ » دەپ سوئال قويغاندەك قىلاتتى . بۇ سوئال ئۇنى قىينايتتى ، بۇنداق چاغلاردا ئۇ ئاقىلنىڭ «ئادەم تەڭرى بىلەن ھايۋان ئوتتۇرىسىدىكى بىر مەخلۇق ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا تەڭرىنىڭ مېھرىبانلىقى بىلەن ھايۋاننىڭ ۋەھشىيلىكى تەڭ باراۋەر ئورۇن ئالغان . لېكىن ، بۇ ئىككى ئالامەت شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشى تۈپەيلى ، بىر ۋۇجۇدتا تەڭ نىسبەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ ، تەڭرىنىڭ ئۈلۈشى غالىب كەلسە ، ئادەم تەڭرىگە تارتىدۇ ، مېھرىبان بولىدۇ . ھايۋاننىڭ ئۈلۈشى غالىب كەلسە ، ئادەم ھايۋانغا تارتىدۇ ، ۋەھشىي بولىدۇ . مېھرىبانلىق ۋە ۋەھشىيلىك تەڭرى بىلەن ھايۋاننىڭ تۈپ ئالامىتىدۇر » دېگەن سۆزىنى ئەسكە ئالاتتى ۋە ئۆزى كۆرگەنلىكى ئالامەتنىڭ ھەممىسىنى ئالىقىنىغا قويۇپ دەڭسەشكە باشلايتتى .

ئۇ ئاشۇ كۈنلەردە بۇلارنى دەڭسەپ كۆردىيۇ ، نەتىجىگە قاراپ بىر قىسما بولۇپ قالدى ، شۇنىڭ بىلەن ئونمىڭباشلىق سەردار بولۇپ كۆپ ئۆتمەيلا قاغاننىمۇ ، ئۆزىنىمۇ تەڭلىكتىن خالاس قىلىدىغان ، كاۋاپمۇ ، زىخمۇ كۆيمەيدىغان بىر چارىنى تېپىۋالدى - دە ، ئۆز - ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ خاكاسلار يۇرتىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى...

قۇتلۇق ئاتلاندى ، ئۇنى قاغان ئۆزى ئۇزاتتى ، قاغانىنىڭمۇ ، قۇتلۇقنىڭمۇ كۆڭلى تىنچىدى . بىراق ، قاغانلىقنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرى تەڭرى ئۇرغاندەك ، ياكى موزاكىنىڭ قارغىشىغا كەتكەندەك ، نېمىشقىدۇر ئىلگىرى باسمىدى .

تۇمەنباشى بەگبارس ئادەت بويىچە ، ھارۋا - ھارۋا ئېسىل تارتۇقلارنى ، پىلدەك يوغان ئارغىماقلارنى ۋە يېڭى قاغاننىڭ سالام - سەھەتىنى ئېلىپ ، تاڭ ئەلچىسى لياڭ ۋېنشيۇ بىلەن بىللە چوڭ ئاستانىغا يېتىپ باردى . تارتۇق تاپشۇرۇلدى ، سالام يەتكۈزۈلدى ، ئەمما ئىشلار بەگبارس ۋە لياڭ ۋېنشيۇنىڭ كۈتكىنىدەك نەتىجە بەرمىدى . تاڭ دېزۇڭ تارتۇقلارغا تارتۇق بىلەن ، سالامغا سالام بىلەن جاۋاب قايتۇردىيۇ ، قاغان ئەلچىسىگە بۇرۇنقى شاھلار

ئىلتىپات كۆرسەتكەندەك ئىلتىپات كۆرسەتمىدى . ئەڭ يامىنى ، ئۇ يېڭى قاغان تۇنباغاغا مۇنداقچىلا نام بېرىپ قويۇپ ، قاغانلىق نامى بىلەن ئېتىراپ قىلىشنى نىمىشقىدۇر تىلغا ئالمىدى . ئات ـ يىپەك سودىسىغىمۇ ھەۋەس قىلمىدى .

زامانلاردىن بېرى ، تاڭ قوۋمى بىلەنمۇ ، ئۇيغۇرلار بىلەنمۇ خۇددى ئىت ـ مۈشۈكتەك يامان ئۆتۈۋاتقان تۇبۇت زەنپۇسىنىڭ ئەمدى تاڭ ئوردىسىغا ئەركىن كىرىپ ، ئەركىن چىقىۋاتقىنىنى ، ئوردىنىڭ ئۇلارغا ئوڭ كۆزى بىلەن قاراۋاتقىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بەگبارىس بىرمۇنچە ئاچچىق يۇتۇپ ، رەللە بولۇپ قايتىپ كەلدى .

شۇ يىلى يازدا يەنە «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەندەكلا بىر ئىش يۈز بەردى . بۇ ۋەقە يېڭى قاغان تۇنباغاغا خېلى قاتتىق ھار كەلدى . يەنى ، تاڭ دەيزۇڭ زاماندىن بېرى ئۇلۇغ ئاستانىدە تۇرۇپ ئات سودىسى قىلىۋاتقان قاغان تاغىسى تۇدۇن يالۋاچ چاڭئەندىن قوغلىنىپ ، ئوردۇبالىققا قاراپ يولغا چىقىپ جىنۋۇ[1]غا يېتىپ كەلگەندە ، جىنۋۇ باقاۋۇلى جاڭ گۇاڭچىڭ تەرىپىدىن قەتلىئام قىلىندى ، نەچچە مىڭ ئات ـ تۆگە ، يۈز مىڭ توپ تاۋار ـ دۇردۇن ئۇنىڭ چۆنتىكىگە چۈشۈپ كەتتى . توققۇز يۈز نەچچە ئادەممۇ تۇدۇن بىلەن بىللە ئۆلتۈرۈلدى . يەنە بۇ باقاۋۇل بېگى پادىشاھقا مەكتۇپ يوللاپ ، ئۇيغۇرلار ئۇستىگە لەشكەر تارتىشنى ئىلتىماس قىلىۋاتقۇدەك[2] دېگەن گەپلەرمۇ تۇنباغانىڭ قۇلىقىغا ئاڭلىنىپ ئۇلگۇردى .

چوڭ ئاستانىدىن يېتىپ كەلگەن مىش ـ مىشلارغا قارىغاندا ، تاڭ دېزۇڭ ئاتا ۋەسىيىتىنى يەتتە قات ئاسمانىڭ ئۇ قېتىغا چۆرۈۋېتىپ خەتەرلىك بىر ئىشقا قول تىققان ، يەنى تۇبۇتلەر بىلەن

---

① جىنۋۇ — تاڭ دەۋرىدىكى بىر مۇھىم بازارنىڭ نامى ، ئورنى ھازىرقى ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىدىكى ئۇلۇنگىر ئايمىقىنىڭ غەرب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ .

② «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر» 226 ـ جىلدتىكى ئەسلىي سۆز .

ئەھدە تۈزۈپ ، ئۇيغۇرلارنى چەتتە قالدۇرۇش كويىغا چۈشكەنىدى .

مىلادىيە 630 ـ يىلى تۈبۈت ئاتامانى سوڭزەن گەنبۇ چىڭخەي ـ شىزاڭ پاسلىدا تۇبۇت خانلىقىنى قۇرۇپ ، لىخاسانى مەركەز قىلغان ۋە ھەدەپ كۈچىيىشكە باشلىغانىدى . مىلادىيە 641 ـ يىلى تاڭ ئېلى مەلىكە ۋېن چېڭنى ئاتامان سوڭزەن گەنبۇغا ياتلىق قىلدى ۋە ۋاقىتلىق تىنچلىقنى قولغا كەلتۈردى . مىلادىيە 650 ـ يىلى بۇ ئاتامان ئۆلۈۋىدى ، ئارا بۇزۇلدى ، تاڭ چېگراسى يەنە تىنچىمىدى .

مىلادىيە 755 ـ يىلى تاڭ سەردارى ئۆڭلۈك ـ سۈيگۈن ئىسيان كۆتۈردى ، ئىككى ئاستانە قولدىن كېتىپ ، ئەھۋال يامانلاشتى . تاڭ ئېلىگە كەلگەن بۇ بەختسىزلىك تۈبۈتلەرگە پۇرسەت يارىتىپ بەردى . ئۇلار تەرەپ ـ تەرەپكە لەشكەر چىقىرىپ ، گەنسۇنىڭ خېشاۋ ۋە لۇڭشى ئەتراپلىرىنى قامال قىلىۋالدى . تاڭ ئوردىسى ئادەت بويىچە ئۇيغۇر قاغانلىقىدىن ياردەم سورىدى ۋە نىڭگو مەلىكىنى بايانچۇر قاغانغا ياتلىق قىلىپ ، تۇغقان بولدى . ئۇيغۇر ئاتلىقلىرى تۈبۈتلەر ئۈستىگە تاشلاندى ، تۈبۈتلەرنى سۈر ـ توقاي قىلىپ ، ۋەتۋەرىكىنى چىقىرىۋەتتى . تاڭ ئوردىسمۇ ئۇيغۇرلارغا ئىشەنچ باغلاپ ، ئۇيغۇرلارنىڭ غەربىي يۇرتتىكى تۈبۈتلەرگە زەربە بېرىشكە ۋە غەربىي يۇرتنىڭ تىزگىنىنى قولغا ئېلىشىغا سۈكۈت قىلغانىدى .

يالۋاچلارنىڭ ئېيتىشىچە ، تاڭ دېزۇڭ تېخى يېقىندىلا تۈبۈتلەر بىلەن ئەھدە تۈزۈپ ، ئۇلارنىڭ تارىم يۇرتلىرى ۋە خېشى كارىدورىغا ئىگە بولۇۋېلىشىغا يول ئېچىپ بەرگەنىدى . شەكسىزكى ، تاڭ ئوردىسىنىڭ ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ غەربىي يۇرتتىكى جىمى مەنپەئىتى ئەمدى يامان كۆزدىن خالىي بولالمايتتى . ئوتتۇرا ئىقلىمدىن ئەمىن تاپقان تۈبۈتلەرنىڭ شىمالدىكى ئۇيغۇرلارغا قاراپ شىلتىڭ ئاتىدىغىنى كۆزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى .

تۆت يىلدىن بېرى ئوتتۇرا ئىقلىمدا بىرەر چوڭ يېغىلىق بولمىدى ، چېگرا تىنچلىقتا ئۆتتى . لەشكەرلەرگە ئات سەپلەشنىڭ

ھاجىتى قالمىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ چۆبە ۋە بايىرقۇ قەبىلىلىرىدىن ئەرزان باھادا ئات سېتىۋالىدىغان بولۇپ قالدى . چوڭ ئاستانىدە سېتىلىدىغان بىر ئۇيغۇر ئېتىنىڭ باھاسى تاڭ دەۋرىدىكى زامانىدىكى قىرىق تەڭگە شايى، ئاران بىر تەڭگە شايىغا چۈشۈپ قالدى . ئات بازىرىغا ئاپەت تەگدى . قاغانلىق سودىسىنىڭ جان تومۇرى ئۈزۈلۈشكە قاراپ يۈزلەندى . سوغداقلار قارىقويۇق قەتلىئام قىلىنغاچ، سودا قىلىدىغان سوغداق قالمىدى . كارۋان ئازلاپ، مال يۈرۈشمىدى، قاغانلىقمۇ، مەنسەپدار ۋە ئاۋام - پۇقرامۇ نامراتلىققا يۈزلەندى...

لىللا گەپ قىلغاندا، قاغان تونباغا بۇنداق ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىنى ئەسلا ئۈمىد قىلمايتتى . ئۇنىڭ قانداشلىقنى قايرىپ قويۇپ بۆكۈ قاغانغا تىغ سىلىشىمۇ، سوغداقلارنى جازالاپ، پاك قولىنى قانغا بويىشىمۇ تاڭ دىيزۇڭنى رەنجىتمەسلىك ئۈچۈن، مۇھىمى، قاغانلىق بىلەن پۇقرانىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىدى .

«نېمە ئۈچۈن ئوردا ماڭا ئوتتۇغات بەرمەيدۇ، نېمە ئۈچۈن بۇنچىۋالا كۆپ كۆڭۈلسىزلىكلەر يۈز بېرىدۇ؟» دېگەن بىر تالاي قىيىن سوئال تونباغانىڭ مېڭىسىدە لەيلەپ يۈرەتتى، تون قاراڭغۇسىدا قالغاندەك گاڭگىرايتتى، كاللىسى قاپاق بولۇپ كەتسىمۇ، خىيالىنى بىر ياققا چىقىرالمايتتى، ئېرچۈك باخشىنىڭ رەملىرىدىنمۇ تۈزۈكرەك بىر جاۋابقا ئېرىشەلمەيتتى، تەڭرىگە ئاتاپ قىلىنغان قۇربانلىقلىرىمۇ، نەزىر - تىلاۋەتلىرىمۇ كۆچىنى كۆرسەتمەيۋاتاتتى .

پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بولۇپ قالغان تونباغا بىرقانچە قېتىم كېچەش چاقىرىپ، ئاقىل - مۆتىۋەرلەرنىڭ تەكلىپلىرىنى ئاڭلاپمۇ باقتى، ۋەلىئەھد تاراسمۇ دەردىگە دەرمان بولالمىدى . ئاستانىدىن خاپا بولۇپ قايتىپ كەلگەن بەگبارس ھېچكىمگە چىراي ئاچمايدىغان، ئېچىلىپراق گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدى، گەپ قىلدىمۇ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئوبدان گەپ چىقمايتتى .

— بىز تابغاچلاردىن نېمىمىزنى ئايدۇق، لەشكەر دېسە

www.uyghurkitap.com

لەشكەر ، ئات دېسە ئات بەردۆق ، — دەيتتى ئۇ ، سېرىق چېشلىرىنى تاش چاينىغاندەك غۇچۇرلىتىپ ، — قارىمامدىغان ئەمدى ئۆلارنىڭ هالىغا . باش ئاغرىقى ئازراق ساقىيىۋىدى ، كونا ئۆلپىتىنى ئۇنتۇپ ، تۇبۇتلەر بىلەن ئىچ پەش تارتىشقىلى تۇردى . قاغان تاغىسىنى ئۆلتۈرگىنىنى دېمەمدىغان تېخى ، بۇنداق خورلۇقنى كۆتۈرۈپ يۈرگۈچە··· — دەيتتى ئۇ بەزىدە ئۆزىچىلا قايناپ كېتىپ .

تۇنباغا بەگبارسىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنەتتى ، بەزىدە ئۆزىمۇ شۇنداق ئويلاردا بولاتتى . بىراق ، ئۇنىڭ چۈشىنىدىغىنى ئەلۋەتتە بەش يىل بۇرۇنقى بەگبارس ، ھەتتا كۆپ يىللار ئىلگىرىكى بەگبارس ئىدى . ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ، بۇنداق قايناپ ، قاغان ئۈچۈن ۋە قاغان تاغىسى ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى ئۆزى ئۈچۈن قورساق كۆپۈكى قىلىۋاتقىنىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى .

بەگبارس ئوتتۇغات ئىلتىماسىنى ئېلىپ ئەلچىلىككە بارغاندا يارام ئاتتىن بەش يۈز ئاتنى بىللە ئېلىۋالدى . بىراق ، تاڭ ئوردىسى نېمىشقىدۇر بۇ ئاتلارنى سېتىۋالمىدى ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتلىرىنى تۇدۇن يالۋاچقا ئامانەت قويۇپ ، قۇرۇق قوللا قايتىپ كەلدى . تۇدۇن يالۋاچ جىنۇۋدا ئۆلتۈرۈلگەندە ئۇ ھەيدەپ كېلىۋاتقان بۇ ئاتلارمۇ ئولجا قاتاردا جاڭ گۋاڭچىڭنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنىدى .

بىراق ، يېقىندىن بۇيان بەگبارسىنىڭ بەگ ـ سانغۇنلار ئارىسىدا بەزى بولمىغۇر گەپ ـ سۆزلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىكى ، قاغانلىقنىڭ جەنۇبىدىكى چابىش قەبىلىسىدە تۇرۇشلۇق يىگىرمە مىڭ لەشكەرنى يەنە ئون ئۆتەڭ جەنۇبقا يۆتكەپ ، «جاڭ گۋاڭچىڭ بىلەن تۇتۇشۇپ ، قاغان تاغىسىنىڭ ئۆچىنى ئالىمىز» دەپ داۋراڭ سېلىۋاتقىنى قاغانغا ئاڭلىنىپ قالدى . نېمىدىندۇر خاۋاتىرلەنگەن تۇنباغا قاغان لەشكەر ئىچىگە تۆت ـ بەش قېتىم ئايغاقچى ئەۋەتتى ، لېكىن ئۇ ھېچقانداق يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلمىدى . يامان يېرى ، تۆت ئايغاقچى سۇغا چۈشكەن تاشتەك يوقىلىپ كەتتى . ئويلىمىغان

كـېـلـىشمەسلىك يۈز بېرىپ قالسا ، تايانغۇدەك بىرەر ئادىمىنىڭ يوقلۇقىغا كۆزى يەتكەن تۇنباغا قۇتلۇقنى ئىسكە ئالدى ۋە ئىككى مەرتەم يارلىق يوللاپ ، ئۇنى تېز قايتىشقا دەۋەت قىلدى...

قۇتلۇق قاغان ھۇزۇرىغا ئاچ قورساق پېتى يېتىپ كەلدى . چـانـمـسـۇن ئۇچۇن ، قاغان دەستلەپ تۆت كىشىلىكلا كېڭەش ئـۆتكۈزدى . ئاكىسىنى كۆرگۈسى كېلىپ ، تېخى تاڭ ئاتماستىلا تـالاۋەت مـەيـدانـىغـا چىقىۋالغان تاراس ئۇيقۇدىن زادىلا باش كـۆتـۈرەلـمـىدى . بەگبارىس ئۆز گېپىنى يورغىلاتتى ، ئاخىرىدا قـۇتـلـۇق بىلەن گەپ تالىشىپ قېلىپ ، ئۆزىنى چەتكە ئالدى . ئاخىرقى كېڭەش قاغان بىلەن قۇتلۇق ئارىسىدىلا داۋام قىلدى .

بەگبارىس ۋە تاراس تېكىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، قۇتلۇق دادىسىنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى ، ئۇنىڭ مۇشۇ بەش يىل ئىچىدە تېزلا قېرىپ ، باشقا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى . ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقان ھالدا :

— كۆرۈشمىگەن بەش يىلدىن بېرى بەكلا جۈدەپ كېتىپسىز . بىر يېرىڭىز ئاغرىمايدىغاندۇ ـ ھە ، — دېۋىدى ، تۇنباغا قويۇق ئاق سانچىلغان ساقىلىنى سىيلاپ تۇرۇپ كۈلۈپ قويدى .

قۇتلۇق شۇم ئېغىزلىق قىلىپ قويغىنىغا شۇ ھامان پۇشايمان يەپقالدى ، ئارقىدىنلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىماق بولۇپ ، دېدى :

— قـاغـان دادا ، ھـۆكـۈمالارنىڭ ئېيتىشىچە ، ئادەم دېگەن جۈدىگەنسېرى بەردەم بولارمىش ، كىم بىلىدۇ ، يىگىتلىكىڭىزگە قايتىۋاتامسىز تېخى ؟...

— ھا... ھا... ھا...

ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن قوللىرىنى بىر ـ بىرىنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ ، ئىچىلىپ ـ يېيىلىپ كۈلۈۋېلىشتى . بىراق ، تۇنباغانىڭ كۈلكىسى شۇنچىلىك ياسالما ۋە جانسىز ئىدىكى ، ئۇ ھارارەتلىك يـۈرەك قېتىدىن ئەمەس ، بەلكى ئاغزىنىڭ ئۇچىدىنلا چىققاندەك قـىلاتـتى . قۇتلۇقنىڭ كۈلكىسمۇ قالقانغا قالقان ئۇرۇلغاندەك يېقىمسىز ئىدى .

www.uyghurkitap.com

قاغاننىڭ كۇلكىسى خۇددى ئۆمرى كوتا ئەتىياز ئاپتىپىدەك غىل - پال كۆرۈنۈپ قويۇپلا ئۆچۈپ كەتتى، چىرايى پاتلا ئەسلىگە قايتتى. ئۇ ئۇق تەگكەن كېيىكنىڭ كۆزىدەك پىلىلداپ قالغان چوغدانغا ئالىقانلىرىنى قاقلىۋالغاندىن كېيىن:

— ھەممىنى ئاڭلىدىڭ، داداڭنىڭ ۋە قاغانلىقنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇ، ئوردا تېخى ئوتۇغات بەرمىسە، تۇبۇتلەر بىر ياقتا دىۋەيلەپ تۇرسا، يا ئاتلىرىمىزنى ئالىدىغانغا ئادەم چىقمىسا. مەندىن قانداق سەۋەنلىك ئۆتتى، نېمىنى خاتا قىلدىم دېگەنلەرنى كۆپ ئويلاندىم، ئويلانغان بىلەن ئۇنىڭ نەق جاۋابىنى تاپالمىدىم، — دېدى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

قايتىپ كەلگىنىگە يېرىم كۈن بولا - بولماي، قۇتلۇق نۇرغۇن ئىشلارنى بىلىپ ئۈلگۈردى ۋە دادىسىغا يېقىن كېلىپ پەس ئاۋازدا دېدى:

— پەقەت بىرلا ئىش بار دادا، شۇ ئىش ئوڭغا تارتىسىلا ھەممە ئىشىمىز يۇرۇشۇپ كېتىدۇ.

— زادى قايسى ئىش؟ — سورىدى تونباغا بىتاقەت بولۇپ.

— چوڭ ئوردىغا يېقىنلاشماق، بوۋىلار ئىزىدىن مېڭىپ ئوردىدىن قاغانلىق ئوتۇغاتى ئالماق زۆرۈر، — قۇتلۇق سۆزىنى چۆچەك ئېيتقاندەك ئالدىرىماي داۋام قىلدى، — قايسى ئەل ۋە قايسى قوۋم تاڭ شاھىدىن ئوتۇغات ئالسا مەدەت ئالغانغا باراۋەر بولىدۇ، شۇ ئەلنىڭ گېپىمۇ، كۈچىمۇ چوڭ بولىدۇ.

— بىز ئالىمىز دېدۇق، لېكىن ئۇلار بەرمىدى. تابغاچلارنى دەپ قولىمىزنى قانغا بويىدۇق، ئۇلار بۇنى بىلمىدى، دوست - دۈشمەن ئالدىدا يۈزىمىزگىمۇ سەت بولدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ — سورىدى تونباغا جىددىيلەشكەندەك بولۇپ. قۇتلۇق ئۇلاپلا جاۋاب بەردى:

— كىبىرىمىزنى چۆرۈپ تاشلاپ، كۆڭلىمىزنى بىلدۈرەيلى، ئالايلۇق، بىر ئوردا مەنسەپدارى قاغان تاغىسىنى ئۆلتۈردى، ئەمما بۇ تاڭ پادىشاھىنىڭ سەۋەنلىكى ئەمەس. قانىنى قان بىلەن يۇيىمىز

دەپ قىيىداپ يۈرگۈچە، قاننى سۇ بىلەن يۇيىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرسەك، پادىشاھ بۇنىڭدىن تەسىرلەنمەسمۇ؟

— سۆزلەۋەر ئوغلۇم، گەپلىرىڭنىڭ جېنى باردەك قىلىدۇ...

— يەنە بار...

ئۇلار ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ پاراڭلاشتى. گەپ ئۇلغىيىپ بەگبارس ئۇستىگە كېلىپ توختىدى. تۇنباغا بىر تالاي پاكىتلارنى يايغان بولسىمۇ، قۇتلۇق يەنىلا دېلىغۇل بولۇپ قالدى.

— قاغان دادا، بەگبارس سانغۇننى ئوبدان چۈشىنىمەن، مىجەزى توك، مال ـ دۇنياغا ھېرىسمەن بولغىنى بىلەن باشقىلارغا قارا سانىمايتتىغۇ.

— ھاياتنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرنى بىلمەيسەن ئوغلۇم، ئادەم دېگەن ئۆزگىرىدىكەن، تەڭرىمىز ئىنسان بالىسىنى نېمىدەپ قولىنى ئىچىگە ئېگىلىدىغان قىلىپ ياراتتىكىنتاڭ، نەپسى بالا ئادەملەر تېخىمۇ چاپسان ئۆزگىرىدىكەن. ئۇ بەر دېۋىدى، تۇمەنباشلىقىنى بەردىم، ئەلچىلىككە باراي دېۋىدى، ئۇنىڭغىمۇ ياق دېمىدىم. ئۇنىڭ ئاستانىگە بىرىپ كېلىپلا نە ۋەجىدىن بۇ تەرىقە ئۆزگىرىپ كەتكىنىنى زادىلا ئۇقمايمەن. بىراق، ئۇنىڭ ئۆزگەرگىنى راست، بايىقى پەلىپەتىش گەپلىرىنى ئۆزۈڭمۇ ئاڭلىدىڭغۇ.

قۇتلۇق تۆشەك ئۇستىگە باداشقان قۇردى، جەينىكىنى تىزىدا قويۇپ، مۇشتۇمى بىلەن چېكىسىنى تىرىدى. بۇ ئۇنىڭ قىيىن ئىشلارغا يولۇققاندا تەكرارلايدىغان كونا ئادىتى ئىدى. ئۇ بىر ھازا ئويلانغاندىن كېيىن كېسىپلا دېدى:

— قاغان دادا، تابغاچلار بىر كىم چېقىلمىسىلا باشقىلارغا چېقىلىدىغان خەق ئەمەس. ھازىرچە ئۇلاردىن بىزگە خەۋپ يەتمەيدۇ. خەۋپ كەلسە ئوردا بىلەن ئەھدە تۈزۈپ، يۈرىكى چوڭايغان ئاشۇ تۇبۇتلەردىن كېلىدۇ. شۇڭا، چابىش يېرىدە تۇرۇۋاتقان يىگىرمە مىڭ لەشكەرنى باسمىللارنىڭ شىمالىي تەرىپىگە يۆتكەشكە، ئوغلىڭىزنى سەردار قىلىشقا پەرمان چۈشۈرۈڭ. بەگبارس سانغۇننى ئوردۇبالىق ئەتراپىدىكى ئىككى تۈمەن

لەشكەرگە چوڭ سانغۇن قىلىپ، ئۇنى كۆزىڭىزگە يېقىن تۇتۇڭ، قالغىنىنى ئالدى بىلەن كۆك تەڭرىگە، ئاندىن كېيىن كەمىنە ئوغلىڭىزغا تاپشۇرۇڭ...

— بۇ... بۇنداق قىلسام قاملىشارمۇ؟

— قاملاشمىسا بېشىم بىلەن جاۋاب بېرىمەن. پەقەت ياغلاقارلىقنى بەگبارس سانغۇنىنىڭ قول ئاستىغا قويۇپ، بىرەر مىڭنىڭ مىڭباشىلىقىغا كۆتۈرسىڭىزلا كۇپايە.

— ھېلىقى تابغاچ بالىنىما؟

18 . سىرلىق سايە

قۇتلۇق، قاغان ئالدىدىن قايتىپ چىققاندا ياغلاقارنىڭ ساقلاپ تۇرغىنىغا بىر ئاش پىشىم بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ياغلاقاردىن تىزگىنىنى ئېلىپ، ئاسىلقاراغا بىر ئىرغىپلا مىنىۋالدى ۋە دىۋان دەرۋازىسىدىن چىقىپ تۈن قاراڭغۇسىغا قاراپ شۇڭغىدى.

— قارا ئۆكا، شەھىرىمىز نېمىدېگەن چوڭ، ئاسمىنى نېمىدېگەن كەڭ، ئاۋۇ يۇلتۇزلارچۇ تېخى؟ — دېدى قۇتلۇق بەخىرامان كېتىۋاتقان ياغلاقارغا گەپ تاشلاپ.

كۆھەقاپتىن چىققاندەك ھۇشقىتىپ تۇرغان كۈز شامىلى گۈگۈم چۈشمەستىلا توختاپ قالغان، شامالدىن كېيىنكى كەڭ ئاسمان خۇددى يۇيۇپ قويغان قارا شېشىدەك سۈزۈلۈپ كەتكەنىدى. شېشە يۈزىدە يۇلتۇزلار كۆز قىسىشاتتى، گاھىلىرى تولغان ئايدەك يوغان، گاھىلىرى چېچىۋېتىلگەن ئالماس ئۇۋىقىدەك كىچىك ئىدى. ئاسمانىنىڭ بۈرجىكىدە، قۇتلۇققا تونۇش خاكاس قەۋمى تەرەپتە قۇتۇپ يۇلتۇزى يوروپ تۇراتتى. ساما كىندىكىدىن ئۈزۈلۈپ چۈشكەن بىر تەنھا يۇلتۇز ئۇچۇۋېتىپ ئۇزۇن بىر ئوتلۇق ئارغامچىنى ھاسىل قىلاتتى ـ دە، خۇددى پادىچى ئاتقان سالمىدەك، ئۇدۇل بېرىپ قۇتۇپ يۇلتۇزى تەرەپكە تاشلىناتتى.

www.uyghurkitap.com

قـۇتلۇق دادىسى بىلەن مۇڭداشقاندا ، ھەر قېتىم تاۋى بىر غېرىچ ئۆسۈپ ، تېرىسى كەڭرىپ قالغاندەك يەڭگىللەپ قالاتتى . بۇگۈنمۇ دەل شۇنداق بولدى . ئۇ قاغان بىلەن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ پـاراڭـلاشـتـى ، دەردى بـىلەن ئورتاقلاشتى ، دادىسىنىڭ كۆڭلى كـۆتـۈرۈلـۈپ ، ھـەرھـالدا خۇشال بولىۋىدى ، بۇ خۇشاللىقتىن قۇتلۇقمۇ تەڭ لەززەت ئالدى .

قـۇتلۇق بىلىدۇ ، ئۇ تېخى ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەستىلا تۇنباغانىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ چاغلار ئۇنىڭ ئاتا سۆيگۈسىگە ، ئانا مۇھەببىتىگە ۋە قېرىنداشلىق مېھرىگە تويۇنمىغان چاڭقاق چاغلىرى ئـىدى ، قەلبىدىن ئىبارەت بۇ سۇسىز بىنەم كىملەرنىڭدۇر سۇ باشلىشىنى ، كىملەرنىڭدۇر ئۇرۇق چېچىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى . ئۇ تۇنباغا بىلەن ئۇچراشقان كۇنىلا تەشنا يۇرىكىگە مېھىر ـ مۇھەببەت ئۇرۇقىنىڭ چېچىلغانلىقىنى ، ئاتىلىق مېھرى بـۇلـىقىدىن ئېقىپ كەلگەن سۆيگۈ دەرياسىنىڭ چىلاشقۇدەك سۇ بەرگەنلىكىنى ھېس قىلدى . ئاتا ـ بالىلىق ، ھەتتا ئانا ـ بالىلىق ئۇرۇقلىرى شۇنداق تېز يىلتىز سوردىكى ، ئۆتۈپ كەتكەن يىگىرمە نەچچە يىل مابەينىدە بۇ يىلتىزدىن سۇ ئىچكەن كۆچەت باراقسان كـۆكلەپ ، ھەرقانداق بوران ـ چاپقۇنغا بەرداشلىق بېرەلىگۇدەك يـوغـان شـەمـشـادقـا ئـايـلانـدى ، ئۇنىڭ سايىسى دادىسىنىڭمۇ ، ئـۆزىـنـىـڭـمـۇ ، تـاراسىنىڭمۇ ھەتتا بۇ جەمەتتىكى كىلىنچەك ـ نەۋرىلەرنىڭمۇ پاناھگاھى بولۇپ قالدى .

قـۇتـلـۇق ئـىشىنەتتىكى ، مىڭ غۇلاچ چوڭقۇرلۇققا يىلتىز تارتقان بۇ شەمشاد تا قىيامەتكىچە ياشنايتتى ، ئاتا ـ بالا مېھرى ئۇنى بوران ـ چاپقۇندىن ، يامغۇر ـ يېشىندىن ساقلايتتى ، مۆرىتى كەلسە ، بۇ شەمشاد ئۇچۇن جان بەرسىمۇ ، ئۇ رازى ئىدى .

— ئاستا...

يـاغلاقارنىڭ پىچىرلاپ دېگۇدەك ئېيتقان سۆزى قۇتلۇقنىڭ خـىـيـال يـىـپـىـنـى ئـۈزۈپ تاشلىدى . ئۇنىڭ سەزگۈر ئاتتەك سـەگـەكـلـىـشىپ ، قانداقتۇر بىر شەپىگە قۇلاق سېلىۋاتقىنىنى

www.uyghurkitap.com

كۆرۈپ، ئېتىنى توختاتتى.

— قۇتلۇق ئاكا، ئاڭلاپ بېقىڭا، كەينىمىزدىن بىرەر شەپە كېلىۋاتامدۇ نېمە؟

قۇتلۇق قۇلاق سالدى. يىراق بىر يەردە مۇشۇك مىياڭلايتتى، نەدىدۇر ئىككى - ئۈچ چېكەتكە بەسلەشكەندەك چىرىلدايتتى كىمنىڭدۇر ئىتى ئۈزۈپ - ئۈزۈپ قاۋايتتى.

— قۇلىقىڭدىن چاتاق چىقمىغاندۇ ياغلاقار، — سورىدى قۇتلۇق ھېچقانداق شەپە ئاڭلىمىغاندىن كېيىن خىيالىنى بۇزۇۋەتكىنىگە خاپا بولغاندەك مەسخىرە بىلەن.

ياغلاقار ئۆز قۇلىقىغا ئىشىنەتتى. ئەمما ھازىر قانچە زەن قويۇپمۇ، بايىقى شەپىنى قايتا ئاڭلىيالمايۋاتاتتى.

— ياق... ياق... تېخى ھېلىلا بىر يوچۇن شەپىنى ئاڭلىغىنىم راست، ئادەمنىڭ ئاياغ تىۋىشىغا ئوخشايدۇغۇ دەيمەن، — ياغلاقار شۇنداق دېدى، غۇدۇڭشۇپ قويۇپ ئېتىغا يېنىك قامچا ئۇردى، ئېتى تالامۇشۇكىدەك شىپىرلاپ، مېڭىشىنى تېزلەتتى.

ئۇلار كۆپ بولسا ئەللىك قەدەمچە يول يۈرۈدىمىكىن، ئەمدى ياغلاقار ئەمەس، قۇتلۇق سانغۇن ئېتىنى توختاتتى.

ئۇ ياغلاقارغا «گەپ قىلما» دېگەندەك بېشارەت بېرىپ، كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى كەينىدە قالغان كىچىك كوچىنىڭ ئاغزىغا چېنىدى.

ياغلاقار سىيرىلىپلا ئاتتىن چۈشۈۋالدى، دۈمبىسى بىلەن ئالىقىنىنى چوڭ كوچا ياقىسىدىكى توپا تامغا تىرەپ يانتۇ مېڭىپ ئىلگىرىلىدى، كوچا ئاغزىغا كېلىپ جىمىدەك جىم تۇرۇۋالدى ۋە نېمىنىڭدۇر ئۈستىگە «گۈپ» قىلىپلا ئۆزىنى ئاتتى.

قارا قوي تېرىسىدىن تەتۈر جۇۋا كىيگەن، قۇمۇقلارنىڭكىدەك كالا چورۇقى تارتىۋالغان بۇ ناتونۇش «ئولجا»نى ئۇلار ئاتقا ئارتىپ ئۆيىگە ئەكېلىشتى. گۈشنان دۈملەپ، قىمىز سورۇپ ساقلاپ تۇرغان كەدىرە جىنچىراغنى كۆتۈرگەن پېتى يۈگۈرۈپ چىقىپ ئىشىك ئاچتى، ئات ئۈستىدە توغرا ياتقان ئادەمنى كۆرۈپ

توۋلىغۇەتكىلى تاس قالدى .

— جىم بول ، چاكارلارنىمۇ كۆزدىن نېرى قىل ، — دېدى قۇتلۇق كەدىرەگە ئاگاھ بېرىپ ، — قېنى خوتۇن ، چىرىغىڭنى مايەرگە ئەكەلگىنە .

ياغلاقار تۇتۇۋالغان يۇچۇن ئادەمنى خۇددى تاغار كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ هويلىغا ئېلىپ كىردى ۋە يىرگەنگەندەك يەرگە تاشلىدى . ئــەمما ، ئۆگزىدىن تاشلانغان بىر قاپ گۆشتەك «گۈپ» قىلىپ يەرگە چۈشكەن بۇ كىشى غىڭ قىلمايلا ياتقىنى ياتقانىدى ، مىدىرلاپ قويايمۇ دېمەيتتى .

قۇتــلۇق ئــۆتۈكىنىڭ ئۇچى بىلەن نوقۇپ بېقىۋىدى ، يەنە هېچقانداق ئىنكاس بولمىدى ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ياغلاقارغا دېدى :

— قاراپ باق ، تىنىقى بارمۇ - يوق ؟

— تىنىقى يوق !

— گۆرەن تومۇرىنى تۇتۇپ باق بولمىسا ؟

ياغلاقار ئۇنىڭ قۇلاقچىسىنىڭ كەينىدىن قولىنى تىقىپ يەنە تارتىۋالدى ۋە :

— تومۇرىمۇ سوقمايدۇ ، سوۋۇپ كەتكىنىگە قارىغاندا ئۆلۈپ قالغان ئوخشايدۇ ، — دېدى . بۇنى ئاڭلىغان قۇتلۇق بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ :

— هەي سېنىزە ياغلاقار ، بۇركۇت جېنىدا تاپقا ئېتىلمايدۇ ، ئــۆلۈپ قالــغان مۇساپىرنى تۇتۇپ كەلــگىنىڭنى قارىمامــدىغان سېنىڭ ، — دېۋىدى ، ياغلاقار يەنە ئۆزىنى ئاقلاشقا تۇتۇندى :

— تەڭرى گۇۋاھ ، بايام ئۇ تام تۈۋىدە ئولتۇرۇۋالغانىكەن ، تۇتۇۋالغاندىمۇ ، ئاتقا ئارتقاندىمۇ تىرىك ئىدىغۇ…

— يۇزىنى بۇياققا قارات !

بۇ «ئولجا» راستتىنلا ئۆلۈپ بولغانىدى ، بىرەر ئەزاسىدا يارا ئېغىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى ، ئەمما چىرايى قازان كۇيىسىدەك قارايغان ، ئاغزىدىن ماغزاپتەك كۆپۈك ئۆرلەپ تۇراتتى .

ئــۆلــۈكنىڭ بۇ تۇرقى قۇتلۇقنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويدى .

ياغلاقارنى ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇشقا بۇيرۇدى، ياغلاقار ئۆلۈكنىڭ قويىنىدىن كىچىككىنە بىر تېرە خالتىنى تېپىۋېلىپ، قۇتلۇققا ئۇزاتتى. ئۇ خالتىنى ئاچتى، خالتىدىن نېمىنىدۇر ئېلىپ تىلىنىڭ ئۇچىغا تەگكۈزدى، كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئاغزىنى ئېچىپ قالغان ياغلاقارغا بۇيرۇدى:

— تاڭ ئاتقۇچە كۆمۈپ تاشلاڭلار بۇ نىجاسەتنى!...

«دېمەك، كەينىمدە دۈشمەن بار، ئۇ نېمىلەرنىدۇر بىلمەكچى، نېمىلەرنىدۇر قىلماقچى...»

تۈن ھەسسىلەردە كۆز يۇمغىنىغا قارىماي، تاڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ كەتكەن قۇتلۇق سانغۇن تۆگە قومۇلىقىدەك ئىششىپ چىققان غورا قاپاقلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ ئاشۇلارنى ئويلىۋالدى-دە، يۈزىنى يۇيۇپ، ئەتىگەنلىك ئىبادەتكە تۇتۇش قىلدى.

ئۇ سەينادىكى سۇپىدا تۇرۇپلا قۇياش ئىلاھىغا چوقۇنۇر تەزىم قىلدى، سادىق قۇلدەك باش ئۇردى، تەزىمدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، قۇياش يۈزىگە مەجنۇنلارچە ئۇمتۇلدى. تولا جەڭ كۆرۈپ، پارقىراپ كەتكەن كونا مىس قالقانغا ئوخشايدىغان قۇياشقا بۈگۈن توساتتىنلا جان كىرىپ، قاش-كىرپىك، ئېغىز-بۇرۇن ئۆسۈپ قالغاندەك تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاغزى مىدىرلايتتى، مىدىرلاپ: «ئارقاڭدا دۈشمەن، ئارقاڭدا دۈشمەن» دېگەندەك قىلاتتى.

— ئۇ كىم، نېمە قىلماقچى؟

قۇياشنىڭ ئوتقاشتەك قىزىل ئاغزى يەنە مىدىرلايتتى:

— ئارقاڭدا دۈشمەن... ئارقاڭدا دۈشمەن...

قۇتلۇق سەجدە قىلىپ، پېشانىسىنى يەرگە قويدى. يەر قىمىرلاپ، يەردىنمۇ شۇنداق سادا كەلدى:

— ئارقاڭدا دۈشمەن... ئارقاڭدا دۈشمەن...

دەريا سۈيى قورام تاشقا دۈچ كەلگەندە ۋە قورام تاشتىن ئاتلاپ ئۆتكەندە ئاندىن شارقىرايدۇ. ئاشۇ شارقىراش ئۆزىگىمۇ، ئۆزگىگىمۇ سۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. ئىنسان ھاياتىمۇ شۇنداق، ئۇمۇ توسقۇنغا دۈچ كەلگەندىلا ئاندىن توسقۇن

بىلەن تۇتۇنۇشۇپ، سادا چىقىرىدۇ. ئاشۇ سادا ئىنساننىڭ ئۆزىگىمۇ ۋە ئۆزگىلەرگىمۇ شۇ ئىنساننىڭ مەۋجۇتلۇقىنى تونۇتىدۇ. توسقۇنسىز تۇرمۇش، دۈشمەنسىز هايات ئىنساننى تىرىك تۇرغۇزۇپ گۆرگە ئۈندەيدىغان تولىمۇ زېرىكىشلىك ۋە زىيانلىق هاياتتۇر.

ئەمدى نېمە چارە، قۇتلۇق خاھىشىغا خىلاپ هالدا دۈشمەنلىك بولۇپ قالدى، دۈشمەنلىك بولغىنى ئۈچۈن ئۇ ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى ۋە قىممىتىنى يېڭىۋاشتىن تونۇپ يەتتى، مۇسكۇللىرىغا كۈچ قېتىلىپ، توساتتىن پەيلىرى چىقىپ تەڭداشسىز بىر باهادىرغا ئايلاندى...

ئىبادەت ئاياغلاشتى، لېكىن قۇتلۇق هەرنېمە قىلىپمۇ خىيالدىن بېشىنى ئالالمىدى، پەقەت ئوغلى قولانقارا يۈگۈرۈپ كېلىپ پاچاقلىرىغا ئېسىلغاندىلا ئاندىن ئۇنى دەس كۆتۈرگەنچە ئۆيگە كىرىپ كەدىرەنىڭ، قىزى ئايچەچەكنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. كەدىرە ئېرىنىڭ ئاق توشقاننىڭ كۆزىدەك قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە، ئارچا پوستىدەك قات ئۆرلەپ تۇرغان يۈزىگە قاراپ ئېغىر بىر تىن ئېلىۋالدى ۋە:

— دادىسى، بەك جاپا تارتقاندەك قىلىسىز، قاغان دادامغا يالۋۇرايلى، ئۇ ئەمدى سىزنى يىراق يەرلەرگە ئەۋەتمىسۇن، — دېدى يىغلامسىراپ.

قۇتلۇق كەدىرەگە «خاكاسلار يېرىگە دادام ئەۋەتمىگەن، ئۆزۈم خالاپ بارغان» دەپ سەپىرىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرمەكچىمۇ بولدى. «ئوغۇل بالىنىڭ رىزقى تالادا» دېگەن گەپمۇ ئاغزىنىڭ ئۇچىغىلا كەلدى. بىراق، ئۇ ئۆزىدىن باشقا هېچكىم چۈشەنمەيدىغان بۇ گەپلەرنى بىراقلا تىلى ئاستىغا دەپنە قىلىۋېتىپ، پىيالىنى قولىغا ئالدى ـ دە، ئايالىغا قاراپ خاتىرجەمگىنە كۈلۈپ قويۇپ، ناشتىغا تۇتۇندى.

چىرايى ئۇن تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك تولۇپ تۇرغان كەدىرە ئۆز ئېرىنىڭ مۇشۇ كۈلكىسىنى ياقتۇراتتى. پەقەت مۇشۇ كۈلكىلا

ئۇنى ئون ئۇچ يېشىدا ئۆزىگە قارىتىۋالغانىدى. قۇتلۇق ئايالىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈۋۋالسۇن دېگەندەك ، قايتا بىر كۈلۈمسىرەپ قويۇپ :

— كەدىرە ، سېنىڭ تارتقان جاپايىڭمۇ ئاز ئەمەس ، باللىرىمىزنى باقتىڭ ، ئىگىلىكىمىزنى تۇۋرۇك بولۇپ تىرەپ تۇردۇڭ ، ئورنۇڭدا باشقا بىرى بولغان بولسا ، كۆدە ـ كۆرپىسىنى يىغىشتۇرۇپ ، ئانىسىنىڭكىگە كېتەر ئىدى دەيمەن ! — دېۋىدى ، كەدىرە نازلىنىپ تۇرۇپ :

— كەتسەم كېتەر ئىدىم ، ئەمما سىزدەك ئەرنى تاپالىشىمغا كۆزۈم يەتمىدى ! — دېدى قۇتلۇقنىڭ پېشانىسىگە يەڭگىلگىنە نوقۇپ قويۇپ .

— ها… ها… ها…

قۇتلۇق تۇنباغالارنىڭكىگە بالا بولۇپ كەلگەندە كەدىرە تېخى قىزى ئايچەچەكتەك بار ، قارىمۇتۇق ، يىغلاڭغۇ بىر قىز ئىدى . قارلۇقلار يىرىدىن ئېلىپ كېلىنگىنىنى بىلگەچكە ۋە «قارلۇق» دېگەن سۆز «قارىمۇق» دەپ ئاڭلانغاچقا قارىمۇتۇق سىڭلىسىغا مەستلىكى كەلگەن قۇتلۇق بەزىدە ئۇنى «قارامۇق… قارامۇق… » دەپ تېرىكتۈرەتتى . بۇنداق چاغلاردا كەدىرە تازا رەللە بولۇپ ، يۈك ساۋايدىغان يۇلغۇن چىۋىقنى قولىغا ئېلىۋالاتتى ـ دە ، ئاكىسىنى قوغلاپ كېتەتتى . قۇتلۇق قاچاتتى ، قېچىپ كېتىۋېتىپ «قارامۇق… قارامۇق» دېگەن چاقچاقنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى .

تۇنباغانىڭ ئۆيىدە تاراسمۇ چوڭ بولدى ، قۇتلۇقمۇ چوڭ بولدى ، چوڭ بولغاندىن كېيىن ، كۆندىن ـ كۈنگە رەڭ تۈزۈپ ، چىرايلىقلىشىپ كېتىۋاتقان «قارامۇق»قا ئىككىيلەنلا ئۆزگىچە نەزەر بىلەن قارايدىغان بولۇپ قېلىشتى . بەزىبىر ئويۇنلاردا كەدىرەنى تالىشىپ ، ئىككىسى چۆجە خورازدەك چوقۇشۇپمۇ قالاتتى . ئۇيقۇسى قاچتىمۇ «دادام كەدىرەنى تاراس ئىنىمغا ئېلىپ بېرەرمۇ ؟ » دېگەن بىر بىمەنە سوئال قۇتلۇقنىڭ تۇيغۇسىدىن نېرى كەتمەيتتى .

بىراق ، بۇ ئىشتا دادىسى يەنىلا قۇتلۇق تەرەپتە تۇردى ، ئۆز تويىدىن بىر يىل بۇرۇن ، ئىنىسى تاراسقا بەگبارىس سانغۇنىنىڭ قىزتۇرمىش دېگەن چىرايلىق قىزىنى ئېلىپ بەردى . ئۇ تاراسقا كەدىرەنى چېتىپمۇ قويار ئىدى ، كەدىرەمۇ كېلىنىم بار دېسە دېگۈچىلىكى بار قىز بولغانىدى . ئەمما ، ئەجدادلارنىڭ ئۇدۇمى ، قاغان جەمەتىنىڭ قائىدىسى تاراسقا ياغلاقار ئۇرۇقىدىكىلەردىن ئۆزگىلەرنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىشكە يول قويمايتتى . كەدىرەنىڭ ئۇيغۇرلارغا قارام مېھمان قەبىلە ھېسابلىنىدىغان قارلۇق قىنىغا تەۋە ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم ئوبدان بىلەتتى .

كەدىرە بىلەن توي قىلىش بەختىگە ئېرىشكەن قۇتلۇق خۇشاللىقىدىن كەدىرەنى ياغلاقارلاردىن ئەمەس ، بەلكى قارلۇق پۈشتىدىن تۆرەلدۇرگەن تەڭرىگە يۈز مىڭ شۈكۈرلەر بىلدۈردى .

تۇنباغا قائىدىمىز بۇزۇلمىسۇن دېدىمۇ ، يا ئەل - كۈن ئالدىدا سەت بولمىسۇن دېدىمۇ ، ئىشقىلىپ ، تويدىن بۇرۇن ئاتايىن قۇلقارا مەنزىلىگە بېرىپ ، تەڭرىلەرنى گۇۋاھ قىلىپ سەرخىل ئاتتىن يۈز ئاتنى ئۆز نامىدىن ئوغلى قۇتلۇقنىڭ نامىغا ئۆتكۈزدى . قۇتلۇق بۇ ئاتلارنى تويلۇق مال قاتارىدا تۇنباغاغا تاپشۇرغان بولدى ۋە كەدىرە بىلەن توي قىلىۋالدى .

قۇتلۇقلار تويدىن كېيىن ئۆزلىرى چوڭ بولغان ھويلىدا تۇرىۋەرسىمۇ بولاتتى . ئۆي - جايمۇ كەڭ - كۇشادە ئىدى . بىراق ، كەڭ يايلاقتا ئەركىن ئويناپ چوڭ بولغان قۇتلۇق ئوردا شەھىرىدىكى قورشام تاملىق بۇ ھويلىدا قورۇنۇپ ياشاشنى خالىمىدى بولغاي ، كەدىرەنى كۆندۈرۈپ ، دادىسىنىڭ ئىچكى شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كونا قورۇ - جايىغا كۆچۈپ باردى . تۇنباغا قاغان بولغاندىن كېيىنمۇ يەنە شۇ يەردە تۇرىۋەردى . قارارى يوق لەشكىرىي سەپەرلەر ۋە تۈگىمەس كېڭەشلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ئاي - ئايلاپ بىللە بولالايتتى ، تۇرمۇشىمۇ بەگ قاتارى ئوبدان ئۆتەتتى .

ئەمدى ئەھۋال ئۆزگەردى . تۇن ھەسسىدە پەيدا بولغان

سىرلىق سايە ۋە بۇ سايىنىڭ يېنىدىن تېپىلغان بىر ئۇچۇم مەرگىمۈش قۇتلۇقنىڭ پىكىر يولىنى باشقا ياققا بۇرىۋەتتى. شەكسىزكى، تۈلكىدىن قۇۋ ۋە شەيتاندىن قاقۋاش نامەلۇم دۈشمەن ئەمدى ئۇنىڭ پېيىغا چۈشكەن، كەينىگە سالغان ئادەمگە «تۇتۇلۇپ قالساڭ مۇنۇ تالقاننى ئاغزىڭغا سال» دەپ بىر ئۇچۇم زەھەرلىك مەرگىمۈشنى تۇتقۇزغان!

ناشتا ئارىلىقىدا قۇتلۇق «كېچىكسەممۇ ئوت ئۇچى چىققاندا لەشكەرگاھقا كېتىپ قالىمەن، قاچان قايتىپ كېلىمەن، كېلەلەمدىمەن، كېلەلمەمدىمەن، بۇ تەقدىرگىلا مەلۇم، خوتۇن - بالىلىرىم ئەمدى بۇ يەردە تۇرسا ھەرگىز بولمايدۇ» دېگەن يەرگە كەلدى ۋە ھېلىھەم گاڭگىراپ تۇرغان ياغلاقارغا كەسكىن قىلىپ:

— كۈن تىكلەنگىچە لاقا - لۇقىلارنى يىغىشتۇرۇڭلار، قاغان دادامنىڭ بۇرۇنقى ھويلىسىغا كۆچۈپ كېتىمىز، — دېدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ھويلا دېگىنى تۇنباغانىڭ ۋەزىرئەزەم بولماستا ئولتۇرغان يەنە بىر كونا ئۆيىنى كۆرسىتەتتى. بۇ ھويلا ئىككى ئادەم ئېگىزلىكىدىكى يۇلغۇن سېپىلى بىلەن قورشالغان بولۇپ، سېپىلدىن ئادەملەرلا ئەمەس، ئەڭ ئۇچقۇر ھايۋانلارمۇ ئاتلاپ ئۆتەلمەيتتى. بۇ ھويلا شەھەر ئىچىدىكى ئەڭ بىخەتەر ھويلا ھېسابلىناتتى.

خوجىسىنىڭ تۇيۇقسىز چىقارغان بۇ قارارى ئۇنىڭسىزمۇ مەڭدەپ تۇرغان ياغلاقارنى يەنە ھەسسىلەپ مەڭدىتىۋەتتى. قاچا - قۇچا يىغىشتۇرۇۋاتقان كەدىرەممۇ تۇتقىنىنى تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالدى.

— مۇشۇنداق كەچ كۈزدىمۇ ئۆي كۆچكەن بارمۇ؟ — دەپ قاقشىدى ياغلاقار. قۇتلۇق مىڭباشىلارنى ئەدەپلىگەندەك زەردە قىلدى:

— سەنزە، ئارتۇق ئىشقا ئارىلىشىپ نېمە قىلىسەن، كۆچ دېگەندىكىن كۆچمەمسەن!؟

قۇتلۇق ئات باقارغا ئات تەييارلاتتى. كەدىرەممۇ، ياغلاقارمۇ

تەڭ ئاڭلىسۇن دېگەندەك :

— كۆچۈش ئىشى سىلەرگە قالدى بالىلىرىم ، مەن قاغان دادامىنىڭ ھۇزۇرىغا كەتتىم ، — دېدى ئۇنلۇك قىلىپ . ئۇ ئاسىلقاراغا قامچا ئۇرۇپ تۆت - بەشچە قورۇقچىنىڭ ھەمراھلىقىدا دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى .

قۇتلۇقنىڭ قولا ئېتى كۆكسى قالقاندەك كەڭ ، پۇتى ئۇزۇن ، بېلى ئىنچىكە ، قولاقلىرى قومۇش يوپۇرمىقىدەك تىك تۇرىدىغان ساپ نەسىللىك قۇرىقان ئاتلىرىدىن ئىدى .

پۇتكۆل ئۇيغۇر ئېلى ۋە ئۇيغۇر ئاتچىلىرى ئىچىدە قۇرىقان قەبىلىسىدىكىلەردىن ئۆزگە ، پەقەت تونباغا بىلەن بەگبارىستىلا بولىدىغان ۋە قولقارا يايلىقىدا ئۆستۇرۇلىدىغان بۇنداق ياخشى ئاتنى ئوتتۇرا ئىقلىملىقلار «دۇلدۇل نەسىللىك ساماۋى ئات» دەپ چوڭ بىلەتتى . بۇنداق ئات تېپىلدىمۇ ، باھاسى يۈز تەپكە شاتاۋا ياكى مىڭ تاختا ئېسىل چايدىن كەم بولمايتتى .

قۇتلۇق بۇ ئامراق ئېتىنى «ئاسىلقارا» دەپ قىچقىراتتى ، تويى ئۆچۈن تارتۇق قىلىنغان بۇ ئېسىل ئات شۇنچىلىك كۈچلۈك ۋە چاپقۇر ئىدىكى ، كۈنگە ئون بەش ئۆتەڭ يول يۈرسىمۇ ، كېچىسى كەلسە يەنە بەيگىگە چۈشەلەيتتى ، كۈن - كۈنلەپ ئاچ قالسىمۇ ، تۆگىدەك بەرداشلىق بېرەلەيتتى ، جەڭلەردە «ھايت» دېسىلا چۈمۈلىدەك قويۇق دۈشمەن سېپىگە خۇددى ئوق ئۈچىدەك بۆسۈپ كىرەتتى - دە ، ئۇلارنى قاق بەلدىن ئىككىگە بۆلۈۋېتەتتى . نەيزە - قىلىچلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، قىيقاس سېلىپ جەڭگە چۈشكەن باھادىرلار قۇتلۇق ئاچقان يولغا كىرىپ ، ئوڭ - سولغا بۇرۇلاتتى ، دۈشمەننى تىرىپىرەن قىلىپ ، بىردەمدىلا ئىشنى تۈگىتەتتى .

— ئاسىلقارا ، ئوبدان ئېتىم ، چاپسان چاپ ، قاغاننىڭ ھۇزۇرىغا چاپسانراق يېتىۋالايلى...

ئاسىلقارا قۇتلۇقنىڭ زوۋانىنى چۈشەندى بولغاي ، قانات چىقارغاندەك تېز چاپتى ، ئىچكى شەھەردىن ئوردا شەھىرىگە ئۆتۈپ ، بىردەمدىلا قەسىر ئىشىكىگە يېتىپ كەلدى ، ئالتۇن

www.uyghurkitap.com

دەستەكنى قۇلاقچىسىغا قىستۇرۇۋالغاچ، ئۆتكەنلىكى قاپقىلاردا ھېچقانداق توسالغۇغا ئۇچرىمىدى ۋە قەسىر ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

— قاغان ئېتىكاپتا، — دېدى قۇتلۇقنى تونۇيدىغان باش قورۇقچى ئىشىك تۈۋىدە ئۇنى خەۋەرلەندۈرۈپ.

قۇتلۇق، قاغان دادىسىنىڭ ھەر كۈندىكى ئەتىگەنلىك ئىبادەتتىن كېيىن، ئىككى ئاش پىشىم ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ، ئىبادەت قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى، ئېتىكاپقا ئولتۇردىمۇ، ۋاقتى ـ قەرەلى توشمىغۇچە، ئورنىدىن تۇرالمايتتى، يەر تەۋرەپ ئاسمان ئۆرۈلسىمۇ ئۇنى تەۋرىتەلمەيتتى. قۇتلۇق يېڭى كەلگەن چاغلىرىدا ئاتاق دادىسىنىڭ بۇ ئادىتىدىن ھەيران قالغان ۋە ئۇنىڭدىن بۇنداق ئولتۇرۇپ نېمە قىلىدىغانلىقىنى سوراپ كۆرگەن، دادىسى: «تەڭرىم بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن» دەپ ئاددىيلا جاۋاب بەرگەندى. كېيىن ئېيتىشىچە، تەڭرى بىلەن بۇنداق ئۇسۇلدا سۆزلىشىشنى شامان باخشىسىمۇ، تابغاچ باخشىسىمۇ، ئەيتاۋۇر نامەلۇم بىر باخشى ئۆگىتىپ قويغانىكەن.

تۇنباغا قاغان بۈگۈن يەنە ئادىتى بويىچە باخشىلاردەك باداشقان قۇرۇپ، كۆزلىرىنى كىرپىكلىرى سۇنۇپ كەتكۇدەك مەھكەم يۇمۇپ، قوللىرىنى ئاچا ياغاچتەك كېرىلگەن تىزىغا قويۇپ، دۇنيا تەۋەشلىرىدىن خالىي ھالدا تەڭرى بىلەن سۆزلەشمەكتە ئىدى. سۆھبەت قىزىپ كەتكەن بولسا كېرەك، تۇرۇپ بېشىنى لىڭشىتاتتى، تۇرۇپ چايقايتتى، تەڭرىنىڭ گېپىگە ئېتىراز بىلدۈرگەندەك، ئالقىنى بىلەن تىزىغا يېنىك شاپىلاقلايتتى، تۇرۇپ مۈرىسىنى قىسىپ قوياتتى. كۆرگەن ئادەم ئۇنى «تەڭرى بىلەن گەپ تالىشىپ قالغان ئوخشايدۇ» دېگەن تۇيغۇغا كەلمەي قالمايتتى.

قۇياش ئادەم بويى كۆتۈرۈلدى. تۇنباغامۇ ئېتىكاپتىن پارىغ بولدى. ئۇ كىرىپ كەلگەن قۇتلۇققا «مەزگىلسىز كېلىپ قاپسەن، بىرەر زۆرۈر ئىشىڭ بارمۇ» دېگەن مەنىدە قاراپ قويدى.

قۇتلۇق قاغان دادىسىنى چۆچۈتۈپ قويماي دېدىمۇ ياكى باشقا

سەۋەب بارمۇ ، تۇنۇگۇن كېچىدە يۈز بەرگەن سىرلىق ۋەقە ئۇستىدە زىــنھار ئېغىز ئاچمىدى . پەقەت كېڭەشكەن ئىشلارنى بالدۇرراق جاكارلاشنى ، بەگبارسىنىڭ يېنىدىكى مىڭباشىلىق مەنسەپكە ياغلاقار لىڭنى ئەمەس ، بەلكى توغرۇل مىڭباشىنى قويۇشنى تەلەپ قىلدى ۋە ئاغزىنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكەلدى…

19 . بەگبارىسنىڭ خىيالى

مىلادىيە 783 ـ يىلى ، يىل بېشى ، ئەتىگەن .

تاراس تېكىنىنىڭ ياسىداق ھويلىسى خۇددى بازار كۈنىدىكىدەك قىزىپ كەتكەنىدى . خاكاس دەرۋازىسىدىكى ئايەملىك تىلاۋەتتىن بالدۇرلا قايتىپ كەلگەن تاراس تېكىن ھويلىدىكى سۇپا ئۇستىگە چىقىۋېلىپ ، كىملەرنىڭدۇر ئىشقا بۇيرۇۋېتتى ، كىملەرگىدۇر تەنبىھ بېــرەتتى . پۇتى چۇشەلگەن سېمىز پاقلانلار ، يېشىغا تەگمىگەن يۇڭلــۇق ئــوغــلاقلار قاساپ قولىدا تېپىرلايتتى ، مەرەشلىرى يــۈرەكنى ئېزەتتى . تۆت ـ بەشچە چاققان چاكار يوغان ـ يوغان ســوغــىــلارنــى كۆتۈرۈۋېلىپ ، سۇ توشۇيتتى ، پالتىلىرىنى جەڭ پالتىسىدەك پىرقىرىتىپ ئوتۇن ياراتتى . قونچاقتەك ياسىنىشىپ ، يــەڭــلــىــرىــنــى جــەيــنــەكلىرىگىچە شىمايلاشقان قىز ـ چوكانلار قــىــزتــۇرمــىشنىڭ كۆز ئالدىدا قولى ـ قولىغا تەگمەي ئىشلەپ يۈرەتتى ، قازانغا قېزا سالاتتى ، ئوچاققا ئوت ياقاتتى ، چوغدانغا كۆمۈر تاشلايتتى .

كۈن ئۆرلەپ ، ھاۋا ئىللىدى . دادىسىدىن ، چوڭ دادىسىنىڭ ئايەم پەتىسىگە كېلىدىغىنىنى ئاڭلىغاندىن بېرى بىر ئايغى ئىشىك تــېشــىدا تۇرغان كىچىك ئايچور پۇتلىرىغا پۇتلاشقانچە يۈگۈرۈپ كىردى :

— دادا ، ئانا… بوۋام كەلدى… بوۋام كەلدى…

تــاراس تــالاغــا يۈگۈردى ، قىزتۇرمىش ئايچورنىڭ قولىدىن

بېتىلىگىنىچە دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى .

قىزتۇرمىش بەگبارسىنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى . ئۇ ئۇك ـ سولىنى بىلگەن چاغلاردا ئۆيىدە چىرايى كۆمۈردەك قارا ، بوغۇرساقتەك سېمىز ، ئاچچىقى يامان بىر ئايال ھۆكۈمرانلىق قىلىپ يۈرەتتى . دادىسى بەزىدە ئۇ ئايالنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ : «ئۇ سېنىڭ ئاناڭ» دەپمۇ قوياتتى . قىزتۇرمىشمۇ ئۇنى ئۆز ئانىسى دەپ بىلەتتى ۋە ئۇنىڭغا «ئانا» دەپ خىتاپ قىلاتتىيۇ ، قانداقتۇر بىر يېرى — كۆزىمۇ ، قېشىمۇ ، چېچىمۇ ، ئىشقىلىپ ئىنىق ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان بىر يېرى ئانىسىنىڭكىگە زادى ئوخشىمايتتى . ئۇنىڭچە ئۇنىڭ ئانىسى مۇز چىراي ئەمەس بەلكى ئىسسىق چىراي ، جېدەلخور ئەمەس بەلكى قۇزىدەك ياۋاش ، تاش يۈرەك ئەمەس ، بەلكى يۇمشاق كۆڭۈل بىر ئايال بولۇشى كېرەك ئىدى . قانچە سەپسالسىمۇ ، سامانلىقتىن يىڭنە ئىزدىگەندەك ئىزدەپ باقسىمۇ ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن بۇنداق ئالامەتلەرنىڭ سايىسىنىمۇ تاپالمايتتى . ھەر قېتىم سەۋەبسىز دۆشكەلەشكە دۇچ كەلگەندە ، رەھىمسىز ئاھانەتلەرنىڭ ئازابىنى تارتقاندا ئۇ ئانىسىنى ئەمەس ، يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى «ئانا» دەپ يۈرگەندەك زەردىگۈش بولاتتى .

قىزتۇرمىش بەزىدە دادىسىغا دەرد تۆكۈپمۇ باقاتتى . ئەمما ، ئۇ نەق جاۋابتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، «ئۇ سېنىڭ ئاناڭ» دېگەن كونا گەپنى تەكرارلىغىنى تەكرارلىغانىدى .

«ئۇ راستىنلا ئانامىدۇ ، ئانا دېگەن شۇنداق بولامدىغاندۇ ؟ » دەپ ئويلىغان قىزتۇرمىش قولىقىغا ئورناپ كەتكەن ئاشۇ كونا گەپلەرنى ئاڭلىغىنىدا دادىسىنىڭ كۆز قارىچۇقىدا قانداقتۇر ئەپسۇندەك ئۆزگىرىشچان بىر مەۋھۇم چېكىتنى كۆرۈپ قالاتتى ، ئۇ بۇ چېكىتكە سەپسالاتتى . بىر قارىسا روھىي ئازابنىڭ قانىتىغا ، بىر قارىسا چوغداندىكى چوغ ئارىسىدىن ئۆرلەپ تۇرىدىغان يېشىل ئۇچقۇنغا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ غەلىتە چېكىت توساتتىن زۇۋانغا كېلىپ ئۇنىڭغا نېمىلەرنىدۇر ئېيتىپ بېرەتتى ، نېمىلەرنىدۇر كۆز ئالدىغا ياياتتى . شەپقەتسىز رېئاللىقتىن ، ئاچچىق ھەقىقەتتىن

www.uyghurkitap.com

دىرەك بەرگۈچى بۇ يىشىل چىكىت ئۇنى ئانا مېھرىدىن ئايرىپ تاشلايتتى، يېتىملىك دەشتىدە سەرسان قىلاتتى.

قىزتۇرمىشنىڭ نالەشلىرى تەڭرىگە ئاڭلاندى، ئېھتىمال تەقدىرنىڭ رايى شۇنداق بولدى، قىزتۇرمىش ئون ياشلارغا ئۇلاشقان يىلى بۇ ئايال قاياققىدۇر كېتىپ قالدى، بىر كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى. دادىسىمۇ ئايالى ئەمەس، بەلكى بىرەر تاي ياكى بىرەر توقلىسى يوقىلىپ كەتكەندەكلا بەخىراما يۈرۈۋەردى.

ئارىدىن خېلى ئايلار ئۆتۈپ كەتتى. قىش كېتىپ، يازمۇ كەلدى. ھاۋا ئوت كەتكەندەك ئىسسىپ تۇرغان بىر كۈنى، دادىسى ئارابوي، ئىسسىق چىراي، مۇلايىمغىنە بىر ئايالنى باشلاپ كىردى ۋە يىغىنە ئىشى قىلىپ ئولتۇرغان قىزتۇرمىشقا:

— قىزىم، ئوبدان قارا، مەن كىمنى باشلاپ كەلدىم، — دىدى قاپىقىنى ئاچماي تۇرۇپ.

قىزتۇرمىش بېشىنى كۆتۈرۈپ، دادىسىغا «لاپ» قىلىپ قارىۋالدى، ئارقىدىنلا بوغچىسىنى تاشلاپ، ئۆزىگە قاراپ ئىتتىك قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتقان ئۇ ئايالغا سەپسالدى.

قىزتۇرمىش ئادىتى بويىچە ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ ئۇدۇل تىكىلدى ۋە بەك ھەيران بولدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى شۇنچىلىك يېقىملىق ئىدىكى، ئۇنىڭدا كەڭ يايلاقنىڭ كەڭلىكى، كۆك ئاسماننىڭ كۆكلىكى، باھار كۈنلىرىنىڭ ئاپتىپى ئەكس ئېتەتتى. ئۇ يەنە تېگى يوق دېڭىزغىمۇ ئوخشايتتى. بۇ دېڭىزدا سۇ ئەمەس، بەلكى مۇھەببەت چايقىلاتتى، چايقىلىپ قىرغاقلارغا ئۇرۇلاتتى، ئاسمان ـ پەلەك دولقۇن ياساپ، مەرۋايىتتەك مۇھەببەت بۆرغۇنلىرىنى چاچرىتاتتى، توختىماي شاۋقۇن كۆتۈرەتتى.

بۇ بۆرغۇنلار ئۇدۇل بېرىپ قىزتۇرمىشنىڭ چاڭقاپ تۇرغان يۈرەك قاتلىرىغا خۇددى كۆكلەم يامغۇرىدەك تۆكۈلدى، كۈچلۈك شاۋقۇن ئۇخلاپ ياتقان سەزگۈسىنى ئويغاتتى، كۆڭۈل كۆزى ئىللىق قۇچىقىنى ئالەمدەك كەڭ ئېچىپ ئۆزىگە تەلپۈنۈۋاتقان ئۇ ئايالنى تونۇدى.

— ئانا...

— قىزىم...

ئۇتلۇق خىتابلار پەلەككە ياڭرىدى ، ۋۇجۇدلار ئېرىپ ، سەلدەك يامرىدى ، ئانا مېھرى بالا مېھرى بىلەن قوشۇلدى . تەشنا يۈرەكلەر مۇھەببەت جامىدىن قېنىپ ـ قېنىپ شەربەت ئىچىشتى .

بىراق ، ئانىنىڭ ئونبەشى يورۇق ، ئونبەشى قاراڭغۇ بولىدىكەن ، ياخشى كۈنىنىڭمۇ يامىنى كېلىپ قالىدىكەن .

ئانا ـ بالا جەم بولۇپ ئىككى يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەي ، رەھىمسىز ئەجەل ئۇلارنى يەنە بىر قېتىم ئايرىۋەتتى ، كاج پەلەك قىزتۇرمىشنى يەنە بىر رەت يېتىم قىلدى . ئۇ ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلىدى ، ياقا يىرتىپ يۈز تىلغىدى ، بىراق نېمە چارە ، كەتكەنلەر كەلمەيدىكەن ، قالغانلار كېتەلمەيدىكەن . ئاخىر ئۇ قىسمەتكە بوي بېرىپ ، بۇ ۋاپاسىز دۇنيادا ياشاپ قالماقتىن ئۆزگە چارە تاپالمىدى .

قىزتۇرمىش يىغلاپ ـ قاقشاپ چوڭ بولدى ، يېشىمۇ ئۆستى ، ئەقلىمۇ ئۇلغايدى . ئۇ ئۆزىنى سىرلىق دوقمۇشلاردا تەمترىتىپ كەلگەن بەزى تۈگۈنلەر ئۈستىدە كۆپرەك باش قاتۇرىدىغان بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئۆز ئانىسى بار تۇرۇقلۇق يەنە ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا قالغانلىقى سۆزسىزلا بىر سىر ئىدى ، ئۆز ئانىسىنىڭ توساتتىن پەيدا بولۇپ قالغانلىقىمۇ بىر چىگىش تېپىشماق بولۇپ ھېسابلىناتتى ، مەرھۇم ئانىسىنىڭ بۇ تېپىشماقنى ئۇ ئالەمگە بىللە ئېلىپ كېتىشىمۇ سىر ئىچىدىكى سىر ئىدى . بۇ سىرلار كۈندۈزىمۇ ، كېچىسىمۇ ، ئويغىدىمۇ ، چۈشىدىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىدى ، قوغلاپمۇ قوغلىۋېتەلمەيتتى .

دادىسى بەگبارىس نەلەرگىدۇ كېتىپ قالغان ، ئۆزگە ھامىسى بىلەن چاكار ئاياللار قاراپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىزتۇرمىش خوجىدار چال ئىلياروقتىن چاندۇرمايلا گەپ ئالدى . ئۆمرىدە ئۆيلەنمىگەن ، قىزتۇرمىشنى ئۆز قىزى دەپ بىلىدىغان ئىلياروق

جىنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويۇپ بۇ مەخپىيەت ئۈستىدە ئېغىز ئاچتى .

— كۆك تەڭرى ئادەمزاتنى ئاپىرىدە قىلغاندا ھەركىمنى ئۆز ھەۋىسى بىلەن يارىتىدىكەن قىزىم ، — دەپ گەپ باشلىدى ، قىزتۇرمىشنىڭ چىرايلىق گەپلىرىدىن خۇددى سۇغا چۈشكەن چالمىدەك ئېرىپ كەتكەن غوجىدار ، — تەڭرىم بەگبارس بېگىمنىڭ كۆڭلىگىمۇ ئات ئىشتىياقىنى سالغانىكەن . ئۇ بالا چاغلىرىدىلا ھەرقانداق ئۇيغۇر بالىسىغا ئوخشاش ، ئات دېگەنگە ئاجايىپ ئامراقلىق قىلاتتى ، بولۇپمۇ نەسلى ئېسىل قۇرىقان ئېتىنى كۆردىمۇ ، ئۇ ئاتنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە ئىدى . كېيىن ئۇ يىگىت بولدى ، دادىسىنىڭ دەۋىتى بىلەن ئون بەش يېشىدا ئاتقا مىنىپ جەڭلەرگە كىردى ، يۇرت ئېلىپ يۇز تاپتى ، ئاتا مىراس يايلىقىدا ئات بېقىپ ئاچە ـ مۇنچە ئات قىلدى . بىلىسەن قىزىم ، بىز خەقكە ئات بولمىسا بولمايدۇ ، ئاتسىز مال باقالمايسەن ، ئاتسىز جەڭگە كىرەلمەيسەن ، جەڭگە كىرمىسەڭ ئولجا ئالالمايسەن ، ئىلكىڭدە ئات كۆپمۇ ، سەن باي ، ئات ئازمۇ ، سەن نامرات ، يۇزۇڭمۇ ئات بىلەن ، گېپىڭمۇ ئات بىلەن .

بىلىشىمچە ، بەگبارس بېگىمگە يايلاق قېلىپ ، ئات قالمىغان ، قالسىمۇ كۆپ قالمىغاندى . شۇڭا ، ئۇ كۆپرەك ئات قىلىپ ، باي بولۇشقا ، باي بولۇپ ئابرۇي تېپىشقا نىيەت قىلىپ قالدى . چاتاقمۇ دەل مۇشۇ يەردىن باشلاندى .

شۇ يىللاردا ، قۇرىقان ئاقساقىلىنىڭ چىرايى بەتبەشىرە ، مىجەزى ئوسال ، ئەركەكزەدەك بىر قىزى بولغانىكەن . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ ئاقساقال قىزىغا بەكلا ئامراق ئىكەن . كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ «كۈيئوغلۇم شۇنداق كۈيئوغۇل بولسۇنكى ، ئاتقا مىنسە ئاتلىقتا تۇتۇق بەرمىسۇن ، جەڭگە كىرسە دۈشمىنىگە بوزەك بولمىسۇن ، قىزىم بىردىنبىر ئايالى بولسۇن ، كۈندىشى بولمىسۇن ، شۇنداق يىگىتنى تاپسام تويلۇقى ئۈچۈن ئۈچ يۇز ئات ئېلىپ ، ئۈچ مىڭ تۇياق قۇرىقان ئېتى بەرگەيمەن» دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپتۇ .

مال ـ دۇنيا يولىغا كىرگەن ئادەمگە ئۇچ مىڭ تۇياق ئات دېگەن ئاز گەپ ئەمەستە، يەنە كېلىپ ئۇ كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان قۇرىقان ئاتلىرى تېخى.

بۇ خەۋەر ئېغىزدىن ئېغىزغا، قۇلاقتىن قۇلاققا يېتىپ بەگبارىس بېگىمگىمۇ مەلۇم بولۇپتۇ.

ئۇنىڭ تۇنجى ئايالى ياغلاقار گۈزەللىرىدىن بولسىمۇ، لېكىن هال ـ كۈنى ئادەتتىكىدەك بىر جەمەتنىڭ قىزى ئىدى. گۈزەل هۆسنى ۋە پەرلەردەك لاتاپىتى بىلەن ئۇرۇق بەگزادىلىرىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەن بۇ قىزنى بەگبارىس بېگىم دادىسىنىڭ دەۋىتى بىلەن ئۆز ئەمرىگە ئالغان ۋە بىر بالىلىق بولۇپمۇ قالغانىدى.

كىم بىلسۇن، بەگبارىس بېگىم ئۇچ مىڭ تۇياق ئات ئۇچۇن ئايالىنى ئۆيدىن قوغلاپ، ئامراق قىزىنى ئېلىپ قالدى ۋە هېلىقى جەللىگۈرنى ئۆگەي ئانا قىلىپ ئۆيگە ئېلىپ كىردى.

بىراق، كۆك تەڭرىم ئاسماندا تۇرۇپ هەممىنى كۆرىدىكەن، هەممىنى ئاڭلايدىكەن، هەق ـ ناهەقنى تەكشەپ، ئاجىزلارنىڭ ئاھىغا يېتىدىكەن، نەپسى بالا ئادەملەرگىمۇ ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ، ئۆز هۆكۈمىنى يۈرگۈزىدىكەن.

كېيىن نېمە بولدى دېمەمسىز، نېمە بولاتتى، بەگبارىس بېگىم هېلىقى ئاقساقالنىڭ ئالدىمىغا چۈشۈپ كەتتى، ئۇچ يۈز ئاتتىن قۇرۇق قالغاننى ئاز دەپ، تويدىن كېيىن ئۇچ مىڭ ئەمەس، ئۇچ مىڭ ئاتنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ ئالالمىدى، ئالغان ئاتلىرىمۇ بازىرى كاسات قومۇق[①] ئېتى بولۇپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن ئىزاغا چىدىمىغان بەگبارىس بېگىم قۇرىقان ئايالىنى هەيدەپ چىقىرىپ، كونا هەمراھىنى قايتۇرۇپ كەلدى. «يامانغا ئۆلۈم يوق، ياخشىغا كۆرۈم» دېگەندەك ئىش بولدى، ئۇ بەختسىز مەزلۇمە بۇ دۇنيادا

① قومۇق ئېتى — ئۆز زامانىسىدا ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ شەرقىدە ياشايدىغان قومۇق قەبىلىسىدىن يۆتكۈلۈق، پاكار ئەمما چىداملىق بىر خىل ئات چىقاتتى.

كۆپ ياشىيالمىدى ، قىزى قالدى ، ئۇ كەتتى ، بولغان ئىش مانا مۇشۇ...

«دۇنىيا دېگەن شۇنداق بولىدىكەن ، هايات دېگەن شۇنداق ئىكەن . بىرى مېهىر ـ ۋاپا دەپ ياشايدىكەن ، يەنە بىرى مال ـ دۇنيا ، ئاتاق ـ ئابرۇي ئۈچۈن هەممە نەرسىسىدىن ۋاز كېچىدىكەن . سەن ئەمدى قايسىسىغا ئىشىنەلەيسەن ، دۇنياغىمۇ يا ئادەمگىمۇ ؟ »

قىزتۇرمىش توساتتىنلا ئۆزگەردى ، ئۆز ـ ئۆزىدىن ياتلىشىپ ، ئۆزىگىمۇ ناتونۇش بىر ئادەمگە ئايلاندى . پەقەت ئاق كۆڭۈل غوجىدارنىڭ بىمەهەل ئۆلۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈنلا بارلىق سىرنى يۈرىكىگە كۆمۈپ تاشلىدى ، باغرى تاش دادىسىنىڭ رايىغا بېقىپ ، ئۆزى كۆيگەن ئادەمگە ئەمەس ، دادىسى كۆيگەن تاراس تېكىنگە ياتلىق بولدى ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ كۈن ئۆتكۈزدى...

ئەل ئادىتى بويىچە ، تاراس تېكىن ئات تىزگىنىنى قولىغا ئېلىشقا ئۈلگۈرمەيلا بەگبارىس هويلىغا كىرىپ كەلدى ۋە خۇشال ـ خۇرام سالام بەردى :

— ئايىمىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن بالىلىرىم ، تېنىڭلار ساقمۇ ، مال ـ چارۋىلىرىڭلار ئامانمۇ ؟...

كەينىدىنلا ، تۆت ـ بەشچە مۇلازىم هەل بېرىلگەن تابغاچ ساندۇقلىرىنى ، پەتنۇس ـ پەتنۇس پارس زەرابىلىرىنى ۋە بەكمۇ نەپىس ئۇدۇن شامدانلىرىنى كۆتۈرۈپ كىرىشتى . چەكمەن تون كىيىپ ، بېلىنى سېرىق پوتا بىلەن باغلىۋالغان ، قاشتېشىدىن كۆز قويۇلغان سوغداق تەلپىكىنى بېشىغا قوندۇرۇۋالغان مەخسۇس مۇلازىم چىرايلىق بىر قولا تايىنى يېتىلىگەن پېتى هويلىدا هازىر بولدى .

چىرايى بۆلەكچىلا ئېچىلىپ كەتكەن بەگبارىس چۆچۈپ ، تېپىرلاپ تۇرغان قولا تايىنى ئەركىلىتىپ سىلاپ تۇرۇپ :

— مانا بۇ ساپ نەسىللىك قۇرىقان ئېتىدىن تۇغۇلغان تاي تايچاقتەك شوخ نەۋرەم ئايچورىغا تارتۇق ، — دېۋىدى ، «قۇرىقان ئېتى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا يۈرىكى «جىغغىدە» قىلىپ ، ئەزايى

شۇركۇنۇپ كەتكەن قىزتۇرمىش ئاستا تامغا يۆلەندى ، ئۆزىنى تەسلىكتە تۇتۇۋېلىپ ، ئاللىقاچان ئوغلى ئايچورنىڭ قولىغا ئۆتۈپ بولغان قۇلا تايدىن ئويچان كۆزلىرىنى ئەپقاچتى .

— مانا بۇ تابغاچ كەمەرى ، پارس دۇردۇنلىرى ۋە ئۇدۇننىڭ قاشتېشى جابدۇقلىرى باتۇر كۈيئوغلۇم بىلەن ئامراق قىزىمنىڭ ئايەملىكى بولسۇن ، — دېدى ، بەگبارىس ئېلىپ كەلگەن تارتۇقلىرىنىڭ بىرمۇبىر تەرىپىنى قىلىپ .

— ۋەزىر دادامغا رەھمەت ، كۆپ رەھمەت ، — تۇزۇت قىلدى تاراس ئۆزلىرى توي قىلغاندىن بىرى تۇنجى قېتىم بوسۇغا ئاتلاۋاتقان بەگبارىسقا ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ ، — سانغۇن دادا ، قېنى ، ئىچكىرى ئۆيگە مەرھەمەت قىلسىلا...

بەگبارىس تاراسقا قاراپ رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈپ قويدى ، دۇردۇن پەرىجىسىنىڭ پېشىنى كۆتۈرۈپ ، بوسۇغىدىن ئاتلىدى .

تاراس تېكىننىڭ خۇشاللىقى ، خۇشاللىقىنىمۇ ۋە ھەيرانلىقىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغاندەك قىلاتتى . ئويلىغىنىدەك ، بۈگۈن قوياش كۈنپېتىشتىن چىققاندەك بىر غەلىتە ئىش بولۇۋاتاتتى ، ئۆمرىدە تونىباغادىن ئۆزگە ھېچكىم بىلەن باردى - كەلدى قىلمايدىغان ، جەڭگاھتىن قايتسىلا ئولجا ئاتلىرىنى ئۆز يايلىقىغا ھەيدەپ بېرىپ ، ئات يېنىدىن كېتەلمەيدىغان ، يات ئادەمگە بەكە چاغلىق تارتۇق بەرمەيدىغان قېيىناتىسى بۈگۈن تولىمۇ تۇغقانچى ۋە ساخاۋەتچى بىر ئادەمگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى .

«ئادەم قېرىسا قېيىناتامدەك تۇغقانچى بولۇپ كەتسە كېرەك ، ئادەتتە تۆگە سويۇپمۇ چىللاپ كەلگىلى بولمايدىغان ئەزىز مېھماننىڭ بۈگۈن ئۆز ئايىغى بىلەن كەلگىنىنى قارىمامدىغان» دەپ ئويلىدى ، تاراس تېكىن خۇشال ھالدا .

تاراس تېكىن شۇنداق ئويلىدى ۋە تىرناقچىلىك غەيرىي ئويىنىمۇ كۆڭلىگە يېقىن يولاتمىدى . بىراق ، ئۇ دەل مۇشۇنداق رايىش مىجەزىنىڭ ۋە قاغانلىقتىكى ئالاھىدە ئورنىنىڭ قېيىناتىسىنى ئۆز بوسۇغىسىغا باشلاپ كەلگىنىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىدى .

www.uyghurkitap.com

بەگبارسنىڭ مەرھۇم دادىسى ئاتاچۇق بۆرە بىر قارىسا يۇرت كېزەر ئەۋلىياغا، بىر قارىسا تەركىدۇنيا باخشىلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان غەيرىي بىر ئادەم ئىدى. بەگبارسنىڭ قۇرۇقان ئاتلىرىغا مەيلى چۈشۈپ قالغاندەك، ئۇمۇ ھەم بۆرىلەرگە ئىچكەپ يۈرەتتى. شۇ سەۋەبلىك، ئۇنىڭ ئىسمى ئەل ئارىسىدا «بۆرە» دېگەن لەقەم بىلەن بىللە ئاتىلاتتى.

قوشۇخان[1] زامانىدىلا تىغ ئويىنىتىپ جەڭگە كىرگەن ئاتاچۇق بۆرە گۆر بالا[2] قاغان بولغان تۇنجى يىلى ئەلەم ئىشىدىن بىراقلا قول ئۈزدى، سەپەر تۇلۇمىنى ئۆشىنىسىگە سېلىپ، ئوقيا-نەيزىسىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، تاغ ئارىسىغا قاترايدىغان بولۇپ قالدى.

لەشكەر ئىچىدىكى سەردارلىق مەنسىپىدىن بىر يولىلا ۋاز كېچىپ، تەنھا شاماندەك تاغ ئارىلاشقا قىزىقىپ قالغىنىغا قاراپ ئۇنى «ئەقلىدىن ئېزىپتۇ» دېگۈچىلەرمۇ چىقىپ تۇردى. بەزىلەر ئۇنى تاغ ئارىسىدا ئالتۇن كولامدىكىن، يا تۈرك قاغانى تاشلاپ كەتكەن بىرەر خەزىنىنى تېپىۋالدىمىكىن دەپ ئىزىغا چۈشۈپمۇ باقتى.

بىراق، ئاتاچۇق بۆرە ئەقلىدىنمۇ ئازمىغان، كىملەرنىڭدۇر خەزىنىسىنىمۇ تېپىۋالمىغانىدى. ئۇ كۈنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغدا ئۆتكۈزەتتى، ئوۋ ئۇچرىسا ئوۋ قىلىپ قورساق باقاتتى، ئۇچرىمىسا ئېلىۋالغان ئاش-ئوزۇقتىن بەھرىمەن بولاتتى-دە، بۆرىلەرنىڭ كەينىگە چۈشەتتى. ئۇلارنىڭ ئويىنىشىنى، بىر-بىرىگە ھەمدەم بولۇپ ئوۋغا ئېتىلىشىنى، چوڭ يىرتقۇچلارنىڭ خىرىسىدىن قۇتۇلۇشىنى، ئىشقىلىپ، بۆرىلەرنىڭ ھەربىر قىلىقىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتەتتى، كۆرگىنىنى ئادەملەرگە،

① قوشۇخان — ئۇيغۇر ئاقساقىلى دوتىنىنىڭ ئوغلى، مىلادىيە 743-يىلى ئۆلگەن. 774-يىلىدىكى ئورخۇن ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ قۇرۇلۇشىغا مۇستەھكەم ئاساس سالغان.

② گۆر بالا — يەنى قۇتلۇق كۆل بىلگە قاغان، ئورخۇن ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ تۇنجى قاغانى. مىلادىيە 744-، 745-يىللىرى ئارىسىدا تەختتە ئولتۇرغان، تاڭ سۇلالىسى ئۇنىڭغا «سۆيۈنگىل قاغان» دەپ نام ئۇتۇغات بەرگەن.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئادەملەرنىڭ رەڭگارەڭ تۇرمۇشىغا تەققاس قىلىپ، ئۆزىچە يەكۈن چىقىراتتى.

ئۇ بەزىدە كەيپى چاغ هالدا ئۆيىگە قايتاتتى، ئىشىكتىن كىرەر ـ كىرمەي توققۇز ـ ئون ياشلاردىكى بەگبارسىنى ئالاغا چاقىرىۋالاتتى ـ دە:

— كەل ئوغلۇم، ئويۇن ئوينايمىز، — دەيتتى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ. ئۇ «ئوينايمىز» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ كۆزلىرىنى چوڭ ـ چوڭ ئاچقان بەگبارسقا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەيتتى:

— مەن كۆردۈم، بەك ئوچۇق كۆردۈم، چوڭ بۆرىلەر كىچىك بۆرىلەر بىلەن بىللە ئوينايدىكەن، ئويناۋېتىپ، بالىلىرىغا ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان هۈنەرلەرنى ئۆگىتىدىكەن. بىزمۇ ئوينايلى، مەن دادا بۆرە بولاي، سەن بالا بۆرە بولغىن...

شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئوغلى بىلەن «ئويۇن»نى باشلىۋېتەتتى. ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇرۇشنى، قىلىچتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشنى، يېتىۋېلىپ ئوق ئۈزۈشنى، قالقان تۇتۇپ زەربىدىن ساقلىنىشنى، بۆرە باللىرىدەك موللاق ئېتىپ چەبدەسلىك بىلەن دومىلاشنى ئۆگىتەتتى. بۇ قىزىقارلىق «ئويۇن» بەگبارسنى ئۆزىگە بەكلا جەلپ قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىلىپ ـ بىلمەي نۇرغۇن ماهارەتلەرنى ئىگىلىۋالاتتى.

— ئىلاهىي بۆرىنىڭ ئوۋ ئوۋلىشىنى ئۆگىنىۋال بالام، — دەيتتى ئاتاچۇق بۆرە يەنە بىر قېتىم تاغدىن قايتىپ كەلگەندە، — بىر توپ بۆرە بىر توپ بۇغىنى ئۇچرىتىپ قالسا مۇنداق قىلىدىكەن، بىلەمسەن، بۆرىلەر تۆت تەرەپتىن خىرىس قىلىپ بۇغىلارنى بىر يەرگە توپلايدىكەن ـ دە، جۇغى چوڭ بىر هوجومچى بۆرە توپ ئىچىگە تىغدەك بۆسۈپ كىرىپ، كۆڭلىگە پۈكۈپ ئۈلگۈرگەن بىر ئاجىز بۇغىنى نىشانلاپ، پۈتىنى «كاپ» قىلىپ چىشلەپ قويۇپلا كەينىگە ياندىكەن، هوجومچى بۆرە ئالمىشىپ، يەنە شۇ ئىشنى تەكرارلايدىكەن. بۆرىلەرنىڭ قورسىقى ئېچىپ هالى قالمىغان تەقدىردىمۇ، بۇغا ئاجىزلاپ بىر پەشۋاغا يارىمايدىغان هالغا كەلگۈچە

ئۆزىنى تۇتۇۋالمىدىكەن ـ دە ، نۇرغۇن قېنىنى ۋە قارشىلىق كۈچىنى يوقاتقان بۆغا يىقىلاي دېگەندىلا ئاندىن بىر پەشۋا بىلەن مەززە قىلىپ يەۋېتىدىكەن...

بەگبارىس بۆرە بولۇپ ئوينىدى ، بۆرە بولۇپ چوڭ بولدى ، بۇرۇتى خەت تارتىپ لەشكەر بولغان تۇنجى يىلى بىللە ئوينايدىغان دادىسىمۇ ئۇنى تاشلاپ كېتىپ قالدى .

بەگبارىس بۆرىدىن ئادەمگە ئايلاندى ، ئادەملەر دۇنياسىغا يېقىنلاشتىن قايتىپ كەلدى . ئۇ ئەتراپنى كۆزەتتى ، ئادەملەرنى كۆزەتتى . نېمە ئۈچۈندۇر ، نېنى پۈتۈن بولغان بىلەن ، يەنە بىر يېرى ئاچتەك بىلىندى ، روھىدىكى يېڭى بىر بوشلۇق مانا مەن دەپ ئۆزىنى ئاشكارىلىدى .

نەتىجىدە ، مىڭباشىلىقتا كۆز تىكىۋىدى ، ئۇنىڭغىمۇ ئېرىشتى ، ئامەت كېلىپ ، ئاتلىرىمۇ كۆپەيدى . ئۇلۇغ ئاستانىدە يالۋاچ تۇرغۇزۇپ ، ئات ئەۋەتىپ ئات ساتتى ، مال ئەكېلىپ ، كۆكئارت[1] نىڭ ئۇ تەرىپىگىچە كارۋان ماڭدۇردى ، ئۇزۇن ئۆتمەي تېخى تۇمەنباشىمۇ بولۇپ قالدى .

بىراق ، نەپسى يوغان ئادەمنىڭ نەپسى بەئەينى بىر تېگى يوق هاڭغا ئوخشايدىكەن ، بىرگە ئېرىشسە ئوننى كۆزلەيدىكەن ، ئونغا ئېرىشسە يۈزنى كۆزلەيدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، بۇ هاڭمۇ تولمايدىكەن ۋە تەگسىز نەپسىمۇ قانائەت تاپمايدىكەن .

بەگبارىس چىرايى قىش ئاسمىنىدەك تۇتۇلۇپ تۇرىدىغان مۇز تەلەت ، چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغان خەسىس ئادەم بولغىنى بىلەن ، ئۇنى ئۇلپەتسىزلەر قاتارىغا چىقىرىۋەتكىلىمۇ بولمايتتى . راست گەپنى قىلغاندا ، ئۇ تۇنباغا تېخى تۇمەنباشى بولماستىلا ئۇنىڭ بىلەن خېلى قويۇق باردى ـ كەلدى قىلىپ يۈرەتتى . تۇنباغانىڭ كەڭ قورساقلىقى ، كەڭ قوللۇقلۇقىدىن ئۆزگە ، ئۇنىڭ قۇلقارا يايلىقىدىكى چىرايلىق ئاتلىرىمۇ ئۇلار ئارىسىدىكى بىر يېقىملىق ۋە

---

[1] كۆكئارت — هازىرقى پامىر تاغلىرى .

مۇھىم بىر رىشتە ئىدى .

ياز ئېيىنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى ئۇ تۈنباغانىڭ كەينىگە كىرىپ ، رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن قاپلانغان يايلاقىا بېرىپ ئات تاماشىسى قىلىشقا ھېرىسمەن ئىدى . يايلاقنىڭ ھەممە يېرىدە ئويناپ يۈرگەن قۇرىقان ئاتلىرىغا ، خانزادىلەردەك كېلىشكەن تايچاقلارغا قاراپ مەشۇقىغا تىكىلگەن ئاشىقتەك تىكىلىپ ، ئۆزىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس ـ تاماس قالاتتى . بۇ ئاتلارنىڭ چوڭ ئاستانە بازىرىدىكى نەرخ ـ ناۋاسىنى ، ئۆز ئاتلىرىنىڭ بازىرى كاساتلىشىپ ھېچقانچە پۇلغا يارىمايۋاتقىنىنى يادىغا ئالغىنىدا «لاپ» قىلىپ ئوت ئالغان رەشىك ئوتى پۈتۈن بەدىنىگە تارىلىپ ، تومۇر ـ تومۇرىنى كۆيدۈرەتتى ، ئارقىدىنلا چىرايىدىن قان قېچىپ ، رەڭگى ئۆزگىرەتتى .

«بويۇم تۆت ئېلىك پاكار بولسا نېمە بوپتۇ ، — دەپ ئويلايتتى بەگبارىس ئىمكانقەدەر چاندۇرماسلىققا تىرىشىپ ، — ئەجەب ، تۈنباغا تۈتقان قىلىچنى مەن تۇتمىدىممۇ ، ئۇ كىرگەن جەڭلەرگە مەن كىرمىدىممۇ ؟ ئۇنىڭدا بار نەرسە نېمىشقا مەندە يوق ، بۇ ئاشۇ مەنسەپنىڭ — ئەمىرلەشكەرلىكنىڭ شاراپىتى بولماي نېمە ؟... »

بىراق ، ئۇ مال ـ دۇنيا ئۇچۇن قارايۇز بولسۇنمۇ ، ئادەم باشلاپ كېلىپ كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان قۇرىقان ئاتلىرىنى بىر كېچىدىلا بۇلاپ كەتسۇنمۇ ؟ ئات بىلەن مال ـ مۇلۇكنىمۇ بۇلاپ ئالغىلى بولار ، ئۇنىڭ مەنسىپىنىچۇ ؟ ئۇنىمۇ بۇلاپ كېتەلەرمۇ ؟

بەگبارىس ھەسەت قىلىپ ھەرنېمىلەرنى ئويلايتتىيۇ ، تېشىغا چىقىرالمايتتى ، قولىدىن كېلىدىغىنى ، ئامال قىلىپ چوڭراق بىر مەنسەپ تۇتۇش ، ئاندىن كېيىن تۈنباغادەك مەنسەپ بىلەن زەردار بولۇش ئىدى .

مەنسەپ تەمەسىدە سارائنىڭ بولاي دەپ قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بەگبارىس تۈنباغانىڭ ئۆيىگە كېلىپ ھەمداستىخان بولۇشتى ـ دە ، گەپ ئارىلىقىدا ئۇنىڭ بەزىبىر ئويلىرىنى بىلىپ

قالدى ۋە كۆز ئالدى يورۇپ كەتتى. پۈتۈن ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ، پۇتلىرىغا ھۆل خىش قويدى، ئېپى كەلسە ئارىغا ئوت ياقتى. بىلەتتىكى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ داغدام ۋە ئاجايىپ تۈز ئىككى يول يېيىلىپ ياتاتتى، بۇ ئىككىلا يول ئۇنى مۇراد ۋادىسىغا باشلاپ بارالايتتى. ئىش ئوڭغا تارتسا، تۇنباغا قاغان بولاتتى ۋە ۋەزىرئەزەملىكنى، ھېچبولمىسا ئوڭ شادلىقنى ئۆز قولىدا پىرقىرىتاتتى. ئىش تەتۈر كەلسە ئاغىنىدارچىلىقنىڭ يۈزىنى قايرىپ قويۇپ، تۇنباغانى بۆكۈ قاغانغا «قىممەت باھا»دا سېتىۋېتەتتى ـ دە، ئوخشاشلا مۇددىئاسىغا يېتىۋېرەتتى.

بەگبارىس «بۆرە» بىلەن تويتوغرا بىر كېچە «مۇڭداشقان» دىن كېيىن، ئاخىر ئىككى يولنىڭ ئالدىنقىسىنى تاللىۋالدى ـ دە، ئاق جاڭگالدا ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ تۇنباغاغا ھە دەپ يەل بەردى. قەتلىئام كۈنى بىرنى دېسە ئىككىنى قىلدى، قالپىقىنى ئېلىپ كەل دېسە، بېشىنى ئېلىپ كېلىپ، ئوردۇبالىقنى قانغا بويىدى، ئۈن كۈنگىچە قىلچىنى قىنىغا سالمىدى.

تۇنباغا قاغان بولدى. لېكىن، ئۇ بەگبارىسنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ قالغانمۇ ياكى بەگبارىس چوتنى خاتا سوققانمۇ، ۋەزىرئەزەملىكنى ۋەلىئەھدى تاراسقا تۇتقۇزدى، بەگبارىسنى ئاران ئىككى تۈمەن ئاتلىق لەشكەرگە چوڭ سەردار قىلىپ، ئۈمىد ـ ئارزۇلىرىنى بىر يولىلا يەرگە ئۇردى.

بەگبارىس بىئارام بولدى، ئۆيىگە كىرىۋېلىپ، ئىشىك ـ تۈڭلۈكنى مەھكەم تاقاپ، قان قۇرىمىغان قىلچىنى نەلەرگىدۇر شىلتىدى، كىملەرنىدۇر بەزەپ سۆزلەر بىلەن ھارغۇچە قارغىدى. قانچىلىك قان يىغلىسۇن ۋە قانچىلىك ئاچچىق يۇتسۇن، ئۇ ئەمدى كېچىككەندى، دەريا سۈيى كەينىگە يانمايتتى، ئۆتكەن ئىشلار قايتىپ كەلمەيتتى. تۇنباغا قاغانلىق تەختىدە شۇنچىلىك مەھكەم ئولتۇرۇۋالغان ئىدىكى، ئوق ئاتسا، ئوق سۇناتتى، قىلىچ چاپسا قىلىچ كار قىلمايتتى. بەگبارىسقا دەردىنى ئۆزى بىلىپ، سۇنىڭ ئېقىشىغا، تۇكىنىڭ يېتىشىغا قاراپ ئىش تۇتماقتىن ئۆزگە چارە

قالمغانىدى .

ئۇ «بۆرە» بىلەن يەنە بىر كېچە «سۆزلەشتى» ، تاڭ ئاتقاندا ئىلاۋەتتە هازىر بولدى ـ دە ، تۇنباغاغا ساداقەت بىلدۈرۈپ ، ئايىغىغا باش ئۇردى ، ئەلچىلىك دەستىكىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، ماتەم ئەلچىسى لىياڭ ۋېنشىيۇ بىلەن چوڭ ئاستانىگە يۈرۈپ كەتتى...

ئارىدىن ئۈچ ـ تۆت يىلچە ئۆتۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ ئارزۇسىغا لايىق ، سۇلالە تۇنباغاغا قاغانلىق ئۇتۇغاتى بەرمىدى ، ئىشلىرى يامان ئەمەس يۈرۈشۈۋىدى ، ئۆچەكەشكەندەك ، يولدا تىكەن ئۈنۈپ ، ئارىدا قۇتلۇق پەيدا بولدى ، بولۇپمۇ قاغانىنىڭ ئۇنى خاكاسلار يېرىدىن پەۋقۇلئاددە پەرمان بىلەن قايتۇرۇپ كەلگەنلىكى ئۇنى تېخىمۇ سەگەكلەشتۈرۈپ قويدى . ئايان ئىدىكى ، قۇتلۇق سانغۇن تۇنباغا قاغانغا ئۆزىدىن بەكرەك يېقىن تۇراتتى ، قاغان ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايتتى . پاراسەتلىك قۇتلۇقنىڭ قايتىپ كېلىشى قاغان ئۈچۈن سۇغا سۇ قوشۇلغاندەك ، تاغقا تاغ ياندىشقاندەك بىر ئىش بولاتتى ، ئۆزىنىڭ نەچچە يىللىق ئەجرىمۇ قاراپ تۇرۇپ سۇغا چىلىشاتتى .

بەگبارىس مەرھۇم دادىسىنىڭ تەلىمىنى يېڭىۋاشتىن يادىغا ئالدى :

«— دۈشمىنىڭنى يىقىتاي دېسەڭ يادىڭدا تۇت بالام ، — دېگەنىدى ، دادىسى بىر چاغلاردا تاغدىن قايتىپ كېلىپ ، — ئىلاھىي بۆرە گۆش يېيىشنى ئويلايدۇيۇ ، ئولجىسىغا كەلسە ـ كەلمەس تاشلانمايدۇ ، ئۇ ئاۋۋال ئاجىز ۋە ئورۇق ئولجىدىن بىرنى تاللاپ ئىزىغا چۈشۈپ ، كۈن ـ كۈنلەپ كۆزىتىدۇ ، يېقىنلىشىدۇ ، ئويۇن ئويناشقا باشلايدۇ ، يېقىن كېلىپ پۇراپ قويىدۇ ، قارنى توقتەك كېتىپ قالىدۇ ، بىراق پەيتنى پايلاپ شۇنداق ئېتىلىپ كېلىدۇكى ، ئولجا نىمە ئىش بولغىنىنى ئاڭقىرىپ بولغىچە ، ئۇنىڭ قارنىغا كىرىپ بولىدۇ...»

بەگبارىس تىلىكىگە يەتكۈزمىگەن تۇنباغاغىمۇ ، ئۆزىگە باش ئاغرىقى تېپىپ بېرىدىغان قۇتلۇققىمۇ ئۇدۇلدىن زەربە بېرىشكە

پىتىنالمايتتى. ئۇلارنى قان چىقارماي يەۋىتىش ئۈچۈن، يەنىلا سامانىنىڭ ئاستىدىن سۇ قۇيۇپ بېرىشكە، ئۇلجىلارنىڭ ئەڭ ئاجىزىغا ئاۋۋال قول سېلىپ، كالىغا مىنىپ توشقان ئوۋلاشقا بەل باغلىدى ۋە كۈيئوغلى تاراس تېكىننى تاللىۋېلىپ، ئەتىگەنلىك تەلاۋەتتىلا ئۇلارنىڭكىگە پەتلەپ كېلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. ئۇنىڭچە، تۇز كۆڭۈل ۋە ساددا چوڭ بولغان تاراس تېكىن ئەڭ ئاسان يېقىنلاشقىلى، خالىغان سەنەمگە ئۇسسۇل ئويناتقىلى بولىدىغان مۇھىم بىر ئولجا ئىدى...

بەگبارس ياسىداق مېھمانخانىغا كىرىپ، تۇزۇت قىلمايلا تۆرگە ئۆتۈپ ئولتۇردى. داستىخاندىكى نازۇنېمەتلەرگە ئېغىز تېگىپ كۈيئوغلى بىلەن قىزىنى بىر ھازا ماختاپ چىققاندىن كېيىن، قىزتۇرمىشنى، ئايچۈرنى ۋە كۆزى كۆرەلەيدىغان، قولىقى ئاڭلىيالايدىغانلىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆيدىن چەتلەشتۇرۇپ، تاراس بىلەن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

20. تاراس تېكىن لەشكەر سورايدۇ

— مىلادىيە 782 - يىلى قارا قىشتا، تۇبۇتلەر بۇرۇنقى چاغلاردا ئەسىر ئالغان ۋە تۇتۇپ كەتكەن سەككىز يۈزچە لەشكەر - پۇقرانى تاڭ ئوردىسىغا قايتۇرۇپ بەردى[①].

— مىلادىيە 783 - يىلى ئەتىيازدا، فىڭشياڭ ھىراۋۇلى جاڭ يى تۇبۇت ۋەزىرى شياڭجېرەن بىلەن چىڭشۇي دېگەن يەردە ئىتتىپاق تۈزدى[②].

— ...

ئاشكارا يالۋاچ[③] ۋە يوشۇرۇن ئايغاقچىلار ئېلىپ كەلگەن

① «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر» 227 - جىلد.
② «كونا تاڭنامە»، 12 - جىلد — «دېڭزۇڭ تەزكىرىسى. ئالدىنقى قىسىم».
③ يالۋاچ — ئەلچى، ئارىچى.

بۇنداق خەۋەرلەر قاغان ئوردىسىدا خۇددى تىنچ سۇغا تاش تاشلىغاندەك قاتمۇقات دولقۇنلارنى پەيدا قىلدى . تاڭ ئوردىسىنىڭ يېڭى قاغانغا ئوتتۇغات بەرمەسلىكى ، ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ چوڭ ئاستانىدىن قوغلاپ چىقىرىلىشى ، قاغان تاغىسى تۇدۇن يالۋاچ ۋە بىرمۇنچە سودىگەرلەرنىڭ جىڭۋۇدا قەتلىئام قىلىنىشى قاتارلىق كۆڭۈلسىزلىكلەر تۇيەيلى كېلىپ چىققان يىرىكلىكنى خۇددى چوغ ئۈستىگە قۇرۇق پاخال تاشلىغاندەك ئەدىتىۋەتتى . تاڭ دىزۇڭدىن خاپا بولۇپ يۈرگەنلەر بىردىنلا بىلىنى رۇسلاپ «بىز نىمە دېگەن» دېيىشىپ گېپىنى راستقا چىقاردى . مەزگىلسىز كۆتۈرۈلگەن بىر قارا بوران دەريادىكى قېيىقتەك لەپەڭشىپ تۇرغان قاغان تەختىنى يەنە بىر قېتىم چالغىتىپ ئۆتتى .

گەپ ئۇلغايدى ، ئىشمۇ كۆپەيدى . تۇنباغا قاغان تۇساتتىنلا تىك يار لېۋىگە كېلىپ قالغاندەك ساراسىمىگە چۈشتى ، خىيالى چېگىشلەشتى ، قانچە ئىزدىسىمۇ بۇ چىگىش يىپنىڭ ئۇچىنى تاپالمىدى ـ دە ، كېچەش ئۆتكۈزۈشكە يارلىق چۈشۈردى .

بۈگۈن قاغانلىق تەۋەسىدىكى تېكىن ، ئەمىرلەر ، توققۇز بۇيرۇق ۋە ئېلتەبىرلەر تاڭ بىلەن تەڭ قاغان ئالدىدا ھازىر بولغانىدى . ئۇلار دىۋان ئالدىدىكى كەڭ سەيناغا كېلىپ قاغاننىڭ كەينىدە سەپ بولۇپ تىك تۇرۇشتى ۋە قۇياشقا يۈزلىنىپ تەزىم قىلىشتى . ئىرچۈك باخشىنىڭ داپ چېلىپ ، تۈگمەن تېشىدەك پىرقىراشلىرىغا ھەمدەم بولۇپ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى بايان قىلغاندىن كېيىن ، يەنە قاغانغا ئەگىشىپ دىۋانغا قايتىپ كىرىشتى ، ھەركىم تېگىشلىك جايىدىن ئورۇن ئېلىشتى .

دىۋاندىكى غەيرىي كەيپىيات بەئەينى بوران ئالدىدىكى جىمجىتلىققا ئوخشاپ كېتەتتى . تورۇستىكى چاسا تۈڭلۈكتىن كىرگەن قىزغۇچ شولا سۇرلۈك چىرايلارنى تۈچ رەڭگىگە كىرگۈزگەنىدى . شاپتۇل شەكىللىك قارا كۇلاھ ، قايرىما ياقىلىق ئۇزۇن چاپان كىيىپ ، بېلىنى كۆن تاسما بىلەن باغلىۋېلىشقان ، ھاجەتمەن مۇساپىردەك بويۇن قىسىپ ، مۆمىنلەرچە قول

قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغان كىشىلەر نېمىلەرنىڭدۇر يۈز بېرىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك قىلاتتى، يۈرىكىنىڭ كۈچلۈكرەك سوقۇشى ياكى تىنىقىنىڭ ئېغىر تىنىشى تۈپەيلى سۈكۈنات بۇزۇلسىلا، يەر يېرىلىپ، ئاسمان غۇلاپ چۈشىدىغاندەك، مەيدىسىنى ئاستا بېسىپ، تىنىقىنى قىسىپ ـ قىسىپ چىقىراتتى. قاغاننىڭ سۆزى خۇددى كىملەرگىدۇر ئەجەل شارابى ئىچكۈزىدىغاندەك ياكى كىملەرنىدۇر ئوت كۆيۈپ تۇرغان ۋەيلۇن دوزاخقا تاشلىۋېتىدىغاندەك ئېغىر تىترىشەتتى. چۈنكى، ھەركىم بىلگەندەك، بۇ كېڭەش ئويلىمىغاندا چاقىرىلغان مەزگىلسىز كېڭەش ئىدى.

ۋاپادار ھازىردەك باش سېلىپ تۇرغان ھەربىر كىشى قاغاننىڭ ھەرىكىتىنى، چىراي ئالامەتلىرىنى پەقەت كۆز قۇيرۇقى بىلەنلا كۆزىتىپ تۇراتتى. ۋاقىتنىڭ مانا مۇشۇنداق سۈكۈنات ۋە كۆز قۇيرۇقىدا قاراش بىلەن ئۆتۈپ كېتىشىنى خالايتتىكى، قاغاننىڭ سۆزى بىلەن بىراۋغا، ياق، ئۆزىگە بىرەر مالامەت يېتىپ قېلىشىنى ئەسلا خالىمايتتى.

شۇ ئەسنادا تۇنباغا قاغان ئىككى تەرىپىگە بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئىرغىنىۋالدى، جۈپلەنگەن بارماقلىرى بىلەن شىرەنى رىتىملىق چېكىپ قويدى، ئىككى مەرتەم يېنىك يۆتىلىپ ئاۋازىنى تەڭشىۋالدى. ئالدى بىلەن ئوڭ تەرەپتىكىلەرنى، كېيىن سول تەرەپتىكىلەرنى كۆزىتىپ بولۇپ، قاتتىقمۇ ئەمەس، يۇمشاقمۇ ئەمەس بىر تەلەپپۇز بىلەن:

— ۋەزىرلىرىم، سەردارلىرىم، ئۆزۈڭلارنى ئەركىن تۇتۇڭلار، قاغانىڭلار بۈگۈن ھېچكىمگە غەزەپ قىلماقچى ئەمەس، — دېدى جىددىيلىشىپ كىرىشىپ كەتكەن ئۇگىلىرىنى بوشىتىۋالماقچى بولدىمۇ، تەختتىن سەل كۆتۈرۈلۈپ، غۇلاچلىرىنى كېرىدى.

تۇنباغا ئەسلىدىلا ھەشەمەتچىلىك بىلەن خۇشى يوق، قائىدە ـ يوسۇن بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ كەتمەيدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ ئەمىرلەشكەر چاغلىرىدىمۇ يۈرۈش ـ تۇرۇشتا سالاپەت

قـوغلاشمايتتى ، قىش كۆنى قۇچۇ چەكمىنىدە تاشلانغان ئەلتىرە جۇۋا ، كەينى پېشى گەجگىسىنى يېپىپ تۇرىدىغان سالۋا قۇلاقچا ۋە تـارخـانـلارچـە يەڭگىلگىنە باسمىل ئۆتۈكى كىيىۋالاتتى . ياز كەلسە ، تۆل ئېلىنىۋاتقان چاغلاردىمۇ يەنىلا ئەلتىرە جۇۋا ، تاشلىق قۇلاقچا بىلەن يۈرىۋېرەتتى . بىراۋنىڭ «سەرداريم ، تومۇز ئىسسىقتا جـۇۋا كىيىپ سىپسىپ كەتمىسىلە جۇمۇ» دېگەن چاقچىقىغا ئۇ : «سىلەر تومتۇركلەر نىمىنى بىلەتتىڭلار ، يۈرتىمىز قار ـ مۇزى تولا يۇرت ، قىشى بىر غۇلاچ ، يېزى بىر غېرىچ . جەڭ قىلمىز ، تۆل ئالىمىز ، جەڭ قىلمىز دەپ ساپلا تاغدا يۈرۈيمىز ، قېلىن كـيـيـنـگـەن ئادەمگە سوغۇقمۇ ، ئىسسىقمۇ ئۆتمەيدۇ ، يېلىڭ كىيىنگەن ئادەمگىچۇ ، ئىسسىقمۇ ، سوغۇقمۇ ئۆتۈۋېرىدۇ…» دەپ جاۋاب بېرەتتى ۋە مەيدىسىگە «دوك ـ دوك…» قىلىپ مۇشتلاپ قوياتتى ، مەيدىسىگە ئۇرغىنى ئۇنىڭ چاقچاق قىلغىنى ئىدى .

قـۇلـقارا ۋە قۇلقارا يايلىقىدىكىلەر تۇنباغانىڭ چاغاناي[1] نى مـۇڭـلۇق پەدىلەرگە چالالايدىغىنىنىمۇ ئوبدان بىلەتتى . ئۇ ھەر قېتىم يايلاققا كەلگەندە ، قۇلقارا ۋە چاكار چوپانلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ غىزا يەيتتى . قۇلقارالا پىشۇرالايدىغان مەززىلىك قېرىن كاۋىپىنى تويغۇچە يەپ ، تۆت ـ بەش ئاياق قىمىز ئىچىۋالغاندىن كېيىن ئاتلارنى تاماشا قىلاتتى ، يېڭى تۇغۇلغان تايلارنىڭ نەسلىنى تـەكـشـۈرەتـتـى ، ئـارقـىـدىـنلا كۆجۈم قارىغاي بىلەن قاپلانغان ، چوغلۇقلار ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن تاغ قىياسىدا ئولتۇرۇۋېلىپ ، چاغاناي چالاتتى . چاغانايىنىڭ بوغۇق ئاۋازى تاغلاردىن ، جىرالاردىن يانغۇ بېرەتتى ـ دە ، يايلاق ئاتلاپ يىراقلارغا كېتەتتى . ئادەملەر كـۆزلـىـرىـگە يـاش ئـالاتـتـى ، شوخ تايچاقلار توختاپ تۇرۇپ ، قۇلاقلىرىنى دىك قىلاتتى . ھەتتا ، تۇنباغا بىلەن بىللە كېلىدىغان بەگبارسمۇ چاغانايىنىڭ ئاۋازىغا جىم ئولتۇرۇپ قۇلاق سالاتتى .

بىراق ، ھېلىقى يىلى ئوردۇبالىق كوچىسىدا ئىرىق ـ ئىرىق

---

[1] چاغاناي — ئۆز دەۋرىدىكى ئۇيغۇر چالغۇسى ، قومۇش نەي .

قــان ئاققۇزغاندىن كېيىن كىشىلەر تۇنباغادىن تەپ تارتىدىغان ، ئېيىقتىن قورققاندەك قورقىدىغان بولۇپ قېلىشتى . «بۆكۈ قاغاننى ئـۆلـتۈرسىغۇ مەيلىدى ، شۇغىنىسى ، شۇنچە كۆپ سوغداقنىڭ ، مـەنـسـەپدارلارنىڭ ھەممىسىنى يامان ئادەملەر دېگىلى بولارمۇ ، مــاقـۇل ، ئۇلارنىمۇ يامان دەيلى ، ھېلىقى نارەسىدىلەرنىڭ نېمە گـۇنـاھـى بـولـغىيدى ؟ » دېيىشتى بەزىلەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ياقىسىنى چىشلەپ . بەزىلەر يەنە «ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشى ئادەم ئۆلتۈرۈشـكە خۇمار بولۇپ قالىدۇ دەيـدۇ ، بۇ راسـتـمىدۇ ؟ » دەپ بــىر ـ بىرىگە سوئال قويۇشتى . «ئەمدى يەنە كىمنى ئۆلتۈرەر ؟ » دەپ دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈشتى .

مانا ئەمدى ئوبدان بولدى ، قاغاننىڭ مۇنداقچىلا ئېيتىلغان سۆزى تۆۋەندە تۇرغانلارنىڭ كۆڭلىدىكى ۋەھىمىنى كۆتۈرۈۋەتتى . ئـۇلارنىڭ هارۋا ئارغامچىسىدەك چىڭ تارتىلىپ ، ئۈزۈلەي دەپ قــالغان ئەسەبلىرى بىردىنلا بوشاشتى ، قاغاننىڭ غۇلاچ سوزۇپ كېرىلىشى بىلەن تەڭ ئۇلارنىڭمۇ مۇسكۇللىرى يۇمشاپ ، بەدەنلىرى خېلى راھەتلىنىپ قالدى .

قــاغــان ئــادەتــى بـويـىچە پەس يۆتىلىپ ، دىۋاندىكىلەرنىڭ دىققىتىنى ئاغزىغا قاراتقاندىن كېيىن سۆز باشلىدى :

— ۋەزىرلىرىم ، سەردارلىرىم ، كەمىنە قاغانىڭلار تەڭرىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئۇرۇق ـ ئەجدادىمىزنىڭ ئادىتى بىلەن ئاق كىگىزگە ئولتۇرۇپ قاغان بولغىلى خېلى يىللار بولۇپ قالدى . سىلەرگە دېسەم ، قاغانىڭلارنىڭ كۆزدە تۇتقىنى ئەلنى ئامان ، پۇقرانى باياشات قىلىپ ، ئارامخۇدا تىرىكچىلىك قىلىش ئىدى . شـۇ مەقـسەتـتە يىراق ـ يېقىنغا لەشكەر تارتىپ ئاسىيلارنى ئەل قىلدىم ، ئاۋامنى ئۇرۇپ ـ سوقۇلۇشتىن خالاس ئەتتىم . بىراق ، سىلەرمۇ كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر ، كۆتكىنىم كەلمەيۋاتىدۇ ، باشقا كۆڭۈلسىزلىكلەرنى دېمەيلا تۇراي ، ئاتلىرىمىزنىڭ بازىرى ئۆلۈپ ، خەزىنىمىز خوراپ كېتىۋاتىدۇ ، كارۋان تۆگىلىرى بىلەن رەۋەندە ئاتلىرى ئېغىلدا بىكار يېتىۋاتىدۇ ، يېقىندىن بۇيان بەزى شۇم خەۋەرلەرمۇ ئاڭلىنىپ

تۇرىدىغان بولۇپ قالدى . كەمىنە قاغانىڭلار ئەسلىدە يۇقىرىدا كۆك تەڭرىگە ، تەڭرى ئەلچىسى ئۆلگىنىگە تېۋىنىپ ئۆزى بىلىپ بىر يول تۇتار ئىدى . بىراق ، تەڭرىنىڭ خاھىشى بىلەن تەڭرىدىن بولمىش قاغانىڭلارنى تېگىشلىك ئورۇنغا كۆتۈرگەنمۇ سىلەر ، قانىتىمۇ ، قولۇممۇ سىلەر ، شۇڭا سىلەرگە ئۇشبۇ كېڭەشنى لايىق تاپتىم . بىلگىنىڭلارنى سۆزلەڭلار ، تەڭرىمىزنى ۋە تەڭرىدىن بولمىش قاغانىڭلارنى مەمنۇن قىلىڭلار…

تۇنباغانىڭ دۇمباق ئۇنىدەك توم ۋە ناغرا ساداسىدەك تورلۇق ئاۋازى دىۋاندا ئەكس سادا پەيدا قىلدى . سادا ئۆچتى ، گۇلدۇرمامىدىن كېيىنكى تىنچ ئاسماندەك جىمجىت مۇھىت ھەممىنى ئۆز قوينىغا ئېلىۋالدى . ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن باشلىرىنى يەنە ئېگىپ ، قوللىرىنى يېڭنۇاشتىن يەڭلىرىگە تىقىشقان كىشىلەر ئاستىرتىن كۆز بېقىشىۋالدى ـ دە ، زوۋان سۇرمەي قېتىپ تۇرۇشتى .

جىمجىتلىقتىن قاغاننىڭ يۈرىكى سىقىلدى بولغاي ، تەختتىن چۈشۈپ ، يۇمشاق تەلەپپۇزدا يەنە ئەسكەرتتى :

— قاغانىڭلار بۈگۈن قانداق گەپ بولسا ئاڭلاۋېرىدۇ ، ھېچكىمگە گۇناھ ئارتمايدۇ ، — دېدى ، تەختكە قايتىپ جايلىشىۋېلىپ ، شىرەنى چېكىشنى داۋام ئەتتى .

قۇتلۇق بۇنداق كېڭەشنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭچە كېڭەش ئۆتكۈزۈلسىلا ھەممە ئىش ھەل بولۇپ كېتەتتى ، ئۆزىنىڭ سۆز ئېلىشىمۇ بىھاجەت ئىدى . پەقەت قاغاننىڭ ئۆزىلا بەگبارسقىمۇ ، ئۇنىڭ بىرقانچە گۇپپاڭچىسىغىمۇ پەرمان بىلەنلا تېتىيالايتتى .

بىراق ، قۇتلۇق شۇنداق بىر كېڭەشنى كۈتۈپ يۈرگەندە ، تاڭ ئوردىسىنىڭ تۈبۈتلەر بىلەن ئەھدە تۈزگەنلىك خەۋىرى تېخى يېتىپ كەلمىگەن ، قولاقققا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلانغان بۇ شۇم خەۋەر بەزىلەرنى خاپا قىلىپ ، بەگبارس تەرەپكە ئىتتىرىۋەتكەنىدى . تۇنباغانىڭ بۇ خەۋەردىن كېيىن نېمە ئويلاردا بولغىنىنى بىر

www.uyghurkitap.com

ئـــلاھــنىڭ ئۆزىلا بىلەتتى . مۇبادا ئۇ ئەقلىدىن ئېزىپ قالسا ، بەگبارىسقا يان بېسىپ ئۇنداق ـ مۇنداق گەپ قىلىپ سالسا ئىش بۇزۇلاتتى . شۇڭا ، ئۇ ئېغىز ئېچىشى ، ئاۋۋال قول سېلىپ قاغانغا بېشارەت بېرىشى زۆرۈر ئىدى .

قۇتلۇق ئالدىغا قاراپ مەزمۇت بىر قەدەم تاشلىدى ، سولغا بۇرۇلۇپ قاغانغا يۈزلەندى ، بىر تىزىنى يەرگە قويۇپ ، سۆز ئالدى :

— جانابىي تەڭرىزادەم ، ئىجازەت بولسا ، كەم ئەقىل قۇللىرى ئىككى كەلىمە سۆز قىلغۇم بار ئىدى .

قــاغــان ســەل ئــالــدىغىراق ئېڭىشتى ، ئالىقىنىنى يۇقىرىغا قارىتىپ ، لىكىلداتتى :

— ئىجازەت ، ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ سۆزلەڭ .

قۇتلۇق ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز ـ ئۆزىگە مەدەت بەردى ـ دە ، ئۆپكىسىنى تولدۇرۇۋېلىپ سۆزىنى باشلىدى :

— قاغانىم دانادۇر ، ھەممە سىرلاردىن خەۋەرداردۇر ، شۇنداق بــولسىمۇ مەلۇم بولغايكى ، ھەر ئىقىنىنىڭ بېشى ، ئارغامچىنىڭ ئــۇچــى بــولــىدۇ . ئوت ـ چۆپنىڭ يىلتىزى ، نەتىجىنىڭ سەۋەبى بولىدۇ . دەريادا توسۇق بولسا سۇ ئاقالمايدۇ ، كۆڭۈلدە توسۇق بـولــســا ئىش يۈرۈشمەيدۇ . قاغانىم ئېيتقان دىشۋارچىلىقلارنىڭ سەۋەبى بىردۇر ، ھەل قىلماقنىڭ چارىسىمۇ بىردۇر…

قــۇتلۇق سۆزلەۋېتىپ ، «بىردۇر» دېگەن يەرگە كەلگەندە ، قاغاننى چۈشىنەلمەي قالمىسۇن دېگەندەك ، كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى چىقىرىپ قويدى .

— قۇتلۇق سانغۇن ، قېنى سۆزلەڭ ، سەۋەب قايسى ، چارە نېمە ؟

— سەۋەب شۇكى ، مەيلى تابغاچ شاھىدىن كەتكەن بولسۇن ، ۋە مــەيــلى بىزدىن كەتكەن بولسۇن ، تابغاچلار بىز بىلەن ، بىز تــابــغــاچــلار بــىلەن ئەپ ئۆتەلمىدۇق . چارە شۇكى ، تەۋەلىكنى چىڭىتىپ ، ئاداۋەتنى تاشلاپ ، مۇلاقەتنى ياخشىلىماق ، قاغانىمىز ئۈچۈن رەسمىي ئوتۇغات ئالماق لازىم . قاغانىمىز ئوتۇغات ئالالمىسا يات قوۋملار بىزنى كۆزگە ئىلمايدۇ ، ئارىغا دۈشمەن كىرىدۇ .

شۇڭا...

قۇتلۇقنىڭ ئىنىق ۋە ھىسسىياتلىق ئىيتىلغان بۇ سۆزى دىۋان ئىچىدە كىچىككىنە زىلزىلە پەيدا قىلدى . ھىلىدىن ـ ھىلىغا قورۇنۇپ ، خۇددى يىتىمچىدەك تۇگۈلۈپ تۇرغان كىشىلەر باشلىرىنى ئەركىگە قويۇپ بىرىپ ، پۇتكۇل سىزىمىنى قۇلاقلىرىغا جەم قىلىشتى . بەزىلەر «گەپ دىگەننى مۇنداق قىلغۇلۇق» دىگەندەك بىر ـ بىرىگە قاراپ باش لىڭشىتتى . يەنە بىرەيلەن ئاڭلانغۇدەك قىلىپ ، دىمىغىنى قىقىپ قويىدى . بەزىلەر بارىكاللىمۇ قىچقارمىدى ، دىمىغىنىمۇ قاقمىدى ، «قاغان نىمە دەيدىكىن» دىگەندەك ، تەخت تەرەپتىن كۆز ئۈزمىدى . شۇ ئەسنادا ، ساقىلىنى بارمىقىغا يۈگەپ كۆزلىرىنى قۇتلۇققا قاداپ ئولتۇرغان قاغان يىنىدىن يەنە بىر ئاۋاز ئاڭلاندى :

— ئۇلۇغ تەڭرىزادە ، ئۇلۇغ قاغان...

ھەممەيلەن كۆزلىرىنى يوغان ئىچىپ تەخت تەرەپكە قاراشتى . قۇتلۇقنىڭ سۆزىمۇ قاق بەلدىن ئۈزۈلۈپ قالدى . قاغانمۇ ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك چۆچۈپ يىنىغا قارىدى . كۆردىكى ، بەگبارىس سۆزلەۋىتىپ ، قوللىرىنى پۇلاڭلاتقان ھالدا تەخت ئالدىغا چۇشۇپ كەلمەكتە ئىدى .

— ئۇلۇغ تەڭرىزادە ، كەرەملىك قاغان ، — ئۇ قاغاننىڭ ئالدىغا كىلىپ تىز پۈككەندىن كىيىن دىدى ، — قۇللىرىغا ئىجازەت بەرسىلە ، ئىجازەت...

بەگبارىس جىددىيلىشىپ قالغاچقىمۇ ، قاپاق ھەرىدەك گۇڭۇلدايتتى ، كالۋالاشقان تىلى ئاران ـ ئاران گەپكە كىلەتتى .

قاغان گاچىدەك گىپى ئاز ، تاشتەك ئىغىر بەگبارىسنىڭ بىردىنلا يەڭگىلتەك ئادەمگە ئايلىنىپ ، قۇتلۇقنىڭ سۆزىنىڭ بىلىگە تەپكىنىدىن ۋە ئىجازەتسىزلا ئوتتۇرىغا چۇشۇۋالغىنىدىن ئازراق خاپا بولدى ، بىراق كونا ئۈلپەتچىلىكنىڭ يۈزىنى قىلىپ ، قۇتلۇقتىنمۇ ئۇبدانراق بىرەر ئەقىل كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس ، دىگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭغا «قىنى سۆزلە» دىگەندەك ئىشارەت قىلدى . بۇ چاغدا بەگبارىس سىپھىرگەردەك ئۆزگىرىپ ، تىترىكىنى بىسىۋالغان ،

www.uyghurkitap.com

يـۈرـكـنى توختـتـپ ئەسلـگە قايتقانـدى . ئۇ ئالدنئالا ئويلاپ قويغانده‌ك ئـتتـك سۆزلەشكە باشلـدى :

— تەڭرىدىن بولمىش ئۇلۇغ قاغانىم ، ئەدەپسىزلىك قىلغىنىم ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇمـمەن . بايام قۇتلۇق سانغۇن شۆھرەتلىك قاغان ئالدىدا ، شۇنچە كۆپ تۆھپىكار سەردارلار ئالدىدا تەپتارتماي ، تـابـغـاچلارنى ماخــتاپ ئۇچۇرۇپ ، ئۇيـغۇر ئېلىنى چۆكۈرۈپ ، ئىززەت ـ ئەپسىمىزنى يەرگە ئۇرىدىغان بەزى گەپلەرنى قىلدى . كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتسام ، شۇ كەمگىچە ۋىجدان ، غۇرۇرلۇق ياشاپ كـەلـگـەن كـەمــــنە قۇللىرى بۇنداق گەپلەرگە ھەرگىز چىداپ تۇرالمايمەن .

دىۋان ئىچى توختام سۇدەك جىمىپ قالدى . كېڭەش ئەھلى بـــر قۇتلۇققا ، بىر بەگبارسقا كۆز تاشلىدى ، نەزەرىنى قاغان ئالدىدا قول باغلاپ بېشىنى سىڭايان قىلىپ قاراپ تۇرغان بەگبارس ئۈستىدە توختىتىشتى . بەگبارس قاغاننىڭ ئۇندىمىگىنىنى كۆرۈپ كۆڭـلـىنى تىندۇردى ـ دە ، يىغلىۋېتىدىغاندەك ئاۋازدا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— يۈز يىللار مۇقەددەم تابغاچلار بىلەن بىللە قان كېچىپ كورىيەنى باش ئەگدۈرۈپ ، پىيوڭياڭ قوۋۇقىدىن تۇنجى بولۇپ كىرىپ كەلگەنمۇ بىز① . 50 مىڭ ئاتلىق بىلەن جەڭگە چۈشۈپ ، تابغاچ ئۈچۈن ئاشنا قولىنى تىرىپىرەن قىلىپ ، بېشبالىق بىلەن كـۇسەنـنى تىنچىتىپ بەرگەنمۇ بىز② . ئۆكلۈك ـ سۆيگۈنلەرنى ئىككى ئاستانىدىن ھەيدەپ چىقىرىپ ، تابغاچ شاھىنى قايتا تەختكە

---

① مىلادىيە 660 ـ يىلى كورىيىگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان جەڭدە شياۋسىي باش بولۇپ ، ئۇيغۇر قەبىلىسىنىڭ ئاتلىقلىرىنى ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭدۇردى . تۇنجى بولۇپ پيوڭياڭ شەھىرىگە يېتىپ بارغانلار يەنىلا ئۇيغۇرلار بولدى . («ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر» ، 200 ـ جىلد) .

② تاڭ گاۋزۇڭ سۇدىڭفاڭنى باش ئاغلاقچى قىلىپ ، 20 مىڭ ئوردا قوشۇنىغا ئۇيغۇر ئاتلىقلىرىدىن 50 مىڭنى قوشۇپ ماڭدۇردى . ئۇيغۇر قوشۇنىغا تۇمىدىنىڭ ئوغلى بايانخان قوماندانلىق قىلدى . ئۇلار ئاشنا قولىنى يېڭىپ ، بېشبالىقنى قايتۇرۇۋالدى ، جىمىسارىدىكى چىگىل قەبىلىسى بىلەن ماناستىكى چۇمۇل قەبىلىسىنى مەغلۇپ قىلدى («ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر» 199 ـ جىلد) .

www.uyghurkitap.com

چىقارغانمۇ بىز . يىللاپ ـ يىللاپ ئات تارتتۇق قىلىپ ، تابغاچ لەشكەرلىرىنى ئاتلىق قىلغانمۇ يەنىلا بىز .

هالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ، قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتتۈۋالغان تابغاچلار ئەسلىنى ئۇنتۇپ ، ئۇلپىتىنى يادىدىن چىقاردى ، ۋاپاغا جاپا قىلىپ ، قاغانىمىزنى كۆزگە ئىلمىدى . مانا ئەمدى كونا رەقىبىمىز تۇبۇتلەر بىلەن ھە ـ ھۇ دېيىشىپ بىزگە قىر كۆرسىتىۋاتىدۇ . قورسىقىمىزنى كەڭ تۇتۇپ ئۆتكەن ئىشقا سالاۋاتمۇ دەيلى ، بىراق تابغاچلارنىڭ يۈرىكىنى قاپتەك قىلىپ قاغان تاغىسىنى ئۆلتۈرگىنىگە ، پۇل ـ مېلىنى قارىنىغا باسقىنىغا سەۋر قىلىپ تۇرىۋېرىمىزمۇ؟ قاغان تاغىسىنى ئۆلتۈرگەنلىك قاغانغا ھاقارەت قىلغانلىق ، قاغانغا قىلىنغان ھاقارەت ئۇيغۇر قوۋمىگە قىلىنغان ھاقارەت . ھەرقايسى سەردارلارغا ، ماڭا قىلىنغان ھاقارەت . پېقىر قۇللىرى شۇنداق قارايدۇكى ، تابغاچلار چاناپ ئۆلتۈرگەن قاغان تاغىمىز ئۇچۇن يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان ئەل ئارىسىدا ھازا ئاچايلى ، قانغا قان ، جانغا جان تۆلىتىۋالايلى ، ۋاي بىچارە تاغام ، ۋاي بەختسىز تاغام… دۈشمەن قولىدا ناھەق ئۆلدۈگۈ تاغام ، بىزنى دەپ كۆزۈڭ ئوچۇق كەتتىغۇ تاغام…

بەگبارس يىغا ـ زار قىلغاچ ، تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن «شارت» قىلىپ شەمشىرىنى سۇغاردى ـ دە ، قاغانغا يۈزلىنىپ ، ئۇنى پېشانىسىگە ئۇردى ، سەل دوقىراق كەلگەن پېشانىسىدە تازا تورلاشقان قوغۇنىڭكىدەك تال ـ تال سىزىقلار پەيدا بولدى ، سىزىقلاردىن تەپچىپ چىققان قان قاشلىرىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ ، كۆزىگە چۈشتى ، كۆزلىرىدىن بۇلدۇقلاپ ئېقىۋاتقان ياشقا قوشۇلۇپ تۆۋەنگە ساقىدى ، بۇرنىنىڭ ئىككى تەرىپىنى بويلاپ سەلدەك ئېقىپ چۈشۈۋاتقان قانلىق ياش بۇرۇتىغا كەلگەندە ئىككىگە ئايرىلىپ ، جاۋغايلىرىدىن تامچىلاشقا باشلىدى .

— ئاھ تاغام ، نېمە ئانچە تەتۈر پېشانىسەن تاغام ، تابغاچلار سېنى ئۆلتۈردىغۇ تاغام ، سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن كەتسەمچۇ تاغام…

بەگبارسنىڭ غېجەك ئۈنىدەك تىترەپ ، تاغ يانغۇسىدەك

دولقۇنلىنىۋاتقان ئاۋازى خېلى كۆپ كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئەزدى بولغاي، دېۋان ئىچىدە ئۆپكىدەشلەر، بۇرۇن تارتىشلار ئاڭلانغىلى تۇردى. قاغان تاغىسى تۇدۇن يالۋاچنىڭ ئۈچ - تۆتچە كونا ھەقەمسايىسى مىشىلداپ - مىشىلداپ كېلىپ، ئاخىر ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ يىغلاشقا باشلىدى. خۇددى تاۋۇت ئالدىدا تۇرغان ماتەمداردەك، قاغان ئاستا بېشىنى چۈشۈردى، كۆزلىرى رەڭ سۈركىگەندەك قىزاردى، شالاڭ كىرپىكلىرى ئارىسىدىن دومىلاپ چىققان ئىككى تامچە ياش تىزلىرى ئۈستىگە چۈشۈپ، تاۋار تامبىلغا سىڭىپ كەتتى...

قاغاننىڭ قايغۇلۇق كەيپىياتى ئەمدى قاغاننىڭ يېنىدا ئۆرە تۇرغان تاراس تېكىنگە تەسىر قىلدى. دېۋاندىكىلەر بىلەن قوشۇلۇپ، ئېسەدەپ، پۇتلىسىنى تارتىشقا باشلىغان تاراس تېكىن بەگبارسىنىڭ مەنىلىك تىكىلىشى بىلەن «پاڭگىدە» يىغلاپ تاشلىدى، چوڭ - چوڭ چامداپ كېلىپ قاغان بىلەن روبىرو تۇردى ۋە بەلۋېغىدا پۇلاڭلاپ تۇرغان نەقىشلىك غىلاپتىن شەمشىرىنى چىقىرىپ، پېشانىسىنى تىلىشقا تەمشەلدى. بەگبارس چاققان بىر ھەرىكەت بىلەن ئۇنىڭ شەمشەر تۇتقان قولىنى كاپپىدە تۇتۇۋېلىپ:

— ۋاپادار ۋەلىئەھدىم، ھازىرچە ئۆزىڭىزگە ھاي بەرگەيسىز، قاغانىمىزنىڭ يارلىقى بىلەن قاغان تاغىسىغا ھازا ئاچقاندىن كېيىن ئاندىن قايغۇڭىزنى بىلدۈرگەيسىز، — دېدى، تاراس تېكىننىڭ شەمشىرىنى ئاۋايلاپ تارتىۋېلىپ، غىلىپىغا سېلىپ قويدى.

تاراس تېكىن يىغىسىنى ئەستە توختىتىۋېلىپ، دادىسىنىڭ ئىجازىتىنى كۈتمەيلا تەزىم بەجا كەلتۈردى ۋە:

— قاغان دادا، بەگبارس سانغۇن ھەقنى سۆزلەيدۇ. قەدىم بوۋىمىز سوكون ئېركىن[1]، بوسات ئېلتەبىر[2]دىن تارتىپ نەق قاغانىمىز ئالىپ قۇتلۇق بىلگە قاغانغىچە بولغان كۆپ يىل مابەينىدە

---

① سوكون ئېركىن — ئىسمى سوكون، ھۆرمەت نامى ئېركىن، ئۇيغۇر قەبىلىسىنىڭ تۇرالار دەۋرىدىكى تۇنجى ئاقساقىلى. مىلادىيە 605 - يىللىرى ئاقساقاللىق قىلغان.

② بوسات ئېلتەبىر — يەنى تېرىك ئېلتەبىر، ئۇيغۇر قەبىلىسىنىڭ سوكوندىن كېيىنكى ئاقساقىلى، مىلادىيە 627 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە ئاقساقاللىق قىلغان.

تابغاچلار ھېچكىمنى قاغانىمىزنى بوزەك قىلغاندەك بوزەك قىلمىغان . غۇرۇرىمىزنى يەرگە تەڭ قىلىدىغان بۇنداق خورلۇقنى كۆتۈرۈپ ياشىغاندىن كۆرە جەڭ قىلىپ ئۆلگەن تۈزۈك . تۇدۇن تاغامنىڭ ئۆلۈمى يۈرىكىمنى پارە ـ پارە قىلىۋەتتى . ئۇ زات بىزنى دەپ يۇرتتىن ئايرىلدى ، ئەلنى دەپ سودىمىزغا باش بولدى . ئەمدىلىكتە تىرىك قالغانلار ئۇنىڭ قىساسىنى ئالمىساق كۆك تەڭرى ئالدىدا قارا يۈز بولىمىز . ئىلتىماسىم شۇكى ، قاغان ئاتام پېقىرنى كىچىك كۆرمەي قولۇمغا لەشكەر بەرسە ، ۋەزىرلىك سالاھىيىتىم بىلەن لەشكەر تۇتۇپ ، جەڭنىڭ ئەم ـ قامىنى بىلىۋالسام ، گېزى كەلگەندە تاغام ئۈچۈن قىساس ئېلىپ ، نومۇسنى ئاقلىسام…

بەگبارىس تاراس تېكىننىڭ تەلپىنى دەماللىققا قوللاپ چىقمىدى ۋە ئۇنى ئاڭلىمىغاندەك ، يېڭىۋاشتىن ھازا باشلىدى . ئۇ ئەمدى تاراس تېكىننىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ، بېشىنى مۈرىسىگە قويۇپ ، ئۇنىڭغا ھەشقىپىچەكتەك چاپلىشىۋالغانىدى .

«قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش ، ئاق كۆڭۈل ، كەم سۆز تاراس تېكىن شۇمۇ ، تاغىسى ، ياق دادىسىنىڭ تاغىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن بېرىقى ئۈچ يىل ئىچىدە بىرەر ئېغىزمۇ گېپىنى قىلمىغان ، بىر تامچىمۇ ياش تۆكۈپ باقمىغان ، توغرىسى ، چالا تونۇش تاغىسىنى ئاللىبۇرۇن ئۇنتۇپ كەتكەن تاراس تېكىن ئەمدى كېلىپ ھازا ئاچسا ھە؟ ئۇنىڭ ھازا ئاچقىنى راستىمۇ ياكى لەشكەر تۇتماقچى بولغىنىمۇ؟ ئەقەللىيسى مۈڭگۈزى بار قوچقاردىنمۇ قورقىدىغان ، بىر تال چۈمۈلىگىمۇ ئازار بەرمەيدىغان تاراس تېكىن نېمە ئۈچۈن لەشكەر تۇتۇشقا قىزىقىپ قالدىكىن؟…»

باياتىن بېرى ، بەئەينى ئۆيۈن كۆرگەندەك ، ئېرچۈك باخشىنىڭ چۈشىنىكسىز كەلىمىلىرىنى ئاڭلاۋاتقاندەك گاڭگىراپ قالغان قۇتلۇق ، تاراس تېكىننىڭ ئاخىرقى جۈملىسىدىن ئۇنىڭ كەينىدە قانداقتۇر بىر سايىنىڭ ئالۋۇندەك قىمىرلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەندەك بولدى . ئۇنىڭ تاسادىپىي تاشلانغان تەلپىگە قاغان نېمە دەيدىكىن ، دېگەندەك ئۇنىڭغا سەپسالدى .

قاغان تۇرۇپ - تۇرۇپ سىلكىنىۋاتقان بەگبارسنى خۇددى قۇرۇق قاپنى يۆلىگەندەك يۆلەپ تۇرغان ئوغلىغا قاراپ خۇددى بۇتتەك قېتىپ قالغان، ياش دېغى بىلەن قورۇلغان گۆشسىز كۆزلىرى يۇلتۇزسىز ئاسماندەك قاراڭغۇ ئىدى، كىرپىكمۇ قىمىر قىلمايتتى. قارىماققا ئۇ بۇ دۇنيادىن، رەڭگارەڭ ئادەم، خىلمۇخىل ۋەقەلەرگە ئورۇن بەرگەن بۇ پانىي ئالەمدىن چىقىپ، يەر - ئاسمان ئارىسىدىكى يەتتە توسۇق①تىن ئۆتۈپ، تۈرلۈك - تۈمەن مۆجىزاتلارنىڭ ئىگىسى بولمىش كۆك تەڭرى بىلەن خاس سۆھبەت قىلىۋاتقاندەك تۇراتتى.

ئارىدىن بىر پەس ئۆتتى. قاغان كۆكتىن چۈشكەندەك، توساتتىن ئۆزىگە كەلدى، قولىنى گەجگىسىدىن ئارتىلدۇرۇپ بارمىقىدىن ئىككى نۆۋەت قاس چىقىرىۋىدى، بىر چۆرە قىز بىر چاغاناي ئېلىپ كېلىپ، قاغانغا قوش قوللاپ ئۇزاتتى.

قاغان چاغانايىنى ئالدى، تويۇپ نەپەس ئېلىۋالغاندىن كېيىن ئۇنى لېۋىگە قويدى، سەل چېكىلىپ پۇۋلىۋىدى، چاغانايدىن شۇنداق بىر كۈي ئېتىلىپ چىقتىكى، پۈتكۈل دىۋان مۇڭغا تولدى.

چاغانايدىن مۇڭ تۆكۈلدى. بۇ مۇڭ دەسلەپ يەر قارىنىدىن ئوخچۇپ چىققان بۇلاق سۈيىدەك شىلدىرلىدى، كېيىن تاش ئاتلاپ ئېقىۋاتقان تېز ئېقىندەك شارقىرىدى، بارا - بارا ئەزىم دەريادەك شاۋقۇن سېلىپ، قاش يالىغان قارا قىيادەك گۈرۈلدىدى، قارا قىيان دەم ئۇلغىيىپ، دەم تارتىلدى، ئاخىر كەڭ دېڭىزغا قۇيۇلدى بولغاي، كۈي ناۋاسى تۈۋەنلەپ، ئاستا - ئاستا يوقالدى.

— بۇ كۈي بولامدىكەن، — قاغان مۇڭلۇق كۈيدىن يۈرەك - باغرى خۇددى يارغۇنچاقتا چۈشكەن داندەك ئېزىلىپ كەتكەن ماتەمدار كىشىلەرگە سوئال قويدى.

بەگبارس كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى:

---

① شامانلارنىڭ ئېتىقادىدا، باش تەڭرى ئۈلگېن كۆكتە تۇرارمىش، ئۇنىڭ ھوزۇرىغا چىقىدىغان يولدا يەتتە توسۇق بارمىش. بۇ يەتتە توسۇق شامانلار تەرىپىدىنلا ئېچىلارمىش.

— بۇ شۇنچىلىك بەلەن كۆي ئىكەنكى ، مەرھۇم قاغان تاغىسىنىڭ سىيماسىنى كۆز ئالدىمىزدا ئايان قىلدى .

— دۇرۇس گەپ بولدى . بۇ بەلەن كۈينى مەرھۇم تاغام تۇدۇن يالۋاچ ئۆزى ئاپىرىدە قىلىپ ، كىچىك چېغىمدىلا ماڭا ئۆگىتىپ قويغان ، ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ نى ـ نى جەڭگاھلارنى كېزىپ چىققان بۇ چاغانايىمۇ ئۇ چوڭ ئاستانىگە كېتەر چاغدا ماڭا يادىكار قىلىپ قالدۇرغانىدى ، — دېدى قاغان ۋە بۇ تەسىرلىك سۆزلەر بىلەن يىغىۋاشتىن ئېسەدىگىلى تۇرغان كېڭەش ئەھلىدىن سورىدى :

— تاغام تۇدۇن قانداق ئادەم ئىدى ؟

— تېپىلغۇسىز بەلەن ئادەم ئىدى .

— شۇنداق ، ئۇ بورۇن بەلەن ئادەم ئىدى ، كېيىن بەلەن ئادەم بولالماي قالدى ، — دېدى قاغان كىمگىدۇر ئاچچىق قىلغاندەك قاتتىق تەلەپپۇزدا .

ئاڭلىغانلار بەئەينى بېشىغا بىر توقماق يېگەندەك چۆچۈپ كېتىشتى ، يېرىم ـ يارتا ئاڭلىغانلار قۇلىقىغا ئىشەنمىگەندەك ، ئاڭلىغانلارغا مۇراجىئەت قىلىشتى .

قاغان ئۇلۇغ ئالىقىنى بىلەن تەختىنىڭ قول قويغۇچىسىغا قاتتىق بىرنى ئۇرۇۋەتتى ، چىرايى بىردىنلا جىددىي تۈس ئالدى ، ئورنىدىن قوزغىلىپ ، ئاۋازىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈردى :

— شۇنداق ، ئادەم ئەۋەتىپ ھەممىنى بىلدىم ، تاغام كېيىنكى كۈنلەردە بەلەن ئادەم بولالماي قالدى . كىم ئۇنى تابغاچلارغا جازانە تارقىتىپ ، ئاجىزلارنى قاقتى ـ سوقتى قىلسۇن دەپتۇ ، كىم ئۇنى ئادەم ئۇرۇپ ، ئادەم خورلىسۇن دەپتۇ ، كىم ئۇنى جىڭۋۇدىكى ئاۋام پۇقرانى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغاننى ئاز دەپ ، بىگۇناھ تابغاچ قىزلىرىنى ساندۇققا سولاپ ئوغرىلاپ كەلسۇن دەپتۇ ، يەنە كىم ئۇنىڭغا قاغانلىققا تەۋە ئات پۇلىنى چۆنتىكىگە سالسۇن دەپتۇ ؟...

باشتا ھەممىڭلارغا سۆز بەرگەنمەن ، ھېلىھەم لەۋزىمدە تۇرۇپ ، يۈزمۇيۈز سۆزلىگەنلەرگە غەزەپ قىلمايمەن . بىلىپ

www.uyghurkitap.com

قىلىڭلار ، قاغانىڭلار تابغاچلارغا شۇنداق دەيدۇكى : «سىلەر تۇدۇن قاتارلىقلارنى ئۆلتۈردۈڭلار ، بىز يەنە سىلەرنى ئۆلتۈرۈپ قانىنى قان بىلەن يۇيساق ئاداۋەت تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتمەمدۇ ؟ بىز ئەمدى سىلەرنى ئۆلتۈرمەيمىز ، قاننى سۇ بىلەن يۇيىمىز ، بۇ ياخشى ئەمەسمۇ ؟ »[1]

21 . نامەلۇم ئۇچىنچى قەبرە

— كۆرۈۋاتامسەن ياغلاقار ئىنىم ، يايلاقلىرىمىز راستتىنلا كەڭ ، راستتىنلا كۆركەم - ھە ، قارىساڭ قارىغۇڭ كېلىدۇ ، قارىساڭ - قارىساڭ كۆزۈڭ تويمايدۇ .

— شۇنداق ئاكا ، تەڭرىنىڭ نەزىرى چۈشكەن ئالامەت بىر يۇرت ئىكەنغۇ بۇ ، مۇشۇنداق كەڭرى يەردە ياشىغان ئادەمنىڭ كۆڭلى - كۆكسىمۇ ئالەمنى سىغدۇرالىغۇدەك كەڭ بولىدىكەن . چۈشىنىۋاتامسىز قۇتلۇق ئاكا ، كۆڭلى - كۆكسى كەڭ دېگەندە مەن تۇنىباغا قاغاننى كۆزدە تۇتىۋاتىمەن . ئۇ زات راستتىنلا قاغانلارغا قاغان بولغۇدەك ئادەمكەن جۇمۇ !

— ماۋۇ تابغاچىنىزە ، ئۆز زۇۋانىڭدا ئەمەس ، بىزچە زۇۋاندا سۆزلەۋاتساڭ يەنە نېمىدەپ گېپىڭنى چۈشىنەلمەيدىكەنمەن ؟ قاغاننىڭ كەڭ قورساقلىقىنى مەن سۆزلەپ بەرمىگەن بولسام ، سەن كىمدىنمۇ ئاڭلار ئىدىڭ - ھە ؟

قۇتلۇق ھېلىقى كۈنى قاغان ئالدىدىن كەيپى چاغ ھالدا قايتىپ كەلگەن ۋە تەقەززا بولۇپ بوسۇغىدا ئۆلتۈرغان كەدىرەگە كۆرۈنۈپ قويۇپلا ئۇدۇل ياغلاقارنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بەرگەنىدى . ئۇلارنىڭ بۇ پارىڭىمۇ دەل ئاشۇ كېڭەش ئۈستىدە كېتىۋاتاتتى .

---

[1] «يېڭى تاڭنامە . ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە »دىكى ئەينى سۆز .

مىلادىيە 784 ـ يىلى توققۇز بۇيرۇق كېڭىشى[1] دىن ئۈچ ئاي ئۆتكەن ، قىش كېتىپ باھار كەلگەن چاغ . قاغاننىڭ كېڭەشتىكى ئاخىرقى قارارىغا بىنائەن ، چابىشلار يېرىدە تۇرۇۋاتقان ئىككى تۇمەن خىل لەشكەرنى ئۆز قولىغا ئېلىش ئۈچۈن يولغا چىققان قۇتلۇق بىلەن ياغلاقار سەپىرىنىڭ ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە قىيپاش كۈنپېتىشقا قاراپ ئاتلىق كېلىۋاتاتتى . قۇتلۇق سەردارلىق ئۇستۇۋىشىنى سېلىپ تاشلاپ ، يولۇچى يالۋاچلاردەك كىيىنىۋالغان . بىللە كېلىۋاتقان ياغلاقار لىڭمۇ تاشلانمىغان تېرە كەمزۇل ۋە گىرۋەكلىك كىگىز قالپاق كىيىۋالغانىدى . قارىماققا ئۇ يالۋاچلارغا سايىدەك ئەگىشىپ يۈرۈيدىغان قورۇقچى چاكارلاردىن ھېچقانچە پەرقلەنمەيتتى .

— ئارتۇقچە ھەشەم ـ دەرەم قىلىشنىڭ نېمە كېرىكى ، — دېگەنىدى قۇتلۇق سەپەر ئالدىدا ، — قورۇقچىمۇ ئالمايمىز ، ياراغىمىزمۇ غانجۇغىغا تېڭىۋېتىمىز ، تاپقاننى يەپ ، توغرا كەلگەن يەردە قونۇپ ئۆز يولىمىزغا كېتىۋېرىمىز...

ئەمدىلەتىن چېچىلىشقا باشلىغان قۇياش شولىسى ھېسابسىز يېڭىلەردەك ئۆچۈپ كېلىپ ، ئۇلارنىڭ كۆزىنى چاقاتتى . بۇنداق يولغا كۆنۈپ كەتكەن قۇتلۇق بولسا ، يېرىم قىسىلغان يۇمىلاق كۆزلىرىنى قۇياشتىن قاچۇرۇپ ، قۇياش ئاستىدا غايەت زور چىراغپايىدەك گىدىيىپ تۇرغان ئېگىز تاغلارغا تىككەنىدى . ياغلاقار كىگىز قالپىقىنىڭ گىرۋىكىنى چۈشۈرۈۋېلىپ چوڭ يورغىدا كېتىۋاتقان ئات ئۈستىدە بەئەينى قىرغا قونغان تاز قارىدەك دىڭگىيىپ ئولتۇراتتى .

ياغلاقار رەسمىي يىگىت بولغان ، سانىۋالغۇدەك شالاڭ ، تەسكەي دۈگدە ئۆسكەن چۆپتەك رەزىل قارا مويلار ئۇنىڭ قۇلاق ئاستىنى ، ئۈستۈن كالپۇكىنى قاراقات سۈركەپ قويغاندەك

---

[1] توققۇز بۇيرۇق كېڭىشى — ئۆز زامانىسىدىكى ئۇيغۇر قاغانلىقىدا ئەڭ ئالىي كېڭەش . بۇنداق كېڭەشكە ئىچبۇيرۇق ۋە چەتبۇيرۇق بولۇپ توققۇز بۇيرۇق (ۋەزىر) قاتنىشاتتى .

قارايتىۋەتكەندى .

— ياغلاقارنى ئۆيلەش كېرەك ، يېتىمنىڭ بېشىنى سىلىغاننىڭ ساۋابى تولا ، — دەيتتى قۇتلۇق كەدىرەگە بەزىدە ياغلاقارغا ئاڭلاتماي تۇرۇپ ، — تابغاچ قىزلىرىغۇ بىزدە تولا گەپ ، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرىمۇ مەرتىۋىلىك ئائىلىنىڭ قىزى ئەمەس . ياخشىسى ، قىچقارسا ئېتى بار ، تۇتسا سېپى بار تابغاچتىن بىرەرسىنى تېپىپ ، ئۇنىڭ قىزىنى ئېلىپ بەرمىسەك نامىمىزغىمۇ مۇناسىپ كەلمەس . ئۇنداق قىزنى نەدىن تاپىمىز ؟ ئەلۋەتتە ، سېپىلنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى تابغاچلار دىيارىدىن تاپقۇلۇق...

قۇتلۇق بىلەن كەدىرە ياغلاقارنىڭ توي ئىشىغا خېلى ئوبدان كۆڭۈل بۆلدى ، كېلىپ - كېتەر يولۇچىلاردىن ئۇنى - بۇنى سۈرۈشتۈردى . بىراق ، چابىشلارنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى تابغاچلار يۇرتى ئوردۇبالىقتىن بەك يىراق بولغىنىدەك ، ئۇلارنىڭ ئارزۇسىمۇ يىراق پېتى قېلىۋەردى .

ھېلىمۇ ياخشى ، توققۇز بۇيرۇق كېڭىشى قۇتلۇققا يەنە يېڭى ئۈمىدلەرنى ئېلىپ كەلدى ، ھەممە ئىشلار ئويلىغىنىدەك يۈرۈشۈپ كەتكەندىن تاشقىرى ، ياغلاقارنى ئوردۇبالىقتا قالدۇرىدىغان ئويىدىن يېنىپ ، ئۇنى يېنىغا ئېلىپ جەنۇب سەپىرىگە بىللە ئاتلاندى . نامدا ئۇنى خۇسۇسىي قوروقچى قىلىۋالغىنى بىلەن ، ئەمەلدە قۇتلۇقنىڭ يەنە بەزى يېڭى ئويلىرىمۇ بار ئىدى .

ئۇلار يايلاق ئاتلاپ ، ئېقىن بويلاپ ئۈچ كۈنچە يول يۈرگەندىن كېيىن ، بىر تاغنى بەلگە قىلىپ جەنۇب تەرەپكە قايرىلدى ۋە تەڭرىقاغان يولىغا چۈشۈۋالدى . مىڭ يىللار مابەينىدە قارامۇرەن ، قورۇلۇن ، سېلىنغا ۋە ئۇرخۇن ۋادىسىدا نامى پۇر كەتكەن قاغانلىق ۋە مەھكىمىلەرنى قۇرۇپ چىققان ھونلار[1]نىڭ ، سىيانپىلار[2]نىڭ ،

---

① ھون تەڭرىقۇتلۇقى — مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 240 - يىلى قۇرۇلۇپ ، مىلادىيە 216 - يىلى ھالاك بولغان ، ئاۋۋال ھازىرقى كۆكخوت شەھىرىگە يېقىن تەڭرىبالىق شەھىرىدە بارگاھ قۇرغان ، كېيىنچە بارگاھىنى ئۇرخۇن دەرياسىنىڭ شەرقىگە يۆتكىگەن .

② سىيانپىلار خانلىقى — مىلادىيە 150 - يىلى قۇرۇلۇپ ، مىلادىيە 235 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ، بۈگۈنكى جاڭجياكۇ ئەتراپىدا بارگاھ قۇرغان .

ئاۋارلار[1] نىڭ ، سىر ـ تاردوشلار[2] نىڭ ، كۆك تۈرك[3] لەرنىڭ ، تاڭ لەشكەرلىرى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ ئاياغ ئاستىدا ئېچىلغان بۇ داغدام يول ئەمدىلىكتە تاشلاندۇق كونا بەلۋاغدەك سوزۇلۇپ ياتاتتى . يول يۈزى قۇرۇق يانتاق ، قۇرۇق قومۇش ۋە ئاق تىكەنلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن . كەڭلىكى 50 قەدەم كەلگۈدەك يول ئىزناسىدا پەقەت يالغۇز ئاياغلىق چىغىرلا ساقلىنىپ قالغانىدى . ئۆتەڭ ـ راباتلارمۇ گۆرىستاندەك چۆلدەرەپ قالغان ، تاملىرى ئۆرۈلۈپ ، ئۆگزىلىرى غەلۋىردەك ئۆتمۈشۈك بولۇپ كەتكەن ، ئەسىرلەردىن بېرىقى قايناق ھاياتتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى ، ئاندا ـ ساندا ئۇچراپ قالىدىغان ھۆل تېزەك ۋە قۇملاقلار بۇ يولدىن ئۆتىدىغان كارۋانلارنىڭ تولىمۇ ئاز ئىكەنلىكىدىن ئۇچۇر بېرەتتى . زامان ـ زامانلاردىن بۇيان ھارۋا ئىزىدىن پەيدا بولغان ئېرىقچە ـ كاتاڭلار شىمال شامىلى ئۇچۇرۇپ كەلگەن قۇم ـ شېغىل بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى . بەزىدە بۇغا ـ بۆكەن ، سۇغۇر ، توشقان دېگەندەك چۆل ھايۋانلىرى ھېيىقماستىن يولنى كېسىپ ئۆتۈشەتتى .

بىر كۈنلۈك ئۇزاق سەپەرنى تۈگەتكەن ھارغىن قۇياش كۈنپېتىش تەرەپكە قىڭغايدى ، كۆپ ئۆتمەي تاغ بېشىنى تەكىيە قىلىپ ئېگىز چوققىلارغا باش قويدى . يول جاپاسى قۇياشنىلا ئەمەس ، بەلكى قۇتلۇقنىمۇ ، سۈيى يوق تۇلۇمدەك بوشاپ كەتكەن ياغلاقارنىمۇ ھارغۇزۇپ ، ئارام ئېلىۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى .

— ئەجەبمۇ ئۇسساپ تۇرىمەنا بۈگۈن ، ئۇرخۇن سۈيىدەك سۈزۈك ، تولا سۈيىدەك مۇزلۇق ئېقىندىن يەنە بىرى ئۇچراپ قالسىچۇ بۇ چۆلدە .

ياغلاقار لىڭ ئات ئۈستىدە ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ ۋايسىۋىدى ،

[1] ئاۋار خانلىقى — مىلادىيە 394 ـ يىلىدىن مىلادىيە 552 ـ يىلىغىچە سەلتەنەت سۈرگەن . ئورخۇن ، توغلا دەريالىرى ئارىسىدا بارگاھ قۇرغان .

[2] سىر ـ تاردوشلار قاغانلىقى — مىلادىيە 628 ـ يىلى قۇرۇلۇپ ، 646 ـ يىلى ھالاك بولغان .

[3] كۆك تۈرك قاغانلىقى — مىلادىيە 535 ـ يىلىدىن مىلادىيە 744 ـ يىلىغىچە داۋام قىلغان ، ئۆتۈكەن تېغى ئەتراپىدا بارگاھ قۇرغان .

دەرھال قۇتلۇقنىڭ ئىتىرازىغا دۇچ كەلدى.

— ئۇ دېگەن كۆك تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى ياغقان يەر تۇرسا، ئۇنداق ئەلۋەك ئىقسىلاردىن يەنە بىرى بولمايدۇ- دە بۇ جاھاندا، — دېدى قۇتلۇق ۋە يىراقلارغا زەن قويۇۋېتىپ بىردىنلا ئىتنى توختاتتى، ئالدى تەرەپنى ئىما قىلىپ تۇرۇپ:

— قارىغىنە، ئاۋۇ كۆجۇم دەرەخلىكنى كۆرۈۋاتامسەن تابغاچ، ئاكاڭنىڭ كۆڭلى تۇيۇپ تۇرىدۇ، شەك يوقكى، ئۇ يەردە ئادەم بار، ئادەم بولمىسا بۇلاق بار، ھېچبولمىسا ئىككىمىزگە بىر كېچە پاناھ بولغۇدەك ماكان بار…

ئۇلار قامچىسىنى پۇلاڭلاتقانچە ئات ئوينىتىپ، كۆرۈنگەن يەرگە بىردەمدىلا يېتىپ كېلىشتى. پايانى يوق باياۋاندا، بەئەينى يانسۇ كۆلى① دىكى يېگانە ئارالدەك ياشىرىپ تۇرغان بۇ ئۆتەڭنى كۆرۈپ باغقا كىرگەندەك خۇشال بولۇشتى.

قارىماققا، غولىغا غۇلاچ يەتمەيدىغان ئون تۇپچە كاداڭ دەرەخ كىمنىڭدۇر يامان كۆزىدىن ھەزەر ئەيلىگەندەك، ئۆتەڭ ئەتراپىنى سېپىل كەبى ئوراپ تۇراتتى. قۇتلۇق توغرا ئىيتقانىدى. يەر تېگىدىن سىزىپ چىققان بۇلاق سۈيى دەرەخلەرنى يالاپ، ئۆي كەينىگە ئۆتۈپ كېتەتتى. ئۆي كەينىدە بولسا، قويۇق قومۇش ۋە كۆكۆش يېكەنلەر چۆل ئاخشىمىنىڭ سەلكىن شامىلىدا لەرزان يەلپۈنەتتى.

ئۆتەڭ ھويلىسىدىكى ئىغىل ئالدىدا ئات باغلايدىغان موما ياغاچ، ئۈچ- تۆتچە كونا ئوقۇر تۇراتتى. قاچانلاردىندۇر ئىشىپ قالغان بىر دۆۋە بېدە كۆچلۈك ئاپتاپتا قاقشالدەك قۇرۇپ، چۆلدە قالغان قۇش سۆڭىكىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى. پىچان توغرايدىغان كونا جادۇ، سامان تاسقايدىغان كونا ئۆتكەمە دېگەندەك ئۆتەڭ بۇيۇملىرى بىر بۇلۇڭدا ئۇخلاپ ياتاتتى. ھويلا تېخى باياتىنلا

---

① يانسۇ كۆلى — ھازىرقى بايقال كۆلىنىڭ ئۇز زامانىسىدىكى نامى. خاكاس ۋە قۇرىقان قەبىلىلىرى مۇشۇ كۆل ئەتراپىدا تىرىكچىلىك قىلاتتى.

www.uyghurkitap.com

سۈپۈرۈلگەن بولسا كېرەك ، ئەينەكتەك تەكشى ۋە پاختىدەك يۇمشاق قۇمسال توپىدا يالاڭ ئاياغ دەسسەلگەن ئادەم ئىزى ئۇچۇق تۇراتتى .

ئۇلار ھويلىغا كىرىپلا ئاتلىرىدىن چۈشۈپ مەقسەتلىك شەپە بەرگەن بولسىمۇ ، بىرەركىممۇ ئۆزىنى كۆرسەتمىدى . قۇتلۇق ھويلىنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئوچاق كۆلۈڭىدا تولۇپ تۇرغان كۈلنى تۇتۇپ بېقىۋىدى ، خېلىلا قىزىق تۇيۇلدى ۋە تۆت تەرەپكە قاراپ تovۋلاشقا باشلىدى :

— ئادەم بارمۇ ؟

— بىز يولۇچى ، بىزگە قونالغۇ كېرەك ، ئادەم بارمۇ بۇ يەردە ؟

— دېدىمغۇ ، بۇ ئۆتەڭدە جەزمەن ئادەم بار ، ئەمما ئۇنىڭ ئېھتىيات قىلىپ يوشۇرۇنۇۋالغىنى ئېنىق . تولا توۋلاپ يۈرمەي ، ئۆز ئىشىمىز بىلەن مەشغۇل بولۇۋېرەيلى ، — دېدى قۇتلۇق ياغلاقارنى ئالدىرىتىپ .

ئىككىيلەن ئاتلىرىنى مومىغا ئېسىپ يۈك - تاقلىرىنى چۈشۈردى . خۇرجۇنلىرىنى ئېچىپ چاقماق تېشى بىلەن تالقان چىقاردى . قۇتلۇق ئوت ياقتى . ياغلاقار سۇ ئەكېلىپ ، سەپەر قازىنىنى ئوچاققا ئاستى . يولغۇن كۆتىكىنىڭ مەستخۇش ھىدى ھويلا ئىچىنى بىر ئالدى .

قازان قايىنىدى ، تالقان چېلىنىدى . ئۇلار سەپەر قازىنىدىكى تالقان ئۇمىچىغا ئەمدىلا قوشۇق تەگكۈزۈۋىدى ، ئوچاق ئالدىدا جۇلدۇر كېيەن بىر ئادەم پەيدا بولدى ، پىسسىڭىدە كۈلۈپ دوستانە سالام بەردى .

ئۆرە تۇرغان بۇ ئادەم ئۇيغۇر تىلىدا راۋان سۆزلەيتتىيۇ ، بىراق يەنىلا چاندۇرۇپ تۇراتتى . «قانداق»نى «كانداك» دەيتتى ، «سىز»نى «سەن» دەيتتى . چاچ - ساقاللىرىنىڭ شالاڭلىقىدىن ، يالاڭ قاپاقلىرىدىن ، ياندىن ئىزمىلىنىدىغان كونا چاپىنى ۋە كىيىۋالغان لاتا كەشىدىن قارىغاندىمۇ ئۇ كىمى يوق تاڭلىقلاردىن

ئىدى . قۇتلۇق بۇ ئۆتەڭدە بۇنداق بىر كىشىنى كۆرۈپ تومۇزدا مۇز ئۇچراتقاندەك ئەجەبلەندى ، ئەدەپ يۈزىسىدىن ئۇنى ئۇماچ ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى .

بوۋايمۇ تۈزۈت قىلمايلا ئولتۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا خۇددى پاندەك قىسىلدى ، ئېرىتىلگەن ئالتۇن سۈيىدەك لىغىرلاپ تۇرغان ساپسېرىق تالقان ئۇمىچىغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن تىكىلدى .

— قارىمامدىغان ما ئىشنى ، قوشۇق ئىككى ، ئادەم ئۈچ ، — دەپ غودۇڭشىدى ياغلاقار قۇتلۇقنىڭ تەكلىپىگە نارازى بولغاندەك دومسىيىپ تۇرۇپ ، — ئەمدى قانداق ئىچكۈلۈك بۇ ئاشنى ؟

ياغلاقارنىڭ بىھۆرمەتلىك يۈراپ تۇرغان گەپلىرىدىن قۇتلۇق سەل خاپا بولدى - دە :

— بولدى ئۇكا ، تولا تارلىق قىلمىساڭچۇ ، بىر قوشۇقتا ئۆزۈڭ ئوڭچە ئىچمۇەر ، مەن ماۋۇ ئاكام بىلەن بىر قوشۇقنى ئىشلىتەي ، شۇنداق قىلساققۇ بولار ؟ — دېدى قولىدىكى قوشۇقنى ياغلاقارغا تۇتقۇزۇۋېتىپ .

تارلىق قىلغىنىدىن ئىزا تارتتىمۇ ياكى ئوتنىڭ تەپتىدىنمۇ ، ياغلاقارنىڭ يۈز - كۆزى خۇددى چوغ چاپلاشقاندەك ئوت ئېلىپ كەتتى . ئۇ بوۋايغا قاراپ ناماقۇل بولغاندەك ھىجىيىپ قويۇپ ، قوشۇقنى ئۇنىڭغا ئۇتتۇندى .

— ئاكا ، قۇتلۇق ئاكام توغرا ئېيتىدۇ ، رىزقىمىز بىر قازاندا ئىكەن ، بىر قوشۇق بىلەن نۆۋەتلىشىپ ئىچەيلى ، — دېۋىدى ، ئاچلىقتىن جۆدەپ كەتكەن بۇ بوۋاي «خىجىل بولما ، ھېچقىسى يوق» دېگەندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ قوشۇقنى قوش قوللاپ تاپشۇرۇۋالدى .

ياغلاقارنىڭ تاماق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ھەييارلارچە ھىجىيىشلىرى بۇ بوۋاينى ئويغا سېلىپ قويدى . بۇس ئۆرلەپ تۇرغان قىزىق ئاشنى ئاغزىغا يېقىن ئاپاردىيۇ ، ئۇنى دەرھاللا ئىچمۇەتمەي ، تومشۇقنى ئۇشلاپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن پۈۋلەۋەردى ، ئۇزۇندىن - ئۇزۇن خىيال سۈردى .

«ئەجەب ئىش ، بۇنداق تاماق چىشلارنى ، يەنە كېلىپ ، ئىككىسى ئۇزۇن ، ئىككىسى قىسقا سېرىق چىشلارنى مەن زادى قەيەردە كۆرگەندىمەن؟ ئوقۇمدىمۇ ياكى چۈشۈمدىمۇ؟...»

«بۇ بوۋاينىڭ يېرىم يۇمۇق كۆزلىرى نېمىدېگەن تونۇشلۇق ـ ھە؟ بىرى ئېگىز ، بىرى پەس كۆتمەك قاشلىرىچۇ تېخى» دېگەن گادىرماچ ئويلار بىرلا ۋاقىتتا ياغلاقارنىمۇ خىيال قاينىمىغا دەم تارتىپ كەتتى .

بوۋاي بىلەن ياغلاقار نۆۋەتلىشىپ ئۇماچ ئىچىشكەچ ، ئۆز پارىڭىغا چۈشۈپ كەتتى . بېرىپ ـ بېرىپ ئۆز تىلىنى تېپىۋېلىشتى . ھايال ئۆتمەي ، قوشۇقنى تاشلاشقا ئۈلگۈرمەيلا چىڭگىلىكتەك چىرمىشىپ ، ئۆز تىلىدا نېمىلەرنىدۇر دەپ ھازا ئاچقاندەك ئۇن سېلىپ يىغلاپ كېتىشلىرى قۇتلۇقنى ھەيرانۇھەس قالدۇردى .

ئۇلار قانغۇچە يىغلاشتى ، ھارغىچە قۇچاقلاشتى . ياغلاقار بىر چاغلاردا ئېسىنى يىغىپ ، كۆزلىرىنى سۇرتۇپ تۇرۇپ كۆلۈمسىرىدى . ھېلىھەم ئۆپكىدەپ تۇرغان بوۋاينى بېشى بىلەن ئىما قىلىپ قۇتلۇقتىن :

— ئاكا ، بۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلەمسىز؟ — دەپ سورىدى ۋە باش چايقاپ تۇرۇپ ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى ، — بىلمەيسىز ، ھەرگىز بىلمەيسىز ، ھەتتا خىيالىڭىزغىمۇ كەلتۈرەلمەيسىز...

— ئۇنىڭ كىملىكىنى مەن ئۆزۈملا ئېيتىپ بەرسەمچۇ؟ — قۇتلۇق سىرلىق كۆز قىسىپ ئەتەي جىم بولۇۋالدى ۋە دېدى ، — بۇ سېنىڭ داداڭ!

— قۇتلۇق ئاكام نېمىدېگەن ئەقىللىق ـ ھە؟ — دېدى ياغلاقار چىن يۈرىكىدىن چىقىرىپ .

— ئۆي ـ جايىمىز سەددىچىننىڭ ئىچىدىكى جەننەتتەك گۈزەل بىر سەھرادا ئىدى ، — دەپ گەپ باشلىدى بوۋاي ئوچاققا قوراي تاشلاپ ئوتنى ئۇلغايتقاچ ، — ئاتا مىراس شايى ـ يىپەكچىلىك ھۈنىرىمىز بار ئىدى . يۇرتداشلار ئۇجمە تىكىپ پىلە باقاتتى ، بىز

پىلە ئېلىپ يىپەك چىقىراتتۇق ، يىپەكلەرنى بوياپ ـ تاراپ شايى ـ دۇردۇن توقۇيتتۇق . دۇردۇنلارنى پۇل قىلىپ ، كۆنىمىزنى كۆن ئــېتەتتۇق . بىراق ، بۇ بالام بەش ياشلارغا كىرگەن يىلى يۇرت بەگلىرى ئۆي ـ ئۆيلەرگە ئالۋان سالدى ، بىر توپ شايى توقۇساق بىر توپىنى ئېلىپ كېتىپ يۇردى ، ئىنساپ قىلسا توپ بېشىغا بىر كۆرىدىنلا ئاشلىق بەردى . بۇنىڭغىمۇ ماقۇل دېدۇق . بەگلەرنىڭ بەرگىنىنى يەپ ، بەرمىگىنىگە قول ئۇزارتمىدۇق .

كــېيىن نېمە بولدى دېمەمسىز ، ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ ، يىللىق ئالۋاننى ئايدا ، ئايلىق ئالۋاننى ھەپتىدە ئالىدىغان بولۇپ قېلىشتى . پۇتتۇرەلمىسەك ئۇرۇپ ـ سوقتى ، ئۆي بېشىغا بىردىن بــەگ قــويــدى . مىش ـ مىش گەپلەرگە قارىغاندا ، پادىشاھىمىز كىملەردىندۇر ئات سېتىۋالىدىكەن ، ئات پۇلىغا شايى ـ دۇردۇن تۆلەپ تۇرىدىكەن . ئوغلىمىز توققۇز ياشقا كىرگەن يىلى يۇرتىمىزدا ئاپەت بولدى ، تۆت كېچە ـ كۈندۈز بوران چىقىپ بىر كېچە ـ كۈندۈز توپا ياغدى . ئۈجمىلەر سارغايدى ، پىلە قۇرتلىرى ئۆلۈپ تۈگىدى . ئۈجمە بولمىسا پىلە قۇرتى نەدە بولسۇن ، پىلە بولمىسا يىپەكنى نېمىدىن چىقىرىمىز ، يىپەك بولمىسا شايى ـ دۇردۇننى نېمە بىلەن توقۇيمىز دەيسىز . باغرى تاش بەگ ـ بەچچىلەر بۇنى كــۆرۈپ كۆرمەسكە سالدى ، بىلىپ تۇرۇپ بىلمەس بولۇۋالدى ، دۇردۇن ئالۋىنىنى قاتلاپ ئېلىشقا ، بەش يىللىق ئالۋاننى ئالدىن تاپشۇرۇشقا پەرمان چۈشۈردى . ئاڭلىساق ، بۇ تېخى پادىشاھنىڭ پەرمانى ئىكەن .

شۇ پەرمان بىلەن ھاياتلىق يولىمىز كېسىلدى ، ياشاشتىنمۇ ئۈمىد قالمىدى . شۇنداق قىلىپ ، يۇرت چوڭلىرى خۇپىيانە باش قوشۇشتۇق ۋە سەددىچىنىنىڭ تېشىغا قېچىپ ، بوز يەر ئېچىپ كۈن ئــالــماقــچــا ۋەدىلەشتۇق . بالىلارنى يېتىلەپ ، چوڭلارنى يۆلەپ دېگۈدەك ، بىر كېچىدىلا يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتتۇق .

كــىــم بــىــلــسۇن ، سېپىل تېشىدىمۇ بىزدەكلەرگە ئامانلىق بولمىدى ، مىڭلاپ لەشكەر كەينىمىزدىن قوغلاپ كېلىشتى . بىز

قورقتۇق ، قورققاندىمۇ شۇنداق قورقتۇقكى ، تۆت تەرەپكە پېتىراپ كېتىشتۇق .

تۇتالىغىنىنى تۇتۇپ ، بۇلىيالىغىنىنى بۇلاپ ، لەشكەرلەرمۇ كېتىپ قالدى . بوران توختاپ ، ھاۋا سۈزۈلدى . قارىغۇدەك بولسام مۇنۇ ئوغلۇم يېنىمدا يوق ، يىغلاپ باقتىم ، توۋلاپ باقتىم ، قۇملارنى قازدىم ، دۆڭلەرنى ئاختۇردۇم ، ساراڭدەك مېڭىۋېرىپ خېلى كۈنلەردىن كېيىن مۇشۇ ئۆتەڭگە يېقىن بىر يەرگە كېلىپ قالدىم .

— دادا ، شۇنچە يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردە بىر تەرزدە تۇرۇۋەردىڭمۇ ، — دەپ سورىدى ، دادىسىنىڭ كەچۈرمىشىدىن كۆزىگە ياش ئالغان ياغلاقار .

— ئالدىراپ كەتمە ئوغلۇم ، تېخى ئۇزۇن ، سىلەرگە ھەممىنى سۆزلەپ بېرىمەن ، — دېدى بوۋاي بىر يۇتۇم سۇ ئوتلاپ گېلىنى نەمدىۋالغاندىن كېيىن گېپىنى ئۇلىدى ، — بىر چاغلاردا كۆزۈمنى ئاچسام بىر ناتونۇش كىشىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپتىمەن ، قىياپىتىمۇ باشقىچىرەك ، قارىسام ، 60 لەردىن ھالقىپ قالغان ، ئاق ساقاللىق مەيدىسىدە يەلپۈنۈپ تۇرىدىغان بۇ كىشى ئاغزىمغا سۇ تېمىتىپ ئولتۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ سۆيىدە نېمە خاسىيەت بار ، بۇنى بىلمىدىم ، بىراق بۇ ئۆتەڭگە ئېلىپ كېلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا سەللىمازا ساقىيىپ قالدىم . ئاڭلىسام ئۇ كىشى ئوۋ ئىزدەپ يۈرۈپ بىر دۆڭنىڭ كەينىدىن مېنى تېپىۋالغانىكەن .

يۈرىكىمدىكى گەپنى قىلسام ، ئۇ كىشىدەك مېھرىبان ، ئۇ كىشىدەك كۆيۈمچان ئادەمنى ئەل ئۆمرۈمدە كۆرۈپ باقمىغانىكەنمەن . باشتا تىل ئۇقۇشالماي مەقسىتىمىزنى ئىما - ئىشارەت بىلەنلا ئۇقتۇرۇشتۇق ، كېيىنچە ، ئۇنىڭ تىلىنى مەن ، مېنىڭ تىلىمنى ئۇ ئانچە - مۇنچە ئۇقالايدىغان بولدۇق . ئۇ قوۋم ، بۇ قوۋم دەيدىكەنمىزيۇ ، ئىنسان يۈرىكى ئوخشاشلا گۆشتىن پۈتكەن بولىدىكەن . ئادەملەر ئارىسىدا ئادىمىيلىك بولسىلا ، تىل دېگەننىڭمۇ كارى چاغلىق بىر نېمىكەن . ئۇ كەچۈرمىشلىرىمنى

ئاڭلىغاندىن كېيىن : «بارارغا يېرىك يوقكەن ، قېرىنداشلىرىڭدىنمۇ ، يۇرتۇڭدىنمۇ ئايرىلىپسەن ، خالىساڭ مۇشۇ يەردە تۇر ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە بىللە خىزمەت قىلىلى ، تاپقاننى تەڭ يەيلى ، هاجەتمەنلەرگە خىزمەت قىلساق تەڭرىمىز ساڭىمۇ ، ماڭىمۇ ئاسماندىن جاي بېرىدۇ» دېۋىدى ، ئۇنىڭ گېپىنى خوپ كۆردۈم ، بۇ يەردە تۇرۇپ قالدىم .

ئۇ چاغلارنى قانداق چاغلار دېمەمسىلەر ، بۇ يولدىن هەر كۈندە 10 تۆگىلىك ، 100 تۆگىلىك چوڭ كارۋانلار ، هەر ئىقلىمدىن يېتىپ كەلگەن يالۋاچ ، سەيياهلار ، كاسىپ ـ هۆپىگەرلەر ۋە راهىب ـ باخشىلار ئۆتۈپ تۇراتتى ، قاغانلارمۇ قەرەلىدە ئاشلىق بېرەتتى ، هال ـ كۈنىمىزمۇ پاراۋان ئىدى .

بىراق ، بەش يىلدىن بۇيان جاهان ئۆزگەردى ، يول چۆلدەرەپ ، كۈنگە ئون ئادەممۇ ئۆتمەس بولۇپ قالدى . قاغانلارمۇ بىزنى ئۇنتۇدى ، هالىمىز كۈندىن ـ كۈنگە خارابلاشتى . تەڭرىگە شۈكۈر ، هەمراهىمنىڭ قاپقان قويۇپ ئۇنى ـ بۇنى تۇتىدىغان هۈنىرى بار ئىكەن ، تاپساق يېدۇق ، تاپالمىساق ، ئوت ـ چۆپ بىلەن كۈن ئۆتكۈزدۇق .

مەن ئۇنىڭغا «نەگە دېسەڭ شۇ يەرگە كېتەيلى ، سېنىڭ تەڭرىڭ بىزنى بىر يولغا سالار» دېدىم ، ئۇ «كىندىك قېنىم مۇشۇ يەرگە تۆكۈلگەن ، دادامىمۇ ، بوۋامىمۇ ، بوۋامنىڭ بوۋىسىمۇ مۇشۇ ئۆتەڭدە تۇرۇپ ئەل خىزمىتىدە بولغانىكەن ، كەتمەيلى ، كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ ، ئىشەنگىنكى ، بۇ يول يەنە ئاۋاتلىشىدۇ ، كارۋانلار بۇ ئۆتەڭگە ، سەن بىلەن ماڭا موهتاج بولىدۇ» دەپ ماڭا يېلىندى .

بوۋاي دەرەخلەر ئارىسىدا بىر پارچە بوشلۇقتا قارىۋېلىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى :

— هەمراهىم 70 لەرگە بېرىپ قالغان ئادەم ئىدى . بىر كۈنى ئۇ ئەتىگەندە «قاپقان قويىمەن» دەپ چىقىپ كېتىپ زادى قايتىپ كەلمىدى ، يۈرىكىم بىر پېشكەللىكنى سېزىپ تۇرغاچ ، ئىز قوغلىشىپ چۆلگە باردىم . قارىسام ، ئۇ مەن ياتقان هېلىقى دۆڭ

www.uyghurkitap.com

يېنىمدا يىقىلىپ قاپتۇ . چېكە تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىۋىدىم ، تىنىقى بارلىقى مەلۇم بولدى ، ئۆتەڭگە ئېلىپ كەلدىم . ئۇ ماڭا لەۋلىرىنى بەك تەسلىكتە مىدىرلىتىپ «يول دېگەن ئۆتەڭ بىلەن يول ، ئۆتەڭ دېگەن ئادەم بىلەن ئۆتەڭ ، ئوبدان ھەمراھىم ، ساۋابلىق ئىزدىسەڭ بۇ يەردىن كەتمە ، ئۆتەڭ خاراب بولمىسۇن ، بۇلاق قۇرىمىسۇن» دېيۈدى ، كۆزۈمدىن تارام ـ تارام ياش قۇيۇلدى .

ئۇ ھەمراھىم شۇ كېچىسىلا قازا قىلدى ، ۋەسىيىتى بويىچە ئاۋۇ دەرەخلەرنىڭ كەينىدىكى دۆڭ باغرىغا دەپنە قىلدىم ، دېگىنىنى يادىمدا ساقلاپ ، تەڭرىقاغان يولىنىڭ راۋان بولۇشىنى ، ئۆتەڭنىڭ يەنە بىر قېتىم ئاۋاتلىشىپ كېتىشىنى كۈتۈپ ياشاۋاتىمەن...

بىر كېچە ئەنە شۇنداق ئۆتۈپ كەتتى . تۈن سوزۇلۇپ ، تاڭ ئاتتى . ئۆتەڭ ئەتراپىدىكى باراقسان دەرەخلەرگە ئۇۋا سالغان چۆل قۇشلىرى يېڭى تاڭنى يېڭى غەزەللىرى بىلەن كۈتۈۋالدى . بۇ قۇشلار ئۆز سايرىشىدا ئۆزى تونۇيدىغان ، ياق ئۆزىلا ئەمەس بەلكى ئۆز دادىسى ، بوۋىسى ، ئۇلۇغ بوۋىسى تونۇيدىغان ئاشۇ ئاقساقال بوۋاينىڭ «كۈتۈڭلار ، تەڭرىقاغان يولى ئاخىر بىر كۈن ئاۋات بولىدۇ» دېگەن سۆزىنى تەكرارلىغاندەك قىلاتتى .

قۇتلۇق كۈن بىلەن تەڭ تۇرۇپ ، مۇزدەك سوغۇق بۇلاق سۈيىدە يۈز ـ كۆزىنى يۇيۇۋالدى ۋە ئىبادەتنى يالغۇز تاماملاپ ، دەرەخلەر كەينىدىكى ھېلىقى دۆڭ باغرىغا يېتىپ كەلدى . ئۇ ياغلاقار بىلەن ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بۇ يەرگە ئۆزىدىن بۇرۇنراق كېلىۋالغىنىنى ، ئەتىگەنلىك ئىبادەتنى قەبرە ئىگىسى بىلەن بىللە تۇرۇپ تامام ئەتكىنىنى كۆردى . ئۇ ياغلاقارغا قاراپ دېدى :

— ياغلاقار ئۇكام ، داداڭنىڭ يېنىدا كۆپرەك تۇرۇپ قانغۇچە مۇڭدىشىۋالغىن ، ئۇ سېنى چوڭ ئاستانىگە بارىدىغان بىرەر كارۋان ياكى بىرەر سەيياھقا قوشۇپ قويسۇن ، ئىككى يولغا ئايرىلىدىغان ۋاقتىمىز مۇ بولۇپ قالغاندى...

ياغلاقار قۇتلۇقنىڭ سۆزىگە كۆنمىگەندەك ئەمەس ئىدى :

— لەشكەرگاھقا ئالدىرايدىغانلىقىڭىزنى ئوبدان بىلىمەن ،

سىزنى يالغۇز يولغا سېلىپ قويۇشقا كۆڭلۈم قانداق ئۇنايدۇ ئاكا، بۇنىڭغا داداممۇ ماقۇل بولمايدۇ تايىنلىق، سىزنى چاپىش يېرىگە يەتكۈزۈپ قويغاندىن كېيىن ئاندىن يول ئايرىپ ئاستانە تەرەپكە ماڭاي، — دېدى ئۇ ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزى بىلەن.

— شۇنداق بولسۇن، — دېدى بوۋاي قۇتلۇقنىڭ قولىنى مەهكەم سىقىپ، — ئوغلۇم ماڭا ھەممىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ ماڭا ئەمەس، سىزگە كۆپرەك خىزمەت قىلىشى كېرەك، ھايات بولساقلا ھامانەم بىر كۈنى مۇڭدىشىۋالىدىغان گەپ ئىكەنغۇ ئاخىر.

— مەندىن غەم قىلماڭلار، بۇنداق يوللاردا كۆپ يۈرگەنمەن، ياغلاقار مېنى ئاپىرىپ قويىمەن دەپ يولدىن قالمىسۇن، ئۇنىڭ ئىشى مېنىڭ ئىشىمدىنمۇ مۇھىمراق، تەڭرىم ئۇنىڭغا ئاق يول ئاتا قىلسۇن...

كىچىككىنە تالاش ـ تارتىشتىن كېيىن، گەپ بىر يەردە توختىدى. ياغلاقار كارۋان ساقلاپ دادىسىنىڭ يېنىدا قالدى. قۇتلۇق يولغا چىقتى، يېرىم كۈندىن كېيىن، ئۇ بىر تەرىپى ئۇپۇققا تۇتاشقان، بىر تەرىپى تاغقا باش قويغان كونا يولدا يالغۇز كېتىپ باراتتى. قۇتلۇق نە «چۇ» دېيىشنىمۇ، نە قامچا سىلكىپ ھەيۋە قىلىشنىمۇ يادىدىن چىقىرىپ، ياغلاقارنىڭ جەدە ئېتىنى ئۆز ھالىغا قويۇپ بەرگەنىدى. كەينى تەرىپىدىن ئۇرچۇقتەك چۆرگىلەپ بېسىپ كەلگەن سېرىق قۇيۇن بىر پىرقىراپلا باش ئۇستىدىن ئاتلاپ ئۆتكەندە، ئات دەماللىققا چۆچۈپ كېتەتتى. ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، قامچىسىنى پات ـ پات سىلكىپ قوياتتى، كۆپ ئۆتمەيلا جانىۋارمۇ ئۆز مېڭىشىغا قايتىپ كېلەتتى. بىراق، قۇتلۇقنىڭ كالا سىڭگىرىدەك كۈچلۈك پەيلىرى، مۇشتەك ـ مۇشتەك ساغلام مۇسكۇللىرى نېمىشقىدۇر بوشاپ كەتكەندەك قىلاتتى، مۇرىلىرى چۈشۈپ، بېشىمۇ ئاتنىڭ ئاياغ رىتىمىغا ماس ھالدا ئىرغاڭلايتتى. يەتتە يىل يېتىم يۈرگەن ياغلاقارنىڭ بىمەزگىل يوقاپ كەتكەن دادىسى بىلەن تاسادىپەن ئۇچرىشىپ قېلىشى ئۇنى زىيادە ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەندەك قىلاتتى. شۇ ھاياجاندا تاشقى

سەزگۈسىنىڭ دەرۋازىسىنى تامامەن ئېتىپ تاشلاپ، ئىچكى دۇنياسىنىڭ پىنھان دوقمۇشلىرىدا ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆھبەت قۇرماقتا ئىدى.

قۇتلۇقنىڭ ئەستىلىك قەلئەسىنىڭ جىمى دەرۋازىسى دادىسىغا قاراپ يوغان ئېچىلغانىدى. بۇ ئىشىكتىن يالغۇز دادىسىلا ئەمەس، كۈلۈپ تۇرغان ئانىسىمۇ، كۆزى يۇمۇق ئاكىسىمۇ كىرىپ كېلەتتى. ئۇ ئۇلارنىڭ ھوردالغان تاش ئەينەكتەك غۇۋالىشىپ قالغان تەۋرروك سىيماسىنى بىر - بىرلەپ كۆرگۈسى، ئۇلارنى ئۈچ پارچە تەسۋىرگە ئايلاندۇرۇپ، يۈرىكىگە ئۆچمەس قىلىپ ئويۇۋالغۇسى كېلەتتى. لېكىن، ئۇ ئۇنداق قىلالمايتتى، ئۈچ مەرھۇم سىيما، ياق، ئىككى مەرھۇم سىيما (ئۇ دادىسىنى ھېلىمۇ ھايات دەپ ئىشىنەتتى) ئۇيۇلتاشتەك ئۇيۇپ كېتىشكەن ئىدىكى، ئۇلارنى ئاجرىتىپ بولمايتتى، بىرىنىڭ سىيماسىدا يەنە بىرى مەۋجۇت ئىدى، بىرىنىڭ سىيماسىدا قالغانلىرى جىلۋە قىلاتتى. باغرى سۇنۇق قۇتلۇقنىڭ قەلبىدە ئۇلار بىر تەن ۋە بىر جان تەرىقىسىدە ياشاپ يۈرەتتى.

«ئاھ، ئاشۇ ئاسماندا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەنمۇ بولسام، بىللە يۈرۈپ، بىللە كۈلسەم - ھە، مەن نېمىدەپ ئۇلاردىن تۆۋەندە، جاپاسى بار، ۋاپاسى يوق يەر يۈزىدە ياشاپ يۈرىمەن؟ ئۇلارچۇ، ئۇلار تەڭرىنىڭ قېشىدا، نە غېمى يوق، نە تەشۋىشى يوق. ئۇ نېمىدېگەن تاكامۇل دۇنيا، نېمىدېگەن تاكامۇل ھايات؟...»

قۇتلۇق چويۇندەك ئېغىرلاپ، قوم تىققاندەك چىڭقىلىپ كەتكەن بېشىنى تەستە كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارايتتى، كۆزى يەتكەنلىكى يەرگە نەزەر ئاغدۇرۇپ، تونۇش چىرايلارنى ئىزدەيتتى. بىراق، ئاسماندىمۇ شۇنداق ئىدى، ئانىسىنىڭ كۆزىدە دادىسىنىڭ چىرايى غىل - پال قىلىپ كۆرۈنۈپ قالاتتى، ئاكىسىمۇ ئاشۇ كۆزلەرنىڭ چوڭقۇر يېرىدە كۆزىنى مەھكەم يۇمۇپ، سوزۇلۇپ ياتاتتى...

قۇتلۇق ئىختىيارسىز باش چايقايتتى، ئۆتۈپ كەتكەن 20 يىل

www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭغا ئۇزاق ئۆتمۇشتەك تۇيۇلاتتى . 20 يىلنىڭ ئۇ تەرىپىدە چاڭ باسقان غۇۋا سۇرەتلەرلا جىلۋە قىلاتتى ، تىرىك جاندىن — دادىسىدىن قىلچە ئەسەر يوق ئىدى .

«تۇۋا ، مانا ئەمدى نېمىلەرنى كۆرۈۋاتىمەن ، مەن ئەرشتىمۇ يا يەر يۈزىدىمۇ ؟ ئۇخلاپ چۈش كۆرۈۋاتامدىمەن ياكى ئويغاق تۇرۇپمۇ ؟… »

قۇتلۇق تىزگىن تارتماستىلا توختىۋالغان ئات ئۇستىدە تۇرۇپ توۋلاپ تاشلىدى ، ئۆز ئاۋازى ئۆزىگە ئاڭلاندى . ئۇ ئۆز ئاۋازىنى تونۇيتتى ، ئاۋازىدىنلا ئەمەس ، تونۇش تاغدىن يېنىپ كەلگەن يانغۇنىمۇ تونۇيتتى . ئۇ كىچىك چېغىدا ، بارماقلىرىنى قولىقىغا تىقىۋېلىپ ، مانا مۇشۇنداق توۋلاپ ئوينايتتى . بىر ئاۋاز ئىككى بولاتتى . ئىككى ئاۋاز تۆت بولاتتى . بۇ ئويۇن ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈللۈك ئەرمەك ئىدى .

— دادا… ئانا… ئاكا… سىلەر نەدە ؟

تونۇش تاغدىن يەنە ئوخشاشلا يانغۇ كەلدى :

— دادا… ئانا… ئاكا… سىلەر نەدە ؟

قۇتلۇق يانغۇنى بېسىپ چۈشكۈدەك قاتتىق نەرە تارتىپ ، يانغۇغا جاۋاب بەردى :

— دادا… ئانا… ئاكا… مەن ماۋۇ يەردە ، قۇتلۇق سىلەرنى يوقلاپ كەلدى…

قۇتلۇق تونۇش تاغدىن يانغۇ كەلگۈچە تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى . ئۇ كۆكۈيۈن بىلەن توختىماي ھەپىلىشىۋاتقان يۈگلۈق ئېتىنىڭ بوينىغا مەھكەم گىرە سالدى ، ئۇنىڭ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىگە ، ئاق قاشقىلىق پېشانىسىگە يېنىش - يېنىشلاپ سۆيۈپ قويدى .

چۈنكى ، قۇتلۇق خىيال بىلەن بەند بولۇۋاتقاندا مۇشۇ ئات ، دەل مۇشۇ ئەقىللىق ئات ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغان ، ئۇنى باغرى تۆشۈك تونۇش تاغقا ، خوشلاشقىنىغا 20 يىل بولغان دۆڭ باغرىغا ئېلىپ كەلگەنىدى .

قۇتلۇق تۆت پۇتلۇق بولۇپ يۇگۇرگىنىچە پاكار دۆڭ ئۇستىگە چىقىپ كەلدى . ئۇ دۆڭدە تۇرۇپ تونۇش تاغنىڭ ئۆڭكۈرلىرىگە، ئۆيى جايلاشقان ئېقىن بويىغا ، سۆيۈملۈك قارا داشقالللارغا بىرمۇبىر نەزەر سالدى . ھەممە نەرسە ئۆزگەرگەن ، ئۆز رەڭگىنى يوقاتقان، ئېقىنلار قۇرۇپ ، دەرەخلەر چالداپ كەتكەنىدى . پەقەت يېقىنلا بىر يەردە ، ئانىسىنى ئۆز قولى بىلەن دەپنە قىلغان ئىككى تۈپ دەرەخ ئارىسىدا خېلى ئېگىز ئۈچ دۆۋە تاش چوقچىيىپ تۇراتتى . ئۇ بىلەتتى ، ئۈچ دۆۋە تاش ئۈچ قەبرىگە نىشانە ، يەنە كېلىپ بۇ قەبرىلەر كىملەر تەرىپىدىندۇر تۈجۈپىلەپ ياساپ چىقىلغانىدى . «ئىككى قەبرە نېمىدەپ ئۈچ بولۇپ قالدۇ؟ ئۈچىنچى قەبرە ئەجەبا ئۆزى ئۈچۈن ، ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولغان قۇتلۇق ئۈچۈن ياسالغانمۇ؟»

قۇتلۇق بالا چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش ، قەبرە يېنىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى ، جەينەكلىرىنى تىزىغا قويۇپ ، چوڭ ـ چوڭ مۇشتۇملىرى بىلەن ئېڭىكىنى يۆلىدى ، كۆز ئالدىدىكى بۇ ئاجايىباتلاردىن پەقەت بىرلا يەكۈنگە ئېرىشەلىدى .

«دادام ھايات... دادام بۇ دۇنيادا ھايات ياشاۋاتىدۇ...»

قۇتلۇق شۇنداق ئويلىدىيۇ ، تۇيغۇسىغا تەڭ دېگۈدەك كىرىپ كەلگەن يەنە بىر سوئالغا ، يەنى «دادام ھايات ئىكەنۇ ، ئۇ قەيەردە؟» دېگەن سوئالغا زادىلا جاۋاب تاپالمىدى .

22 . خەتەرلىك قىلتاق

ھەر يىلى ئەتىياز ئۆزاپ ، ياز مەۋسۇمى چىراي ئاچقان تۇنجى ئايلارنى ئاقجاڭگالنىڭ ئەڭ ئوبدان مەزگىلى دېيىشكە بولىدۇ . بۇ ئايلاردا ، داستىخىنى تار قارا قىشتا جېنىدىن جاق تويۇپ ، ئەتىياز تۇۋشى بىلەن تەڭلا ئىنىدىن چىققان ، بەرىكىتى كەڭ ياز كۈنلىرىگە زارىقىش ئىلكىدە ئۇلاشقان ياۋا ھايۋانلار تۇشمۇتۇشتا ئويناپ

يۇرىدۇ ، شوخلۇقى تۇتۇپ پۇراپ يۇرۇپ جورا ئىزدەشكە باشلايدۇ . مىڭ يىللىق توغراقلار ئارىسىدا بۆكەن كۆرۈنىدۇ ، يۇلغۇنلۇق دۆڭ باغرىدا بۇغا ـ مارال ئوتلايدۇ ، قىلىن قومۇشلۇق كۆل رەڭ توشقانلارغا ماكان بېرىدۇ . نەپسى يامان ياۋا توڭگۇزلار خورەك تارتقاندەك خورتۇلدىشىپ ، شەمشەردەك ئۆتكۈر چىشلىرى بىلەن ئۇدۇل كەلگەننى تىلغايدۇ . قىرى چالدەك مۇكچەيگەن دۇمچەك دەرەخ ئۈستىدە مولۇنلار مۇگدەپ ياتىدۇ . چەكسىز كەتكەن سازلىقلاردا ياۋا ئۆردەك غاقىلدايدۇ . نەلەردىدۇر ياۋا توخۇ قاقاقلايدۇ . تۇرلۇك قۇشلار پەرۋاز قىلىدۇ ، ياۋا كەپتەر موللاق ئاتىدۇ ، ئاق بۇلۇتتەك ئاق قۇلار ، قايچىسىمان سەپ تۈزۈشكەن تۇرنىلار كۆكنى بىزەيدۇ…

قۇياش قىيامىدىن يانغان ، ئەمما ، قىسمىتىگە تەن بەرمەي ، مۇئەللەقتە ئوچاق كەبى ئوت پۈركۈپ تۇرغان چاغ . بۇ يەرگە ئۇلۇغ ئاش ۋاقتى بىلەن يېتىپ كەلگەن بەگبارس ۋە تاراس تېكىن خاس چېدىرىدا غىزالانغاچ ، چىڭقى چۈشنىڭ كۆيدۈرگۈچ ئاپتىپىدىن پاناھلاندى ۋە قارچىغىلىرىنى بىلەكلىرىگە قوندۇرۇۋېلىپ ، ئوقيالىرىنى دۈمبىسىگە ئېسىپ ، ئۇزەڭگىگە ئاياغ قويۇشتى . 300چە لەشكەرنى كەينىگە سېلىپ ، چاتقاللىق دۆڭدىن ھالقىپ ئۆتكەندىن كېيىن ، قىلىن ئورمانلىقنىڭ بىر چېتىگە يېتىپ كېلىشتى . يېڭى ئۇزۇن كالتە كەمزۇل ، تاغاردەك كەڭ چەكمەن ئىشتان ، قونچى تىزىغا كېلىدىغان كۆن ئۆتۈك كىيىپ ، بەئەينى چەبدەس ئوۋچىلاردەك ياسىنىۋالغان بەگبارس لەشكەرلەرگە ئات ئۈستىدە تۇرۇپلا بۇيرۇق قىلدى :

— ئىشقارا يۈزباشى كۈنچىقىشقا ، ئېلبوغا يۈزباشى كۈنپېتىشقا ، بەدروز يۈزباشى تۆۋەن تەرەپكە قاراپ 2000 قەدەم يۈگۈرۈڭلار ـ دە ، تەبىلباز[1] ئاۋازى بىلەن تەڭ كەينىڭلارغا

---

[1] تەبىلباز — بىر خىل دۇمباق ، جەڭدە ۋە ئوۋدا ئىشلىتىلىدۇ . ئوۋدا كۆندۈرۈلگەن قارچىغا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان تەبىلباز «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا «تەبىلجاڭ» دېيىلگەن .

بۇرۇلۇپ ، قەدەممۇقەدەم قىستاپ كېلىۋاتقان، كىمىكى توشقان چاغلىق بىر ئولجىنى قاچۇرۇپ قويسا جازاسى نەق ، كەچۈرۈمى يوق، دەپ تەلەپ قويۇۋاتقاندەك، — دېدى لەشكەرلەرگە قورقاق سېلىپ .

قورشاۋچى لەشكەرلەر سۇ يۈزىدىكى ھالقىسىمان دولقۇنلاردەك ئەتراپقا يۆزلىنىپ ، بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇشتى . ئۇزايىدىن مەمەدانلىق چىقىپ تۇرغان بەگبارىس ئاغزىغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغان تاراسقا دېدى :

— يابغۇ كۈيئوغلۇم ، سەمىڭىزگە سېلىپ قوياي ، كاماندازلىقتا كامالەتكە يەتمەي تۇرۇپ قابىل سەردار بولغىلى بولمايدۇ . دۈشمىنىگە قاقشاتقۇچ سوققا بېرىش ، گېزى كەلگەندە ئۆزىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن كاماندازلىق ماھارىتىدىن ئوبدانراق ماھارەت يوقتۇر ، كاماندازلىق كامالىتى كۆپ ھاللاردا ئوۋدا يېتىلىدۇ . شۇڭا ، بۇ جاڭگالنى بىر جەڭگاھ دەپ بىلىڭ ، ھەربىر ئوۋنى دۈشمەن دەپ ھېسابلاڭ . قېنى ئەمسە ، باشلىۋەتتۇق !

— بىر… ئىككى… ئۈچ…

يېشى توختالغان تەبلبازچى ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ 2000 غىچە ساناپ چىقتى ـ دە ، زوڭ ئولتۇرۇپ چاترىقىغا قىستۇرۇۋالغان چويۇن تەبلبازغا قىرما كالتەك بىلەن بىرنەچچىنى ئۇردى .

— قېنى ، كەتتۇق ، — دېدى ، بەگبارىس يانى قولىغا ئېلىپ ، چوڭ دۈشمەنگە دۈچ كەلگەن لەشكەر قىياپىتىدە تەق بولۇپ تۇرغان تاراس تېكىنگە قاراپ . ئۇ ، بۇرۇنلىرىنى كېرىپ ، توختىماي چاپچىۋاتقان ئېتىنى ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى ، بىر تالاي قورۇقچىنىڭ قورشاۋىدا بوك ئورمانىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى…

بىر ئاي بۇرۇنقى توققۇز بۇيرۇق كېڭىشى تۈمەنباشى بەگبارىسنىڭ ئارزۇ ـ خىياللىرىنى خۇددى كۈچلۈك شامالغا دۈچ كەلگەن مامكاپ گۈلىدەك توزۇتۇۋەتتى . بەزى كۆشەندىلىرىنىڭ ئاڭلىتىپ ، ئاڭلاتماي تۇرۇپ قىلىپ يۈرگەن گېپى بويىچە ئېيتقاندا ، قاغان بىر پەشۋا بىلەنلا ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇپ ،

تاۋۇزنى قولتۇقىدىن چۇشۇردى ، مەرھۇم دادىسى بىلەن قىلىشقان خىيالىي سۆھبەتلىرى ئارقىسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ھىيلە ـ تەدبىرلىرىنىڭ سوغا چىلىشىشى ، بولۇپمۇ 200 قورىقان ئىتىنىڭ باھاسى بىلەن تەڭ تورغۇدەك مال ـ مۈلۈكىنىڭ تاراس تىكىنىگە بىكاردىن ـ بىكار تاشلاپ بېرىلگىنى ، تاراسىنىڭ لەشكەر تۇتۇش تەلىپىنىڭ ئىجازەتسىز قالدۇرۇلغىنى ئۇنى ئون كۈن جوۋازغا قاتقاندەك ھالىدىن كەتكۈزۈۋەتتى .

«قاغان نىمە ئۇچۇن ئويلىمىغان يەردىن چىقىپ جىنۋۇدىكى قەتلىئامنىڭ سەۋەبىنى ئۆز تاغىسىنىڭ گەدىنىگە يۈكلەيدۇ؟ قاتىلدىن خۇن تەلەپ قىلمىغاننى ئاز دەپ ، يەنە نىمە ئۇچۇن تابغاچلارنىڭ پايدىسىغا گەپ قىلىدۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى قوتىلۇقنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى بولماي نىمە؟ ئۇنىڭ قاغاننىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇش بەدىلىگە چابىشلار يېرىدىكى نەچچە ئون مىڭ لەشكەرنىڭ سەردارلىق ھوقۇقىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغىنى بۇنى دەلىللەپ تۇرامدۇ؟...»

بەگبارىس بىر ئۇۋا ھەرە كىرىۋالغاندەك غوڭۇلداۋاتقان كاللىسىنى مەھكەم قۇچاقلاپ ، ھەر خىل قىياسلارنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى . قىياسلاردىن تۇغۇلغان دەھشەتلىك ھۆكۈملەر ھوش ـ كاللىسىنى پايخان قىلىپ ، ئۇنى بۇرنىدىن يېتىلگەنچە يېتىلەپ ئۆچ ـ ئاداۋەت كوچىسىغا باشلاپ كىردى .

بەگبارىس بىردىنبىر بۇرادىرى تونباغانى خېلى ئوبدان چۈشىنەتتى . بىراق ، بۆشۈكىدىنلا قىلىچ كۆتۈرۈپ قوپقان پەيلى يامان ، قولى ئوچۇق بۇ ئەلەمدارنىڭ نېمىدەپ بۆكۈ قاغاننى ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇر بولغىنىنى ، قاغاننى ئۆلتۈرەلىگۈدەك يۈرەك ۋە شىجائەتنى زادى نەدىن ئالغىنىنى تا ھېلىغىچە ئاڭقىرالماي ئاۋارە ئىدى . مانا ئەمدى ئۇ ھەممىنى بىلگەندەك بولدى . «باشقا كەلگەندە ھەممە ئادەم باتۇر بولىدىكەن ، — دەپ ئويلىدى ئۇ ، ئۆز يەكۈنىدىن قانائەت ھاسىل قىلىپ ، — مانا بۈگۈن ئۆز ۋاقتىدىكى تونباغادەك ،

مۇراد ـ مەقسەت دالىسىدا يالاڭ ئاياغ يول ئىزدەپ يۈرۈپتىمەن . يول نەدە ، يول بولمىسا قانداق قىلىش كېرەك ؟ ئەلۋەتتە تونىغاننىڭ كونا يولىنى تۇتۇپ ، ئۇنىڭ تېشىدا كۆيگۈچە ، ئىچىدە كۆيۈش كېرەك ! »

شۇنداق قىلىپ ، بەگبارس قول ئاستىدىكىلەرگە تايىنىپ قاغاننىڭ ئىشىنى بىر ياقلىق قىلىپلا جەنۇبقا قاراپ لەشكەر تارتماقچى ، چابىش قەلئەسىگە بېرىپ قۇتلۇقنى جۆندەپ ، نەچچە ئون مىڭ لەشكەر بىلەن تاڭ ئوردىسىغا تەھدىت سېلىپ ، قاغان تاغىسىنىڭ ئۆچىنى ئېلىش باھانىسىدە قولىدىن كەتكەن مال ـ دۇنياسىنى تۆلىتىۋالماقچى ، قاغانلىقنىڭ تەختى بىلەن تونىغاننىڭ ھەننىۋا ئاتلىرىغا يالغۇز ئىگىدارچىلىق قىلماقچى بولۇپ ، شەمشەر سېپىغا قول تەگكۈزدى .

— قولۇڭنى تارت ئوغلۇم !

شۇ كۈنلەردە ، ئاسماندىنمۇ ، يەر تېگىدىنمۇ ياكى ئۆز تېنىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ شۇنداق بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ ، ئۇنى سەگىتىپ قويدى :

— غەزەپ قىلىچى قىنىدىن چىقسا ، ئەقىل ـ ئىدراك باشتىن چىقىدۇ ، ئەقىل تىغى غەزەپتىن ئىلگىرى كەلمەك لازىم ، ئىلاھىي بۆرىدىن ئۆرنەك ئال ، ھەر ئىش قىلساڭ ، ئالدى بىلەن ئەقىلگە ، ئاندىن كېيىن ئۆز كۈچۈڭگە مۇراجىئەت قىل ، بەرھەقكى ، تەۋەككۈل دەپ ئۇرۇلغان قىلىچ تاشقا چېپىلغان قىلىچتۇر…

بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىغىمۇ ، ئىلاھنىڭ بېشارىتىگىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ئاۋاز ، شەك يوقكى مەرھۇم دادىسى ئاتاچۇقنىڭ ئاۋازى ئىدى . ئۇ ئون تۆت قەۋەت ئاسماننىڭ ئەڭ يۇقىرىسىدا تۇرۇپ ، ھەممىنى ئاڭلاپ ، ھەممىنى كۆرۈپ تۇراتتى . ۋاپادار بەگبارس بىر ئۆمۈر ئۆزى ئۇچۇن جان كۆيدۈرگەن ئاتىسىنىڭ غايىبانە ئاۋازىغا ئېتىبارسىز قارىيالمايتتى .

بۇ گەپ بىلەن ، بەگبارسىنىڭ بېشىغا تەپكەن تامامى قان

بىردىنلا تەتۈرىسىگە ئېقىپ ، بارماقتەك ـ بارماقتەك كۆپۈپ چىققان چېكە تومۇرلىرىنى بوشاتتى ۋە ئۆز جايىدا قارار تاپتى ، بوز كۆزلىرىدە پىلدىرلاپ تۇرغان غەزەپ ئۇچقۇنى گويا سۇ سېپىلگەن چوغدەك ، ئاستا ـ ئاستا خىرەلىشىپ ، ئاخىر قاپقارا كۆلگە ئايلاندى ، شەمشەر سېپى بىلەن بىر بولۇپ كەتكەن توم ـ توم بارماقلىرى قوقاسقا پۇچىلانغان بىيە شېخىدەك سۇلىشىپ ، بىر ـ بىرىدىن ئاجرىدى . ئەمدى ئۇ غايىبتىن كەلگەن خىسلەتلىك سادا ئۈستىدە سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلىنىشقا باشلىدى .

لىللا گەپ قىلغاندا ، غايىب نەسىھەتچىنىڭ ، يەنى مەرھۇم دادىسىنىڭ دېگەنلىرى تامامەن توغرا ئىدى . دېمىسىمۇ ، ھازىرقى ئەھۋال تۇنباغا قاغان بۆكۈ قاغانغا قول سالغان چاغدىكى ئەھۋالغا زادى ئوخشىمايتتى . ئۇ چاغدا تۇنباغا ئەل رايىنى ئۆزىگە قاراتقان ، خېلى نۇرغۇن قەلەمدار ، ئەلەمدارلارنىڭ مەدىتىگە ئېرىشكەن ، ھەتتا ئۆزىمۇ تۇنباغانىڭ ئوڭ قولى بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى ئىش يۈز بەرگۈچە سىر تۇتقانىدى .

ئۇ لەشكەرلىرىگە تايىنىشنىغۇ تايىنار ، بىراق لەشكەر ئىچىدىكى ئىككى تۈمەنباشى ، ئون نەچچە مىڭباشى ، يۈزنەچچە يۈزباشىنىڭ يەنە قانچىسى تەڭرىزادىگە قەست قىلىدىغان بۇنداق ئىشقا ئىختىيارەن قول تىقار ؟ ئارىدا ئايغاقچى بولۇپ ، مەخپىيەتلىك ئاشكارىلىنىپ قالسا ئاقىۋەت قانداق بولار ؟

يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرىدىن سىپاھگەرلىك چىقىپ تۇرىدىغان ، قىيالارغا چىقىۋېلىپ چاغاناي چالىدىغان تۇنباغانىڭ دۈشمىنىگە دۈچ كەلگەندە ئۆلجىسىنى چەيلەپلا قالماي ، بەلكى يەتتە ئەزاسىنى تىتما ـ تىتما قىلىپ ، ئۇستىخانلىرىنى چايناپ پۇركۇۋەتمىگۈچە بولدى قىلمايدىغان رەھىمسىز بىر يىرتقۇچقا ئايلىنىدىغانلىقىنى ئۇ بۆكۈ قاغان ۋەقەسىدە ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدى . قاغان بىلەن قۇتلۇق ئارىسىغا تاشلاپ قويغان ھەييار ئايغاقچىنىڭ قۇدۇققا چۈشكەن تاشتەك دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىشىمۇ ، توققۇز بۇيرۇق

كېڭىشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى كەسكىن كۈرەشلەردە قۇتلۇقنىڭ بىر كۈچەپلا ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولۇۋېلىشىمۇ قۇتلۇقنىڭ تاقابىل تۇرماق قىيىن بولغان كۈشەندە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى. ئىككىيلەننىڭ ئالىقىنىغا چۈشۈپ قېلىش سۆزسىزكى ھالاكەتتىن دېرەك بېرەتتى.

سەردار بەگبارس ئاتىسىنىڭ روھى بىلەن يەنە بىر كۈن «مۇڭدىشىپ» چىقتى. پىرىخونلارنى چىللاپ كېلىپ، خۇپىيانە رەم سالغۇزدى. ئاخىرىدا دۈشمىنى بىلەن تىغمۇتىغ تۇتۇشۇشتىن ۋاز كېچىپ، بۆرىنىڭ ئۆز ئولجىسىنى قانسىرىتىپ ئۆلتۈرۈش چارىسىنى قوبۇل كۆردى، تاراس تېكىندىن داۋاملىق پايدىلىنىپ، سالماقلىق بىلەن ئىش كۆرمەكچى بولدى.

«بىراق، ئولجىنى قانسىرىتىش ۋاقتىنىڭمۇ چېكى بولۇشى كېرەك، چابىشلار مەنزىلىگە بېرىۋالغان قۇتلۇقنى تابغاچلار بىلەن ئاستىرتىن يارىشىۋالمايدۇ ياكى قاغان بىلەن تابغاچلارنى ياراشتۇرمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ. قۇتلۇقنىڭ غەرىزىنى بالدۇرراق بىلىۋېلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئوردۇباليقتا قالدۇرۇپ كەتكەن ئايغاقچىلىرىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئۇۋىسىدىن چىقىرىش كېرەك» دېگەن ئويىنى كۆڭلىگە پۈكتى ۋە ئىنتايىن ئەپچىل بىر چارىنى ئويلاپ تاپتى.

بىر كۈنى ئۇ تاراس تېكىننىڭ ئالدىدا ئوۋ قىلىشنى «ئۇنداق كۆڭۈللۈك، مۇنداق قىزىقارلىق» دەپ ئاغزىغا پاتقىنىچە لاپ ئۇردى. ئاتقان پو سادىدا تاراسقا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتتى، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئوۋ ئىشتىياقىنى سالدى. ئوغلىنىڭ تويۇقسىز ئوۋ خالاپ قالغىنىدىن خۇشال بولغان تونباغا قاغان «ئوۋ ئەركەكنى تاۋلايدۇ، قورقۇنچاقنى قورقۇمسىز قىلىدۇ» دېدى ۋە ۋەلىئەھدىنىڭ ئوردىدىن چىقىشىغا رازىمەنلىك بىلەن ئىجازەت بەردى. بەگبارس پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، تومەنباشىدىن ئونباشىغىچە بولغان بارلىق ئەلەمدارلارنى بىر يەرگە يىغىپ بۇ خەۋەردىن

خەۋەرلەندۈردى ، كۈن كۆتۈرۈلۈپ ، شەھەر قىزىغان مەھەلدە ھەيۋەتلىك ئوۋ قوشۇننى باشلاپ ، تۆۋەن دەرۋازىدىن چىقىپ ، ئاقجاڭگال مەنزىلىگە قاراپ داغدۇغا بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

بۈگۈنكى ئوۋ بەگبارسىنىڭ ئېيتقىنىدەك ، تولىمۇ كۆڭۈللۈك ۋە ھاسىلاتلىق بىر ئوۋ بولدى . ئۆتكۈر چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ ، ئاچ يولۋاستەك خىرىس قىلىپ كەلگەن تورپاقتەك يوغان ئىككى ياۋا توڭگۇزنىڭ ئېتىپ تاشلانغانلىق شەرپى ، توڭگۇزلارنىڭ كىمنىڭ ئوقىدا ئۆلگەنلىكىدىن قەتئىينەزەر ، تاراس تېكىنگە تەئەللۇق قىلىندى . تاراس تېكىننىڭ باتۇر قارچىغىسى يەنە ئاق موينىرى مەشۈتتەك پارقىراپ تۇرىدىغان ئىككى ئاق تۈلكىنى گەجكىسىدىن قامالاپ كېلىپ ، ئۆز خوجىسىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى . ئۇنىڭ ئوۋ قارچىغىسى بىلەن تۇتۇلغان ۋە ئۆز ئوقى بىلەن ئېتىپ چۈشۈرۈلگەن قىرغاۋۇل ، ياۋا توشقان دېگەندەك ئۇششاق ئولجىسىنىڭ سانىنى ھېچكىممۇ ھېسابلاپ ئولتۇرمىدى .

— كۆزى بارلارنىڭ كۆزى كۆردى ، قولىقى بارلارنىڭ قولىقى ئاڭلىدى ، جانابىي كۈيئوغلۇم شۇنچىلىك ماھىر كاماندار ئىكەنكى ، بۇ زاماندا ئۇلۇغ قاغانىمىز تۇنباغادىن ئۆزگە ھېچبىر كاماندار ئۇنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ . كۆك تەڭرى پېقىر تۇمەنباشىغا بىر پۇرسەت ئاتا قىلىپ ، مەرگەنلىك ۋە باتۇرلۇقتا تەڭدىشى يوق ۋەلىئەھدىمىزنىڭ بىر ئوق بىلەن ئىككى توڭگۇزنى تىك موللاق چۈشۈرگىنىنى نەق مەيداندا كۆرۈپ تاماشا قىلىشقا نېسىپ ئەيلەپتۇ...

كەچ كىرىپ شەپەق قىزارغاندا ئوۋ غەنىيمەتلىرىنى ئېلىپ قونالغۇغا قايتىپ كېلىۋاتقان بەگبارىس ۋەلىئەھد تاراس تېكىننى مارجاندەك تىزىلغان چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئەنە شۇنداق ماختاپ ئۇچۇردى . پۈتكۈل توپ تاراس تېكىننى بۇ دورەمقى مەرگەنلىكى ئۈچۈن ئالقىش ـ تەۋەززۇلارغا كۆمۈپ تاشلىدى .

جەزم قىلىش كېرەككى ، دۇنيادا باشقىلارنىڭ ماختىشىنى خالىمايدىغان ۋە ئۇنى قوبۇل قىلمايدىغان بىرمۇ ئىنسان يوق ! مەيلى

www.uygburkitap.com

ئۇ ساراڭ بولسۇن ياكى مەجنۇن بولسۇن، چىرايلىق گەپلەر بىلەن ماختىماق تۇگۇل، مۇرىسىگە ھىجىيىپ تۇرۇپ بىرنى شاپىلاقلاپ قويساڭلا، كېيىن ئامان قالغان بىچىرىم نېرۋىلىرى دەرھال جانلىنىپ، مېڭىسىگە ھاياجانلىنىش ئۇچقۇرىنى يەتكۈزىدۇ. بۇ ئۇچقۇر شۇ زاماتلا ئۇنىڭ چىرايىدا ئۆزىنى چوڭ بىلىش ۋە قانائەتلىنىش ئالامەتلىرىنى پەيدا قىلىدۇ. ئادەملەرلا ئەمەس، ھايۋانلارمۇ بۇنداق مىساللارنىڭ سىرتىدا ئەمەس، سەن ئىتنىڭ بېشىنى سىلاپ «سەن قالتىس ئىت» دېگەن ماختاش مەنىسىنى ئۇقتۇرالىساڭلا، ئۇ قۇيرۇقىنى دەرھال شىپاڭلىتىدۇ ۋە ساڭا رازىمەنلىك بىلەن قاۋاپ بېرىدۇ.

بەگبارسىنىڭ ماختاشلىرى ئالدىدا تاراس تېكىننىڭ چىرايىدىمۇ ماختالغۇچىلارنىڭ چىرايىدا پەيدا بولىدىغانلىكى ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىنى كۆرسەتتى. ئۇ راستىنىلا ئۆزىنى تەڭدىشى يوق مەرگەن دەپ ساندى، شۇ كەمگىچە كۆمۈلۈپ ياتقان قەدىر ـ قىممىتىنى مۇشۇ ئۇۋ بىلەنلا تونۇپ يەتكەندەك خۇشال بولدى. ماختاشنى ھەقدادىغا يەتكۈزگەن بەگبارسمۇ كۆزگە باشقىچىلا ئىسسىق كۆرۈندى.

قولى چاققان مۇلازىملار ھۈنەر ـ كارامەتلىرىنى نامايىش قىلىپ، ئۇۋ غەنىيمەتلىرىدىن تەييارلانغان كەھرىۋادەك رەڭدار كاۋاپلارنى، قوقاستا پىشۇرۇلغان قۇش تۇخۇملىرىنى، ئەنەتكەك خۇرۇچلىرى بىلەن تەڭشەلگەن مەززىلىك دۇملىمىلەرنى تاراس تېكىننىڭ داستىخىنىغا دۆۋىلىۋەتتى. ئىشتىھانى قوزغايدىغان مەزەلەرنىڭ خۇش پۇرىقى چېدىر ئىچىنى پەۋەس تولدۇردى.

— بۇنداق مەززىلىك تائاملارنى ھېچقاچان تېتىپ كۆرگەن ئەمەسمەن، — دېدى تاراس تېكىن قاقلاپ پىشۇرۇلغان بۆدۈنە كاۋىپىنى ئۇستىخىنى بىلەن قوشۇپ چايناۋېتىپ، — ھۆرمەتلىك قېيناتام مەرھەمەت قىلىپ بۇ يەرگە باشلاپ كەلمىگەن بولسا ئۇۋ لەززىتىنى بىلمەي يۈرەركەنمەن...

— پېقىرنى خىجىل قىلماڭا كۈيئوغلۇم...

ئىشتاھالىق تاراس تېكىن كاۋاپلارغا ئاچ قاپلاندەك تېگىش قىلدى . بەگبارس ئۇنىڭ قاچىسىنى ئاقجاڭگالىنىڭ تۆگە قىمىزى بىلەن پات ـ پات تولدۇرۇپ تۇردى . تاراس تېكىننىڭ قورسىقى كالا قېرىنىنى چاپلاپ قويغاندەك تومپىيىپ ، كۆزلىرى كېيىك كۆزىدەك پارقىراشقا باشلىغاندا ، بەگبارس پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، ئۇنىڭغا ئىسسىق ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى .

— جانابىي كۈيئوغلۇم ، مىش ـ مىش گەپلەردىن قارىغاندا ، لەشكەر تۇتۇش ئارزۇيىڭىزنىڭ قاغان ئاتىڭىز تەرىپىدىن رەت قىلىنىشى كىملەرنىڭدۇر قۇۋلۇق ـ شۇملۇقلىرى بىلەن چېتىشلىقتەك قىلىدۇ ، بۇنىڭدىن خەۋىرىڭىز بارمىكىن ؟

بەگبارس قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېيىدى ، تاراس تېكىن پەرۋاسىزلا جاۋاب بەردى :

— پەقەت گېپىڭىزنى ئاڭلاپلا لەشكەر تۇتمەن دېگىنىم راست ، كۆڭلۇمدىكىنى ئېيتسام ، لەشكەر ـ پەشكەر دېگەن بىلەن ئۇنچىلىك خۇشۇممۇ يوق . لەشكەر تۇتمەن دەپ باشقىلار بىلەن ئۇزەڭگە قېقىشتۇرۇپ نېمىمۇ تاپارمەن ؟ شۇنداق ئىكەن ، كىممۇ ماڭا قۇۋلۇق ـ شۇملۇق بىلەن ئۆچمەنلىك قىلار ـ ھە ؟

بەگبارس تاراس تېكىننىڭ ئۇدۇللا بەرگەن جاۋابىدىن سەل چۆچۇدى ۋە ئۇمىدسىزلەندى . سەۋەبى ، ئۆز گېپىگە كىرگەنلىكى ئۈچۈنلا لەشكەر تۇتماقچى بولغىنىنى ئۇ ئۆز ئاغزى بىلەن ئېتىراپ قىلىۋاتاتتى . ئەگەر بۇ گەپ قاغانغا ياكى قۇتلۇققا ئاڭلىنىپ قالغۇدەك بولسا ، مەقسىتىنىڭ مېزى چۇۋۇلۇپ ، تۇمشۇقى تاشقا تەگمەي قالمايتتى . يەنە بىرى ، ئەقلى گال بۇ ۋەلىئەھد ئاز خېمىرتۇرۇچ بىلەن ئۆرلىمەيدىغاندەك قىلاتتى .

بەگبارس بىردەمدىلا مۇشۇلارنى ئويلاپ بولدى ـ دە ، بۇ پېتىر خېمىرغا خېمىرتۇرۇچنى بولدى دېگۈچە ئارىلاشتۇرۇش قارارىغا كەلدى . ئىلىك شوراش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان تاراس تېكىنگە تېخىمۇ يېقىنراق سۇرۇلدى ۋە :

— جانابىي ۋەلىئەھدىم ، كۆڭلىڭىزگە كەلسىمۇ دەۋىرەي ،

مۇشۇنداق كۆڭۈلدىمۇ يەنە ئاق كۆڭۈللۈك قىلىۋاتىسىز ، باشقىلارنى پۈتلىمايمەن دېگىنىڭىز بىلەن ، باشقىلار سىزنى ئوخشاشلا پۈتلاۋېرىدۇ ، ۋەلىئەھد بولغان ئىكەنسىز ، دۈشمىنىڭىز بولماي قالمايدۇ ، — دېدى .

قېتىقتەك قويۇق تۆگە قىمىزى كەيپى كەم تاراس تېكىننىڭ كەيپىنى كۆتۈرۈپ ، ئۇنى دۇنيا سورۇقچىلىقلىرىدىن كۆڭۈل ئۈزىدىغان يەرگە ئېلىپ كەلگەنىدى ، ئۇ قاق ئوتتۇرىدىن ئىككى قىلىنغان پاچاق سۆڭەكنى باللارچە شوراپ ، خۇددى يالغۇزەكنىڭ ئاۋازىدەك ئاۋاز چىقىراتتى . مايلاپ قويغان قارا ساقىدەك پارقىراپ تۇرغان بىر جۈپ كۆزى بەئەينى يېڭى ئۈسۈپ چىققان بىر ئەزانى بايقىغاندەك ، بەگبارىسنىڭ چىرايىغا قادالغان ، گوياكى ئۇ ھېچقانداق بىر تىۋىشنى ئاڭلىمىغانىدى .

بەگبارىس تاراس تېكىننىڭ باللارنىڭكىگىمۇ ، ئەقلى چولتا تېجىمەللەرنىڭكىگىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان ، خۇپسەنلىك قىلىۋاتقىنىنى ياكى راستتىنلا مەست بولغىنىنى ئايرىۋالغىلى بولمايدىغان بۇ قىلىقلىرىغا قاراپ يا كۈلۈشنى ، يا يىغلاشنى بىلمەي تۇرغان شۇ ئەسنادا ، مەھرەمبېگىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ ، ئۇنى بۇ ئېغىر ئەھۋالدىن ئازاد قىلدى . مەھرەمبېگى چېدىر سىرتىدا تۇرۇپ ئۈنلۈك ئاۋازدا مەلۇمات بەردى :

— ئەل كاتتىلىرىغا مەلۇم بولغاي ، ئىشقارا يۈزباشى بىلەن بەدروز يۈزباشى تۇتۇۋالغان ئىككى ئايغاقچىنى ۋەلىئەھد ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلدى !

— ئايغاقچى ؟ — بەگبارىس ئىختىيارسىز توۋلىۋەتتى . ئۇنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغان قاپاقلىرى بىردىنلا كۆتۈرۈلدى ، ۋۇجۇدىغا يېڭىۋاشتىن جان قېتىلدى ، گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ ، ۋەلىئەھدىنىڭ بىرنېمە دېيىشىنى كۈتۈپ تۇرمايلا تاشقىرىغا قاراپ «ئىجازەت» دەپ ۋارقىرىدى .

بەگبارىس نەچچە كۈنلەپ باش قاتۇرۇپ نامەلۇم دۈشمىنىنىڭ «ئۆتەر يولى»غا قويۇپ قويغان نىقابلىق قاپقانغا ئاخىر ئولجا

چۈشكەندى . بۇ ئۇلجا ئۇنىڭ ئۈچۈن نەچچە يۈز قورىقان ئېتىدىنمۇ قىممەترەك تۇراتتى .

بەگبارس باشتىن ـ ئاياغ قارا كىيىم كىيگەن ، ئوتتۇرا بويى ۋە توغرىلىق كەلگەن بۇ ئىككى تۇتقۇنغا ئېشەككە باھا قويماقچى بولـغان قاقۋاش بېدىكتەك بىر هازا قاراپ چىققاندىن كېيىن ، ئۇلارنىـڭ نىقابىنى ئېلىۋېتىشكە بۇيرۇق قىلدى . قورۇقچىلار تارتقۇشلاپلا نىقابنى ئېلىپ تاشلاشتى .

— هە ، توغرۇل مىڭباشىغۇ سەن ؟

بەگبارسنىڭ جەددال قوپقاندەك چۈچۈپ ، كەينىگە بىر قەدەم داجىـغىنىنى كۆرگەن ئىككى يۈزباشى ئۆزلىرى تۇتۇپ كەلگەن تۇتـقـۇنلارنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەردىن ئەمەسلىكىگە ئىشەندى ۋە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلىگىلى تۇردى :

— تۇمـەنبـاشى هەزرەتلىرى هەممىنى سېزىپ ، هەممىنى بىلـگـۈچى دانـا زات ئـىكەنلا ، ئۆزلىرىنىڭ دېگىنى بويىچە ، ئاقجاڭگاللىنى بىر چوڭ تاغار دەپ بىلىپ ، كەچ كىرىشى بىلەنلا بۇ تاغارنىڭ ئاغزىنى هاڭغىرقاي ئېچىپ قويغان ئىدۇق . نېمە بولدى دېـمـەمدىلا ، قاش قارايغان مەهەلدە جاڭگالنىڭ ئىككى تەرىپىدە خۇددى ئەرۋاهتەك پەيدا بولغان بۇ ئىككى ئادەم ئۇدۇل تاغارنىڭ ئـاغـزىـدىـن كىرىپ كەلدى ـ دە ، بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ۋەلئەهدنىڭ چېدىرى تامان سورۇلگىلى تۇردى . بىزمۇ ئىز بېسىپلا ئـەگـەشـتۇق . ئاخىر ، تاغارنىڭ ئاغزىنى «كاپ» قىلىپ ئېتىپ تاشلىدۇق ، تۇتقۇنلارنى تاغارغا سولاپ ئىشنى تۈگەتتۇق . هەممە ئىش تۇمەنباشىنىڭ ئويلىغىنىدەك بولدى . يەنە…

— بـولدى ، بەس ، قىچىشىمىغان يەرنى قاشلايدىغان قانداق ئادەملەر سىلەر ؟

بەگـبـارس بـىـرلا گـۆلـىيىپ ، يۈزباشىلارنىڭ گېپىنى قىقىۋەتتى ، بېشىنى تاڭشورۇلغان ئاتنىڭ بېشىدەك تىك تۇتۇپ ، چېـدىـرنـىـڭ ئالدىقانداق بىر يېرىگە قادىلىپ تۇرغان توغرۇل مىڭباشىغا ئەجەبلەنگەن هالدا قاراپ قويدى .

www.uyghurkitap.com

قول ئاستىدىكى نەچچە ئون مىڭباشنىڭ بىرى بولغان توغرۇل مىڭباشنى ئۇ ئوبدان چۈشىنىمەن دەپ ئېيتالمىسىمۇ، لېكىن ئوبدان تونۇيتتى. ئادەتتە ئۇ ئىتائەتمەن قۇل سۈپىتىدە خىزمىتىگە قول باغلاپ تۇراتتى. خاكاس سەپىرىدە قۇتلۇق بىلەن بىر مەھەل بىللە بولغىنى بىلەن، مىڭباشىلىقتا قاغان تەرىپىدىن تەيىنلەنگەن بولغاچقا، ئۇنىڭدىن ھېچقاچان گۇمانلانمىغان، قۇتلۇقنىڭ، ھەتتا قاغان ۋە ۋەلىئەھدىنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىگە كۆز ـ قۇلاق بولىدىغان مۇھىم ئىشلارنىمۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ تاپشۇرغانىدى. مانا ئەمدى ئۇ ئۇنىڭ ئالدىدا «سورايدىغىنىڭنى سوراۋەر، قايسىبىرىنى ئاۋۋال دەۋېتىمەن» دەيدىغان ئەلپازدا غادىيىپ تۇراتتى.

«ياخشىسى، ئۇنى تاراس تېكىننىڭ ھۇزۇرىدا سوراق قىلماسلىق كېرەك، ھەر ئىش بولسا خۇپىيانە بولغىنى تۈزۈك» دېگەن ئويغا كەلگەن بەگبارس قونداقتا چىققان توخۇدەك مۈگدەشكە باشلىغان تاراس تېكىنگە پەس ئاۋاز بىلەن:

— ۋەلىئەھدىم، ئارامىڭىزنى بۇزۇپ، سىزنى مالال قىلماسلىق ئۈچۈن بۇ نائەھلى ئايغاقچىلارنى ئۆز چېدىرىمغا ئېلىپ كېتىپ سوراق قىلاي دەيمەن، سىزچە شۇنداق قىلسام بولارمۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، تاراس تېكىن «نېمە قىلساڭ قىل» دېگەندەك قول سىلكىدى، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، ئەقىل تىلىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئەسنىۋالغاندىن كېيىن تەكيىگە باش قويدى، ئارقىدىنلا يېنىك خورەك ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ۋەلىئەھدىمنىڭ ئىشەنچ قىلغىنىغا ھەشقاللا، — دېدى بەگبارس، قاتمۇقات چۈشەكلەرگە قورام تاشتەك چۆكۈپ، ئۆلگەندەك ئۇخلاۋاتقان تاراس تېكىنگە قاراپ بېشىنى چايقاپ.

جاڭگال كېچىسى ئادەم ئەيمەنگۈدەك شاۋقۇنلۇق ئىدى. كۈنچىقىش تەرەپتىكى بۇك قومۇشلۇقتىن بىر ـ بىرىنى چايناپ قىيما ـ چىيما قىلىۋېتىشكە ئۇمتۇلگەن ياۋا توڭگۇزلارنىڭ قاتتىق چىرقىرىشى كېلىپ تۇراتتى. ئۆتۈكەن باغرى بىلەن ئاقجاڭگال ئارىسىدىكى ئېدىرلىقتا ھۇۋلاۋاتقان چىلبۆرىلەر ھەرقانداق جانلىقتا

قورقۇنچ سالاتتى . ئوغرى تۈلكىلەردىن ئۈركۈپ كەتكەن ئورمان قۇشلىرى پالاس قاققاندەك پالاقلاپ ، قاياقلارغىدۇر كۆچۈشەتتى . ئاقجاڭگالنى يايلاق بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان سازلىقلاردا ياۋا ئۆردەكلەر غاقىلدايتتى ، پاقىلار كوركىرايتتى . يېقىن يەردە ماكان تۇتقان سېغىزغانلار خۇددى ياڭاق تاسقىغاندەك شاراقلايتتى . تاغ تەرەپتىن شامال ئەسكەندە ، ئاسمان - پەلەك بوي سوزۇشقان قويۇق ئورمانلىق گويا سەل كەلگەندەك گۇرۇلدەيتتى...

بۇ سۈرلۈك كېچە ۋە سۈرلۈك جاڭگال ، سىرلىق ۋەقە بىلەن گۇناھلىق ئىشلارغا ھەم ھەقدار بولۇۋاتاتتى . بەگبارس بىلەن تاراس تېكىننىڭ بىنورمال ئالاقىسىگە قىزىقسىنىپ ، «ئاقجاڭگال سەپىرىدە چوقۇم بىر سىر بار» دەپ جەزم قىلغان ۋە توزاققا چۈشۈپ ، تۇتقۇن بولغان توغرۇل مىڭباشى دەل مۇشۇ سۈرلۈك كېچە ۋە شاۋقۇنلۇق جاڭگالدا تۇزاق ئىگىسى بەگبارسنىڭ سوئال - سورىقىنى قوبۇل قىلماقتا ئىدى .

بىراق ، قۇتلۇقنىڭ سىرداش دوستى ، 30 ياشلاردىكى قاۋۇل يىگىت توغرۇل مىڭباشى بەگبارسنىڭ سوئال - سورىقىغا پەقەت سوغۇق كۈلۈمسىرەش بىلەنلا جاۋاب قايتۇردى . بەگبارسنىڭ پوشكالدەك يۇمشاق گەپلىرى ، تەلۋىلەرچە ۋارقىراشلىرى ، قورقاق ۋە تەھدىتلىرى قىلچىلىكمۇ كار قىلمىدى . ئوتقاش يورۇقىدا ، ئاقجاڭگالنىڭ بىر چېتىدىكى چوڭقۇر خەندەككە يۈزلەندۈرۈلگەندىلا ئاندىن ئۇ ئېغىز ئېچىپ ، دېدى :

— مېنى ئۆلتۈرگىنىڭ رەزىللىكىڭنىڭ گۇناھى ئەمەس ، بەلكى سەۋەنلىكىمنىڭ جازاسى بولسۇن ، ئەيىب ۋىجدانىمدا ئەمەس ، بەلكى بىخەستەلىكىمدە...

توغرۇل مىڭباشى شۇنداق دېدى ۋە خەندەك بويىغا ئىختىيارەن تىزلاندى ، تىزلاندىيۇ ، زادىلا باش ئەگمىدى . «بۆلارنىڭ پېيىغا چۈشكەن يەنە بىر تۇتقۇن زادى كىم» دېگەن بىر سوراق ئۇنىڭ جانسىز تېنى بىلەن بىللە خەندەك ئاستىدا مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتتى .

23 . ياغلاقارنىڭ كارامەتلىرى

شەرقىي ئاستاننىڭ كۆنپېتىش تەرىپىدىن جاي ئالغان كارۋان سارايى تاڭ سۈزۈلمەستىلا جانلىنىپ كەتتى . سەھەر قوپۇپ ، بارار يېرىگە بالدۇرراق يېتىۋېلىشقا ئالدىرىغان يولۇچىلار تاڭ ئاتارغا تـوخۇ چىلىلغان هامان ئورنىدىن تۇرۇپ ، هۇجرا ئىشىكلىرىنى تـاراقـلـىـتىشقا ، گېلىنى قىرىپ ، ئۈنلۈك ـ ئۈنلۈك يۆتىلىشكە باشلىدى . ئوقۇر ئالدىدا مۈگدەپ تۇرغان ئاتلارنى ئويغىتىپ ، شەپە بـىـلـەن يـۈك ئـارتـىـشـلار ، قازان ـ قومۇچـىنىڭ يېقىمسىز تاراڭلاشلىرى ، پوكاندەك قىزارغان يولۇچى بىلەن باداڭ قورساق سارايى ئىگىسىنىڭ ئۈننى قويۇۋېتىپ تاكاللىشىشلىرى ساراي ئىچىگە بىر كەلدى .

ياغلاقار لىك رۇجەكتىن كىرىپ ئۇدۇل يۈزىگە چۈشۈپ تۇرغان قىزىق بىر پارچە ئاپتاپتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، بېشىنى يـوتقان بىلەن مەھكەم چۈمكىۋالدى ، ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلدى ، بـارمـىقىنى قۇلاق تۆشۈكلىرىگە مەھكەم پاتۇرۇپ ، زېرىكىشلىك سۈرەنلەردىن خالاس بولماقچى ، يەنە بىردەم ئۇخلىۋېلىپ ، ئىككى ئـايلىق هاردۇقىنى بىرئاز بولسىمۇ يەڭگىللەتمەكچى بولىۋىدى ، بۇمۇ قاملاشمىدى .

— تاراق ـ تۇرۇقـتىن خويـمۇ زېرىكـتى كىشى ، قېنىپراق ئۇخـلىۋالـغان بولـسام كىمـنىڭ دەردى ؟ — ياغـلاقار مازلىرى مۇشتتەك ـ مۇشتتەك تۈگۈلۈپ قالغان ماتا يوتقاننى تام تۈۋىگە ئـىـرغـىـتـىـپ تـاشـلـىـدى ، كۆزلىرىنى يارا بولغۇدەك قاتتىق ئۇۋۇلىۋېتىپ ، ئەتراپىنى كۆزىتىپ چىقتى .

ئانچە كەڭ بولمىغان ، تاملىرى سىياھ سۈركىگەندەك قارىداپ كەتكەن بۇ هۇجرىدىكى ئونچە ئورۇننىڭ تامامەن بوش تۇرغىنىنى كۆرۈپ ، كۈننىڭ خېلى بىر يـەرگـە بېرىپ قالـغىنىنى تۇيۇپ

قالدى ـ دە ، چالا ـ بۇلا كېيىنىپلا تالاغا چىقتى .

ئۇزۇن چىغ سۇپۇرگىنى ھۇرۇنلۇق بىلەن سۆرەپ يۈرۈپ ، چىچىلىپ ياتقان بىدە ئۇۋاقلىرى ، چىگە پارچىلىرى ، ئات ـ ئىشەك تېزەكلىرى دېگەندەك ئەخلەتلەرنى تازىلاۋاتقان ئىككى خىزمەتچىدىن ئۆزگە ، تالادا ھېچبىر ئادەم كۆرۈنمەيتتى .

ياغلاقار لىك ئارغامچا بويى ئۆرلىگىنىگە قارىماي ، كۆيدۈرگۈچ ئاپتىپى بىلەن يەر ـ جاھاننى تۇتۇنگە ئايلاندۇرۇۋەتكۇدەك ئەلپازدا قىزىپ تۇرغان قۇياشقا قارىۋېلىپ ، ئۆزىچىلا سۆزلەپ كەتتى :

— مانا قارىمامدىغان ، كۇنمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ . ھاۋانىڭ سۆرۈنلۈكىدە ئۇخلاپ ياتقىنىڭنىڭ دەردىنى چۈش بولغاندا تارتىسەنغۇ ئەمدى...

قــۇتــلــۇق چابىشلار يېرى تامان يۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن ، ياغلاقار لىك دادىسىنىڭ كونا ئۆتىكىدە ئۈچ ـ تۆت كۈنچە تۇرۇپ قــالــدى ، ھاردۇقى چىقىپ ، دېيىشىدىغان گەپلىرىمۇ بىر يەرگە بــاردى ، ئــارىلىقتا كارۋان تۇگۇل ، بۇ ئۆتەڭدىن بىرەر ئادەممۇ ئۆتمىدى ، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلاپ تۇرغان ياغلاقار لىك دادىسى بىلەن خوشلاشتى ـ دە ، تەۋەككۇل دەپ بىر ئۆزىلا يولغا ئاتلاندى .

ئــۇ تــەڭــرىــقاغان يولىنى بويلاپ جەنۇبقا مېڭىپ ، چۆمگەك بۇلاقتىن ئۆتتى ، ياپپېشىل چۇغاي تاغلىرىدىن ئوڭۇشلۇق ھالقىپ ، ســەددىــچــىــنىنىڭ شىمالىدىكى ئۇچتەسلىم شەھىرىگە كېلىۋېدى ، بەختىگە يارىشا ، بېشبالىقتىن چىقىپ ئاستانە بازارلىرىنى مولجالاپ كېلىۋاتقان خېلى چوڭ بىر كارۋانغا يولۇقۇپ قالدى . يۈزچە ئات ، ئەللىكچە تۆگىگە قۇچۇ ماتارى ، پارس دۇردۇنى ، ئۇدۇن قاشتېشى ۋە مــەســتــىــكــى رۇمــى ، نــۆشــۇدۇر دېگەندەك پۇللۇق ماللارنى يۈكلىۋالغان بۇ كارۋان ياغلاقارنى ئاسانلا ئۆز ئارىسىغا ئالدى . ئۇلار داۋامــلىق جەنۇبقا مېڭىپ ، جىنۋۇ ، تەييۈەن ، پۇگۇەن دەيدىغان يۇرت ـ ئايماقلاردىن ئۆتۇپ ، ئالدىنقى كېچىسى ئۈچىنچى جىبسەكتە ئــانــدىــن شەرقىي ئاستانە قوۋۇقىغا يېتىپ كېلىپ ، بۇ سارايغا

جايلىشىۋالغانىدى . كارۋان ئۆز پىلانى بويىچە شەرقىي ئاستانىدە بىر مەزگىل تۇرۇپ ، ئاندىن چوڭ ئاستانىگە باراتتى . ياغلاقارلىك قۇتلۇقنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ياز ئايلىرىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن چوڭ ئاستانىگە بېرىشى ، زىممىسىدىكى مۇھىم ئىشنى بىر كۈن بولسىمۇ بالدۇرراق ئورۇندىشى زۆرۈر ئىدى . شۇڭا ، ئۇ بۇ شەھەردە ئارتۇقچە كۆپ تۇرالمايتتى .

ياغلاقار ئاسمانغا قاراپلا ئالدىراپ قالدى ، چالا ـ بۇلا يۇيۇنۇپلا ، سوغۇق سۇغا تالقان چىلىپ ناشتا قىلدى ، قۇتلۇق بەرگەن ئاسىلقاراغا مىنىپ يولغا چىقتى .

ئوتتۇرا ئىقلىمنىڭ يازلىق كىلىماتى نەمخۇش بولاتتى . بۇ نەملىك سەھەر پەيتلىرىدە تۇمان شەكلىگە كىرىپ ، كاھىشلىق ئۆگزىلەردە ، پەلەمپەي ئېتىزلاردا ، دەرەخلەرنىڭ ئۇچىدا ئاق تۇتۇندەك لەيلەپ يۈرگىنى بىلەن ، قۇياش كۆز ئاچقان ھامان جادۇ قىلغاندەك غايىب بولاتتى . چىرىلداپ ھارمايدىغان تومۇزغىلارمۇ ئاپتاپ تەپتىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، كۈندۈزلۈك ئۇيقۇغا غەرق بولاتتى . مىس ياپراقتىن ياسالغاندەك تىك تۇرۇشقان يوپۇرماقلار بىردەمدىلا يۇمشاپ دەرەخ شاخلىرىغا چاپلىشىپ كېتەتتى . ئالدىنقى كۈنى گۈگۈم چۈشكەن ھامان ئۇچۇشقا باشلايدىغان غۇر ـ غۇر شامال كىمدىندۇر پەرمان كەلگەندەك ، چىپپىدە توختاپ ، كۈچلۈك ئاپتاپقا ئورۇن بېرەتتى . ئېكىنزارنى كېسىپ ئۆتىدىغان بوز توپىلىق يوللارمۇ ، دەرىخى ئاز توپا دۆڭلەرمۇ ، دۆڭ قاپتىلىدىكى يېرىم يالىڭاچ قورام تاشلارمۇ ئوتتىن چىققان داشقالدەك قىزىشقا باشلايتتى .

چىڭقى چۈش پەسلى ، ياغلاقار ئىككى ئاستانىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئۇلۇغ يول بىلەن ئاستا كېتىۋاتاتتى . ئىككى ئاي ئاچ ـ توق قالغىنىغا قارىماي ، ئاسىلقارا خېلى مەزمۇت قەدەم تاشلايتتى . يىللاردىن بېرى يەپ كېلىۋاتقان سېمىز پاقلان گۆشى بىلەن سۈت قوشۇلغان ئارپا نېنى تەن ـ تېنىگە سىڭىپ ، ئېگەكلىرىگە ساقال ئۈنگەن ، بويى ئېگىزلەپ ، رەڭگى سۇزۇلۇپ ،

كۆچتۆڭگۆردەك سالاپەتكە كىرگەن ياغلاقار لىلڭ ئات ئۈستىدە تىك ئولتۇراتتى . سۆپەتلىك ئالتاي قويۇچىدىن سوقۇلغان ئەگمەچ قىلىچى ، ئىككى غۇلاچ نەيزىنىمۇ ئوتتۇز قەدەم نېرىسىغا ئاتالايدىغان مۇڭگۈز ئوقياسى ئۇنىڭ قامىتىگە قامەت قوشقانىدى .

ئۇ بوغۇناقلىق سەھرا يولىنى تۈگىتىپ ، يۈز ئۆيلۈكچە ئادىمى بار ئىخچامغىنە بىر بازارغا كەلگەندە كالا قوشۇلغان كۆتەك هارۋىلارغا روزىغارىنى ئارتىپ ، يۇك ئۇستىدە قېرى - چۆرىلەرنى ئولتۇرغۇزغان ، ئەپچىل سېۋەتلىرىگە بالىلىرىنى سېلىپ ، دۈمبىسىگە تېڭىۋالغان ، ئۇستۈبشىنى توپىدا يۇمىلانغاندەك چاڭ - توزان باسقان ئەنسىز كىشىلەرنى ئۇچرىتىشقا باشلىدى . كېلىۋاتقانلارنىڭ چىرايى ئىتتىن قورققان قەلەندەرنىڭكىدەك بىئارام ئىدى ، يورۇش - تۇرۇشىدىن تەشۋىش ، هولۇقۇش ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى ، قەدەملىرىمۇ قامچا يېگەن بايتالنىڭكىدەك ئىلدام ئىدى . بەزىلىرى قولاقلىرى سالپايغان ، تۇياقلىرى تىترەۋاتقان ئېشەكلىرىنى ، كالىلىرىنى هەدەپ تىللايتتى ، دۇمباق چالغاندەك دۇمبالايتتى . بەزىلىرى كەينىگە بۇرۇلۇپ ، كەلگەن تەرىپىگە قورقۇنچ بىلەن قاراپ قوياتتى .

«بۇ نېمە ئادەملەردۇ ، نەدىن كېلىپ ، نەگە كېتىۋاتقاندۇ ؟» دېگەن تەئەججۇپ ياغلاقارنى بىردىنلا ئۆزىگە قارىتىۋالدى . «ئىشقىلىپ تويغا كېتىۋاتقانلار ئەمەس ، تويدىن كېلىۋاتقانلارمۇ ئەمەس ، سەپىردە ياخشىلىقتىن يامانلىق كۆپرەك» دەپ يەكۈن چىقاردى قىياس قىلىشقا ئامراق ياغلاقار لىلڭ .

— نەدىن كېلىپ ، نەگە كېتىۋاتىسىلەر ؟ — دەپ سورىدى ، ئۇنتۇپ كېتەي دەپ قالغان ئانا تىلىنى تەستە قاملاشتۇرۇپ ، بالىسىنى پەپلەۋاتقان بىر ئايالدىن ئۇ .

— كەينىمىزدىكىلەردىن سوراڭ ، — دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى ئۇ ئايال ، زەردە قىلغاندەك تەلەپپۇزدا .

ئايالنىڭ كەينىدىن كېلىۋاتقان ياداڭغۇ بىر ئادەممۇ ياغلاقارنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ ، خۇددى مەسلىهەتلىشىۋالغاندەكلا

«كەينىمىزدىن كېلىۋاتقانلاردىن سوراڭ» دېگەن سۆزنى تەكرارلىدى .

گۇگۇم چۈشۈپ ، ئاجىز - ئورۇقلار توشۇپ كەتكەن كىچىك ئۆتەڭگە كەلگەندىلا ئۇ ، يولۇچىلارغا قوشۇلۇپ نەلەرگىدۇر كەتمەكچى بولۇپ تۇرغان ئۆتەڭ ئىگىسىگە ئىككى - ئۈچچە تەڭگە شۇڭغۇتقاندىن كېيىن ئاندىن ، ھەقىقىي جاۋابقا ئېرىشەلىدى . ئۆتەڭ ئىگىسى لاقا - لۇقىلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ :

— جۇسى دېگەن مەنسەپدار ئۇلۇغ ئاستانىدە توپىلاڭ كۆتۈردى ، ئۇ ھازىر ھۆكۈمەت لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىدۇ ، بۇلار ئاستانىدىكى ئۇرۇش ۋەھىمىسىدىن قورقۇپ ، تىنچ يۇرتلارغا قاراپ قېچىپ كېتىۋاتقانلار ، — دېدى .

تاڭ پادىشاھى تاڭ دېزۇڭ ئاتىسىنىڭ شاھلىق تەختىگە ۋارىسلىق قىلغاندىن كېيىن ، ئاتىسىنىڭكىگە ئوخشىمايدىغانراق يول تۇتتى . قوشنا قوۋملارغا چەپ كۆزى بىلەن قارىغاندىن ئۆزگە ، ۋەزىرى ياڭ يەننىڭ تەكلىپى بىلەن ، مىلادىيە 780 - يىلى كونا باج قانۇنىنى تۈپتىن ئۆزگەرتتى . ئىتائەتتىن باش تارتىشقان ئايماق - ئۇلۇسلارغا لەشكەر تارتىپ ، ھوقۇقنى ئۆز چاڭگىلىغا يىغىۋېلىش ئارزۇسىدا بولدى . ئالدىراپ يولغا قويۇلغان بۇ تەدبىرلەر بەزى ئەمەلدارلارنىڭ دىتىغا ياقمىدى ، چاتاق زىچېڭ[1] تۈتۈقى لى جېڭچېننىڭ مىلادىيە 782 - يىلى ئۆز جايىدا توپىلاڭ كۆتۈرۈشى بىلەن باشلاندى . مىلادىيە 783 - يىلى خۇاڭخې دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى ئۈچ ئايماق تاڭ ئوردىسىدىن بىراقلا يۈز ئۆرۈدى ، شۇ يىلى ياز ئايلىرىدا سەركەردە جۇسى[2] چوڭ ئاستانىدە تۇغ تىكلەپ ، ئۆزىنى پادىشاھ دەپ ئاتىدى[3] . ئوردىدىكى ئۇرۇش

① زىچېڭ — بۈگۈنكى شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ يىدۇ دېگەن يېرى .

② جۇسى — تارىخىي شەخس . ئۇ مىلادىيە 742 - يىلى تۇغۇلۇپ ، 784 - يىلى قول ئاستىدىكىلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ، تاڭ ئوردىسىغا قارشى توپىلاڭ كۆتۈرمەستىن بۇرۇن بىرقانچە ۋىلايەتتە ھىراۋۇل بولغان («جۇڭگو تارىخ لۇغىتى» ، 1049 - بەت) .

③ «مەشھۇر تارىخىي كىشىلەر لۇغىتى» ، 204 - ، 205 - بەتلەر .

ئوتى ھەممە ئادەمنى يۈرەكزادە قىلىۋەتتى . ياغلاقار لىڭ كۆرۈپ تۇرغان بۇ كىشىلەر ئاستانە پۈقرالىرىنىڭ ئەڭ قورقۇنچاق ، شۇنداقلا ئەڭ ئالدىنقى ئاجىز قاچاقلىرى ئىدى…

كىچىك بازارنىڭ كىندىكىدىن ئورۇن ئالغان يالغۇز ئۆتەڭ گۈگۈم بېسىپ كەلمەستىلا بوشاپ قالدى . ئۆتەڭ ئىگىسىمۇ ياغلاقار بىلەن قىسقىلا سۆزلىشىپ بولۇپ ، يۈك ـ تاقلىرىنى ئېشەككە ئارتتى ـ دە ، قاچقۇنلار قاتارىغا قېتىلدى .

— ئاستانە قوۋۇقى تاقالدى ، قاچالمىغانلار قامىلىپ قالدى . توپىلاڭچىلارنىڭ لەشكەرلىرى قوغلاپ كەلگۈچە جېنىڭلارنى جايلاڭلار ، — دېدى پۈتۈكچىلەرگە ئوخشايدىغان ئۇزۇن تونلۇق بىر كىشى ئۆتەڭدە بەخىرامان قازان ئېسىپ ئۇماچ ئېتىۋاتقان ياغلاقارغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ .

ياغلاقار لىڭ قېچىش ـ قورقۇش دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمىدى . ئۇيغۇر قوۋمىدىن كېلىۋاتقان ئەلچى تۇرسا ئۇ يەنە نېمىدىن قورقىدىكەن ، نېمىشقا قاچىدىكەن ؟ يامىنى كەلسە ، توپىلاڭچى بولامدۇ ، ئوردا لەشكىرى بولامدۇ ، ئىشقىلىپ ، ئۆزىگە خىرىس قىلغانلىكى كىشىگە تەقىب ۋە تەڭقىسلىقتىن خالاس قىلالايدىغان زەر دەستەكنى كۆرسەتسىلا ئىش تامام ۋەسسالام . ھېلىغۇ توپىلاڭچىلار ئىكەن ، ئەرش لەشكەرلىرى ئالدىنى تورىسىمۇ ئۇ ئامال قىلىپ ئوردا كاتتىلىرى بىلەن كۆرۈشىدۇ ـ دە ، مۇددىئاسىنى يۈزمۇيۈز تۇرۇپ بايان قىلىدۇ ، ئىشنى ئۇتۇقلۇق تاماملاپ ، پەرۋىشكارى قۇتلۇققا ۋە ئۇيغۇر قوۋمىگە يۈز كېلەلىگۈدەك خىزمەت قىلىدۇ !

ئاتتا ئولتۇرۇۋېرىپ ، غولى ئۇيۇشۇپ ، بېلى سىرقىراپ تۇرغان ياغلاقار لىڭ ھۇجرا تېمىغا يۆلەنگەن پېتى مەززە قىلىپ غىزالىنىۋالدى . ئەنسىز ۋارقىراشلار ، ئېچىنىشلىق ئىڭراشلار ، ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ زېرىكىشلىك شەپىسىدىن خالاس بولۇپ ، مازاردەك سۈكۈتكە پاتقان بۇ ئۆتەڭدە بىر ئۆزىلا قالغاچقىمۇ ، ئۆزىنى كۆك قەرىدە لەيلەپ يۈرگەن ئەركىن بۇلۇتتەك ، يەڭگىل

ۋە ئازادە ھېس قىلدى ، ئىزدەشتۇرۇپ يۈرۈپ ، كونا بولسىمۇ بىر پارچە سېلىنچا تېپىۋالدى ، قۇرۇق قالغان ھۇجرىلاردىن بىرىگە كىرىپ تېزلا ئۇيقۇغا كەتتى .

تاڭ ئاتارغا يېقىن ، ئۇ بىر چۈش كۆردى . چۈشىدە ئۇ بۇركۈتكىمۇ ، تاز قارىغىمۇ ، ئەيتاۋۇر يوغان بىر قۇشقا ئايلىنىپ ، ئاسماننىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىدە لەيلەپ تۇرغۇدەك . يەر يۈزىدە دولقۇنلۇق دېڭىزدەك داۋالغۇغان ئادەم توپى ئاسمانغا قاراپ نېمىلەرنىدۇر دەپ توۋلاشقىنىچە ئۆزى بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپ يۈرگۈدەك ، بىر ـ بىرىنىڭ ئىسمىنى چارقىرىشقۇدەك ، بىر چاغلاردا قاپلاندىن يوغان بىر ئاجايىپ مەخلۇق پەيدا بولۇپ ، يەر يۈزىدىكىلەرنىمۇ ، ئۆزىنىمۇ ، تاغ ـ دەريا ، دەل ـ دەرەخلەرنىمۇ دەم تارتقۇدەك . ئۇ قانات قاققانچە بېرىپ ئاچ كۆز مەخلۇقنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ كەتكۈدەك ، كۆز ئالدى زۇلمەتلىك كېچىگە ئايلانغۇدەك . كېچە قاراڭغۇلۇقىدا ئاتلار دۈپۈرلەشكۈدەك ، ئادەملەر گۇڭۇرلاشقۇدەك...

ياغلاقارلىك چۈش ئاسمىنىدا ئۇچۇۋېتىپ توساتتىنلا رېئاللىقنىڭ غۇۋا شولىسىنى كۆرگەندەك بولدى . ھويلا تەرەپتىن كېلىۋاتقان يوچۇن ئاۋازلار قۇلىقىغا كىرىپ قالدى . چۈش ئاسمىنىدىن يەرگە چۈشۈپ ، دىققىتىنى جەملىدى .

— ئالىيلىرى ، ئۇ ئاسىيلار كۆپ بولغاندا بىر ئاش پىشىم پۇرسەتتە شەھەر سېپىلىدىن كاجۇۋا تاشلانغانلىقىنى بايقاپ قالىدۇ ـ دە ، ئىز قوغلاپ بۇ يەرگە يېتىپ كېلىدۇ . شۇڭا ، تېز پۇرسەتتە پاناھلانغىلى بولىدىغان بىر نىشان تاللاپ ، ئۆز يولىمىزغا راۋان بولساقمىكىن دەيمەن .

— ھودۇقماڭلار سانغۇنلىرىم ، ياخشىسى ، خەن شىن[1] نىڭ چارىسى بويىچە مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا بۆكتۈرمە قۇرايلى ، پەممىچە ،

---

① خەن شىن — غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ياشىغان ھەربىي ئالىم . ئۇ «جەڭ مىزانى» دېگەن كىتابىدا بۆكتۈرمە قۇرۇشنى تەكىتلىگەن ۋە ئۆزىمۇ شۇنداق قىلغان . بۇ ئارقىلىق نۇرغۇن جەڭلەردە غەلىبىگە ئېرىشكەن .

خورىكى ئۆسۈپ ئۆزىنى بىلمەي قالغان ئاسىيلار دامىمىزغا چۈشمەي قالمايدۇ!

— ئۇستاتلىق قىلغىنىم ئۈچۈن قۇللىرىنى كەچۈرسىلە ئالىيلىرى، پېقىرنىڭ قارىشىچە، قىل ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان بۇنداق پەيتتە بۆكتۈرمە قورۇش ئېھتىمالىم تەۋەككۈلچىلىك بولار. ئاسىيلار لەشكىرى ئەللىك ـ ئاتمىشتىن ئېشىپ كەتمىسىغۇ بىر نۆرى، مۇبادا يۈز، ئىككى يۈز بولۇپ قالسا خەۋپ ـ خەتەردىن قۇتۇلماق تەس. ياخشىسى، سەردار سۇن زىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ، 36 ھىيلىنىڭ ئاخىرقىسىنى قوللانغان تۈزۈك.

— بۇ يەردىن كېتىش كېرەك دېمەكچىمۇ؟

— ئالىيلىرى ھەممىنى بىلگۈچىدۇر.

— ئۇنداقتا قەيەرگە قاراپ يول سالغىنىمىز خوپ؟

— فېڭتىيەن[1] ئايمىقىغا، ئالىيلىرى، ئۇ يەردە ئوردا لەشكەرلىرىمۇ ئاز ئەمەس، قوغدىنىشقىمۇ ئەپلىك. ئەڭ مۇھىمى، ئۇلۇغ ئاستانىگە يېقىنمۇ ئەمەس، يىراقمۇ ئەمەس. فېڭجۇ ئايمىقىدا بىر مەزگىل تۇرۇپ دۈشمەن ئەھۋالىنى يېقىندىن كۆزەتسەك، پەيتنى پايلاپ بىر ھۇجۇم بىلەنلا ئاستانىنى قولغا ئالساق…

قويۇق شاخلىرى ئۆتەڭ ئۆگزىسىگە ساڭگىلاپ تۇرغان سېپىدە دەرىخى ئاچىسىدا ئۇخلاپ قالغان بىغەم خوراز سوزۇپ ـ سوزۇپ ئۈچ قېتىم چىللىۋەتتى. ئالىقانچىلىكمۇ بۇلۇت بولمىغان كۈنچىقىش تەرەپ بېلىق قورسىقىدەك سۇزۇلدى. گىرىمسەن ئۇپۇقتىن ئېقىپ كەلگەن ئۆپكە سۈيىدەك گىل رەڭ شولا ئاستا ـ ئاستا ئاقىرىپ، ئۆتەڭ تاملىرىنى، ئۆتەڭ ھويلىسىدا تۇرۇۋېلىپ ئەمدىلا بىر پىكىرگە كەلگەن يىگىرمىچە ئادەمنى، ئادەملەرنىڭ كاسكىلىرىنى، نەيزىلىرىنىڭ ئۇچىنى، ئاتلىرىنىڭ ئېسىل جابدۇقلىرىنى خۇددى بىر قەۋەت ئالتۇن سۈيى يالىتىلغاندەك پارقىرىتىۋەتتى.

---

[1] فېڭتىيەن — بۈگۈنكى سەنشى ئۆلكىسىگە قاراشلىق چيەنشيەن ناھىيىسى.

بۇ مەزگىلسىز تاڭ بۇ بىر توپ ئادەمنى ئالدىرىتىۋەتتى. ئۇلار فېڭتيەنگە قاراپ يولغا چىقىش تەرەددۇتىگە چۈشتى. چوڭ سەردار سىياقىدىكى گەۋدىلىكرەك كەلگەن بىر كىشى ئۇزەڭگىگە پۇتىنى ئىلىنىۋېتىپ ھۇجرا ئىشىكى كەينىدە مەقسەتسىزلا گەپ تىڭشاپ تۇرغان ياغلاقارنىڭ خادىدەك ئۇزىراپ كەتكەن سايىسىنى، كېيىن قاپقارا گەۋدىسىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، سەگەكلىشىپ شەمشىرىنى ھۇجرا تەرەپكە چىنىدى:

— ئەي توخۇ يۈرەك ئىنسان، ئۆزۈڭ كىم ۋە ئۆتەڭدە نېمە قىلىپ يۈرۈيسەن؟ ئوغۇل بالا بولساڭ، ئوغرىمۇشۇكتەك مارىلاپ تۇرماي چاپسان مەيدانغا چىق! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ قىيان بېسىپ كەلگەندەك قاتتىق ئاۋاز بىلەن.

سەردار قىياپەتلىك بۇ كىشىنىڭ كۈتۈلمىگەندە ۋارقىرىشى ئاتلىرىغا مىنىۋېلىپ، قامچە شىلتاي دەپ تۇرغان ئادەملەرنى بىردىنلا چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇلار ئۆتەك ھويلىسىدا تۇرۇپ قىلىشقان مۇھىم پاراڭلىرىنىڭ نامەلۇم بىر كىشى ئالدىدا ئەمدى سىر بولماي قالغانلىقىنى تەڭلا ھېس قىلىپ ئۇلگۈرگەنىدى. كېچە بويى ئۆتەڭدە، ساقاللىرىنىڭ ئاستىدا تۇرغانلىقى قىياس قىلىنغان بۇ كىشىنىڭ دۈشمەن ئايغاقچىسى بولۇش ئېھتىماللىقىنىمۇ ھېچكىم چەتكە قاقالمايتتى.

ئۇلار ئېغىزدۇرۇقىنى چايناپ، چاپچىپ تۇرغان ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، «بۇ نېمە ئىش؟» دېگەندەك، بىر ـ بىرىگە قاراشقان پېتى جايىدىلا تۇرۇپ قېلىشتى. كىملەردۇر، سەردار تۇرۇقلۇق، بۇ تەرىقە بىخۇدلۇق قىلغىنىدىن ئىنزا تارتقاندەك، چاندۇرماي، يۆتىلىپ قويدى. كۆپ ئۆتمەي، ئۇلار باشلىرىنى بىر يەرگە قىلىپ نېمىلەر توغرىسىدىدۇر پىچىرلىشىشتى. ئاردىن زەنجىرلىك ساۋۇتقا ئورىلىۋالغان، كۆز قارىچۇقلىرى كاسكا كۆزلۈكىدىن ئاران كۆرۈنۈپ تۇرغان بىرەيلەن:

— سىرىمىزنى بىلىۋالغانىكەن، ئۇنىڭ كىم بولۇشى بىز ئۈچۈن بەرىبىر، ئۇنى تۇتۇڭلار ـ دە، تېگىشلىك جايىغا ئۇزىتىپ

قويۇڭلار ، سىرنىڭ بىخەتەر جايى لەھەتتىن باشقا يەردە ئەمەس… — دېۋىدى ، ئۈچ - تۆتەيلەن ئاتلىرىدىن ئۇچۇپ چۈشۈشتى - دە ، شەمشەرلىرىنى تەخ قىلىشتى ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ، ھۇجرا ئىشىكىگە قاراپ دېۋەيلەپ كەلگىلى تۇردى .

— ئا… ئالىيلىرى ، ئاسىيلار بېسىپ كەلدى… ئاسىيلار كەلدى…

ئۆتەڭ كەينىدىكى چۈجگۈنلۈكتىن ئاۋازسىزلا ئۇچۇپ كەلگەن بىر تال ئوق ئۆتەڭ ئۆگزىسىدە ئاداققى بۇرچىنى ئادا قىلىۋاتقان قېرى كۆزەتچىنىڭ نەق گېلىغا قادالدى . ئۇ ھەمراھلىرىغا ئاگاھ بەرگەن پېتى مولالاق سېلىپ غۇلاپ چۈشتى . بۇ ۋەقە ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چېقىلغاندەك تاسادىپىي يۈز بەردى .

— ئىش چاتاق ، فېڭتيەنگە قاراپ قاچايلى !

— ئاۋۇ يوچۇن كىشىنى قانداق قىلىمىز ؟

— …

ئەقىللىق ياغلاقار قۇلىقىغا كىرىپ قالغان پارچە - پۇرات سۆزلەردىن ۋە ئادەملەرنىڭ تەقى - تۇرقىدىن ئۆزىگە قول سېلىشقا ئۇلگۇرمەيلا كېتىپ قالغان كىشىلەرنىڭ قامال قىلىنغان ئاستانىدىن قېچىپ چىققان ئوردا ئادەملىرى ئىكەنلىكىنى پەملەپ بولغانىدى . قوغلاپ كېلىۋاتقانلار ئەلۋەتتە ئاسىيلارنىڭ نەق ئۆزى ئىدى .

«ماۋۇ پېشكەلچىلىكنى قارىمامدىغان ، — دېدى ياغلاقار قىيا ئوچۇق تۇرغان ھۇجرا ئىشىكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئەتراپقا زەن قويۇۋېتىپ ، — بۇ يەردە تۇرىۋەرسەم ، ئاسىيلار كېلىپ ، ئوردا ئادىمى دەپلا ناھەق جاجامنى بېرىشىدۇ ، قاچقانلارغا ئەگەشسەم ، ئاسىيلارنىڭ ئايغاقچىسى دەپ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرسىتىدۇ ، يا تەڭرىم ، ئوت بىلەن سۇنىڭ ئارىسىدا قالدى دېگەننىڭ ئۆزىغۇ بۇ… »

ياغلاقار ياش بولغىنى بىلەن ، قۇتلۇقما ئەگەشكەن يەتتە - سەككىز يىلدىن بېرى تاسادىپىي يۈز بەرگەن ۋەقەلەر ئالدىدا تېز

www.uyghurkitap.com

ۋە توغرا ھۆكۈم چىقىرىشنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىۋالغانىدى . ئۇ بۇ يەردىمۇ شۇنداق قىلدى . بىر دەقىقە كۆزىنى يۇمۇپ ، خىيال ئالىمىنى چاقماق سۈرئىتىدە كېزىپ چىقتى ، دەرھال بىر پىكىرگە كېلىپ ، ئاسىيلار بىلەن بىر قەپەس ئېلىشماقچى ، ئوردىدىكىلەرگە ياردەم بەرگەچ ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىۋالماقچى بولدى . ئالاھازەل يۈز نەچچە لەشكەر ساماۋى ئادەملەردەك پەيدا بولۇپ ، ئۆتەك ھويلىسىغا توما بۇزغان كەلكۈندەك بېسىپ كەلگەندە ، ياغلاقار ئاللىقاچان ئات ئۈستىگە جايلىشىپ بولغانىدى . ئۆتەك يېنىدىكى بېدىلىكتە تولۇق بىر كېچىنى ئۆتكۈزگەن ئاسىلقارا قانات چىقىرىپ ئۇچىدىغان ئەلپازدا تاقەتسىزلىنىپ تۇراتتى . ياغلاقار تىزگىنىنى شۇنداق بوشىتىۋىدى ، ئات ئالدى ئاياغلىرىنى ئېگىز كۆتۈردى - دە ، يەرگە زەرب بىلەن بىرنى تەپتى ، قىزغۇچ توپا يۈزىدە چاۋۇر چوكۇلۇقىدا ئىككى ئورەك قالدۇرۇپ ، ئوردىدىكىلەر كەتكەن تەرەپكە قاراپ ، سالغىدىن ئايرىلغان سالغا تېشىدەك شىددەت بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

ئۆتەك سەيناسىدا ئەقلىدىن ئازغان ساراڭلاردەك پىتىرىشىپ يۈرگەن لەشكەرلەر چەبدەسلىكى ۋە قورقماسلىقى بىلەن كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەن بۇ ناتونۇش چەۋەندازنىڭ كارامىتىگە قاراپ بىر پەسكە تېڭىرقاپ قېلىشتى . سەردارنىڭ ھەيۋە قىلىشى بىلەن يامان چۈشتىن ئويغانغاندەك چۆچۈشۈپ ، قارىسى يوقىلاي دەپ قالغان ئاسىلقارانىڭ كەينىدىن تۆت - بەش تالدىن ئوق ئۈزۈشتى - دە ، ئاتلىرىنى دېۋىتىپ قاچقانلارنى قوغلاشقا تۇتۇندى .

«ئەر قانىتى ئات» دەپ بىكار ئېيتىمىغانىكەن بوۋىلار . ئەر ئارىسىغا پەقەت جەڭ ئۈچۈنلا يارالغان ، ئىگىسى قۇتلۇقنى مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوق ئارىسىدىن ، تاشنى ئېرىتىۋېتىدىغان ئوت ئىچىدىن تىرناقچىلىك زەخمەتكە ئۇچراتماي ، ساق - سالامەت ئېلىپ چىققان ئاسىلقارا بۈگۈن ھەم يېڭى ئىگىسىنىڭ ئىلكىدە ئوق بورىنىنى يېرىپ ، ئەپسانىلەردىكى دۈلدۈلدەك تېز چاپماقتا ئىدى ،

ئاسىلقارا بىلەن قاناتلانغان ياغلاقار قولاق تۈۋىدىن ۋىژىلداپ ئۆتۈۋاتقان يا ئوقىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، پات ـ پات ئالدى ـ كەينىگە قاراپ، سەل ئالدىغا ئېڭىشكەن پېتى بىخۇدۇك كېتىپ باراتتى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئات يايلىغا چاپلاشقاندىن ئۆزگە، كونا جەڭچىلەرنىڭكىدەك تەمكىن چىرايىدا نە قورقۇش، نە ھودۇقۇش ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى.

«چاپ، تېخىمۇ تېز چاپ ئارغىمىقىم، خاكاسلار يېرىدە چىكلار زېمىنىدا چاپقاندەك چاپ، ئىگەڭنى قارا يۈز ئاسىيلارنىڭ ئوقىدىن يىراقلاشتۇر، ئىزىڭغا چۈشكەنلەر تۈيىقىڭدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ئاستىدا گۆرگە كۆمۈلگەندەك كۆمۈلۈپ قالسۇن، كۆزلىرىگە توپا كىرىپ قىيامەتلىك كور بولسۇن...»

ئاسىلقارا بوراندەك تېز ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى، قامچىسىدىن قاس چىقىرىپ، بار كۈچى بىلەن قېچىپ كېتىۋاتقان ئوردا ئەھلى بىلەن ئاسىلقارانىڭ ئارىلىقى بارغانچە قىسقارماقتا ئىدى. بىراق، ئاسىيلارنىڭ ئاتلىرىمۇ چاپقۇرلۇقتا ئاسىلقارادىن قېلىشمايدىغاندەك قىلاتتى. ياغلاقار لىڭ سەللا بوش كەلسە، بۇ ئاتلار ئاسىلقاراغا، يامىنى ئالىلقاچان دەرمانىدىن كەتكەن پاكار ئوردا ئاتلىرىغا يېتىشىۋالىدىغاندەك تۇراتتى.

ياغلاقار قوغلاپ كېلىۋاتقانلارنىڭ چۇقان ـ سۈرەنلىرىنى خېلى ئېنىق ئاڭلاۋاتاتتى، كىمدۇر بىرى «ئات» دەپ ۋارقىرايتتى، يەنە بىرى «تىرىك تۇت» دەپ تولاۋاتتى. يا ئوقى شالاڭلاپ قالغىنى بىلەن، ئات تۈيىقىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازى يېقىنلا بىر يەردىن كېلىۋاتاتتى.

ياغلاقار لىڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ ئات يالىغا يەنە بىر قېتىم يېپىشتى ـ دە، بېشىنى بۇراپ، كەينىگە قارىدى، ئىز بېسىپ يېقىن كېلىۋاتقان ئاسىلقارادەك ئېگىز، بېلى قولۇنىڭكىدەك ئىنچىكە، بېشى بۆرىنىڭكىدەك كىچىك، ئاياغلىرى بادىرىدەك ئۇزۇن يارام ئاتلارغا بىر قاراپلا ئەجەبلەنگىنىدىن ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. كېلىۋاتقىنى پۈتكۈل يۇرت تەۋەسىدە پەقەت تونباغا قاغان

www.uyghurkitap.com

ۋە ئاتخۇمار بەگبارستىلا بولىدىغان داڭقى بار قۇرىقان ئاتلىرى ئىدى . ئاسلىقارا بىلەن نەسىلداش بولغان بۇنداق ئېسىل ئاتلارنىڭ ئاسىيالارنىڭ ئىلكىدە پەيدا بولۇشى ھەيران قالارلىق ھادىسە ئىدى .

بىراق ، قاتتىق قامچا يەپ ، پەقەت ئۇن چامدام يەردىلا قوغلاپ كېلىۋاتقان بۇ قۇرىقان ئاتلىرى ياغلاقارغا بۇ تېپىشماق ئۇستىدە ئويلىنىپ ئولتۇرۇشقا ئىمكان بەرمەيتتى . شۇ تاپتا ئۇ ئوردا قاچاقلىرىنىڭ ھارغىن ئاتلىرىغا يېتىشىپ قالغانىدى . ئەگەر غايىبتىن بىرەر مۆجىزە يۈز بەرمىسىلا ، ئاسىي لەشكەرلەر ئۆزىگىمۇ ، ئوردا قاچاقلىرىغىمۇ يېتىشىۋالاتتى ـ دە ، چوڭ قىرغىنلار يۈز بېرەتتى . ياغلاقارنىڭ غۇرۇرى ، كۈتۈلمىگەن بۇ بەل تۇتۇشۇشتا ئۇتتۇرۇپ قويۇپ ، ئۇيغۇر ئەلچىسىنىڭ ۋە ئاسلىقارانىڭ يۈزىنى تۆكۈشكە ھەرگىز يول قويمايتتى .

— قېنى ، كېلىشە ئاسىيلار ، ئۇيغۇر ئاتلىرىغا مىنىۋېلىپ ، ئۆزۈڭنى قالتىس چاغلىشامسەن تېخى؟ بىلىپ قوي ، بىزنىڭ ئاتلىرىمىز يامانلى ئەجەل ئاغزىغا ، ياخشىنى زەپەر دەرۋازىسىغا باشلاپ بارىدىغان ساماۋى ئات ، جېنىڭدىن تويغان بولساڭ ، مانا ئەمدى ساڭا...

قۇتلۇقنىڭ مىجەزىنى تارتقان ، ئادەتتە ئاسان ئاچچىقلانمايدىغان ياغلاقار ئەمدى راستتىنلا ئاچچىقلاندى ، قاتلىرىدىن قان پۇراپ تۇرغان بۇ ئاچچىق سۆزلەر ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان ۋۇجۇدىدىن ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ چېپىپ كېتىۋېتىپ ، ئۇزىتىپ مۇڭگۇز ياسىنى تەقلىۋالدى ـ دە ، پەي قادالغان ئىككى تال ئوقنى كىرىچكە تىرىدى ، بەدىنىنى كەينىگە تارتىپ ، ئاسلىقارانىڭ بېقىنىغا ئۆزىنى تاشلىدى ، تاۋۇزدەك تۈگۈلۈپ ، ئات يايلىنى چىشلەپ كېلىۋاتقان ئاسىيلارغا ئوق ئۈزدى .

«ۋايجان» دېگەن پەرياد بىلەن تەڭ ، ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان ئىككى سەردار ئات ئۈستىدىن خۇددى شامال تەگكەن قەغەز ئادەمدەكلا ئۇچۇپ چۈشتى . ئىككى ئات ئارتۇقچە يۈكتىن خالاس بولغىنىدىن تېنى يايراپ ، خۇددى كۆرۈنمەس چۇلۇۋۇر بىلەن

باغلانغاندەك ، ئاسلقاراغا ئەگەشتى .
ياغلاقار لىڭ يەنە ئوق ئېتىپ ، تۆت - بەشچە لەشكەرنى يەر چىشلەتكەندىن كېيىن ، بىر پۇتنى ئۈزەڭگىگە قويۇپ بىرلا كۆچۈپدى ، ئېگەردىن ئارتىلىپ ، ئاسلقارانىڭ يەنە بىر بېقىنىغا ئۆتتۈۋالدى ۋە يەنە ئوق ئاتتى . ئەزرائىلدىن قورققاندەك قورقۇپ ، كىرىچنى تارتار - تارتمايلا ئوق ئېتىۋاتقان لەشكەرلەر ئارقا - ئارقىدىن دوم چۈشكىلى تۇردى . ياغلاقار لىڭ چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەپ ، كىملەرنىدۇر تىللىغان پېتى «لىڭ» قىلىپلا ئات ئۈستىدە تۈز ئولتۇرۇۋالدى - دە ، ئاتنىڭ بېشىنى بۇرىدى ، يان تەرەپتىن قىستاپ كەلگەن تۆت لەشكەرگە كۆچەپ تۆت نەيزە ئۇرۇۋىدى ، ئۇلار شۇ زاماتلا تىن تارتماي جان بەردى . ئات ئايىغىدىن ئۈچۈپ چىققان بوغۇناق كۆزلەرنى خىرەلەشتۈردى . ياغلاقار لىڭ ئاسمان - پەلەك بوغۇناق ئارىسىدا بەئەينى بۇلۇت ئىچىدە جەڭ قىلىۋاتقان ئىلاھىي باھادىردەك يۆتكىلىپ يۈرۈپ ، ساراڭدەك پىتىراپ ، تېرىقتەك چېچىلىپ كەتكەن ئاسىي لەشكەرلەرنى بىر - بىرلەپ يوق قىلغىلى تۇردى . كېسىلگەن باشلار ، بېشى يوق تەنلەر يول ئۈستىنى ياپتى ، قان بىلەن نەمدەلگەن يەر ئات ئايىغىدا خۇددى خېمىردەك يۇغۇرۇلدى...
سەردار بولسا كېرەك ، بىرەيلەن ئاۋۋال كەينىگە بۇرۇلدى ، ئېتىنىڭ ساغرىسىغا رەھىمسىزلەرچە قامچا ئۇرۇۋېتىپ ، ئۈنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى :
— قې... قېچىڭلار ، ئا... ئاستانىگە قاراپ قېچىڭلار ، سىلەر بىلمەيسىلەر ، ئۇيغۇر چەۋەندازلىرىلا ئەنە شۇنداق كەينىچە ئوق ئاتالايدۇ ، بۇنداق ياۋايىلارغا تەڭ كېلىپ بولمايدۇ...
تېخىچە پۇخادىن چىقمىغان ياغلاقار لىڭ ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي قېچىپ كېتىۋاتقانلارنى خېلى بىر يەرگىچە قوغلاپ باردى ، غەزەپ بىلەن ئاتقان بىرقانچە ئوق قاچقانلارنىڭ دۈمبىسىگە قادالدى . ئاسىيلارنىڭ قوغلاپ كېلەلمەيدىغىنىغا كۆز يەتكۈزگەندىن كېيىن ، كەينىگە يېنىپ يارامراق ئولجىلارنى غانجۇغىلاپ ،

www.uyghurkitap.com

بىرمۇنچە قۇربان ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى ئېگەرگە باغلىغان پېتى ئۆز يولىنى داۋام قىلدى .

ئۇزاققا سوزۇلمىغان بىلەن ، بەكمۇ كەسكىن ئۆتكەن بۇ جەڭ ياغلاقارنى خېلىلا چارچىتىپ قويدى . بىراق ، ياشلىق دېگەن بەربىر ياشلىقتە ، ئۇ باش ـ كۆزلىرىدىكى قان ئىزلىرىنى سۈرتۈپ ، غۇلىچىنى سوزۇپ ، بىر ـ ئىككى قېتىم كېرىلىپلا خورىغان كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالدى ـ دە ، ئاسلىقارانى يورغىلىتىپ ، كۆپ ماڭمايلا يولىغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغان ئوردا قاچاقلىرىغا يېتىشىپ كەلدى .

— خۇش كەپتىلا قامەتلىك پالۋان ، ئۇلۇغ تاڭنىڭ ئەمىر لەشكىرى كەمىنە لى چېڭ[1] كەرەملىك شاھىمىزنىڭ مۇبارەك نەزىرىگە نائىل بولمىش قوش ئوقلۇق چەۋەندازغا چەكسىز ھۆرمەتلەر بىلدۈرىدۇ ، — دېدى ، قاراشلىرىدىن زوقلىنىش ۋە ھۆرمەت ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان ئوتتۇزچە ئادەم ئارىسىدىن ئايرىلىپ چىققان سالاپەتلىك بىر كىشى ئالىقانلىرىنى جۈپلەپ لىڭشىتىپ تۇرۇپ . يېشى ئەللىكلەردىن ھالقىغان ، چاچلىرى ۋە كەكە ساقىلى ئارىلاپ ئاقىرىشقا باشلىغان ، بۇرنىنىڭ يان تەرىپىدىكى قىيپاش تاتۇق مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇ كىشى توپ ئىچىدىكى ئېگىز بوي ، سالاپەتلىك بىرەيلەن بىلەن كۆز بېقىشىۋالغاندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇردى :

— ئۇلۇغىمىز ئۆزلىرىگە ۋە ئۆز ھەقەمسايىلىرىگە ئۇنتۇلغۇسىز ياردەملەرنى كۆرسەتكەن تەڭداشسىز پالۋاننى شاھانە تارتۇقلار بىلەن تارتۇقلاشتىن ئىلگىرى ، تارتۇقلانغۇچى پالۋانىمىزنىڭ نام ـ ئەملىنى ، يۇرت ـ قوۋمىنى بىلىشنى خالايدىكەن ، مالال كەلمىسە ،

---

[1] لى چېڭ — تارىخىي شەخس ، مىلادىيە 727 ـ يىلى تۇغۇلۇپ ، 793 ـ يىلى ئۆلگەن . ئۇ تاڭ ئوردىسىدا ھەربىي ئەمەل تۇتقان ، توپىلاڭچى جۇسىنى قوغلاپ چىقىرىپ ، چاڭئەننى قايتۇرۇۋېلىشتا چوڭ تۆھپە كۆرسەتكەن («جۇڭگو تارىخ لۇغىتى» ، 1371 ـ بەت) .

ئىلتىماسىمىزنى قوبۇل كۆرگەيلا .
ياغلاقار لىڭ ئاتتىن چۈشەي دېمەيتتى . يېرىم ئاي شەكلىدە سەپ تۈزۈپ ، بىر - بىرىگە ئوخشىتىپ سىزىلغان سۈرەتلەردەك بىر خىللا ھېجىيىپ تۇرۇشقان ئوردا ئەھلىگە مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قاراپ ، نېمىگىدۇر ئېچىنغاندەك باش چايقايتتى . ئۇ ئالىقىنى بىلەن قۇلاق تۈۋىدە غىڭشىپ يۈرگەن پاشىلارنى قوغلاپ تۇرۇپ ، ھېلىقى سانغۇندىن قايتۇرمىلاپ سورىدى :
— ئالدى بىلەن ئۆزۈڭلارنى مەلۇم قىلغايسىلەر ، سىلەر كىم ۋە نېمىدەپ ئۇ ئالتە توك - توك رەزگى لەشكەردىن بۇنچىۋالا قورقۇپ يۈرسىلەر ؟ نېمىدەپ قاق سەھەردە مېنى تۇتماقچى بولىسىلەر ؟
— بىز... بىز ئۇلۇغ تاڭ ئوردىسىنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بولىمىز...
ياغلاقار قورقۇنچاقلىقىدىن ئىزا تارتىپ دۇدۇقلاۋاتقان ئەمىرلەشكەرگە قاراپ مۇنداقلا كۈلۈپ قويدى ۋە :
— ھە ؟ بولدى دېگۈچە سېلىق سېلىپ ، جەمەتىمىزنى خانىۋەيران قىلىۋەتكەن مەنسەپدارلار سىلەر ئىكەنسىلەر - دە ، ئەپسۇس ، بۇرۇنراق بىلگەن بولسام... — دەپ قاقشاپ قويدى .
ياغلاقارنىڭ گەپلىرىنى چۈشىنەلمەي ، رەللە بولغان ئادەملەر بىر - بىرىدىن جاۋاب ئىزدىگەندەك ، ئۆزئارا تىكىلىشىۋالدى .
— بىلگۈڭلار بولسا بىلىۋېلىڭلار ، — جاۋاب بەردى ياغلاقار لىڭ ئېتىدىن خۇددى قىيادىن سەكرىگەن يولۋاستەك سەكرەپ چۈشۈپ ، ئەمىرلەشكەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، — كەمىنە سانغۇننىڭ ئېتى ياغلاقار ، ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ سەردارلىرىدىن بولىمەن ، ئەلچى بولۇپ ئالدىڭلارغا كېلىپ ، مانا بۇ يەردە ئويلىمىغان دىشۋارچىلىقلارغا يولۇقۇپ يۈرۈپتىمەن...
لاي بىلەن ياساپ ، چوققىسىدىن بېسىۋەتكەندەك پاكار ، بويى تۈتۈۋالغان نەيزىسىنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيدىغان بىرەيلەن دىمىغىنى

قېقىپ قويۇپ :

— قاراڭلار ، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۇيغۇر دەۋالغىنىنى ، ئەلچىمەن دېگىنىچۇ تېخى ؟ — دېۋىدى ، بۇ گەپ ئەس ـ يادى قۇرۇقان ئاتلىرىنىڭ سىرىدا قالغان ياغلاقارنىڭ يارىسىغا تۇز سەپتى بولغاي ، ئۇ :

— ھە ، ئۇيغۇر بولسام نېمە بوپتۇ ؟ ئۇيغۇردىن ئاكاڭدەك جانباز ئەلچى چىقمامدىكەن ، — دېدى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ .

ياغلاقار بىلەن روبىرو تۇرغان ئەمىرلەشكەر لى چېڭ پاكار كىشىنىڭ گەپدانلىق قىلىمەن دەپ ياغلاقارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغانلىقىنى تۇيۇپ قالدى ـ دە ، قاتماللىقنى ئوڭلىماقچى بولۇپ شۇ ھامان چۇشەنچە بەردى :

— خاتا چۇشىنىپ قالمىغايلا باتۇر ئەزىمەت ، دىۋانبېگى مۇبارەك چىرايلىرىنىڭ بىز خەقنىڭكىگە ئوخشاپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ ، شۇنداق دېگەن چېغى…

— ئات ئاتقا ئوخشايدۇ ، ئادەم ئادەمگە ئوخشايدۇ ، بۇنىڭ ئەجەبلەنگۇدەك نېمىسى بار ئىكەن ؟

ئۇنىڭ «ئەلچىمەن» دېگەن سۆزى ھېلىغىچە گەپكە ئارىلاشماي ئۆچكە ساقىلىنى ئويناپ تۇرغان ھېلىقى سالاپەتلىك كىشىنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان بولسا كېرەك ، ئۇ ئەمىرلەشكەرگە بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىۋىدى ، ئەمىرلەشكەر سوقا سۆرىگەن ئۆكۈزدەك پۇشۇلداپ تۇرغان ياغلاقاردىن ئەدەپ بىلەن سورىدى :

— ھۆرمەتلىك پالۋان ، ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ باتۇرى ئىكەنلىكلىرىگە ھەممەيلەن چىنپۇتتۇق ، ئەلچى بولسىلا بىرەر نام ـ نىشانلىرى باردۇ ؟

— بولمامدىغان ، — ياغلاقار لىڭ قامچىسىنى بەلۋېغىغا قىستۇرۇپ قويۇپ ، قولىنى قوينىغا سالدىيۇ ، يەنە ئىتتىك تارتىۋېلىپ قولىغا قاراپ تۇرغانلارنى نائۇمىدتە قويدى . نېمىنىدۇر يادىغا ئېلىپ ، دېدى :

— ئاستانىنىڭ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى بولساڭلار ئېيتىڭلار ،

قايسىڭلار ۋەزىرئەزەم گو زىيى[1] بولسىلەر، ئىگەم بەرگەن دەستەكنى ۋەزىرئەزەم گو زىيىغىلا تاپشۇرىمەن، دەيدىغىنىمنىمۇ شۇ ھەزرەتنىڭ ئۆزىگە دەيمەن!

گو زىيىنىڭ گېپى چىققان ھامان، بەزىلەرنىڭ چىرايى قانسىراتقان ئۆپكىدەك ئۆڭۈپ كەتتى. بەزىلەر يەر تېگىدىن قارىشىپ، ئىچ-ئىچىدىن ئۇسۇپ چىققان كۈلكىسىنى ئالىقانلىرى بىلەنلا تۇسۇۋېلىشتى. بەزىلىرى قورۇقچىلارنىڭ ھىمايىسىدە غادىيىپ تۇرغان سۆلەتلىك كىشىگە چاندۇرمايلا قاراپ قويىدى. ئەمىرلەشكەرنىڭ ئېغىز ئېچىشى بىلەن، ئارىدىكى قاتماللىق بۇزۇپ تاشلاندى.

— قارىغاندا، بىلمەيدىغان ئوخشايدىلا، گو زىيى ھەزرەتلىرى تۆت يىل مۇقەددەم ئالەمدىن ئۆتكەندى، — دېدى ئۇ ھازا پۇراپ تۇرغان پەس ئاۋاز بىلەن.

— گو زىيى ۋەزىرئەزەم قازا قىلدى؟

ۋەزىرئەزەم گو زىيى تۆت يىل بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، بىراق ئارىنىڭ يىراقلىقى، مۇھىمى، تاڭ دەيزۇڭنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئىككى قوۋم ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت يىرىكلىشىپ، باردى-كەلدى ئازايغانلىقى سەۋەبلىك، بۇ خەۋەر ئۇيغۇر قاغانلىقىغا يېتىپ كېلەلمىگەن، كەلگەن بولسىمۇ، ياغلاقار لىنىڭ بىخەۋەر قالغانىدى.

ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ باتۇرى ۋە ئەلچىسى تۇرۇقلۇق، تاڭ

---

[1] گوزىيى — تاڭ سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر ھەربىي ئەمەلدارى، دۆلەت ئەربابى، مىلادىيە 697 - يىلى تۇغۇلۇپ، 781 - يىلى ئۆلگەن، ئۆڭلۈك - سۆيگۈن توپىلاڭ كۆتۈرگەندە، ئەمىرلەشكەر بولۇپ، توپىلاڭنى تىنچىتقان. ئۇ ئۇيغۇر، خەنزۇ لەشكەرلىرىنى باشلاپ لەشكىرىي يۈرۈش قىلىپ، چاڭئەن، لوياڭلارنى قايتۇرۇۋالغان، تاڭ دەيزۇڭ زامانىدا ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ ۋەلىئەھدى يابغۇ تېكىن بىلەن ئاكا - ئىنى بولۇشۇپ، ئوردا ئاسىيلىرىغا بىرلىكتە قارشى تۇرغان، ئۇيغۇرلار بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئات - يىپەك سودىسىدا ئۇيغۇرلارغا يول قويغان، ئارىدا يۈز بەرگەن ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىشتە مۇھىم رول ئوينىغان. تاڭ دەيزۇڭ ئۆلۈپ، تاڭ دېزۇڭ تەختكە چىققاندا ئۇ ئاتا قاتارىدا ھۆرمەتلەنگەن، لېكىن لەشكىرىي ھوقۇقتىن چەتلەشتۈرۈلگەن.

ئۇردىسىدا يۈز بەرگەن بۇنداق چوڭ ۋەقەدىن تېخىچە خەۋەرسىز يۈرگىنىنى چاندۇرۇپ قويغان ياغلاقار لىڭ ئۆز خىجالىتىنى يوشۇرۇشقا تىرىشتى ۋە كۆڭلى يېرىم بولغاندەك ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋېلىپ دېدى :

— ئۇ ھەزرەتنى ھەممە ئادەم تەرىپلەيتتى ، بوپتۇ ، ئۆلگەن بولسا كۆك تەڭرىم ئۇنىڭغا ئۆز دەرگاھىدىن پاناھ بەرگەي...

— ئەلچى جانابلىرى ، كۆپ قايغۇرۇپ كەتمىسىلە ، گو زىيى ھەزرەتلىرى كەتكەن بىلەن ، كەمىنە سانغۇنلىرى شاھ ئەمرى بىلەن ئۇنىڭ ئىشىنى يۈرگۈزۈپ يۈرۈپتىمەن . خالىسىلا دەستەكنى كەمىنىلىرىگە تاپشۇرغايلا ، ئىشەنچ قىلالمىسىلا كەرەملىك شاھىمىز دېزۇڭ ئالىيلىرىغا كۆرسەتسىلىمۇ بولىدۇ .

ئەمىرلەشكەر لى چېڭنىڭ تەكلىپى ياغلاقارغا ياقمىدى بولغاي :

— ياق... ياق... — دېدى ئۇ ، ئارقىمۇئارقا بېشىنى چايقاپ ، قويىنىنى ئالىقىنى بىلەن مەھكەم بېسىۋېلىپ ، — تاڭ دېزۇڭ دېگەن ئادەمگە بېرىشكە بولمايدۇ ، ئۇ ئاتىسى تاڭ دەيزۇڭدەك رەھىمدىل ئەمەس ، قۇۋمىمىزنى چۈشەنمەيدۇ ، ھەرگىز چۈشەنمەيدۇ...

بۇ گەپ بىلەن تەڭ ، ئۆڭسىلى قاچقان لى چېڭ بىر غايىب قول مەيدىسىدىن ئىتتىرگەندەك ، ئىككى قەدەم كەينىگە ياندى ۋە كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتتى . ئادەملەر تۇرغان يېرىدىلا تىمىز چۆكۈشتى ، «گۇناھ بولدى... گۇناھ بولدى» دېيىشىپ ، پېشانىسىنى يەرگە ئۇرغىلى تۇردى .

— ھاھ... ھاھ... ھاھ...

توساتتىن ئاڭلانغان ياڭراق كۈلكە ھەممەيلەننى ھەيران قالدۇردى ، ئارقىدىنلا تىترىشىپ تۇرغان كىشىلەر ئۈستىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر يۈكتىن خالاس بولغاندەك ، ئاستا ـ ئاستا باش كۆتۈردى . سېرىق زەر تونىنىڭ كەڭ يەڭلىرىگە يوشۇرۇنغان قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ ، توپ ئىچىدىن قىيپاش قەدەم تاشلاپ چىقىپ كەلگەن سۆلەتلىك كىشى ئۇدۇل ياغلاقارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، مۇرىسىگە يېنىككىنە ئۇرۇپ قويدى ـ دە ، پەرمان كۈتۈپ

www.uyghurkitap.com

باش ئېگىپ تۇرغان لى چېڭغا قاراپ :
— قېنى ، تۇز سۆزلۈك ، قاپ يۈرەك بۇ باتۇرنى ئېتىغا مىندۈرۈپ ، تۆت مەھرەمگە يېتىلىتىڭلار - دە ، ئۇدۇل فىڭچېڭ ئايىمىقىغا باشلاپ بېرىڭلار ، جاۋانمەردلىك قىلىپ جېنىمىزنى قۇتقۇزغان ، سۆلالىگە سادىق بولغان بۇ يىگىتكە ئۆز قولۇم بىلەن تون - سەرپاي ياپماقچىمەن ! — دېۋىدى ، ياغلاقار لىڭ ئەمىرلەشكەر لى چېڭدىن پەس ئاۋاز بىلەن سورىدى :
— ئەمىر قىلغۇچى كىم بولىدۇ ؟
— كۈنچىقىشتىن كۈنپېتىشقىچە بولغان جىمى زېمىننىڭ ئىگىسى ، زامانىمىزنىڭ شاھىنشاھى تاڭ دېزۇڭ ئالىيلىرى بولمامدۇ ؟ ! — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ سەل ئەيمىنىپرەك .
ياغلاقار لىڭ ئەمىرلەشكەر لى چېڭنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ «ھە ، مۇنداق ئىكەندە» دېگەندەك ، بېشىنى لىڭشىتتى ۋە تاڭ دېزۇڭغا ئۆزرە قويۇپ ، سالام - سەھەتنى بەجا كەلتۈردى . ئۇنى ئارىغا ئالغان بىر توپ ئاتلىق كىشى ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ فىڭچېڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا راۋان بولدى .

24 . ئاستانىدىن ئەلچى كەلدى

ئۇچ كۈنلۈك قىيپاش شامالنىڭ كارامىتىدىنمىكىن ، قىش ئايلىرى كەمدىن - كەم ئوچۇق بولىدىغان يايلاق ئاسمىنى بۈگۈن زۇمرەتتەك رەڭلىنىپ كەتكەن . تۇمانسىز ياز كۈنلىرىلا كۆرگىلى بولىدىغان ئاقباش چوققىلار ، كۆلەڭگۈدەك غۇۋا تۇرىدىغان كەسمە قىيالار بىر كېچىدىلا ئورۇن يۆتكەپ ، قۇلقارا يايلىقىغا يېقىنلاپ قالغاندەك قىلاتتى . خېلى يىراقتا ، يانتۇلۇقلار ، تۇزلەڭلىكلەردە قىلىن قارغا كۆمۈلۈپ كەتكەن ئارچا - تېرەكلەرمۇ قاتمۇقات جۇۋا كىيىۋالغان سېمىز چوپاندەك كۆرۈنەتتى . تومۇر - تومۇرلىرىغىچە توڭلاپ كەتكەن قارلىق زېمىن ، زېمىن گەجگىسىدىكى قارلىق

دۆڭ ، قارلىق دالا ، قارلىق چاتقاللار كۆك ئاسمان بىلەن روشەن چېگرا ئاجرىتىپ ، ئىككى دۇنيا تەرىقىسىدە كۆزگە چېلىقاتتى .

قاغان ئەتىگەنلىك تىلاۋەتكە چىقماستىلا پەرمانبەگكە :

— پۇختا هازىرلىق قىلىڭلار ، كۆڭلۈم قۇلقارا يايلىقىنى خالاپ قالدى ، — دېۋىدى ، بۇ پەرمان تۇنجى بولۇپ تاراس تېكىنگە سەل باشقىچىرەك تۇيۇلدى . ئۇ ئىچىدە : «قارا قىشتا قاغان دادامنىڭ دالا سەيلىسىنى خالاپ قالغىنىنى قارىمامدىغان ، ئاتلار ۋە ئادەملەر قىشلىق يايلاقا كۆچۈپ كەتكەن تۇرسا ، كۆڭۈل ئاچقۇدەك يەنە قانداق ئەرمەك بولسۇن ئۇ يەردە ؟» دەپ غۇدۇراپ قويدىيۇ ، بىر ئېغىزمۇ قارشى زۇۋان سۈرەلمىدى . نەچچە ئايدىن بېرى ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەپ يۈرگەن بەگبارىس قاغاننىڭ كەينىگە خۇددى سادىق ئىتتەك ئەگەشتى . ئېرچۈك باخشى قىلمىدىغانغا ئىش چىققىنىدىن مەمنۇن بولۇپ ، باخشىلىق سايمانلىرى بىلەن لىق تولدۇرۇلغان ئالا خۇرجۇنىنى چامبۇل ئېشىكىگە پۇختىلاپ ئارتتى .

قاغان ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلدى ، ئىبادەتتىن كېيىن سۆسەر قۇلاقچىسىنى باستۇرۇپ كىيىپ ، سولەيسۇن جۇۋىسىغا پۈركىنىپ ، ئېتىغا ئاۋايلاپقىنە قامچا ئۇردى . ئۇلۇغ ئاش ۋاقتى بىلەن تەڭ قۇلقارا يايلىقىغا يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئۇدۇل تونۇش قىيا ئۈستىگە چىقىپ ، تۆت ئەتراپقا نەزەر سالدى .

تازا ئەۋجىگە چىققان قەھرىتان قىشتا يالىڭاچ يېتىمچىدەك توڭلىغان زېمىن تىترىكىنى زورىغا بېسىۋېلىۋاتقاندەك ، ھەرىكەتسىز ۋە تىنۋىشسىز ئىدى . بىراق ، ئۇيۇل تاشتەك قېتىپ كەتكەن يەر يەنىلا سەزگۈدىن قالمىغان ، كۆرۈمسىز چاغلىرىنىمۇ كۆرۈملۈك چاغلاپ ، سوغۇق شامىلىنىمۇ ئاتەش دەملەرگە تەڭ بىلىپ ئۆز قوينىغا يېتىپ كەلگەن قاغان ئىگىسىنىڭ ئاياغ تىنۋىشىنى تونۇۋالغان ۋە ئۇنى مۇبارەك كۆكسىدىكى مۇھەببەت تەختىدە ئەتىۋارلاپ كۆتۈرۈۋالغانىدى .

چۈنكى ، زېمىن ئۇنى بىلەتتى .

زامانلارنىڭ ئاۋۇلىدە ، تۇرالار[1]نىڭ چاپقۇر ئاتلىرى تاغ - تاشلارنى دىر - دىر تىترىتىپ ، شىرۇلاردىن سوغدىيانىغىچە ، بايقال كۆلىدىن جەنۇبقىچە بولغان بىپايان يەرلەرنى كېزىپ يۈرگەنىدى . ئاقساقال بۇسات سىر - تاردۇشلار بىلەن بىرلىشىپ شەرقىي تۈركلەرنىڭ شىمالىي بۆلىكىگە ھۇجۇم قىلغاندا ، تۇنباغانىڭ ئەجدادلىرى مانا مۇشۇ يەردىن قوزغالغانىدى . تۈرك قاغانى ئىلىك قاغان يوقۇق شاد باشچىلىقىدا ئاتلاندۇرغان 10 تۈمەن لەشكەرنى بىر زەربە بىلەنلا تارمار قىلىپ زەپەر ناغرىسىنى ياڭراتقاندا ، تۇنباغانىڭ بوۋىلىرى كۆك ئەلەملىرىنى لەپىلدىتىپ ، مۇشۇ قىيادا ئوينىتىپ تۇراتتى .

تاغ ئۇنى تونۇيتتى .

ئۇيغۇرلار باسمىل[2] ۋە قارلۇق[3] قوۋمى بىلەن ئەھدە تۈزۈپ ، ئۆزمىش قاغان[1]نى غۇلاتقاندا ۋە كۆپ ئۆتمەي باسمىل - قارلۇقلارنىمۇ يوق قىلىپ ، بۇساتنىڭ ئەۋلادى ، ئۇيغۇر ياغلاقارلىرىنىڭ سەرخىلى بولمىش كۈل بىلگە قاغاننى تەختكە چىقارغاندا ، مۇشۇ ئەتراپتا كاتتا بىر مۇراسىم بولۇپ ئۆتكەنىدى . مۇراسىم تەنتەنىسى بىلەن تۇنجى قاغاننىڭ : «بۇ زېمىن مۇقەددەس زېمىندۇر ، بالىلىرىم ، نەۋرىلىرىم ۋە چەۋرىلىرىم ئۇنى جان تىكىپ قوغدايدۇ ، پۇقرالىرىمنى پاراۋان قىلىدۇ» دېگەن سۆزلىرى مۇشۇ تاغلارنىڭ قات - قېتىغىچە سىڭىپ كەتكەن ، بۇ تاغلار سەلتەنەتلىك ئۆتمۈشكە قىيامەتلىك ھەقدار ئىدى . قاغاننىڭ بۇ ئاۋازى

---

① تۇرالار — قەدىمكى جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدا ياشىغان چوڭ قوۋمنىڭ نامى . ئۇيغۇرلار قاغانلىق قۇرۇشتىن بۇرۇن ، تۇرالار تەركىبىدىكى مۇھىم قەبىلە بولغان .

② باسمىل — دەسلەپتە تۇرالارنىڭ بىر قەبىلىسى ئىدى ، كېيىن ئۇيغۇر ۋە قارلۇقلار بىلەن بىرلىشىپ باسمىل قاغانلىقىنى قۇرغان ، تېخىمۇ كېيىن ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن يېڭىلىپ ، ئۇيغۇر قاغانلىقىغا بېقىنغان ۋە ئۇيغۇر قاغانلىقىدىكى مېھمان قەبىلىگە ئايلانغان .

③ قارلۇق — ئەسلىدە كۆك تۈرك قاغانلىقىنىڭ بىر قەبىلىسى ئىدى ، مىلادىيە 744 - يىلىدىن كېيىن ئۇيغۇرلارغا بېقىنغان ۋە ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ بىر قەبىلىسىگە ئايلىنىپ ، مېھمان قەبىلە دەپ ئاتالغان .

① ئۆزمىش قاغان — كۆك تۈرك قاغانلىقىنىڭ ئاخىرقى قاغانى .

هېلىھەم جاراڭلاپ تۇراتتى ، تۇنباغا قاغان دەل قاغان ئۆيتقان ئاشۇ ئەۋلادلارنىڭ بىرى ئىدى .

ئاق قارلارمۇ ھەممىگە گۈۋاھلىق بېرەتتى .

نەس باسقان يىللاردا ۋەزىر تۇنباغا ئەل ئوتىدا كۆيۈپ ، ئەل سۆيىدە ئاققاندا ، ئەيش ـ ئىشرەتكە ئەسىر بولۇپ ، ئەل غېمىنى ئۇنتۇغان بۆكۈ قاغانغا قىلىچ بىلەن چەك قويۇپ ، ئەلنى ئامان ، يۇقرانى باياشات قىلىمەن دەپ قەسەم بەرگەندە مۇشۇ ئاق قارلار بـۇلۇتنىڭ قارنىدا تۇرۇپ ھەممىنى ئاڭلىغان ، ھەممىگە شاھىت بولغان ، تاغ يۈرەك بۇ ئىنسانغا تەھسىن ئوقۇپ ياخشى تىلەكلەرنى تىلەشكەنىدى…

ئـاق يـېـپــنچا يېپىنىپ ، تۇرقىدىن قار باسقان بىر تۇپ ئارچىغىلا ئوخشاپ قالغان ئاشۇ قاغان بۈگۈن بۇ تەۋەررۇك زېمىندا ، ئـارچـىلارنىڭ ئارىسىدا خۇددى بىر تۇپ تىرىك ئارچىدەك ئۆرە تـۇراتـتـى . قـويـۇق قىرو باغلاپ كەتكەن بۇرۇت ـ ساقاللىرى ئارىسىدىن تېز ـ تېز ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بىر دەستە بۇس بىلەنلا ئۇنى جانسىز ئارچىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ بولاتتى . ئۇ ئارچىدەك ياكى قورام تاشتەك قىمىر قىلماي تۇرغىنى بىلەن ، مۇرەككەپ ئـويـلار بـىـلـەن چۇلغانغان ، بوران سوققان دېڭىزدەك ئۆرتۈپە بولۇۋاتقان تۇيغۇسى چۇش كەبى ئاجايىپ ھېسلارغا ئورۇن بەرمەكتە ئىدى .

دەسسەپ تۇرغان بۇ زېمىن بەجايىكى ، يۈكى ئېغىر كەلگەن تۇپاقتەك ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ تەۋرەپ قوياتتى ، تاپىنىدىن تېشىپ ئۆتكەن بۇ تەۋرىنىش تومۇرىنى بويلاپ يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى ـ دە ، يۈرىكىگە يېتىپ بېرىپ ، رەھىمسىزلەرچە مۇجۇپ ئۆتەتتى…

نـېـمــشقىدۇر ئۆز ئورنىنى تەرك ئەتكەن سوغۇق قۇياش ئـاسماندىن چۈشۈپ ، يېقىنلا بىر يەرگە كېلىپ ، ئۇنىڭ كۆزىگە بـەئـەيـنـى يەكچەشمىدەك قاراپ تۇراتتى ، ھەق ـ ناھەق ئالدىدا يـۈزلەشمەكچى بولغاندەك ۋە ياكى قىيىن بىر ئىمتىھاندا جاۋاب كۈتكەندەك تىكىلگىنى تىكىلگەنىدى…

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

سوغۇق شامال يىلاندەك شۇۋىرلايتتى ، ھاۋا چىدىغۇسىز سوغۇق ئىدى . بىراق ، نىمىشقىكىن قاغاننىڭ قورۇق باسقان گۆشلۈك يۈزى داغمال ياققاندەك قىزىپ تۇراتتى ، قىزارغان يۈزىدە گوياكى سان ـ ساناقسىز چۈمۈلىلەر ئۆز مەيلىچە قاتراپ يۈرەتتى ، يەتتە ئەزايى جىمبىلدە ياتقاندەك تەرلەپ تۇراتتى . بۇ تەرلەر ئۇگە ـ ئۇگىلىرىنى يۇمشىتىپ ، ۋۇجۇدىنى مومدەك ئىزەتتى...

بوشاپ قالغان يايلاق ئاسمىنىدا ئۈزۈن قۇيرۇقلىرىنى لەپەڭلىتىپ ئۇياق ـ بۇياق ئۇچۇپ يۈرگەن ۋاتىلداق سىغىزغانلار ئۇنى مازاق قىلغاندەك ئۆز تىلىدا بىرنىمىلەرنى دەپ شاراقلايتتى . قاغان قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلەتتى ، ئاغزى يامان سىغىزغانلارنىڭ نىمىلەرنى دەۋاتقانلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايانىدى...

— ئاھ شەپقەتلىك تەڭرى ، قۇل بەندەڭگە ھىممەت كۆرسىتىپ ، خىجالەتتىن ئەمىن قىلغايسەن ، جىن ـ شاياتۇننىڭ قەستىنى ۋەيران قىلغۇدەك كۈچ ـ قۇدرەت بەخش ئەتكەيسەن . ئۇلارنىڭ سىھرىنى بۇزۇپ ، ئوردا ئوتۇغاتنىنى ئىلىپ شۇنداق بىر ئىش قىلايكى ، پۇقرالىرىمنىڭ ئالدىدا يۈزۈم يورۇق ، قوشنا قوۋملار ئارىسىدا مەرتىۋەم ئۈستۈن بولسۇن ، جىمى تەئەللۇقاتىمنى ، ھەممە چارۋىپايلىرىمنىڭ جىنى ۋە قىنىنى سەن ئىگەمگە قۇربانلىق قىلاي...

قاغان ياش ئەگىۋاتقان كۆزلىرىنى ئاسمانغا تىكىپ ، ئىلاھلارنىڭ ئىلاھىغا قول سوزۇپ ، يۈرىكىنى يىرىپ چىققان بوغۇق ئاۋاز بىلەن مۇناجات ئوقۇشقا باشلىدى . ئاشۇ قىيادا پەيدا بولغان ئىرچۈك باخشى قۇلقارانىڭ قۇرۇق ساتمىسىدىن سۇغۇرۇۋالغان بادرا بىلەن موما تىكلەپ ، بىر چار خورازنى مومىغا ئاستى ـ دە ، داپ چېلىپ ، قوڭغۇراقلىرىنى شالدىرلىتىپ ، قاغان ئەتراپىدا مەست تۆگىدەك پىرقىرىغىلى تۇردى .

قاغان تىلاۋەت قىلاتتى ، ئۇنىڭ تىلاۋىتى شۇنچىلىك ساپ ۋە سەممىي ئىدىكى ، يىغلامسىراپ ئوقۇغان موناجاتلىرى تاشنىمۇ ئىرىتەتتى ، ئىلتىجالىق ئاھى توختىماي چۆرگىلەۋاتقان ئىرچۈك

باخشىنىڭ يىرتىق دۇمباقتەك يېقىمسىز ئاۋازىنىمۇ بېسىپ چۈشەتتى. ئۇ قىرىشقاندەك ئۆزىگە باقمايۋاتقان زاماندىن، مەقسەت گۈلىنى ئېچىلدۇرمايۋاتقان تەقدىردىن شىكايەت قىلاتتى.

دۇرۇس، قاغان يىغلايتتى، يىغلىغاندىمۇ چىن دىلىدىن يىغلايتتى، دېمىسىمۇ، ھازىر بىر تەگرىدىن ئۆزگە، بىر زېمىن ئىلاھىدىن ئۆزگە ئۇنىڭ يىغىسىغا قۇلاق سالغۇدەك، دەردلىرىگە دەرمان بولغۇدەك يەنە كىمى بار ئىدى؟

تۇمەنباشى بەگبارسچۇ؟ قەدىناس ئۇلپىتى، قول ئاستىدىكى چوڭ سەردارى تۇرۇقلۇق، قاغان ئۇنى سىردىشى دەپ بىلمەمدىكىنە؟

ئاتىسىز، ئەرمەكسىز يايلاق مەنزىرىسىدىن ئۆلگۈدەك بىزار بولۇپ، قىياغا يېقىن يەردە تۇرۇۋېلىپ قاغانغا ئايغاقچىدەك كۆز سېلىۋاتقان بەگبارسنىڭ ئايانچلىق قىياپىتى «لىپ» قىلىپ كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇۋىدى، قاغان نېمىشقىدۇر شۈركەندى، بۇ قىياپەتنى كۆرمىگەنگە سېلىپ، ئالدىنى باشقا تەرەپكە بۇرۇۋالدى.

راست، تۇنباغا قاغان بەگبارس بىلەن مىڭباشى بولۇپ يۈرگەن كۈنلىرىدىلا تونۇشقانىدى. بايانچۇر قاغانغا ئەگىشىپ كۆپ جەڭلەردە باتۇرلۇق كۆرسەتكەن، كاماندازلىق ھۈنىرى بىلەن تەدبىر - ھىيلىلەرنى تەڭ ئىشلەتكەن ياش بەگبارس ئۇ چاغدا، تۈمەن لەشكەرنىڭ سەردارى بولمىش تۇنباغا سانغۇنغا قېرىندىشىدەك يېقىنچىلىق قىلاتتى، ھالىغا ھال، مۇڭىغا مۇڭ بولاتتى.

بىراق، ئۇ چاغدا بەزىلەردىن: «بەگبارس پۇل - پۇچەككە دۈم چۈشكەن ئادەم، ھېزى بول، بۇنداق ئادەم دوستىنغا ۋاپا قىلمايدۇ» دېگەنلەرمۇ بولدى. شۇنداقتىمۇ تۇنباغا ئۇنداقلارنى «ئىچى تار ئادەملەر» قاتارىغا چىقاردى ۋە ئۆزىگە قانداق ئىشەنگەن بولسا بەگبارسقىمۇ شۇنداق ئىشىنىۋەردى. بۆكۈ قاغان ۋەقەسىدە ئۇ ئۆزى بىلەن «بىر يەگدىن قول، بىر ياقىدىن باش» چىقىرىۋىدى، ھېلىقىدەك گەپ قىلغانلار جىمىپ قالدى، مىش - مىش گەپلەر قۇدىچىلىققا ھالاقەت يەتكۈزەلمىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە، بەگبارسىنىڭ ۋۇجۇدىدا راستىنلا ئادەمنى سەسكەندۈرىدىغان بەزى ئىللەتلەرنىڭ بارلىقى سېزىلدى. تونباغا بۇ ئىشلارنى يەنە ياخشى تەرەپكە جورۇپ، ئالەمنى سىغدۇرالايدىغان كەڭ قورساقلىقى بىلەن لايىقىدا مۇئامىلە قىلدى. «مەن قاغان بولدۇم، ئۇ ئاران تۈمەنباشى بولدى، ئەتىمالىم نەپسى ئىزا تارتقاندۇ، ۋە بەلكى ئۇنىڭغا كۆپرەك يول قويۇشۇم، ئەتىۋارلىشىم كېرەكتۇ» دېگەن يەكۈن بىلەن ئۆزىگە تەسەللى بەردى.

بىراق، بەگبارسىنىڭ قۇتلۇق بىلەن تۆر تالىشىشلىرى، تاراس بىلەن ئوۋغا چىقىشلىرى ۋە سەۋەبسىزلا تۈدۈننىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ئوت قويرۇقلۇق قىلىشلىرى قاغاننىڭ ئەقلىگە سىغمىدى، ئارتۇقچە سىپاگەرلىك ساختىلىق تۈيغۇسىنى بېرىپ قويدى. ھەيران قالدىغان يېرى، قاغان قۇتلۇقنىڭ بەزى ئاگاھلاندۇرۇشلىرىغا قۇلاق سالمىدى، نەتىجە يەنىلا قۇتلۇقنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ چىقتى.

قاغان بەگبارسنى ھېلىگەر دۈشمەن قاتارىدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپمۇ باقتىيۇ، لېكىن قايىل بولغۇدەك پاكىت تاپالمىدى، ئاقىۋەت قانداق بولدى؟ قاغان ئۇنىڭ دوست ياكى دۈشمەن ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلالمىدى، لېكىن ئۇنى دوست دەپمۇ، دۈشمەن دەپمۇ قارىمايدىغان بولدى.

ئۆز ئوغلى تاراس تېكىنچۇ؟ دادىسى ئەل غېمىنى يەپ ياش دەرياسىدا ئېقىۋاتقاندا، قۇلقارادىن بوشاپ قالغان كونا ئۆيگە كىرىۋېلىپ، ئوتسىنىغاچ، بەگبارسىنىڭ ئېزىتقۇ ھەقەمسايىلىرى بىلەن مەيخورلۇق قىلىۋاتقان بىغەم ۋەلىئەھد — تاراس تېكىنچۇ؟

ئۆز پۇشتىدىن تامغان يالغۇز ئوغۇل بولغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى ئانا مېھرىگە قانمىغىنىغا ئىچ ئاغرىتقىنى ئۈچۈنمۇ، تونباغا تاراس تېكىننى كىچىكىدىن باشلاپلا ئالقىنىدىكى بىر پارچە گۆھەردەك ئەتىۋارلاپ باقتى. تاراسنىڭ ئانىسى ھايات چېغىدا «بار - يوقى بىرلا ئوغلىمىز بار، ئۇرۇق - ئەۋلادىمىزنىڭ چىرىغىمۇ شۇ» دېگەن

گەپنى ئۇلتۇرسا ـ قوپسا ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى.
تاراس تۆت ياشقا توشقان يىلى ئانا ـ بالا ئىككىسى قانۇنبالىققا كېتىۋىدى، كۆپ ئۇزىماي، ئانىسى قازا قىلدى، تاراس ئاق باغلانغان مەپە بىلەن ئوردۇبالىققا قايتۇرۇپ كېلىندى. تونباغا يېتىم تاراسنى ئامراق ئايالىنىڭ ئۆزىگە قالدۇرغان بىردىنبىر يالدامىسى دەپ بىلىپ، تېخىمۇ ئەتىۋارلىدى، ۋەزىرئەزەم بولۇپ هال ـ كۈنى ياخشىلانغان هامان نەچچىلەپ ئىنىكئانا تەيىنلەپ، باياشات مۇهىتتا چوڭ قىلدى، يالغۇزلۇق تارتمىسۇن دەپ، ئالدى بىلەن كەدىرەنى، كېيىن قۇتلۇقنى بالا قىلىۋېلىپ، ئۇنىڭغا هەمراھ تېپىپ بەردى.
يىللار كارۋىنى ئىز بېسىپ ئۆتتۈەردى، كىچىك تاراس كوكولىسىدىن سوزغاندەك بوي تارتىپ، كۆكۈلچەك، باغرى يۇمشاق يىگىت بولۇپ قاتارغا قېتىلدى. ئۆزىنىڭ مۇهىم بىر بۆرچىنى بەك كىچىكىپ ئەسكە ئالغان تونباغا ئۇستا مەشقاۋۇلدىن بىرنى ئەكېلىپ جانبازلىقتىن ساۋاق بېرىۋىدى، نەيزە مەشقىنىڭ تونجى كۈنىلا تاراسنىڭ «يالغان جەڭ»دىن خۇشى كەتتى. ئىلمى كامىل باخشى ـ ئۇستازلار ئۈچ ـ تۆت ئايچە خەت ئۆگەتتى، ئۇن هەرپنى ئۆگەنمەيلا بۇنىڭدىنمۇ زېرىكتى. ئىلمى هېساب، ئىلمى نۇجۇمدىن ساۋاق بەرگەندە، ئۇ بۇنى تەس كۆرۈپ، ساۋاقتىن قاچتى، ئاغىنىسىنىڭ نىمە قىلارىنى بىلمەيۋاتقىنىنى كۆرگەن بەگبارىس تونباغاغا: «تاراس بېگىمنى ئۆيلەپ قويماق زۆرۈر، بالا دېگەن ئۆيلەنگۈچە يەنىلا بالا، ئۆيلىنىپ بىر ئۆينى بېشىغا كىيگەندىن كېيىن ئاندىن چوڭ بولىدۇ» دەپ مەسلىهەت بەردى ۋە قىزى قىزتۇرمىشنى كېلىنلىككە شىپى كەلتۈردى. تونباغا ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىپ، ئوغلىنى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى كۆپ تېتىغان قىزتۇرمىش بىلەن چېتىپ قويدى.
پەلەك چاقى ئوڭ چۆرگىلەپ تونباغا قاغان بولغاندىن كېيىن، ئەل قائىدىسى بويىچە تاراسنى ۋەلىئەهد دەپ جاكارلاپ، ئۇنىڭ ئىقبالىغا يەنە بىر قېتىم داغدام يول ئېچىپ بەردى. «سۈت بىلەن

كــىرگــەن خوي جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەن گەپ راست بولسا كېرەك، ۋەلىئەھد دېگەن ئاتاق ئۆزگەرگەن بىلەن، ئۇ يەنە ئۆز قېلــىــپــىــدا ياشاۋەردى، ئۆز يولىدا مېڭىۋەردى. ئەپسۇس ۋە پۇشايماندا يوغۇرۇلغان «ئۆزۈمدىن كەتتى» دېگەن بىر ئېغىز سۆز تۇنباغانىڭ ئەڭ كۆپ تەكرارلايدىغان سۆزى بولۇپ قالدى...

— قۇتلۇق، قۇتلۇق بالام، نەدىسەن؟

مۇناجاتتا ئوقۇلىدىغان دۇئا ـ تەكبىر ئىچىدە «قۇتلۇق» دېگەن سۆز مەۋجۇتمۇ؟ ياق! كۆڭلى سۇنغان قاغان ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ ھۆرمەت تەختىدىن ئورۇن ئالغان مەرھۇم ئۇلۇغ تاغىسى قۇتلۇق بىلگە قاغاننى ياد ئېتىپ قالدىمۇ؟ ياق! قاغانىنىڭ ئېتىقادىنى ئۆزگە رام قىلغان بىرەر تەڭرىنىڭ نامى قۇتلۇقمىكىن يا؟ ياق!

تــۇنــبــاغــا قــاغان يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان قۇتلۇقنى تولا چــۇشــەيــدىــغــان، تــەمكىنلىك، پاراسەت، باتۇرلۇق ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان چىرايىنى پات ـ پات كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. يا جانبازلىقتا، يا مەنسەپكە قىزىقمايدىغان تاراس تــېــكــىــندىن كۆڭلى قالغان چاغلىرىدا قۇتلۇقنى ئۆز پۇشتىدىن يــاراتــمىغىنى ئۈچۈن تەقدىردىن بەكلا خاپا بولاتتى. ئەگەر كاج تــەقــدىر شەپقەت قىلىپ، قۇتلۇقنى ئۆز ۋۇجۇدىدا، ياغلاقارنىڭ قارنىدا ئاپىرىدە قىلغان بولسىدى، ئۇ قۇتلۇقنى ۋەلىئەھد قىلىپ تاللاشقا مىڭ مەرتەم رازى بولار ئىدى.

قاغان قۇتلۇقنىڭ چابىشلار يېرىگە كەتكىنىنىڭ سەۋەبىنى تا ھــېــلــىــغىچە چۈشەنمەي يۈرەتتى. بەزىدە بېشىنى سىلكىۋېتىپ، «ئىككى تۈمەن لەشكەرنىڭ تىزگىنىنى بەگبارىس تۇتقاندىن كۆرە، ئۇنىڭ تۇتقىنىمۇ خوپ» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى.

— جەھەننەمدىن قېچىپ چىققان دۆ ـ پەرىلەر، قاغانىمدىن يىراق تۇرۇڭلار، جايىڭلارغا جۆنەپ كېتىڭلار، ھە... ھۇ... ھە... ھۇ...

تولا دۇرۇت ئوقۇپ، جاۋغايلىرى يارا بولۇپ كەتكەن ئېرچۈك باخشى قاغاننى دەۋر قىلىپ چاقپەلەكتەك چۆرگىلەيتتى، قاغانىنىڭ

هالىغا قاراپ ، ئۇنى تەھتىسارادىن قېچىپ چىققان شاياتۇنلار ئاۋارە قىلىۋاتقان بولسا كېرەك دەپ پەرەز قىلاتتى ۋە ساپايىسىنى يەرگە ئۇرۇپ ، پەقەت ئۆزىلا كۆرۈۋاتقان ، ئۆزگىلەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەيدىغان ياۋۇز جىن ـ شاياتۇنلارنى پاتراق ھەيدىۋېتىشكە تىرىشاتتى ، جىنلارغا غەزەپ قىلىۋېتىپ خىرىلدايتتى ، بار ماغدۇرىنى ئىشقا سېلىپ يەرگە تېپەتتى .

تۇنباغا ئاسمانغا يېقىن تۇرۇپ تەڭرى بىلەن غايىبانە «سۆھبەت» قۇرغاندىن كېيىن ، ئىچى بوشاپ ، ئىنى كېڭىيىپ قالغاندەك بولدى . كىشىنى ھەيرەتتە قالدۇرغىنى شۇكى ، بۇ «سۆھبەت»دىن كېيىن ئۇنىڭغا قۇتلۇقنىڭ «جىنى» چاپلاشتى . نەگە قارىمىسۇن ، قارىغان يېرىدە قۇتلۇقنىڭ قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ ، بېشىنى سەل ئالدىغا سوزۇپ ، تەمكىن ھالدا كۈلۈمسىرەپ تۇرغان تۇرقى كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى .

ئەسلىدە ئۇ ئادەت بويىچە ئېرچۇك باخشىغا قوشۇلۇپ توققۇز مەرتەم پىرقىراپ چىققاندىن كېيىن موما ئۇستىدىكى قۇربانلىق خورازنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈشى ، ئۆلگەن خورازنى ئېرچۇك باخشىغا نەزىر قىلىپ ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئېلىشى كېرەك ئىدى . تەڭرىدىن قانداقتۇر بىر بېشارەت ئېلىپ ئوبدانلا ھاياجانلانغان تۇنباغا قاغان كونا ئادەتنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ ، چۆرگىلەۋاتقان باخشىدىن ، سۇغا چۆشۈپ كەتكەن ئوغلاقتەك شۈمشەرەپ تۇرغان بەگبارىستىن ئەگىپ ئۆتۈپ كەتتى ـ دە ، تاراس تېكىنىنى چاقىرتتى . ئۇنىڭغا :

— پەرمانبەگكە يەتكۈزگىن ، ئاز كۈن ئىچىدە قۇتلۇق سانغۇننى كۆرگۈم بار ، — دېدى پەرمانغىمۇ ، ئۆتۈنۈشكىمۇ ئوخشىمايدىغان غەيرىرەك تەلەپپۇز بىلەن .

قاغاننىڭ ئاۋازى بېسىقمايلا ئوردۇبالىق يولىدىكى تۆپىلىك كەيىندىن ئاتلارنىڭ سىلكىنىۋاتقان بېشى كۆرۈندى ، بىرئازدىن كېيىن دۆڭ ئۇستىدىكى ئۇپۇق سىزىقىدا بىر توپ ئاتلىقلار پەيدا بولدى . ئۇ ئاتلىقلار ئاتلىرىنىڭ شامالدەك تېز چېپىۋاتقىنىغا

قارىماي ، ناھاللىق ئۆتۈكلىرىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ ئاتلارنىڭ بىقىنىنى تېپىشۋەتكۈدەك قاتتىق دېۋىتەتتى ، قار - يامغۇردەك قامچا ياغدۇراتتى . ئات ئايىغىدىن توزۇپ چىققان قار ۋە قارا تۇپراق چۆچۈپ كەتكەن قاغا كەبى تىك ئۆرلەپ يەنە يەرگە چۈشەتتى . ئات ئويىنىتىشلىرىدىن قارىغاندا ، ئۇلار جەڭگاھتىن زەپەر خەۋىرى ئېلىپ كېلىۋاتقان يەلتاپان شاتۇرلارغا ئوخشايتتى .

بەيگىگە چۈشكەندەك ئۇچۇۋاتقان بۇ ئاتلىقلار 500 قەدەمدە قارشىسىدىن چىقىپ ، ئالدىنى تورىغان سەزگۈر قورۇقچىلارنى نېمىلەرنىدۇر دەپ ئەيۋەشكە كەلتۈردى - دە ، قاغانىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپلا يوشۇرۇن توسۇق تامغا ئۇسۇۋالغاندەك ، چىپپىدىلا توختاشتى . ئاتلىرىنى يېتىلەپ پىيادە كېلىۋاتقانلار ئارىسىدىكى بىرەيلەن قاغانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەدەپ بىلەن ئېگىلدى ۋە :

— قاغان ئالىيلىرىنىڭ مۇبارەك دىدارىنى كۆرگىنىمگە خۇشالمەن ، مەلۇم بولغايكى ، پېقىر مىڭباشى ياغلاقار لىڭ قۇتلۇق سانغۇننىڭ پەرمانىغا مۇۋاپىق ، سەردار قۇتلۇقنىڭ ۋە ئەللىك كىشىلىك ئوردا ئەلچىلىرىنىڭ ئوردۇبالىق دەرۋازىسىغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقىنىدىن خەۋەر بېرىمەن ، قوۋۇق قورۇقچىلىرىدىن قاغان ئالىيلىرىنىڭ مۇشۇ ئەتراپتا تىلاۋەت قىلىۋاتقىنىدىن خەۋەر تېپىپ ، ئۇدۇل بۇ تەرەپكە قاراپ ئات چاپتۇردۇم ، — دېدى ۋە پېشانىسىدىن قۇيۇلۇۋاتقان سوغۇق تەرنى چاندۇرماي سۈرتۈۋالدى . ئۇ قاغاننى ئىسىنەمەي قالمىسۇن دېدىمۇ ، قۇتلۇق بەرگەن زەر دەستەكنى قوينىدىن چىقاردى .

— ئوردا ئەلچىلىرى كېلىۋاتىدۇ دېدىڭما ؟ ئوردىدىن ئەلچى كېلىۋاتىدۇ دېمەكچىمۇسەن ، بۇ گېپىڭ يالغان ئەمەستۇر - ھە بالا ؟

— ئالىيلىرىغا يالغان ئېيتقىلى بېشىم ئون ئەمەس !

ياغلاقار لىڭ ئىشەنچ بىلەن جاۋاب قايتۇردى .

— ھە ، مۇنداق دېگىن ، تابغاچلاردىن ئەللىك كىشى كەپتۇ - دە .

قاغان خاترجەمگىنە بىر نەپەس ئېلىنىۋالدى، يۈز - كۆزلىرىدىن كۈلكە بالقىدى، تىلىكنى بۇ قەدەر تېز ئىجابەت قىلىپ ھەيران قالغۇدەك كارامەت كۆرسەتكەن كۆك تەڭرىگە يەنە بىر قېتىم تېۋىنىۋالدى، توڭلاپ، قىزىلمۇچتەك قىزىرىپ كەتكەن ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركىگەچ، ئاستا قەدەملەر بىلەن مېڭىپ ھېلىغىچە سالامدا تۇرغان ياغلاقارنىڭ ئالدىغا كەلدى - دە، كۆزلىرىگە مېھىر بىلەن سەپسالدى. قاغان:

— ھەي يىگىت، سەن قۇتلۇقنىڭ ھىمايىسىدىكى ھېلىقى تابغاچ بالىسىغۇ دەيمەن، شۇنداقمۇ، — دەپ سورىدى. ياغلاقار بالىلارچە ھىجىيىپ قويۇپ جاۋاب بەردى:

— ئالىيلىرىنىڭ مۇبارەك نەزىرىگە ھەشقالللا، ئېتىم ياغلاقار، لەقىمىم لىڭ، بۇرۇن تابغاچ بالىسى ئىدىم، ھازىر ئۇيغۇر بالىسىمەن...

قاغانىنىڭ يامغۇردىن كېيىنكى ھاۋادەك ئېچىلىپ كەتكەن قاتاڭغۇر چىرايىدا قانائەت كۈلكىسى كۆرۈندى. ئۇ ئەتراپىدىكىلەرگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ:

— كەمىنە قاغان ئايىغى تېز، تىلى چاققان بۇ يىگىتنى ياقتۇرۇپ قالدىم، خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگىنىڭ سۆيۈنچىسىگە ئېگەر - جابدۇقلۇق بىر ئېسىل ئات ئىنئام قىلماقچىمەن، — دېدى - دە، پۇتوكچىگە پۈتۈك يازدۇرغاندىن كېيىن، قايتىش ئۈچۈن يارلىق چۈشۈردى...

تۇرلۇك - تۈمەن ئاجايىباتلارنى ئۆزىدە جەم قىلغان، ھەربىر كۈن ۋە ھەربىر دەقىقىدە ھېسابسىز سىر - كارامەتلەر زاھىر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ دۇنيادا، ئادەمنىڭ ئۆز كۆرمىشى ۋە كەلگۈسىنى بىلمەسلىكى ئەقىلنى لال قىلىدىغان بىر قىزىق ئىش ئىكەن.

مانا شۇنداق قىزىق ئىشنىڭ بىرى، ياغلاقار لىڭ چوڭ ئاستانە بوسۇغىسىغا كېلەر - كەلمەيلا يۈز بەردى. ئۇ قۇتلۇقنىڭ مەخپىي تاپشۇرۇقىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ، نەس باسقان ھېلىقى ئۆتەڭدە تاڭ دىزۇك ۋە ئۇنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن تاسادىپەن ئۇچرىشىپ

قالدى .

«ئېلىشمىغۇچە تېپىشماس» دېگەن تەمسىلمۇ ھەر ھالدا توغرا ئوخشايدۇ . دېگەندەك ، تۈنجى قېتىملىق ئۇچرىشىشتىلا ئۇلار چۈجە خــورازدەك راسا ھۇرپىيىشتى . يامان چاغدا ئەسقاتقاچقىمۇ ياكى قاقۋاش تەقدىر شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغانمۇ ، شاھ دېزۇڭ ياغلاقارنى يــاقــتــۇرۇپ قــالــدى ، قېكتىيەن شەھىرىگە بارار - بارمايلا مەي ئىچىشىپ ، كونا تونۇشلاردەك ئۇلپەتلىشىپ كەتتى .

ئۇلپەتلىشىۋېتىپ ، ياغلاقار لىڭ دەيدىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى دەۋالــدى . پــۇرســەت كېلىپ ، پادىشاھ ئۇلۇغ ئاستانىگە تېگىش قــىــلــىــۋېــدى ، ئــاســىــلــقــارانــى يــىلپىزدەك چاپتۇرۇپ ، جىمى سەردارلارنىڭ ئالدىدا ماڭدى ، «قوش كامانلىق چەۋەنداز» ۋە ئوردا نەيزىچىلىرىدىن قورقۇپ جېنى چىققان ئاسىيلار بىر ھۇجۇم بىلەنلا شەھەرنى تاشلاپ بەدەر تىكىۋەتتى . شەھەر شاھ قولىغا ئۆتكەندىن كېيىن ياغلاقار لىڭ زىياپەتلەرگە داخىل بولۇپ ، خېلى ئوبدان تارتۇقمۇ ئالدى . ئەل ئارىلاپ ، ئۇنى - بۇنى سوراپ يۈرۈپ قۇرىقان ئــاتلىرىنىڭ سىرىنى ئاچاي دەپ قىلىۋېدى ، پادىشاھتىن پەرمان كــېــلــىــپ قالدى ، قاتمۇقات قوۋۇقلاردىن ئۆتۈپ سېپىلنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى كاتتا سارايغا كىرىپ كەلدى .

— ئەل چوڭلىرى ۋە ئاقىلللارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى ئوبدان ئــويــلــىــنىــپ كۆردۇم ، ئەقىلدارلىرىمىنىڭ گېپىنىمۇ ئاڭلاپ بــاقــتــىــم ، — دېــدى پــادىشاھ ھەشەمەتلىك كاتتا سارايدا سەل قورۇنۇپراق ئولتۇرۇۋاتقان ياغلاقارغا مۇلايىملىق بىلەن ، — جىنۇۋ دورغاپى جاڭ گۇاڭچىڭ تۇدۇن يالۋاچنىڭ تېگىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئوردىغا مەلۇم قىلمايلا قاتتىق قوللۇق قىلىپ قويۇپتۇ . تۇدۇن يالۋاچ يامان ئىش قىلغان بولسا ، پۇل - مېلىغا تەگىسىمۇ جېنىغا زامىن بولمىسا بولاتتىغۇ ، قاغانىڭلارنىڭ قانىنى قان بىلەن يۇماي سۇ بىلەن يۇغۇلۇق دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ ، مەرھۇم شاھ دادامنىڭ ۋەسىيىتى يادىمدىن كېچىپ قالدى . سىلەر كەڭ قورساق قوۋم ئــكەنسىلەر ، ئوردىمىزغا بەيئەت قىلغىنىڭلاردىن ئۆزگە ، ئاتا -

www.uyghurkitap.com

بوۋىلىرىمنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىمۇ ئــاز ئەمەس . ئويلىسام ، ئاداۋەتنى تاشلاپ ئارىنى ياخشىلايدىغان چاغمۇ بولۇپ قاپتۇ . شۇ ۋەجىدىن سەردارلاردىن بىرىنى ئەلچىلىككە قىلىپ قاغانلىقلارنىڭ ئالدىغا بىرقانچە ئون ئادەم ئەۋەتىپ ، مەرھۇم تۇدۇننىڭ خۇنى ئۈچۈن ئۆزرە ئېيتاي دەيمەن ، يەنە ئات سودىسىدا تارتقان زىيىنلىرى ھېسابىغا 100 مىڭ توپ شايى ، 100 مىڭ سەر كۈمۈش تۆلەم بەرمەكچىمەن[1]...

بـوۋىسـىـدىن چۆچەك ئاڭلاۋاتقان بالىدەك باش لىڭشىتىپ ئولـتـۇرغان ياغلاقار لىڭ پادىشاھنىڭ ئىنىق ۋە ئاستا ئېيتقان سـۆزلـىـرىـدىـن تېزلا تەسىرلىنىپ كەتتى . ئۇ «قۇتلۇق ئاكام نېمىدېگەن دانا ، نېمىدېگەن ئەقىللىق ، ئۇنىڭ يۈرەك قېنى ئاخىر بـىـكـارغا كـەتـمـىـدى» دەپ ۋارقىرىماقچى بولدىيۇ ، يېقىندىلا ئـۆگـىـنـىـۋالـغـان ئـوردا قائىدىسىنى ئەسكە ئېلىپ ، ئاۋازىنى يۇتۇۋەتتى ، ئورنىدىن تۇرۇپ ، تاڭ ۋەزىرلىرىنى دوراپ يەڭلىرىنى «پاس ـ پۇس» قىلىپ قېقىۋەتكەندىن كېيىن :

— شـاھ ئالىيلىرىنىڭ ھىممىتىگە ھەشقاللا ، — دېۋىدى ، پـادىشاھ ئۇنىڭ دورامچۇق بالىدەك سەبىي ھەرىكەتلىرىگە قاراپ ئېلىقىپ ـ ئېلىقىپ كۈلۈپ كەتتى ۋە :

— دادىڭىزغا ئېيتىڭ ، «قۇش قېرىسا ئۆز يۇرتىغا قايتار» دەپـتىكەن ، يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ ئۆز ئوقتى بىلەن مەشغۇل بولىۋەرسۇن ، ئەمدى ئۇنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ ، — دېدى .

يـاغـلاقـار لـىـڭ فـېـڭـتىيەندىكى ۋاقتىدىلا ئۆيىدىكىلەرنىڭ بەختسىزلىكلىرىنى پادىشاھقا ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى يادىغا ئېلىپ ، يۈزى قىزىرىپ كەتـتى ۋە يەنە بىر قېتىم تەزىم قىلىۋەتـتى . ئۇ پادىشاھـنىڭ ئەسـنەۋاتقىنىنى كۆرۈپ ، چىقىپ كېتىشكە ئىجازەت سورىۋىدى ، پادىشاھ ئۇنى يەنە توختىتىۋالدى .

---

[1] لىن گەن ، گاۋزىخۇ : «قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخى»نىڭ 60 ـ بېتىدىكى ئەينەن مەلۇمات .

— يەنە بار !

پادىشاھ ياغلاقارغا يەر تېگىدىن قاراپ قويۇپ ، ئېدىتلىق قىلىپ يۆگەلگەن بىر ئورام سېرىق قەغەزنى قول باغلاپ تۇرغان قىرى پوتۇكچىگە ئۇزاتتى . پوتۇكچى پادىشاھنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ ، قەغەزنى ئاۋايلاپ ئېچىپ ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى :

— ئىنىمنىڭ مەكتۇپىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، مەزمۇنى ئۈستىدە ئۇزاققىچە ئويلاندىم ۋە ئۆزۈمگە تەسەللى بەردىم . ئىنىم تۇنباغا ، سىز تالانت ۋە بىلىم دائىرىڭىزنىڭ كەڭلىكى جەھەتتە باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىسىز ، باشقىلارغا مېھىر - شەپقەت قىلىسىز ، قوشنا قوۋملار بىلەن ئىناق ئۆتىسىز ، قائىدە - يوسۇنلارنى ياخشى چۈشىنىسىز ، كۆكس - قارنىڭىز كەڭ ، يېغىلىقلارنى توگىتىپ ، پەزىلىتىڭىزنى نامايان قىلدىڭىز①...

— مانا بۇ قاغانىڭلارنىڭ خېتىگە ئۆز قولۇم بىلەن يازغان جاۋابنامە ، سىز ئەتىلا كەلگەن يېرىڭىزگە قاراپ يولغا چىقىسىز ، ئەلچىلەرمۇ ئۇلىشىپلا ئاستانىدىن قوزغىلىدۇ ، جاۋابنامىنى ئەلچىبېشى ئېلىپ بېرىپ قاغانىڭلارغا تاپشۇرىدۇ...

ياغلاقار لىڭ بەزى گەپ - سۆزلەرنى چۈشىنىپ كەتمىسىمۇ ، لېكىن ئۆز قاغانىنىڭ ماختالغانلىقىنى چۈشىنىپ ، شاھ دېزۇڭغا ھۆرمەت بىلەن جاۋاب قايتۇرديۇ ، ئۇنىڭ ئۆز قاغانىنى نېمە سەۋەبتىن بۇنداق كۆپ ماختىغىنىنى چۈشىنەلمەيلا سارايدىن چىقىپ كەتتى .

ئاقىللار ئېيتقاندەك ، بۇ ئالەم سەۋەبنىڭ ئالىمى ، شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىمىغاندەك ۋە شامالنىڭ چىقمىقىمۇ سەۋەبكە باغلىق بولغاندەك ، قاغانىنىڭ بەش يىل بۇرۇنقى خېتىگە ئەمدى جاۋاب بېرىلىشىدە ۋە ماختاشلارنىڭ ئالدى - كەينىدە نېمە

---

① لىن گەن ، گاۋزىخۇلار يازغان ، ئابلەت نۇردۇن تەرجىمە قىلغان «قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخى» ناملىق كىتابنىڭ 60 - بېتىدىكى «تاڭ سۇلالىسىگە دائىر مۇھىم خاتىرىلەر» 464 - جىلد «ئۇيغۇر قاغانى بىلەن يېزىشقان خەتلەر»دىن ئېلىنغان ئەسلىي سۆز .

سەۋەبلەرنىڭ بارلىقىمۇ ياغلاقارغا قاراڭغۇ ئىدى .

قەيت قىلىنغاندەك ، مىلادىيە 755 ـ يىلى فەنياڭ[1] ھىراۋۇلى ئۆڭلۇك يۈزسىزلەرچە غەليان كۆتۈردى ، نەچچە ئونمىڭ لەشكەر بىلەن جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ ، لوياڭنى بىسىۋالدى ۋە ئۆزىنى بۈيۈك يەن خانى دەپ جاكارلىدى . بۇنىڭ بىلەن چوڭ ئاستانە تەۋرەپ كەتتى . لۈڭيۇ ھىراۋۇلى قوشۇخان[2] لۈڭيۇ لەشكەرلىرىنى باشلاپ كېلىپ ، شەرقتىكى تۇڭگۈەن قوۋۇقىنى تۇتۇپ تۇردى . باشقا سەردارلارمۇ قوشۇنلىرىنى شەرققە يۆتكەپ ، جاي ـ جايلاردا بارگاھ قۇردى . لەشكەرلەر ئىچكىرىگە يۆتكەپ كېتىلگەچكە ، غەربىي چېگرا بوش قالدى . توبوت زەنپۇسى پۇرسەت كەلدى دەپ بىلىپ بوش شەھەرلەرگە بىر ـ بىرلەپ پۇت تىققىلى تۇردى ، ئىككىنچى يىلى شىياۋچىڭ قەلئەسىنى بىسىۋالدى . شۇنىڭدىن كېيىن توبوت ئاقسۆڭەكلىرى بىر تەرەپتىن تاڭ ئوردىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپ تويلاڭنى باستۇرۇشقا ياردەم بېرىشنى ئىلتىماس قىلسا ، بىر ياقتىن لۈڭيۇدىكى ئايماق ، ناھىيىلەرنى ئىشغال قىلىۋەردى . كۆپ ئۆتمەي ، لۈڭيۇ تەۋەسى تامامەن توبوتلەرنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى . توبوت زەنپۇسى يەنە ئىچكىرىلەپ چوڭ ئاستانىگە ھۇجۇم قىلىۋىدى ، گوزىيى تەرىپىدىن چېكىندۈرۈلدى . شۇنىڭدىن باشلاپ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن غەربىي يۇرت ئارىسىدىكى ئۇلۇغ كارۋان يولى پۈتۈنلەي تاقىلىپ قالدى . ئوردا بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ ، يېتىم ھالغا چۈشۈپ قالغان بېشبالىق ۋە غەربتىكى تۆت قەلئە باقاۋۇللىرى قومۇلۇقنىڭ شىمالىنى ئونۇملۇك تىزگىنلەپ تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ياردىمى بىلەن ، شىمالدىن ئۆتىدىغان

[1] فەنياڭ — ھازىرقى بېيجىڭ شەھەر رايونى ، مەركىزى يۆجۇ .

[2] قوشۇخان — تارىخىي شەخس . ئۇ تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۈركلەرنىڭ تۈركەش قەبىلىسىدىن ، كوسەن (بۈگۈنكى كۇچا)دە تۇغۇلغان ، 40 يېشىدا ئەلەم بىلەن شۇغۇللانغان ، ئىلگىرى ـ كېيىن لوڭشى ، خېشى ھىراۋۇلى بولغان . ئۆڭلۈك ـ سۆيگۈن توپىلاڭ كۆتۈرگەندە نائىب ئەمىرلەشكەر بولۇپ ، 120 مىڭ كىشىلىك تاڭ قوشۇنىنى باشلاپ ، تۇڭگۈەندە ئۇرۇش قىلغان («جۇڭگو تارىخ لۇغىتى» ، 2412 ـ بەت) .

www.uyghurkitap.com

«ئۇيغۇر يولى» ئارقىلىقلا ئۇلۇغ ئاستانىگە قايتىپ كېلەلىدى.
خېشى بىلەن لۇخيۇنى ئىشغال قىلغان تۇبۇتلەر يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ، ئېۋىرغول[1] ئايمىقىغا قول سوزدى، ئايماقبېگى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغاندىن كېيىن، ئۇ يەرنىمۇ ئىشغالىيىتى ئاستىغا ئېلىۋالدى.
مىلادىيە 783 - يىلى ئەمىرلەشكەر جۇسى ئىسيان قوزغاپ، تۇيۇقسىز چوڭ ئاستانىنى بېسىۋالدى. پادىشاھ دېزۇڭ چوتنى خاتا سوقۇپ، ئاسىيلارغا قارشى ئۇرۇشتا تۇبۇتلەرنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى - دە، جۇسىنى يوقىتىپ، چوڭ ئاستانىنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بېشبالىق بىلەن غەربتىكى تۆت ئايماقنى تۇبۇتلەرگە ئۆتۈنۈپ بېرىشكە ۋەدە بەردى. تۇبۇت لەشكەرلىرى شەرققە ئىلگىرىلەپ يىنجۇ ئايمىقى[2]غا يېتىپ كەلگەندە، چوڭ ئاستانىدىن قوغلىنىپ، يىنجۇ ئەتراپىدا سۇقۇنۇپ يۈرگەن جۇسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ھىيلىگەر جۇسى تۇبۇت كاتتىلىرىغا بىرمۇنچە مال - دۇنيا ئىنئام قىلىۋىدى، ئۇلار دەرھال ئاسىيلار تەرەپكە ئېغىپ كەتتى ۋە تاڭ ئوردىسىغىمۇ ياخشىچاق بولۇۋالدى.
تۇبۇتلەر ئاسىيلار بىلەن بىرلىشىپ ۋۇگۇڭ[3]نى ئالغاندىن كېيىن، پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ مىسلىسىز چوڭ بۇلاڭ - تالاڭ يۈرگۈزدى. بۇلاڭ - تالاڭدىن كېيىن يۈز بەرگەن ئاغرىق - سىلاق تۇبۇتلەرنى جەڭنى تاشلاپ قايتىشقا مەجبۇر قىلغان بولسىمۇ، چوڭ ئاستانە ئېلىنغاندىن كېيىن، يەنە تەييارغا ھەييار بولۇپ تاڭ ئوردىسىغا ئەلچى ئەۋەتتى ۋە ئوردىدىن زېمىن تەلەپ قىلدى. تاڭ دېزۇڭ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماقچى بولىۋىدى، مەھرەم بېگى لى مى مۇنداق دەپ تەكلىپ بەردى:
— بېشبالىق بىلەن غەربىي تۆت قەلئەنىڭ ئادەملىرى باتۇر ئادەملەردۇر، ئۇلار غەربىي يۇرتتىكى 57 بەگلىك بىلەن ئۇن ئوق

---

[1] ئېۋىرغول — بوگۇتىكى قومۇل.
[2] يىنجۇ ئايمىقى — ھازىرقى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ يىنشەن ناھىيىسى.
[3] ۋۇگۇڭ — ھازىرقى ۋۇگۇڭ ناھىيىسى.

تۇركلەرنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ . ئۇلار يەنە تۇبۇتلەرنىڭ كۈچىنى بۆلۈپ تاشلىغاچقا ، تۇبۇتلەر شەرققە قاراپ يۈرۈش قىلىشتىن مەھرۇم بولدى . مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ، بۇ جايلارنى نېمىدەپ دۈشمەنگە بېرىۋېتىمىز ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بېشبالىق ۋە غەربىي تۆت قەلئەلىكلەر سەمىمىي ، سادىق ، چېگرىنى قوغداۋاتقىلىمۇ 20 يىلچە بولۇپ قالدى . ئۇلارغا ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىيدۇ ، ئەمدىلىكتە ئۇلار بىلەن كارىمىز بولمىسا ، ئۇلار ياتلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدۇ - دە ، بىزدىن قاتتىق ئاغرىنىدۇ . تۇبۇتلەر بۇ تەرەپكە ھۇجۇم قىلىپ قالسا ، ئۇلار بىلەن بىللە كېلىپ بىزدىن ئۆچ ئالىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، تۇبۇتلەر ئۆتكەندە جەنۇبتىكى كىرمەي ، بىر ياقتا تۇرۇپ تاماشا كۆردى ، ئىككىلا تەرەپكە ياخشىچاق بولۇۋېلىپ ، ۋۇگۇڭدا كەڭ كۆلەمدە بۇلاڭ - تالاڭ يۈرگۈزدى . ئۇلارغا يەنە نېمىدەپ زېمىن بېرىمىز ؟①...

تاڭ دېزۇڭ مەھرەم بېگى لى مىنىڭ تەكلىپىنى ماقۇل كۆرۈپ ، نىيىتىنى ئۆزگەرتتى ، تۇبۇتلەرگە زېمىن بېرىش ۋەدىسىدىن يېنىۋالدى .

«بىراق ، ئاۋات بېشبالىق بىلەن مىلى كۆپ تۆت قەلئەگە خېلىدىن بېرى كۆز قىزارتىپ كېلىۋاتقان تۇبۇت كاتتىلىرى بۇنىڭلىق بىلەن بولدى قىلارمۇ ؟ كونا قىلمىقىنى تەكرارلاپ ، جاي - جايلاردا قېچىپ يۈرگەن ئاسىي كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ سولالىگە قارشى مۇشت كۆتۈرمەسمۇ ؟...»

تەشۋىش ۋە تېپىشماقلا تولغان بۇنداق خىياللار تاڭ دېزۇڭنى كېچە - كۈندۈز قىيناپ تۇراتتى . يەنە كېلىپ ، لى مى ئېيتقان سەمىمىي ، سادىق ، باتۇر كىشىلەر ، يەنى تۇبۇتلەرنىڭ كۈچىنى بۆلۈپ تۇرغان بېشبالىق كىشىلىرى ئاساسلىقى ئۇيغۇرلارنى كۆرسىتەتتى . ئۇيغۇرلارغا تەۋە بولغان ئۈچ قارلۇق ۋە ئاق

---

① «جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتنى ئىدارە قىلىش تارىخى» — «شىنجاڭ تەزكىرىسى» ژۇرنىلى ، 1996 - يىللىق 1 - سان ، 120 - بەتتىكى ئەسلىي تېكىستتىن ئېلىندى .

يەكتەكلىك تۈركلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. تاڭ ئوردىسىنىڭ تۇبۇتلەرنى چەكلەپ تۇرۇش پىلانىمۇ ئۇيغۇرلارغا چېتىلماي قالمايتتى. ئوردىنىڭ بېشبالىق ۋە تۈت قەلئە بىلەن بولغان جىمى ئاردى ـ كەلدىسىمۇ؛ ئاستانىگە كېلىپ ـ كېتىدىغان كارۋانلارمۇ «ئۇيغۇر يولى» ئارقىلىق ئۆتمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇيغۇرلار بىلەن ئەپ ئۆتۈش، ئۇيغۇرلارنى دەپ تۇبۇتلەرنىڭمۇ چىشىغا تەگمەسلىك دېگەن ئاخىرقى مىزان ئەقىللىق تاڭ دېزۇڭ بىلەن ئاقىل لى مىنىڭ ئويلاپ تاپقان ئەڭ ئۈنۈملۈك چارىسى ئىدى. ياغلاقارنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولۇۋاتقان خىلمۇخىل ئىشلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ چارە بىلەن تومۇرداش ئىدى.

ياغلاقار لىڭ قۇتلۇقنىڭ رايى ئۈچۈنلا ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئەلچىلىك ئىشىنى بۇنچىۋالا چىرايلىق قاملاشتۇرۇپ كېتەلەيدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ كۆرمىگەنىدى. ئۇ تاڭ دېزۇڭنىڭ سەممىيەت چىقىپ تۇرغان قارارىنى ئاڭلاپ قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، ئۆزىگە ئىشەنگەن، ئۆزى ئۈچۈن پۇرسەت بەرگەن قۇتلۇققا غايىبانە ئاپىرىن ئوقۇدى، ئۆزىنى بىردىنلا ئەقلى توشۇق، سالماقلىق، ئىشنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان قاقۋاش مويسىپىتكە ئايلىنىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. تۈنجى سەمەرىسىدىن، خۇشاللىقىدىن قۇتلۇق بىلەن ئورتاق بەھرىمەن بولۇش، مۇھىمى يولىغا قاراپ تۇرغان قۇتلۇقنى بۇرۇنراق خاتىرجەم قىلىش ئارزۇسى بىلەن ئۇ ئەتىسىلا چوڭ ئاستانىدىن چىقىپ كەتتى. سوغۇقنى سوغۇق دېمەي، كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، قۇتلۇقنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى. چابىشلار يېرىدە ئون بەش كۈنچە تۇرۇپ قالدىمكىن، ئوردا ئەلچىلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. قۇتلۇق ۋە ئوردا ئەلچىلىرى بىلەن بىللە يولغا چىقىپ، قارابالغاسۇن شەھىرىگە بىر كۈنلۈك يول قالغاندا ئالدىن يۈرۈپ كەتتى ـ دە، قاغاننى تېپىپ، ئۇنىڭغا بۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزدى...

قاغان ئوردا ئەلچىلىرىنى تەڭرىقاغان قوۋۇقىنىڭ سىرتىدا، كەڭ شاھسۇپىدىكى خاس چېدىرىدا كۈتۈۋالدى.

ئەلچىلەر شاھانە چېدىرنى كۆرۈپلا ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، باش-كۆزىنى قېقىپ، ئۆزلىرىنى ئوڭشاشتى. سوۋغا- سالام بېسىلغان ھارۋىلارنى، ئات- قېچىرلارنى كەينىگە ئۆتكۈزدى، ئىككىدىن سەپ بولۇپ، قۇتلۇققا ئەگەشتى، داپ- دۇمباق، ناغرا- سۇناي ياڭراپ تۇرغان تەنتەنىلىك مۇراسىم مەيدانىغا يېتىپ كېلىپ، چېدىر ئالدىدىكى بوشلۇققا تىكىلگەن كۆك ئەلەمگە تەزىم قىلدى ۋە قول-پۇتى كەلگەنلەر بىلگىنىچە ئۇسسۇل ئوينىدى، تۆت چاسا تاش ئوچاقتا تۇتەپ تۇرغان ئىسرىقتىن ئاتلاپ ئۆتكەندىن كېيىن[1] قاغاننىڭ چېدىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

25. تۆھمەت

— ئۆيدە ئادەم بارمۇ، ئۆيدە ئادەم بارمۇ دەۋاتىمەن؟...

قاغان بولغاندىن بۇيان ئۇيغۇر بارگاھىغا تۇنجى قېتىم كېلىۋاتقان ئوردا ئەلچىلىرىنى كۆرۈپ، تۇنباغا قاغان جەڭدىن قايتقان يېقىن كىشىلىرى بىلەن قايتا دىدارلاشقاندەك خۇشال بولۇپ كەتتى. ئەلچىلەرگە ئوبدان جاي بېرىپ، ئۇدا ئۈچ كۈنگىچە زىياپەت ئۆتكۈزدى. زىياپەتتە ۋە زىياپەت ئارىلىقلىرىدا ئوردا نەغمىچىلىرى نەغمە قىلىپ تۇردى. قىزىقچىلار ئويۇن كۆرسەتتى. دارۋازلار داردا ماڭدى، قىش بولغىنىغا قارىماي ئوغلاق تارتىشىش، ئات بەيگىسى دېگەندەك دالا ئويۇنلىرىمۇ ئوينىلىپ تۇردى. ئۆيدىن ئايرىلغىنىغا ئۇزاق بولغان، سەپەر جاپاسى ۋە ئەلچىلەرنى كۈتۈش بىلەن چوڭ بىر جەڭنى تۈگەتكەندەك ھېرىپ كەتكەن قۇتلۇق سانغۇن تۆتىنچى

[1] ياك شىڭمىن يازغان «قەدىمكى ئۇيغۇرلار» دېگەن كىتابىنىڭ «مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ - ئادەت» قىسمىدا «كونا تاڭنامە. ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»گە ئاساسلىنىپ، بۇ مەزمۇندا ئېنىق مەلۇمات بېرىلگەن.

كۇنى كەچقۇرۇن ، قاغان بىلەن ئەلچىبېشى خاس سۆھبەتكە تۇتۇش قىلىغان ھامان ئىجازەت ئېلىپ ، ئۆزى يالغۇز ئۆيگە قايتىپ كەلدى .

— ھوي كەدىرە ، سىلەر ئۆيدە بارمۇ ، ھوي ياغلاقار ، ئورنۇڭدىن تۇرساڭچۇ ؟...

خوتۇن ـ بالىلىرىنى كۆرۈشكە شۇنچىلىك تەقەززا بولغان ئىدىكى ، قۇتلۇق مەھكەم دەملەنگەن قارا دەرۋازىنى كۇچىنىڭ بارىچە مۇشتلايتتى ، مۇشتلاپ تۇرۇپ ۋارقىرايتتى . ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئېتىنى چاقىراتتى .

بىر پەستىن كېيىن ، قايسىدۇر بىر ئىشىك غىچىرلاپ قالدى ، ھويلىدىن ياغلاقارنىڭ ئۇيقۇلۇق ئاۋازى ئاڭلاندى . ئوردا ئەلچىلىرى بىلەن بولىدىغان رەسمىي مۇلاقاتتا ھېچقانداق ئىشى بولمىغاچ ، ئۇ سەپەردىن يانغان كۇنىلا ئۆيگە قايتىپ كەلگەنىدى .

— قۇتلۇق ئاكا ، سەل تەخىر قىلىڭ ، مانا مەن كەلدىم ، مانا مەن كەلدىم...

ياغلاقار ئىشىكنى ئاچتى ، ئۇنىڭغىچە ياغلاقارنىڭ ئېگىز ـ پەس ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغانغان چاكارلارمۇ ، بالىلارمۇ يۇگۇرۇشكەنچە ھويلىغا چىقىپ كېلىشتى .

قۇتلۇق ھويلىغا كىرىۋېتىپ ، يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا شۇنداق قاراپ ، بىر ساپاق ئۇزۇمدەك غۇژمەكلىشىپ تۇرغان ئۈكەر يۇلتۇزىنىڭ سەل غەربكە ئېگىلگەنلىكىنى كۆرۈپلا ، ئۆزىچە خىجىل بولۇپ قالدى ، چۈنكى ئۈكەرنىڭ ئېگىلگىنى تۈننىڭ تەڭ بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدىغان بىر ئالامەت ئىدى .

قۇتلۇق ياغلاقارنىڭ بىغەملىكى ئۈچۈنمۇ ، چاكارلارنىڭ يالقاۋلىقى ئۈچۈنمۇ چىچىلمىدى . قارا قىشتا تالاغا يېرىم يالىڭاچ دېگۇدەك يۇگۇرۇپ چىققان بالىلىرىنى جۇۋىسىنىڭ ئىككى پېشى بىلەن يۆگىگەن ھالدا كەدىرەنىڭ خاس خانىسىغا كىرىپ كەلدى .

— ئويدان تۇردىڭىزمۇ ؟ — ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپلا سۇپىدا يوتقانغا يۆركىنىپ ياتقان كەدىرەدىن ئەھۋال سورىدى . ئارقىدىنلا

ئۆزىچە غۇدۇرىدى :

— بالىلارنىڭ مۇشۇنداق سوغۇقتا جۇۋا كىيمەيلا تالاغا چىققىنىنى قارىمامدىغان ، ئالىمادىس تومۇ تېگىپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق ئەمدى ؟

قۇتلۇق ئاغزىدا بۇنداق دېگىنى بىلەن ، ئەمەلدە كەلگىنىنى تۇيۇپ تۇرۇپ تۇيماسقا سالغان ، ئورنىدىن تۇرۇشقا ئېرىنىپ ، ئالدىغا يۇگۇرۇپ چىقمىغان «تاش يۈرەك» كەدىرەگە ئاچچىق كىنايە قىلىۋاتاتتى .

كەدىرە كۆزىنى ئاچتى ، ئورنىدا قىمىر قىلماي يېتىپ ، ئېرىدىن ئەپۇ سورىغاندەك قاراپ قويدى ۋە :

— خاپا بولماڭ ، باللار تۆت كۈندىن بېرى سىزنى كۈتۈۋاتىدۇ ، ئاغرىنغىنىمىز كەلسە مەندىن ئاغرىنىڭ ، ئۇلارنىڭ چىقىپ كەتكىنىنى تۇيماي قاپتىمەن ، — دېدى .

كەدىرەنىڭ قەغەزدەك نېپىز لەۋلىرى بەكمۇ ئاستا مىدىرلايتتى ، تۇرۇپ دېمى ئۈزۈلۈپ ، ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كېتەتتى . يېپىنىۋالغان يوتقىنىمۇ تېز - تېز كۆتۈرۈلەتتى . قاش - كۆزلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ ، قاپاقلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان قۇتلۇقنىڭ يۈرىكى بىردىنلا «قارت» قىلىپ قالدى . ئايالىغا نېمە بولغىنىنى تۇيۇپ تۇرسىمۇ ، بۇ رېئاللىقنى تەن ئالغۇسى كەلمىگەندەك ، شۈمشىيىپ تۇرغان باللىرىغا قارىدى . باللىرىنىڭ كۆزلىرىدە ياش قايناپتتى . ئانىسىنى ناھەق ئەيىبلىگىنى ئۈچۈن دادىسىغا ئېتىراز بىلدۈرگەندەك دومسىيىپلا تۇراتتى .

قىز بالىنىڭ كۆڭلى نازۇك بولسا كېرەك ، ئانىسىغا تېرىسىنى چاپلاپ قويغاندەك ئوخشايدىغان قىزى ئايچەچەك ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ «پاڭگىدە» ئېتىلىپ كەتتى .

— ئانام... ئانام...

— ئادەمنى تەقەززا قىلماي تېز ئېيتىڭ ، ئانىڭىزغا نېمە بولدى ؟

— ئانام... ئانام ئاغرىپ قالدى ، نەچچە كۈندىن بېرى يا نان

يېمەيدۇ ، يا سۇ ئىچمەيدۇ ، بىز قورقتۇق...

قىز شۇنداق دېدى ـ دە ، ئېسەدەشكە باشلىدى .

قۇتلۇق جۇۋىسىنى يېشىپ پەگاغا تاشلىدى ، تەكچىدىن جىنچىراغنى ئېلىپ ، ئايالىغا ئېگىشتى .

كەدىرە زورىغا كۆلۈمسىرىدى ، قوللىرىنى يوتقان ئاستىدىن چىقارماقچى بولىۋىدى ، ئۇرۇنۇشى بىكارغا كەتتى .

— قوزغالماڭ ، ھەرگىز قوزغالماڭ...

قۇتلۇق جىنچىراغنى يېقىن ئەكېلىپ ، ئايالىغا سەپسالدى . ئۇنىڭ كۆلكە چاقناپ تۇرىدىغان بىر جۈپ كۆزى گۈمۈرۈلگەن گەمىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ، ئەينەكتەك جۇلالىق ئىككى مەڭزى توپىدەك رەڭسىزلەنگەن ، ياڭاق سۆڭەكلىرى تومپىيىپ ، لەۋلىرى ھاك سۇرتكەندەك ئاقىرىپ قالغاندى . ئۇ پېشانىسىنى تۇتۇپ بېقىۋىدى ، ئالىقانلىرى ئوتقا تەگكەندەك بولدى . يۈرىكى قوقاسقا پوچۇلانغاندەك ئېچىشىپ ، ۋۇجۇدىنى يىغا باستى .

«ئاھ كەدىرە ، سەرۋىدەك قامەتلىك ، چوغلۇقتەك بەرنا ئىدىڭ ، چىرايىڭدىن توققۇز قۇياش ، توققۇز ئاينىڭ نۇرى ياغار ئىدى . كۈلسەڭ كۈلكەڭدىن يۈرىكىم سۇ ئىچەر ئىدى ، ئەمدى نېمە بولدۇڭ ، كېسەل سېنى نېمە قىلدى ، يىلتىزى قىرقىلغان دەرەختەك يىقىلىپسەن ، ئۇششۇك تەگكەن گۈل ـ گىياھدەك غازاڭ بوپسەن ، ساڭا تەنە قىلغان تىلىمغا مەرەز چىقسۇن ، سېنى تاشلاپ كەتكەن پۇتۇمغا پالتا تەگسۇن... »

— كۆڭ... كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ ، كەتسىڭىز ئەل ئىشىغا كەتتىڭىز ، كەلسىڭىز بىزنى دەپ كەلدىڭىز...

قۇتلۇق ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ ياتقان ئايالىنىڭ يۈزىگە يۈزىنى ياقتى ، يېرىم كېچىدىكى تىۋىشسىز تىمتاسلىق ، يۈزىگە ئۇرۇلغان ھارارەت ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا چۈشتەك بىلىنىپ تۇرغان رەڭمۇرەڭ بىر دۇنيانى نامايان قىلدى .

يادىدا قېلىشىچە ، ئۇ كەدىرەنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندە كەدىرە بەش ياشلاردىكى تېنى ئاجىز ، پات ـ پات تومۇقاپ ، قىزىپ

تۇرىدىغان ئاۋاق بىر قىز ئىدى ، بېشى سەل ئۇزۇن ، پۇتلىرى تەمەچتەك ئىنچىكە ، بىلەكلىرى چوڭ بارماقچىلىك كىچىك كۆرۈنەتتى . يېتىم قىز بولغاچقىمۇ ، تۇنباغا ئۇنىڭغا بەكلا جان كۆيدۇرەتتى ، تەكچىدىن دورا ، بوسۇغىدىن ئەمچىنى ئايرىمايتتى ، قارا باخشىنى تەكلىپ قىلىپ ، كۈن ئارىلاپ پىرە ئوينىتىپ ، ئوتلاپ قېقىپ تۇراتتى .

دەسلەپتە كۆرگەن چاغدىلا ، قۇتلۇق ئۇنى بېقىش تاپمىغان قوتۇر ئوغلاققا ئوخشاتقان . بىراق ، يېڭى كېلىپ يات ماكان ، يات ئادەملەردىن يېتىرقاپ تۇرغىنىدا ئۆزىنى تاتلىق كۈلكىسى ، مۇشۇك مىياڭلىغانىدەك مىسكىن ئاۋازى بىلەن قارشى ئالغىنى ئۇچۇنمىكىن ، كۆپ ئۆتمەيلا كۆزىگە تەكىيىدەك سىمىز ، ئاق توشقاندەك ئاق بولۇپ كۆرۈنۈشكە باشلىغانىدى .

كەدىرە جىن يالىڭۆەتكەندەك ئورۇق بولغىنى بىلەن ، جېنى چوڭ ۋە ئىچى كۈچلۈك قىز ئىدى . چوپچوڭ يىگىت بولۇپ قالغىنىغا قارىماي ، ئۇخلاپ ئۇيقۇغا قانمايدىغان ، بوگۈن چاقىرسا ئەتىسى ھە دەيدىغان تاراس بىلەن روشەن سىلىشتۇرما بولۇپ ، شوخ كۈلكىلىرى ۋە تاتلىق قىلىقلىرى بىلەن ئۆينى بازاردەك قىزىتىۋېتەتتى ، دادىسىنىڭ توسقىنىغا قارىماي ، تەمتىپ يۈرۈپ ئۇسسۇل ئوينايتتى ، ئالمادىس يىقىلىپ قالسا ، ئەڭ بالدۇر يۆلەيدىغىنى يەنىلا قۇتلۇق بولاتتى .

تەقدىر دېگەن شۇنداق بولىدىكەن ، بارنى يوق قىلىدىكەن ، يوقنى بار قىلىدىكەن ، ئۇنى بۇنىڭدىن ئايرىيدىكەن ، بۇنى ئۇنىڭغا ئۇچراشتۇرىدىكەن ، بىرىدىن مەھرۇم قىلسا ، يەنە بىرىگە قوشلاپ بېرىدىكەن .

كەدىرە قۇتلۇقنى «ئاكا» دەيتتى . قۇتلۇق ئۇنى «سىڭلىم» دەپ چاقىراتتى . تەقدىرنىڭ كۈچى بىلەن ئالەمنىڭ چەت ـ چەتلىرىدىن كېلىپ ، مېھرىلىك بىر ئۆيدە جەم بولۇشقان بۇ يېتىملەر ھېچبىر ئىشتا يېتىملىك تارتماي ، تاۋۇس چىگىلمەي بىر تۇغقان ئاكا ـ سىڭىللاردەك ئىجىل چوڭ بولدى .

دەرۋەقە ، كەدىرە 13 ـ 14 لەرگە كىرگەن يىلى بىر يازدىلا ئۆزگىرىپ ، زىلۋا بويلۇق ، گىجەك چاچلىق ، خۇمار كۆزلۈك ، قەلەم قاشلىق بىر گۈزەل نازىنىنغا ئايلاندى . قۇتلۇقنى ھەيران قالدۇرغىنى ، ئۇنىڭ قارامتۇل تېرىسى ئۇپا سۇرتكەندەك سۇزۇلۇپ ، ئەڭلىك ئوتتەك قىزاردى ، گېپى ئازلاپ ، تارتىنچاق بولۇپ قالدى . يايلاق گۈلى كېپىنەكلەرنى ئۆزىگە تارتقاندەك ، كۆيۈۋاتقان چىراغ پەرۋانىنى چىللاپ كەلگەندەك بىر ئىش يۈز بېرىشكە باشلىدى . قۇتلۇق كېپىنەككە ئايلاندى ، بەلكى ئىشقىۋاز پەرۋانىنىڭ ئۆزى بولدى . ئالدى بىلەن ئىككى يېتىمنى ، كېيىن ئىككى يۈرەكنى بىر ـ بىرىگە ئۇچراشتۇرغان كەڭ قورساق تەقدىر يەنە بىر قېتىم سېخىيلىق قىلدى . تاراس تېكىن چوڭلارنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئۇرۇقدىشى بەگبارسقا كۈيئوغۇل بولۇپ بىر يىلدىن كېيىن ، تەقدىر ئەلچىسى تۇنباغا يەتتە كېچە ـ كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ ، ئىككى بالىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويدى . گۈلى گۈلىگە كەلگەن بۇ قوشۇلۇش ئىككى ياشقا بەختلىك بىر ئائىلە ۋە بۇدرۇققىنە بىر جۈپ بالا ئاتا قىلدى .

ياخشى ئەرنىڭ كۆڭلى ئۆيدە ، ئىشى ھەر يەردە بولىدۇ ، ياخشى سەردارنىڭ كۆڭلى ئەلدە ، ئىشى جەڭگاھتا بولىدۇ ، ئەلدىن تانغان ، جەڭدىن يانغان سەركەردە ياخشى سەردارمۇ ئەمەس ، ياخشى ئەركەكمۇ ئەمەس .

شۇ ۋەجىدىن ، قۇتلۇق سانغۇن ئۆي بىلەن تالا ، راھەت بىلەن جاپا ئارىسىدىن تالا بىلەن جاپانى تاللىۋالدى . ئەل غېمىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ، لەشكەرگاھقا بىر كەتكەنچە يىللاپ قايتىپ كېلەلمىدى . بىراق ، ئۇ ياز كۈنلىرى ئوچاقتەك قىزىپ ، قىش كۈنلىرى كاچكۇلدەك سوۋۇپ تۇرىدىغان كىگىز ئۆيلەردە بولغان ، قارلىق تاغ ، لۆم ـ لۆم سازلىقلاردا لەشكەر باشلاپ يۈرگەندە راھەتلىك ئۆيىنى سېغىنغانمىدىغۇ ؟ تاپسا يەپ ، تاپالمىسا ئەرۋاھتەك ئاچ قالغاندا ئايالىنىڭ ئىسسىق چىرايىنى ، ھور ئۆرلەپ تۇرغان قىزىق چېيىنى ، تەملىك غىزالىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ

تاڭلىيىنى قاققان ئىدىغۇ؟ يالغۇزلۇقتىن زېرىككەن چاغدا، ئەتە ـ ئاخشاملىرى غېرىبسىنغاندا بالىلىرىنىڭ شوخ ئېقىندەك كۈلكىسىنى، قارلىغاچتەك ۋىچىرلاشلىرىنى ئەسلەپ قالغان ئىدىغۇ؟

ئەمدى ئۇلار قېنى، كۈلۈپ تۇرىدىغان مۇلايىم كۆزلەر، شوخ كۈلكە، ئويۇن ـ چاقچاقلار قېنى؟

قۇتلۇق تۆت تېمىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان سوغۇق ئۆيدە بىرلا ھارارەتنى، يەنى ئايالىنىڭ دەقىقىلەپ پەسلەپ بېرىۋاتقان بەدەن ھارارىتىنى سېزىپ تۇراتتى، كۆزىنى قويۇپ، يۈرىكىدە يىغلايتتى، پۇشايمان ئوتىدا پۇچىلىناتتى، ئايالى ساقايسا ئىدى، ئۆزىنى تەستەكلەشكىمۇ، ئۆمۈر بويى بوسۇغىدىن بىر قەدەم ئاتلىماسلىققىمۇ ۋەدە بەرگەن بولاتتى.

«مەن نېمە قىلىۋاتىمەن، كەدىرە كېتىپ قېلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ كېتىپ قېلىشىغا بىر ئەر تۇرۇپ شۇنداقلا قاراپ تۇرىمەنمۇ؟»

قۇتلۇق سانغۇن بارماقلىرىنى چىشلەپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي بويۇن قىسىپ تۇرغان بالىلىرىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ، بوسۇغا ئۈستىدىكى ياغلاقارغا جىددىي قىلىپ دېدى:

— ياغلاقار، بارغىن، چېچەنرەك چاكاردىن بىرنى ھەمراھ قىلىپ، ئەمچىنى تېپىپ كەل!

ياغلاقار ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلدىيۇ، بىرنەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك توختاپ يەنە قايرىلدى:

— ئېرچۈك باخشىنىمۇ چىللىغاچ كېلەيمۇ، ئاڭلىسام ئۇ جىنلارنى قوغلىۋەتسە بىمار ئادەم ئاسانلا شىپا تاپىدىكەن، — دېۋىدى، قۇتلۇقتىن دەككىسىنى يېدى:

— بىلجىرلىما، بار دېگەن يەرگە بېرىپ، ئەمچىنى تېپىپ كەل!

ئېرچۈك باخشىنىڭ ئېتىنى ئاڭلىدىمۇ، قۇتلۇقنىڭ ئەجىلى قولىشىپ، ئەرۋاھى ئۇچاتتى. ئۇنىڭچە، ئېرچۈك باخشىمۇ، يەنە باشقا باخشىلارمۇ تەڭرىنىمۇ، بەندىنىمۇ ئالدايدىغان، قۇيرۇق

www.uyghurkitap.com

كۆرستىپ ئۆيكە ساتىدىغان يوزى قىلىن نەيرەڭۋازلاردىن ئىدى . پەقەت مەرھۇم موزاكلا نەزىرىدە چىن ئادەم ، ھەقىقىي ئەمچى سوپىتىدە ، تا ھىلىغىچە خاتىرىسىدىن كۆتۈرۈلمەي كېلىۋاتاتتى .

قۇتلۇق ياغلاقارنى ماڭغۇزۇۋېتىپ ، ئايالىنىڭ تومۇرىغا ئەمدىلا قول تەگكۈزۈۋىدى ، ئات تۇيىقىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازى ئۇنى تاشقىرىغا قۇلاق سېلىشقا مەجبۇر قىلدى .

شۇ ئارىدا قورۇپ كەتكەن دەرۋازا ئۇلگۈجىكىنىڭ يېقىمسىز غىچىرلىشى ئاڭلاندى . ئادەملەرنىڭ ئۈنلۈك سۆزلەشلىرى ، چاكار - چۆرىلەرنىڭ قىيا - چىيالىرى ۋە تاراق - تۇرۇقلار قوشۇلۇپ ، كېچە ئاسمىنىنى قوچىۋەتتى .

قۇتلۇق ئايالىنىڭ بىلىكىنى قويۇۋېتىپ ، شاۋقۇن - سۈرەنلەرنىڭ تېگىنى بىلىپ بولغۇچە ، بىر چاكار يۈگۈرگەن پېتى ئۆيگە كىرىپ كەلدى - دە ، نەپەسى بوغۇلغاندەك ھاسىراپ تۇرۇپ دېدى :

— ۋە... ۋەزىرئەزەم جانابلىرى... ۋە...

— تىلىڭنى چاينىماي چاپسان گەپ قىلمامسەن ، تاشقىرىدا نېمە بولدى زادى ؟

— بىرمۇنچە... ئا... ئادەملەر... ياغ ... ياغ ...

قۇتلۇق سانغۇن بىتاقەت بولۇپ ، تېز - تېز چامداپ تالاغا چىقىۋىدى ، بىر توپ ناتونۇش ئادەمنىڭ ھويلىغا تولۇپ كەتكىنىنى كۆردى . ئۇ سىنچىلاپ قاراپمۇ ، يولتۇز يورۇقىدا بۇ ئادەملەرنىڭ غۇۋا پارقىراپ تۇرغان كاسكىلىرىدىن ۋە قالقانلىرىدىن ئۆزگە ، ھېچنېمىنى پەرق ئېتەلمىدى . بىراق ، يېرىم كېچىدە كەلگەن بۇ چاقىرىلمىغان مېھمانلارنىڭ قانداق كىشىلەر ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىشقا مۇشۇلارنىڭ ئۆزىلا يېتىپ ئاشاتتى .

ئۇنىڭغىچە ، قايسىدۇر بىر ئەقىللىق چاكار چىراغ ئېلىپ چىقتى . كۆڭلى نامەلۇم بىر كېلىشمەسلىكنىڭ يۈز بېرىدىغىنىنى تۇيۇپ تۇرغان قۇتلۇق سانغۇن شۇنداق قاراپلا ئۇن - ئونبەشچە قوراللانغان قورۇقچىنىڭ ياغلاقارنىڭ قولىنى قايرىپ ، گەدىنىدىن

بېسىپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ قالدى . كېيىنىشىدىن ۋە قورالىرىدىن قارىغاندا بۇ قورۇقچىلار قاغاننى قورۇقلايدىغان بەگبارىس تۇمەنباشىنىڭ ئادەملىرىدەك قىلاتتى .

قۇتلۇق ھەيران بولۇپ «بۇ نېمە ئالامەتتۇ ؟ يېڭىلىشىپ ، ئادەمنى خاتا تۇتۇپ يۈرگەن بولمىسۇن يەنە» دەپ ئويلىدى ، «يېڭىلىشمەيدىغان كىم بار ، ياغلاقارنىڭ ياكى مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمىزنى بىلسىلا ئادەمنى ھازىرلا قويۇۋېتەر» دېگەن خۇلاسىنى چىقاردى .

— ھەي لەشكەرلەر ، چاپسان ئېيتىڭلار ، باشىڭلار كىم ، ئونباشىمۇ ، ئەللىكباشىمۇ ياكى يۈزباشىمۇ ؟ — قۇتلۇق يۇمشاق تەلەپپۇزدا سورىۋىدى ، بولۇشىغا بوي تارتقان ، تۇتاش زەنجىرلىك چاپان كىيگەن ، چىرايىنى روشەن كۆرگىلى بولمايدىغان بىرەيلەن بېشىنى بازلاۋاتقان خورازنىڭكىدەك تىك تۇتۇپ جاۋاب بەردى :

— ئونباشىمۇ ، يۈزباشىمۇ ئەمەس ، پېقىر خاس قورۇقچىلار مىڭباشى قامىل قاناچ قاغان تەڭرىكەنىمىزنىڭ پەرمانى بىلەن گۇناھكار ياغلاقارنى تۇتقىلى كەلدۇق . باشقا گەپ بولمىسا ، ئۇنى ئوردىغا ئېلىپ ماڭدۇق . مانا دەستەك !

قاغاننىڭ پەرمانىغا گۇۋاھ بولىدىغان ئالىي دەستەك قۇتلۇقنى بىردىنلا ساراسىمىگە سېلىپ قويدى .

گەپدان مىڭباشىنىڭ گېپى تۈگىگۈچە ، قورۇقچىلار قولمۇقول تۇتىشىپ ، ياغلاقارنى تىرىك قولغا چۈشكەن ياۋا يىرتقۇچنى باغلىغاندەك چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ بولغانىدى ، گەپ تۈگىشىگىلا ئۇنى تۈرتكۈشلەپ ، دەرۋازا تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى . شۇنداقتىمۇ قۇتلۇق بولدى قىلمىدى :

— توختاڭلار ، دېسەم - دېمىسەم ئادەمنى خاتا تۇتتۇڭلار ، بىلەمسىلەر ، تۇتقىنىڭلار ئاتلىقلارنىڭ مىڭباشى ياغلاقار لىك بولىدۇ ! ئۇ تېخى يېقىندىلا قاغانىمىزنىڭ كاتتا ئىنئامىغا ئېرىشكەن .

— …

— ئۇنى تونۇمساڭلارمۇ مەيلى ، لېكىن مېنى تونۇيسىلەر ، مەن قاغان ئوغلى ، ۋەزىرئەزەم قۇتلۇق سانغۇن بولىمەن… قۇلاقلىرىڭلار پاڭمۇ ، مەن ئەمىرلەشكەر دەۋاتىمەن…

قورۇقچىلار قۇتلۇقنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋا قىلمىدى ، خۇددى چاپچىغان ئاتلاردەك دۈپۈرلىشىپ ، نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي ، ساراڭدەك گاڭگىراپ قالغان ياغلاقارنى ئېتتىرگىنىچە دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى .

قۇتلۇق بوغۇلۇپ قالغۇچە ۋارقىرىدى ، ئاچچىقىدىن يەرگە تەپتى ، ياغلاقار غايىب بولغان قاراڭغۇلۇققا قاراپ بىر هازا تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن ئاندىن هاۋادا ئېسىلىپ قالغان قولىنى چۈشۈردى .

قۇتلۇق خالىسا ئىدى ، قىلىچىنىمۇ ، نەيزىنىمۇ ، ئىشقىلىپ ، دەهلىزدىكى قورالىنىڭ بىرەرىنى ئېلىۋالسىلا ، هېلىغۇ ئۇنبەش ئەمەس ، يۈزبەش قورۇقچىغىمۇ بىمالال تېتىيالايتتى ، قورۇق مۇشت بىلەنمۇ بىر ئىشلارنى قىلىپ ، ياغلاقارنى تارتىۋالالايتتى .

بىراق ، قۇتلۇق ياغلاقارغا ، ئادالەتكە ئىشەنگىنى ئۈچۈنلا ئۇنداق قىلالمايتتى . ئېهتىيات ۋە ئېهتىماللىق ئۇنى بۇنداق قىلىشتىن توسۇپ تۇراتتى .

«ئاچچىق — بىر ئوغرى ، سەۋر ـ تاقەت — ئەقىل خەزىنىسىنىڭ دەرۋازىسىدۇر . شۇنداقمۇ چاغلار بولىدۇكى ، ئاچچىق ئاتلىق بۇ ئوغرى ئەقىل خەزىنەڭگە قول سالماقچى بولىدۇ ـ دە ، دەرۋازاڭنى كۆچەپ قاقىدۇ . ئاچچىققا يول بېرىپ ، دەرۋازاڭنى ئېچىپ بەردىڭمۇ ، بۇ ئوغرىنىڭ ئەقىل خەزىنەڭنى قۇپقۇرۇق قىلىۋېتىمگىنىنى كۆر . ئەقىلسىز تەن — هەر تەرەپكە ئېتىلىپ تۇرغان كۆزى يوق يىلپىزدۇر . بۇ يىلپىز هەق بىلەن ناهەق ، ئاق بىلەن قارا ، ياخشى بىلەن يامان دېگەنلەرنى ئايرىپ ئولتۇرمايدۇ ، كۆرگەننى تالايدۇ ، ئۇچرىغاننى چىشلەيدۇ . بىلگىنكى ، يىلپىزنىڭ گۇناهى يىلپىزغا ئەمەس ، بەلكى سەۋر دەرۋازىسىنى ئېچىپ بېرىپ ، ئەقلىنى ئوغرىلاتقۇچىغا هېسابتۇر . سەن ئاقىل ، سەن سەردار ،

سەۋر دەرۋازاڭنى مەھكەم تۇت ، بوۋاڭ ئېيتقاندەك ، سەۋرنىڭ تېگىدە ئالتۇن ياتىدۇ… »

قۇتلۇقنىڭ تارتىشىپ كەتكەن پەيلىرى ئاستا ـ ئاستا بوشاشقا باشلىدى ، كىرىشىپ كەتكەن چىشلىرىمۇ بىر ـ بىرىدىن ئاجرىدى.

«بۇلۇت تارقاپ ، ھاۋا ئېچىلسىلا قۇياش شولىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ ، ھازىرچە ھاۋا تۇتۇق ، ھەقىقەت غۇۋا ، ئەتە ھاۋا ئېچىلىدۇ ، قۇياشنىڭمۇ يۈزى كۆرۈنىدۇ ، قېنى ، ئەتە بولۇپ باقسۇن… »

قۇتلۇق ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئۆيگە قايتىپ كىردى ـ دە ، ئايالىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئىبادەتتە ئولتۇرغاندەك يۈكۈنۈپ ئولتۇردى .

تاتارغان كەدىرە يەنىلا ساماندەك سارغىيىپ ياتاتتى ، تازا سەپسالمىسا ، تىنىقىمۇ بىلىنمەيتتى ، لەۋلىرى قېتىپ قالغاندەك جانسىز ئىدى ، كىرپە تىكىنىدەك توم ۋە ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدا توختاپ قالغان ئىككى تامچە ياشنىڭ سىماب ساقىدەك تەۋرىنىشىلا ئۇنىڭ تىرىكلىكىگە گۇۋاھلىق بېرەتتى .

«ئاھ تەڭرىم ، ماڭا شامانلارغا ، ياق ، ھېلىقى ساقاللىق كىشىلەرگە بەرگەندەك ئۇلۇغ خىسلەتلەرنى ئاتا قىلساڭ ، بىر ئەپسۇن بىلەن يامان جىنلارنى قوغلاپ ، ئايالىمنى ساقايتسام ، ۋەدەمدە تۇرۇپ ، ئۇنى ئالقىنىمدا كۆتۈرۈپ ئالتاي تاغلىرىغا ئېلىپ بارسام ، تۇغۇلغان يۇرتىنى كۆرۈپ ، ھىدىنى پۇراپ مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىۋالسا… »

ئايالىنىڭ چىرايىغا قاراپ ، قۇتلۇقنىڭ كۆزىگە ياش قاپلاشتى ، تەقدىر ئالدىدا ، كېسەل ئالدىدا ئۆزىنى تۈنجى قېتىم ئاجىز ۋە بىچارە ھېس قىلدى . قانچە يىل بولدىكىن ، تامغا ئېسىقلىق تۇرۇپ قورۇپ كەتكەن گۈلنەپشە گۈللىرىنى ئۈزۈپ ئېلىپ ، ئۆز قولى بىلەن كاشكاپ دەملىدى ، قوشۇق بىلەن ئايالىنىڭ لەۋلىرىنى نەمدەشكە باشلىدى .

قۇتلۇق بۇ كېچىنى كۆك تەڭرى تاڭ ئاتمايدىغان قىلىپ

www.uyghurkitap.com

يارانقانىمكىن دەپ پەرەز قىلدى . تاڭ ، تاڭنى كۈتكەن كىشىگە مانا مۇشۇنداق نېزنقاپ قالسا كېرەك دەپمۇ ئويلىدى . ئۇ نېمىدەپ پەرەز قىلسۇن ۋە نېمىلەرنى ئويلىسۇن ، ئۇيقۇسىز ئۆتكەن بىر كېچىنىڭ قەرەلى توشقاندا ئاندىن ئۇ تاڭ شولىسىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدى .

قۇتلۇق ئايالىنىڭ چىرايىدىن كېچىچە كۆز ئۇزمىدى . ئۆتۈكەن گۈلنەپشىسى ئۇنىڭ تومۇرلىرىغا تاڭغا يېقىن يېتىپ بارغان بولسا كېرەك ، ئۇ ئۇخلاپ قالغاندەك قىلاتتى . تىنىقىمۇ روشەن ۋە ئاستا ئىدى . قۇتلۇقنى تېخىمۇ مەپتۇن قىلسۇن دېگەندەك ، تۈڭلۈكتىن ئېقىپ كىرگەن غۇۋا شولا ئۇنىڭ يۈزىنى يۇيۇپ ، چىرايىنى پەردازلاپ تۇراتتى .

«تەڭرىم ئاھىمغا يەتكەن ئوخشايدۇ ، قېنىپ ئۇخلاپ ، ئوبدانراق ئارام ئېلىۋالسا ئەتە ـ ئۆگۈن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس» دېگەنلەرنى ئويلاپ يورىكى جايىغا چۈشكەن قۇتلۇق كەدىرەنىڭ يوتقىنىنى تۈزەشتۈرۈپ ، ھېلىمۇ قىزىپ تۇرغان پېشانىسىگە ئاۋايلاپ سۆيۈپ قويدى . ئىككى چۆرىنى دەھلىزگە چاقىرتىۋېلىپ ، بىر تاغار گەپلەرنى تاپىلىدى ، ئاللىبۇرۇن تەق قىلىپ قويۇلغان ئاسلقاراغا مىنىپ ، ئىككى قورۇقچىنى يېنىغا ئېلىپ ئوردا تامان يورۇپ كەتتى .

«غەلىتە ئىش ، قورۇقچىلارنىڭ چۈمۈلىدەك مىغىلدىشىپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان؟» ئويلىدى قۇتلۇق تاشقى ئوردا قاپقىسىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋېتىپ . مۇشۇنداق ئويلاپ ، بۇ «غەلىتىلىك»كە مۇۋاپىق جاۋاب تاپقاندەك بولدى ۋە «بۇ بەلكى تابغاچ ئەلچىلىرىنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك...» دەپ يەكۈن چىقاردى .

قورۇقچىلار سانجاق ـ سانجاق تۇرۇپ كەتكەن بىلەن ، ئۇ ھەيۋەتلىك قاپقىدىن ئىلگىرىكىدەك نوچىلىق بىلەن كىرىپ كەتتى . دەستەككىمۇ ھېچكىم قاراپ قويمىدى . قاپقا ئالدىدا ئۇزۇن ساپلىق نەيزىسىنى قۇچاقلاپ ، نوغۇچ يۇتۇۋالغاندەك غادىيىپ تۇرغان تونۇش قورۇقچىغا قاراپ ئاتايىن باش لىڭشىتىپمۇ قويدى .

ئەمما ، قاغان قەسرى قاپقىسىدا ئەھۋال باشقىچىرەك ئىدى . ساقال - بۇرۇتىنى ئېدىتلاپ ياساپ ، سۆسەر جۇۋا ئالماشتۇرۇۋالغان بەگبارسىنىڭ سوغۇق شامالغا قارىماي ، قاپقا ئالدىنى قەدەملەۋاتقاندەك مېڭىپ يۈرۈشلىرىدىن قارىغاندا ، ئۇ كىمنىڭدۇر يولىغا قاراۋاتقاندەك قىلاتتى .

قۇتلۇق كېلىۋىدى ، ئۇ قۇتلۇقنىڭ بىرنېمىسى ياقمىغاندەك ، بېشىنى چايقاپ قويدى ۋە قورالسىز قورۇقچىغا ئىما قىلدى . قورۇقچى يورغىلاپ كېلىپ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى ئالدى .

— كېلىدىغىنىڭىزنى بىلەتتىم ، ئەمىرلەشكەر ، يولىڭىزغا قاراپ كۆزۈم تۆت بولدىغۇ بۈگۈن ، — دېدى بەگبارس بىرقىسما ھىجىيىپ .

بەگبارس ئوردا ئادىتىنى بۇزۇپ ، قۇتلۇقنىڭ ئالدىغا چۈشتى ، قۇتلۇق قەسرىنىڭ دىۋانىغا تۇتىشىدىغان يولىنى بىلمەيدىغاندەك ، ئۇنى باشلاپ ماڭدى .

قاغان ئادەتتىكىدەك ، ئالتۇن تەختتە چايدا ئولتۇرۇۋاتقان بايۋەچچىدەك باداشقان قۇرۇپ ئولتۇراتتى . ئۇ بۈگۈن دىۋانىغا ئادەتتىكىدىن ئەتىگەنرەك چىقىۋالغانىدى . بىراق ، چىرايى ئادەتتىكىگە زادى ئوخشىمايتتى ، قاپاقلىرى قوي يىغلاڭغۇسىدەك ساڭگىلاپ كەتكەن ، كەكرە چايىنىۋالغاندەك تۈرۈلگەن قوشۇمىسى ئاستىدىكى كۆزلىرىدىن كىشىنى ئەيمەندۈرگۈدەك يېشىل نۇر چاقنايتتى ، سارغۇچ ساقىلى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەيتتى ، غىلاپلىق قىلىچىنى ئىككى قوللاپ سىقىمداپ ، بىر ئۇچىنى يەرگە تىرىۋالغانىدى . مۇشۇ ھالەتنىڭ ھەممىسىلا قاغاننىڭ خاپا ئىكەنلىكىگە نىشانە ئىدى .

قۇتلۇق ئوردا تەزىمىنى بەجا كەلتۈردى . قاغاندىن ئامانلىق سورىدى ، رەسمىيەتلەرنى تۈگىتىپ ، ئۆز جايىغا ئۆتمەك بولۇپ تەخت تەرەپكە قەدەم تاشلىۋىدى ، بەگبارس ئۇنىڭ ئالدىنى توراپ :

— ھۆرمەتلىك ئەمىرلەشكەر ، سارىنىڭ ئورنىمۇ بەزىدە ئاسماندا ، بەزىدە يەردە بولىدىكەن . قاغان بۈگۈنكى مۇناسىپ

ئورنۆڭنى تېپىۋال دەپ بىشارەت بېرىۋاتىدۇ، خاپا بولماي بۇ ياققا ئۆتكەيلا، — دەپ يان تەرەپنى كۆرسەتتى. پەگاھقا يېقىن بۇ ئورۇننىڭ بىرەر قەبىلىگە نازارەتچىلىككە ئەۋەتىلگەن ئېلتەبىرنىڭ تۇرىدىغان جايى ئىكەنلىكىنى يادلىۋالغاندەك ئېنىق بىلىدىغان قۇتلۇق، بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتكىنىگە قارىماي، كۆرسىتىلگەن يەرگە ئۆتۈپ، ئۆرە تۇردى. ئۇنىڭچە، بۇ ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى بىر كېچىنىڭ، پەقەت بىر كېچىنىڭ ئىچىدىلا ئوردىدا نۇرغۇن ئىشلارنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى. ياغلاقارنىڭ تۇتقۇن قىلىنىشمۇ بۇ ئىشلار بىلەن چېتىشلىقتەك قىلاتتى.

— ئۇ ئايغاقچىنى ئېلىپ چىقىڭلار!

قاغاننىڭ مىڭلاپ لەشكەرگە بۇيرۇق چۈشۈرگەندەك كۈچەپ ۋارقىرىشى قۇتلۇقنى يۇرەكزادە قىلىۋەتتى. كۆزلىرىدىن دەھشەت يېغىپ تۇرغان ئىككى قورۇقچى يان ئۆيدىن ياغلاقارنى ئېلىپ چىقىپ، قاغان ئالدىدا تۆگە چۆكتۈرگەندەك تىزلاندۇردى.

قاغان ئۇنى ئۆزى سوراق قىلىشقا باشلىدى:

— قېنى ئېيت، سېنى بۇ يەرگە قايسى تابغاچ ئەۋەتكەن؟

— ...

— ئېيتە، سېنى ئايغاقچىلىققا ئەۋەتكەن تابغاچ زادى كىم؟

— قېنى، ئېيتە، زادى كىم، — دەپ سورىدى بەگبارس، قاغاننىڭ سوئالىنى تەكرارلاپ.

بۇ غەلىتە سوئالنى ئاڭلاپ، ياغلاقارنىڭ ئىچىگە كۈلكە كىرىۋالدى. ئەمدى ئۇ قاغاننىڭ كۆزىچىلا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتسۇنمۇ، تېلىقىپ قالغۇچە كۈلۈپ، قاغاننى تازا ئوبدان مازاق قىلىۋالسۇنمۇ؟

قاغاننىڭ تەگرى كەبى ئۇلۇغ نوپۇزى ۋە قۇتلۇقنىڭ يۈزى ئۇنى بۇ ئويىدىن ۋاز كېچىشكە قىستىدى. مىجەزى چۈس ياغلاقار لىلىڭ قاغاندىن ھالقىپ ئۆتۈپ، بىر بۇرۇلۇپلا ئۆزى بىلەن قېرىشىۋاتقان بەگبارسنى نىشانغا ئالدى ۋە ئۇنىڭغا سوئال قويدى:

— قېنى ، تۇمەنباشى جانابلىرى ئېيتىپ باقسۇن ، قانداق ئەل ۋە قانداق كىشى توققۇز ياشلىق بىر بالىنى يات قوۋمغا ئايغاقچىلىققا ئەۋەتەر ؟

قۇتلۇق ياغلاقارنىڭ چىچەنلىكىدىن قەۋەتلا سۆيۈنۈپ كەتتى . ئۇنىڭ كۆچلۈكلەردىن چەتلەپ ئۆتۈپ ، ئاجىزىغا ھۇجۇم قىلىش چارىسى شۇ ھامان ئۇنۇم بەردى .

— بۇ… بۇ…

بەگبارسىنىڭ زۇۋانى تۇۋاقلاندى ، مەدەت تىلىگەندەك قاغانغا قارىۋىدى ، قاغاننىڭ ئۆزىدىن بەتتەررەك ئوسال بولغىنىنى سېزىپ قالدى . كىچىككىنە جىمجىتلىقتىن كېيىن ، قاغان گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكىدى :

— تولا گەپدانلىق قىلما ، سېنى توققۇز ياشتا ئايغاقچىلىق قىلالمايدۇ دەپمۇ تۇرايلى ، ئەمىسە ، چوڭ بولغاندا ئوردۇبالىقتىن ئون بىر ئاي يوقاپ كېتىپ زادى نەگە باردىڭ ؟ — سورىدى قاغان توقماقنىڭ يوغىنىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ .

قاغان بۇ سوئال بىلەن ياغلاقارغا تۇتقۇن قىلىنىشىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرگەندەك بولدى . ئۆز گۇناھىنى بىلەلمەي ، زەردىگۆش بولغان ياغلاقار مەغرۇرانە جاۋاب بەردى :

— قاغان ئالىيلىرىنىڭ پىقىردەك ئەرزىمەس بىر كىچىك مىڭباشىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلغىنىغا تۇمەنمىڭ مەرتەم ھەشقاللا ، بىراق راست گېپىمنى ئېيتاي دېيمەنۇ ، قاغان ئالدىدا ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى تىلغا ئېلىپ يۈرۈشتىن قورۇنىمەن…

— نېمە بولسا ، شۇنى دە ، گەپ يورغىلىتىپ كۆز بوياپمەن دېمە !

ياغلاقار گەدىنىنى سىلاپ ، يەر ئاستىدىن ئەتراپىدىكىلەرگە بىرمۇبىر قاراپ چىقىپ نېمىشقىدۇر ئوڭايسىزلانغاندەك قىياپەتتە دېدى :

— راستىمنى ئېيتاي ، ئاستانىگە ئۆيلەنگىلى باردىم .

— كىمدىن ئىجازەت ئالدىڭ ؟

— ئەمىرلەشكەرگە تەۋە بولغاندىكىن ، ئەمىرلەشكەر جانابلىرىدىن ئىجازەت ئالدىم .

— ھە ؟ ئەمىرلەشكەرنىڭمۇ كۆزىنى بوياپسەن ـ دە ، ئەبلەخ ؟ ! — قاغان ئۈندىمەي تۇرغان قۇتلۇققا قاراپ ھومىيىۋالدى ، تەختتىن چۈشۈپ ، قولىنى ياغلاقارغا چېنىدى ۋە دېدى ، — قېنى ئېيت ، قاغان ئالدىدا يالغان ئېيتقۇچىنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولىدۇ ؟

— بېشى كېسىلىدۇ ، ئالىيلىرى .

— ئەمسە ، چوڭ ئوردىغا ئۆكتە قوپقان ئاسىي جۇسغا ئاستىرتىن 400 تۇياق ئات ئاپىرىپ بەرگىنىڭنى نېمىشقا دېمەيسەن ؟ قارىغاندا سېنى سەگىتىپ قويمىسا بولمايدىغان ئوخشايدۇ ، ئەدەپلەڭلار بۇ بىنومۇس ئايغاقچىنى !

قاغاننىڭ گېپى مىسالى بىر شامال بولۇپ ، قۇتلۇقنىڭ مېڭىسىنى غوۋالاشتۇرۇپ تۇرغان ئىس ـ تۇتەكلەرنى قوغلاپ سۇر ـ توقاي قىلىۋەتتى . ياغلاقارنىڭ ئاسىيلار ۋە ئاسىيلارنىڭ ئىلكىدىكى نۇرغۇن قۇرىقان ئاتلىرى ئۈستىدە سۆزلەپ بەرگىنىنى يادىغا ئېلىپ ، كىملەردۇر سادىر قىلغان بۇ گۇناھنىڭ ئەمدى ياغلاقارغا دۆڭگەلگىنىدىن خېلىلا چۆچۈپ قالدى . ئۇنى چۆچۈتكىنى بولا ئەمەس ، بەلكى بۇ تۆھمەتنى توقۇپ چىققان مەلۇم بەتنىيەت ۋە قاغاننىڭ بۇ بەتنىيەتكە ئىشەنگىنى بولدى .

قۇتلۇق قاغاننىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ ، «بۇ تۆھمەت» دەپ ۋارقىرىغۇسى كەلدى ، ياغلاقارنىڭ تۆھپىسىنى ئاشكارىلاپ ، ئۇنى ياخشىلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب بېرىشكە كۆندۈرمەكچى بولدى .

— ئەمىرلەشكەر قۇتلۇق سانغۇن قاغان ئالىيلىرىدىن ئىجازەت سورايدۇ !

— ئۇتنى كىم تۇتسا شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ ، گۇناھكار كىم بولسا ھېسابىنى شۇ بېرىدۇ...

قۇتلۇق قايتا ـ قايتا ئىجازەت سورىدى ، نېمە سەۋەبتىندۇر ، قاغان ئۇنىڭغا ئىجازەت بەرمىدى . قاغان ئىجازەتقۇ بېرەر ،

بەرمىسە، زورلۇق بىلەن تارتىپمۇ ئالار، بىراق ئىجازەت ئالسا، ئۇ يەنە نېمىمۇ دېيەلەر؟ گۇناھكارنىڭ كىملىكىنى بىلمىسە، يا تۆھمەتخورنىڭ ئىتىنى ئېيتىپ بېرەلمىسە، ئۇنىڭ كېيىنكە يەنە كىملەرمۇ ئىشىنەر؟ تۆھپىسىنى ئاشكارىلاش ئارقىلىق ياغلاقارنى قۇتقۇزماقچى بولسىچۇ؟

ئۇنىڭچە، ئۇ ئۆز ئۆيىنى قاغاندىن سىر تۇتۇپ، ياغلاقارنى ئاستانىگە يولغا سالغان چېغىدىلا بۇ ئىش ئاشكارىلاپ بولمايدىغان بىر مەخپىيەتلىككە ئايلانغانىدى، تاغىسىنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىدىن خەۋەر تاپقاچقىلا ئانچە - مۇنچە ھەق گەپلەرنى قىلغان بىلەن، تونباغا ئاتتىن چۈشسىمۇ، ئۆزەڭگىدىن چۈشمەيتتى، ئابرۇيىنى ئاياپ، ئاستانىگە ئاۋۋال ئەلچى ئەۋەتىشكە ئەلۋەتتە قوشۇلمايتتى. بىراق، سۇلالە بىلەن يارىشىدىغان چوڭ ئىشنى ئارقىغا سۈرۈپ بولمايتتى، ئەگەر بىرەر ئادەم ئارىغا چۈشمىسە، ھېچكىم ھېچكىمگە ئەلچى ئەۋەتمەيتتى - دە، بۇنىڭ زىيىنىنى ئىككى تەرەپ ئوخشاشلا تارتاتتى. شۇ سەۋەبتىن، قۇتلۇقلار ياخشى ئىشنىمۇ مەخپىي قىلىشقا، تۆھپىنىمۇ پىنھان تۇتۇشقا مەجبۇر بولغانىدى.

قاغاننىڭ پەرمانىسىز قىل تەۋرىمەيدىغان، قاغان تەڭرىدەك ئۇلۇغ سانىلىدىغان بۇ ئەلدە، قاغاننىڭ پەرمانىسىز قىلىنغان ئىش بەرىبىر يامان ئىش دەپ قارىلاتتى - دە، قاغاننىڭ غەزىپىگە دۇچ كەلمەي قالمايتتى. ياغلاقارنى قۇتقۇزىدىغان ئەڭ ئەپچىل چارە ياغلاقارنىڭ تۆھپىسىنى ئاشكارىلاش ئەمەس، بەلكى سەۋر قىلىش، ئامال بار گۇناھنى ياغلاقارغا دۆڭگەپ قويغان چوڭ تۆھمەتخورنى، ھەقىقىي گۇناھكارنى تېپىپ چىقىپ چاۋىسىنى چىتقا يېيىش ئىدى.

«ئۇنداقتا، ئاسىيلارغا مەدەت بەرگەن، قىلغۇلۇقنى ئۆزى قىلىپ، ياغلاقارغا تۆھمەت ئارتقان زادى كىم؟ ياغلاقارنى پايلاپ يۈرۈپ، قاغانغا چاققان زادى كىم؟…»

قاغاننىڭ غەزىپى — تەڭرىنىڭ غەزىپى، قاغاننىڭ پەرمانى — تەڭرىنىڭ پەرمانى. قاغان «ئونبەش قامچا ئۇرۇڭلار» دەپ

ھـۆركىرىۋىدى ، قامچا كۆتۈرگەن ئىككى قورۇقچى ئالىقانلىرىغا تۈكۈرگەن پېتى يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە ، ياغلاقارغا قارىقويۇق قامچا ئۇرغىلى تۇردى .

— بىر… ئىككى… ئۈچ…

قـامچا ئۇرۇلۇپ ئونغا بارمايلا ، ياغلاقارنىڭ كالتە جۇۋىسى خـۇددى ئـاتـقـان يـۇڭـدەك تىتما ـ تىتما بولۇپ ، ھەر تەرەپكە ئـۇچـۇشـقىلى تۇردى . جۇۋا تېشىلىپ بۆز كۆڭلىكى ، كۆڭلەك تـېـشـىلىپ ، دۈمبە تېرىسى كۆرۈنۈپ قالدى . ئارقىدىنلا قامچە ئىزىدىن قان سىرغىپ چىقتى .

چار يىلاندەك سويلاۋاتقان قانلىق قامچا ياغلاقارنىڭ دۈمبىسىگە ئەمەس ، بەلكى يۈرەك بېغىشىغا تېگىۋاتقاندەك ئازابلانغان قۇتلۇق سانغۇن بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىغاچ ، ئىختىيارسىز كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى .

يـاغلاقار چىدىدى ، بىر ئېغىزمۇ پەرياد سالماقتا يوق ، بىر قـــىسىملا كۆلۈمسىرەپ ، قاغاندىن زادىلا كۆز ئۈزمىدى . قاغان ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن زېرىكتىمۇ ياكى چاچراپ تۇرغان قىزىل قاننى كۆرگۈسى كەلمىدىمۇ ، تەتۈر قارىۋېلىپ ۋارقىرىدى :

— ئەبلەخلەر ، ئۇر دېسە شۇنچە قاتتىق ئۇرامسەن ، ئۇ ئۆلۈپ قالسا ، تابغاچلارغا كىمنى تاپشۇرىمەن ؟…

نەچچە كۈندىن بېرى ئوچۇق تۇرغان شەھەر ھاۋاسى بۈگۈن تاڭ ئاتارغا يېقىن تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ قالدى . كۈنچىقىشتىن كۈن بىلەن بىللە بېسىپ كەلگەن قېلىن بۇلۇت ھەش ـ پەش دېگۈچە ئاسماننى قاپلاپ ، ئۇپۇق يۈزىنى خىرەلەشتۈردى . كۈنپېتىشتا يۇرت قـورۇقـچىسىدەك كېرىلىپ تۇرغان مۇقەددەس ئۆتۈكەنمۇ قېنىق پەردە ئارقىسىغا ئۆزىنى ئالدى . شەھەر ۋە شەھەر سىرتىنى قاپلاپ كەتكەن قېلىن قار بىر قەۋەت كۆل چېچىلغاندەك ئاستا ـ ئاستا سۇسلىشىشقا باشلىدى .

ئۆز قۇياشىنى يوقاتقىنى ئۈچۈن ، ئاسمان ھازىدار ئىدى . ئۆز ئامرىقىدىن ئايرىلغىنى ئۈچۈن ، قۇتلۇق ماتەمدار ئىدى . قۇتلۇق

ۋە قۇتلۇقنىڭ بالىلىرى، چۆرە - چاكارلىرى، يېقىن - يۇرۇقلىرىدىن بولۇپ 90 چە كىشى يوپۇق يېپىلغان ئاق ھارۋىنىڭ كەينىدىن خۇددى تۇرنىلاردەك ئۇزۇن سەپ تۈزگەندى. ئۆلگۈچىنىڭ ئەجداد ئېتىقادى ئۇچۇنلا چىللاپ كېلىنگەن ئونلاپ باخشى مېيىت ھارۋىسىنى چۆرگىلەپ ساما سالاتتى، دۇرۇت ئوقۇپ، داپ چالاتتى. قۇتلۇقنىڭ بالىلىرى ئانىسىدىن ئايرىلغان يېتىم بوتىلاقتەك بوزلايتتى، ئانىسىنى قىچقىراتتى، ئۇنى قارىسا كۆزى، چاقىرسا ئۇنى يەتمەيدىغان يىراق بىر يۇرتقا ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك، تاۋۇتقا ئېسىلاتتى، پەرۋانىدەك ئۆزىنى ئۇراتتى.

ھازىدار قۇتلۇق قارا جەندە ۋە قارا كۇلاھ كىيىپ، بېلىنى قارا شوينىدا باغلاپ، بىر قولى بىلەن تاۋۇتنى تۇتۇپ ئېغىر قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتاتتى. چېكىسىنى قاپلاپ كەتكەن يېرىقلاردىن تارام - تارام قان ئاقاتتى.

ئۇ ئامراق سىڭلىسى ئۇچۇنمۇ، ۋاپادار خوتۇنى ئۇچۇنمۇ ئىككى كىشىلىك ھەسرەت چېكىپ ئۇنى بوغۇلدى. «ئەگەر لەشكەرگاھقا كەتمىگەن بولسام، ئۇ ئاغرىماس ئىدى، ئەتىگىنى ئوردىغا بارمىغان بولسام ئۆلۈپ قالماس ئىدى» دەپ ئۆزىنى ئەيىبلىدى، شۇ ئاچچىقىدا قاغانغا ھازا خەۋىرىمۇ ئەۋەتمىدى، ماتەمگىمۇ چىللىمىدى.

ئەمدى ئۇ تاۋۇت يېنىدا گۇناھى مەڭگۈگە ساقىت بولمايدىغان مەھكۇم گۇناھكاردەك باش ئېگىپ ماڭغىنى ماڭغانىدى. پۇشايمانلىق تۇۋا، نادامەتلىك ئىستىغپار ئۇنى باش ئېگىشكە، ۋىجدان ئازابىنى يەڭگىللىتىشكە مەجبۇر قىلاتتى.

ئۇلۇغ ئاش ۋاقتى. يىغا - زار بىلەن شەھەر قوۋۇقىدىن چىقىپ كەلگەن ھازىدار قوشۇن ئۆتۈكەن ئېتىكىنى كۆزلەپ، ئاستا قەدەملەر بىلەن ئالغا سۈرۈلمەكتە ئىدى. ئۇلار قىلىن قار ئاستىدا كۆمۈلۈپ ياتقان تەڭرىقاغان يولىنى كېسىپ ئۆتمەكچى بولۇۋىدى، شۇ يولدىن بىر مەھبۇس ھارۋىسى كېلىپ قالدى ۋە بىر پەستىلا ھازىدارلار قېشىغا يېتىپ كەلدى.

www.uyghurkitap.com

قۇتلۇق قەدىمىنى ئاستىلاتتى ، نىمشقىدۇر مىيىت هارۋىسىنىمۇ توختاتتى ، كۆڭلى بىرەر نەرسىنى تۇيۇپ قالدىمۇ ياكى بۇ هارۋا كۆزىگە باشقىچىرەك كۆرۈندىمۇ ، قەپەس ئىچىگە زەن سالدى .

ئۇ پۈتىنىڭ ئۇچى بىلەن دىڭگىيىپ ، مەهبۇس قەپىسىگە قاراپلا ياغلاقارنىڭ تونۇش قۇلاقچىسىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە ، تولۇپ تاشلىدى :

— ئىنىم ياغلاقار…

ياغلاقارنىڭ قۇلاقچىلىق بېشى قەپەس ئۈستىدىن چىقىپ تۇراتتى ، قولى كىشەنلەنگەن ، ئاياغلىرى قېلىن پىيما ئۈستىدىن مەهكەم چېتىلغانىدى ، تۇرقىدىن ئىككى قات جۇۋا كىيىۋالغاندەك قىلاتتى . ئەمما ، ئۇنىڭ قاپقارا يۇمىلاق كۆزلىرىدىن ئەركىن چاغلىرىدىكىدەك ئوت چاقناپ تۇراتتى ، تەبىئىي خاتىرجەملىك ئەكس ئېتەتتى .

— ياغلاقار ئىنىم…

قۇتلۇق قورۇقچىلارنىڭ ۋە ئۇزۇق ـ تۈلۈك ئارتىلغان قېچىرلارنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپلا قاغاننىڭ هېلىقى سۆزىنى ئېسىگە ئالدى . ئۇيلىدىكى ، قاغان ياغلاقارنى ئاسىيلارنىڭ شېرىكى ۋە ئات ئوغرىسى قاتارىدا ئوردا ئەلچىلىرىگە تاپشۇرۇپ بەرگەنىدى . «بالا كەلسە قوش كەپتۇ» دېگەندەك ، نەس باسقان بۇ ئىككى كۈن ئىچىدىلا قۇتلۇق ئەڭ يېقىن ئىككى ئادىمىدىن ئايرىلىۋاتاتتى . ئۇ :

— ئاه تەڭرى ، كەلگۈلۈكنىڭ هەممىسى ماڭىلا كېلەمدۇ ؟ — دەپ پىغانلىق ئاه ئۇردى ، كەدىرەنىڭ ئۆلۈمىدىن خەۋەر بەرمەكچى بولغاندەك ، مىيىت هارۋىسىغا قاراپ قويۇپ ، يىغلامسىرىدى .

— ئاكا ، خەنجىرىڭنى چىقىرىپ ، چېكەمنى تىلىۋەت ، — دېدى ، قۇتلۇقنىڭ ئىماسىدىن ۋە مىيىت هارۋىسىدىن هەممىنى چۈشەنگەن ياغلاقار .

قۇتلۇق ياغلاقارنىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلىش قارارىغا كەلدى . ئەگەر ئۇنىڭ چېكىسى تىلىنسا ، ئۇزۇن يول ۋە قاتتىق

سوغۇقتا يارا ئىزى شەلۋەرەپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ھاياتىغا خەۋپ يەتمەيدۇ دېگىلىمۇ بولمايتتى. قۇتلۇق دەرھال بىر باھانە تاپتى ۋە:

— كۆڭلۈك ئاچاڭغا تېگىل بولدى، سىلەردە ئۇنداق ئادەت بولمىغاندىكىن چېكەڭنى تىلىپ ماتەم تۇتۇشۇڭنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك قىلىپ.

ياغلاقار بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قۇتلۇقتىن قاتتىق بىر تەستەك يېگەندەك بىئارام بولدى. زەنجىرلەنگەن پۇتى بىلەن يەرگە تەپتى، قوللىرىنى بوشىتىشقا ئۇرۇنۇپ كۆردى، لېكىن ھېچبىر ئامال قىلالمىدى. ئاخىرى، مەھبۇس قەپىسىنىڭ يان ياغىچىغا شۇنداق بىر ئۇسۇۋىدى، پېشانىسى يېرىلدى، يېرىقتىن ئېقىپ چىققان قىپقىزىل قان قاشلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، كۆزلىرىگە ساقىدى. ئۇ ھاڭ ــ تاڭ قالغان قۇتلۇققا، ئاندىن مىيىت ھارۋىسىغا قاراپ «ئەلۋىدا ئاچا» دېدى ــ دە، قورۇقچىلارغا:

— ئەمدى ھارۋاڭنى ھەيدە! — دەپ ۋارقىرىدى.

26. قاغاننىڭ ئۆيلەنگۈسى بار

قۇتلۇق كەدىرەنىڭ ئۆلۈمىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئۆزىتىپ، نەزىر ــ چىراغ ئىشلىرىنى جايىدا بېسىقتۇرۇۋېلىۋىدى، سۇنغان دىلى ئانچە ــ مۇنچە تەسكىن تېپىپ قالغاندەك بولدى. بىمەزگىل يۈز بەرگەن مۇئەللەق قازا تۈپەيلى، روھىي دۇنياسىدا پەيدا بولغان غايەت زور بوشلۇقنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تولدۇرۇشقا ۋە يۈرەك يارىسىنى سەللىمازا ساقايتىشقا ئىمكان بولمىسىمۇ، قىسمەتكە تەن بېرىپ، ھازا ئىسكەنجىسىدىن خېلى تېزلا قۇتۇلۇپ چىقتى.

«كەدىرەنى كۆك تەڭرىنىڭ ئۆزى ئاپىرىدە قىلدى، يورۇقلۇق ئالەمىگىمۇ ئۆزى ئېلىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى كۆك ئىلاھىنىڭ شەپقىتىگە نائىل بولۇپ، پەرىشتىلەرچە كۈن كەچۈرەر، ۋاپاسىز

ئىرىنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ، پانىي ئالەمنىڭ جاپاسىنى تارتىپ يۈرمەس. بىراق، يېتىم ياغلاقارچۇ؟ ئۇمۇ تەڭرىنىڭ ھۆكۈمى بىلەن كەدىرەدەك كېتىپ قالغان بولسا ئىدى، «قازاغا رىزا» دېمەكتىن ئۆزگە ئامال يوق ئىدى. ئۇ نېمە ئۇچۇن تىرىك تۇرۇپ دوزاخ ئازابىغا مەھكۇم قىلىنىدۇ؟ بۇ دۇنيا ياخشى ئادەملەرگە نېمانچە رەھىمسىزلىك قىلىدۇ؟» دېگەن ئويلار ئۇنىڭ ماتەمدىن ئەمدىلا خالاس بولغان ۋۇجۇدىنى تۆمۈر چىشلىق يامان قۇرتتەك توختاۋسىز غاجىلىغىلى تۇردى، خاتىرجەملىكىنى، ئارامىنى ۋە مەئىشەتتىنى بىر يولىلا يوق قىلدى. ياغلاقارنىڭ مەھبۇس ھارۋىسىدىكى تەقىبلەنگەن يىرتقۇچتەك غەزەپلەنگەن ھالىتى، ئۇۋال قىلىنغانلاردىلا بولىدىغان ھەممىنى كۆزگە ئىلمايدىغان، ھەممىدىن بىزار بولىدىغان قورقۇنچلۇق قاراشلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. «ئىنىڭغا ئۇۋال قىلىنغىنىنى بىلىپ تۇرۇپ، سۈكۈت قىلغىنىڭ نېمىسى؟ ئىككىنچى قېتىم ھاياتلىق ئاتا قىلىپ، تۇرمۇش سەھنىسىگە باشلاپ كىرگەن مېھرىبان ئاكام سەن ئەمەسمىدىڭ؟ قېنى سەندىكى مېھرىبانلىق؟ قېنى سەندىكى ئادالەتپەرۋەرلىك؟ قېنى سەندىكى تاغنى تالقان قىلالايدىغان ھېسابسىز كۈچ؟...» دېگەن ئاۋاز قۇلىقىدىن كىرىپ، يۈرىكىنى تىترەتمەكتە ئىدى. مانا شۇ ئاۋاز ئۇنى ماتەم گىردابىدىن تېزلا قايتۇرۇپ كەلدىيۇ، يەنە يېڭى جەڭگاھقا يۈزلەندۈردى. تەتۈر قىسمەت، ئالا نىيەت كىشىلەر بىلەن يەنە بىر نۆۋەت بەل تۇتۇشۇشقا دەۋەت قىلدى.

گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، ئۇ ھازىر قاغان دادىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن بۇرۇنقى بىر سۆزلۈك، ھەقىقەتچىل ئەمىرلەشكەر دادىسىنىڭ ئىزناسىنى ئىزدەيتتى. لېكىن، قانداقلا ئىزدىمىسۇن ۋە قاياقتىن نەزەر تاشلىمىسۇن، ئۇ بۇ ئىزنانى تاپالمايتتى. ئەمىرلەشكەر دادىسى بىلەن قاغان دادىسى بىر - بىرىدىن يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئىككى ئاتلىقا ئوخشايتتى. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئۇنىڭ قەلب جامىدا لىقمۇلىق توشۇپ تۇرغان پەرزەنتلىك

www.uyghurkitap.com

مۇھەببەتنى بەئەينى تۇۋى تۆشۈك سوغىغا قاچىلانغان سۇزۇك سۇدەك، ئاز - ئازدىن ئىقىپ، بارغانچە ئازلاپ بارماقتا ئىدى. تۆھمەتخورنى ئاشكارىلاپ، دار ئالدىغا قاراپ قەدەممۇقەدەم سىلجىپ كېتىۋاتقان ياغلاقارنى قۇتقۇزۇش ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم قېرىنداشلىق بۇرچى ئىدى. ئەمما، ئۇ قاغاندىن ياردەم تەلەپ قىلالمايتتى. ئۇنىڭچە كۆز نۇرى ساختىلىق تۇمانى بىلەن توسۇلۇپ كەتكەن قاغاننى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈش ھازىرچە نەتىجە بەرمەيدىغان بىھۇدە ئۇرۇنۇش بولۇپ ھېسابلىناتتى. ئۆز - ئۆزىگە ئۈمىد باغلاش، ئۆزى بىلەن بىر يولدىكىلەرگە تايىنىشلا قۇتلۇقنىڭ قولىدىن كېلىدىغان بىردىنبىر چارە ئىدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ قورالسىزلا جەڭ قىلىدىغان يەنە بىر يېڭى جەڭگە ئاتلاندى. ئۇ «تۆھمەتخورنى تېپىپ ھەق - ناھەقنى ئايدىڭلاشتۇرمىغۇچە ھەرگىز بولدى قىلمايمەن» دەپ قەسەم ئىچتى - دە، پىلەكنى بويلاپ خەمەك تېپىش ئۈچۈن، توغرۇل مىڭباشى بىلەن، بەگبارسىنىڭ يېنىغا سۇقۇپ قويغان يەنە بىر قورۇقچىنى يادىغا ئالدى.

بىراق، ئەۋەتىلگەن مەخپىي چاپارمەنلەر كۆپ ئۆتمەيلا كۆڭۈلسىز بىر خەۋەرنى ئېلىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، توغرۇل مىڭباشى بىر يىل بۇرۇن چىقىپ كەتكەنچە لەشكەرگاھتا قايتا كۆرۈنمەپتۇ. ئۇنىڭ بىرەر قەبىلىگە كېتىپ قالغىنى ياكى بىرەر كېلىشمەسلىككە ئۇچرىغىنى توغرىسىدا ھېچكىم ھېچ نەرسە ئېيتىپ بېرەلمەيدىكەن. بىراق، خەۋەرلەردە ئېيتىلىشىچە، ھېلىقى نامەلۇم كىشى ھازىر توغرۇل مىڭباشىنىڭ ئورنىدا مىڭباشى بولۇپ، بەگبارسىنىڭ لەشكەرگاھىدا ئۆز ئالدىغا دۆ سۈرۈپ يۈرۈۋاتقانىكەن.

يەر - جاھان قاغا قانىتىدەك قاراڭغۇ، لەھەتتەك جىمجىت بولغان بىر كېچىسى پەرمانبەردار چاپارمەنلەر ئوغرى مۈشۈكتەك ماراپ يۈرۈپ، ھېلىقى نامەلۇم مىڭباشىنى بىر تار كوچىدا يالغۇز ئۇچراتتى - دە، بېشىغا قاپ كىيدۈرۈپ، قۇتلۇقنىڭ ئالدىدا ھازىر قىلدى.

قۇتلۇق گەپ ئەگىتىپ ئولتۇرمايلا ، سورىدى :

— قېنى ئېيت ، مۇشۇ بىر يىلدىن بۇيان نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ ؟

— ئېيتاي ، ئەمىرلەشكەر جانابلىرى ، تاپشۇرۇقلىرىغا لايىق ، غەيرىي ئىش ـ غەيرىي ئادەملەرگە كۆز ـ قۇلاق بولدۇم . ئەگەر دېگەنلىرىدىن تېيىپ كەتكەن بولسام مېنى تەڭرى ئۇرسۇن ، تەن ـ جىسمىمغا ۋابا تېگىپ تىن تارتماي ئۆلەي...

نامەلۇم كىشىنىڭ ئۇستاتلىق قىلىمەن دەپ چاندۇرۇۋاتقىنىنى تۇيۇپ قالغان قۇتلۇق ئۇنىڭ قورسىقىدا جىن بارلىقىغا ئىشەندى ، ئەمەل ـ مەنسەپ دېسە ئانىسىنى سېتىۋېتىشتىن يانمايدىغان ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىپ ، ئالدىغا يەمچۈك تاشلىدى ۋە :

— سەن بىلەن مۆكۈشمەك ئويناشقا ھەپسىلەم يوق . ئىرچۈك باخشىغا پال ئاچقۇزدۇم ، ھەممىنى بىلدىم ، قىلغان ـ ئەتكەنلىرىڭنى يوشۇرىمەن دەپ ئاۋارە بولما ، خىزمىتىڭ كۆڭلۈمگە يېقىپ قالسا مەرھەمىتىمگە ئېرىشىپ تۇمەنباشى بولۇپ قالساڭمۇ ئەجەب ئەمەس ، — دېدى .

نامەلۇم كىشى بىردىنلا ئەيۋەشكە كەلدى . قۇتلۇقنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ ، ئىچ ـ باغرىنى قويماي تۆكۈپ تاشلىدى .

— جانابلىرى ، ئالىيلىرى ، مەن ئاسىي شەپقەتلىرىنى ئۇنتۇپتىمەن ، تۇز بەرگەن تۇزلۇققا تۈكۈرۈپتىمەن ، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ، مەن ھەممىنى دەي ، ھەممىنى دەي...

نامەلۇم كىشىنىڭ ئىقرار قىلىشىچە ، ئۇ بەگبارسىنىڭ تاراس تېكىننى باشلاپ ئوۋغا چىقىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپلا ، بۇ ئوۋدا بىر گەپ بار دەپ گۇمان قىلغان ، شەھەردىن غىپپىدە چىقىۋېلىپ ، ئۇلارنىڭ ئىزىغا چۈشكەن ، شاھانە چېدىرغا يېقىنلىشىشقا ئۈلگۈرمەيلا بەگبارسىنىڭ يوشۇرۇن قوروقچىلىرى تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ قالغان ، ئۇنىڭ ئازدۇرۇشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ، ياغلاقارنىڭ چوڭ ئاستانىگە يۇرۇپ كەتكىنىنىمۇ ئاشكارىلىۋەتكەن .

— قېنى ئېيتىپ باق ، توغرۇل مىڭباشىنى تونۇمتىڭ ؟

— راست گەپنى قىلسام، ئۆنى بىر ـ ئىككى قېتىملا كۆرگەنمەن.
— ئۆنى ئاخىرقى قېتىم نەدە كۆرگەنىدىڭ؟
— كۆرگىنىم يوق… كۆرگىنىم يوق…
نامەلۇم كىشى گەپتىن ئېزىپ دۇدۇقلاشقا باشلىدى، چىرايى تاتىرىپ، ئېڭەك گۆشلىرى لىكىلدىدى. بۇ هال قۇتلۇقنى شۈبھىگە سالدى. ئۇ قىلىچ سېپىنى شۇنداق سىلىۋىدى، نامەلۇم كىشى يەنە زۇۋانغا كەلدى. ئۇ:
— ئۆنى… ئۆنى ھېلىقى كېچىسى بەگبارىس تۇمەنباشىنىڭ چېدىرىدا ئاخىرقى قېتىم كۆرگىنىم يادىمدا، ئۇمۇ چېدىر ئەتراپىدا تۇتۇلۇپ قالغان چېغى… — دېدى تىلىنى چايناپ. قۇتلۇق يەنە سورىدى:
— كېيىنچۇ؟
— كېيىن ئۇ تۇمەنباشىنىڭ ئالدىدا ھەرگىز سىر بەرمىدى، بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمىدى.
— ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟
— تۇمەنباشى قۇللىرىنى چېدىرغا سولاپ قويۇپ، توغرۇل مىڭباشىنى ئەپچىقىپ كەتتى.
— نەگە ئاچىقىپ كەتتى؟
— بىلمىدىم، راستىنىلا بىلمىدىم، ئۇلار بىردەمدىن كېيىن قايتىپ كىرىپ، مېنى ئوردۇبالىققا قايتۇرۇۋەتتى.
— نېمىدەپ قايتۇرۇۋەتتى؟
— بۇ ئىشلارنى ھېچكىمگە تىنما، تىنىپ سالساڭ مىڭباشىمۇ بولالمايسەن، جېنىڭنىمۇ ساقلاپ قالالمايسەن، دېدى…
قۇتلۇقنىڭ پەرىزى مانا ئەمدى توغرا بولۇپ چىقتى، ئېنىق ئىسپاتقا ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ، توغرۇل مىڭباشىنى تۇزاققا دەسسىتىپ، ئۇنىڭغا سۈيىقەست ئىشلەتكۈچىنىڭ بەگبارىس ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشەندى. پەرىزىچە، يەنە ئاشۇ بەگبارىس نامەلۇم كىشىنىڭ ئىقرارىدىن ياغلاقارنىڭ مۇھىم ئىش بىلەن

كېتىۋاتقىنىنى بىلىپ قالغان، ئۇنىڭ كەينىگە ئادەم سېلىپ، ھەربىر قەدىمىنى يېقىندىن كۆزەتكەن. ئاسىيالارغا ئات سېتىشتەك چوڭ گۇناھنى تويلاڭ مەزگىلىدە ئاستانىگە بېرىپ كەلگەن ياغلاقارغا ئىتتىرىپلا بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقماقچى بولغان.

«پۇتكۇل قاغانلىقتا قۇرىقان ئاتلىرىنى قاغان بىلەن بەگبارسلا بېقىۋاتسا، قاغان يەنە نېمە ئۈچۈن تۆھمەتكە ئىشىنىدۇ؟ ياغلاقارنى ئات ساتتى دېگەن ئىكەن يەنە نېمىدەپ بۇ گۇناھقا ئۆزىنىمۇ شېرىك قىلمايدۇ؟ ياغلاقاردا بۇنچە كۆپ قورىقان ئاتلىرى نېمىش قىلسۇن؟ ئۇنداقتا قاغان نېمىدەپ ھەقىقىي ئات ساتقۇچىنى ئىزدەپ تاپمايدۇ؟ بۇ قاغاننىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىش ئەمەسقۇ»

چۇۋۇق يېپتەك گادىرماچ، ئەمما كۆپ كۇچىمەيلا ئۇچىنى تاپقىلى بولىدىغان بۇ بىرنەچچە سوئالدىن «ئۇنداقتا، ھەقىقىي ئات ساتقۇچى زادى كىم؟» دېگەن بىر ئاددىي سوئال تۇغۇلاتتى. بۇ ئاددىي سوئال ھەممە توگۇنىنىڭ ئاچقۇچى سۈپىتىدە قۇتلۇقنى ئوبدانلا ئاۋارە قىلىپ تۇراتتى.

بىراق، قۇتلۇق ئىشىنەتتىكى، تونباغا قاغان بۇنداق زىل چاغلاردا ئاسىيالارغا ئات بېرىپ، تاڭ ئوردىسىنىڭ چىشىغا تېگىدىغان ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلمايتتى. قىلدى دېگەندىمۇ، قاغانلىق نوپۇزىغا تايىنىپ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىۋېرەتتى. بۇ سودىنى گۇناھ ھېسابلاپ، باشقىلارنى جازالاپمۇ يۈرمەيتتى. بەگبارس، ئىچىدە توڭگۇز قاترايدىغان ئاشۇ بەگبارسلا بۇنداق ئىپلاسلىقلارنى قاملاشتۇرۇپ كېتەلەيتتى، ئۇنىڭ بۇ پەسكەش سودىنى پۇل - مال ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى قورقۇنچلۇق بىر شۇم غەرەز ئۈچۈن قىلغانلىقى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى.

قۇتلۇق جىڭدا توختىغۇدەك ئىسپات تېپىش ئۈچۈن تاراس بېكىنىنى چېكىپ بېقىشنىڭ يولىنى قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە، تونباغا قاغاننىڭ «ھۇزۇرۇمغا كېلىپ كۆرۈنۈش قىلسۇن» دېگەن جىددىي پەرمانىنى تاپشۇرۇۋالدى، قىزىتىلغان تۆمۈر ئۈستىدە يالاڭ

www.uyghurkitap.com

ئاياغ ماڭغاندەك مېڭىپ ئىچكى ئوردىغا يېتىپ كەلدى .

هوقۇق ـ مەنسەپ شۇنداق بىر نەرسىكى ، ئۇ تۇمەن خىل ناز ـ كەرەشمىسى بىلەن جەلپكار سەتەڭگە ئوخشايدىكەن ، بۇ سەنەك ھەممە ئادەمگە قاراپ تەبەسسۇم قىلىدىكەن . ئۇ بولسا يۈز ـ ئابرۇي ، مال ـ دۇنيا بولىدىكەن ، شۇڭىمۇ ، ھەممە ئادەم ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىكەن ، ئىشقى ـ پىراقىدا كۆيۈپ ـ پىشقان مەجنۇنلارغا ئۇ : «ماڭا ئېرىشمەن دېسەڭ ، قىلىچ ـ نەيزەڭگە تايان ، ھىيلە ـ مىكىرنىڭ كوچىسىغا كىر ، گېزى كەلسە دوست ـ بۇرادىرىڭنىڭ مۇرىسىگە دەسسە···» دەيدىكەن ـ دە ، ئادەملەرنى ھەر كويلارغا سالىدىكەن .

دەرۋەقە ، ئادەملەر ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىدىكەن ، قىلغاندىمۇ جان دەپ قىلىدىكەن ، كېچە ـ كېچىلەپ باش قاتۇرۇپ ، يىل ـ يىللاپ ئاۋارە بولىدىكەن . كۆڭلەر كېلىپ ، بۇ ئىشقىۋاز تەلەي تاۋكاسىدا ئۆتۈپ چىققان بىر مەجنۇنغا قاراپ قۇچاق ئاچىدىكەن ـ دە ، هوقۇق ـ مەنسەپ تاجىنى كىيدۇرۇپ ، ئۇنى باشقىلاردىن ئەزىز ، ئۆزگىلەردىن ئۇستۇن قىلىدىكەن .

بىراق ، گۈلنىڭ تىكىنى ، ھەسەلنىڭ ھەرىسى بارلىقى بۇ تاجدارلارنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمەيدىكەن . هوقۇق سەنەمنىڭ گۈلىنى ئۆزگەندە ئۇنىڭ تىكىنىنى كۆرمەيدىكەن . ھەسىلىنى تېتىغاندا ھەرىسىنى يادىدىن چىقىرىدىكەن ، ياكى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ كۆرمەسكە سالىدىكەن . قاچانكى بىر كۆڭلەر كېلىپ ، گۈل سولۇپ تىكەن ، ھەسەل خوراپ ھەرە قالغاندا تاج ئىگىسىگە ھەمراھ بولىدىغىنى پەقەت ھەسرەت بىلەن نادامەتلا بولىدىكەن .

ھالبۇكى ، ئىنتىلگەن سەنەمنىڭ نەزىرىدىن ئۆتۈپ ، سەلتەنەتلىك تاج كىيگەن ، تەڭرىنىڭكىدەك ئابرۇي تېپىپ ، تەڭرىلەرچە هۆكۈم سۈرگەن تۇنباغامۇ بۇ كۆڭلەردە گۈللىرى قۇرۇپ ، قارىقويۇق تىكەن باسقان باياۋانىدا ھارغىن مۇساپىردەك دەلدۈگۈنمەكتە ئىدى .

دەرھەقىقەت ، ئۇ ئاشۇ باياۋانغا كىرىپ كەلگەندىن بۇيان

تاپىنىغا كۆپ قېتىملاپ تىكەن پاتتى ، يەتتە ئەزاسىنىڭ ئۈچ ـ تۆتىگە ھەسەل ھەرىسى نەشتەر سالدى . 50 ياشتىن ئۆتە ـ ئۆتمەي ، چاچ ـ ساقىلى تامام ئاقىرىپ ، كۆزلىرىدىن نۇر قاچتى ، قەددى ئېگىلىپ ، پېشانىسىگە قورۇق چۈشتى ، قاپاقلىرى ساڭگىلاپ ، قىزغۇچ چىرايى بەئەينى سوقۇم گۆشتەك قارىيىپ كەتتى .

قاغان ئىچ ـ ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان كالتە يۆتەلنى مىڭ تەسلىكتە بېسىپ تۇرۇپ مەلۇماتچىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدى ، شىۋاقلىقتەك ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى سۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن پەگاھتىلا ئۆرە تۇرغان قۇتلۇققا قارىۋىدى ، قۇتلۇق دىۋان قائىدىسىنى خالار ـ خالىماس بەجا كەلتۈردى :

— ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ئۇلۇغ قاغانىغا سالام ، مۇبارەك تەنلىرى كۆك تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئەبەدىلئەبەد ساق ـ ساغلام بولغاي…

قۇتلۇق تەخت ئالدىغا كېلىپ سالام بېرىشكە تەرەددۇت قىلىۋىدى ، چىڭقىلىۋېرىپ يۈزى كۆپكەن ، ھەرە تارتقاندەك ھاسىراۋاتقان قاغان ئوڭ قولىنى ئالدىغا سوزۇپ ، بوغۇملىرى قېتىپ كەتكەن بارماقلىرىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس قىمىرلاتتى ۋە :

— نېمانچە تولا ئەدەپ ـ قائىدە بۇ ، تولا ئېگىلىپ ، تىزلىنىپ يۈرمەي چاپسانراق يېنىمغا كەل ئوغلۇم ، — دېدى سەل خىرقىراپ .

«ئوغلۇم ؟ » — ئوغۇل دېگەن نېمە ئۇ ؟ دۇرۇس ، ئوغلۇم دېگەن بۇ مۇقەددەس سۆز ئاتىلارنىڭ ئۆز پۇشتىغا قىلىدىغان مۇھەببەتلىك خىتابى ، قېنىنىڭ جەۋھىرى ، نەسلىنىڭ داۋامىغا بولغان ئېتىراپلىق چاقىرىشى ئەمەسمۇ ؟ بۇ خىتابنىڭ تېگىگە قانچىلىك ئەركىلىك ، قانچىلىك مەردانىلىك ۋە قانچىلىك مەسئۇلىيەت يوشۇرۇنغان ـ ھە ؟

«ئوغلۇم» دېگەن سۆز قارىماققا بوغۇز يېرىپ چىققان بىر دەقىقىلىك ئاددىي نەپەس ، بىر قارىماققا بىر ئۇچى يۈرەككە ، بىر ئۇچى ۋىجدانىغا تۇتىشىدىغان ، ۋەزنى ئېگىز تاغدىن كەم

تۇرمايدىغان ، تەپتى ئېغىزنى كۆيدۈرىدىغان بىر ئۇتلۇق نەپەس !

«ئەجەب ئىش ، قاغان نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە ئىزا تارتماي ‹ئوغلۇم › دەپ خىتاب قىلىدىكىنە ؟ ‹ئوغلۇم › دېگەن بۇ سۆزنىڭ ۋەزنىنى بىلمەمدىكىنيا ؟ »

دۇرۇس ، ئۇ ئۇنىڭ ئوغلى ، ئۇنىڭ قېنىدىن ، ۋۇجۇدىدىن تۆرەلمىگەن بولسىمۇ ، يەنىلا ئۇنىڭ ئوغلى ، باش ئۇستىدىكى كۆك تەڭرى ، ئاياغ ئاستىدىكى قوڭۇر تۇپراق بۇ قىيامەتلىك ھەقىقەتكە گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرغان يەردە ، قان ۋە ۋۇجۇد بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرۇشىنىڭ نېمە ھاجىتى ؟

ئاغزىدىن ئانا سۈتى پۇراپ تۇرغىنىغا قارىماي گەدىنى قاتتىق ، غورۇرى كۈچلۈك چوڭ بولغان قۇتلۇق ئۇنىڭ ئاتىلارچە غەمخورلۇقىنى ، ياق ، ئاتىلارچە مۇھەببىتىنى چىن كۆڭلىدىن ئېتىراپ قىلغاچقا ، قاغاننى ئۆز ۋاقتىدىلا «ئاتا» دەپ ئاتىدى ۋە «ئاتا» دەپ چوڭ بولدى . قۇتلۇق ئۇنى «ئاتا» دەپ ئاتىغانىكەن ، ئۇ قۇتلۇقنى «ئوغلۇم» دېسە نېمە بولۇپتۇ ؟ ئەگەر بۇ ئىلگىرىكى كۈنلەر بولسىدى ، بۇ بىر كەلىمە سۆز قۇتلۇقنىڭ سەبىي قەلبىدە ئالەمشۇمۇل ئىپتىخار قوزغاپ ، قەلب دېڭىزىنى كارامەت بىر تەرزدە داۋالغۇتقۇۋېتەر ، شامالدەك ئۇچۇپ بېرىپ ئاتىسىنىڭ ئاتەشتەك ئىللىق قۇچىقىغا تاشلىنار ۋە يىرىك ساقىلىنى ئويناپ ، يۈزىگە يۈزىنى يېقىپ قوزىچاقتەك ئەركىلەر ئىدى .

ئەمدىچۇ ؟ قاغان ئۆزىگە يەنىلا «ئوغلۇم» دەپ خىتاب قىلىۋاتىدۇ ، ئەمما بۇ خىتاب ئۇنىڭغا كىچىك چاغلىرىدىكىدەك جازىبىدار ، پاساھەتلىك بولۇپ ئاڭلانمايدۇ ، بۇ سۆزنىڭ ۋەزنىدە ئەمدى ئۇنداق ھېكمەت يوق ، بۇ سىھىر ۋە بۇ ھېكمەت «ئوغلۇم» دەپ خىتاب قىلىۋاتقان ئاشۇ قاغاننىڭ ھۆكۈمى بىلەن تۆھمەت ئىسكەنجىسىگە مەھكۇم قىلىنغان بىگۇناھ ياغلاقار بىلەن بىللە غايىب بولغان ، غايىب بولمىدى دېگەندىمۇ ئۇ بۈگۈن تۇمان ئارىسىدىكى ھىلال ئايدەك ، ياكى مايسىرىغان جىنچىراغتەك غۇۋالاشقان…

www.uyghurkitap.com

قاغان قۇتلۇقنىڭ زىيان تارتقان دۇكانداردەك دومسىيىپ، تۇرغان يېرىدە ئۇيۇپ قالغىنىغا سەل ئەجەبلەندى، ئادىتى بويىچە بارماقلىرىنىڭ ئۇچىنى ئىلمەك قىلىپ رەققاسلارنىڭكىدەك مىدىرلاتتى.

— بۈگۈن ساڭا نېمە بولدى ئەمىرلەشكەر؟ — دېدى قاغان خاپا بولغان هالدا چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — ئوغلۇم دېسەم بىر ئېغىزمۇ مۆرەپ قويمايسەن، ئەمدى مەن ئوغلۇمغا ئەمەس، بەلكى ئەمىرلەشكەرگە بۇيرۇق قىلىشقا مەجبۇرمەن. ئالدىمغا كەل!

تەنە بىلەن سۇغۇرۇلغان بۇ تىكەنلىك سۆز قۇتلۇقنى خۇددى كاچكۇلغا چۈمۈلدۈرگەندەك سەگىتىپ قويدى، ئۆزىنىڭ بىر تەڭرىزادىنىڭ هۇزۇرىدا تۇرغىنىنى دەرهال يادىغا ئالدى ـ دە، ئۇنىڭ يۈزىنى قىلىپ بولسىمۇ تەخت ئالدىغا كېلىپ قول قوۋۇشتۇرۇپ قاراپ تۇردى.

قاغان قۇتلۇقنىڭ ئاياغ تېۋىشىنى ئاڭلىمىغاندەك، كۆز ئالدىغا كەلگىنىنى تۇيمىغاندەك، تومۇرلىرى كۆك تانابتەك بۆرتۈپ چىققان كەڭ ئالىقانلىرىنى تىزلىرى ئۈستىگە قويغىنىچە جىمجىت ئولتۇراتتى. هېلىهەم خىرە يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى تەخت ئالدىدىكى ئۇدۇن زىلچىسىنىڭ قايسىبىر گۈلىگە قادالغانىدى. بۇ گۈلدىن ئەندىزە ئېلىۋالماقچى بولغان ئۇستا خالۋاپتەك ياكى بۇ گۈلنى قانغۇچە تاماشا قىلىۋالماقچى بولغاندەك، كىرپىك قېقىشقىمۇ رايى بارمايتتى. پەقەت هېقىق كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈكلەر پارقىراپ تۇرغان بارماقلىرىلا تىزلىرى ئۈستىدە قانداقتۇر بىر ئويناق پەدىگە داپ چەككەندەك، رىتىملىق مىدىرلايتتى.

يۈرەكلەرنى مۇجۇپ تۇرغان بۇ سۈكۈنات قانچە ئۇزاق داۋام قىلىدىكىن، بىر چاغلاردا هاۋا گۈلدۈرلىگەندەك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. سۈكۈناتنى تۇنجى بولۇپ بۇزۇۋەتكەن تونباغا قاغان قۇتلۇققا چەكچىيىپ تۇرۇپ سورىدى:

— قېنى، گەپ قىل، كەدىرەنىڭ ئۆلۈمىدىن نېمىدەپ قاغان

داداڭنى خەۋەردار قىلمايسەن ؟...

— ...

— قېنى مېنىڭ يۈرەك پارەم ، قېنى مېنىڭ ۋاپادار قىزىم...
ئۆز قىزىغا ماتەم تۇتالمىغان ئاتىغا بۇنداق قاغانلىقنىڭ نېمە كېرىكى ؟...

قاغانغا تىكىلىپ قاراشقا ھېچكىمنىڭ جۈرئىتى بولمىغاچقا ، دىۋان ئەھلى ئۇنىڭ تىترەك ئاۋازىنى ئاڭلىيالىدىيۇ ، مۆڭلانغان كۆزلىرىنى ، كۆزلىرىدىن تامچىپ ئاققان قانلىق ياشنى كۆرەلمىدى ، توققۇز كۆزلۈك ئالتۇن تاج ۋە تاج بىلەن ئېغىرلاشقان بېشىنىڭ ھەسرەت بىلەن چايقالغانلىقىنى تۇيۇپ تۇردى .

قۇتلۇق دادىسىغا ئىچ ئاغرىتىپ قالدى ، ھەتتا ئۆزىنىڭ توغرا قىلمىغىنىنى گەدىنىگە ئالغۇسىمۇ كەلدى . كەدىرە سەكراتقا چۈشكەندە قاغاننىڭ ئوردا ئەلچىلىرى بىلەن مۇلاقاتتا بولۇۋاتقىنىنى ئېيتىپ ، ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولدىيۇ ، گەپلىرىنى يالماپ يۇتۇۋەتتى . چۈنكى ، ئۇ بۇ ئۆلۈم ۋە ئۆلۈمگە ئەگىشىپ كەلگەن جىمى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى قايتا تىلغا ئېلىشنى خالاپ كەتمەيتتى ، تىلغا ئالدىمۇ ، ئەگىشىپلا ياغلاقارنىڭ تۇتقۇن قىلىنىش ۋەقەسىمۇ ئوتتۇرىغا تاشلانماي قالمايتتى ، قۇتلۇقچە ، چوڭ ئىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، قەستەن خۇپسەنلىك قىلىۋاتقان قاغان ئالدىدا بۇ ۋەقەنى تىلغا ئېلىش ئۆكۈزنىڭ قۇلىقىغا ساتار چالغاندەكلا بىر ئىش ئىدى . «تۇگۇچىنى كىم چەككەن بولسا ئۇنى شۇ يەشسۇن ، ۋاقتى كېلىپ ياغلاقارغا ئۇۋۋال قىلغىنى يادىغا يەتسە ، ۋىجدانى قورۇنسا ئەجەپ ئەمەس... » دەپ ئويلىدى قۇتلۇق ئۈندىمەي تۇرۇپ .

قاغان قۇتلۇق بىلەن گەپ تالىشىپ ئولتۇرمىدى ، بىھۆرمەتلىك قىلىپ ، سوئالىنى جاۋابسىز قالدۇرغىنىغىمۇ ئىرەن قىلمىدى . ئاجىز يورۇپ تۇرغان دىۋاننىڭ ئۇيەر ـ بۇ يېرىگە كۆز يۈگۈرتۈپ يېنىدىلا قول باغلاپ تۇرغان مۇراسىم بېگىنى تەستە ئىلغا قىلىۋالدى ـ دە ، ئۇنىڭغا قول شىلتىپ :

— ھەممىڭلار چىقىڭلار ، قاغانىڭلارنى ئەمىرلەشكەر بىلەن

يالغۇز قويۇڭلار ، — دېدى بەلغەم قاپلىشۋاتقان بوغۇزىنى قىرىپ قويۇپ .

مۇراسىم بېگىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ، قاغاننىڭ مۇرىسىگە مۇشتىلاۋاتقان كېنىزەكلەرمۇ ، چوغدانىنى چۇخچىلاۋاتقان مۇلازىملارمۇ ، قورۇقچى - مەھرەملەرمۇ ، باخشى - پېرىخونلارمۇ داردا ماڭغاندەك ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ چىقىپ كېتىشتى ، دېۋاندا قاغان ۋە ئۇنىڭ ئەمىرلەشكىرى يالغۇز قېلىشتى .

دېۋاندا يەنە شۇ سۈكۈنات ، يۈرەكنى سىقىدىغان ، نەپەسنى بوغۇدىغان ، نېمىدۇر «پاك» قىلىپ ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك ، قار باسقان ئۆگزىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان قايىسىبىر لىم «قارس» قىلىپ سۇنىدىغاندەك تەسىر بېرىدىغان قورقۇنچلۇق سۈكۈنات ، ھازىرلا يۈز بېرىدىغان قانداقتۇر يامانلىقتىن ياكى تىنىق ئىچىدىلا زاھىر بولىدىغان ياخشىلىقتىن بېشارەت بېرىدىغان مىڭ پاتمانلىق ئېغىر سۈكۈنات...

قاغانىنىڭ كونا كېسىلى يەنە قوزغالدى . دېۋان ئىچى سۈكۈناتتىن خالاس بولدى . قاغان بىر ھازاغىچە قېقىلىپ تۇرۇپ تەختنىڭ يۆلەنچۈكىگە ئېسىلغان پېتى مىڭ تەسلىكتە ئۆرە بولدى ، قۇتلۇقنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ساقال - بۇرۇتىنىڭ ئارىسىدىن ئاران كۆرۈنۈپ تۇرغان لەۋلىرىنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكەلدى ۋە :

— داداڭنىڭ تابغاچ مەلىكىسىگە ئۆيلەنگۈسى بار ، — دېدى ، دانە - دانە قىلىپ .

— ئاڭلىدىڭمۇ ، قاغان داداڭنىڭ تابغاچ مەلىكىسىگە ئۆيلەنگۈسى بار ، — دەپ تەكرارلىدى ئۇ قۇتلۇقنىڭ تەئەججۈپلۈك كۆزلىرىگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇپ .

قۇتلۇقنىڭ قۇلاق قاناتلىرى بىرەر شەپە سەزگەن ئاسلانلارنىڭ قۇلاقلىرىدەك قىمىرلاپ كەتتى ، كۆزىنى غايىبتىن كارامەت كۆرگەندەك چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ قۇلاق تۈۋىدە ئېگىز قىيادىن قايتىپ كەلگەن ئەكس سادادەك جاراڭلاۋاتقان بۇ سۆزنى ئۆز سۆزىگە ئايلاندۇرۇپ ھەجىلەپ باقتى :

« — ھەم ، قاغانىمنىڭ ئۆيلەنگۈسى بار ، باشقا بىرىگە ئەمەس ، بەلكى تابغاچ مەلىكىسىگە ئۆيلەنگۈسى بار... ئۆيلەنگۈسى بار... ئۆيلەنگۈسى بار... »

قاغان ئۆز ئىستىكىنى خۇددى «غىزالانغۇم بار» ، «چاي ئىچكۈم بار» دېگەن سۆزنى ئېيتقاندەك تەبىئىي ، ئاددىي ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ ئېيتتى ، قۇتلۇقنىڭ ئىنكاسىغا ئېتىبار قىلمىغاندەك ، بۇرۇلۇپلا ئۆز ئورنىغا قايتتى ، گۈنىسىز كۆزلىرىنى ئۇدۇل تامدىكى نامەلۇم بىر نۇقتىغا قاداپ تۇرۇپ تىلاۋەتتە تەكبىر ئوقۇغاندەك ئۇرغۇلۇق قىلىپ دېدى :

— سەن بىلىسەن ، تا شۇ كەمگىچە نىكاھىمدا قاتۇن تۇتمىدىم ، بىر ئەلدە قاغان بولمىسا بولمايدۇ ، قاتۇن بولمىسىمۇ بولمايدۇ ، مۇھىمى ، چوڭ ئوردىغا كۈيئوغۇل بولىدىغان ئوبدان پەيتلەر يېتىپ كەلگەندەك قىلىدۇ...

قۇتلۇق قاغاننىڭ تەلىپىنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلىدىيۇ ، دەماللىققا بىرنېمە دېيىشكە ئالدىرىمىدى . لېكىن ، ئۇ ئۆزىنىڭ مۇرەككەپ ھېسلارنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ ، تامغا مىنىپ قالغىنىنى بىلىپ ئۆلگۈردى .

ئۇنىڭچە ، ئۇ مىنىپ تۇرغان تامنىڭ بىر تەرىپىدە كۆپ يىللىق ئارزۇسىغا مۇناسىپ كېلىدىغان ، ئەل - يۇرتنى ئاسايىشلىق ۋە باياشاتلىققا باشلاپ بارىدىغان بىر يېڭى يول يېيىلىپ ياتاتتى . بۇ يېڭى يولنىڭ قاغان ئۈچۈن قانچە قېتىملاپ تەۋسىيە قىلىنغىنى ئۇنىڭ يادىدا ئىدى . بۇ مەنىدىن ، بۇنداق ئىزگۈ يولغا قەدەم قويغان قاغان دادىسى قوش قوللاپ قۇۋۋەتلەشكە ئەرزىيتتى .

بىراق ، تامنىڭ ئۇ تەرىپىدە شۈبھە بىلەن تولۇپ تۇرغان ، ئوڭ - سولىنى ۋە تەگ - تېگىنى كۆرۈپ بولمايدىغان تۇمانلىق بىر دۇنيا خۇددى شەيتان سۈيدۈكىدەك جىمىرلايتتى . بۇ تۇمانلىق دۇنيادا قاغاننىڭ سۈرىتى كۆرۈنەتتى ، ئوردا ئەلچىلىرىنىڭ تەلەتىمۇ خىرە - شىرە كۆرۈنۈپ قالاتتى . قاغان بىلەن ئەلچىلەر ئارىسىدا ئادەم سۈرەتلىك بىر تادان تۈلكە قۇيرۇقىدا ئوت سۆرەپ يۈرەتتى .

بۇ تۆلكە باشقا بىرى ئەمەس ، بەلكى تىرىك مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ يىرگىنچلىكى — بەگبارس ئىدى .

قارىماققا بۇ بىر توپ كىشى يوشۇرۇنچە سودا قىلىۋاتاتتى . بەگبارس جىمى شۇملۇقلارنى ئىشقا سىلىپ ، قاش ئېتىپ ئويۇن ئوينايتتى . قاغان ياغلاقارنى دوغا تىكىپ ئۇنى قۇربانلىق قىلىشقا ۋەدە بېرەتتى . بۇ سادىقلىق ، بۇ كەڭ قوللۇقلۇق ئورۇدا ئەلچىلىرىنى سۆيۈندۇرەتتى . بۇ ئەلچىلەر يانپېشىغا بىر ئۇرۇپلا قانداقتۇر بىر مەلىكىنى ياساپ چىقاتتى ۋە قاغان ئۇچۇن ياتلىق قىلماق بولۇشاتتى . بۇ سودىدىن ئۇلار رازى ئىدى . قاغان مەيدىسىنى تۇتۇپ قاقاقلاپ كۈلەتتى ، ئەلچىلەرمۇ كۈلۈپ ـ كۈلۈپ تېلىقاتتى ، بەگبارس كۆچۈكلىنىپ شەيتانلارچە دوست تارتاتتى . بىراق ، بۇ كۈلكىلەر ئارىسىغا نەپرەتلىك نىدا ۋە ھەسرەتلىك يىغا ئاۋازى ئارىلاشقانىدى . بۇ ئاۋاز ياغلاقارنىڭكىمۇ ، نامەلۇم مەلىكىنىڭكىمۇ ئوخشايتتى…

— ئۇنچىقمىساڭمۇ ، نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىڭنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن ئوغلۇم ، — دېدى قاغان ئوت بىلەن سۇ ئارىسىدا تۇرۇپ خىيالىي ئاۋازلارنى ئاڭلاۋاتقان قۇتلۇقنىڭ پىكىر يىپىنى ئۈزۈپ ، — ئۇنچىقمىساڭ ئىختىيارىڭ ، لېكىن پەرمان شۇكى ، ئەلچىلىك ئىشىدىن باش تارتىمەن دېمە ، پەيتى كەلگەندە بىلمىگەننى بىلىۋالىسەن ، چۈشەنمىگەننى چۈشىنىۋالىسەن !

«بارمايمەن دېگەن تۈگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ» دېگىنى مۇشۇ ئەمەسمۇ ، بۇ يىل نېمىدېگەن نەس يىل ، ئاياللىنىڭ تېنى سوۋۇماي تۇرۇپ ياغلاقارنى قارا باستى ، سىرلىق تۈگۈنلەرگە ئەمدىلا قول ئۇزىتىۋىدى ، پەرمان بىلەن قولى ئۈزۈلدى . ئەمدى ئۇ يەنە بىر مەرتەم سەرسان بولامدۇ ؟ چىگىش سىرلار سىر پېتى قالامدۇ ؟ خۇددى ئادەم تېپىلمىغاندەك ، قاغاننىڭ ئۆزىنى ئەلچى قىلىپ تاللىۋالغىنىنى دېمەمدىغان ؟…

شۇ تاپتا ، چىقىر كۆزلەردىن چاچراپ چىققان ئۈمىد ئۇچقۇنى تال ـ تال ئوققا ئايلىنىپ شۇنداق تېز ئۇچاتتىكى ، ئۇچۇپ بېرىپ

قۇتلۇقنىڭ كۆز قارىچۇقىغا قادىلاتتى . بۇ ئۇقلار شۇنچىلىك چىڭ سانجىلغان ئىدىكى ، ئاسانلىقچە يۇلۇپ بولمايتتى . قۇتلۇق رازىلىق بەرمىسە ، قاغانمۇ ئۇنى يۇلۇۋالىدىغاندەك قىلمايتتى .

يـولـلۇق بولسۇن ، يولسىز بولسۇن ، قاغان بەرىبىر قاغان ئىدى . ئۇنىڭ تەڭرى نامى بىلەن بىللە جاكارلىنىدىغان ھەربىر پەرمانى شۇنداق بىر پەرمان ئىدىكى ، ئۇنى ھېچكىم يىرالمايتتى ، ھـېچكىم بۇزالمايتتى . ئەمىرلەشكەر قۇتلۇقمۇ ئاشۇلارنىڭ بىرى ئىدى .

«بۇنداق ئوبدان ئىشتىن نېمىدەپ باش تارتقۇدەكمەن ؟»

قـۇتـلۇق ئەلچىلىك سەپىرىنىڭ ئالدى ـ كەينىنى بىر قۇر دەڭسەپ كۆرگەندىن كېيىن كەسكىن بىر قارارغا كەلدى ، قارارىنى قاغانغا بىلدۈرۈپ ، ئۇنى قەۋەتلا خۇشال قىلىۋەتتى . ئەلچى بولۇپ قاغان ئۇچۇن ، ئەل ـ يۇرت ئۇچۇن ئانچە ـ مۇنچە ئوبدان ئىش قـىـلـىـپ بـەرگـەنـىـنـىڭ تـېـشـىدا ، چوڭ ئاستانىدە ياغلاقارنى كۆرۈۋېلىشنى ، پۇرسەت تاپسا ئامال قىلىپ ئۇنى بىر يولىلا ئازاد قىلىۋېلىشنى ھەم كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى . ئىككى ئايلىق جىددىي ھازىرلىقتىن كېيىن ، قار ـ مۇز ئېرىپ يول ئېچىلغان كۈنلەرنىڭ بـىرىدە ئوتتۇز نەچچە مۇلازىم بىلەن ئەللىك تۆگىلىك كارۋاننى باشلاپ ، تۆگىلەرگە بىھېساب سوۋغا ـ تارتۇقلارنى يۈكلەپ ، قاغان دادىسىنىڭ سالامىنامىسىنى قوينىغا سېلىپ ، ئۇدۇل چوڭ ئوردىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

27 . ئاستانىدىكى كۈنلەر

چوڭ ئاستانىگە ئاتلىق بىر كۈنلۈك مۇساپىدىكى بۇ قەدىمكى بـازار بۈگۈن بۆلەكچىلا قىزىپ كەتكەنىدى . بازارنىڭ تار ئەمما تاناپتەك تۈز كوچىلىرى ئادەم تۇسىگە كىرگەن . كوچا ئاغزىدىكى ھەشەمەتلىك زىننەت دەرۋازىسىغا ، مۇخ باسقان قىزىل كاھىشلىق

ئۆگزىلەرگە ، مەھكىمە ـ قەسىرلەرنىڭ ، قايناق ئاشپۇزۇللارنىڭ ئىشىك باشلىرىغا قادالغان رەڭگارەڭ شايى ئەلەملەر باش يازنىڭ سەلكىن شامىلىدا ئاجايىپ لەرزان لەپىلدەيتتى . ئالدى ئوچۇق كۆڭلەكلەرنى ، كەڭ پۇچقاقلىق ئىشتانلارنى كىيىپ ، بەللىرىگە قىزىل پوتا باغلاپ ، بېشىغا قاردەك ئاق لۆڭگىلەرنى تېڭىۋالغان چاققان يىگىتلەر لاتا ئەجدىھاغا جان كىرگۈزۈپ ، باش ئۈستىدە ئويناتماقتا ئىدى . داپ گەردىشىدەك ھالقا بولۇۋېلىپ ، خۇش كەيپ چۇقان كۆتۈرۈۋاتقان ئاۋام ئارىسىدا ئۈچ ـ تۆتچە يالغان شىر باش چايقىشىپ تاقلاپ يۈرەتتى . داپ ـ دۇمباقلارنىڭ گۇمبۇرلەشلىرى ، تەبىلبازلارنىڭ داڭگىرلاشلىرى ۋە كاناي ـ سۇنايلارنىڭ ئوغلاق مەرىگەندەك سوزۇق ئاۋازى كۆلكە ـ چاقچاقلار بىلەن بىللە ، يىراق ـ يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتەتتى .

تاڭ دېزۇڭنىڭ پەرمانى بىلەن توي تەنتەنىسىگە چۆمۈلگەن بۇ بازار مىسالى ئوتى كۆچلۈك داش قازاندەك پورۇقلايتتى . ئۇيغۇر ئەلچىسىنىڭ ھۆرمىتىنى دەپ ئالايىتەن يېتىپ كەلگەن ئوردا ئەمىرلىرى بازار تېشىدىكى چوڭ چېدىرلاردا تۇرۇپ تاقەتسىزلەرچە يولغا قارايتتى .

كەچكى قۇياش كۇنپېتىشقا يانپاشلىدى ، يەر ـ زېمىننىڭ قىزىتمىسى ياندى . دۇمبۇرلىگەن كولدۇرما ئاۋازى ئاڭلىنىپ ، ئۇيغۇر ئەلچىسىنىڭ ئۇزۇن كارۋىنى ئۇپۇق سىزىقىدا بوي كۆرسەتتى ، كۆپ ئۆتمەيلا ئوردا ئەمىرلىرىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى .

— ئىنىم ياغلاقار ، بۇ سەنمۇ ؟ قېنى ئېيتقىن ، بۇ ئوڭۇمىمۇ يا چۈشۈمىمۇ ؟...

تامدەك ئېگىز ئاسىلقارانىڭ ئۈستىدە بەجايىكى تىكلەپ قويغان قورام تاشتەك مەزمۇت ئولتۇرغان قۇتلۇق سانغۇن قائىدىنى بۇزۇپ ، چېدىر ئالدىغا كېلەر ـ كەلمەيلا توۋلاپ تاشلىدى . چۈنكى ، ئۇ ھۆرمىتىگە قول باغلاپ ، «مەرھابا» دەپ توۋلاپ تۇرغان بىر توپ ئوردا ئەمىرلىرى ئارىسىدا بىر تونۇش چىرايىنى ، يەنى ئامان ـ

ئىسسەنلىكى نامەلۇم بولغان ، كېچە ـ كۈندۈز ياد ئېتىپ يۈرگەن ياغلاقار لىڭنى كۆرۈپ قالغان ، بۇ ئۈچرىشىش ئۇنى ھەم خۇشال قىلغان ، ھەم كۈپكۈندۈزدە چۈش كۆرگەندەك ئاجايىپ ھەيرەتتە قالدۇرغانىدى .

ھاياجاندىن كۆزى ياشلانغان قۇتلۇق ياغلاقارنىڭ ياقىسىنى سىلكىتتى ، مۇرىسىدىن مەھكەم قامالاپ ، كۇلۇپ تۇرغان كۆزلىرىگە ، قىزىرىپ كەتكەن مەڭزىلىرىگە ، مۆجىزىدەك ئامان قالغان بوي ـ بەستىگە تويماي قارايتتى ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ باغرىغا باساتتى ، قار ـ يامغۇردەك سوئال ياغدۇراتتى ، تۈنۈگۈنى بۈگۈنىگە ، بېشى ئايىغىغا ئۇلاشمايدىغان ، ھوش ـ كاللىسىنى گاراڭ قىلغان بىر غەلىتە مۇئەممانىڭ تېگىنى بىلىشكە ئالدىرايتتى .

— ئالدىرىما ئاكا ، ئاۋۋال مۇنۇ ئەمىرلەرنىڭ سالامىنى قوبۇل قىل ۋە سالامىغا سالام قايتۇر . سەن بىلمەيسەن ، بۇ ئەمىرلەر قائىدە ـ يوسۇننى بەك زىغىرلايدىغان خەق ، ئاستانىگە بېرىپ ، ئارامخۇدا ئولتۇرغاندا ئاندىن ساڭا ھەممىنى سۆزلەپ بېرىمەن ، — دېدى ياغلاقار ئۆزىنى باسالمايۋاتقان قۇتلۇقنىڭ قولىقىغا پىچىرلاپ .

زۆرۈر مۇراسىملار تۈگەپ ، ئەدەپ ـ قائىدىلەر جاي ـ جايىدا ئادا قىلىندى . نەچچە ئون ھۆرمەت قاراۋۇلىنىڭ ھىمايىسىدە يولغا چىققان ئەمىر ، ئەلچىلەر بىر كۈنلۈك كالتە سەپەردىن كېيىن چوڭ ئاستانىگە يېتىپ كېلىشتى . ئەدەپ ـ يوسۇن مەھكىمىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن كاتتا زىياپەتتىن كەيپى چاغ ھالدا قايتىپ چىققان ئاكا ـ ئىنىلەر نامى بار بىر چوڭ سارايغا جايلىشىۋالدى .

زىياپەت ئەھلىنىڭ قۇۋۋەتلىگىنىدەك ، ئۇيغۇر ئەلچىلىرىنىڭ ئايىغى ياراشتى ، بىر ئايدىن بېرى بىر تامچىمۇ سۇ كۆرمىگەن ، مايسىلىرى ئوت كەتكەندەك سولۇپ تۇرغان ئاستانە ئېكىنزارلىقى ئەلچىلەرنىڭ ئايىغى تەگكەن ھامان تامچىلاشقا باشلىغان قارا يامغۇردىن قانغۇچە سۇ ئىچىۋالدى .

توختاۋسىز چۈشۈۋاتقان يامغۇر تامچىسى شىغىل چاچقاندەك شاراقلاپ ، كېچە جىمجىتلىقىغا تەھدىت سالماقتا ئىدى . كاھىشلىق

ساراي ئۆگزىسىدىن ئېقىپ چۈشكەن ئېرىق ـ ئېرىق سۇ خۇددى تاغ شارقىراتمىسىدەك شارقىراپ تۇراتتى . بىراق ، ئاسماندىن يامغۇر ياغسۇن ياكى تاش ياغسۇن ، ئۆگزىدىن ئېرىق ئاقسۇن ياكى دەريا ئاقسۇن ، مۇڭداشقاق ئاكا ـ ئۇكىلارنىڭ سۆھبىتىگە دەخلى قىلالمايتتى .

ئۇلار شاھانە مەيدىن چۈشۈپ ، سارايغا تاقلاپ دېگۈدەك كىرىپ كېلىشتى ۋە تون ـ قالپاقلىرىنى مۇلازىملارغا تۇتقۇزۇپ كەشتىلىك تەكىيلەرگە يانپاشلىدى .

ياغلاقارنىڭ ئاغزىنى كوچىلىماقچى بولدىمۇ ، ياكى يامغۇردىن راستتىنلا زېرىككەنمۇ ، قۇتلۇق تەكىيگە يانپاشلاۋېتىپ گەپ تەشتى . ئۇ :

— يامغۇرى ئەجەبمۇ قاتتىق ياغىدىكىنا بۇ ئاستاننىڭ ، — دېدى ۋە ياغلاقارغا «بىرنېمە دېمەمسەن» دېگەن مەنىدە قاراپ قويدى . ئۇ ياغلاقاردىن گەپ ئاڭلاشنى خالايتتى ، مېڭىسىنى كۆن بويى قوچۇپ چىققان سىرلىق سوراقلار ، قىياس ـ تەخمىنلەر ئۇنى تاقەت كوچىسىنىڭ چېتىغىچە قىستاپ بېرىپ ، سەۋر قاچىسىنى تاشتۇرماقتا ئىدى .

ئاردا جىندەك جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . ئويلا ـ ئويلا ، گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلىۋالدىمىكىن ، ياغلاقار كۈتۈلمىگەن يەردىن ئېغىز ئاچتى :

— ئاكا ، سوراپ باقاي ، — دېدى ئۇ پىشقان ئادەملەردە بولىدىغان سالماق تەلەپپۇز بىلەن ، — قاغانىمىزنىڭ يەتتە ئىقلىمدىكى جىمى قاغانلار ئىچىدىكى ئەڭ ئەقىللىق ، ئەڭ زېرەك قاغان ئىكەنلىكىگە ئىشىنەمسىز ؟

قۇتلۇق تەكىيدىن ئىتتىك ئۆرە بولۇپ ، كۆرپە ئۈستىدە بەلچىلەپ ئولتۇردى ، ياغلاقارنىڭ نېمە دەۋاتقىنىنى ئاڭقىرالمىغاندەك ، بىر ھازاغىچە ھاڭۋېقىپ قالدى .

— ئاكا ، دېگىنىمنى ئاڭلاۋاتامسىز ؟

ياغلاقار سوئالىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىنلا

www.uyghurkitap.com

ئاندىن ئېسىگە كەلگەن قوتلۇق :

— بورون ئىشىنەتتىم ، ئۇنى ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ، ئادەملەرنىڭ ئەڭ ئەقىللىقى دەپ بىلەتتىم ، — دېدى ۋە كېيىنكىنى داۋاملاشتۇرغۇسى كەلمىگەندەك جىم بولۇپ قالدى .

— ھازىرچۇ ؟ بۈگۈنكى كۈندىچۇ ؟

— ھازىر ئۇنىڭ قاغان ئىكەنلىكىگىلا ئىشىنىمەن ، قالغىنىنى كۆك تەڭرىنىڭ ئۆزى بىلىدۇ...

قوتلۇقنىڭ سۆزلىرىگە قىزىقىپ قالغان ياغلاقار تەكىنى تولۇقچى قوڭغۇز تېزەك سۆرىگەندەك سۆرەپ ، ئاكىسىنىڭ يېنىغا ئەكەلدى .

— مەن ئىشىنىمەن ، ئۇنىڭ سىزدىنمۇ ، مەندىنمۇ ، ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن ، — دېۋىدى ، بۇ گەپ نېمىشقىدۇر قوتلۇققا تەسىر كۆرسەتتى .

— ئاكا ، چىرايىڭىز بىرقىسما بولۇپ كېتىۋاتىدۇغۇ ، بۇنداق چاغدا ساقىسىز بولۇپ قالسىڭىز بولمايدۇ جۇمۇ ! — دېدى ياغلاقار قوتلۇققا چاقچاق ئارىلاش تەنە قىلىپ .

بۇ چەك باسمايۋاتقان سۆھبەت ياغلاقارنى بۆلەكچىلا سەگەكلەشتۈرۈپ قويدى . بۇ تاقا ـ تۇقا گەپلەردىن قاغان بىلەن قوتلۇق ئارىسىدىكى ئاتا ـ بالىنى ئايرىپ تۇرغان شەكىلسىز بىر ھاڭنى كۆرگەندەك بولدى ، يۈرەك رىتىمى ئىتتىكلەپ ، نېمىدىندۇر خاۋاتىرلىنىپ قالدى . ئۇنىڭچە ، ئۇيغۇر ئېلى شۇنداق بىر ئىمارەت ئىدىكى ، قاغان ئۇنىڭ چوڭ لىمى ئىدى ، ئەمىرلەشكەر بۇ لىمنىڭ ئېغىرنى كۆتۈرۈپ تۇرغان غول تۈۋرۈككە ئوخشايتتى . ئەگەر لىم بىلەن تۈۋرۈك ئارىسىدا چاتاق چىقسا ، بۇ ئىمارەت بىر دەقىقىمۇ ئۆرە تۇرالمايتتى . ياغلاقار ئاكىسىنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ باقماقچى بولۇپ ، سورىدى :

— ئەجەب بىر گەپلەرنى قىلىسىزغۇ ئاكا ، كېيىنكىڭىزنىڭ ئۇرانىدىن قارىغاندا ، قاغاندىن كۆڭلىڭىز قالغان ئوخشىمامدۇ ؟

قوتلۇق يەنە ئۈنچىقمىدى ، ياغلاقار ئۇنىڭ كۆزىگە

كىرىپىلىۋالدى :
— ئىنىڭىزغا ئىشەنسىڭىز ، سەۋەبىنى دەپ بېرەرسىزمۇ ؟
قۇتلۇقنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئىبقى چوڭايدى ، ياغلاقارنىڭ يادىدا ، جەڭدىن قاچقانلارنى ئەدەپلىگەندە ياكى ناھەق ئىشلارغا يولۇققاندا ئاكىسىنىڭ چىرايىدا مانا مۇشۇنداق ئالامەتلەر پەيدا بولاتتى . بۇ ئالامەتلەر ئەلۋەتتە ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئەمەس ئىدى .
— سەۋەبىنى مەندىن سورىغىچە ، ئۆزۈڭدىن سورا ، — قۇتلۇق ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ياغلاقارنىڭ ئەتراپىدا پېرىخوندەك چۆرگىلەپ ، ئەزۋەيلىگىلى تۇردى ، — سەندىن سوراي ، بەگبارس قانداق ئادەم ؟
— كۆڭلى قارا ، ئەسكى ئادەم .
— دۇرۇس ، بەگبارس راستىنلا ئەسكى ئادەم ، ئۇنداقتا ، ئەسكى ئادەمنىڭ گېپىگە كىرگەن ئادەم زادى قانداق ئادەم ؟
— ...
— سەن ئات ئوغرىسىمۇ ؟ ئاسىيلار بىلەن ئات سودىسى قىلدىڭمۇ ؟
— تەڭرى گۇۋاھ ، مەن ئات ئوغرىسى ئەمەس ، ئاسىيلار بىلەن ئات تۇگۇل ، ئوغلاق سودىسىمۇ قىلغان ئەمەس !
— ھە ، مۇنداق دە ، بىگۇناھ ئادەمنى گۇناھكار دېگەن ، ۋاپاغا جاپا قىلغان ئادەم قانداق ئادەم ؟
— ...
— دوستىنى يىغلىتىپ ، دۈشمىنىنى كۈلدۈرگەن ئادەم زادى قانداق ئادەم ؟
— ...
ياغلاقارنىڭ تىلى تۇتۇلدى ، تۆپە - تۆپىلەپ يېغىپ كەتكەن ئۆتكۈر سوئاللار ئۆتكۈر تىغدەك ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ زۇۋانىنى كاردىن چىقاردى . بىراق ، بىر دەملىك دەشنەم ۋە بىر دەملىك سوراق ئۇنى يېپيېڭى بىر دۇنياغا ئېلىپ چىقتى ، ئەقلىنى ئويغىتىپ ، كۆز ئالدىنى «پاللىدە» يورۇتۇۋەتتى .

«ھەي ياغلاقار، نادان ياغلاقار، ئاكاڭ سېنى دەپ ئۆز ئاتىسىدىن رەنجىپ يۈرۈپتۇ. سەن بولساڭ بۇنى بىلمەيسەن ۋە ئۇنى تەتۈر قىيناپسەن. ئەمدى بەس! ھەقىقەت يۈزىدىكى قارا پەردىنى چاپسان يۇلۇپ تاشلىغىن، ئۇ ئۆز ئەسلىنى نامايان قىلسۇن، ئاكاڭنىڭ يۈرىكىدىكى كۆڭۈل يارىسى ھەقىقەت مەلھىمى بىلەن شىپا تاپسۇن، لىم بىلەن تۈۋرۈك ئارىسىغا ئەسلا دەز كەتمىسۇن...»

ياغلاقار ئۆز خاتاسىدىن خىجىل بولغان كىچىك بالىدەك، يىغلاۋەتكىلى تاس ـ تاماس قالدى، ئۇ ئاكىسىنىڭ شامال سوققان يوپۇرماقتەك تىترەۋاتقان قولىنى مەھكەم تۇتۇپ ئاڭلىغان ـ بىلگەنلىرىنى زىر ـ زەۋىرىگىچە سۆزلەپ بەردى.

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، تونباغا قاغان ئاسىيلارغا ئات ساتقانلىق ئىشىنى بىردىنبىر بەگبارسىتىنلا كۆرىدىكەن. بىراق، ئۇ، ئەڭ چېپچەن ئادەملىرىنى ئىشقا سېلىپمۇ تۈزۈكرەك بىرەر پاكىت تاپالماپتۇ. بىراق، ھېلىگەر بەگبارس ئىغۋا توقۇپ، گۇناھلىق ئات سودىسىنى رەقىبى قۇتلۇققا دۆڭگەۋېرىپتۇ، ياغلاقارنىڭ خۇپىيانە يول تۇتۇپ چوڭ ئاستانىگە بېرىپ كەلگىنىنى دەستەك قىلىۋاپتۇ.

دەرۋەقە، تاڭ ئوردىسى ئاسىيلارغا قانات بولغان ئېسىل ئاتنىڭ پەقەت ئۇيغۇرلاردىنلا چىقىدىغىنىنى ئوبدان بىلىدىكەن، قايسىبىر ئۇيغۇر زەردارىنىڭ ئاسىيلارغا ئات سېتىپ ئوردا غەلىيانىغا مەدەت بەرگىنىگىمۇ ئىشىنىدىكەن. شۇڭا، كەلگەن ئەلچىلەر شاھ ئەمرىنى تۇتۇپ، ئات ساتقان گۇناھكارنى ئاستانىگە ئېلىپ كېتىمىز، دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. بۇنداق كۈچلۈك تەلەپ قاغاننى تەڭلىكتە قالدۇرۇپتۇ. ئۇ تاڭ ئەلچىلىرى بىلەن مەخپىي كېڭەشكەندىن كېيىن بەگبارسقا تەن بەرگەن بولۇۋېلىپ، ئۇنىڭ قولى بىلەن ياغلاقارنى تۇتۇپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا بەرھەم بەرمەسلىك شەرتى بىلەن تاڭ ئەلچىلىرىگە تاپشۇرۇپتۇ. قاغاننىڭ قارىشىچە، مۇشۇنداق قىلسا ئوردىنىڭ تەلىپى قاندۇرۇلغان بولىدىكەن، قۇتلۇقمۇ زىيان يەتمەيدىكەن ۋە بەگبارسمۇ بىخۇدلىشىدىكەن. ۋاقىت ئۆتۈپ، قېچىپ يۈرگەن غەلىيانچى ئاسىيلار قولغا چۈشسىلا

ھەق ـ ناھەق ئايدىڭ بولىدىكەن ياكى راست گۇناھكار سەكرەپ چىقىپ، ئۆزىنى ئاشكارىلايدىكەن...
— ماڭا قارا، ئەلچىلەردىن ساڭا راستىنلا زىيان ـ زەخمەت يەتمىدىمۇ؟ — سورىدى قۇتلۇق ياغلاقارنىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمىگەندەك قىلىپ. ئۇ ئىنىسىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بەئەينى ئەپسانە ئاڭلىغاندەك گاڭگىراپ قالغانىدى.
ياغلاقار مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى، مەيدىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ:
— ئاكا، ئىنىڭىز قاچان سىزگە يالغان ئېيتقان، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بىر تال مويۇممۇ كەملەپ كەتكىنى يوققۇ؟ — دەپ جاۋاب بەردى.
— ئەمىسە ئۇلارنىڭ سېنى قارغىش تەگكۈر مەھبۇس ھارۋىسىغا ئىت باغلىغاندەك باغلىۋالغىنى نېمىسى؟
— يەنە دېسەم يەنە شۇ، قاغانىمىزنىڭ باشقىلار كۆرسۇن دەپ ئەتەي شۇنداق قىلغىنى بولمامدۇ، ئوردۇبالىقتىن ئۇزاپلا ئەلچىلەر مېنى باغلاقتىن بوشاتتى، جۇۋا ئۈستىگە جۇۋا كىيدۈرۈپ ئاتلىرىغا مىندۈرۈۋېلىشتى، ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشىدىن مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ، قاغانىمىزنى «بەك تەدبىرلىك قاغان ئىكەن» دېيىشىپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاشتى. جاپا چەككىنىم ئۈچۈن ناماقۇلمۇ بولۇشتى. ئاستانىگە كەلگەندىن بېرى ئۇلارنىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولۇپ قالغىنىمنى دېمەمسىز تېخى؟ ۋەزىر ئەزەمنىڭ تاپشۇرۇقىغا لايىق، تالا ـ تۈزگە كۆپ چىقمايمەن، خالىسام كىتاب كۆرىمەن، خالىسام ئوردا قورۇقچىلىرىغا ئانچە ـ مۇنچە گۈمپا ئۆگىتىپ قويىمەن...
قۇتلۇق ئازراق ئويلىنىۋالدى، بېشىنى سىلكىپ قويۇپ دېدى:
— ھە، مۇنداق ئىشلارمۇ بار دېگىن تېخى، ئالدىنقى كۈنى سېنى ئوردا ئەمىرلىرى ئارىسىدا كۆرگەن چېغىمدىلا كۆڭلۈم بىر نەرسىنى تۇيغاندەك قىلىۋىدى، قاغان ئاتامنىڭ «پەيتى كەلگەندە بىلمىگەننى بىلىپ قالىسەن» دېگىنى بىكار ئەمەس ئىكەندە ئەسلى...

ئىككىلەن ئۆزلىرىنى يۈگۈرۈپ - يۈگۈرۈپ مەنزىلگە يەتكەن كىشىدەك ھېس قىلىشىپ يېڭىۋاشتىن تەكىيىگە يانپاشلىدى.
قۇتلۇق نېمىنىدۇر يادىغا ئالغاندەك سورىدى:
— بۇ يەردە ئىشلار قانداقراق، ئات ساتقانلار توغرۇلۇق بىرەر يىپ ئۇچى تېپىلدىمۇ؟
— ھە راست، بۇنداق دېسىڭىز بىر ئىش يادىمدىن كېچىۋاتىدۇ، ئاڭلىسام، توپىلاڭچى ئاسىيلارنىڭ بىر كاتتىسى قېچىپ يۈرگەن يېرىدە قولغا چۈشكەنمىش، ئۇ ئوردا گۈندىخانىسىدا تۇمەنباشى بەگىيارىستىن ئات ئالغانلىقىنى، توپىلاڭ روياپقا چىقسىلا ئات ھەققىگە مەنسەپ بېرىشكە ۋەدە قىلغانلىقىنى تەن ئاپتۇ، دېگەن مىش - مىش گەپلەر بار. قارىغاندا، قاغانىمىز راستىنلا ئالدىن كۆرەلەيدىغان دانا زات ئىكەن…
— ماقۇل، قاغان دانا زاتمۇ بولسۇن، ئۇلۇغ زاتمۇ بولسۇن، — دېدى قۇتلۇق ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، — بىراق مىش - مىش گەپ بىلەن ئىش تاڭلاتمايدۇ، مىش - مىش گەپنىڭ تېگىنى تېپىپ، قاغان ئالدىغا ئادەم ئەۋەتىش كېرەك. بەگىيارىس چار يىلاندەك سەزگۈر بىرنېمە، ئۇنىڭ ئاستانىدە كۆز - قۇلىقى يوق دەپ ھۆددە قىلالمايمىز، مۇبادا، ھىيلە - مىكىرىسىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالغىنىنى بىلىپ قالغۇدەك بولسا، ئۇ نىيىتىنى بۇزماي قالمايدۇ، يامان يېرى بىز بۇ يەردە، قاغانىنىڭ يېنىدا ھەگە ھە بولغۇدەك ئادەممۇ يوق…
قۇتلۇق ئىككىنچى كۈنى چۈشكە يېقىن تاڭ دېزۇڭ ھۇزۇرىدا ئۆتكۈزۈلگەن شاھانە مۇراسىمغا داخىل بولدى، قۇدا چۈشۈش قائىدىسى بويىچە تۇنباغانىڭ تاڭ شاھىغا كۈيئوغۇل بولۇپ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش، ئوردا ئوتتۇغاتىنى قوبۇل قىلىپ، ئوردا ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئارزۇسىنى شاھ ئالدىدا بايان قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر ھەپتە ئارام ئېلىش، پەتىگە كەلگەن تاڭ كاتتىلىرى ۋە ئۇيغۇر، غوز يالۋاچلىرىنىڭ پەتىسىنى قوبۇل قىلىش، مۇڭداشقاقلار بىلەن مۇڭدىشىپ، خوشى تۇتسا شاھمات

ئويناش ، ئانچە ـ مۇنچە قەدەھ تۇتۇپ مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش بىلەن ئۆتۈپ كەتتى .

ئـارقــىدىنلا ۋەزىرئەزەم لى مىنىڭ ھەمراھلىقىدا ، غەربىي خـەنـدىن تارتىپ تاڭ خانىدانىغىچە ئۆتكەن ئۇزۇن يىللاردا تۆت خانىدانغا ئاستانە بولغان چاڭئەن شەھىرىنىڭ قايناق رەستىلىرىنى ، ئۇيغۇر يالۋاچلىرى ئىستىقامەت قىلىدىغان خۇڭلۇسى دېگەن يەرنى ، بۇتخانا ـ رەسەتلەرنى ۋە قابىل ئۇستىلارنىڭ يېتۇك ھۇنەرلىرىنى بىرنەچچە كۈن تاماشا قىلـدى ، ئـارقـا تاغقا ئۆتۈپ ، مىڭ يىللىق ئـافـاڭـگـۇڭ سـارىـيـىنى كۆرۈپ كەلدى . كەچ ـ ئاخشاملىرى پەرىزاتتەك لاتاپەتلىك شەش قىزلىرىنىڭ ئۇسسۇل دۇردانىلىرىدىن كۆڭلى قانغۇچە ھۇزۇر ئالدى .

يـاغـلاقار بىلەن يالغۇز قالغان بىر ئاخشىمى ، قۇتلۇق چاكار ـ قــۇللارنى چىقىرىۋېتىپ ، ئىشىك ـ تۇڭلۇكنى مەھكەم تاقىدى ، پەردىلەرنىمۇ قويماي چۈشۈرۈۋېتىپ ، ئاستا شىۋىرلىدى :

— ئاڭلا ئۇكا ، كېلىپ ـ كېتەر مېھمانلاردىن ئاسماقچىلاپ سوراپ باقتىم ، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە ئاسىيلارنىڭ بىر كاتتىسى راستىنلا قولغا چۈشۈپتۇ ، ئۇ تېخى بەش يىل بۇرۇن سەددىچىنىنىڭ سىـرتىدىكى مەلۇم جايدا بەگبارس بىلەن خۇپىيانە ئۇچرىشىپ ، يوشۇرۇن ئەھدە تۈزگەنلىكىنى ، ئەھدىگە لايىق ئۇچ ـ تۆت يۈزچە قۇرىقان ئېتىنى تۈن كېچىدە نەق تاپشۇرۇپ ئالغىنىنى ئۆز ئاغزى بىلەن ئىقرار قىلىپتۇ .

قـۇتلۇق ئوڭ قولىنىڭ مۇشتى بىلەن سول قول ئالقىنىغا بىرقانچىنى ئۇرۇپ قويغاندىن كېيىن :

— بۇنى ۋەزىرئەزەم لى مى جانابلىرىمۇ ئىسپاتلاپ بەردى ، — دەپ قوشۇپ قويدى .

يــاغلاقار ئاكىسىنىڭ جىددىيلىشىۋاتقىنىنى تۇيۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كۆز گەردىشى سەل ـ پەل ئاقارغان ، يېرىم يۇمۇق لەۋلىرىگە يېنىك تىترەك ئولاشقانىدى . مانا بۇ بەگبارسقا بولغان ئۆچمەنلىك ۋە قاغانغا بولغان سەمىمىي ساداقەتتىن تۆرەلگەن بۇرچ تۇيغۇسىنىڭ

www.uyghurkitap.com

ھەدېگەندە تېشىغا تېپىشى ئىدى .

— ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ئاكا ؟

— قـاغانغا خەۋەر بېرىۋەتمەي بولمايدۇ . خەۋەر يەتسىلا ئۇ بەگبارسنى تۇتۇپ ، گۇناھىنى يۈزىگە سالىدۇ ، بېشىنى كېسىپ ، تـەگـرى قاغان دەرۋازىسىغا ئېسىپ بارلىق مۇناپىقلارغا ئىبرەت قىلىدۇ !

— قاغانغۇ شۇنداق قىلار ، بىراق ئۇنىڭغا خەۋەر يەتكۈزۈشنىڭ ئۆزى بىر گەپتە…

— ھەي ، قانىتىم بولسا ئۇچۇپلا بارسام ، ئۇ تۇزكورنى ئۆز قـولـۇم بىـلەن ئۇجۇقتۇرسام دەيمەن ، شۇغىنىسى ، پادىشاھنىڭ جاۋابىنى ئالمىغۇچە بۇ يەردىن بىر قەدەممۇ نېرى كېتەلمەيمەن ، يەنە قانچىلىك ساقلايمەن ، بۇ تەگرىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق ئىش…

يـاغـلاقار كىچىك بالىدەك بارمىقىنى چىشلەپ ، قاشلىرىنى ھىمىردى . ئۇ :

— بولدى ، بۇ ئىشقا كۆپ باش قاتۇرماڭ ئاكا ، ئىنىڭىزنى ئـەۋەتـىـسـىـڭـىـزلا ئـىـش پۈتىدىمۇ ، بۇ يەردە بىكار يۈرسەممۇ يۈرىدىكەنمەن ، — دېدى قۇتلۇققا يېلىنىپ .

تامغا قاراپ نېمىلەرنىدۇ خىيال قىلىۋاتقان قۇتلۇق ئىنتىك كەينىگە بۇرۇلدى ۋە :

— بـولـمـايـدۇ ، سـەن تـابغاچ ئوردىسىغا يالاپ كېلىنگەن گۇناھكار تۇرساڭ ، يۇرت تەرەپكە بېرىپ قاراڭنى كۆرسەتتىڭمۇ ، ئــىش تامام ۋەسسالام . جىم ياتقان يىلاننى ئۇركىتەي دەمسەن ، بەگبارس ئۆز ئايغاقچىلىرىنى بىكارغا باقىدۇ دەپ ئويلامسەن ؟ — دېدى ياغلاقارنى ساددىلىقتا ئەيىبلەپ .

— خاپا بولماڭ ، ئىشنىڭ بۇ يېقىنى ئويلىماپتىمەن ئاكا…

تـام بىلەن تام ئارىسىدا مېڭىپ يۈرگەن قۇتلۇق توساتتىن ئىشىك تۈۋىگە ئولتۇرۇپ ، تامغا يۆلەندى ، بالا چاغلىرىدىكىدەك ، جـەيـنـەكلىرىنى تىزىغا تىرەپ ، ئېڭىكىنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئالدىيۇ ، بىر ھازاغىچە ئورنىدىن تۇرمىدى .

ياغلاقار توساتتىنلا خۇشال بولۇپ كەتتى ـ دە، ئاكىسىنى تارتقۇچلاپ تۇرۇپ:
— تاپتىم... تاپتىم، قاغاننىڭ ئالدىغا دادامنى ئەۋەتسەكلا بولىدۇغۇ، ياشانغان ئادەمدىن ھېچكىممۇ گۇمان قىلىپ يۈرمەيدۇ...
قۇتلۇق ئىنىسىنى يۆلەپ تۇرغان قوللىرىنى بوشاتتى، يوچۇن بىر تىۋىش ئاڭلىغاندەك دىققىتىنى بۇردى.
قۇتلۇق تاناپتەك ئورۇق، شوتىدەك ئېگىز، «پۇۋ» دېسە ئۇچۇپ كېتىدىغان ئەلپازدا لىكىشىپ تۇرغان ئۇ بوۋاينى يادىغا ئالدى. ئۇزايىدىن 60 — 70 لەرگە كىرىپ قالغان ئۇ بوۋاينى ئۇ تەڭرىقاغان يولىدىكى ھېلىقى ئۆتەڭدە ئۇچراتقانىدى.
— ھەيران قالماڭ، ئاكا، — دېدى ياغلاقار قۇتلۇققا چۈشەندۈرۈپ، — ئاستانىگە كېلىۋاتقىنىمدا ئۇنى ئوردا ئەلچىلىرىگە يالۋۇرۇپ يۈرۈپ بىللە ئېلىپ كەلگەنىدىم.
— ھە مۇنداق دېگىنە ئادەمنى ئېلىشتۇرماي، داداڭ ساق ـ سالامەت تۇرۇۋاتامدۇ؟
— تەڭرى ئۆز پاناھىدا ساقلاۋاتىدۇ، ئاستانىگە كەلگەندىن بېرى بۆلەكچىلا ياشىرىپ كەتتى تېخى، ئۇ ھازىر شەھەر تېشىدىكى بىر ئۇستىخانىدا كاسىنىغا دۇردۇن توقۇۋاتىدۇ، شۇغىنىسى، «بۇ يەرنىڭ ئابھاۋاسىغا كۆنەلمىدىم، كونا ئۆتەڭگە قايتقۇم كېلىۋاتىدۇ» دەپ قاقشايدۇ دەڭە.
— ھىم... داداڭنى ئەۋەتسەك بولىدىغاندەك قىلىدۇ، بىراق سورۇنسام بولمايدۇ، داداڭ ئاشۇ يېشى بىلەن يول جاپاسىغا بەرداشلىق بېرەلەرمۇ؟
— نېمىشقا بەرداشلىق بېرەلمەيدىكەن؟ ئاتنى سىز بېرىسىز، يولنى ئۇ ئاتلىق ماڭىدۇ ئەمەسمۇ؟ قارىسىڭىز، ئۇ مەندىن بەردەم، مەندىن قۇۋۋەتلىك...
— يەنە بىر گەپ، خەۋەر ئېلىپ بارغان ئادەم خەۋەرنى يادىدا تۇتۇۋېلىشى، قاغانغا ئۆز ئاغزى بىلەن ئېيتىپ بېرىشى كېرەك، پۈتۈك ئەۋەتىشكە، ئارىغا تىلماچ سېلىشقا بولمايدۇ، بۇنىڭغا نېمە

www.uyghurkitap.com

دەيسەن ئۇكام؟

— چاتاق يوق، كېرەك بولسا، ئۇ كۆڭزى ھەزرەتنىڭ جىمى دەستۇرلىرىنى بىمالال يادلاپ بېرەلەيدۇ. سىزمۇ ئاڭلىدىڭىز، ئۇيغۇر زۇۋانىغا ئۇ مەندىن بەكرەك پىششىق...

— ئەمىسە كېلىشتۇق.

— چاتاق يوق!

ياغلاقارنىڭ دادىسىنى يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى يەنە ئارامىغا چۈشتى. ماڭىدىغانلار ماڭدى، قالىدىغانلار قالدى، تاڭ ئېتىپ، كەچ كىرىۋەردى، باردى ـ كەلدىلەر ئۆز يولىدا داۋام ئەتتى. بىرمۇنچە ۋاقىت شاۋقۇنسىز ئاققان تىرەن سۇدەك، تىپتىنچ ئۆتۈپ كەتتى. ئەل ئىچى ۋە ئەل تېشىدىكى بەزى ئالامەتلەردىن، ئوردىدىن كېلىپ تۇرغان ئوبدان بېشارەتلەردىن، ئەلچى قۇتلۇق، قاغان ئېيتقان بەلەن پۇرسەتنىڭ كۇنسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشىنى سەگەكلىك بىلەن سېزىپ تۇردى. دېمىسىمۇ، شۇ ئاي ـ شۇ كۇنلەردە ئەل ئىچىدە زاھىر بولغان بەزى ئارازلىقلار قاغان ئۇچۇن تاڭ دېزۇڭ بىلەن تۇغقان بولۇشنىڭ ئاجايىپ ياخشى پۇرسىتىنى ئېلىپ كەلمەكتە ئىدى.

مىلادىيە 786 ـ يىلى تۇبۇت زەنپۇسى ئەھدىنى بۇزۇپ تاڭغا تەۋە زېمىنلاردىن يەنجۇ ئايمىقى[①] بىلەن شاجۇ[②] ئايمىقىنى بېسىۋالدى. نەچچە ئونمىڭ قوشۇن توپلاپ، لىڭجۇ ۋە فېڭجۇ ئايماقلىرىغا ئۇرۇش ئوتىنى تۇتاشتۇردى. بىر يىللىق قاتتىق قامالدىن كېيىن، بۇ ئايماقلار قولدىن قولغا ئۆتۈپ تۇردى. شىددەتلىك كەلگۈن كەبى يامراپ كەلگەن تۇبۇت لەشكەرلىرى تەرەپ ـ تەرەپكە قىلىچ چېنەپ، تاڭ ئوردىسىغا تەھلىكە پەيدا قىلدى.

لىڭجۇ بىلەن فېڭجۇ ئايمىقى شۇنداق بىر مۇھىم دەرۋازا

---

① يەنجۇ ئايمىقى — بۈگۈنكى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ دىبيەن دېگەن يېرى.

② شاجۇ — بۈگۈنكى ئىچكى موڭغۇلنىڭ ئوشىن خوشۇنى.

ئىدى، چوڭ ئاستانە ۋە ئۇيغۇر كارۋانلىرى مۇشۇ يەردىن ئۆتمەي قالمايتتى. شۇ ۋەجىدىن تۇبۇت زەنپۇسى ئىككى ئايماقنى ئىگىلەپ، ئىككى قوۋمنىڭ باردى ـ كەلدىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، ئۇيغۇرلارنى غەربىي جەنۇبتىن قىستاشقا بار كۈچى بىلەن تەييارلانماقتا ئىدى. بۇ ھالەت تاڭ ئوردىسىغىمۇ، ئۇيغۇر قوۋمىگىمۇ پايدىسىز ئىدى.

تاڭ دېزۇڭنىڭ بېشى قاتتى، بىراق مۇھىم پەيتتە ۋەزىر ئەزەم لى مىدىن سادا كەلدى. ئۇنىڭ «شىمالدا ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىشىپ، جەنۇبتا يۈننەن بىلەن ئالاقە باغلاپ، غەربتە ئەرەب ۋە ئەنەتكەكلەر[1] بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ تۇبۇتلەرنىڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك»[2] دېگەن ئاقىلانە تەكلىپى تاڭ دېزۇڭغا چاڭقاق يەرگە سۇ ياققاندەك يېقىپ كەتتى، ۋەزىر ـ ۋۇزرالارنىڭمۇ رايىغا خوپ كەلدى. ئەقىللىق تاڭ دېزۇڭ ئۇيغۇرلار بىلەن قۇدا بولۇپ ئىناق ـ ئىجىللىقنىڭ تۈنجى قەدىمىنى مەردانە ھالدا باسماق بولدى. «ئۇيغۇر ئېلى تاڭ ئوردىسىغا بەيئەت قىلىش، ئۇيغۇر ئەلچىلىرى ھەر قېتىم ئاستانىگە كەلگەندە ئادەم سانى 200دىن ئېشىپ كەتمەسلىك، ئەلچىلەر سېتىش ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن ئات سانى 500دىن كۆپ بولماسلىق ۋە ئۇيغۇر ئەلچىلىرى قايتقاندا يۇقرالارنى، سوغداقلارنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كەتمەسلىك شەرتى بىلەن»[3] ئۆزىنىڭ سەككىزىنچى قىزى شيەنئەن مەلىكىنى قاغان تۈنباغاغا ياتلىق قىلىشقا ماقۇل بولدى. مۇنەججىملەر تاللىغان خەيرلىك كۈنلەرنىڭ بىرىدە كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ، مۇراسىم ئەھلى ۋە ئۇيغۇر ئەلچىلىرىنىڭ ئالدىدا بۇ قارارنى جاكارلىدى. قاغان تۈنباغاغا «ئۇزاق ئۆمۈرلۈك قۇتلۇق قاغان» دېگەن

---

① ئەنەتكەك — قەدىمكى ھىندىستان.

② «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر»، 233 ـ جىلد.

③ لىن گەن، گاۋزىخۇلار يازغان، ئابلەت نۇردۇن قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان «قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخى»نىڭ 61 ـ بېتىگە قاراڭ. يەنە «كونا تاڭنامە. ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە» بىلەن «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر» دېگەن كىتابلارنىڭ 233 ـ جىلدىغىمۇ قاراڭ.

سەلتەنەتلىك ئوتۇغاتنى ئىنئام قىلىپ، ئات سودىسىدىكى كونا زىياننى بەش تۈمەن توپ شايى بىلەن تولدۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى تەنتەنە بىلەن ئۇقتۇردى.

ئەلچى قۇتلۇق تاڭ دېزۇڭغا ئەل نامىدىن تەزىم قىلدى، قاغان ئاتىسىنىڭ ئالدىن تەييارلانغان مىننەتدارلىق مەكتۇپىنى قاغان قىيناتىسىغا ئۆز قولى بىلەن تاپشۇرۇپ بەردى. قاغان مەكتۇپىدىكى «بۇرۇن ئىنىڭىز ئىدىم، ئەمدى كۈيئوغۇل بولدۇم. كۈيئوغۇل يېرىم ئوغۇل دېمەكتۇر. زەنپۇنى تارمار قىلىشقا ئۇرنىڭىزدا مەن جەڭگە چىقاي»[1] دېگەن مەردانە قۇرلار تاڭ دېزۇڭنى چىن دىلىدىن سۆيۈندۈرۈۋەتتى.

28. ئۆتۈكەندىكى ئىلاھ

ئۆتۈكەن تېغى ئاجايىپ بىر تاغ، ئۇ تاغلا ئەمەس، ئەل نەزىرىدە تەڭداشسىز ئىلاھ، ئىلاھ نەزىرىدە بىر تىرىك ئىنسان. ئۆتۈكەن — بۇ تەڭداشسىز ئىلاھ ۋە ھىممەتلىك ئاتا، چاپقۇر ئاتلىق چەبدەس ھونلارنى، قوۋمى تولا دىل - تۇرالارنى، جورجان، باسمىل، سىيانپىلارنى، ئاق بوز ئاتلىق كۆك تۈركلەرنى، سىر - تاردۇشلار ۋە خاكاسلارنى، لاچىن سۈپەت ئۇيغۇر[2] قوۋمىنى ئۆز ھېكمىتىدىن ئاپىرىدە قىلىپ، ئۆز باغرىدا ئاۋۇندۇردى، ئەلۋەك سۈيىدە ئېغىزلاندۇرۇپ، ۋۇجۇدىغا كۈچ - مادار بەردى، كۆڭۈل - كۆكسىنى ئۆز قۇچىقىدەك كەڭ يارىتىپ، ئىرادىسىنى ئۆز تېشىدەك مۇستەھكەم قىلدى…

مانا بۈگۈن ئۇ چەت - چېگرىسىغا كۆز يەتمەيدىغان كەڭ

---

① «كونا تاڭنامە. ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»دىكى ئەسلىي سۆز.

② مىلادىيەنىڭ ئالدى - كەينىدىن تاڭ سۇلالىسىگە قەدەر قۇملۇقنىڭ شىمالىدا، ئۆتۈكەن تېغى جايلاشقان ھانگاي تاغ تىزمىسىنىڭ ئەتراپىدا بۇ مىللەت - قوۋملار ھەر خىل نامدىكى يەرلىك ھاكىمىيەتلەرنى بەرپا قىلغان.

زېمىننىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا يەنىلا تەڭداشسىز ئىلاھ ۋە ھەممەتلىك ئاتا كەبى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ . يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقان ھەر بىر بالا يىغلاپ ـ يىغلاپ يەرگە چۈشىدۇ ، بۇ تاغنى كۆرۈپ يىغىدىن توختاپ ، تاتلىقىنە كۈلۈپ قويىدۇ . قېرى شامان تاغدىن كېلىدۇ ، ئۆتۈكەن قومۇشنى تىغ قىلىپ ، بوۋاقنىڭ كىندىكىنى كېسىدۇ . ئۆتۈكەن يامغۇرىدەك تامچىلىغان قىپقىزىل قان تاغ باغرىغا سىڭىپ كېتىدۇ .

بوۋاق چوڭ بولىدۇ ، چوڭ بولۇپ جەڭگە كىرىدۇ ، ئات سەكرىتىپ ، قىيقاس سالىدۇ . يا يېڭىدۇ ، يا يېڭىلىدۇ . ئەجەل ئوقى ئۇچۇپ كېلىپ يۈرىكىگە قادالغان چاغدا ئۇ بىر ئۆرۈلۈپ ئۆتۈكەنگە يۈزلىنىدۇ ـ دە ، ئېگەر ئۈستىگە «گۈپ» قىلىپ يىقىلىدۇ . ئۇ ئاتقا يىقىلىدۇ ، لېكىن يەرگە يىقىلمايدۇ . ئۆتۈكەن باغرىدا چوڭ بولغان ئەقىللىق ئات ئۆتۈكەننى ئىزدەيدۇ ، تاغ ھىدىنى پۇراپ تىكەنلىك چۆلدىن يول تاپىدۇ ۋە ئىگىسىنى كۆتۈرۈپ ، ئۆتۈكەن باغرىغا يېتىپ كېلىدۇ ، ئات كىشنەيدۇ ، ئۆز تىلىدا چۇقان سالىدۇ . يۇرت ئويغىنىدۇ . يۇرت ئەھلى ئۆز ئوغلىنى تونۇۋالىدۇيۇ ، ياش تۆكۈشۈپ ، پەرياد سالمايدۇ . ئۇنى ئۆتۈكەن باغرىغا دەپنە قىلىپ ، ئاداققى رەت «خوش» دەيدۇ ـ دە ، باتۇرنى تاغقا تاپشۇرىدۇ .

تاغ سىلكىنىدۇ ، باتۇرنى ئۆز قوينىغا ئالىدۇ . ئۆتۈكەننىڭ خىسلىتى بىلەن ئاشۇ كۈنى ، ئاشۇ سائەتتە تاغ باغرىدا يەنە بىر بوۋاق تۇغۇلىدۇ . ئاشۇ شامان قومۇش كۆتۈرۈپ ئۆتۈكەندىن يەنە كېلىدۇ...

يەلەك چاقى بەزەن ئوڭ ، بەزەن تەتۈر چۆرگىلەيدۇ . تەتۈر چۆرگىلىگەندە كىمدىندۇر ئامەت قاچىدۇ ، كىمنىڭدۇر بېشىغا كۈن چۈشىدۇ . دەردمەنلەر ئۆتۈكەنگە كېلىپ ، ئىلاھ ئۆلگىنىگە يېقىن يەردە تۇرۇپ ئىلاھىغا دادلىنىدۇ ، ئۆتۈكەنگە تېۋىنىدۇ . ئۆلگىنمۇ ، ئۆتۈكەنمۇ باغرى يۇمشاق ، غەمخور كېلىدۇ ، دادلانغانغا شەپقەت قىلىدۇ ، تېۋىنغانغا ھەمدەم بولىدۇ...

ئۆتۆكەن باغرىدا تۇغۇلۇپ، ئۆتۆكەننى كۆرۈپ چوڭ بولغان قاغان تۇنباغا بۇ ھېكمەتنى بىلگەچكىمۇ، بۈگۈن ئۇ ئىزگۇ تىلەكلەرنى ھەمراھ قىلىپ ئۆتۆكەن باغرىغا يېتىپ كەلدى، نەچچە يۈز «كارامەت ئىگىسى»نىڭ قورشاۋىدا دۇئا ـ تىلاۋەتنى باشلىۋەتتى.

دەسلىپىدە ئۇ سەككىز ئادەم كۆتۈرىدىغان كۆك تەختىراۋانغا، كېيىن تۆت ئادەم يۇدۇۋالىدىغان تۇتقۇچلۇق كۇرسىغا ئولتۇرۇپ، ئۆتۆكەننىڭ ئادەم چىقالايدىغان ئەڭ ئېگىز يېرىگە چىقىۋالدى ـ دە، باخشىلارنىڭ دوست تارتىشى بىلەن مۇناجىتىنى باشلىۋەتتى.

— ئەي، 17 قەۋەت[1] ئاسماننىڭ ئىگىسى، يەتتە توسۇقنىڭ مۇئەككىلى، ئىلاھ ياشىن، ئىلاھ يەل، ئىلاھ قۇت، ئىلاھ ئۇماي[2]، ئىلاھ ئۆلگىنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرى، سىلەردىن بەندىلىك بىلەن تىلەيمەنكى، ئەلچى ـ يالۋاچلىرىمنى ئامان قىلىڭلار، تىلەكلىرىمگە قانات بېرىڭلار، ئۇمۇت ـ گۇرزىلىرىڭلارنى ئىشقا سېلىپ، تۇزكور قۇمۇقلارنىڭ، چاتاقچى قىتانلار[3]نىڭ بېشىغا ئۇرۇڭلار، پېقىر بەندەڭلەرگە خىرىس قىلغان ياۋ ـ دۈشمەننى يەر بىلەن يەكسان قىلىڭلار، تەكتى دوزاختىن چىقىپ يەر يۈزىدىكى قاغانلىق ھەيۋەمگە خىرىس قىلغان جىن ـ شاياتۇنلارنى كەلگەن يېرىگە قوغلىۋېتىڭلار...

— قوغلىۋېتىڭلار... قوغلىۋېتىڭلار...

قاغان تىكلەنگەن قۇياشقا قولىنى سوزۇپ، كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ئاۋازى پۇتكۇچە داد ـ پەرياد قىلدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە ئۇمىد ئىزدەپ كەتكەن قۇتلۇققا ئېسەنلىك تىلىگىنى، تاڭ مەلىكىسىگە تەلپۈنۈپ، مۇراد ـ مەقسىتىگە ئىنتىلگىنى ئىدى. ئۇ قارغاپ چىققان قۇمۇق ۋە قىتانلار قاغانلىقىغا تىغ كۆتۈرۈپ، ئۆز

---

① شامان ئېتىقادىدا، ئاسمان 17 قەۋەت بولارمىش.

② شامان تەڭرىلىرىنىڭ ناملىرى.

③ قۇمۇق ۋە قىتانلار — ئۆز زامانىسىدا، قاغانلىقنىڭ شەرقىدىكى قورۇلۇن ۋە شارمۇرۇن دەريالىرىنىڭ بويىدا ياشايدىغان قەبىلىلەر.

ئالدىغا يابغۇ تىكلىۋالغان قارام قوۋملەر بولۇپ ، قۇمۇق بېگىگە ياتلىق قىلىنغان ئۇيغۇر مەلىكىسىمۇ يېقىندا شۇ ئىسيان تۇپەيلى قېچىپ كەلگەنىدى .

قاغانىنىڭ ئاۋازى تېخى ئۆچمەيلا ، تاغ باغرىدا شام تىكلىگەندەك تۇرۇپ كەتكەن باخشى ـ پېرىخونلار داڭگىرلىتىپ داپ چېلىشقا باشلىدى . داقا ـ دۇمباقلارنى چۆرىدەشكەن توپ ـ توپ باخشىلار ياغاچ قونچاق ۋە قىلىچ ـ نەيزە كۆتۈرۈۋېلىشقانىدى ، لاچىن قاناتلىق قالپاقلىرىنىڭ چېكىسىگە قادىۋالغان يۇملاق ئەينەكلەر كۆن نۇرىدا «پار ـ پۇر » قىلىپ ، تاغ تەسكىيىگە كۆچمەن يۇلتۇزلاردەك شولا تاشلايتتى . باخشى ـ پېرىخونلار ئارىسىدا قۇراق بۆزدىن بەل كۆڭلەك كىيىۋالغان موتا[①]لارمۇ سەكرەپ يۈرەتتى . دۇئاگۇيلار سەكرەپ ـ سەكرەپ سەپ راسلىدى ۋە ئادەملەردىن ھالقا ھاسىل قىلدى . ئەۋرەت لاتىسىدىن ئۆزگە ھېچقانداق ئېگىن كىيمىگەن ، مۇسكۇللىرى كالا يېلىنىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان بىر توپ ئادەملەر نەچچە ئون ئۆچكە ـ قوينى سۆرەپ ـ تارتىپ ھالقا ئىچىگە ئېلىپ كىردى ـ دە ، ھالقىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بەئەينى خامانغا تىكلەنگەن مومىدەك تىك تۇرغان ئېرچۇك باخشىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ قويدى . نېمىشقىدۇر مانىلارنى دوراپ جىن يۇزلۇك نىقاب تارتىۋالغان ئېرچۇك باخشى بىردەم ئاسمانغا ، بىردەم يەرگە قاراپ چۇشىنىكسىز تەكبىر ئېيتتى ۋە تاقلاپ بېرىپ ، قاغانىنىڭ پېشىدىن تارتقۇشلاپ ھالقا ئىچىگە ئېلىپ كىردى .

قويلار مەرەشتى ، ئۆچكىلەر تىپىچەكلەپ جان تالاشتى ، خەنجەرلەر قىزاردى . يەر بېغىرلاپ ئېقىپ يۇرگەن قانغا قاراپ ، قاغان نېمىشقىدۇر ھالقا تېشىغا مېڭىۋىدى ، روچىۋىندەك كۆزىگە كىرىۋالغان ئېرچۇك باخشىدىن زادىلا قۇتۇلالمىدى . ئۇ قاپ يۇرەك ئېرچۇك باخشىغا ئوبدانراق دەككە بەرمەكچى بولدىيۇ ، تەڭرىگە ھۆرمەتسىزلىك بولمىسۇن دېدىمۇ ياكى ئۆزى باشلاپ بەرگەن بۇ

① موتا — شامان باخشىلىرى ئارىسىدىكى ئايال باخشىلار «موتا» دەپ ئاتىلاتتى .

www.uyghurkitap.com

تىلاۋەتتىن باش تارتقۇسى كەلمىدىمۇ ، چارچاپ تۇرغىنىغا قارىماي ، قان ئىچىدە ياتقان قۇربانلىقنى دەۋر قىلىپ زورمۇزور چۆرگىلەشكە باشلىدى .

قۇتلۇق كەتكەندىن بىرى ، قاغان نىمىسىنىدۇر يوقىتىپ قويغاندەك ياكى يەتتە ئەزاسىنىڭ بىرەرىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك بىئارام بولۇپ يۈردى . قۇتلۇق ئېلىپ كېلىدىغان ئىلتىپات ـ ئوتۇغاتلارغا باغلانغان ئاخىرقى ئۈمىدى سۇغا تاشلانغان ئالمىدەك ، گاھ چۆكۈپ ، گاھ لەيلەپ ، خىلمۇخىل تەخمىنلەر ئارىسىدا ئېقىۋەردى .

ئۆتكەن يىلى ئاستانىدىن ئەلچى كېلىپ ، ئۇقۇشماسلىقلار تۈگەپ ، ئىش ئوڭغا تارتقاندەك قىلغان بىلەن بۇ تەسىرلىك كۆرۈنۈشلەر خۇددى ئەتىيازنىڭ ئاپتىپىدەك ، پارقىراپ قويۇپلا يوقاپ كەتتى . ھاۋا بۇزۇلۇپ ، تۇمان دەۋرەشكە باشلىدى . قۇتلۇقتىن خەۋەر كەلمىگەننى ئاز دەپ ، بەگبارىس ئۆتە بىشەم ۋە ئۆز بېشىمچى بولۇپ كەتتى ، خورىكى يوغىناپ ۋەلىئەھدى تاراسىنىمۇ «پوش» دەيدىغان يەرگە يەتتى . قاغان لەشكەر تارتىپ چاتاقچى قوۋملەرنىڭ ئەدىپىنى بىرىشكە بۇيرۇۋىدى ، ئۇ «يول ئۇزاق ، يېتەرلىك ئوزۇق يوق ، كۆزلۈك يىغىمدىن كېيىن بىر گەپ بولار» دەپ بويۇن تولغىدى . يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ تۇرسىمۇ قاغان يەنىلا تاراس تېكىنىنى ئەۋەتىشكە مەجبۇر بولدى . خەۋەرلەردىن كۆرە ، ئازغۇنلارنىڭ ئىشىنى ئارقىغا سۈرەپ بولمايتتى . ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ ، رەنجىپ يۈرگەن تۇبۇتلەر بىلەن ياكى باشقا قوۋملەر بىلەن تېپىشىۋالسا ، تەسەۋۋۇردىن تاشقىرى يامان ئاقىۋەتلەرنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقى قاغاننىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى . قۇتلۇق يېنىدا بولسىدى ، قاغان بەگبارىستەك كۆكەمىلەرگە يول قويۇپمۇ يۈرمەيتتى . بىراق ، ئالەم تىنچ ئەمەس ، قۇتلۇقمۇ ، تاراسمۇ يوق ، ئەمدى ئۇ چىشىنى چىشىغا بىسىپ ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىنى ، ئوغۇللىرىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى تىلەيتتى ، «خەپ توختاپتۇر» دىمەكتىن ئۆزگە ئامالىمۇ يوق ئىدى .

داپلار داراڭلايتتى ، شامان شالدىرمىلىرى شالدىرلايتتى ، دۇرۇت ئاۋازى گۇرۇلدەيتتى ، باخشىلار چۆرگىلەيتتى ، قاغانمۇ پىرقىرايتتى…

قاغان شۇنداق ساداقەتمەن شامان ئىدىكى ، ئۇ ئەتىگەنلىك تىلاۋەتنى تەرك ئەتمەيتتى ، كۆن چىقتىمۇ ، كۆننىڭ سايىسىدەك ، كۆن ئالدىدا پەيدا بولاتتى . ئايەم كۆنلىرىدىلا ئەمەس ، بەلكى چۇشى بۇزۇلغان ۋە كۆڭلى يېرىم بولغان چاغلاردىمۇ ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ روھىناتىغا سېغىنىپ ، چوڭ ـ كىچىك دۇئا ـ تەلەپلەرنى ئۆتكۈزۈپ قوياتتى . ئۆتۈكەندىكى كاتتا تىلاۋەتكە چىشى چىققاندىن بىرى قاتنىشىپ كېلىۋاتقاچقىمىكىن ، بۇنداق تىلاۋەتلەرنىڭ قائىدىسىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە ئوبدان بىلەتتى . بىراق ، بۈگۈنكى بەزى غەلىتىلىكلەر ئۇنىڭ كۆزىگە سىغمايۋاتاتتى .

«ئەجەبا ، ئىرچۇك باخشىنىڭ سوغداق باخشىلىرىدەك چىلتەكلىك نىقاب تارتىۋالغىنى نېمىسى؟ ئوردۇبالىقتا شۇنچىلىك كۆپ باخشى ـ پېرىخونلار بارمىكىنە؟ نېمىدەپ ئۇلار سۇۋارىسىغا نىقابلىنىۋالىدۇ؟ نېمىدەپ نەيزە ـ قىلىچ كۆتۈرۈۋالىدۇ؟ بايا ئويناپ يۈرگەن شالدىرمىلىرى ، ياغاچ قونچاقلىرى قېنى… »

داپ ـ دۇمباق رىتىمى ئىرچۇك باخشىنىڭ «ھە ـ ھۇ»لىرىگە ئەگىشىپ ، بارغانچە ئىتتىكلىدى . يورۇق دۇنيانى كۆرگۈسى كەلمىگەندەك كۆزلىرىنى يۇمۇپ ، ساراڭدەك ئالچاڭلاپ ، باشلىرىنى ئۆلۈك توخۇنىڭ باشلىرىدەك گىلدىڭلىتىپ يۈرگەن باخشىلار يوغان ھالقا بولۇپ ، سۇيى كۆچلۈك تۈگمەن تېشىدەك پىرقىرايتتى ، پىرقىراۋېرىپ كىچىكلەيتتى ، كىچىكلىگەنسېرى شۇنچە تېز پىرقىرايتتى . ھالقا گىرۋىكىدە پىرقىراۋېتىپ ، قوللىرىنى مەھكەم گىرەلەشتۈرۈۋالغان باخشى ـ موتالار شۇنچىلىك زىچ ئىدىكى ، ئارىسىدىن ئوقمۇ ئۆتمەيتتى ، سۇ چاچسا سۇمۇ سىڭمەيتتى .

قاغان بىرىپ ـ بىرىپ ، شىددەتلىك گىرداب كىندىكىدىكى بىر تال ياپراققا ئوخشاپ قالدى . گىرداب چۆرگىلەيتتى ، قاغانمۇ گىرداب بىلەن بىللە چۆرگىلەيتتى ، پۇت ـ قولى بىگىز تىققاندەك

سىرقىرايتتى ، مىڭىسى بوران چىققاندەك غوڭۇلدايتتى ، يۈرىكى نىمىشقىدۇر قىپىدىن چىقىپ بوغۇزىغا تىقىلاتتى . كۆڭلى ئۆيۈپ گۇمانلىق ھالقىدىن چەتلىمەكچى بولاتتىيۇ ، گىرداب ئۇنى قويۇپ بەرمەيتتى . ئېرچۇك باخشىنىڭ ئاسمان قەرىدىكى تەڭرىگە ، باش - كۆزى يوق ساما سېلىۋاتقان باخشى - موتالارغا قىلىغان خىتابى قۇلىقىغا كىرىپ تۇراتتى .

— ئى ئۆلگىن تەڭرىم ، ئى كۆك تەڭرىم ، شامال تەڭرىم ، زېمىن تەڭرىم ، ئۇماي تەڭرىم… كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر ، سىلەرگە سىغىنىمەن ، سىلەرنىلا ئۇلۇغلايمەن… سىلەرگە باش ئۇرىمەن . مەنكى ، سىلەر بىلەن بەندىلەرنىڭ ئارىسىدا ئەلچىلىك قىلغۇچى ، ئاۋازىڭلارنى ئالەمگە يايغۇچى ئاجىز ئەلچىمەن… ماڭا شەپقىتىڭلارنى ئىلتىپات قىلىڭلار ، بەندىلەرگە ۋەھيي بېرىڭلار ، مەن ئۇنى جىمى مۇرىتلىرىڭلارغا يەتكۈزەي ، ۋەھيي بېرىڭلار ، ۋەھيي بېرىڭلار…

ئېرچۇك باخشى تولۇۋېرىپ ، چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلدى ، كېكىردىكى توسۇلغاندەك خىرىلداشقا ، بوغۇلۇشقا باشلىدى ، قاغاننىڭ كۆزىچىلا تىغ تەگكەن ياۋا توڭگۇزدەك «گۈپ» قىلىپلا يىقىلدى . يەردە يېتىپ تىپچەكلەپ ، بىر پەسكە ھوشىدىن كەتتى . تۇيۇقسىز جان كىرگەندەك مىدىرلاپ ، ئورنىدىن تۇردى ، ھالقا ئىچىنى بىر مەرتەم ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن قاغانغا قولىنى چېنەپ تۇرۇپ :

— ئاڭلاۋاتىمەن ، شۇنداق ئېنىق ئاڭلاۋاتىمەن ، تەڭرى ۋەھيي قىلىدۇكى ، تەھتىسارادىن قېچىپ چىققان مۇدھىش جىنلارنىڭ ئەڭ چوڭى ئارىمىزغا سۇقۇنۇۋاپتۇ . قاغان سۈرىتىگە كىرىۋالغان بۇ ياماان جىننى يوق قىلمىساق ، يەر يېرىلىپ ، كۆن كۆيىدۇ ، ئادەملەر ئۆلۈپ ، مال قىرىلىدۇ . قېنى ئۇنى ئۆلتۈرەيلى ، قېنىنى ئېقىتىپ تەڭرىلەر يولىدا نەزىر قىلايلى ، — دېدى ئۇ تۈكۈرۈكىنى چاچرىتىپ .

«ئېرچۇك باخشى» ، «شارت» قىلىپ نىقابىنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىنلا ئاندىن قاغان نېمە ئىش يۈز بەرگىنىنى بىلىپ ئۆلگۈردى .

ساما سېلىپ قىستاپ كېلىۋاتقان بىرقانچە تونۇش «باخشى»لارغا قاراپ ئاچچىق بىلەن ۋارقىرىدى :

— ئۇ ئېرچۇك باخشى ئەمەس ، ئۇ بەگبارىس ، مەن جىن ئــەمەس ، قاغان ، توختاپ تۇرۇڭلار ، كۆزۈڭلەرنى چوڭ ئېچىپ قاراڭلار ، سىلەر قاغانىڭلارنى نېمىدەپ تونۇمايسىلەر ، — دېدى ، قوللىرىنى سوزۇپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىۋېتىپ .

— جىــنــنــىــڭ گــېپــىــگە ئىشەنمەڭلار ، جىننىڭ گېپىگە ئىشەنگەنلەر جىن بولۇپ كېتىدۇ ، ئۇ قاغان سىياقىغا كىرىۋالغان ئالدامچى جىن…

بەگبارىسنىڭ تەلەتى تولىمۇ يىرگىنىشلىك ۋە ئايانچلىق تۈس ئالغانىدى . ئۇ خەنجىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، قان تولغان كۆزلىرىنى جــېــنــنىڭ بارىچە قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان قاغاننىڭ كۆكسىگە تىكتى…

يەر تەۋرىدى ، ئۆتۈكەن تەۋرىدى . قاغاننىڭ هايات ـ ماماتى قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىسىدا قالغان جىددىي پەيتتە ئاجايىپ بــىــر مۆجىزە يۈز بەردى . باخشىلار ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىققان تاراس تېكىن ، نەدىن كۈچ كىرىدىكىن ، زەردە بىلەن نىقابىنى يۇلۇپ تاشلىدى ـ دە :

— ئــىــپلاس ، قولۇڭنى تارت ! — دېگىنىچە بەگبارىسنىڭ كۆتۈرۈلگەن بىلىكىگە نەيزە بىلەن كېلىشتۈرۈپ بىرنى سالدى .

بــەگبارىسنىڭ قولىدىكى خەنجەر يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتتى . تــوپ ئىچى بۆرە تەگكەن قوتاندەك پاتىپاراق بولۇشقا باشلىدى . تاراس تېكىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك قېتىپ قالغان دادىسىنى مەهكەم قــۇچاقلاپ ، ئەتراپىغا تېز ـ تېز كۆز يۈگۈرتتى ـ دە ، ئۈنلۈك توۋلىدى :

— تۇتۇڭلار ، ئۇ تۇزكور ئەبلەخنى…

تاراس تېكىننىڭ «باخشى»لىرى قىلىچلىرىنى يالاڭلىتىپ ، ئــۆرــتۆپە بولۇۋاتقان يالغان باخشىلارنىڭ چاپىدىغىنىنى چاپتى ، تۇتىدىغىنىنى تۇتتى ، بىراق هەربىر ئادەمنى نەزەردىن ئۆتكۈزۈپ ،

ئىنچىكىلەپ ئىزدىگەن بولسىمۇ، بەگبارىسنى زادى تاپالمىدى.

— ئەنە، ئۇ ئاۋۇ ياققا قېچىپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى تاراسنىڭ يىگىتلىرىدىن بىرى، كۆنپېتىش تەرەپكە ئىما قىلىپ.

تاراس ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ قۇراق جەندىسىنى تاشلاپ، بېلىنىڭ ئۈستىنى يالىڭاچلىۋالغان بەگبارىسنىڭ ئەللىك قەدەم نېرىدا ئۆلە ـ تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپ كېتىۋاتقىنىنى كۆردى ـ دە، قاغاننى ئىشەنچلىك قورۇقچىلارغا تاپشۇرۇپ، ئۇنى قوغلاپ كەتتى. قاتىلاڭچىلىقتا جەندە ـ كۆلاھىنى تاشلاشقىمۇ ئۈلگۈرمىگەن بىرقانچە يىگىت ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

يېشى بىر يەرلەرگە بېرىپ قالغىنىغا قارىماي، بەگبارىس قاپلاندەك تېز چاپاتتى. تاراسلارمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. پەقەت تاراسلار كۆپ بولغىنى، يەنە كېلىپ، ئۈچ يولغا بۆلۈنگىنى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ يولى قەدەمدە بىر كېسىلىپ تۇراتتى. قاياققا قاچسا، ئۇنىڭ ئالدىدىن ئادەم چىققىنى چىققاندى.

بەگبارىس بىر يالغۇز شەمشاد تۈۋىگە كېلىپ توختاپ قالدى، ئاسمانغا قارىۋىدى، ئاسمان تولىمۇ يىراق كۆرۈندى، ئاچچىقىدا يەرگە تەپتى، يەرمۇ قاتتىق بىلىندى، تەۋەككۇل قىلىپ، يۈگۈرۈپ ـ يامىشىپ يۈرۈپ ئۈدۈل كەلگەن بىر قىياغا چىقىۋىدى، قىيا تۈۋىدە قارىيىپ تۇرغان چوڭقۇر جىرا ئەجەل سىرتمىقىدەك سوزۇلۇپ، ئۇنىڭ يولىنى توستى. بەگبارىس جىلغىغا كەينىنى قىلىپ، ئالدى تەرەپكە قارىۋىدى، تاراسنى كۆردى ـ دە، ئۇنىڭغا سوغۇققىنە كۈلۈپ قويدى.

تاراس قىلىچىنى قىنىغا سېلىۋەتتى، يىگىتلىرىنىمۇ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇدى ۋە:

— ياردىن سەكرە تۈزكور ئىت، قىلىچىمنى ئىپلاس قېنىڭ بىلەن بۇلغىغىم يوق، — دېدى ـ دە، بەگبارىسنى يار لېۋىگە قىستىغىلى تۇردى.

قارىغاندا، تاراسنىڭ ھەيۋىسىمۇ، دەقىقىلەپ يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئۆلۈم ۋەھىمىسىمۇ بەگبارىسقا ئۇنچىلىك تەسىر

قىلمىغانغاندەك تۇراتتى . ئۇ يار لېۋىدە ئاياغلىرىنى كېرىپ ، قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ بەخىراممان تۇرغىنىنى تۇرغانىدى .

— مېنىڭمۇ قىلچىلىك ئاستىدا جان بەرگۈم يوق ، قىز بەرگىنىمنىڭ يۈزىنى قىل دەپ يالۋۇرۇپمۇ يۈرمەيمەن ، ياغلاقار يۇشتىنىڭ دۇشمىنىگە يېلىنمايدىغىنى ساڭىمۇ ئايان ، چوڭ ئىش يوق ، سەن يەڭدىڭ ، مەن يېڭىلدىم . يەڭگەنلەر ياشايدۇ ، يېڭىلگەنلەر ئۆلىدۇ ، شۇ ، — دېدى بەگبارىس سالماق ئاۋازدا .

ئۇ تاراسقا قاراپ ئاخىرقى قېتىم دىمىغىنى قېقىپ قويۇپ ، ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك ، كەينىچە مېڭىپ بىر قەدەم تاشلىدى ، تاراستىن كۆزىنى يۇمكەي ، تىك تۇرغان پېتى يار لېۋىدىن چۈشۈپ كەتتى .

تاراس يارغا ئېڭىشتى ، يۈز غۇلاچ پەستە خۇددى تۈن ئاسمىنىدەك قارىيىپ تۇرغان چوڭقۇر ھاڭنى كۆرۈپ بېشى قايغاندەك بولدى ۋە «تۇفىي» دەپ تۈكۈرۈپ قويۇپ قاغاننىڭ قېشىغا كېتىپ قالدى .

تەقدىر — تاسادىپىيلىقلارغا باي ۋە بېشارەتلەردە بېخىل بىر نەرسە . ئۇ ئەتەڭنى ساڭا ئېيتىپ بەرمەيدۇ ، ئۆگۈنۈڭنى تېخىمۇ سىر ساقلايدۇ . ئۇنىڭدىن نېمە قىسمەتلەرگە دۇچ كېلىدىغىنىڭنى سوراپ ئاۋارە بولما ، ۋاقتى كەلگەندە ئۇ ئۆز كارامىتىنى ئاشكارىلايدۇ ـ دە ، ئىنسانغا خالىغىنىچە نېسۋە ئاتا قىلىدۇ . سەن ئۇنىڭ رايىنى ئۆزگەرتەلمەيسەن ، پەقەت ئۇنىڭ رايىنى ئۆزۈڭگە قارىتالايسەن . تەقدىرنىڭ جازاسىدىن قورقما ، ئۇنىڭدىن مۇكاپاتمۇ تەمە قىلما . ياخشىسى ، نىيەت ـ ئىقبالىڭنى دۇرۇس قىلىپ ، ياخشى ئەمەللىرىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆزىگە تىك قارا ، ئۇ ئۆزىگە تىك قارىيالىغانلارغا رايىش كېلىدۇ . نىيەت ـ ئىقبالى دۇرۇس ئەمەسلەر ، ئىش ـ ئەمەلى يامان بولغانلار ئۇنىڭ كۆزىگە تىك قارىيالمايدۇ ـ دە ، تەقدىرنى ئۆزىدىن يىرگەندۇرىدۇ .

تەقدىر ھەر كۈن ، ھەر دەقىقىدە ۋە ھەركىمنىڭ ئۈستىدە مۆجىزە كۆرسىتەلەيدۇ . ئۇ ئۆزىگە ياققانلارنى يار لېۋىدىن تارتىپ

كېلىدۇ ، كۆڭلى يىراقلارنى يار لىۋىگە قىستاپ ئاپىرىدۇ ـ دە ، رەھىمسىزلەرچە تاشلاۋېتىدۇ...

دېگەندەك ، ئىلاھىي تەقدىر ئاجايىپ بىر كارامەت كۆرسىتىپ، قاغاننى گۆر ئاغزىدىن تارتىپ كەلدى . ئويلىمىغاندا ، مەغرۇر بەگبارسىنىڭ بىلىنى ئېگىپ ، ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتىردى . لېكىن، بۇ يەردە ھېچكىممۇ تەقدىر ئاتلىق بىرەر زاتنى كۆرمىدى . يەڭگەنلەرنىڭمۇ ، يېڭىلگەنلەرنىڭمۇ كۆرگىنى يەنىلا شۇ تاراس بولدى . بەزىلەر دېدى : «تاراس تېكىن تەقدىرنىڭ ئۆزىمىدۇ ؟ » ، «تەقدىرنىڭ ئەلچىسىمىدۇ ؟ يا تەقدىرنىڭ قۇلىمىدۇ ؟... »

ئۆتۈكەندە يۈز بەرگەن بۇ سىرلىق ۋەقە قاغان ئوردىغا قايتماستىنلا پۈتكۈل شەھەرگە پۇر كەتتى ، «كۆك تەڭرى تاراس تېكىنگە شۇنداق بىر بېشارەت بېرىپتۇكى ، ئۇ دادىسىنى چۈشەپ قاپتۇ ، چۈشىدە دادىسىنىڭ ئۇستىدە بىر قارا بۇلۇت ئەگىپ يۈرگۈدەك . ئۇ تەڭرى نامىنى زىكرى قىلىپ بىرلا يۈملاپتىكەن ، قانتى بار ئەركەك يولۋاسقا ئايلىنىپتۇ ـ دە ، يىرىم يولدىن يېنىپ ، شۇ ئۇچقان پېتى ئۆتۈكەنگە يېتىپ كەپتۇ . بېشارەتتە كۆرگەنلىرىنى كۆرۈپ ، ‹يا ، تەڭرىم › دەپلا جەڭگە كىرىپتۇ . ئۇ نەيزىسىنى پىرقىرىتىپ بىر ئۇرغانىكەن ، تاغ تىترەپ ، يەر يېرىلىپ ، بەگبارسنى دەم تارتىپ كېتىپتۇ ، قاغانمۇ بىر ئۆلۈمدىن ئامان قاپتۇ » دېگەن گەپ ـ سۆزلەر بەئەينى ئۇچقۇر شامالدەك ، ئۆي ـ ئۆيلەرنى ئارىلاپ چىقتى ، تاراسنىڭ نامى نە ـ نەلەرگە تارالدى . باتۇرلارنى چوڭ بىلىدىغان ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى . كالا سېغىۋاتقان سەھرا قىزى سېغىن سوغىسىنى تاشلاپ قويۇپ ، قارلىغاچتەك تېز ئۇچتى ـ دە ، شەھەرگە كېلىپ ئۆز باتۇرىنى بىر كۆرۈۋېلىش تەقەززاسىدا كوچىمۇكوچا ئايلىنىپ يۈردى .

بىراق ، بەگبارسىنىڭ ئۆلۈمى ياۋاش قىزتۇرمىشقا ئېغىر كەلدى . قىسمەتنىڭ دادىسىنى ئۆزگىلەرنىڭ قولى بىلەن ئەمەس ، بەلكى ئۆز ئېرىنىڭ قولى بىلەن ئۆلتۈرگىنى ئۇنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلدى .

قىزتۇرمىش ئادەتتە دادىسىنى ئانچە كۆپ يوقلاپ كەتمەيتتى، بىرەر ھاجەت ياكى بىرەر ئىش بىلەن كەلمىسە، ئۇمۇ كەلمەيتتى. ئۇنى كۆردىمۇ، مەرھۇم ئانىسى كۆز ئالدىغا كېلىۋالاتتى ۋە ئۇ ئوتتۇرىغا قىسىلىپ، ئاتا ـ بالا ئارىسىدا كۆزگە كۆرەنمەيدىغان بىر توسۇق تام ھاسىل قىلاتتى، قەلبىنىڭ نامەلۇم يېرىدە خۇددى تەنھا قۇشتەك ئەگىپ يۈرگەن ئازغىنە مېھرىمۇ بىردىنلا يوقاپ، ئورنىدا قاغجىرىغان بىر بوشلۇق قالاتتى. بۇ بوشلۇق بىردەمدىلا كۆڭۈلسىز ئەسلىمىلەرگە ئورۇن بېرەتتى، غەشلىك بىلەن تولۇپ كېتەتتى.

— ھېزى بولۇڭ، دادام مال ـ دۇنياغا ھېرىسمەن، نەيرەڭلىرى تولىراق ئادەم جۇمۇ، — دەيتتى ئۇ بەزىدە ئېرىگە، دادىسى بىلەن بىللە بولغان چاغلىرىدا تاراسنى ئاگاھلاندۇرۇپ.

ئەمدى ئۇ نېمىشقىدۇر ئۇلارنى ئۇنتۇپ كەتتى. ھېلىقى بوشلۇقتا پەيدا بولغان ئاجايىپ بىر سېزىم يۈرىكىنى خېلى چوڭقۇر تىلغاپ ئۆتتى. بۇ ھال ئاتا ـ بالا ئارىسىدىكى مۇھەببەت خۇرۇچىنىڭ خوراپ تۈگىمىگەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئاستا ـ ئاستا قىمىرلاپ، ئۆزىنى كۆرسىتىۋاتقىنىنى ھېس قىلدۇرۇپ قويدى.

ئۇ ئەمدى قانداق قىلسۇن؟ داد ـ پەرياد سېلىپ، ياقىسىنى يىرتسۇنمۇ؟ تاراسنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ خۇن دەۋاسى قىلسۇنمۇ؟ ۋە ياكى بوغچىسىنى كۆتۈرۈپ يامانلاپ كەتسۇنمۇ؟

قىزتۇرمىش دادىسىنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ئويلاپ باقتى، ئېرىنىڭ مەۋقەسىدە تۇرۇپ خىيال سۈردى، ئەل تەرىپىدە تۇرۇپ يەكۈن چىقاردى، ئاخىر ئۇ دادىسىنىڭ نامەردلىك قىلىپ، قاغانغا يوشۇرۇن قەست قىلغىنىنى زادىلا كەچۈرەلمىدى ـ دە، ئايچۈرنى قۇچاقلاپ، تازا بىر يىغلىۋالغاندىن كېيىن، چۆچۈرىدەك ئىششىپ چىققان كۆزلىرىنى قىزارتىپ يۈرۈپ، ئۆي ئىشى بىلەن بەند بولىۋەردى، تەشۋىشتىن خالاس بولغان تاراس تېكىن:

— ئاجايىپ ئوبدان خوتۇنسەن جۇمۇ، — دەپ قويۇۋىدى، ئۇ زورۇقۇپراق كۈلۈپ قويدى...

ئاپەت كېتىپ، ئەل تىنچىدى، ئۆتۈكەندە زاھىر بولغان بۇ

يامان چۈش ھە دېگەندىلا ئۇنتۇلۇپ، ئىبرەتلىك ئۆتمۈشكە ئايلاندى. ئۆمرىدە تالاي قېتىم قان كەچكەن، نەچچە ئۆلۈپ، نەچچە تىرىلگەن تۇنباغا بۇ ۋەقەدىن قورقۇپ، چۆچۈپ يۈرمىدى. ئۇ تاغدىن قايتىپلا نەدىندۇر تېپىپ كەلگەن ئېرچۈك باخشىنى ھەمراھ قىلىپ ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئىستىغپار ئېيتتى ـ دە، ئۆز تەختىدىن ئورۇن ئالدى. تاراس يەنە سەپەر قىلدى. قۇمۇق بىلەن قىتانلارنى تىنچىتىپ، قان تۆكمەيلا قايتىپ كەلدى.

تەبىئەتنىڭ تىنىقى سوۋۇپ، تاغ تېرىكى زەپىراندەك سارغايدى. قايچىدەك سەپ تۈزۈشكەن كۆچمەن تۇرنىلار يايلاق ئاسمىنىنى كېسىپ ئۆتۈپ، جەنۇب تامان ئۇچۇپ كەتتى. قىرو باسقان سۇلغۇن ئوتلاقلارنى سۆيۈپ ئاققان ئۇرخۇن سۈيى ناخشىسىنى توختىتىپ، ئوغلاق كۆتۈرگۈدەك مۇز تۇتتى. يۇرتقا كۆز تىكىپ، ھۆرمەتلىك يۇرت قېرىسىدەك چوقچىيىپ تۇرغان ئۆتۈكەن تېغى تەبىئەت ئىنئام قىلغان ئاق تۇمىقىنى قىرلاپ، قىر قويچىلىرىدەك ئاق جۇۋا كىيىۋالدى. ۋاقىت خۇددى ئاتقان ئوقتەك ئۆتمەۋەردى. ئەنە شۇنداق يۈگۈرۈك پەسىللەردىن ئىككىسى كېتىپ، كۆكلەم بەرنالىرى يەنە يۈز كۆرسەتتى.

ئەتىياز بىلەن يازنىڭ ئارىسى. ھاۋا كۆلگۈنچەك كېلىنچەكنىڭ چىرايىدەك ئېچىلىپ كەتكەن. كۆك ئاسمان كۆك ياقۇتتىن كۆك، يېشىل زېمىن يېشىل زۇمرەتتىن يېشىل.

تۇنباغا قاغان خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن پەرمانبەگكە بىر ھەميان كۈمۈش تەڭگە تاشلاپ بەردى ـ دە، تاراسنى ئېلىپ، بىر توقاي بېكە ـ مەزلۇملارنى كەينىگە سېلىپ، تەختىراۋاندا ئولتۇرغانچە شەھەر تېشىدىكى شاھسۇپىغا يېتىپ كەلدى.

شاھسۇپا يەر يۈزىدىن ئادەم بويى كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان سايىۋەنلىك پەشتاق ئىدى. پەشتاق ئۈستىدىن قارىغاندا، كەينىدىن ھەيۋەتلىك تەڭرىقاغان قوۋۇقىنى، ئالدىدىن قوۋۇققا قاراپ كېلىۋاتقان كارۋان قارىسىنى خېلى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى.

قاغان ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، جەڭگاھتىن قايتىپ

كەلگەن غالىب سانغۇنلارنى ، نامى بار ئەلچى - يالۋاچلارنى دەل مۇشۇ يەرگە كېلىپ كۈتتۈۋالاتتى . كۆك تەڭرىگە قۇربانلىق قىلىپ ، جىن - ئەرۋاھتىن خالاس قىلاتتى ، تەشنالارغا سۇ ، ئېچىرقىغانلارغا ئاش بېرىپ ، شەھەرگە بىللە ئېلىپ كېتەتتى .

بىراق ، بۈگۈن كېلىدىغىنى سانغۇنمۇ ئەمەس ، لەشكەرمۇ ئەمەس ، بەلكى قاغان تۇنباغا بىر يىلدىن بېرى ، ياق ، كۆپ يىللاردىن بېرى كۈتتۈۋاتقان ، چاڭقاق يەر يامغۇرنى سېغىنغاندەك ، سۆيى تورغاي تاڭنى سېغىنغاندەك سېغىنىپ كەلگەن ئەلچى قۇتلۇق ۋە مەلىكە شيەنئەن ئىدى .

چوڭ كارۋاننىڭ كېلەر ۋاقتى دۈرۈس مۆلچەرلەنگەچكىمۇ ، قاغان كېلىپ ئانچە ئۇزۇن ساقلاپ كەتمىدى . قۇياش تېخى تىكلەنمەيلا ، ئۇپۇق يۈزىدە پەيدا بولغان چۈمۈلىدەك قارا چېكىتلەر بىر دەمدىلا چوڭىيىپ ، تىرىك - پۈتۈن مەپىلەرگە ، ئات - تۆگىلەرگە ئايلاندى ۋە كولدۈرمىسىنى كولدۈرلىتىپ شاھسۇپا ئالدىغا يېتىپ كەلدى .

قاغان تاراسىنىڭ ياردىمىدە سۇپىدىن چۈشۈپ ، بىرقانچە قەدەم ئالغا سىلجىدى ، مەپىدىن سەكرەپ ، يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان قۇتلۇققا قاراپ ، قۇچىقىنى كەڭ ئاچتى ، تىترەك ئاۋازى بىلەن ھال - ئەھۋال سورىدى :

— ئوبدان ئوغلۇم ، كۆزۈمدىن ئۇچۇۋىدىڭ ، دىدارىڭ يەنە نېسىپ بولدى . دۇئادا ياد ئېتىۋىدىم ، كۆك تەڭرى تىلىگىنىمنى بەردى . داداڭنى دەپ مۇشەققەت چەكتىڭ ، قېنى ئېيت ، تېنىڭ ساق ، كۆڭلۈڭ جايىدىمۇ ، سەپەردە جاپا تارتىپ قالمىغانسەن ؟...

قۇتلۇق قاغاننى مەھكەم قۇچاقلاپ ، يۈزىنى يۈزىگە ياقتى ، نۇرى قاچقان كۆزلىرىگە ، بىر يىلدىلا ئاقىرىپ كەتكەن بۇرۇت - ساقىلىغا ۋە يادەك ئېگىلىپ قالغان بوي - بەستىگە چاندۇرماي سەپسېلىپ چىقتى ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ ، يۈرىكى ئېچىشتى . «ۋاقىت نېمىدېگەن رەھىمسىز ، ئۇ قاغاننى نېمانچە تېز قېرىتىۋەتكەن - ھە ؟» دەپ ئويلىدى ئۇ ، تاراس بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ .

قاغان مەلىكىنى مەيدىن چۈشۈشكە تەكلىپ قىلمىدى ، ئۇسسۇزلۇق ۋە تەييار غىزانى مەخسۇس قىزلار ئارقىلىق مەيگە كىرگۈزۈپ بېرىپلا بولدى قىلدى . ئۇيغۇرلارنىڭ رەسمىي بويىچە، تاڭ ئوردىسىدىن مەلىكە چۈشۈرگەندە ئەر ـ خوتۇن بولىدىغانلار پەقەت ئۇيغۇر ئادىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تويدىن كېيىن مەلىكە قاتۇن بولغاندىلا ئاندىن بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشەلەيتتى . قانچىلىك تەقەززا بولسۇن ۋە ئالدىرىسۇن ، قاغان ئەدەپ ـ يوسۇنغا ئەمەل قىلىشى ، رىزقى قېتىلىدىغان ئاشۇ كۈننى تاقەت قىلىپ كۈتۈپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى .

شىيەنئەن مەلىكە قىز كۆچۈرۈپ كېلىشكە ئەۋەتىلگەن 1000دىن ئارتۇق قىز ـ جۇۋان ۋە ئۇلۇغ ئاستانىدىن بىللە كەلگەن ئون مەيلىك يەڭگە ـ ھەمشىرىلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا يېتىپ كەلگەنىدى .

چۈشتىن كېيىن كارۋان قوزغالدى . داقا ـ دۇمباقچىلار ئالدىدا ماڭدى ، لەۋھە ـ ئەلەمچىلەر ئۇلارنىڭ كەينىگە كىردى . داقا ـ دۇمباقچىلار ئارقىسىدىن مەلىكىنىڭ مەيسى ئەگەشتى . مەلىكىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن قاغان تەختىراۋان بىلەن مەيگە ياندىشتى .

29 . قاغان ئۆيلەندى

قاغان شىيەنئەن مەلىكىنى ئوبدان كۈتۈۋېلىپ ، كۆڭلىدىكىدەك جايلاشتۇرۇپ قويدى ـ دە ، ئەتىسىلا قۇتلۇق بىلەن تاراس تېكىننى ئالدىغا چاقىرتىۋېلىپ :

— ئېرچۈك باخشىغا ئۈچ كۈنلۈكلا مۆھلەت بېرىمەن . ئۇ ئىدىتلاپ رەم سېلىپ خەيرلىك كۈندىن بىرنى تاللىسۇن ، توي ھازىرلىقىمۇ چاپسانلىتىلسۇن ، مېنىڭ بۇ تويىنى كەينىگە سوزغۇم يوق ، — دېدى ۋە مەلىكە بىلەن بىللە كەلگەن قىز ـ جۇۋانلارنىڭ

www.uyghurkitap.com

قىش كىرمەستىن بۆرۈن ئاستانىگە قايتمىسا بولمايدىغىنىنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتتى .

تاراس دىۋاندىن قايتىپ چىقىۋېتىپ ئالدى ـ كەينىگە قورقۇپقىنە قارىۋالغاندىن كېيىن ، يېنىدا ئۈنچىقماي كېتىۋاتقان قۇتلۇققا :

— «قېرىغاندا قېرى تارتۇق ، قىلىقلىرى ئاندىن ئارتۇق» دېگەندەك گەپ بولدىغۇ بۇ ، قاغان ئاتامنىڭ توي قىلغىلى ئالدىراپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان ، — دېدى ۋە ھەزىلكەش بالىلاردەك تىلىنى چىقىرىپ قويدى .

قۇتلۇق مۇشتۇمى بىلەن تاراسنى نوقۇپ قويۇپ قىزىقچىلىققا قىزىقچىلىق بىلەن جاۋاپ بەردى :

— سەن تېخى مەلىكىنى ئوبدانراق كۆرۈپ باقمىدىڭ ، ئۇ تولۇن ئايدەك چىرايلىق ، پەرىزاتتەك لاتاپەتلىك بىر قىز . قاغان دادامنى ئۇنىڭغا كۆرمەي تۇرۇپلا ئاشىق بولۇپ قالمىدى دېيەلەمسەن؟ قارىمامسەن ئۇنىڭ بىتاقەت بولۇپ كەتكىنىگە .

تاراس قۇتلۇقنىڭ گېپىنى تەستىقلىغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى .

تاراس تېگىنىگە راستتەك بىلىنگەن بۇ گەپلەر ئەمەلدە قۇتلۇقنىڭ چاقچىقى ئىدى . بىراق ، قۇتلۇق بىلەتتىكى ، قاغاننىڭ ئالدىرىشى يەنە بەزى سەۋەبلەرگە باغلىنىپ تۇراتتى .

ئالايلۇق ، تۇنباغا قاغان بۇرۇن ئۆتكەن قاغانلاردەك ۋارىسلىق قىلىش يولى بىلەن ئەمەس ، بەلكى شەمشەرنىڭ كۈچى بىلەن قاغانلىق تەختىگە ئولتۇردى . بۇنى كۆك تەڭرىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئەل ـ يۇرتنىڭ رايى دېگەندىمۇ ، ئۇ بەرىبىر قان تۆكتى ، تۆككەندىمۇ دەريا ـ دەريا قان ئاققۇزدى . بەزىلەر ئىككى قوللاپ چاۋاك چالدى ، بەزىلەر كۆرۈنۈشتە چاۋاك چالدىيۇ ، چىن كۆڭلىدىن قايىل بولمىدى . يات قوۋملەر قاغاننى كۆزگە ئىلمىغاننى ئاز دەپ ، ئەل ئىچىمۇ تىنچ بولمىدى . ئالتۇنتاغ قارلۇقلىرى بىلەن بېشبالىق ئۇيغۇرلىرى بۆكۈ قاغان ئۆلتۈرۈلۈپ ، 2000چە غوز ـ

سوغداقنىڭ قەتلىئام قىلىنغىنىغا نارازى بولۇپ، ئۇچ يىلغىچە غوۋغا قىلىشتى. «ئۇيغۇر دېگەن كىچىك ئەل، خاۋاتىرلىنىشكە ئەرزىمەيدۇ»① دەپ داۋراڭ سالغان تۇبۇت زەنپۇسىنىڭ باسمىللارنى، تۇركەشلەر②نى، بېشبالىق ئەتراپىدىكى ساددا چۆل تۇركلىرى③نى ئالداۋاتقانلىقى هەر كۇنى دېگۇدەك قۇلاققا كىرىپ تۇردى. نىڭگو مەلىكىدىن تۇغۇلغان ئىككى نارەسىدىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشمۇ تاڭ ئوردىسىغا ئېغىر كەلدى...

ياق، قاغان بۇلارغا سۇكۇت ساقلاپ تۇرالمايدۇ، بۇنداق ئۇقۇشماسلىقلارنىڭ هەممىسىگە بىر يولىلا خاتىمە بېرىدۇ. ئەمدى ئۇ ئاجايىپ بىر توي ئۆتكۈزىدۇ، تاڭ دېزۇڭنىڭ سەككىزىنچى قىزى شيەنئەن مەلىكىنى داغدۇغا بىلەن ئەمرىگە ئالىدۇ ـ دە، بۇ ئالەمدىكى ئەڭ قۇدرەتلىك ۋە ئەڭ باياشات پادىشاهقا كۇيئوغۇل بولىدۇ، ئۆزى ئېيتقاندەك، كۇيئوغۇل دېگەن يېرىم ئوغۇل دېگەن گەپ، ئۇنىڭغا «ئۇزاق ئۆمۈرلۈك، قۇتلۇق قاغان» دېگەن نام ـ ئەملى قوشۇلۇپ، ئۇنى رەسمىي ئوغۇلغا ئايلاندۇرىدۇ.

قاغان يەتتە ئىقلىم، 18 مىڭ ئالەمگە جاكارچى ئەۋەتىپ بۇنى جاكارلايدۇ، ئۇنى هەممە ئادەم، هەممە قوۋم بىلىپ كېتىدۇ. يوغان گەپ قىلغان تۇبۇت زەنپۇسىمۇ، تۇبۇتلەرگە يانتاياق بولغان قارلۇق يابغۇسىمۇ ئەيمەنگەن هالدا ئۇنى كۆرستىپ تۇرۇپ «ئۇ تاڭ دېزۇڭنىڭ كۇيئوغلى» دەپ بىر ـ بىرىنى ئاگاهلاندۇرىدىغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئوتۇغاتىغا ۋە لەشكەرلىرىگە هېچكىم ئالىيىپ قارىيالمايدۇ، يول راۋان بولۇپ، ئۇيغۇر ئاتلىرى ئاستانىگە، تاڭ دۇردۇنلىرى ئۇيغۇر ئېلىگە خۇددى ئۇزۇلمەس ئېقىندەك ئېقىپ

---

① «كونا تاڭنامە» — «ئۇيغۇرلار هەققىدە قىسسە»دىن.

② تۇركەشلەر — تۇركلەرنىڭ بىر تارمىقى. ئۇلار دەسلەپتە، بۇگۇنكى تارباغاتاي ئەتراپلىرىدا تىرىكچىلىك قىلغان، تاڭ سولالىسى دەۋرىدە قارلۇقلارنىڭ غەربكە كۆچۈشى سەۋەبلىك، ئاستا ـ ئاستا ئاجىزلاپ، قارلۇقلارغا قوشۇلۇپ كەتكەن.

③ چۆل تۇركلىرى — بەزى مەنبەلەردە «ساتارلار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. قەدىمكى جۇڭگودىكى شىمال مىللەتلىرىدىن بىرى. ئۇلار ئەسلىدە شەرقىي تۇركلەرنىڭ چىگىل قەبىلىسىنىڭ بىر تارمىقى ئىدى، تاڭ دەۋرىدە بۇگۇنكى جىمسار ئەتراپلىرىدا ياشايتتى.

www.uyghurkitap.com

تۇردۇ ، تۇبۇتلەرنى توۋا قىلدۇرۇپ ، «ئۇيغۇر يولى»نى ئىلكىگە ئېلىپ ، جاي ـ جايلارغا كارۋان ماڭدۇردۇ ، ئەل خەزىنىسىمۇ ، ئاۋام ھەميېنىمۇ تىللا ـ تەڭگىلەرگە توشۇپ كېتىدۇ...

ئۇلار ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ ، ئىچكى شەھەر قاپقىسىدىكى چوڭ ئاچالغا كەلگەندە تاراس خوشلاشماقچى بولۇۋىدى ، قۇتلۇق ئۇنى توختىتىۋالدى .

— ئىنىم ، كۈن تېخى ئەتىگەن ، قىزتۇرمىشقا خەۋەر بېرىۋەت ، سىنى ساقلاپ قالمىسۇن ، ئىككىيلەن بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى ـ دە ، ئانچە ـ مۇنچە مۇڭدىشايلى ، — دېدى تاراسقا .

تاراس تېكىن ئەدەپ بىلەن تۇزۇت قىلدى :

— ئوبدان گەپ قىلدىڭ ، ئاكا ، مۇڭداشمىغىلىمۇ ئۇزاق بولۇپتۇ . مۇنداق بولسۇن ، ياخشىسى ، سەن بىزنىڭ ئۆيگە قەدەم تەشرىپ قىلغىن ، چاي دەملەپ بەرگىلى قىزتۇرمىش بار ئەمەسمۇ ؟

بۇ گەپ بىلەن ، قۇتلۇق مەرھۇم ئايالىنى ئەسلەپ قالدى ، ئايالىنىڭ ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان ئوماق چىرايى كۆز ئالدىغا كېلىۋىدى ، ئۇنى يىغا باستى . ئاكىسىنىڭ ئويغا پاتقىنىغا قاراپ ، پۇشايماندا ئاغزىغا ئۇرغۇدەك بولۇپ كەتكەن تاراس تېكىن ئالمان ـ تالمان گېپىنى ئۇخشىۋالدى :

— مۇنداقچىلا دەپ قويدۇم ئاكا ، ئۆيۈڭگە بارساق باردۇق ئەمىسە ، ئاستانىدىن بەلكى قۇرۇق قول كەلمىگەنسەن ھەقاچان ؟

ئۇلار شۇنداق كېلىشتى . ئېرچۇك باخشىنىڭ مەنزىلىگە بېرىپ ، دەيدىغاننى دەپ بولۇپلا قۇتلۇقنىڭكىگە يېتىپ كېلىشتى .

تاراس قۇتلۇقنىڭ ئىككى بالىسىنى بىر ھازا ئەركىلەتكەندىن كېيىن سالقىن ئايۋانغا راسلانغان داستىخان ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى . چاكارلار قولىغا سۇ بەردى ، قولى گۈل ياغلاقار ئاستانىدە ئۆگەنگىنى بويىچە داستىخاننى نەچچە تۈرلۈك ئاستانىچە تائام ـ قورۇمىلار بىلەن تولدۇرۇۋەتتى . قورۇمىلارنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئىشتىھالىق تاراسنىڭ دىمىغىنى غىدىقلاپ ، ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلتۈردى . ئۇ تارتىنىپ ئولتۇرمايلا تائاملارغا قول ئۇزاتتى .

— قانداقراق ، بىر كۈن قاتراپ يۈرگىنىڭنىڭ بىرەر پايدىسى بولدىمۇ؟ ئاكاڭ خۇشال بولغۇدەك بىرەر خەۋەر بارمۇ؟

قۇتلۇق بېشى چۈشۈپ ، تىلدىن قالغاندەكلا جىمغۇر بولۇپ كەتكەن ياغلاقاردىن سورىۋىدى ، ئۇ چىرايىنى ئاچماي تۇرۇپ ، بېشىنى مەيۈسانە چايقاپ قويدى .

تاراس تېكىن ئوخشاپ كەتكەن قورۇمىلارنى ئاغزىغا سامان تىققاندەك تىقىپ ، چاينار ـ چاينىمايلا يۇتماقتا ئىدى ، قۇلىقىغا گەپمۇ كىرمەيتتى . ئۇ تائامدىن بېشىنى كۆتۈرگەندە بولسا ، ياغلاقارنىڭ ھۈنىرىنى ماختاپ ، تامىقىنى تامشىپ قويياتتى ، قورۇمىنىڭ قىزىق شورپىسى تومۇز تەپتى بىلەن قوشۇلۇپ ، ئۇنى يامغۇردا قالغان ئۆچكىدەك ھۆل قىلىۋەتكەنىدى .

قۇتلۇق تاراسنىڭ ئىشتىھاسىغا مەستلىكى كەلگەندەك كۈلۈپ قويدى ، بىر چەتتە خىيال بىلەن ئولتۇرغان ياغلاقارغا زاڭقى بىلەنلا ئىشارەت قىلىپ ، ئىچكىرى ئۆينى كۆرسەتتى . ياغلاقار ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ، ئاغزى شەلپەر بىلەن پېچەتلەنگەن بىر كومزەكنى ئېلىپ چىقىپ داستىخانغا قويۇپ قويۇۋىدى ، بۇ كومزەك شۇ ھامان تاراسنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى ۋە كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتتى .

— پاھ ، دېمىدىممۇ تابغاچلاردىن قۇرۇق قول كەلمىگەنسەن دەپ ، بۇنداق نەرسەممۇ بار دېگىنە تېخى...

قۇتلۇق كومزەكنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، بۇلاق سۈيىدەك سۈزۈك ، ئەنبەردەك خۇش پۇراقلىق گۈرۈچ شارابىنى پىيالىلەرگە بولدۇقلىتىپ توكتى . پىيالىنى تاراسنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويۇپ دېدى :

— ئىنىم ، بەگبارسىنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ ، ئارىمىزدىن بىر ئاپەتنى يوق قىلىپسەن ، قاغان ئاتىمىزغىمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئەسقېتىپسەن ، ئانچە ـ مۇنچە شاراب ئوتلاپ مۇشۇ ئىشنى قۇتلۇقلىمىساقمۇ بولماس ئەمدى .

— دۇرۇس گەپ قىلدىڭ ئاكا ، — دېدى تاراس مۈرىلىرىنى كەينىگە تارتىپ ، مەيدىسىنى كېرىپ تۇرۇپ ، — دېگىنىڭدەك ،

ئاپەت يوق بولدى، قاغان ئاتاممۇ ئامان قالدى. بۇنى بىز قۇتلۇقلىمىساق كىم قۇتلۇقلايدۇ؟

تاراس پىيالىنى بىر كۆتۈرۈشتىلا پاك ـ پاكىز قۇرۇقدىۋەتتى ۋە ئۇنى قۇتلۇققا تەڭلىدى. قۇتلۇق شاراب قۇيدى، تاراسنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، گېپى ئاۋۇغىچە قۇيۇش ۋە ئىچىش مانا مۇشۇ تەرىقىدە داۋاملاشتى. تاراس بىر چاغلاردا قۇرۇق پىيالىنى داستىخانغا «گۈپ» قىلىپ ئۇردى ۋە جاۋغىيىنى ئېرتىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئەل ئىچىگە تاراپ كەتكەن ھېكايەمنى سەنمۇ ئاڭلىغانسەن ئاكا، ئەمدى ساڭا ئۆز ئاغزىم بىلەن ئېيتىپ بېرەي، قۇمۇق ـ قىتانلارنى يەر چىشلىتىپ ۋايجېنىنى چىقىرىۋېتەي دەپ باياۋاندا كېتىۋاتسام، قۇلىقىمغا تۇيۇقسىز «كەينىڭگە قايت، قاغان خەۋپتە» دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى، سانغۇنلىرىمدىن بۇ ئاۋازنى ئاڭلىدىڭلارمۇ دەپ سورىسام، ئۇلار «بىزدىن قەسەمكى، ئۇنداق ئاۋازنى ھېچ ئاڭلىغىنىمىز يوق» دېيىشىپ، تەڭرىنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىشتى، بىلدىمكى، بۇ ئاۋازنى پەقەت مەنلا ئاڭلىيالىغانىكەنمەن.

شۇنىڭ بىلەن «يا تەڭرىم، ۋەلىئەھدىڭگە ئۆزۈڭ ئىگە بولغايسەن» دېدىم ـ دە، بىر توپ لەشكىرىمنى باشلاپ كەينىمگە ياندىم، ئاسماندا ئۇچتۇممۇ، يەردە ماڭدىممۇ، ئەسلا يادىمدا يوق، بىر چاغلاردا قارىسام، ئۆتۈكەندە تۇرۇپتىمەن. يەنە شۇنداق نەزەر سېلىۋىدىم، ئېرچۇك باخشىنىڭ سۇرىتىگە كىرىۋالغان بەگبارىس ۋە ئۇنىڭ بىر توپ بەتبەشىرە ئادەملىرىنى تونۇۋالدىم. ئۇلار نىقاب تارتىۋېلىپ، قاغان ئاتامنى بوزەك قىلغىلى تۇرۇپتۇ، نىيەت ـ ئىقبالىمۇ دۇرۇس ئەمەستەك تۇرىدۇ...

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، تاراس كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ تۇرۇپ «شاراب» دەپ تۇۋلىۋىدى، قۇتلۇق ئازراق شاراب قۇيۇپ بەردى. ئۇ شارابنى پۇرقۇۋەتكەندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— شۇ چاغدا كاللام شۇنداق بىر ئىشلەپ قالدى دېگىنە ئاكا ، ئاشكارا تېگىش قىلسام ، تۆزكور بەگبارىس قاغان ئاتامغا قەست قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ، تاغ كەينىدىكى بىر توپ باخشىنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلىۋېتىپ ، نىقابلىرىنى تارتىۋالدىم ـ دە ، ئۇنى لەشكەرلىرىمگە تارقىتىپ بەردىم ، ئۆزۈممۇ تاقىدىم ، باخشىلاردەك «هە ـ هۇ» دېيىشىپ ، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتۇق . «هەي باتۇر ۋەلىئەهد ، ئەمدى قول سال» دېدى هېلىقى غايىب ئاۋاز . مەن قول سالدىم ، بىر سىلىپلا بەگبارىسنىڭ خەنجىرىنى بىر ياقلارغا ئۇچۇرۇۋەتتىم ۋە قاغان ئاتامنى قۇتۇلدۇردۇم…

— كېيىن قانداق بولدى ، — دەپ سوئال قويدى ، جەڭنامە ئاڭلاۋاتقاندەك هاياجانلىنىۋاتقان قۇتلۇق تاراسنى ئالدىرىتىپ .

— نېمە بولاتتى ، ئاتامنى هىمايەمگە ئېلىپ تۇرۇپ قارىغۇدەك بولسام ئۇ ئەبلەخ ئەللىك قەدەم نېرىسىدا قېچىپ كېتىۋاتامدۇ ؟ ئاچچىقىمدا مېڭەمدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى ، بەئەينى ئەركەك ئارقاردەك ، تاشتىن تاشقا سەكرەپ يۈرۈپ ئۇنى يار لېۋىگە قىستاپ باردىم ، مەردلىكىم غالىب كېلىپ «سەكرە ، قېنىڭدا قىلىچىمنى بۇلغىغىم يوق» دەپ نەرە تارتتىم . ئۇ قورقۇپ دىر ـ دىر تىترىدى ، يار لېۋىدىن تاشتەك چۈشۈپ كەتتى ، پەسكە قارىسام ، ئۇ شۇنداق چوڭقۇر جىرا ئىكەنكى ، هەيهات ، جىرادىكى قىرلىق تاشلار ئۇ تۆزكورنىڭ پاسىق تېنىنى پارە ـ پارە قىلىۋەتتى بولغاي ئەتىمالىم…

— ئەتىمالىم ؟… ئەتىمالىم دەۋاتىسەنغۇ ئىنىم ، — قۇتلۇق قولىدىكى پىيالىنى يەرگە قويۇپ قويدى ۋە تاراسقا يېقىنىراق سۈرۈلۈپ سورىدى ، — ئۇنىڭ پارە ـ پارە بولۇپ كەتكىنىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭمۇ يا شۇنداق ئويلىدىڭمۇ ؟

بويىنى ئەيلەنگەن تاسمىدەك يۇمشاپ كەتكەن تاراس تېكىن بېشىنى گىلدىڭلىتىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى :

— كۆرسەم نېمە بوپتۇ ؟ كۆرمىسەم نېمە بوپتۇ ؟ پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى دېگەندىكىن ، جەزمەن شۇنداق بولۇپ كەتتى . قا…

www.uyghurkitap.com

قاغا… قوزغۇنلار يەپ بولدى… يەپ بولدى…

— هە ، مۇنداق دېگىن ؟…

قۇتلۇق نېمىشقىدۇر لاسسىدە بولدى ، ياغلاقارنىڭ يېنىغا بېرىپ ، تامغا يۆلەندى ، «پارە ـ پارە بوپتىمىش… پارە ـ پارە بوپتىمىش… » دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ .

بۇ چاغدا تاراس تېكىن شاراب ئىچىشتىن توختاپ ، خۇددى ئۇلى كولانغان كونا تامدەك قىيسايماقتا ئىدى ، ئۇنىڭ تۇگمەن تېشىدەك ئېغىرلاپ كەتكەن بېشىنى يۆلەپ تۇرغان قاتتىق مۇشتۇمى ياڭاق گۆشلىرىگە چۆكۈپ تۇراتتى ، قىزىللىقى يېنىپ ، ئادراسمان چېچەكىدەك تاتىرىپ كەتكەن يۈزىدە ، يېرىم يۇمۇق كۆزلىرىدە چۈشىنىكسىز بىر ئىپادە ئەكس ئېتەتتى ، لەۋلىرى توختىماي مىدىرلايتتى .

— ئاكا… ئاكا ، مەن يالغان ئېيتتىم…

— بولدى قىل ، گەپ بولسا ئەتە قىلىشايلى ، بولامدۇ ؟

تاراسنىڭ ھالىغا قاراپ ، قۇتلۇقنىڭ ئىچى ئاغرىپ قالدى . «شاراب ئىچىپ كۆنمىگەن ئادەمگە شۇنچە كۆپ شاراب ئىچۈردۇڭ-مۇ ، ئەمدى ئۇنىڭ دەردىنى تارت» دېگەن ئوينى كۆڭلىدىن ئۆتكۈز-دى ، ئۇنى يۆلەپ ئاز ـ تولا ئەيۋەشكە كەلتۈردى ، ئات قېنىدەك قېنىق چايدىن زورلاپ تۇرۇپ ئىككى پىيالە ئىچۈرۈۋەتتى .

— ئاكا… مەن يالغان ئېيتتىم ، ئوينىشىپ يالغان ئېيتتىم…

— غەلەت گەپ قىلما ، ۋەلىئەھد دېگەنمۇ يالغان ئېيتامدۇ ؟

قۇتلۇق دەسلىپىدە ئۇنى مەستچىلىكتە جۆيلۈۋاتىدۇ دەپ تەخمىن قىلدى . بىراق ، تاراسنىڭ ئارقىمۇئارقا ئېيتىلغان بىر ئېغىز سۆزى ئۇنى بۇ تەخمىنىنى تەرك ئېتىشكە مەجبۇر قىلدى .

— سېنى يالغان ئېيتىدۇ دېسە كىممۇ ئىشىنىدۇ ؟

— مەن يالغان ئېيتمىدىم ، پو ئاتتىم…

— قېنى ئېيتە ، قانداق پو ئاتتىڭ ؟

— راستىنى ئېيتسام ، غايىبتىن ھېچقانداق ئاۋاز كەلمىگەنىدى ، بەگ… بەگبارسنىڭ قاغان ئاتامغا قەست

قىلىدىغىنىنى ماڭا بىر تابغاچلىق دېگەن…
— قانداق تابغاچلىق ئىكەن ئۇ؟
— بىر قېرى تابغاچلىق… بويى ئىگىز، ئۆزى ئورۇق بىر تابغاچلىق…

قۇتلۇق ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سۆزلەۋاتقان تاراسنى خۇددى ئۇچمە ئىرغىتقاندەك سىلكىدى. ياغلاقارمۇ تام تۈۋىدىن چاچراپ قوپتى، تۆت پۇتلاپ كېلىپ، تاراسنىڭ ئاغزىغا تىكىلدى. قۇتلۇق يەنە سورىدى:

— ئۇ تابغاچ ساڭا نېمە دېدى؟

— «ئېتىم ئۆلدى، مادارىم كەتتى… ئوردۇبالىققا يېتىپ بارالمايدىغان ئوخشايمەن، قاغاننىڭ ئادىمى بولساڭ چاپسان بېرىپ قاغاننى قوغدا. قاغاننىڭ دۈشمىنى بولساڭ ھېچ كېچىكمەي مېنى ئۆلتۈرۈۋەت» دېدى. ئۇ بىزنىڭ تىلىمىزنى خۇددى سۇدەك سۆزلەيدىكەن…

ياغلاقارنىڭ دادىسىنى يولغا سېلىۋەتكەندىن بېرى، ئۇلار بۇ بوۋايدىن ھېچقانداق خەۋەر ئالالمىغانىدى. قاغانغا قەست قىلماقچى بولغان ئىپلاس بەگبارسىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا جاجىسىنى يېگەنلىكىنى ئۇلار ئاستانىدىكى چېغىدىلا ئاڭلىغان، بوۋاينىڭ ئوردۇبالىققا ساق ـ سالامەت يېتىپ كەلگىنىدىن قىلچە گۇمانلانمىغانىدى.

بىراق، ئۇلار بۇ بوۋاينىڭ ئاستانىدە كېلىشكەندەك، قۇتلۇقلارنىڭ ئۆيىگە كەلمىگىنىنى ئۇقتى. ياغلاقار لىڭ تۇشمۇتۇشتا قاتراپ يۈرۈپ ئۇنى ئىزدەپ باقتى. ئاخىر، تاپالمىغاننى ئاز دەپ بىرەر ئىشەنچلىكرەك خەۋەرمۇ ئۇقالمىدى ۋە سالپايغان پېتى ئۆيگە قايتىپ كەلدى. ئالامەتلەردىن قارىغاندا، تاراس ئېيتقان ئۇ بوۋاي شەكسىزكى ياغلاقارنىڭ دادىسى ئىدى.

— ئۇنى نەدە كۆردۈڭ، ھازىر نەدە؟ — سورىدى قۇتلۇق ھاياجانلىنىۋاتقان ياغلاقارنىڭ يوتىسىنى بېسىپ تۇرۇپ. ئۇنىڭ ۋەلىئەھدىگە يۈزتۇرا تۇرۇپ سوئال قويۇشى ئوردا ئۇدۇمىغا توغرا كەلمەيتتى.

— ئۇيقۇڭنى ئاچ ئىنىم ، ئۇ هازىر نەدە دەۋاتىمەن ؟…

ئارقىمۇئارقا ئىچۈرۈلگەن قېنىق چاي تەسىر قىلدىمۇ ياكى قۇتلۇقنىڭ تەقەززاسى تەسىر قىلدىمۇ ، تاراس ئاستا ـ ئاستا كۆزىنى ئاچتى ۋە :

— ئۇ… ئۇ تابغاچلىق ئۆلۈپ كەتتى… — دېدى .

— ئۆلۈپ كەتتى ؟ مۇنداقچىلا دەۋاتامسەن ؟ ياكى راست گەپ قىلىۋاتامسەن ؟

— راست… راست گەپ قىلىۋاتىمەن…

— ئەمىسە ، ئېيت ، قانداق بولۇپ ئۆلۈپ كەتتى ؟

— باياۋاندا ئۇچراتقاندا ئۇ بوۋاي ئۆلۈپ قالاي دەپ قاپتىكەن ، ماڭا هېلىقى گەپنى دېدى ، دەپ بولۇپلا نەپەستىن قالدى… ئۇنى… ئۇنى دەپنە قىلىپ قويدۇق…

تاراس تېخىچە ئەزەلدىن يالغان ئېيتمايتتى ، چاقچاقچىمۇ ھەپىسلىسى يوق ئىدى ، ئۇنىڭ بۇ تەرىپىنى ئۇنىڭ بىلەن كۆپ يىل بىللە ياشىغان قۇتلۇق بەكمۇ ئوبدان بىلەتتى . ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىدىن ، بوۋاينىڭ نەلەردىدۇر كارۋاندىنمۇ ، ئېتىدىنمۇ ئايرىلىپ قالغانلىقىنى ، قېرىلىق ياكى تەشنالىق تۈپەيلى يىقىلىپ قالغاندا تاراسقا ئۇچراپ ، دەيدىغاننى دەپ بولۇپلا كۆز يۇمغانلىقىنى تەھقىقلەشتۈرگىلى بولاتتى .

قۇتلۇق ئاغزىدىن گېپى چۈشۈپ قېلىۋاتقان تاراسنى ئاستا ياتقۇزۇپ قويدى ، بېشىنى تەستە كۆتۈرۈپ ، قايغۇلۇق نەزەر بىلەن ياغلاقارغا قارىدى ۋە ئۇنىڭ ئوخچۇپ چىقىۋاتقان كۆز يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ :

— قايغۇرما ئۇكا ، داداڭ قاغانىمىزنى قۇتقۇزدى ، بىزنىمۇ قۇتقۇزدى ، توي ئۆتۈپ ، قاتىلاڭچىلىقلار بىرئاز بېسىقسۇن ، ئۇنى ئۆزۈم تېپىپ كېلىپ ، تەڭرى دەرگاھىغا دادامنى ئۇزاتقاندەك ئۇزىتىپ قويىمەن ، — دېدى تەنتەنە بىلەن .

تەقۋادار قارا باخشىنىڭ ياراملىق شاگىرتى بولغىنى ئۈچۈن ، ئېرچۈك باخشى تەڭرىگە يېقىن ، شامان ھېكمىتىدە كامالەت تاپقان ،

قاغانغا ئىخلاسى كۈچلۈك بىر ئادەم ئىدى .

ئۆتۈكەندە تىلاۋەت بولغان كۈنى تاڭ سەھەردە ئۇ ھېكمەت ئەينىكىدە بىر كارامەت كۆردى ، قارىغۇدەك بولسا ، تىرناقلىرىدىن قان تېمىپ تۇرغان بىر قارا قۇش قاغاننىڭ بېشىدا ئەگىپ يۈرگۈدەك . ئۇ بۇ ھېكمەتنىڭ مەنىسىنى پەملەپ «ئىش چاتاق دېدى ـ دە ، ئۇدۇل قاغاننىڭ قېشىغا چاپتى . بىراق ، «رەقىبلەر تار يولدا ئۇچرىشىپتۇ» دېگەندەك ، ئۇ ئوردا قوۋۇقىغا بارار ـ بارمايلا ئايغاقچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى ـ دە ، بەگبارسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىلدى .

— قورسىقىڭدا سوققان چوتىڭنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن ، — دېدى بەگبارس ئۇنى بىر پىنھان ئۆيدە تامغا چىڭ ىنقتاپ تۇرۇپ ، — سەن مېنى چاقماقچىسەن ، ئۆلمەي دېسەڭ ئاغزىڭنى يۇم ، چاندۇرماستىن ئۆتۈكەنگە بار ـ دە ، دېگىنىمنى قىل !

ئېرچۈك باخشىمۇ بوش كەلمىدى . ئۇ :

— دۇرۇس شامان يامان ئادەمنىڭ گېپىگە كىرمەيدۇ ، — دېدى ئۇ ئۆزى ئەڭ ئۆچ كۆرىدىغان بەگبارستىن قىلچە ھېيىقماي ، — بىلەمسەن ، قاغان دېگەن تەڭرى ئەۋلادى ، تەڭرى ئەۋلادىغا قەست قىلغاننىڭ جېنى كۆيىدۇ .

— بۇ جىنكەش باخشىنى پىنھان يەرگە ئاپىرىپ ، تىلىنى كېسىڭلار ، كۆزىنى ئويۇڭلار ! — ئېرچۈك باخشىنىڭ تىغدەك ئۆتكۈر گەپلىرىدىن رەسۋاسى چىقىپ كەتكەن بەگبارس ئايغاقچىلىرىغا شۇنداق ۋارقىرىدى دەپ ۋە چىچاڭلىغان پېتى ئۆتۈكەنگە كېتىپ قالدى .

بىراق ، ئېرچۈك باخشىنى ئوبدان بىلىدىغان ئايغاقچىلارنى تۇيۇقسىز سۇر باستى ، ساغرىسىغا چىۋىق يېگەن ئېشەكتەك تىترەپ قول سېلىشقا ھەرگىز پېتىنالمىدى ، ئاخىرىدا گېپىنى بىر قىلىپ ، ئۇنى چالا ـ بۇلا باغلاپلا ئات ئېغىلىغا تاشلاپ كېتىشتى .

ئۆتۈكەن ۋەقەسىدىن كېيىن ، قاغان ئۇنى تاپتۇرۇپ كېلىپ ، تىلاۋەتتە بىللە بولدى…

قاغان ئېيتقاندەك ، ئېرچۈك باخشى بەجانىدىل پال ئاچتى ، بىر كۈن قۇرئى سېلىپ ، ئۈبدان كۈندىن بىرنى تاللىدى ـ دە ، ئۇنى ئۆزى بېرىپ قاغانغا ئۇقتۇردى .

ھەر قېتىمدىكىدەك ، ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى ھۆكۈمىمۇ ئاجايىپ توغرا چىقتى . ئۇ تاللىغان كۈن شۇنداق بىر كۈن بولدىكى ، تۆت كۈندىن بېرى تامچىلاۋاتقان سىم ـ سىم يامغۇر كۈن قىزىلى بىلەن تەڭلا ، ئاسمان يۈزىگە پەردە تارتىلغاندەك ، چىپپىدە توختاپ قالدى . تاغ كەينىدىن ، شەھەر ئاسمىنىنىڭ ئۇ چېتىدىن تۇرۇپ ـ تۇرۇپ مۆڭگەك توپاقتەك ئۇسۇپ چىقىدىغان بەترەڭ بۇلۇتلارمۇ كىمدىندۇر ھېيىقىقاندەك ، ئۆز يولىنى ئۆزگەرتتى . ھەشەمەتلىك توي تاماشىسىغا قىزىققان قۇياش ئادەتتىكىدىن بۇرۇن كۆتۈرۈلۈپ ، شەھەر رۇخسارىغا ئالتۇن ھەل بەردى . ئۆتۈكەندىن ئۆتۈپ كەلگەن سەھەر سەلكىنى يول ـ يوللارنى سۈپۈرۈپ ، چاڭ ـ توزاندىن خالاس قىلدى .

ئېرچۈك باخشى تاللىغان قۇتلۇق كۈندە ، يەنى مىلادىيە 788 ـ يىلى ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ، ئوردۇبالىقنىڭ ھەممە يېرى توي تەنتەنىسىگە چۆمۈلدى ، تويغا ئاتاپ يوللار ياسالدى ، يول قاسنىقىدىكى ئۆي ـ ئىمارەتلەر ھاك بىلەن ئاقارتىلدى . چوڭ ـ كىچىك قوۋۇقلارغا ، كوچا ئېغىزلىرىدىكى ئارچا دەرۋازىلىرىغا تاڭ شايىسىدىن شەلپەر ئېسىلدى . قوۋۇق بېشىدىن ، تىلاۋەت پەشتاقلىرىدىن ئورۇن ئېلىشقان ماھىر ئۇستىلار توي نەغمىسىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى . ئەمەل ـ مەنسەپ تۇتقانلار توي شەرپىگە كەڭ يەڭلىك ، پەشلىرى يەردە سۆرۈلۈپ تۇرىدىغان تاڭ تونلىرى بىلەن ياسىنىشىپ بېلىشتى . تار بەللىك ، تار يەڭلىك ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىپ ، تال ـ تال قارا چاچلىرىنى تال چىۋىقتەك لەپىلدىتىپ يۈرگەن قىز ـ چوكانلار توي ھۆسنىگە ھۆسن قوشتى .

تاشقى شەھەرنىڭ ئالتە قوۋۇقى ئۈچ كۈندىن بېرى ئوچۇق تۇردى . كىرگەن ـ چىققانلارغا كۆز ـ قۇلاق بولىدىغان قوۋۇق قورۇقچىلىرىمۇ مۇلايىم غۇلامىلارغا ئورۇن بەردى . قوشنا قوۋملار ـ

نىڭ يابغۇ ـ تارخانلىرى ، قارام ئۇرۇغلارنىڭ ئېلتەبىر ـ مۇتىۋەر-لىرى ، يۇرت كاتتىلىرى توي يارىشىقىنى قىلىپ ، ساندۇق ـ ساندۇق جاۋاھىراتلارنى ، مۇشكى ـ ئەنبەر ، گەزلىمىلەرنى ئات ـ ھارۋىلىرىغا يۈكلىتىپ ، خالىغان قوۋۇقلاردىن كىرىپ كېلىۋەردى ، تەكىيىخانىلار توشۇپ ، دەڭ ـ سارايلارمۇ بىكار قالمىدى ، ئوردۇبالىق ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى .

توي تەنتەنىسى ئۆز يولىدا داۋام قىلدى . ئەتىگەنلىك تىلاۋەتمۇ ئۆز قەرەلىدە تامام بولدى . قۇياش ئۆرلەپ ، سېپىل بىلەن ئەمدىلا تەڭلىشىۋىدى ، دۇمباقلار تېخىمۇ تېز ۋە قاتتىق گۇمبۇرلىگىلى تۇردى . ئۇزۇن كانايلارمۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن ئۇن سېلىشقا باشلىدى . كوچىلارغا تولۇپ كەتكەن ئادەملەر ئىككى ياققا بۆلۈنۈپ ، ئىچكى شەھەرگە يول ئالغان ھەشەمەتلىك مەپىلەرگە ، گۈللۈك تەختىراۋانلارغا يول بېرىشتى .

ئېرچۈك باخشىنىڭ خاھىشى بىلەن ، توي ئورنى دىۋان ئالدىدىكى كەڭ سەيناغا ھازىرلانغانىدى . سەينانىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئالتۇن قۇببىلىق ، قوش قەۋەتلىك بىر ئىمارەت قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى .

سەينادا كۈتۈپ تۇرغان توي ئەھلى قانچىلىك تەقەززا بولدىكىن ، بىر چاغلاردا ناغرا چېلىندى . قىزغۇچ سېرىق تون ، توققۇز بۇرجەكلىك تەلپەك كىيىپ ، زۇمرەت كۆزلۈك ئالتۇن كەمەر باغلىۋالغان تونباغا قاغان توققۇز بۇيرۇقنىڭ ھەمراھلىقىدا دىۋان ئىشىكىدىن مەزمۇت قەدەملەر بىلەن چىقىپ كەلدى ـ دە ، پېشايۋانغا چىقىپ ، كۈنچىقىشقا يۈزلەنگەن پېتى ئالتۇن كۇرستا ئولتۇردى .

كاتتا ئىمارەتنىڭ ئالدىدا غايەت زور قار دۆۋىسىدەك ، ئاپئاق بىر كىگىز ئۆي تۇراتتى . شىيەنئەن مەلىكىگە ئاتاپ تىكىلگەن بۇ كىگىز ئۆي مەلىكىنىڭ ۋاقىتلىق تۇرالغۇسى ئىدى . مەلىكە بۇ ئۆيدە مەرتىۋىلىك ئۇيغۇر مومايلاردىن ئۇيغۇر يوسۇنلىرى توغرىسىدا تەلىم ئالاتتى ، كىيىپ كەلگەن ئۈستىۋىشى سالدۇرۇلۇپ ، ئۇيغۇر

www.uyghurkitap.com

قىزلىرىدەك كېيىندۈرۈلەتتى .

ناغرا ئاۋازى يەنە ئەۋجىگە چىقتى . ئاق ئۆينىڭ ئىشكى قايرىلىپ ، شيەنئەن مەلىكە چىراي كۆرسەتتى . ئۇ چاچلىرىنى ئالدىغا تۇگۇپ ، ياقۇت كۆزلۈك سىرغا تاقاپ ، قوش پېشى بار كۆڭلەك كىيىپ قىزىل گۈلدەك ئېچىلغان ، كۆز - قېشىغا ئەڭلىك ئېتىپ ، بارمىقىغا خېنە قويۇلغان ، قەددى بىلەن ئەگنى قوشۇلۇپ ، ئۆيغۇر قىزلىرىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپ كەتكەنىدى .

مەلىكە سەھەر شامىلىدەك يېنىك قەدەم تاشلاپ ، مەجنۇنتالدەك تولغىنىپ ، ئەدەپ ئانىسىنىڭ قولىنى تۇتقان پېتى كاتتا ئىمارەتنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، كۇنچىقىشقا قاراپ توققۇز مەرتە باش ئۇردى ، ئارقىدىنلا كەينىگە بۇرۇلۇپ ، قاغانغا «لاپ» قىلىپ قارىۋالدى - دە ، نازلىق تەبەسسۇم بىلەن توققۇز قېتىم تەزىم قىلدى .

قاغان پېشايۋاندا ئولتۇراتتى . لىكشىۋاتقان يۇمران كۆچەتتەك ئەپچىل ئېگىلىپ ، چىن كۆڭلىدىن تەزىم قىلىۋاتقان مەلىكىگە كۆز ئۈزمەي قارايتتى ، نەزىرى مەلىكىنىڭ ئەۋرىشىمدەك قامىتىگە ، سۈرەتتەك چىرايلىق قاش - كۆزىگە چۈشكەندە بولسا ئىختىيارسىز قىمىرلاپ قوياتتى ، تەگرىگە تېۋىنىپ ، مۇراسىمنى تېزرەك تۈگىتىشنى ، قۇياش ئىلاھىنى ئالدىرىتىپ ، تاغ كەينىگە پاتراق قوغلىۋېتىشنى تىلەيتتى . بىراق ، قاغان قانداق ئويلىسۇن ، ئۇ كۈتكەن پەيتلەر بارغانسېرى يىقىنلاپ كېلىۋاتاتتى .

شيەنئەن مەلىكە يەنە شۇنداق نازۇك قەدەملەر بىلەن مېڭىپ بېرىپ ئالدىن تەقلەنگەن گۈللۈك تەختىراۋانغا ئولتۇردى . ئىمارەت ئالدىدا تەييار تۇرغان توققۇز بۆيرۈق تەختىراۋاننى نۆۋەتلىشىپ كۆتۈرۈپ ، مەلىكىنى ئوردا ئىچىگە ئېلىپ كىردى ، ئوردىنى توققۇز قېتىم ئايلاندۇرغاندىن كېيىن يەنە ئىمارەت سەيناسىغا ئېلىپ چىقتى .

ئەدەپ ئانىسى شيەنئەن مەلىكىنى تەختىراۋاندىن يۆلەپ چۈشۈرۈپ ، توققۇز باسقۇچلۇق پەلەمپەي بىلەن پېشايۋانغا باشلاپ

چىقىپ ، قاغانغا يانمۇيان ئولتۇرغۇزۇپ قويدى . مەلىكە قاغانغا قاراپ تاتلىق بىر كۈلۈپ قويغاندىن كېيىن ، قاغانغا ئوخشاش كۈنچىقىشقا قاردى . بۇ نىكاھنىڭ ھالال بولغانلىقىدىن ۋە مەلىكىنىڭ قاتۇنلۇق مەقامىغا كۆتۈرۈلگىنىدىن دېرەك بېرىدىغان ئالامەت ئىدى .

— ئۇزاق ئۆمۈرلۈك ، قۇتلۇق قاغانغا مۇبارەك بولسۇن ، — دەپ تۇۋلاشتى توققۇز بۇيرۇق ، يابغۇ ـ ئىلتەبىر ۋە جىمى يۇرت كاتتىلىرى ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ .

— ئۇزاق ئۆمۈرلۈك بىلگە قاتۇن[1]غا شەرەپلەر بولسۇن ، — دېيىشتى ۋەزىر ـ ۋۇزرالارغا قوشۇلۇپ پۈتكۈل توي ئەھلى .

ئالقىش ۋە تەبرىك سادالىرى ئىچكى ئوردىدىن تېشىپ چىقىپ ، پۈتكۈل ئوردۇبالىقنى تولدۇردى ، نەغمە ـ ناۋا باشلاندى . ئاستانىلىك تابغاچ مېھمانلار پوجاڭزا ئېتىپ ، ئۆز تەبرىكىنى ئىزھار قىلىشتى . سوۋغا — سالاملار مۇراسىم بېگىگە تاپشۇرۇلغاندىن كېيىن ، ئىمارەت ۋە سەينادىن ئورۇن ئالغانلارغا ، قوشنا ئەل ۋە قارام قوۋمدىن كەلگەن ئەزىز مېھمانلارغا ئۆز جايىدا ئاش تارتىلدى . كۆلدەك يوغان داشلاردا پىشۇرۇلغان مەززىلىك تورپاق گۆشلىرى ، قىزىرىپ پىشقان پاقلان كاۋاپلىرى ، تىللادەك سارغايتىلغان بوغۇرساقلار ۋە سوغا ـ سوغا قېتىق ـ قىمىزلار توي داستىخىنىنى بەكلا مول قىلىۋەتتى...

قورساق تويدى ، شوخلۇق باشلاندى . توزدەك كەڭ ئېتەك يېيىپ ، قۇيۇندەك تېز پىرقىراۋاتقان كۈسەن قىزلىرى توي ئەھلىنىڭ كۆزلىرىنى ئالىچەكمەن قىلىۋەتتى . دوقمۇش ـ دوقمۇشلاردا قىزىپ كەتكەن شىر ئويۇنى ، بېشبالىق دارۋازلىرىنىڭ داردا مېڭىشلىرى ۋە مايمۇندەك تېز موللاق ئېتىشلىرى ھەممەيلەننى ھەيرەتتە قالدۇردى . كارامەتلىك قۇچۇ سېھىرگەرلىرى يېلىنجاپ تۇرغان قىزىق چوغ ئۈستىدە خۇددى

---

[1] «ئۇزاق ئۆمۈرلۈك بىلگە قاتۇن» — ئۇيغۇر قاغانلىقىدىن شيەنئەن مەلىكىگە بەرگەن قاتۇنلۇق ئاتاق .

مۇزدا ماڭغاندەك بىمالال مېڭىپ ، ئاغزىدىن ئەجدىھادەك ئوت پۈركۈشتى . توققۇز كۈندۈز ، توققۇز كېچە داۋام قىلغان بۇ كاتتا توي ئوردا ئەلچىلىرى تويلۇق ئۈچۈن ھازىرلانغان 1000 تۈياق يارام ئاتنى ئالدىغا سېلىپ ئوردۇبالىقتىن ئۆزىغاندىلا ئاندىن ئاياغلاشتى .

30 . بېشبالىق خەۋپتە

قاچاندۇر بىر چاغلاردا نامەلۇم ئاقىل ، ئىنسان كەچمىشىدىن يەكۈن چىقىرىپ : «ئۆمۈردە ۋاپا يوق» دەپ خورسىنغانىكەن .

ئۇ ئاقىل ھەق گەپ قىلىدۇ . ئۆمۈر دېگەندە راستىنلا ۋاپا يوق ، ئۇ «بەر» دېگەنگە بېرىلمەيدۇ ، زېرىككەنگە يېلىمدەك يېپىشىدۇ ، «كەت» دېگەنگە كەتمەيدۇ ، «كەل» دېگەنگە كەلمەيدۇ . مىسالى بىر ساغرۇ ئادەمدەك ، نامراتنىڭمۇ ، بېخىلنىڭمۇ ، ئاجىزنىڭمۇ ، كۈچلۈكنىڭمۇ ، پۇقرانىڭمۇ ، پادىشاھنىڭمۇ گەپ ـ سۆزىگە قۇلاق سالماي ، ئۆز يولى بىلەن كېتىۋېرىدۇ . قاچانكى بىراۋنىڭ دولىسى ئاپتاپ كۆرۈپ ، تەقدىرى ھالاۋەتكە يېقىنلاشقاندا ياكى ئامەت بوسۇغىسىغا ئاياغ قويۇپ ، ھاياتنىڭ قەدىرى ئۆتۈلگەندە توساتتىن خۇيى تۇتۇپ يۈزسىزلىك قىلىدۇ ـ دە ، ئۆمۈر ئىگىسىنى ۋاپاسىزلارچە تاشلاپ كېتىدۇ .

مىلادىيە 789 ـ يىلى كۆز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇ ئاقىلنىڭ ئېيتقانلىرى قارا بالغاسۇندا ئايان بولدى ، ھەشەمەتلىك توي ئۆتۈپ ئىككى ئايدىن كېيىن ۋە «ئۇيغۇر» سۆزىنىڭ تاڭ يېزىقىدا يېزىلىشىنى «لاچىندەك پەرۋاز قىلغۇر» دېگەن خەتلەر بىلەن ئىپادە قىلىش ئىلتىماسى[1] ئوردا تەرىپىدىن ماقۇل كۆرۈلگەندىن كېيىن

---

① «تاڭ سۇلالىسىگە دائىر مۇھىم خاتىرىلەر» ، 98 ـ جىلد «ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن : «جېنيۈەن 5 ـ يىلى (توغرىسى 4 ـ يىلى 10 ـ ئاي) تۇنباغا تاڭ سۇلالىسىگە مەكتۇپ سۇنۇپ ، ‹خۇيخې (回纥) ›نى ‹لاچىندەك پەرۋاز قىلغۇر › دېگەن مەنىدىكى ‹خۇيخۇ (回鹘) › دېگەن خەتكە ئۆزگەرتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى» («قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخى» 62 ـ بەت) .

قاغان تۇنباغا تۇيۇقسىز ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى . ھېلىقى دانىشمەن ئاقىلدەك ، «ئۆمۈردە ۋاپا يوق» دەپ داد ـ پەريات قىلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمىدى .

ئوردا قارا تۇتتى ، ئوردۇبالىق ھازا تۇتتى . قاغاننىڭ ئۆلۈمى تاراسقىمۇ ، قۇتلۇققىمۇ ئېغىر كەلدى . ئۇلار يۈزلىرىنى تىلىپ ، كۆز يېشى ئېقىپ تۈگىگىچە «ئاھ دادا» دەپ يىغلاشتىيۇ ، قاغان ئاتىسىنى تىرىلدۈرەلمىدى .

ئۇيغۇر ئېلى ماتەمگە چۆمدى ، بىراق ئەل ـ يۇرتنىڭ دەريا ـ دەريا كۆز يېشىمۇ قاغاننىڭ ھاياتىنى قايتۇرۇپ كېلەلمىدى .

ئېرچۈك باخشى تەڭرىگە يالۋۇردى . شۇنداقتىمۇ ، ھەممىگە قادىر كۆك تەڭرىمۇ ، ئىلاھ ئۆلگىنىمۇ ئۆلگەن قاغانغا قايتا ئۆمۈر ئاتا قىلالمىدى...

دۇرۇس ، ئۆمرى ۋاپا قىلسىدى ، قاغان يەنە ياشىغان بولاتتى . شيەنئەن بىللە ئۆتۈپ ، جىمى قوۋمغا كۈيئوغۇللۇق ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قوياتتى ، ئاستانىگە جابدۇنغان يۈز تۆگىلىك كارۋاننىڭ ئونمىڭ تۇياق ئات ئېلىپ يولغا چىققىنىنى كۆرەلەيتتى . ئات بەدىلىگە قولغا كەلگەن تاۋار ـ دۇردۇندىن ئېگىن كىيىپ ، قول ـ ئىلكى پۇل كۆرگەن پۇقرانىڭ كۈلكىسىنى ئاڭلىيالايتتى . بۇ ئۇنىڭ ئارزۇسى ئىدى .

بىراق ، ئۆمۈر ئۇنىڭغا يۈزسىزلىك قىلدى . كۆك تەڭرى قاغانغا ئۇزاق ئۆمۈر بەرمىگەن بىلەن ۋاپادار ئوغۇللارنى بەرگەنىكەن . بۇ ئوغۇللار ، ئەھلى يۇرتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ھازا ئېچىپ ، قاغان ئاتىسىنى تاغ باغرىغا دەپنە قىلدى ، قەبرە تىكلەپ ، پۈتۈك ئويدۇردى ، مۇسىبەت ئۈچ ئايغىچە داۋام ئەتتى . قاغان ئۆلۈمىدىن خەۋەر تاپقان شاھ دىزۇڭمۇ قۇدىلارچە قارا تۇتۇپ ، ئۈچ كۈنگىچە دىۋانغا چىقمىدى ، ئۈچىنچى جەرىكىدىن يۇقىرى قەلەمدار ، ئەلەمدارلارنى ئىبادەتخانىغا جەم قىلىپ ، قاغان ئۈچۈن ماتەم بىلدۈرۈشكە بۇيرۇدى ، ئۇ بەگ گوفېڭنى ماتەم ئەلچىسى قىلىپ

تەيىنلەپ ، ئوردۇبالىققا ئەۋەتىپ ، ئۆز قايغۇسىنى ئىزھار قىلدى[①] .

قاغان ئۆلدى . يۇز يىللاپ داۋام قىلغان ئادەت بويىچە ، ۋەلىئەھد تاراس تېكىن قاغانلىق تەختىگە ئولتۇردى . ياغلاقارنى يولغا سېلىپ ، تاڭ ئوردىسىدىن ئوتۇغات تەلەپ قىلدى . ئوردا يارلىقىغا مۇناسىپ ، تاراس قاغان «ساداقەتمەن ، پاك قاغان» دېگەن ئۇلۇغ ئۇنۋانغا مۇيەسسەر بولدى ، بوۋىلارنىڭ يوسۇنىغا ئەمەل قىلىپ ، شىيەنئەن مەلىكىنى ئۆز نىكاھىغا ئالدى ۋە ياخشى باشلانغان تۇغقانچىلىقنى ئۇزۇپ قويمىدى . ئوردا ئوتۇغاتىنى قوبۇل قىلغان ئاشۇ كۈنى تاراس قاغان ۋەزىر قۇتلۇقنى «ئېل ئۇگەسى»[②] مەقامىغا مۇشەررەپ قىلدى . ياغلاقارمۇ تۇمەنباشىلىق مەرتىۋىسى بىلەن تارتۇقلاندى .

شۇنداق قىلىپ ، قاغانلىقنىڭ ئەمدىلا كاتاڭدىن چىققان بۇ چوڭ هارۋىسى ئاستا - ئاستا ئىتتىكلەپ ، يېڭى مەنزىلگە يۈزلەندى…

بىراق ، تەقدىرنىڭ چاقچىقى يەنە باشلاندى ، ئوبدان كۈنلەر قىسقا بولدى . بېشبالىقلىق چۇيە جىنجۇڭ[③] ئاجايىپ بىر نەس خەۋەرنى ئېلىپ كەلدى : قاغان ئۆلۈمىنى پۇرسەت دەپ بىلگەن تۇبۇت زەنپۇسى تۇساتتىنلا نامەردلىك قىلىپ ، بېشبالىق[①] شەھىرىنى قاتمۇقات قامالغا ئېلىۋالدى !

---

① يېڭى ، كونا «تاڭنامە . ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»دىكى ئەينى مەلۇمات . «قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخى» 62 - بەت .

② ئېل ئۇگەسى — قەدىمكى ئۇيغۇر قاغانلىقىدا قوللىنىلغان چوڭ ۋەزىرنىڭ ھۆرمەت نامى . ئېل — ئەل ، دۆلەت مەنىسىدا . ئۇگە — ئەقىل - پاراسەت مەنىسىدە . تاراس قاغان زامانىسىدا ئېل ئۇگەسى قاغاننىڭ يۈكسەك ئەتىۋارىغا ئېرىشكەن ، سىياسىي ۋە ھەربىي ئورنى ئىنتايىن يوقىرى بولغان («شىنجاڭ مىللەتلىرى لۇغىتى» 141 - بەت) .

③ چۇيە جىنجۇڭ — تارىخىي شەخس ، غەربىي تۈركلەر قارىمىقىدىكى چىگىل قەبىلىسىنىڭ بىر تارمىقى بولغان چۆل تۈركلىرىنىڭ ئاقساقىلى ، يەنى بېشبالىق تۇتۇقبېگى چۇيە فۇگونىڭ نەۋرىسى . چۇيە — چىگىل - چۆل تۈركلىرى ئاقساقاللىرىنىڭ جەمەت فامىلىسى .

① بېشبالىق — بەش شەھەر دېگەن مەنىدە . بۈگۈنكى جىمسار ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بېشبالىق قەدىمكى شەھىرى .

www.uyghurkitap.com

دەرۋەقە ، بايانچور زامانىدا كۆچىگە كەلگەن تۈبۈت خانىدانلىقى جاي - جايلاردا ئات ئوينىتىپ ، گەنسۇ ، سىچۈەنلەرنىڭ خېلى كۆپ زېمىنىنى ئىگە بولىۋالغان ۋە مەشرىق تەرەپكە قاراپ داۋاملىق كېڭەيگەن ، تاج كىيەر - كىيمەيلا ھېسابسىز ئىچكى مالىمانچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن تاڭ دېزۇڭ تۈبۈتلەردىن خەۋپسىرەپ ، مىلادىيە 783 - يىلى ئەھدە تۈزۈپ ، ئۇلارنىڭ ئىگىلىۋالغان يېرىدە يېتىشىۋېرىشىگە كەڭ قورساقلىق بىلەن يول قويۇۋەتكەنىدى .

ئەھدىدە ئېيتىلغاندەك ، تۈبۈتلەر ياتقان يېرىدە يېتىۋەردى ، ياتقانسېرى كۆچلىنىپ ، بايلىقى ئاشتى ، ئاتلىرى سەمرىپ ، ئاياغلىرى قۇۋۋەتكە تولدى ، گاھىدا تاڭ ئوردىسىغا مۇشت ئاتسا ، گاھىدا ئۇيغۇرلارغا چېقىلدى . ئەھدە ئۇنتۇلۇپ ، ئارا بۇزۇلدى . بولۇپمۇ «ئۇيغۇر يولى» ئارقىلىق ئۇيغۇر يۇرتىغا ، ئۇيغۇر يۇرتى ئارقىلىق چوڭ ئاستانىگە ، غەربتىن قاراقۇچۇ ھەتتا سۇيئابلارغىچە بارغىلى بولىدىغان ئاۋات بېشبالىق ئۇلار ئۈچۈن يېڭى بىر نىشان بولدى . شەكسىزكى ، بېشبالىقنى قولغا كىرگۈزسە ، ئۇلار شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى سودا تىزگىنىنى قولغا ئېلىپ ھېسابسىز مال - دۇنياغا ئىگە بولالايتتى . دۇلدۇل كەبى تىمەن ئاتلىرى ، تولۇپ تۇرغان مال - بايلىقلىرى بىلەن نە - نەلەرگە داڭقى كەتكەن بۇ قالتىس شەھەر ھەركىم ئۈچۈن مۇھىم ھېسابلىناتتى . ئوردا لەشكەرلىرى ۋە ئۇيغۇر ئاتلىقلىرى بۇ شەھەرنى دەپ تارىختا تالاي قېتىم جەڭ قىلغانىدى .

مىلادىيە 652 - يىلى ، تۈرك سەركەردىسى ئاشناقۇلى بېشبالىق بىلەن قاغانبۇت[1] شەھىرىنى بېسىۋالدى . ئوردا سەركەردىسى سۇدىڭفاڭ بىلەن ئۇيغۇر ئاقساقىلى بايانخان[2] 20 مىڭ

① قاغانبۇت — بەزى مەنبەلەردە «قاغانساي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ . ئالىملار بېشبالىقنىڭ شەرقىدىكى بۇ شەھەرنى ھازىرقى باركۆل ناھىيىسى ئەتراپىدا دەپ قىياس قىلىدۇ .

② بايانخان — تۇرالار دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئاقساقىلى تومىدىنىڭ ئوغلى . تاڭ سۇلالىسى ئۇنى دەشت - ماكان تۇتۇق مەھكىمىسىنىڭ ھىراۋۇللۇقىغا تەيىنلىگەن ، تاڭ ئوردىسىنىڭ سەركەردىسى سۇپىتىدە كۆپ ئۇرۇشلارغا قاتناشقان .

ئوردا لەشكىرى ۋە 50 مىڭچە ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنى باشلاپ كېلىپ، ئاشناقۇلىنى مەغلۇپ قىلىپ، بېشبالىقنى قايتۇرۇۋالغانىدى.

مىلادىيە 743 - يىلى ئۇيغۇرلار باسمىل ۋە قارلۇقلار بىلەن بىرلىشىپ، ئاخىرقى قاغان ئوزامىشنى ئۆلتۈرۈپ، شەرقىي تۈرك قاغانلىقىغا خاتىمە بەرگەن، غول قەبىلە — باسمىللار بېشبالىقنى ئوردا قىلىۋالغانىدى. مىلادىيە 744 - يىلى ئۇيغۇرلار قارلۇقلار بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ، باسمىللارنى يەڭگەندە بۇ شەھەرنى باسمىللاردىن تارتىۋالغانىدى، شۇ يىلى قارلۇقلارنى ئالتۇنتاغ تەرەپلەرگە قوغلىۋېتىپ قاغانلىق قۇرغاندىمۇ بېشبالىق ئۇيغۇرلارغا بېقىنغانىدى…

تاڭ ئوردىسى بۇ شەھەردە مىلادىيە 702 - يىلىلا بېشبالىق تۇتۇق مەھكىمىسى[①]نى تەسىس قىلىپ، تۇتۇق تۇرغۇزدى ۋە ئەتراپتىكى قارام بەگلىكلەرگە ھوقۇق يۈرگۈزدى. تۇبۇتلار تاڭ ئوردىسى بىلەن بېشبالىق ئارىسىدىكى خېشى يولىنى ئۈزۈۋەتكەندىن بېرى بۇ مەھكىمە بىپايان چۆلدىكى يالغۇز توغراقتەك يېتىم قالغان بولسىمۇ، بىراق ئوردا تۇتۇقى، ئوردا لەشكەرلىرى، ئۇيغۇرلار ۋە باشقا قوۋملەر بۇ يەردە ھالال يۇقراچىلىق قىلىپ، تىنچ ۋە ئىناق ياشاپ كەلمەكتە ئىدى…

تۇنباغانىڭ ئۆلۈمىدىن خەۋەر تاپقان تۇبۇت زەنپۇسى بۇ قېتىم ھىيلە بىلەن تەھدىتنى تەڭ ئىشقا سېلىپ بەزى قوۋملارنى ئەپچىللىك بىلەن ئۆزىگە قارىتىۋالدى.

مىلادىيە 756 - يىلى ئۇيغۇرلاردىن ئەدەپ يېگەن ئۈچ قارلۇقلار غەربكە — بېشبالىق ۋە يەتتىسۇ ئەتراپلىرىغا كۆچۈپ

① بېشبالىق تۇتۇق مەھكىمىسى — تاڭ سۇلالىسىنىڭ غەربىي دىياردىكى ھەربىي، مەمۇرىي ئورگىنى. ۋۇزېتيەن سەلتەنەتىنىڭ چاڭئەن 2 - يىلى (مىلادىيە 702 - يىلى) قۇرۇلغان ۋە تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى رايونلارنى باشقۇرغان. مىلادىيە 640 - يىلى قۇرۇلغان كۇسەن تۇتۇق مەھكىمىسى بولسا پامىرنىڭ غەربىي ۋە تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىنى باشقۇرغان.
بېشبالىق تۇتۇق مەھكىمىسى مىلادىيە 790 - يىلى تۇبۇتلەر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. كۇسەن تۇتۇق مەھكىمىسىمۇ مىلادىيە 791 - يىلى تۇبۇتلەر تەرىپىدىن ئىگىلىۋېلىنغان.

كەلگەندى . ئۇلار بەزىدە دۈشمەنلەرنىڭ دامىغا چۈشۈپ ، ئۇيغۇرلارنىڭ رەقىبلىرى قاتارىدا ئوتتۇرىغا چىقىپمۇ قالاتتى . بېشبالىقلىق بەزى ئۇيغۇرلار كېلىپ ـ كېتەر كارۋانلارنى شىلىپ يېگەندەك ، ئۇلارغىمۇ يولسىزلىق قىلاتتى . قاغانبۇت شەھىرىنىڭ شەرقىدە ، بېشبالىققا يېقىن يەردە ئىستىقامەت قىلىدىغان 6000 ئۆيلۈك چۆل تۈركلىرىمۇ ئۇيغۇرلاردىن خاپا ئىدى . ئادەتتە ئۇيغۇرلارغا ئەل بولغاندەك قىلغىنى بىلەن ، يۈرىكىدە گىنە ساقلايتتى ، پەيتى كەلسە ئۆچ ئېلىشتىنمۇ يالتايمايتتى .

تۇبۇتلەر كېلىۋىدى ، بۇ قوۋملەر ئازراق يەمچۈك بىلەنلا قارماققا ئىلىندى . قارلۇقلار تۇبۇتلەرنىڭ تەرىپىنى ئالدى ، چۆل تۈركلىرى يول باشلاپ بەردى . تۇبۇتلەر قارلۇق يىگىتلىرى بىلەن ئۆز كۈچىنى ئۇلغايتىپ ، چۆل تۈركلىرىنىڭ يېرىدىن ئۆتۈپ ، بىر كېچىدىلا بېشبالىققا يېتىپ كەلدى ـ دە ، 200 مىڭچە لەشكەرنى جاي ـ جايغا چېچىپ ، بۇ شەھەرنى كۈچلۈك تەقىب ئاستىغا ئالدى ، ئۇيغۇرلارلا ئەمەس ، بېشبالىق تۇتۇق مەھكىمىسىنىڭ ھىراۋۇلى ياڭ شىڭگومۇ 2000 چە لەشكەر بىلەن بۇ شەھەرگە قامىلىپ قالدى . پەقەت چۆل تۈركلىرىنىڭ ئاقساقىلى — ئىنسابلىق چۇيە جىنجۇڭلا قامالدىن قېچىپ ، ئوردۇبالىققا كېلىپ خەۋەر يەتكۈزدى...

ئېل ئۆگەسىنىڭ تەكلىپى بىلەن ، تاراس قاغان خەۋەر كەلگەن شۇ كۈنىلا توققۇز بۇيرۇق كېڭەشى چاقىردى ، كېڭەشتە چۇيە جىنجۇڭغا ئاۋۋال سۆز بەردى . چۇيە جىنجۇڭ گېپىنى تۇبۇتلەر ئۈستىدىن دادلاشتىن باشلىدى :

— بېشبالىقتىكى ئۇيغۇر ، تابغاچ ، باسمىللار ۋە ئاق يەكتەكلىك تۈركلەر ئىجىل ـ ئىناق بىللە ئۆتەتتۇق ، ساراي ـ ئاشپۇزۇل ئېچىپ ، كارۋانلارنىڭ خىزمىتىدە بولاتتۇق ، ئات تاقلاپ ، ئېگەر ـ جابدۇق ياسايتتۇق ، تىجارەت قىلىپ ، ئارامخۇدا كۈن ئالاتتۇق .

كىم بىلسۇن ، تۈنجى قار ياغقان كۈنى كېچىسى شەھىرىمىزدە

قىيامەت قايىم بولدى، چۆچۈپ ئويغىنىپ، قورۇقچى-لەشكەرلەرنىڭ ئۆرتۆپە بولۇپ كەتكىنىنى، قوۋۇقلارنىڭ مەھكەم تاقالغانلىقىنى كۆردۇق. ئاڭلىساق، لەك - لەك تۇبوت لەشكەرلىرى يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، بېشبالىقنى تۆت تەرەپتىن قورشىۋاپتۇدەك. يامان يېرى، مېنىڭ كۆزى كور قوۋمىمۇ، جىن ئۇرغان قارلۇق، باسمىللارمۇ يول باشلاپ، ئاش- ئوزۇق بەرگەننى ئاز دەپ، ئۇلارغا يانتاياق بولۇپ، بىزنى قورشاپ يورگۇدەك. بۇنى ئۇقۇپ، يۇزۇم قىزىشتى، سېپىل قوختىسىغا يامىشىپ چىقىپ ئۇلارنىڭ ئازغانلىقىنى يۇزىگە سالدىم، چامامنىڭ يېتىشىچە ئاگاھلاندۇردۇم. ھەي، قارىسام، بۇ ئاسىيلارنىڭ توۋا قىلىدىغان ئەلپازى يوق، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۇپ نېمە دەيدۇ تېخى…

— ئۇلار نېمە دېدى؟ زادى نېمە دېدى؟

ئاتىسىنى دوراپ، ئالىقانلىرىنى ئىككى تەرەپكە قويۇپ، كۆرسەتكۈچ بارماقلىرى بىلەن تەختىنى چېكىپ، كىچىك بالىدەك ئەسنەپ ئولتۇرغان تاراس قاغان بىردىنلا دىققەتكە ئۆتتى - دە، ساغرىسىنى تۆت ئىلىك كۆتۈرۈپ، چۈيە ئاقساقالدىن كوچىلاپ سورىدى.

ئوت يېقىلمىغىلى خېلى كۈن بولغان دىۋان ئىچى مۇزخانىدەك سوغۇق ئىدى. دىۋاننىڭ سوغۇقلۇقىغا قارىماي، چىلىق - چىلىق تەرلەپ كەتكەن چۈيە ئاقساقال، قاغاننىڭ كەسكىن سوئاللىرىدىن ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ بىردىنلا تۇگۇلۇپ قالدى. قۇتلۇق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: «سىز قوۋمىڭىزدىكىلەرگە ئوخشىمايسىز، سىزنىڭ ساداقەتمەن ئاقساقال ئىكەنلىكىڭىزنى كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز، قورقماڭ، نېمە گەپ بولسا دەۋېرىڭ» دەپ مەدەت بەرگەندىن كېيىنلا ئۇ:

— دەي دېسەم تىلىم كۆيىدۇ، دېمەي دېسەم… — دەپ دۇدۇقلىدىيۇ، قۇتلۇقنىڭ خاتىرجەملىك يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ، راست گەپ قىلىسىمۇ ھېچ ئىش بولمايدىغانلىقىغا كۆز يەتكۈزدى. ئۇ موۋۇت تاشلىق جۇۋىسىنىڭ يېڭى بىلەن پېشانىسىدە

پۇرچاقتەك ـ پۇرچاقتەك ئېسلىپ تۇرغان قارا تەرنى سۇرتۇۋېتىپ دېدى :

— ئۇ ئاسىيلار : «ئۇيغۇرلارنىڭ ئالۋىنىدىن تويۇپ كەتتۇق ، ئۇلارنىڭ دەستىدىن قولىمىزدا يا بىر تال مال ، يا بىر تال دان قالمىدى ، كۈنلار ‹بېشىڭنى كىم سىلىسا ماشايىقىڭ شۇ› دەپتىكەن ، ئەمدى تۇبۇتلەرگە ئەگەشمەي ئامالىمىز يوق» دېيىشتى . پېقىرنى نىمە دەپ تىللىسا تىللاۋەرسۇن ، بىراق...

ئاقساقال ئەندىشە قىلغان ئىش ئاخىرى يۈز بەردى . قاغان لىڭگىر تاقتاقتا كۆتۈرۈلگەندەك ، لىككىدە ئاياغقا تۇردى ـ دە ، كالتە نىمچىسىنىڭ ئۈستىدىن قاپلىۋالغان ئۇزۇن تونىنىڭ پەشلىرىنى خۇددى پالاس سۆرىگەندەك سۆرەپ تۆۋەنگە چۈشتى . ئۇ لاغىلداپ تىترەۋاتقان چويە ئاقساقالنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە بىردەم تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن كەينىگە يېنىپ ، ۋەزىرلەرگە قول شىلتىدى :

— ئۇيغۇرلارنى ئۇنداقچى ، مۇنداقچى دەيدىغانغا جىنى ئۇنمىكەن ئۇ ئاسىيلارنىڭ ، — دېدى ئاچچىقىدىن پۇچىلىنىپ ، — بېرىڭلار ، هازىر بېرىڭلار ، ئۇ قوۋمىنىڭ بىر ئادىمىنىمۇ قالدۇرماي قىلىچتىن ئۆتكۈزۈڭلار !

قاغان چالۋاقىغان پېتى بېرىپ ئورنىغا ئولتۇردى ، ئولتۇرۇپ كۆپ ئۆتمەيلا كەيپى يەنە جايىغا چۈشتى بولغاي ، هېچنىمە بولمىغاندەك ئەسنەپ قويۇپ ، بارماقلىرى بىلەن تەختنى چەككىلى تۇردى .

كىچىك تونۇشقىنىغا قارىماي ، قۇتلۇق تاراس بىلەن بىر يوت-قاندا يېتىپ دېگۇدەك چوڭ بولغانىدى ، ئىشتىهاسى ئوبدان تۇرۇق-لۇق ، قۇۋۋەتسىزرەك بولغاچقىمۇ ، كىچىك تاراس تۇز يەردە كېتىد-ۋېتىپمۇ پۇتلىشاتتى ، يىقىلىپ كەتتىمۇ ، باشقىلار يۆلىمىگىچە ئور-نىدىن تۇرمايتتى ، هەتتا يىقىلغان يېرىدە يېتىپلا ئۇخلاپ قالاتتى ، غىزادىن ئۆزگە هېچ نەرسە خۇش ياقمايتتى . بىر توپ بالا بىللە ئوينىسىمۇ ، ئۇ قورقۇپ تىترەپ بىر بۇلۇڭغا تىقىلىۋالاتتى ـ دە ،

ئويۇن تۈگىگىچە شۇ بۇلۇڭدىن زادى چىقمايتتى .
تېخى تونۇگۈنكىدەك يادىدا ، تاراس ئون ياشلاردا بولسا كېرەك ، تۇنباغا تارخان بىر كۈنى ئىككى ئوغلىغا بىر مەشقاۋۇل تەيىن قىلدى ـ دە ، ئات مىنىشنى ئۆگىتىشكە بۇيرۇدى . مەشقاۋۇل ئات ئۆگەتتى ، قۇتلۇق ئاتقا بىر مىنگەنچە ئىككى دۆڭدىن ئېشىپ ، خېلى بىر يەرلەرگىچە بېرىپ كەلدى ، ھەر خىل ماھارەتلەرنى ئوبدان ئورۇنداپ ، مەشقاۋۇلنى رازى قىلدى . ئەمما ، تاراس ئاتقا مىنىش تۇگۇل ، ئاتقا يېقىنمۇ بارالمىدى . مەشقاۋۇل نەدىندۇر يوغان بىر سەركىنى تۇتۇپ كېلىپ ، ئۇنى مىندۇرۇۋىدى ، تاراس سەركە ئۇستىدىمۇ راۋۇرۇس ئولتۇرالمىدى .
تاراستىن ئۈمىد ئۈزگەن مەشقاۋۇل ، كەچلىكى بۇ ئىشنى ئۇنىڭ ئاتىسىغا مەلۇم قىلىۋىدى ، ئاتىسى تاراسنى لامزەللىكتە ئەيىبلەپ ئىبرەت قىلماقچى بولدى ، لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقان تالادا يېرىم كۈن ئۆرە تۇرۇشقا بۇيرۇدى . كىم بىلسۇن ، تاراس ئۇ يەردە بىر ئاش پىشىممۇ ئۆرە تۇرالمىدى ، مەشقاۋۇل يۆلەپ تۇرغۇزدى ، تاراس قۇرۇق تاغاردەك سىيرىلىۋەردى ، مەشقاۋۇل يۆلەپ ھاردى ، تاراس بولسا ياتقان يېرىدىلا پۇشۇلداپ ئۇيقۇغا كەتتى...
تاراس چوڭ بولدى ، چوڭ بولۇپ ئاتقا مىنىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى ، ئەقلىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ، نۇرغۇن ئېۋەنلىرى ئوڭشىلىپ كەتتى ، بىراق ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشۈۋاتسا ، ئاستىدا يېتىپ مانتا يەيدىغان ، پۇرسەت تاپسىلا ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان ، ئاسان قىزىپ ، ئاسان سوۋۇيدىغان بەزى نۇقسانلىرى ئانچە ئۆزگەرمىدى .
بۇنىڭدىن ئۆزگە ، تاراس قاغان ئاق كۆڭۈل ۋە ساددا ئىدى . ئاچچىقلانغاندا ، كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى . قۇتلۇقچە ، ئارتۇقچە ئاق كۆڭۈللۈك ئەخمەقلىقتىن دېرەك بېرەتتى . ساددىلىق سەللا ئېشىپ كەتسىمۇ ، كۆپ چاغلاردا دۈشمىنىگە سەل قاراشقا ، رەقىبىگە رەھىم قىلىشقا ئېلىپ باراتتى ـ دە ، يوشۇرۇن ئاپەتكە يول قوياتتى . غەزەپخورلۇق ، ئاچچىقلىنىش قاراملىققا ۋە

شەپقەتسىزلىككە ھامىي بولۇپ، كۆپىنچە دوست ـ دۈشمەننى ئايرىماسلىقنى، دوستلارغا دۈشمەنلەرچە مۇئامىلىدە بولۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. بۇ ئىككى مىجەز ھۆكۈمدارلىق بىلەن ئۇتتىلەن سۈدەك سىغىشالمايتتى.

بىراق، قانداق بولسا بولسۇن، تاراس ھازىر بۇرۇنقى تاراس ئەمەس، يەر ـ سۈيى، ئەل ـ قوۋمى بار بىر يۇرتنىڭ قاغانى ئىدى. تاراسنىڭ تاج كىيگەن ۋاقتى مانا مۇشۇنداق بىر چاغلارغا توغرا كېلىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قاغانلىق قىلىشى، قىلغاندىمۇ ئەل ئاغزىدا نامى قالغۇدەك راۋۇرۇس قىلىشى كېرەك ئىدى. ھېلىمۇ ياخشى، ساخاۋەتلىك كۆك تەڭرى بىرلا كارامەت كۆرسىتىپ ئۇنى قۇتلۇق بىلەن تۇغقان قىلمىدىمۇ؟ دادىسى ئۇنىڭ يېنىدا ئەقىل دېسە بىر دانىشمەننى، جەڭ دېسە بىر باھادىرنى قالدۇرۇپ كەتمىدىمۇ؟

ئەگەر تاراس ھازىرقى تاراس ئەمەس، بەلكى بۇرۇنقى بالا تاراس بولسىدى، قۇتلۇق باپامقى يولسىزلىقى ئۈچۈن ئۇنى تازا ئوبدان بىر ئىزا تارتقۇزار ۋە چۆيە ئاقساقالغا ئۆزرە ئېيتقۇزار ئىدى. پۈتۈن قوۋمى تۇبۇتلەرگە ئۆتۈپ كەتكەن يەردە، قاغانغا ساداقەت ساقلاپ، رەنج ـ مۇشەققەت تارتىپ مەلۇمات ئېلىپ كەلگەن تۇرۇقلۇق، يەنە تۆپىلەپ دەشنام يېسە قانداق بولغىنى؟ قارام قوۋملەرنى قاقشاتقان نائىنساپ ئۇيغۇر بەگلىرىگە ئەمەس، شۇ بەگلەر ئۈستىدىن شىكايەت قىلغۇچىغا غەزەپ قىلىش ئادىل ھۆكۈمدارنىڭ ئىشىمۇ؟

بىراق، قۇتلۇق ئۇنى يۇزتۇرا ئەيىبلىيەلمەيتتى، بەلكى ئۇنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىش ئارقىلىقلا قىڭغىرىنى تۈزلەپ، يولدىن چىققان ئىشنى يەنە يولغا سالالايتتى. پەقەت مۇشۇلا قۇتلۇقنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ۋە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن تېپىلىدىغان ئالاھىدە ماھارەت ئىدى.

قۇتلۇق ئازراق كاللا يۇگۇرتۇپلا ئىشنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى ـ دە، قاغانغا تىك كەتكەن سەزگۈر سۆزلەردىن ئەگىپ ئۆتۈپ ئەسلىي

گەپكە قايتىپ كەلدى .

— چۈيە ئاقساقال ، قاغاننى ئارامىغا قويۇپ بېرىپ ، قالغان گەپنى بىز سۆزلىشەيلى ، — دېدى قۇتلۇق ، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇۋالغان قاغانغا قاراپ قويۇپ ، — قېنى دەڭ ، سېپىل ئىچىدىكى لەشكەرلىرىمىزنىڭ ئەھۋالى قانداق ، پۇقرا رايىچۇ ؟

ئاقساقال جاۋاب بېرىپ دېدى :

— ئوبدان سورىدىلا جانابلىرى ، شەھەر قورۇقچىلىرى تۇبۇتلەر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشقىنى بىلەن ، ئۇلار ئونمىڭغىمۇ يەتمەيدۇ ، ھىراۋۇل ياڭ شىڭگۇنىڭ 2000 دەك تابغاچ نۆۋكىرىنى قوشقاندىمۇ يەنە شۇنچىلىكلا ئادەم . خەۋەرلەرگە قارىغاندا ، تۇبۇتلەرنىڭ سېپىل تۈۋىدىكى لەشكىرىلا 200 مىڭدىن ئاشىدىكەن . پۇقرا دېگەن قويغا ئوخشايدۇ . نەگە ھەيدىسە شۇ يەرگە كېتىۋېرىدۇ . ئالىمادىس يەيدىغىنى تۈگەپ ، قۇدۇقلىرى قۇرۇپ كەتسە دۈشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ . پۇقرا ئاينىسا لەشكەرلەرنىڭ ھالى خاراب !

— ھازىرقى ئەھۋال نەدىن - نەگىچە ؟

— شەھەر قورشاۋدا قالغاندىن بېرى ، كەلگەن كارۋان كىرەلمىدى ، كىرگەنلىرى چىقالمىدى ، توختاپ قالغان ئادەم كۆپ ، ئوزۇق - تۈلۈك قىس ، ئوغرى ، بۇلاڭچىلارمۇ كۈندىن - كۈنگە ئاۋۇپ كېتىۋاتىدۇ . ھىراۋۇل بېگى ياڭ شىڭگو بىلەن ئىككىمىز بېشىبالىققا دەرھال ياردەم بېرىلمىسە ، ئوزۇق - تۈلۈكتىن قىسلىغان ، بەگ - تارخانلاردىن كۆڭلى قالغان ئاۋام - پۇقرا ئويلىمىغاندا توپىلاڭ قىلىپ ، شەھەر قوۋۇقىنى تۇبۇتلەرگە ئېچىپ بېرەمدىكىن دېگەن ئەندىشىدىمىز . ئەھۋال مانا مۇشۇ ، شۇڭا جېنىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ ، بىر ئامال قىلىپ شەھەردىن قېچىپ چىقتىم - دە ، ئوردۇبالىققا يېتىپ كەلدىم .

قۇتلۇق بېشىنى لىڭشىتىپ ، بەخىرامان تەخت چېكىپ ئولتۇرغان قاغانغا مۇنداقچىلا قاراپ قويۇپ ئويغا پاتتى ، بارماقلىرىنى بېسىپ نېمىلەرنىدۇر ساناۋاتقاندا ئىچبۇيرۇق

ئىنانقۇلى سەكرەپ دېگۈدەك ئوتتۇرىغا چۈشتى ـ دە، قاغانغا چوڭقۇر تەزىم قىلىپ بولۇپ:

— قاغان ئالىيلىرى، ئېل ئۆگەسى جانابلىرى، بېشبالىق خەۋپتە قالغانىكەن، لەشكەر تارتماقتىن ئۆزگە تاللىشىمىز يوق، دەرھال ئاتلىنىپ، چاتاقچى دۈشمەننىڭ جاجىسىنى بېرەيلى، رىيازەت چېكىۋاتقان لەشكەر ـ پۇقرالار بىزگە موھتاج، — دېۋىدى، گېپىنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلمەيلا يەنە بىر ۋەزىر ئىنانقۇلنىڭ يېنىغا كېلىپ تىز پۈكتى ـ دە:

— بېشبالىق تارىم ئەتراپىدىكى تۆت قەلئە[1]نىڭ چوڭ قوۋۇقى، بۇ قوۋۇق قولدىن كەتسە تۆت قەلئەنىڭ قولدىن كېتىشىمۇ تۇرغان گەپ، سۇلالىگە تەۋە بولغان زېمىننى قاراپ تۇرۇپ باشقىلارغا تارتقۇزۇپ قويساق ئاتا ـ بوۋىلارغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز، قاغاننىڭ بىر ئېغىز گېپى بولسىلا مانا بىز تەييار، — دېدى بىر كىم گېپىنى تارتىۋالىدىغاندەكلا ئالدىراپ.

قۇتلۇق تاراس قاغاننىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالماي دېدىمۇ ياكى ۋەزىرلەرنىڭ قورسىقىدىكىنى بىلىپ باقماقچى بولدىمۇ، كاللىسىدا ئالىبۇرۇن پىشىپ بولغان ئويىنى ئالدىراپ ئاشكارىلىمىدى. چوڭلارنىڭ ئىخى كېسىپ بىرنېمە دېمىگىنىدىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان ۋەزىر قانتۇر ئىنانقۇلى بىلەن ھېلىقى ۋەزىرنىڭ ئارىسىغا قىسىلىپ كىردى ـ دە، تۇمىقىنى تۈزلەپ، جۇۋىسىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈپ قويغاندىن كېيىن ئالدىرىماي سۆزگە كىرىشتى:

— قاغانلارنىڭ قاغانىغا، جانابىي ئېل ئۆگەسىگە مەلۇم بولغاي، ھەممىنىڭ بېشىنى قاتۇرغان بۇ چوڭ ئىشقا ئالدىراپ بىرنېمە دېمەسلىكىمدىكى سەۋەب شۇكى، لەشكەر تارتىش تارتىمەن دەپلا تارتقىلى بولىدىغان ئاددىي ئىش ئەمەس. بۇ ئىشقا ھۆكۈم قىلىشتا، پايدا ـ زىيانىنى، ياخشى ـ يامانىنى دەڭسەپ كۆرۈپ ئاندىن

---

① تۆت قەلئە — «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۆرنەكلەر»دە بۇ تۆت قەلئە: كۇسەن (بۈگۈنكى كۇچا)، ئۇدۇن (بۈگۈنكى خوتەن)، سۇلى (بۈگۈنكى قەشقەر)، كىنگىت (بۈگۈنكى قارا شەھەر) دەپ كۆرسىتىلگەن.

بىر قارارغا كەلمەكلىك كېرەك . ئالايلۇق ، ئوردۇبالىق بىلەن بېشبالىق ئارىسىدا بىرنەچچە ئېگىز تاغ ، بىرنەچچە سۇلۇق ئېقىن ۋە سۇسىز قۇملۇق بار . قىش كۈنلىرى كۆز كۆنلىرىدىكىگە ئوخشىمايدۇ ، ئات تاقىسى چۇشۇپ قالسىلا ، تاشلىقلاردىن ئۆتمەك بەسي مۇشكۇل ، ئاش - ئوزۇق ، ئوت - بوغۇز تولىمۇ كەمچىل ، ئۆزىمىزنى چاغلىماي شىلتىلىك ئېتىپ يېرىم يولدىن قايتىپ كەلگۈچە ، ھاۋا ئىللىپ ئوت ئۇچى چىققاندا ئاندىن لەشكەر تارتساقمۇ كېچىكمەيمىز . ئۇنىڭغىچە بېشبالىقنى كۆك تەڭرى ئۆز پاناھىدا ساقلاپ تۇرار ، — دېدى ۋە كۇندۇز كۇنى يۇلتۇز كۆرگەندەك ، ئەتراپىغا مەغرۇرانە قاراپ قويدى .

قاغاننىڭ تەخت يۆلەنچۈكىگە تاشلانغان تېنى بىردىنلا رۇسلاندى ، بۇرنىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېرىقچىلار چوڭقۇرلىشىپ ، كۆز گىرۋەكلىرىدە ئۇششاق سىزىقلار پەيدا بولدى ، كۆز ئالمىسى پارقىراپ كەتتى . ئۇ تۇرۇپ :

— ھەببەللى ، مانا ماۋۇ قانتۇر سانغۇندەك كاللا ئىشلەتسە كىشى ، دېمىسىمۇ ، بېشبالىق يىراق ، ھاۋا - جاھان سوغۇق ، بۇنداق چاغدا لەشكەر تارتىپ نېمىمۇ تاپارمىز ، ئەتىياز كەلگۈچە ساقلاپ باقساق بىر گەپ بولار دەيمەنا ، — دېۋىدى ، بۇ گەپ بىلەن ئاغزى - قۇلىقىغا يەتكەن قانتۇر سانغۇن قاغاننى ماختاپ ، دېۋاننى بېشىغا كىيدى .

قۇتلۇق تاراسىنىڭ بىپەرۋا ، راھەتپەرەس ئادەم ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق زىل چاغدا بۇ تەرىقە بولمىغۇر گەپلەرنى قىلىپ تاشلايدىغىنىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى .

«بولار ئىش بولدى ، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟ قاغاننىڭ ئىناۋىتىنى دەپ ھەق يولدىن يالتايغۇلۇقمۇ ؟ راست گەپنى يوشۇرغۇلۇقمۇ ؟ ئۇنىڭ ئويلانمايلا قىلغان گېپى بىلەن بېشبالىقنى تۇبۇتلەرگە تاشلاپ بەرگۈلۈكمۇ ؟ بۇ نى ئۇيات ، نى نوموس - ھە ؟…»

قۇتلۇق بۇ ئىشقا بۇرۇنراق بىرنېمە دەۋېتىپ ، قاغانغا بېشارەت

بېرىۋەتمىگىنىگە شۇ ھامان پۇشايمان يەپ قالدىيۇ ، ئالدىراپ بوشىشىپ كەتمىدى ، تاراسىنىڭ ئاسانلا گەپ يەيدىغان مىجەزىنى كۆزدە تۇتۇپ ، نەسىھەتكە تۇتۇش قىلدى . دىۋان قائىدىسىنى ھەغدادىغا يەتكۈزۈپ ، قاغانغا تەزىم قىلدى ۋە :

— قاغاننىڭ ھەربىر سۆزى بىز ئۈچۈن پەرماندۇر ، ئېيتقانلىرى ھەم دۇرۇستۇر . بىراق ، مەرھۇم قاغان ئاتىمىز شىيەنئەن مەلىكىگە ئۆيلەنگەندە پادىشاھىنىڭ ئورنىدا جەڭگە چىقىشقا ، زەنپۇنىڭ ئەدىپىنى بىرىپ ، ئوغۇللۇق بۇرچىنى ئادا قىلىشقا قەسەم ئىچكەن . بۈگۈن ئۆزىڭىز ھەم تاڭ دىزۇڭنىڭ يىرىم ئوغلىدۇرسىز ، ئوردا ھىراۋۇلى ياڭ شىڭگومۇ پۇقرالىرىمىز بىلەن بىللە قورشاۋدا يېتىپتۇ ، دېمەك ، زەنپۇ قېيناتىڭىزنىڭمۇ دۈشمىنى ، سىزنىڭمۇ دۈشمىنىڭىز ، ئىلتىماسىم ، مەرھۇم ئاتىمىزنىڭ ۋەدىسىنى ئۇنتۇماڭ ، ئوغۇللۇق بۇرچىڭىزنى ئادا قىلىڭ . بىر ئېغىز پەرمان بەرسىڭىزلا ، پېقىر ئېل ئۆگەسى لەشكەر تارتىپ بېشبالىقنى تۈبۈتلەردىن خالاس قىلغايمەن ، ھەرنە جاپانى راھەت دەپ بىلگەيمەن ، — دېدى ۋە تىز پۈكۈشكە تەمشەلدى . ئۇنىڭ گېپىنى زىھىن قويۇپ ئاڭلاۋاتقان قاغان تەختتىن سەكرەپ قوپتى ـ دە ، چۈجىسىنى قوغداۋاتقان مېكىياندەك قانات كېرىپ كېلىپ قۇتلۇقنى يۆلىۋالدى . ئۇ كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ تۇرۇپ :

— ئېل ئۆگەسى ئەلنىڭ دانىشمىنىدۇر ، شۇنداقلا قاغاننىڭ قېرىندىشىدۇر . شۇ ۋەجىدىن ئېل ئۆگەسىنىڭ قاغان ئالدىدا تىزلىنىشى ئەبەدىلئەبەد جايىز ئەمەستۇر ، ئاكىسىنىڭ ئىنىسى ئالدىدا تىزلىنىشى تېخىمۇ لايىق ئەمەستۇر ، — دېدى سەل خىرقىراق ئاۋاز بىلەن .

قاغان شۇنداق دەپلا كەينىگە قايرىلدى ، تۆت ـ بەشچە ۋەزىر خۇددى تام يىقىلغاندەك يىقىلىپ ، ئۇنىڭ ئايىغىغا باش ئۇردى ، ئارقىدىنلا ئىنانقۇلى سانغۇنىڭ ياڭراق ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئەرزىمەس ۋەزىرلىرى ئېل ئۆگەسىنىڭ ئورنىدا ئۆزلىرىگە

باش ئۇراي ، ئېل ئۆگەسىنىڭ ئۆتۈنۈشىگە ئېتىبار قىلغايلا ، ئەھدە - قەسەمگە ئەمەل قىلىپ ، لەشكەر تارتىشقا پەرمان چۈشۈرگەيلا...

قاغان قولىقىنى يوپۇرۇپ ، يۇرۇشنى داۋام قىلىۋەردى ، تەختكە قايتىپ تىك ئولتۇردى ۋە «ئالىي پەرمان» دەپ ۋارقىرىدى ، ئېل ئۆگەسىمۇ ، ۋەزىر - بۇيرۇقلارمۇ زېھنىنى جەملەپ ، تۇرغان يېرىدىلا باش ئېگىشتى . دىۋان ئىچى جىمجىتلىققا غەرق بولدى .

— ئالىي پەرمان ، — تەكرارلىدى قاغان ۋە گېپىنى ئۇلىدى ، — ئاكام ئېل ئۆگەسىنىڭ گەپ - سۆزلىرى بەرھەق راست . ئاتا ئەھدىگە ۋارىسلىق قىلىپ ، كۆيئوغۇللۇق بۇرچۇمنى ئادا قىلماق ئۈچۈن تۇبۇت زەنپۇسى ئۈستىگە لەشكەر تارتماقچىمەن ، قېنى باتۇرلىرىم ، ئۇلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ ، ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇڭلار ، ئۇيغۇر ئاتلىقلىرىنىڭ داڭقىنى يەنە بىر قېتىم يەر - جاھانغا تارتىڭلار...

يۇلتۇزسىز كېچە ئاسمىنىدا قار ئۇچقۇندايتتى . ۋىژىلداۋاتقان شىمال شامىلى مەھكەم تاقالغان ئىشىك - تۈڭلۈكلەردىن ، ئۆگزىلەردىن چار يىلاندەك سويلاپ ئۆتەتتى . ياتاق ئۆي يېلىنجاپ تۇرغان ئىككى چوڭ چوغدانىنىڭ ھارارىتى بىلەن ئەتىياز كۈنلىرىدىكىدەك ئىللىپ تۇرغىنىغا قارىماي ، قوتلۇق زادىلا ئۇخلىيالمايۋاتاتتى . ئۇ كۆزلىرىنى شۇنداق يۇمدىمۇ ، ئاق قار ، كۆك مۇز بىلەن قاپلانغان ئەينەكتەك تېيىلغاق تاغ يوللىرى ، ئات - تۆگىلەرنىڭ ئاياغلىرىنى ئاچ كۆزلەرچە شوراپ كېتىۋاتقان كۆز يەتمەس قۇملۇقلار ، ئاچلىق ۋە تەشنالىق چىقىپ تۇرغان سان - ساناقسىز كۆزلەر ۋە دەريا - دەريا قان - يېرىڭلار كۆز ئالدىغا كېلىۋالاتتى ، گىرەلەشكەن قىلىچ - نەيزىلەرنىڭ جاراڭ - جۇرۇڭلىرى ، جەڭ ئاتلىرىنىڭ جەڭگاھلاردا كىشنەشلىرى ۋە گۈلدۈرمامىدەك گۈلدۈرلىگەن ئۇر - چاپ ئاۋازى قولاق تۈۋىدە ياڭراپ ، ئۇيقۇ ئىلاھىنى قوغلاپ تۇراتتى .

راست ، ھېلىقى كېچەش كۈنى ئۆز ئارزۇسى ۋە قاغان پەرمانى

بىلەن بېشبالىقتا لەشكەر تارتىش ئىشىنى زىممىسىگە ئالغاندىن بۇيان، قۇتلۇق بىر كېچىمۇ قېنىپ ئۇخلىيالمىدى، خىللانغان 30 مىڭ لەشكەرنى لەشكەرگاھقا تەق قىلىپ، بىر تۈمەندىن ئۈچكە ئايرىدى، ئۈچ سانغۇننى تۈمەنباشى قىلىپ، قالدى ئىشىنى مەشقاۋۇللارغا تاپشۇردى. جەڭگە ماھىر، پەم ـ پاراسەتتە توشقان ئىنانقۇلنى مۇشاۋۇر قىلىپ ئۆز يېنىدا ئېلىپ قالدى.

چاپارمەنلەر تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىپ كېتىشتى. قەبىلە ـ قوۋملەرگە يارلىق يوللاندى، يارلىقتا بىنائەن، قوشۇ[1] ۋە تۇغرا[2]لارغا ئات ئالۋىنى سېلىندى. بۆكۈ[3]لەر بىلەن دولان ـ غۇتلار[4] ئارپا ـ بۇغداي چىقاردى. بايىرقۇ[5] ئاقساقاللىرى سېمىز قويدىن 10 مىڭنى ئېلىپ كەلدى. ئوردۇبالىقتا يېقىنراق جايلاشقان ئۇششاق قوۋملەرمۇ ھالىغا يارىشا بىر ئىش قىلىپ، ئوت ـ بوغۇز، يەم ـ خەشەك ۋە كۆلا ـ ئارغامچىلارنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. ئاتلار تاقىلىنىپ، ھارۋا ئوقلىرى ياغلاندى، قىلىچ ـ نەيزىلەر سوقۇلۇپ، ئوقيا كىرىچلىرى ئالماشتۇرۇلدى، ئۆي ـ ئۆيلەردە ئوق ياسىلىپ، لەشكەرگاھقا توشۇلۇپ تۇردى.

سەپەر ھازىرلىقى پۈختا ئىشلەندى، بىراق ئېل ئۆگەسى بۇ كېچىمۇ يەنە ئۇخلىيالمىدى، ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ ئۆزىنى ئۇيقۇغا زورلاپ باقتى، ئاخىرىدا ئۇيقۇ ئىلاھىغا قېيداپ قالغاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ، چوغدان ئالدىغا زوڭزايدى. ئۇ ئىشىك تېشىدىكى قورۇقچىغا قاراپ «ياغلاقار» دەپ توۋلىۋىدى، ھايال ئۆتمەيلا ياغلاقارنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكى تاراقلىدى.

— بۇگۈن ماڭا نېمە بولدىكىن، ئۇيقۇم قېچىپلا كەتتى، — دېدى جۇۋىسىنى يېپىنچاقلىۋالغان ياغلاقار ئىشىكتىن كىرىپ كېلىۋېتىپ.

ئۇ قۇتلۇقنىڭ قارشىسىغا كېلىپ ئولتۇردى، قولىنى ئوتقا

---

①②③④⑤ ئۆز زامانىسىدا، ئۇيغۇر قاغانلىقىغا قارايدىغان چوڭ ـ كىچىك قەبىلە، ئۇرۇقلار.

قاقلاۋېتىپ ، ئۇنىڭ چوغ يورۇقىدا مىس قالقاندەك قىزىرىپ كەتكەن چىرايىغا زەن سالدى .
— «ئاھ ، ئاكامنىڭ كۆڭلىرى نېمىدېگەن مۇشەققەتلىك ـ ھە ؟ — ئويلىدى ئۇ چاندۇرماي خورسىنىۋېلىپ ، — 40 لارغا كىرەر ـ كىرمەي چېكە چاچلىرى ئاقىرىپ ، ساقىلىغا ئاق سانچىغىنىنى قارىمامدىغان ، پېشانىسىدىكى قورۇقلارچۇ تېخى ؟ مۇبادا ئەل غېمى گەجگىسىنى بېسىپ تۇرمىسىدى ، بۇ ئۇنىڭ مۇشۇنداق پۇچۇلۇپ كېتىدىغان چاغلىرىمىدى ؟… »
قۇتلۇق ئۇيقۇسىزلىقنىڭ ئازابىدىن بىر ھازا داتلاپ بەرگەندىن كېيىن :
— كەل ، ئاكاڭغا يېقىنراق ئولتۇر ، ئۇيقۇ بىلەن چېلىشىپ ۋاقتنى بىكار ئۆتكۈزگىچە ئاز ـ تولا مۇڭداشمايلىمۇ دەپ قالدىم .
— مەنمۇ شۇنداق ئويلاپ تۇراتتىم ، ئەتە يولغا چىقىپ كەتسىڭىز ، قاچان كۆرۈشەلەيدىغىنىمىزنى ھېچكىم بىلمەيدۇ .
— شۇنداق ، ئەتە ئەتىگەنلىك تىلاۋەتتە قاغان بىز بىلەن بىللە بولىدىكەن ، يەنە شەھەر پۇقرالىرى بىلەن بىللە شاھسۇپىغىچە ئۇزىتىپ چىقىدىكەن ، مۇڭدىشىدىغانغا نەدە ۋاقىت دەيسەن ، قاچان كۆرۈشىدىغىنىمىز تېخى نامەلۇم تۇرسا .
ئىككىيلەن مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا چوخچىلىغۇچنى تەڭ قوللىرىغا ئالدى ۋە چوغ ئارىسىدىن نېمىنىدۇر ئىزدىگەندەك ، بىر ئوبدان يالقۇنجاۋاتقان ئوتنى ھەدەپ كوچىلىغىلى تۇردى . ئارىدىن ياغلاقار گەپ تەشتى :
— ئىنانقۇلى سانغۇندىن ئاڭلىسام ، ھازىرلىقلار خېلى پۇختا بولۇپتۇدەك ، يول ئۈستىدە قىينالماسسىز ـ ھە ؟
— پۇختا بولۇشىغۇ پۇختا بولدى ، — دەپ جاۋاب بەردى قۇتلۇق چوغداندىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ ، — يەنە تېخى بەش يۈز چېدىر كەم . بۇنىڭغۇ يول ئۈستىدىكى قەبىلىلەردىن تولۇقلىۋالارمىز . بىراق ، مېنى يەنە بەزى ئەندىشىلەر قىيناپ تۇرىدۇ . سەنمۇ بىلسەن ، تاڭ دىيۇڭ بىزگە قىز بەردى ، ئات

سودىسىدا تارتقان زىيىنىڭلار ئۈچۈن دەپ بىرمۇنچە تۆلەم قايتۇردى ، تېخى ھەر ئىككى قاغانغا ئوتتۇغاتمۇ ئىنئام قىلدى . بىزدە «ئالماقنىڭ بەرمىكى بار» دېگەن گەپ بار ، ئالغان ئىكەنمىز ئەلۋەتتە قايتۇرۇشىمىز ، ئالغاندىنمۇ كۆپرەك قايتۇرۇپ ، ئىناقلىقنى ھەغدادىغا يەتكۈزۈشىمىز كېرەك . ئاستانىگە يۈز يىلدىن بۇيان ئاراملىق بەرمەيۋاتقان زەنپۇنىڭ دەككىسىنى بېرىشنىڭ ئۆزىلا ھەقىقىي قەرز قايتۇرغانلىق . شۇڭا ، بۇ جەڭدە يېڭىشكىلا بولىدۇكى ، يېڭىلىشقا بولمايدۇ . زەنپۇنى يېڭىشنىڭ ئۆزى ئوردىغىمۇ ، بىزگىمۇ پايدىلىق .

— ئاكا ، ئارتۇقچە ئويلاپ كەتتىڭىزمۇ نېمە ، سىز قايسى بىر جەڭدە يېڭىلىپ باققان ؟

— يېڭىشنىمۇ يەڭگەن ، ئەمما بۇ قېتىمقىسى ئوخشىمايدۇ ، تۇبۇتلەر جەڭدە پىشقان ، قولى قاتتىق بىر قوۋم ، ئۇلارنىڭ بىر چاغلاردا شۇنچە كۈچلۈك تاڭ ئېلىنىڭ ئاستانىسىگە قەدەر بېسىپ كىرەلىگىنىنى تېخى ئۇقمايسەن . ئات ئۈستىدە جەڭ قىلىشقا ماھىر بولغانلىقىمىز ئۈچۈنلا بىزنىڭ رەقىبىمىز بولمىغان ، بۇ دورەم دۈچ كېلىدىغىنىمىز بىزگە ئوخشاش ئاتلىق ئەل . يەنە كېلىپ ، خاكاس ، چىگىلارغا قارشى لەشكەر تارتقاندىن بېرى ، بىرەر چوڭراق جەڭ قىلىپ باقمىدۇق ، لەشكەرلىرىمىزنىڭ سۆڭىكى يۇمشاپ ، ئېتى بوشاپ كەتتى . ئەڭ يامىنى ، بېشبالىق شەھىرىدىكى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى قارام قوۋملارغا زۇلۇم قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھىمايىسىدىن مەھرۇم بولدۇق ، ئوزۇق - تۈلۈكنى ، چىقىم بولغان جەڭ ئاتلىرىنى كىم ئارقىلىق تولۇقلايمىز ؟ قوچۇ بىلەن كۈسەن دىيارىدىكى چوڭ ئوردا لەشكەرلىرىنىڭمۇ ھالى چاغلىق…

— دېگەنلىرىڭىزغۇ ئورۇنلۇق ، شۇنداقتىمۇ ھەرنېمە قىلىپ بولسىمۇ بېشبالىقنى قايتۇرۇۋالماي بولمايدۇ - دە ، قاپلانىڭكىدەك يۈرىكىڭىز ، دانىشمەنلەرنىڭكىدەك پەم - پاراسىتىڭىز بار ، بۇ جەڭدە يېڭىپ چىقىشىڭىزغا ئىشەنچىم كامىل .

— دېگىنىڭ كەلسۇن !

قۇتلۇق چوغداندىكى ئۆچۈۋاتقان چوغلارنى خۇددى جەڭ مەيدانىدا لەشكەر ئورۇنلاشتۇرغاندەك ئۇياق - بۇياق قىلغاچ، گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىر تەرەپتىن، ئوردۇبالىقنىڭ ئىشلىرىدىنمۇ تازا خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن ئۇكا، نېمىشقا دېسەڭ، قاغاننىڭ بولۇشى شۇ، قولۇڭدا قالغان لەشكەرلەرنى تېرىپ - تۆشسەڭمۇ يەتتە مىڭدىن ئاشمايدۇ، تۇمەنباشى بولغاندىكىن، ھېزى بول، ئۆتمۇشتىن مەلۇمكى، ئاستانە لەشكەرلىرى يىراق يۇرتلارغا يۈرۈپ كەتكەندە ئۆز ئىچىدىن بۇزۇلغان، يات قوۋملار قاغانلىققا تېگىش قىلغان مىساللارمۇ ئاز ئەمەس. بەگبارسنى ئۆلدى دەيدۇ، لېكىن ماڭا ئۇ تىرىكتەك، قەيەرلەردىدۇر پۇرسەت كۈتۈپ ماراپ ياتقاندەكلا بىلىنىدۇ...

قوۋۇق بېشىدا تۇن ھەسسىدىن خەۋەر بېرىپ، دۇمباق چېلىندى، قۇتلۇق ياغلاقارنى ئۇزىتىۋېتىپ:

— كەچۈرگىن، سەپەر ھازىرلىقى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئاتاڭنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ كېلەلمىدىم، ئۇقۇشسام، ئۇ يول بويىغا كۆمۈلگەنىكەن، يېنىدا توختاپ دۇئا قىلىپ ئۆتەرمەن، — دېدى خىجىل بولغاندەك بېشىنى سىلىپ تۇرۇپ.

31 . ئۇنتۇلماس كۈنلەر

— ئىنانقۇلى سانغۇن، سەزدىڭىزمۇ، قۇياش بۇ يەردە بىزدىكىدىن كېيىن كۆتۈرۈلۈپ، كېيىن پاتىدىكەن جۇمۇ؟

— بېشبالىققا كەلگەندىن بېرى قۇياش دېگەننى بىر قېتىممۇ كۆرگىنىم يوق، سىز دېگەندەكمىكىن دەيمەن، ئەمما كېسىپ بىر نېمە دېيەلمەيمەن...

يوتقاندەك قېلىن جۇۋا، گەدەنلىكى بار قۇلاقچا كىيىپ، قوللىرىنى جەينەكلىرىگىچە قوۋۇشتۇرۇۋالغان ئىككى سەردار تاقىر

دۆڭ ئۇستىگە تىكىلگەن چېدىر ئالدىدا تۇرۇپ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن پاراڭلاشماقتا ئىدى، قىرو باسقان كىرپىكلىرىنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ يىراقلارغا نەزەر تاشلايتتى، كۆزلىرىنى ئاپئاپ چاققاندەك، ئالىقانلىرىنى چېكىسىگە قويۇۋېلىشقانىدى، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ تۇرۇپ، بويۇنلىرىنى قاقىرنىڭكىدەك ئۇزۇن سوزۇشاتتى، ئەلپازىدىن نېمىنىدۇر كۈتۈۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئىنانقۇلى توغرا ئېيتىدۇ. ئۇلار بېشبالىق ئەتراپىغا كېلىپ، شەھەر سېپىلىنى تۆت تەرەپتىن قورشىۋالغان تۇبۇت لەشكەرلىرىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى ۋە كۆز يېتىم يەردە ھىلال ئاي شەكىللىك مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى ھاسىل قىلدى. گاھى ئۇلار تۇبۇتلەرگە تېگىپ، گاھى تۇبۇتلەر ئۇلارغا تېگىپ دېگۈدەك ئىككى ئايچە ئۆتۈپ كەتتى. بىراق، شۇ ئىككى ئايدىن بويان ئۇلار قوياش تۇگۇل ئالىقان چوڭلۇقىدىكى ئوچۇق ئاسمانىنىمۇ كۆرەلمىدى، مەيلى ئۇيۇقتا قارىسۇن ۋە مەيلى باش ئۇستىگە قارىسۇن، كۆرىدىغىنى پەيلى يامان تۇتۇق ئاسمان، كۆمتۈرۈلگەن قازاندەك قاراڭغۇ ئالەم، تەگرىنىڭ قۇتلۇق كۈنى ئېزىتقۇدەك ھۇشقىتىپ تۇرىدىغان سوغۇق شامال، قار ـ مۇزلارنى تۇرتۇپ كېلىدىغان شىددەتلىك بوران...

— قاراڭە ئېل ئۇگەسى، كۈنپېتىش تەرەپتىكىلەر گۇلخانلارغا ئوت ياقتى بولغاي ئەتىمالىم، — دېدى ئىنانقۇلى بارمىقىنى يېڭىدىن چىقىرىشقا ئېرىنىپ، كۆزى بىلەنلا ئىشارەت قىلىپ.

كۈنپېتىشقا يۈزلىنىپ تۇرغان قۇتلۇق شارتىدە كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئىنانقۇلى كۆرسەتكەن تەرەپتە يىپقا تىزىلغان ئوتلۇق مارجاندەك يېلىنجاپ تۇرغان قاتار ـ قاتار چېكىتلەرگە قاراپ قويۇپ، ئىنانقۇلغا دېدى:

— ئۇ ياقتىكىلەرمۇ راسا ۋاقتىدا ئوت يېقىشتى، ئەنە، ئىككى تەرەپتىكى گۇلخانلار بىر ـ بىرىگە ئۇلىنىۋاتىدۇ.

لەشكەرلەر ئوردۇبالىقتىن قوزغالغاندىن كېيىن، قۇتلۇقنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قونالغۇلارنى قىسقارتىپ، كېچە ـ كۈندۈز يول

يۇردى . نەچچە مىڭلاپ هارۋا ـ چانا ، نەچچە ئونمىڭ قوي ، كالا ۋە بىللە كەلگەن بالا ـ چاقىلارنى كەينىگە ئەگەشتۇرۇپ كېلىۋاتقان بۇ قوشۇن توختاپلا قالسا ، كەم دېگەندە يېرىم كۈندە ئاندىن قوزغىلىپ بولالايتتى ، قونالغۇغا جايلىشىشقىمۇ يەنە شۇنچىلىك ۋاقىت كېتەتتى ، بولۇپمۇ تۈكۈرگەن تۈكۈرۈك يەرگە مۇز بولۇپ چۈشىدىغان بۇنداق سوغۇقتا مىدىرلاپ تۇرۇشقىلا بولاتتىكى ، توختاپ بولمايتتى . توختاپ قالغانلار ، توغرىسى ئۈخلاپ قالغان يىلىڭ لەشكەرلەر شەكسىزكى ، ئۆدۈل تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا كېتىپ قالاتتى .

لەشكەر سېپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چېدىرلىق هارۋا بىلەن كېتىۋاتقان ئېل ئۆگەسى چېدىرى يوق لەشكەرلەر ئۈچۈن كۆپرەك باش قاتۇردى . پات ـ پات كېلىپ يوقلاپ تۇرىدىغان تۈمەنباشىلارغا ئىمكان بار توختاپ قالماسلىق ، توختىغاندا ئۈخلاپ قالماسلىق ۋە ئۈخلىغاندا جۇۋا سالماسلىق توغرۇلۇق تۆپە ـ تۆپىلەپ جېكىلەپ تۇردى .

بىراق ، ئېرگىنە دەرياسىنىڭ شىمالىدىن چىقىپ ، ئادەم بويى قار بېسىپ كەتكەن ئات يايلى تېغىدىن ئۆتكەندە بەختسىزلىك يۈز بەردى . تۆت كۈنلۈك تاغ يولىدىكى ئايدالا قونالغۇسىدا توساتتىن جۇت كۆتۈرۈلۈپ ، مىڭلارچە يىلىڭ لەشكەر ۋە ئونمىڭلاپ قوي ـ كالىنىڭ بېشىغا چىقتى . چاپىشلار يېرىدىن كېلىدىغان 10 مىڭ لەشكەرمۇ يول توسۇلغان سەۋەبلىك ، چوغاي تاغلىرىدىن هالقىپ ئۆتەلمىدى . لەشكەر تولۇقلاپ كۆچ ئۆلغايتتىشقا ئامالسىز قالغان ئېل ئۆگەسى مۇشاۋىر ئىنانچۇلىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بارگاھ ـ بارگاھلاردا گۈلخان يېقىپ ، ئاز لەشكەرنى كۆپ كۆرسىتىش ۋە بىھۇدە ئۆلۈملەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش قارارىغا كەلگەندى . ئۇلارنىڭ كۆرۈۋاتقىنى بارگاھلارغىلا ئەمەس بەلكى پۈتكۈل تاشقى مۇھاسىرە چەمبىرىكىگە تۇتاشتۇرۇلغان سان ـ ساناقسىز ئۇلۇغ گۈلخانلار ئىدى .

— «ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ ، توققۇزى رەڭ» دېگىنى مانا

www.uyghurkitap.com

مۇشۇ . بۇ ھەقتە سۇن زى[1] ھەزرەتلىرىمۇ كۆپ توختالغان ، 30 نەچچە مىڭ لەشكەر بىلەن تۇبۇتلەرنىڭ 200 مىڭ لەشكىرىگە تاقابىل تۇرماق ئۇچۇن رەڭ بىلەن ھەپىلەشمەي بولمايدۇ ، — دېدى ئىنانقۇلى بۇ ھىيلىدىن قانائەتلەنگەن ھالدا .

بۇ يىل 50 لەردىن ئېشىپ قالغان ئىنانقۇلى توپاقتەك يوغان ، تۇلكىدەك پاراسەتلىك ئادەم ئىدى ، كۆكسىنى يېپىپ تۇرغان چار ساقىلى ، قارلىغاچ قانىتىدەك ئەگمەچ بۇرۇتى ۋە ئويناپ تۇرىدىغان بوز كۆزلىرى ئۇنىڭ بۇ سۈپەتلىرىنى تەستىقلاپ تۇراتتى . ئەگەر قىزىل پۇپۇكلۇك دوبۇلغا ، تىغ ئۆتمەس زەنجىر چاپان كىيىۋالىدىغان بولسا ، ئۇ تەڭداشسىز پالۋاندەك سۆلەتلىك بولۇپ كېتەتتى .

مىلادىيە 762 ـ يىلى ئۇيغۇر لەشكەرلىرى ئاسىي شى چاۋيىغا قارشى يۈرۈش قىلغاندا ، لەشكەر سېپىنىڭ ئەڭ ئالدىدا ماڭغان بۇ سانغۇن تازا كۈچكە تولغان ، زېھنى ئۇرغۇپ تۇرغان باتۇر يىگىتلەردىن ئىدى . شەرقىي ئاستانە تاغلىرىدا مىڭباشى بولۇپ جەڭگە كىرگەن بىر كۈنى ئۇ تۇيۇقسىز ئاسىيلارنىڭ نەق ئالدىدىن چىقىپ قالدى .

ئۇ 30دەك ئاتلىق بىلەن ، 300 چە ئاسىيلار لەشكىرىگە ئەلۋەتتە تەڭ كېلەلمەيتتى . ئۇلار ئاتلىق بولسا دۈشمەنمۇ ئاتلىق ئىدى ، يامان يېرى ، كەينىدىكى چوڭقۇر دەريا چېكىنىش يولىنى توسۇپ تۇراتتى . ئۇ :

— ئاغىنىلەر ، ئاتتىن چۈشۈڭلار ، ئاتلىرىڭلارنى ئوتقا قويۇپ بېرىڭلار ، — دېدى . قورقۇنچاق لەشكەردىن بىرى :

— ئىنانقۇلى مىڭباشى ، دۈشمەن كۆپ ، بىز ئاز ، قاچماي ئامال يوق ··· — دېيىشىدى ، ئۇ لەشكەر شۇ ھامانلا مىڭباشىنىڭ

---

[1] سۇن زى — ئەمىنىيە دەۋرىدە ئۆتكەن مەشھۇر ھەربىي ئالىم ، چى بەگلىكىدە تۇغۇلغان ، «سۇن زىنىڭ ئۇرۇش سەنئىتى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار . ئۇ مەزكۇر ئەسىرىدە «ئۆزگىنىمۇ ، ئۆزىنىمۇ بىلگەنلەر ھەر جەڭدە غالىب كېلۇر» دېگەن مەشھۇر يەكۈننى ئوتتۇرىغا قويغان .

دەككىسىگە دۈچ كەلدى :
— بىزنىڭ ئاتلىقلىرىمىز ئەلمىساقتىن بېرى جەڭگاھتىن قېچىپ باققان ئەمەس ، ئاتتىن چۈش دېگەندىكىن چۈشمەمسەن ؟…
لەشكەرلەر ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلدى ، ئېگەرسىز ۋە يۈگەنسىز ئاتلىرىنى ئوتلاشقا قويۇپ بەردى . ئىناتقۇلى مىڭباشى :
— قېنى يىگىتلەر ، ئوينايدىغان چاغ كەلدى ، دېپى بارلار داپ چېلىڭلار ، دېپى يوقلار ئۇسسۇل ئويناڭلار ، مەن نەي چالاي ، — دېدى.ۋە سەپەر خالتىسىدىن نەي ئېلىپ ، ئالامەت بىر شوخ پەدىگە چالغىلى تۇردى .
دۇمباقلارنىڭ خۇشخۇي ئاۋازى تاغ ئارىسىدا زىلزىلە پەيدا قىلدى . بوز تورغاينىڭ سايرىشىدەك ياڭراۋاتقان نەي ساداسى دۇمباققا تەڭكەش بولدى ، قالغان لەشكەرلەر ئوقيا - قىلىچلىرىنى بىر تەرەپكە تاشلاپ قويۇپ ، قۇيۇندەك پىرقىراپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى…
قارشى تاغدا ھەممىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرغان دۈشمەن لەشكەرلىرى ئاغزىنى ھاڭغىرقاي ئېچىپ قېلىشتى ، ئارىدا تالاش - تارتىش كېلىپ چىقتى .
— قالتىس خەقلەر ئىكەن بۇ ، كۆكرىكىگە شەمشەر تاقالغاندىمۇ قۇشقاچتەك سەكرىشىپ يۈرگىنىنى كۆرمەمدىغان ؟
— بىلمەيدىغان ئوخشايدىلا سانغۇن جانابلىرى ، ئۇ خەق بۇددىغا ئەمەس ، باخشى - پېرىخونلارغا تېۋىنىدۇ ، ئۆلەر چېغىدا تەڭرىسىدىن شاپائەت تىلەپ پېرە ئويناۋاتقان گەپ !
— ئاغرىڭنى يۇم ، مېنى كالۋا چاغلامسەن تېخى ، ئەگەر دەريا قىنىنىڭ ئىچىدە 5000 لەشكەر مۆكۈپ ياتمىغان بولسا مۇشۇنداق بەخىرامان داپ چېلىپ ، ئۇسسۇل ئويناپ يۈرەرمىدى ئۇلار .
— ماقۇل ، مۆكۈپ ياتقان ئاتلىقلىرىنى 5000 ئەمەس ، 500 مۇ دەيلى ، ئاشۇ 500 لەشكەر بىلەن ئۇرۇشساقمۇ مۇنارغا مۇشت ئاتقاندەك ئىش قىلغان بولىمىز ، سانغۇن ھەق گەپ قىلىۋاتىدۇ…
دۈشمەن سانغۇنى بىردەم ئويلىنىپ تۇردى - دە ، كاتاڭدىن

ئۈركۈگەن ئاتتەك ئۈركۈپ، تىترىشىپ تۇرغان لەشكەرلىرىگە تاغدىن چۈشۈپ كېتىش بۇيرۇقىنى بەردى.

دۈشمەنلەر كەينىگە قاراپ ـ قاراپ تاغدىن چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭغىچە بۆكۈ قاغاننىڭ غول لەشكىرى يېتىپ كېلىپ، ئىنانقۇلىلارغا قوشۇلدى، زور قوشۇن ئەرشىئەلانى تىترەتكۈدەك چۇقان سېلىپ دۈشمەن قوشۇنىنى قوغلاپ يەتتى ـ دە، تاغ باغرىدا قىلىچتىن ئۆتكۈزدى. شۇ كۈنى تۈن ھەسسىدە شەرقىي ئاستانە قولغا ئۆتتى.

ئىنانقۇلى داڭ چىقاردى، «نەي بىلەن شەھەر ئالغان باتۇر» دېگەن نامى ئاستانىگە پۇر كەتتى. بىر كۈنى تاڭ سەردارى گو زىيى ئۇيغۇر بارگاھىغا يېتىپ كېلىپ ئىنانقۇلىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلدى ۋە ئۇنى تاپقاندىن كېيىن بۆكۈ قاغانغا:

— جەڭ دېگەندە قارا كۈچ بىلەنلا ئىش تاڭاتمايدۇ، مانا مۇشۇنداق ئەقىل ئىشلەتمەك كېرەك. نەي بىلەن شەھەر ئالغان بۇ باتۇر بىزدىكى كۇڭ مىڭ[1] ھەزرەتتەك زېرەك ۋە پاراسەتلىك ئىكەن، خالىسىڭىز ئۇنى ماڭا قالدۇرۇڭ، ساڭغۇن قىلىپ، لەشكەر تۇتقۇزاي، جەڭبازلىقتىن تەلىم بېرىپ كامالەت تاپقۇزاي، ئۆگەنگەن ئىلىم يەردە قالمايدۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزۈڭلەرگە ئەسقېتىپ قالار، — دېۋىدى، بۇ گەپ قاغانغا خوپ كەلدى، ئوردۇبالىققا قايتقاندىن كېيىنكى ئىككىنچى يىلى ئۇنى ئاستانىگە ئەۋەتىپ بەردى.

ئىنانقۇلى گو زىيىنىڭ قول ئاستىدا تۇرۇپ، 3000 لەشكەرگە باش سەردار بولدى ۋە خېلى ـ خېلى جەڭلەرگە قاتناشتى. تۇبۇت زەنپۇسى چوڭ ئاستانىگە بېسىپ كىرگەندە، گو زىيى بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلدى، تۇبۇتلەرنى قوغلاپ چىقىرىپ، چوڭ تۆھپە كۆرسەتتى. شۇ جەڭدە

① كۇڭ مىڭ — جۇ گېلياڭ، مىلادىيە 181 ـ يىلدىن 234 ـ يىلغىچە ياشاپ ئۆتكەن، ئۈچ دۆلەت دەۋرىدىكى شۇ بەگلىكنىڭ سىياسىيونى، ھەربىي ئالىمى.

www.uyghurkitap.com

ئۈچ بارمىقىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا قارىماي، تاڭلىقلارنىڭ تىلىنى ئۆگىنىپ، ئۇ تىلدا يېزىلغانلىكى ھەربىي دەستۇرلارنى سۇدەك يادلاپ چىقتى.

ئىنانقۇلى بۆكۈ قاغان تاڭ شاھى سۇزۇڭ بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇۋاتقان يامان چاغلاردا ئوردۇبالىققا قايتىپ كەلدى. «بىتەلەينىڭ ئاغزى ئاشقا تەگكۈچە، بېشى تاشقا تېگىپتۇ» دېگەندەك، ئەتىۋارلىنىش ئۈياقتا تۇرسۇن، «ئايغاقچى» دېگەن بەتنامغا قېلىپ، يۈرەك - باغرى خۇن بولدى. پەقەت، بۆكۈ قاغان بېشىنى يەپ كونا سەردارى تۇنباغا قاغان دەۋران سۈرگەندىلا ئاندىن ئامىتى ئوڭدىن كېلىپ، ۋەزىرلىك كۇرسىغا ئولتۇردى. ئاتا سەلتەنىتىگە مىراسخور بولغان تاراس قاغان ئۇنىڭغا ھەم ئىگە بولۇپ، ئۆز يېنىدىن پەخىرلىك ئورۇن بەردى…

قۇتلۇق بىلەن ئىنانقۇلى تاقىر دۆڭ تۆپىسىدە تۇرۇپ، زۇلمەت ئىچىگە غەرق بولۇۋاتقان ئاقۇچ ئۇپۇققا ئىچ ئاغرىتقاندەك بىر ھازا تىكىلىپ تۇرۇشتى. ئۇپۇق سىزىقىدا يېنىپ تۇرغان تۇتاش گۈلخانلار ۋە خىرە - شىرە كۆرۈنۈۋاتقان بېشبالىق سېپىلىغا يېنىشلاپ كۆز تاشلىۋالغاندىن كېيىن، چېدىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

چېدىر ئىچى كاچكۇلدەك سوغۇق ئىدى. بىر ئىلىك قېلىنلىقتىكى چېدىر كىگىزىمۇ تۆت تەرەپتىن ئۇرۇپ تۇرغان سوغۇق شامالغا ئەقەللىيسى بىر قەۋەت قەغەزچىلىك دال بولالمايتتى. تۈچ چوغداندا تولۇپ ياتقان يۇلغۇن چۇچىلىسى ئوت ئۈستىگە سۇ چاچقاندەك ئاجىز پىشىلداپ، بىر خىللا تۈتەپ تۇراتتى. چۇچىلىدىن ئۇچۇپ چىققان قويۇق كۆك ئىس تىك ئۆرلەپ ھىم يېپىلغان چېدىر تۈڭلۈكىگە ئۇرۇلاتتى - دە، تورۇس بويلاپ يېيىلىپ، ئۇدۇل پەسكە قاراپ شۇڭغۇيتتى. سەندەل ھىدىغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان، ئەمما بۇرۇننى غىدىقلاپ دىماغنى ئېچىشتۇرىدىغان قاڭسىق پۇراق چېدىر ئىچىگە بىر كەلگەنىدى.

ئىككى سەردار كىرگەنچە چوغدان ئالدىغا ئولتۇرۇشتى - دە، ئالىقانلىرىنى يېيىپ ئوتقا قاقلاشتى.

— قىزىق ئىش ، قولىمىزنى ئوتى يوق چۆچىلىغا قاقلاپ ئولتۇرغىنىمىزنى قارىمامدىغان ، جىنچىراغچىلىك ھارارىتى بولسىچۇ كاشكى ، — دېدى قۇتلۇق ۋە ئۆز - ئۆزىنى مەسخىرە قىلغاندەك ئاغزىنىڭ پۇچۇقىدىلا كۈلۈپ قويدى . ئىناقۇلى :

— بارگاھ ئەتراپىدىكى ھەممە قاقشالنى قالاپ تۈگەتتۇق ، ھۆل كۆتەككە قالماي نېمە ئامال ئەمدى ، — دەپلا ، بارگاھ مۇلازىمىنى چاقىرىپ ، قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى . مۇلازىم بىردەمدىلا ئالىقانچىلىك كېلىدىغان چاۋا ياغنى كۆتۈرۈپ كىردى . ئىناقۇلى ئۇنى ئېلىپ چۆچىلىنىڭ تېگىگە تاشلىۋىدى ، چاۋا ياغقا ئوت تۇتاشتى ، ئوي بىردەمدىلا ئىللىپ كەتتى .

— ئامال دېگەن مانا ماۋۇ ، ئوتمۇ ئۇلغايدى ، قوي كاۋىپىنىڭ مەززىلىك ھىدى قاڭسىق پۇراقنىمۇ بېسىپ كەتتى...

— پەم دېگەن بار يەردە بار ئىكەن جۇمۇ ، قالتىس بولدى ، قالتىس بولدى...

بارگاھ مۇلازىمى چىراغ ياقتى . سىمابتەك ئېرىپ تۇرغان قوي يېغىغا مىلەنگەن پاختا پىلىك بىردەمدىلا ئوت ئېلىپ ، چېدىر ئىچىنى گىرىمسەن يورۇتۇشقا باشلىدى . جىمجىتلىقتىن ئىچى پۇشتىمۇ ياكى ئاغزى قىچىشتىمۇ ، ئىناقۇلى يەنە گەپ تەشتى . بېشىنى سىلىپ ، ئوت ئىچىدىن كارامەت كۆرۈۋاتقان يېتۈك داخاندەك قىمىر قىلماي ئولتۇرغان قۇتلۇقنى جەينىكى بىلەن نوقۇپ قويۇپ :

— ياتقان بىلەنمۇ كۆزگە ئۇيقۇ كىرمەيدۇ ، بۇنداق كۈندە ھەم ئۇخلاپ بولمايدۇ ، بىكار ئولتۇرغىچە جانابىڭىزغا بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرەي دەيمەنا ؟ — دېدى .

— قانداق چۆچەك ؟ — سورىدى قۇتلۇق ئېرەنسىزلىك بىلەن .

— ئىشقىلىپ ، ئوبدان چۆچەك ، ئۇنى پېقىر بىر تابغاچ موللىسىدىن ئاڭلىۋالغان .

— ئەمىسە ، ئىختىيارىڭىز .

ئىناقۇلى ئالىقىنى بىلەن ئاغزىنى توسۇپ ، زورىغا بىر

يۈتلىۋالدى ـ دە ، چۈچىكنى سوئال بىلەن باشلىدى :

— ئۆتكەن زامانلاردا كۆك ھەزرەت[1] دەيدىغان بىر تابغاچ ئەۋلىياسى بولغانىكەن ، ئاڭلىغانمىدىڭىز ئىبل ئۇگەسى ؟

قۇتلۇق بېشىنى لىككىدە كۆتۈردىيۇ ، «تابغاچ ئەۋلىياسىنىڭ جەڭ ئىشى بىلەن قانداق ئالاقىسى بار» دېگەندەك قاراپ قالدى ، شۇنداقتىمۇ ، ئىنانقۇلنى رەنجىپ قالمىسۇن دېگەندەك ، «مەن ئۇ يەرلەردە كۆپ تۇرمىغان» دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى .

— بىلىمەن ، نەگە بېرىپ نەدە تۇرغىنىڭىزنى ئوبدان بىلىمەن ، يەنە باشقا كۆكۆل سىرلىرىڭىزدىنمۇ خەۋەردارمەن .

— قانداق سىرلىرىمنى بىلىسىز ؟ تېخى كۆكۆل سىرلىرىممۇ بارمىكەن مېنىڭ ؟

قۇتلۇق خېلىلا سەگەكلەشتى ، سوئالىنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ ، ئىنانقۇلغا قادالدى .

— چاقچاق قىلدىم ، شۇنداق دېمىسەم دىققىتىڭىزنى ئاغزىمغا قارىتالمىغۇدەكمەن ، كەچۈرۈڭ ، ئەمدى چۆچىكىمنى باشلايمەن .

— ئىختىيارىڭىز .

باشقىلاردىن مەخپىي تۇتقۇدەك ياكى ئاشكارىلىنىپ قالسا باشقىلارنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالغۇدەك كۆكۆل سىرى بولمىسىمۇ ، قۇتلۇق ھەر ھالدا بىر قېتىم جىددىيلىشىپ ، بىر قېتىم پەسكارىغا چۈشتى . ئۇ ئىنانقۇلنىڭ ئۇنداق ـ مۇنداق ئادەم ئەمەسلىكىنى بىلگەچكىمۇ ، ئۇنىڭ چۆچىكىنى ئېتىبارسىز قالدۇرغۇسى كەلمىدى . ئىنانقۇلى سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— ئەلقىسسە ، بۇنىڭدىن نەچچە يۈز يىل مۇقەددەم ئۆتكەن ئۇ تابغاچ ئەۋلىياسى ئىلىمدە توشقان زات بولۇپ ، يۇرتمۇيۇرت ئارىلاپ يۈرۈپ ۋەز ئېيتىدىكەن ، بالا ئوقۇتىدىكەن . ئۇنىڭ كارغا

---

[1] كۆك ھەزرەت — كۆڭ زى . مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 551 ـ يىلىدىن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 479 ـ يىلىغىچە ياشىغان ، ھازىرقى شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چۈيفۇ دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان . ئۇ ئىلىمىزنىڭ ئەمىنىيە دەۋرىدىكى مەشھۇر مۇتەپەككۇرى ، سىياسىيونى ۋە پېداگوگى ، كۆڭ زىچىلىق تەرىقىتى دىنىنىڭ ئاساسچىسى («ئۆكيانۇس» 1119 ـ بەت) .

كېلىدىغان 72 شاگىرتىنىڭ ئىچىدە زى لۇ دەيدىغان زېھنى ئۆچۇق ، ئىلىمگە ھېرىسمەن بىر تالىپمۇ بار ئىكەن . ئۇ بىر كۈنى كۇڭ ھەزرەتتىن : «ئۇستازىم ، ھاكىمىيەت دېگەن نېمە ، ئۇ نېمىلەردىن تەركىب تاپىدۇ ؟» دەپ سوراپتۇ .

سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئىنانقۇلى مەقسەتسىزلا ئوت كوچىلاپ ئولتۇرغان قۇتلۇققا سوئال نەزەرىدە قاراپ قويدى ۋە ئۇنىڭدىن جاۋاب ئېلىشقا كۆز يەتكۈزەلمىدىمۇ ، چۆچىكىنى داۋام قىلدى :

— كۇڭ ھەزرەت : «ھاكىمىيەت لەشكىري قوشۇن ، ئوزۇق - تۈلۈك ۋە ئەل رايىدىن ئىبارەت ئۈچ نەرسىدىن تەركىب تاپىدۇ» دەپتۇ .

— كۇڭ ھەزرەت دېگىنىڭىز خېلى ۋەزنى بار گەپ قىلىدىغان موللا ئىكەنغۇ سانغۇن ، — قۇتلۇق چۆچەكلىگۈچىنى تاشلىۋېتىپ ، دىققىتىنى يىغدى ۋە ئىنانقۇلىغا يېقىنراق سۈرۈلۈپ ئولتۇردى .

— زى لۇ : «ئەگەر زۆرۈرىيەت تۈپەيلى ، بۇ ئۈچىنىڭ بىرىدىن ۋاز كېچىشكە توغرا كەلسە ئاۋۋال قايسىسىدىن ۋاز كەچكۈلۈك ؟» دەپ سوراپتىكەن ، كۇڭ ھەزرەت : «لەشكىري قوشۇندىن» دەپتۇ . زى لۇ يەنە ئىچكىرىلەپ : «يەنە زۆرۈرىيەت سەۋەبىدىن ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن ئەل رايىنىڭ بىرىدىن ۋاز كېچىشكە توغرا كەلسە ، ئاۋۋال قايسىسىدىن ۋاز كېچىش كېرەك ؟» دەپ سوئال قويغانىكەن ، كۇڭ ھەزرەت ئارىسالدا بولمايلا : «ئوزۇق - تۈلۈكتىن» دەپ كېسىپ جاۋاب بېرىپتۇ .

قۇتلۇق بىردىنلا چىرايىنى پۈرۈشتۈردى ۋە ئىنانقۇلىنىڭ چۆچىكىدىن تېرىق چىقاردى :

— بايىقى گېپىنى ئاڭلاپ ، ئۇنى خېلى دانىشمەن ئادەم ئىكەن دېۋىدىم ، ئەمدى قاملاشماي قالدىغۇ بۇ كۇڭ ھەزرەت دېگىنىڭىز ، ئەمىرلەشكەر ماقۇل دېسە لەشكىري قوشۇندىن ۋاز كەچسىمۇ مەيلى ، بىراق ئوزۇق - تۈلۈكتىن ۋاز كەچسە شامال يەپ جان باقامدۇ كىشى ؟ — دېدى قۇتلۇق چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ .

— ئـالدىرىماڭ ئىبل ئۇگەسى ، گەپىنىڭ مېغىزى مانا ماۋۇ يەردە ، ھېلىقى زى لۇ دېگەن چېچەن تالىپ خۇددى سىزگە ئوخشاش گـاڭـگـىـراپ قـېـلـىـپ : «ئۇستازىم ، لەشكىرىي قوشۇندىن ۋاز كەچسەكمۇ مەيلى ، ئەمما ئوزۇق ـ تۈلۈكتىن ھەرگىز ۋاز كەچكىلى بولمايدۇ . ئوزۇق ـ تۈلۈك بولمىسا ئادەم ئۆلمەمدۇ ؟ » دېگەنىكەن ، «ئەل رايى ساڭا يار بولسا ، لەشكىرىڭ بولمىسا لەشكەر بولىدۇ ، ئوزۇقۇڭ بولمىسا ئوزۇق بولىدۇ ، دېمەك ھاكىمىيەت يەنە قولۇڭدا بولىدۇ ، مۇبادا ئەل رايىدىن مەھرۇم قالساڭ ، لاۋۇ ـ لەشكىرىڭ ، ئوزۇق ـ تۈلۈكۈڭ بولغان بىلەن ھەممىسى بىكار » دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كۇڭ ھەزرەت...

قـوي يـېـغـى بـىـلەن يۇلغۇن كۆتەكلىرىگە ئوت تۇتاشتى . چـىـرـىسلاۋاتقان ئوتۇن ئارىسىدىن بەئەينى تارام ـ تارام ئويناق ئېقىنلاردەك ئېتىلىپ چىققان ئوت يالقۇنى بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ ، خېلى غول بىر ئوت تۈۋرۈكىنى ھاسىل قىلدى ـ دە ، چوغدان ئـۈسـتـىـدە شـامـال سوققان شەلپەردەك جازبىلىك تولغىنىشقا باشلىدى .

قـۇتـلـۇقـنىڭ ئالىقانلىرىغا ئۇرۇلغان ئوت تەپتى تومۇرىغا ئۆتۈپ ، قانلىرىنى ئوت تەپتىدەك قىزىتتى ، ئەزىم دەريادەك مەۋج ئۇرۇۋاتقان ئويناق قانلىرىغا قوشۇلۇپ ، پۈتۈن جىسمىغا تارالدى . نېمىشقىكىن ، باياتىن بېرى يالتىراق قوڭغۇزدەكلا يورۇپ تۇرغان جىنچىراغ بىردىنلا ھەيۋەتلىك قۇياشقا ئايلاندى ـ دە ، قۇتلۇقنىڭ ئەتراپىنى كۈندۈزدەك نۇرلاندۇرۇۋەتتى...

— بېشبالىق بوسۇغىسىدا تۈبۈتلەردىن ئىككى قېتىم يېڭىلىپ قـالـغـىـنـىمىزنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەنگەنسىز ، — سورىدى ئىناتقۇلى قۇتلۇقنىڭ خىيالىغا بۆسۈپ كىرىپ .

قـۇتـلـۇق «چۈشەندىم» دېگەن مەنىدە باش لىڭشىتتى . ئۇ تـاۋلانغان تۆمۈردەك قىزىپ تۇرغان ئالىقىنى بىلەن پېشانىسىنى ئىرىدى ۋە كۆزلىرىنى ئوتتىن ئۈزمەي تۇرۇپ :

— ھـەي ، ئـاشـۇ نـەپـسى بـالا بـەگ ـ تارخانلىرىمىزنىڭ

ئەسكىلىكىدىن ئاۋام رايىدىن ئايرىلىپ قالدۇق . سىپىل ئىچىدىنمۇ ، تېشىدىنمۇ بىزگە ھەمدەم بولغۇدەك ئادەم چىقمىدى ، ئاش ـ ئوزۇق ، كىگىز ـ گىلەم بېرىدىغانلارمۇ يوق ، قارلۇقلار بىلەن چۆل تۆركىلىرى ئات ـ ئۇلاغلىرىنى تاغ ئارىسىغا ھەيدىۋەتسە ھەيدىۋەتتىكى ، بىزگە بېرىشمىدى .

قۇتلۇق جۇۋىسىنى سېلىپ تاشلاپ ، قولاقچىسىنى ئورۇن ـ كۆرپىسىنىڭ ئۈستىگە ئاتتى ، بېشبالىق تەرەپكە قاراپ ھومايدى ۋە :

— خەپ ، بېشبالىق قولۇمغا ئۆتسۇنچۇ قېنى ، زۇلۇمخور بەگ ـ تارخانلارنىڭ يەتمىش پۇشتىغىچە قۇرۇتۇۋەتمىسەم ، — دەپ مۇشتىنى تەڭلەپ ھەيۋە قىلدى .

— دۇرۇس ، زۇلۇمخورلارنى جازالاش كېرەك ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۋال بېشبالىقنى قولغا ئېلىش كېرەك ، بىراق ئەل رايىنى رام قىلماي تۇرۇپ بېشبالىقنى قانداق قولغا ئالالايسىز ؟ ھازىرچە ، ئەل رايىنى ئۆزىمىزگە قاراتماق ئۈچۈن تېخى ئاجىز كېلىمىز . دېمەكچىمەنكى ، سۇنىڭ بېشى لاي !

— سۇنىڭ بېشى لاي ؟

— ھېلىقى كونى قاغان زۇلۇمخورلارنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ، زۇلۇم قىلىنغانلارغا غەزەپ قىلغاندا سۇنىڭ بېشىنىڭ لاي ئىكەنلىكىنى بىلىپ تازا ئازابلانغان ئىدىڭىزغۇ ؟ بۇنى پېقىرنىڭ سەزمەسلىكى مۇمكىنمۇ ؟

قۇتلۇق رەللە بولغان بۇقىدەك ، تۇرغان يېرىدە نەچچە قېتىم پىرقىراپ چىقتى ، قوللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ ، چوغدان ئالدىدا باداشقان قۇرۇپ كېرىلىپ ئولتۇرغان ئىنانچۇلغا ئېگىلدى ۋە :

— ماقۇل ، سۇنىڭ بېشى لاي بولغانمۇ بولسۇن ، بىراق سۇنىڭ بېشى كىم ؟ ئۇ قاغان ، بىز بولساق ۋەزىر ، ۋەزىر دېگەن قاغاننىڭ قولى ، قاغان قارا نەرسىنى ئاق دېسە ، بىزنىڭ قارا دېيىشكە ھەققىمىز يوق ! — دېدى زەردە بىلەن .

— ھاھ... ھاھ... ھاھ...

ئىنانقۇلى ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ ، قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى ، ئىككى مەڭزىدە ياڭاقتەك ـ ياڭاقتەك تومپىيىپ تۇرغان يۇز گۆشلىرى ھېلىلا ئۈزۈلۈپ چۈشىدىغاندەك لىغىرلاپ ، مويلۇق قاشلىرى يىمىرىلدى ، ئاغزى چىشلىرىنى سانىۋالغۇدەك يوغان ئېچىلدى . ئۇ بىر ھازا تېلىقىپ كۈلگەندىن كېيىن :

— بۇنداق دېسەم قورقۇپ كەتمەڭ جانابلىرى ، ئىشىنىڭكى ، ئەل تىزگىنى ھامان بىر كۈنى قولىڭىزغا ئۆتىدۇ ، سۇنىڭ بېشى پەقەت شۇ چاغدىلا سۈزۈلىدۇ ، — دېدى ۋە ئارقىدىنلا قوقاسقا دەسسىۋالغاندەك بىر قىسما بولۇپ كەتكەن قۇتلۇققا قاراپ ، — بىراق ، ھازىر ئەمەس ، بەلكى كېلەر كۈنلەردە ، — دەپ ئەسكەرتىپ قويدى .

قۇتلۇق ئىتتىك كېلىپ ، ئىنانقۇلنىڭ ئاغزىنى ئالىقىنى بىلەن توسۇۋالدى ۋە يېلىنغان قىياپەتتە :

— بۇ ئالەم ـ ئۇ ئالەم خوش بولۇپ كېتەي مۇشاۋىر ، باش كېتىدىغان بۇنداق گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭىزغا ئالماڭ ، ئىنىڭىزنى كۈنىنىڭ سىرىقىنى كۆرگىلى قويۇڭ ، — دېدى يالۋۇرۇپ ۋە ئىنانقۇلىدىن ۋەدە ئالماقچى بولغاندەك ئاغزىغا قاراپ تۇرىۋەردى .

— ماقۇل ، دېگىنىڭىزدەك بولسۇن ، ئەمما يەنە بىر دەۋالاي ، شۇنداق بىر كۈن بەربىر يېتىپ كېلىدۇ .

— بۇ مۇمكىن ئەمەس !

— نېمىشقا مۇمكىن بولمايدىكەن ؟

— مەن… مەن…

— ھە ، چۈشەندىم ، «مەن ئادىز ئۇرۇقىدىن ، ئادىزلاردىن قاغان چىقمايدۇ ، قاغانلىق ياغلاقارلارغا باقمەندە» دېمەكچىمۇسىز ؟

قۇتلۇقنىڭ كۆتەكتەك يوغان گەۋدىسى مۇشت تەگكەندەكلا سەنتۈرۈلۈپ كەتتى ، بىر قىسما كۈلۈپ تۇرغان ئىنانقۇلغا سەپسىلىپ چىقتى . ئۇ بېشىنى سىلكىۋېتىپ ھېلىلا ئاڭلاپ ئۆتكەن ئاجايىپ سۆزلەرنى كۆڭۈل ئەينىكىدىن يەنە بىر ئۆتكۈزدى ، تۇيغۇسىغا ئىشەنچ تۇرغۇزدى ، ئۆزىدىن ، گۆردە ياتقان قوۋم ـ قېرىنداشلىرىدىن ئۆزگە ھەرقانداق ئادەمزات ئۇقمايدىغان ، سەل

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

كەم ئۇتتۇز يىلدىن بېرى يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىدە پىنھان ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر مەخپىيەتنىڭ ئويلىمىغاندا ئاشكارا بولۇشى ئۇنى ھودۇقتۇرۇپ قويغانىدى.

— سىز سېھىرگەرمۇ يا باخشىمۇ؟ — دەپ سورىدى قۇتلۇق سەل دۇدۇقلاپ. ئىنانقۇلى بىخۇدۇك جاۋاب بەردى:

— چۆچۈپ كەتمەڭ، كەمىنە مۇشاۋىرىڭىز سېھىرگەر ئەمەس، باخشى بىلەن تېخىمۇ خۇشۇم يوق. پەقەت ئېل ئۆگەسىنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىگە ۋە كامالەتكە يەتكەن ئىش ـ ئەمىلىگە ئۇزۇندىن بېرى قايىل بولۇپ كېلىۋاتقان بىر قېرى سانغۇنمەن.

— ئادىزلىقىمدىن تانمايمەن، بىراق بۇنى قانداق بىلىۋالغىنىڭىزغا زادى ئەقلىم يەتمەيدۇ.

— قىزىقسىڭىز سۆزلەپ بېرەي، سۆزلەشتىن بۇرۇن ئېل ئۆگەسىدىن بىر سوئال سورىماقچىمەن. تەڭرىقاغان يولىنىڭ بېشبالىق يولىغا قايرىلىدىغان ئاچىلىدا لەشكەرلەرنى يېرىم كۈنلۈك چۈشكۈنگە قويۇۋەتكىنىڭىز ئېسىڭىزدىمۇ؟

— كېپىڭىز بەرھەق، تېخى تۈنۈگۈنكىدەك يادىمدا.

— ئاشۇ كۈنى ئەتىگەندە جانابىڭىز يالغۇز چىقىپ نەگە باردىڭىزكىن؟

بۇ سىرلىق سوئال بىلەن قۇتلۇق يەنە بىر قېتىم قويۇق تۇمان ئارىسىغا كىرىپ قالدى، تۇمان ئىچىدە يول ئىزدەپ يۈرۈپ ھەپىسىلىسى پىر بولغاندىن كېيىن غۇژژىدە ئاچچىقى كەلدى، بىر تاتىرىپ، بىر سارغىيىپ تۇرۇپ دېدى:

— بەللى... بەللى... بىر نامدار ۋەزىر تۇرۇپمۇ، يۈرىكىڭىزنى قاپتەك قىلىپ باشقىلارنىڭ كەينىدىن ماراپ يۈرۈپسىز ـ دە، ئۇياتلىق ئىش ئەمەسمۇ بۇ مۇشاۋىر؟

— بۇ قانداقمۇ ئۇياتلىق ئىش بولسۇن؟ قاغاننىڭ تاپشۇرغىنى شۇ، سىزگە زىيان ـ زەخمەت يەتمىسۇن دەپلا كەينىڭىزگە كىرگەنىدىم، تەڭرىنىڭ كارامىتىگە ھەشقاللا، ئىزىڭىزغا چۈشۈپ ئوبدان قىلغانىكەنمەن. نېمىشقا دېسىڭىز، سىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭىزنى مەن ئاشۇ يەردە بىلىۋالدىم ئەمەسمۇ؟

ئىنانقۇلى غايىب خەزىنىگە ئۇچراپ قالغاندەك خۇشال ئىدى، ئادىتى بويىچە، ئالىقانلىرىنى ھەدەپ بىر - بىرىگە سۇركەيتتى. بۇ ھال قۇتلۇقنى تېخىمۇ بىئارام قىلاتتى.

— ماقۇل، بارغان يېرىمىزمۇ كۆرگەن بولۇڭ، لېكىن ئۇ قەيەر؟ ئاغزىمدىن «مەن ئادىز» دېگەن گەپ چىقتىمۇ - يوق؟ — قۇتلۇق بىر ئىشنىڭ تېگىگە يەتمىگۈچە بولدى قىلمايدىغان ئادىتىنى تەكرارلاپ، كوچىلاپ سوراۋەردى.

— سىز كىندىك قېنىڭىز تۆكۈلگەن ئۆيىڭىزگە باردىڭىز، ئاتا - ئانىڭىزنىڭ، ئاكىڭىزنىڭ قەبرىسىدە تۇرۇپ تىلاۋەت قىلدىڭىز، ياش تۆكتىڭىز، ئۆيىڭىزنى نەچچە قېتىم ئايلاندىڭىز...

— مۇشۇلىمۇ، بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى قانداق چۈشەندۈرەلەيسىز؟

— دادىسى ئادىز بولسا، بالىسىمۇ ئادىز بولىدۇ - دە!

— دادامنى قانداق بىلىسىز سانغۇن، بىر - بىرىدىن ئۆتە غەلىتىغۇ بۇ گەپلىرىڭىز.

— نېمىدەپ بىلمىگۈدەكمەن؟ چىرايىمغا ئوبدان قاراڭ ئېل ئۆگەسى، تۆمۈرچى دادىڭىزنى لەشكىرىي ئالۋاندىن باش تارتتى دەپ تۇتۇپ كەتكەن ھېلىقى ئۇزۇن تۇرا لەشكەرگە ئوخشىمامدىكەنمەن؟ قولۇمنىڭ دۈمبىسىگە قاراڭ، بۇ تارتۇقتا چىشىڭىزنىڭ ئىزى يوقمىكەن؟

قۇتلۇق جىنچىراغنى ئېلىپ كېلىپ، ئىنانقۇلىنىڭ چىرايىغا، چولاق قولىنىڭ دۈمبىسىدىكى ياغاچلىك تاتۇقتا ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسېلىپ چىقتى ۋە تېگىرقاش ئىچىدە باش چايقىدى. ئىنانقۇلى قۇتلۇققا تېخىمۇ يېقىن كەلدى ۋە:

— دادىڭىزنى تۇتۇپ كەتكەن تۆت لەشكەرنىڭ بىرى مانا مەن بولىمەن، ئاز كەم 30 يىلدىن بۇيان شۇ قېتىمقى ئىش ئۈچۈن كۆرمىگەن قېتىم پۇشايمان يەپ، ئۆكۈنچ ۋە ئازاب ئىچىدە ياشاپ كەلگەنمۇ مانا مەن، توۋا - ئىستىغپار ئېيتسام دەپ پۇرسەت كۈتۈپ كەلگەنمۇ مانا مەن، — دېۋىدى، ئۆگىلىرى كاردىن چىقىپ، يەتتە ئەزايى ئوق تەگكەندەك بوشاپ كەتكەن قۇتلۇقنىڭ بېشى قېيىپ،

تۇۋى يوق چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ھالسىزلىنىپ ، لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى .

ئىنانقۇلى ئۇكسۇپ ـ ئۇكسۇپ كۆز يېشى قىلىۋالغاندىن كېيىن ، لەشكەرگاھقا ئېلىپ كېتىلىۋاتقان ئۇ تۇتقۇننىڭ يېرىم يولدا قېچىپ كەتكىنىنى ، ئۈچ كۈن ئىزدەپ يۈرۈپمۇ ھېچ يەردىن تاپالمىغىنىنى ئۆزۈندىن ـ ئۆزۈن ھېكايە قىلىپ ، قۇتلۇقنى ئىشەندۈرۈپ بولغۇچە ، كۈنچىقىش تەرەپ قوچۇ ماتاسىدەك ئاقىرىپ قالغانىدى .

32 . جەڭ شۇنداق بولىدۇ

ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ھۇۋلاپ چىققان مۇزدەك شامال ئۈچىنچى كۈنگە كەلگەندە بىردىنلا ياۋاشلاپ ، سەلكىن شامالغا ئايلاندى . دېمى ئىللىق بۇ شامال دۆڭ ـ ئېدىرلارنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىكى كۆلتۈك قارلارنى بىر كۈن ئىچىدە پاك ـ پاكىز يالاپ تۈگەتتى . يالغۇز ئوغۇلنىڭ كوكۇلىسىدەك كۆجۈم ئۆسكەن قېرى يۇلغۇنلارنىڭ ، ئاقتىكەن ۋە سۆكسۆكلەرنىڭ تۇۋى كۆرۈندى . تۈتاش كەتكەن كۆل رەڭ بۇلۇتلار يازغا يۈگدەك پاخپىيىپ ، جايىدىلا ئېرىپ كېتىشتى . ئاي ـ ئايلاپ غايىب بولۇپ ، تىنالىغ ۋە ئۇچالىغلارنى سېغىندۇرغان ئىسسىق قۇياش كۆك ئاسماندا قايتا يۈز كۆرسىتىپ ، خۇش تەبەسسۇم بىلەن يەرگە تىكىلدى . قار ئورنىدا پەيدا بولغان ئەگىز سۇيى تۇپراق تېگىگە سىڭىپ كىرىپ ، يەر يۈزىنى ئۆپكىدەك ئېسىلدۇردى . تورغاي قاناتلىرى ئاپتاپ كۆردى . قورت ـ قوڭغۇزلار ئۇچەكتىن چىقىپ ، يېڭى كۈيگە كۆي قاتتى . قورۇق قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىپ ، ئەتىياز تىنۋشىنى تۇنجى بولۇپ ئاڭلاۋالغان سەزگۈر قومۇشلار تۇنجى بولۇپ ئۈچ قويۇشنى باشلىۋەتتى…

تىلسىم تاغلار ئاخىر يول بەردى . تاغ باغرىدا پۇرسەت كۈتۈپ ، تولۇق بىر قىشنى ئۆتكۈزگەن چابىش ئاتلىقلىرى ھانگاي تېغىدىن

ھالقىپ ئۆتتى ۋە قىيپاش كۆنپېتىشقا قاراپ يول يۈرۈپ، بېشبالىققا يېتىپ كەلدى ـ دە، قۇتلۇقنى قەۋەتلا خوش قىلىۋەتتى. ھاۋا ئىسسىغان، ئاش ـ ئوزۇق تولۇقلانغان، تەبىئەت ۋە ئادەمزات يېڭىۋاشتىن جانلانغان ئاشۇ كۈنلەردە قۇتلۇقنىڭ بارگاھى يەنە قىزىپ كەتتى.

يۈزىنى قىرىپ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى قايچىلاپ خوددى ياش يىگىتلەردەك روھلىنىپ قالغان ئېل ئۈگەسى چېدىر ئوتتۇرىسىدا تىك تۇرۇپ، مۇشاۋىر ۋە تۇمەنباشىلاردىن سورىدى:

— ئى باتۇر سەردارلار، قېنى ئېيتىڭلار، ئۇ جاھىل تۇبۇتلەرگە كۈندۈزى تېگىش قىلامدۇق يا كېچىسىمۇ، تېگىش قىلساق قانداق تېگىمىز؟ ئوق ھۇجۇمى بىلەنمۇ يا ئوت ھۇجۇمى بىلەنمۇ؟

كۆتەكتەك پاكار، تاۋۇزدەك دۇمىلاق كەلگەن بىر تۇمەنباشى ئالدى بىلەن سۆز ئالدى:

— پېقىرنىڭ قارىشچە، ئوق بىلەنمۇ ئەمەس، ئوت بىلەنمۇ ئەمەس، بەلكى سۇ بىلەن ھۇجۇم قىلغان تۈزۈك. شەھەرنى ئەگىپ ئۆتىدىغان بېشبالىق دەرياسىنىڭ سۈيى ئۇلغىيىپ قالدى. شەھەر پەستە، دەريا ئېگىزدە، دۈشمەنلەرنى بىخۇت قىلىپ، دەريانىڭ تۆۋەن قېشىدىن مۇشۇنچىلىك بىر ئېچىق ئېچىۋەتسەكلا تۇبۇتلەرنىڭ تۈگىگىنى شۇ، — دېدى قىزىشىپ. ئۇ «مۇشۇنچىلىك» دېگەن چاغدا قوللىرىنى چەمبەر قىلىپ كۆرسەتتى.

ئۇنىڭ سۆزى كېڭەش ئەھلى ئارىسىدا غۇلغۇلا پەيدا قىلدى. يېشى چوڭراق بىر تۇمەنباشى دەس تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈردى ۋە دېدى:

— «ئويناپ سۆزلىسەڭمۇ ئويلاپ سۆزلە» دېگەن ھېكمەتنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز تۇمەنباشى؟ ئەجەب بىر گەپ بولدىغۇ بۇ، ماقۇل، دەريادىن ئېچىق ئېچىۋەتتۇقمۇ دەيلى، بىراق ئويلاپ بېقىڭ، سۇ ئاز بولسا تۇبۇتلەرگە تالاپەت يەتكۈزەلمەيدۇ. كۆپ بولسا تۇبۇت لەشكەرگاھىدىن ئۆتۈپ، شەھەرگىمۇ زىيان

يەتكۈزىدۇ. شەھەرلىكلەر كىم؟ ئەلۋەتتە بىزنىڭ قېرىنداشلىرىمىز، ئۇلارنى ئۆز قولىمىز بىلەن سۇغا غەرق قىلامدۇق ـ ھە؟ دەستۇرلاردىكى بايانلارغا قارىغاندا، سۇ ھۇجۇمى سېپىل تېشىدىكى دۈشمەننى ئەمەس، سېپىل ئىچىگە بېكىنىۋالغان دۈشمەننى ھالاك قىلىشتا قوللىنىلىدۇ...

— ئاڭلىسام، تۇبۇتلەرنىڭ ئوقياسى ئوۋ ئوۋلاشقا مۇۋاپىق كېلىدىكەن، بىزنىڭكىدىن كىچىك بولغاچ، ئاتقان ئوقىمۇ يىراققا بارمايدىكەن. مەنچە ئۇلارغا ئوق بىلەن ھۇجۇم قىلساقمىكىن دەيمەنا؟

— قانداق ھۇجۇم قىلساق قىلىۋېرەيلى، لېكىن كۈندۈزدە ئاشكارا ھۇجۇم قىلايلى، — دېدى يۈز ـ كۆزلىرى قويۇق تارتۇق بىلەن توشۇپ كەتكەن تەمبىر بۇقا مەيدىسىگە مۇشتلاپ تۇرۇپ، — مەن دۈشمىنىمگە يوشۇرۇن ئوق ئېتىشنى خالىمايمەن، ئارقىدىن ئوق ئېتىش ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى ئەمەس...

ئۇ بۇنى دەپ، بۇ ئۇنى دەپ، تالاش ـ تارتىش خېلى ئۇزۇنغىچە داۋاملاشتى. بەش ـ ئالتە سانغۇن ئىچىدە ئەقەللىيسى ئىككىسىنىڭ گېپىمۇ بىر يەردىن چىقمىدى. ئوردۇبالىقتىن كەلگەنلەر بىلەن چابىشلار يېرىدىن كەلگەنلەرنىڭ ئىككى تام بولۇپ قېلىش خەۋپى تۇغۇلدى. ئېل ئۆگەسى ئۇچقىلى قانات راسلاپ تۇرغان قېرى قۇشتەك تەييار تۇرغان ئىناتقۇلىغا «گەپ سىزنىڭ» دېگەندەك بىشارەت بېرىۋىدى، ئۇ سەل توختىۋېلىپ، سەردارلارنى ئاغزىغا قاراتقاندىن كېيىن، دېدى:

— ئاۋۇ سەردار توغرا ئېيتىدۇ، سۇ ھۇجۇمى ئەسقاتمايدۇ. ئوق ھۇجۇمىمۇ دۈشمەن ئاز، ئۆز كۆپ بولغاندىلا ئاندىن كارغا كېلىدۇ. ھازىر قانداق؟ دۈشمەن 200 مىڭ، بىز بولساق ئاران 50 مىڭ. ھەرقانچە كۈچلۈك بولغىنى بىلەن، بىر تال ئوقنىڭ تۆت تال ئوققا تەڭ كېلىشى بەسى مۈشكۈل. ئاشكارا ھۇجۇم دېگەن گەپكە كەلسەك، ئۇمۇ دۈشمەن ئاز ۋە ئۆز كۆپ بولغان، يېڭىپ چىقىشقا تامامەن كۆز يېتىدىغان جەڭلەردە قوللىنىدىغان

www.uyghurkitap.com

چاره ، دۈشمەن ئالدىدا ئوغۇلبالىچىلىق قىلمەن دەپ زىيان تارتقاننىڭ پايدىسى يوق . لەشكىرىي دەستۇرلاردا ئېيتىپتۇكى...
ئىنانقۇلى قۇتلۇق بىلەن باش قاتۇرۇپ ئويلاپ قويغان جەڭ چارىسىنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ ئازراقلا شەرھلىۋىدى ، قايىل بولغان سەردارلارنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى . كېڭەشتىن كېيىن ئۇلار ئىشەنچ بىلەن ئۆز لەشكەرگاھىغا يۈرۈپ كەتتى ۋە جەڭ هازىرلىقىنى باشلىۋەتتى .
بارگاھ قورۇقچىسى چۆل تۈركلىرىنىڭ ئاقساقىلى چۈيە جىنجۇڭنىڭ بارگاھ تېشىدا ساقلاۋاتقىنىنى مەلۇم قىلىۋىدى ، قۇتلۇق «مەرھەمەت» دەپ ئىجازەت بەردى .
چۈيە جىنجۇڭ 50 لەرگە تاقاپ قالغان ، ئېگىز بويلۇق ، ئورۇق ۋە قارىمۇتۇق كەلگەن ئادەم ئىدى ، چىراي - تۇرقىنىڭ قانداش تۇغقانلىرى بىلەن ئوخشىمايدىغىنى ئۇچۇنمىكىن ، ياكى كۆسا بولغىنى ئۇچۇنمىكىن قوۋمىدىكى قۇرداشلىرى ئۇنىڭغا «چۈيە تۇبۇت» دەپلا خىتاب قىلىشاتتى . بۇنداق خىتاپ كىچىك پېئىل ، چاقچاقچى ئاقساقالغا هار كەلمەيلا قالماي ، بەلكى تىلەپ تاپقاندەك ماقۇل كېلەتتى . «چۈيە تۇبۇت دەمسىلەر ياكى چۈيە قارلۇق دەمسىلەر ، پەرۋايىم پەلەك ، پەقەت ئالدىمدا ماختاپ ، كەينىمدىن تىللىمىساڭلارلا مەن شۇنىڭغا خۇش» دەيتتى ئۇ . قوۋمىدىكىلەر ئۇنىڭ غەللە - پاراق ، دەۋا - دەستۇر ئىشلىرىدا هېچكىمگە يان باسمايدىغان ، هەقنى هەق ، ناهەقنى ناهەق دەيدىغان كەسكىن مىجەزىگە تولىمۇ ئامراق ئىدى ، ئەقىدىسى شۇنچىلىك چىڭ ئىدىكى ، ئۇ ئوتقا كىر دىسە ئوتقا ، سۇغا كىر دىسە سۇغا كىرىۋېرەتتى ، ئۇنىڭ گېپىنى تەڭرى ۋەھىيسىدەك چوڭ بىلەتتى .
بىراق ، بۇ قېتىم ئۇنداق بولمىدى ، قوۋم - قېرىنداشلىرى «چۈيە تۇبۇت»نىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماي ، لاقا - لۇقىلىرىنى هارۋىسىغا بېسىپ ، قوي - ئۆچكىلىرىنى ئالدىغا سېلىپ ، تۇبۇتلەرگە ئەگىشىپ كېتىپ قالدى . ئۇ يالۋۇردى ، هەيۋە قىلدى ، بىراق ئۇلار : «سەن ئەمدى ئاقساقىلىمىز ئەمەس ، نەپسى

www.uyghurkitap.com

بالا ئۇيغۇرلاردىن پاناھ تىلەپ قېلىۋەرگىن» دېگەندىن كېيىنلا ئاندىن ئۇ بۇ ئايىنىشىنىڭ تېگىگە يەتتى ۋە ياڭ شىڭگونى ئىزدەپ۔ سوراپ بېشبالىققا كېلىۋىدى ، شۇ يەردىلا قامالغا چۈشۈپ قالدى. قامالدىن قېچىپ قاغان ئالدىغا باردى ، لېكىن ئۇ ئوخشاشلا دۈشمەنگە يەۋالدىيۇ ، ساداقەتتىن يەنىلا قول ئۈزمىدى ، قۇتلۇقلارنى باشلاپ كېلىپ ، شەھەر سىرتىدا بارگاھ قۇردى . سېپىل ئىچىدىكى ياڭ شىڭگو ۋە بەگ ـ تۇتۇقلار بىلەن ئالاقە باغلاش ئىشىغا تۇتۇنغىلى ئۈچ كۈن بولغان چۈيە ئاقساقال بۈگۈن يەنە يېڭى خەۋەر ئېلىپ كەلدى .

ئۇلار بىر ـ بىرىدىن ئەھۋال سوراشتى . تىزغىچە پاتقاق باسقان ، ئۇستىۋېشى توپىغا كۆمۈلگەن چۈيە ئاقساقال سالامدىن كېيىن گەپ باشلىدى :

— تۈنۈگۈن كېچە تۈن ھەسسىدە سېپىل ئىچىگە ئوقيا بىلەن پۈتۈك ئېتىۋىدۇق ، مانا بۈگۈن ياڭ شىڭگومۇ ئوقيا بىلەن بىزگە پۈتۈك ئاتتى ، — دېدى . ئۇ ئارقىدىنلا ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىن قاتلانغان بىر پارچە قەغەزنى چىقىرىپ ، قۇتلۇققا ئۇزىتىۋىدى ، قۇتلۇق ئۇنى ئىنانقۇلىغا بەردى ۋە :

— تابغاچلارنىڭ تۆت چاسا خېتىنى پەقەت سىزلا ئوقۇيالايسىز ، — دېدى ـ دە ، بېشىنى ئۇنىڭ مۈرىسىدىن ئارتىلدۇردى . ئىنانقۇلى خەتكە شۇنداق كۆز يۈگۈرتۈپلا :

— 2000 تابغاچ قورۇقچىدىنمۇ ، شەھەر پۇقرالىرىدىنمۇ ئۈمىد كۈتمىسەك بولغۇدەك . يېزىلىشىچە ، ئېھتىيات ئامبىرىدىكى ئاشلىقلارمۇ تۈگەپتۇ ، قورۇقچىلار ئىتائەتتىن چىقىپ ، «قوۋۇقنى ئېچىپ بېرىمىز» دەپ ياڭ شىڭگونى قىستاۋېتىپتۇ . ئۇلار كۆپ بولغاندا ئونبەش كۈنگە بەرداشلىق بېرەلىگۈدەك ، — دېدى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ .

— ئۇنداق بولسا بۇ ئۇرۇشنى تېزلەتمىسەك بولمايدىكەن ـ دە ؟

— شۇنداق ، تۇبۇتلەر شەھەرگە شۇنداق باش تىقىۋالسىلا

ئۇلارنى ھەيدىۋەتمەك تەس، تۆكۈلىدىغان قاننىڭمۇ ھېسابى بولمايدۇ...

بېشبالىق ئەتراپىدا ئېغىر ئەل ياتقۇ.

يەر يۈزىدە — بېشبالىق بوسۇغىسىدا يۈز بېرىدىغان كارامەتنى تاماشا قىلىشقا ئالماقچى بولغان يۇلتۇزلارنىڭ كۆزى زۇلمەت پەردىسى بىلەن توسۇپ تاشلانغان. تېخى تۈنۈگۈنلا بىپايان ئاسمان دېڭىزىدا بىخۇدۇك ئۈزۈپ يۈرگەن ئاي كىمىسى بۈگۈن نەلەردىدۇر ئۆكتۈرۈلگەندەك قىلاتتى. كېچە جىمجىتلىقى شەھەردىمۇ ياكى يەر تېگىدىمۇ، ئېشقىلىپ يىراق بىر يەردە قاۋاۋاتقان كاسكا ئىتلارنىڭ ئەنسىز ئاۋازى بىلەن بۇزۇلۇپ تۇراتتى. باھار قۇياشىنىڭ ئارامبەخش ئاپتىپىغا دۇمبىسىنى قاقلاپ، كۈندۈزىلا ئۇيقۇسىغا قېنىۋالغان جېدەلخور چېكەتكىلەر ئۈزۈپ - ئۈزۈپ چىرىلداپ قوياتتى.

سېپىل ئۈستىدىكى قورۇقچىلارمۇ، سېپىل تۈۋىدىكى تۆبۈت لەشكەرلىرىمۇ ئۇيقۇ بۆشۈكىگە بۆلۈنۈپ، كېچە جىمجىتلىقىدا ئەللەيلىنىپ چۈش ئالىمىدە تاماشا قىلماقتا ئىدى.

— دۇم... دۇم... دۇم...

دۆڭ كەينىدە دۇمباق گۈمبۈرلىدى، دۇمباق ئۈنىگە بۇرغا ئاۋازى قوشۇلدى. يەر سىلكىنىپ، ئاسمان تىترىدى. «دۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئوت يېقىلغان بىھېساب ئوتقاشلار ئۈزۈن ئەجدىھاغا ئايلىنىپ، سېپىلنىڭ بۇ بېشىدىن - ئۇ بېشىغىچە سوزۇلدى، غەلۋە - غودۇر ئالەمنى مالەم قىلىۋەتتى.

— ئوت ئېتىلسۇن!

بۇيرۇق بىلەن تەڭ، ئۇنلارچە ئوتقاش خۇددى ئۈۋىسىدىن ئېتىلىپ چىققان ئوتلۇق تورغايدەك، كېچە ئاسمىنىغا تىك ئۆرلەپ، يەر - زېمىننى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتتى. تىغ ئۆتمەس زەنجىرلىك چاپان ۋە كۆك جالالىق تۇمۇر بۆك كىيگەن مىڭلىغان لەشكەر دۆڭ كەينىدىن، ئازگاللاردىن، يۇلغۇنلار ئارىسىدىن سەكرەپ چىقىپ

غالتەكلىك مەنچاناقلار[1]نى سۈرەپ كېلىپ سىپىل تەرەپكە قارىتىشتى . مەنچاناقنىڭ بىر بېشىغا تاۋۇزدەك ـ تاۋۇزدەك قارا توپچىلارنى قويدى ۋە ئوتقاش بىلەن ئوت يېقىشتى . بىر توپ لەشكەر مەنچاناقنىڭ بىر بېشىنى شۇنداق بېسىۋىدى ، ئوت ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ، ئاقار يۇلتۇزدەك ئۇچۇشقا باشلىدى ، ئۇدۇل تۇڭگانلارنىڭ لەشكەرگاھىغا بېرىپ چۈشتى .

بۇ ، قۇتلۇق ۋە ئىناقۇللارنىڭ بېشىدىكى ئەتراپىغا كېلىپ جايلاشقان ئۈچ ئايدىن بېرىقى ئەڭ چوڭ ھۇجۇمى ، شۇنداقلا تۇنجى قېتىملىق ئوت ھۇجۇمى ئىدى .

ئۆتۈپ كەتكەن يىللاردىن بۇيان ، قۇتلۇق ئەمىرلەشكەر قورۇقچىسى ، مىڭباشى ، تۈمەنباشى ۋە ئاخىرىدا ئەمىرلەشكەر نامى بىلەن تالاي جەڭلەرگە قاتناشتى ، كۆكمەن تېغىدىن تۆت مەرتەم ئاتلاپ ، يېنىساي دەرياسىدىن تۆت قېتىم كېچىپ خاكاس ۋە تۇباسلارغا زەربە بەردى . ئەقەللىيسى ، ئۇ كىرمىگەن چابىش قۇملۇقى ، سايان جىلغىلىرى قالمىدى . خۇددى تۇنباغا ئىبىتقاندەك ، ئۇ نەگە بارسا شۇ يەر تىنچىدى ، نەگە ئات سالسا شۇ يەر قارام بولدى . «غالىب سەردار» دېگەن نام ئۇنىڭغا بەجايىكى ئۆز ئىسمىدەك يارىشىپ قالدى .

بىراق ، تەڭرى ياراتقان بىر كۈننىڭ يېرىمى يورۇقتا ، يېرىمى زۇلمەتكە تەۋە ئىكەن . نۇسرەتمۇ باققانغا بېقىۋەرمەيدىكەن ، قاچقاندىن قېچىۋەرمەيدىكەن . ھېچكىمگە ھېچ نەرسە ئۆمۈرلۈك باقىمەندە بولمايدىكەن .

شۇ سەۋەبلىك ، قۇتلۇق بېشبالىققا كەلگەندىن بېرى تۇبۇت بارگاھىغا ئىككى نۆۋەت ئات سېلىۋىدى ، كۆك تەڭرى تۇبۇتلەرگە يان باستىمۇ ، يا تەقدىرنىڭ كۆزى كور بولغانمۇ ، ئىككىلا قېتىمدا سوققا يەپ قالدى ، مىڭچە لەشكەر ، مىڭچە ئاتتىن قۇرۇق قالغاننى

---

① مەنچاناق — تاش ۋە كۆيدۈرگۈچلەرنى يىراققا ئاتىدىغان ئىپتىدائىي ھەربىي قورال .

www.uyghurkitap.com

ئاز دەپ، كۆچىنى ئاشكارىلاپ، ئاجىز يېرىنى چاندۇرۇپ قويدى.
ھېلىھەم ياخشى، ھاۋا ئىسسىپ، بېدىلىكلەر كۆكىرىپ، ئات ئـاغـزى كۆككە تەگدى. لەشكەرلەر قېلىن جۇۋىلىرىنى سېلىپ تاشلاپ، قۇش پېيىدەك يەڭگىللەپ قالدى. چابىشلاردىن يېتىپ كەلگەن سەردار ـ لەشكەرلەر قۇتلۇققا يېڭى ئىشەنچ ئاتا قىلدى ـ دە، ئۇ يەنە يېڭى جەڭگە يەڭ شىمايلىدى.
قۇتلۇق سېپىل ئىچىنى تىڭ تىڭلاشنى، ئامال قىلىپ، ياڭ شىڭگو بىلەن ئالاقە باغلاشنى چۆيە ئاقساقالغا تاپشۇردى. تۇبوت بارگاھىنى چارلاپ كېلىشكە چاققان لەشكەردىن ئونىنى ئەۋەتتى. كېچىلىرى ئۆزى بىللە بېرىپ، سېپىل تۆۋى ۋە بارگاھلارنى ئوبدان كۆزەتتى. مەلۇم بولدىكى، سېپىل تۆۋىدە ماكان تۇتقان تۇبوت لەشكەرلىرى شاخ ـ شۇمبىدا قاشا ياساپ، ئوت ـ خەسلەر بىلەن ئـۇستىنى ياپقان تۇتاش كەپىلەردە تۇرىدىكەن. كەپىلەرنىڭ بىر تەرىپى شەھەر سېپىلىغا تاقىلىدىكەن، ئۈچ تەرىپى ئوچۇقچىلىققا يۈزلەنگەنىكەن.
قۇتلۇق بۇ كەپىلەرنى چالا ـ بۇلا كۆرگەندىن كېيىن، كۆڭلىدە ئاجايىپ بىر ئوي بىخ سۇرۇشكە باشلىدى، قايتىپ كېلىپ بۇ ئويىنى ئىناقۇلغا ئاشكارىلىدى ۋە ئۇنى چېكىپ باقماقچى بولۇپ:
— بـۇنـداق پـاخال كەپىلەرگە ئوت ھۇجۇمىدىن ئۆزگىسى بىكار، تۇگمىدەك بىر ئۇچقۇن چۈشتىمۇ، دۆۋە ـ دۆۋە شاخ ـ شـۇمـبـا تـۇتـۇرۇقتەك كۆيۈشكە باشلايدۇ، بۇ ئوت قورقۇنچاق لەشكەرلەرنى، چۆچۈگەك ئات ـ قېچىرلارنى بىردەمدىلا پاتىپاراق قىلىۋېتىدۇ. دەل شۇ چاغدا ئاتلىقلىرىمىز دۆڭ كەينىدىن «ئۇر ـ چـاپ» تـوۋلاپ چـىقىپ كېلىشىدۇ، — دېۋىدى، قىلنى قىرىق يـاردىـغـان ئـىناقۇلى ئارىسالدى بولغاندەك، ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ:
— لـەشـكـىـرىي دەسـتۇرلاردا ۋەزىرىئەزەم جۇ گېلياڭنىڭ كۆچلۈك شامالدىن پايدىلىنىپ، ساۋ ساۋنىڭ لەشكەرگاھىغا ئوت ھۇجۇمى قىلغىنىلا تىلغا ئېلىنغان، شامالسىز مەۋسۇملەردە ئوت

www.uyghurkitap.com

هۇجۇمى قىلغانلىق خۇسۇسىدا ھېچقانداق مىسال يوق ، — دېدى .
قۇتلۇق ئىنانقۇلىنىڭ گېپىنى شۇ زامان ئۈزۈپ تاشلىدى :
— دەستۇرلاردا تىلغا ئېلىنمىغانلارنىڭ غەلەت ئىش بولۇشى ناتايىن . بىزنىڭ كەپىگە ئوت ھۇجۇمى قىلغىنىمىزنى كېيىنكى دەستۇرلارغا تىركەپ قويىسىزدە مۇشاۋىر…
— تىركەپ قويسام قوياي ، بىراق كەپىلەرگە ئوتنى قانداق ياقىمىز ؟ ئوتقاش تاشلايلى دېسەك ، ئارىلىق يىراق ، ئوت كۆتۈرۈپ يېقىن بارساق ، تۇبۇتلەرمۇ ئەما ئەمەس ، — دېدى ئىنانقۇلى قۇتلۇققا سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ ، — چاندۇرساقلا چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ بۇ ئىشتىن…
— بۇ تەرىپىنىمۇ ئويلاپ قويدۇم ، چۆيە ئاقساقالنىڭ ئېيتىشىچە ، بېشبالىقنىڭ يۇقىرىسىدا ، ئالتۇنتاغنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە يەر تەكتىدىن قايناپ چىقىدىغان قوڭۇر رەڭلىك بىر خىل ياغ بار ئىكەن . بۇنداق ياغقا ئوت يېقىلسا چاپسان ئوت ئالىدىكەنۇ ، ئۆچۈپ قالمايدىكەن . بۇ يەردىن ياغبۇلاققا بارغۇچىلىك تۆت ـ بەش كۈنلۈك مۇساپە تامامەن بىزنىڭ ئىلكىمىزدە ، ئۆتەڭلەردە ئات ـ ئۇلاغلىرىمىزمۇ كەم ئەمەس . ئونبەش ئاتلىق لەشكەرنى بۇگۈنلا يولغا سالىمىز ، ئۇلار سوغا ـ قاپاقلار بىلەن ياغ ئېلىپ كەلگۈچە پاخال ـ مەنگەنلەردىن تۇرمەل ياسايمىز ، تۇرمەللەرنى ياغقا چىلاپ ئوت ياقىمىز .
— ئوت ياققان تۇرمەللەرنى تۇبۇتلەرنىڭ ئالدىغا يۇمىلىتىپ ئاپىرىمىزمۇ ؟
— يەنە غەلەت گەپ قىلدىڭىز مۇشاۋىر ، دۆڭ كەينىدىكى نەچچە ئون مەنچاناقنى يادىڭىزدىن چىقاردىڭىزمۇ ؟
ئىنانقۇلى پىسسىڭىدە كۈلۈپ قويۇپ ، پېشانىسىگە پاققىدە بىرنى ئۇردى ۋە :
— ئېسىم قۇرسۇن ئېل ئۇگەسى ، مەنچاناقلاردا سېپىلغا تاش ئاتقىلى بولغان يەردە ، تۇرمەلنىمۇ ئاتقىلى بولىدۇ ـ دە ، سىز راستتىنلا ئاقىل ئادەم ئىكەنسىز جۇمۇ ؟ — دېۋىدى ، قۇتلۇق ئۇنىڭ

ھېلىقى گەپلەرنى يەنە تەكرارلىشىدىن قورققاندەك، گەپنى ئۈستىلىق بىلەن باشقا تەرەپكە بۇرىۋەتتى...

ئاقار يۇلتۇزدەك ئۇچۇۋاتقان ئوتلۇق تۇرمەللەر كەپلەرگە ئوت تۇتاشتۇردى، كەپىدىن - كەپىگە ئۆتۈپ، كەلكۈندەك يامراۋاتقان ئوت يالقۇنى سېپىلنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىنى تامامەن ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋالدى.

سېپىل تۈۋىدە دوزاخ پەيدا بولدى. چارسىلداپ كۆيۈۋاتقان كەپىلەرنىڭ قاراسلاپ ئۆرۈلۈپ، چۆچۈپ كىشنەۋاتقان ئاتلارنىڭ، تېپىرلاۋاتقان ئادەملەرنىڭ بېشىغا چۈشۈپ قاقشاتقىلى تۇردى. ئۇلۇغ ئوت يالقۇنى مەھكەم تاقالغان تۆمۈر قوۋۇقنى، ئېگىز - پەس قوختىلارنى ۋە دۆڭ چوققىلىرىنى قان چاچقاندەك قىزارتىۋەتتى. ئوت ئارىسىدا مىسالى سەمەندەر[1] دەك تاقلاپ يۈرگەن تۇبۇت لەشكەرلىرى جان ئاچچىقىدا دادلاشقا باشلىدى.

دۆڭ تۆپىسىدە تۇرغان قۇتلۇق «پەيت كەلدى» دەپ پىچىرلىدى ۋە ئالقىنىغا تۈكۈرۈپ، قىلىچىنى سۇغۇرۇپ، ئۇنى بېشىدىن تەرەپكە شىلتىدى.

— ئەي، يىلپىز سۈپەتلىك چەۋەندازلار، ئوت ئىچىدە جان تالىشىپ يۈرگەن ئاۋۇ دۈشمەننىڭ ئۈستىگە باتۇرلارچە ئات سېلىڭلار، ئەل - يۇرتنىڭ شان - شۆھرىتى ئۈچۈن جېنىڭلارنى پىدا قىلىڭلار! — دېدى چاپچىپ تۇرغان ئاسىلقارانىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ ۋە «ئۇچ تولپارىم» دەپ خىتاب قىلدى.

ئاسمانغا ئوتقاش ئېتىلدى. قاناتلانغان ساماۋى دۇلدۇلدەك، تۇمەنىڭ ئات دۆڭ كەينىدىن ئۇچۇپ چىقتى. جەڭ چۈشەپ، جەڭ سېغىنغان باتۇر لەشكەرلەر نەيزىلىرىنى تېقىمىغا قىسىپ، قىلىچ - شەمشىرىنى پۇلاڭلىتىپ، توپتوغرا سېپىل تۈۋىگە يېتىپ كەلدى ۋە ئوت ئىچىگە شۇڭغۇدى.

قۇتلۇق ئۇن سالغان پېتى دۆڭ كەينىدىن ئۇچۇپ چىقىپ،

---

① سەمەندەر — رىۋايەتلەردىكى ئوت چاشقىنى. ئۇ ئوت ئىچىدە ياشارمىش.

لەشكەرلەرنىڭ ئەڭ ئالدىدا ئات چاپتۇرۇپ ماڭدى . ئىناتقۇلى ساقلاۋاتقان دۆڭ بىلەن سېپىل ئارىسىدىكى كىچىكرەك بىر تۆپىلىككە كەلگەندە ، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ، دۆڭ تۆپىسىگە چىقىپ ، ئوت يورۇقىدا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاتلىقلارنىڭ يۈرۈشىگە نەزەر سېلىشقا باشلىدى .

ئۇيغۇرلاردا ئۇدۇم بولغان جەڭ قائىدىسىدە ، پەۋقۇلئاددە ئەھۋال كۆرۈلمىسىلا ، ئەمىر لەشكەر جەڭگە كىرمەيتتى ، جەڭگاھنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدىغان بىر يەردە تۇرۇپ ، جەڭ ئەھۋالىنى كۆزىتەتتى ، دۇمباق بىلەن بۇيرۇق بېرەتتى ، مىڭ ئوقياچى لەشكەر بىلەن بىر تۇمەنباشى ئۇنىڭ يېنىدا تەق بولۇپ تۇراتتى ، ئاجىز يەرگە لەشكەر يۆتكەيتتى ، زۆرۈر تېپىلسا بۇ زاپاس لەشكەرلەرنىمۇ جەڭگە سالاتتى .

كۆپ ئۆتمەي ، ئوت يالقۇنى بارا - بارا پەسلەۋاتقان سېپىل تەرەپتە غەلىتە بىر ھال پەيدا بولدى . قىلىچ ئوينىتىپ ، لاچىندەك تېز ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئاتلىقلار نەيزە بويى ئېگىزلىكتىكى ئۆستەڭ قىرىدىن ئاتلاپلا خۇددى يەر يۇتقاندەك ، قۇتلۇقنىڭ نەزىرىدىن بىر - بىرلەپ غايىب بولۇۋەردى . قاش كەينىدىن يانار تاغدەك پۇرقۇپ چىققان قويۇق توپا شىددەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلەپ ، كۆيۈپ چوغقا ئايلانغان كەپىلەرنىمۇ ، كەپە كەينىدە ھۇرۇن ئۆكۈزدەك سوزۇلۇپ ياتقان قوۋۇق - سېپىلىنىمۇ بىردىنلا ئۆز كەينىگە يوشۇردى . يەر - جاھان يەنە زۇلمەت ئىچىگە غەرق بولدى .

«بۇ نېمە ئىش ؟ ئەجەبا ، يەر يېرىلىپ ، ئاسمان يېقىلدىمۇ ؟ ياكى جەڭ ئىلاھى ئۇلۇغ سولدى ئاتلىق لەشكەرلەرنى ئۆز دەرگاھىغا چىللاپ كەتتىمۇ ؟»

قۇتلۇق ئاچچىق ئىستىن ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى قايتا - قايتا ئۇۋۇلىۋېتىپ ، قوللىرىنى ئېگەرنىڭ قۇشبېشىغا مەھكەم تىرەپ لىككىدە ئۆرە بولدى ، سېپىل تەرەپكە قايتا - قايتا كۆز تاشلىدى . ئەمما ، ئۇ تىلسىماتتەك قارىيىپ تۇرغان بىر پارچە بوشلۇقتىن ئۆزگە ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى ، يامان ئويلار

كۆڭلىدىن كېچىپ، يۈرىكىمۇ «قارت» قىلىپ قالدى.

— دۇمباق چېلىپ سوراپ بېقىڭلار، ئاۋۇ يەردە نېمە كېلىشمەسلىك بولدىكىن؟

قۇتلۇق دۇمباقچىلارغا بۇيرۇق قىلدىيۇ، دۇمباقچىلارغا ئىشەنمىگەندەك، ئاتتىن چۈشۈپلا دۇمباق كالتىكىنى تارتىۋالدى. «دۇم… دۇم… دۇم…» قىلغان كۈچلۈك سادا يەر ـ جاھاننى تىترەتتى. جەڭ مىزانىدا ئۇلاپ ئۇرۇلغان بۇنداق ئۈچ ئاۋاز «جەڭگاھتىن لەشكەر ئەۋەتىپ، جەڭ ئەھۋالىنى جىددىي مەلۇم قىلىڭلار» دېگەن مەنىنى ئاڭلىتاتتى.

قۇتلۇق دۇمباق چالدى، دۇمباق ئۈنى تېخى ئەۋجىگە يەتمەيلا بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ئۇلەر ـ تىرىلىشكە باقماي ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر لەشكەرنىڭ گەۋدىسى ئوتقاش شولىسىنىڭ دائىرىسىگە كىرىپ كەلدى. لەشكەر كېلىۋېتىپ:

— لەشكەرلىرىمىز… لەشكەرلىرىمىز… يوشۇرۇن خەندەككە دۇچ كەلدى… — دەپ توۋلىدى، دۆڭ باغرىغا كېلەر ـ كەلمەيلا «پالاققىدە» قىلىپ يىقىلدى.

«يوشۇرۇن خەندەك؟…»

قۇتلۇق ئاتاق دادىسى تونباغانىڭ بىر چاغلاردا ئېرتىش بويىدىكى قارلۇق قەلئەسىگە ھۇجۇم قىلغاندا يوشۇرۇن خەندەككە دۇچ كەلگىنىنى ۋە ئويلىمىغاندا نەچچە مىڭ لەشكىرىدىن ئايرىلىپ قالغىنىنى يادىغا ئالدى، ئىختىيارسىز چۆچۈپ، دۆڭ ئۈستىدىن پەسكە سىيرىلدى. ئات ئالدىدا جىمجىت ياتقان ئۇ لەشكەرنى شۇنداق يۆلەپلا، تۆپە ـ تۆپىلەپ سوئال ياغدۇردى:

— ھەي باتۇر لەشكەر، كۆزۈڭنى ئاچ، ئۇ يەردە خەندەك بار ئىكەن دېدىڭمۇ ـ ھە؟

— …

— تەڭرىنىڭ ھەققىدە، بىردەم بولسىمۇ كۆزۈڭنى ئاچ ـ دە، خەندەكلەر ھەققىدە سۆزلەپ بەر…

— …

قۇتلۇقنىڭ ئىلتىجاسى ئۇنۇم بەردى. دۈمبىسىگە ئوق قادالغان بۇ لەشكەر ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى بىر هازا تىترەتتى ـ دە، قاپىقىنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ كۆزلىرىنى ئاچتى. بىراق، تەقدىر يەنە كاج كەلدى. ئۇ جىمى قوۋۋىتىنى لەۋلىرىگە يىغىپ، ئاغزىنى ئەمدىلا ئېچىۋىدى، بولدۇقلاپ ئېتىلىپ چىققان قىزىل قان ئۇنى هەرىكەتتىن توختاتتى.

— كۆك تەڭرىم كۆك قەرىدىن جاي بەرسۇن...

قۇتلۇق ئىچىدە دۇئا قىلدى. بۇ لەشكەرنى جايىغىلا ياتقۇزۇپ قويۇپ، قولىنى تىزىغا تىرىدى ۋە مىڭ پاتمان يۈك كۆتۈرگەن قېرى هامالدەك، تەسلىكتە ئۆرە بولۇپ، «ئات كەلتۈرۈلسۇن» دەپ بۇيرۇق قىلدى.

ئاسلقارا كەلتۈرۈلدى. ئۇ ئاتقا مىنىپ، كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، پەرمانبەردار تۇمەنباشىغا:

— خەندەككىچە چېپىپ بېرىپ ئاتتىن چۈشۈڭلار، ئاتلىرىڭلارنى دالدا قىلىپ، نامەرد تۇبۇتلەرگە ئاياۋسىز ئوق ئۈزۈڭلار، — دەپلا سېپىل تەرەپنى كۆزلەپ، قورغۇيدەك تېز ئۇچۇپ كەتتى.

«بېشبالىقنى پىششىق بىلىدىغان چۇيە ئاقساقالمۇ، ئۇستى ـ ئۇستىلەپ ئەۋەتىلگەن تىڭتىڭچى لەشكەرلەرمۇ تېخى تۇنۇگۈنگىچە بېشبالىق سېپىلىنىڭ يۈز چامدام بېرىسىدا شەهەرنى ئەگىپ ئۆتىدىغان بىرلا قورۇق ئۆستەڭ بار دەپ مەلۇمات بېرىشمىگەنىمىدى؟ ئەجەبا ئۇلار ساختا مەلۇمات بەرگەنمىدۇ؟ ياق... ياق... ئۆزى هەم يولغۇن دۆڭنىڭ كەينىدە تۇرۇپ ئۆستەڭ قېشىنى كۆزەتكەن ئەمەسمىدى؟ بۇ ئۆستەڭ نېمە بولۇپ بىردىنلا خەندەك بولۇپ چىقتى؟ يايلاق كۆچۈپ يۈرىدىغان تۇبۇتلەرنىڭ خەندەك جېڭى قىلىشنى كىم ئۆگەتكەن؟ بۇ ئاشۇ ئاسىي قارلۇقلارنىڭ ئەقلى بولماي يەنە كىمنىڭ ئەقلى بولماقچىدى؟ تۇبۇتلەر بىز كەلگۈچە ئۆستەڭ ئورنىدىن خەندەك قېزىپ، چاندۇرماي نىقابلاپ قويغان بولسا ـ هە؟...»

قۇتلۇق ھەش ـ پەش دېگۇچىلا ئۆزى كۆرگەن ئاشۇ «ئۆستەڭ» بويىغا يېتىپ كەلدى . ئۇنىڭ قىياسىمۇ توغرا بولۇپ چىقتى . بىر ياقتىن ئوق ئۇزۇپ ، بىر ياقتىن خەندەك ئىچىدە ئامان قالغانلارنى قۇتقۇزۇش بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان تەمىر بۇقىدىن ئۇ ، قارا بوراندەك بېسىپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنىڭ توساتتىن نىقابلانغان چوڭقۇر خەندەككە دۈچ كېلىپ ، بىر مۇنچىسىنىڭ موللاق ئاتقىنىنى ۋە مۆكۈپ ياتقان تۇبۇتلەرنىڭ يولى توسۇلغان لەشكەرلەرگە يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇۋاتقىنىنى بىلىۋالدى .

قۇتلۇق سېپىل تۈۋىنى تېزلىك بىلەن كۆزىتىپ چىقتى . «لاپ» قىلىپلا ئوت ئالغان ئوت ـ خەسلەر ئاللىقاچان كۆيۈپ بولغان ، ئوت ئۆچۈپ ھەممە يەرنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغانىدى . ئوق يامغۇرى ھېلىھەم يېغىپ تۇراتتى ، تالاپەتمۇ ئاز ئەمەس ئىدى . بىراق ، ئوق ئاتقان تۇبۇتلەرنى كۆرۈپ بولمايتتى . سۆزسىزكى ، نەلەردىدۇر مۆكۈپ ياتقان دۈشمەنلەر ئوتقاش كۆتۈرۈپ يۈرگەن ئۇيغۇر ئاتلىقلىرىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇراتتى ۋە خاتاسىز ئوق ئۈزمەكتە ئىدى . بىر تۈمەن ئۇستا مەرگەن تەق تۇرغان بىلەن ، تۇبۇتلەرگە ئوق ئېتىش نىشانسىز مۇشت ئاتقاندەك ئەخمەقلىق بولاتتى . بۇ يەردە تۇرۇۋېرىش بىھۇدە قان تۆكۈلۈشتىن دېرەك بېرەتتى .

لەشكەر تەقدىرىنىڭ قىل ئۇستىدە تۇرۇۋاتقىنىنى سەزگەن قۇتلۇق شۇ ھامان بۇيرۇق قىلدى :

— ئوتقاشلارنى ئۆچۈرۈڭلار قاپاق باشلار ، ئوق ئېتىشنى توختىتىپ ، خەندەكتىكىلەرنى قۇتقۇزۇڭلار !

ئوتقاشلار ئۆچۈرۈلدى . زۇلمەت قۇشى يەنە ئۇۋىسىدىن چىقتى . ھاسىسى يوق ئەمادەك ، ئۇدۇل كەلگەنلا يەرگە ئۇسۇپ يۈرگەن ئاتلىق لەشكەرلەر باشلىرىنى قاقىردەك ئىچىگە تىقىشىپ ، قالقانلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قويۇق ئوقتىن پاناھلانغاچ ، تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىرىغىلى تۇردى . قالقانلارنىڭ جاراڭ ـ جۇرۇڭى ، ئۆز ئىزىدا پىرقىرىۋاتقان جەڭ ئاتلىرىنىڭ كىشنەشلىرى ،

ئۆزەڭگىلەرنىڭ ، نەيزىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇشلىرى ، يارىلانغان لەشكەرنىڭ ئىچنىشلىق ئىڭراشلىرى قىيامەتنى ئاشكارا قىلدى . قۇتلۇقتىن بەرھەم يېگەن سانغۇن ـ سەركەردىلەرنىڭ كۈچەپ تەرتىپكە چاقىرىشلىرىمۇ ، تەھدىت بىلەن تۇۋلاشلىرىمۇ ھېچنېمىگە دال بولالمىدى .

تاڭغا يېقىن ھاۋا بۇزۇلدى . تۇبۇت باخشىسى سېھىر قىلدىمۇ ، تەستە كەلگەن باھار پەسلى بىر تىنىقتىلا قىشقا ئۆرۈلدى . توساتتىنلا جۇدۇن ئۆرلەپ ، توپا ئارىلاش قار يېغىشقا باشلىدى . تۇتۇق ئاسماندىن پىلدىرلاپ چۈشۈپ يەر يۈزىگە تېگەر ـ تەگمەي ئېرىپ كەتكەن قار ئېرىق ـ ئېرىق ئەگىز سۇ بولۇپ ئات ئىزىدا ئۇيۇپ قالغان قانلارغا قوشۇلدى ۋە ئات ئايىغىدا دەسسەپ ـ چەيلەندى ، بېرىپ ـ بېرىپ ، گۈل رەڭلىك قىزىل تۇپراققا سىڭىپ كەتتى .

قۇتقۇزۇلغانلار قۇتقۇزۇلدى ، قالغانلار قالدى . ئاسارەتلىك كېچە تۈگەپ ، كۈنچىقىش تەرەپ ئۇيۇپ قالغان قىزىل قاندەك قىزىرىپ ، ئاھانەتلىك يېڭى تاڭدىن بىشارەت بولغان چاغدا ، ئاداققى توكۇر سەردار تەمىر بۇقا مىسالى كەسلەنچۈكتەك ئاستا ئۆمىلەپ ، تاقىر دۆڭ ئارىسىدىكى سوغۇق لەشكەرگاھقا قايتىپ كەلدى .

33 . يول ئوردۇبالىققا

— ئەي غەمگۇزار ئانا ، مېھىر ـ شەپقەت دېڭىزىدەك داۋالغۇپ ، ھارارەتتە مىڭ قۇياشقا تەڭ تۇرىدىغان ئاشۇ نۇرلۇق كۆزلىرىڭنى ئاچ ، ئانا مېھرىگە زارىققان ، يېتىم قوزىدەك غېرىب بولغان ئوغلۇڭغا قاراپ بىر قېتىملا كۈلۈپ قوي . ئوغلۇڭنىڭ مىڭ يىللاپ سۇ كۆرمىگەن تەشنا قۇملۇقتەك چاڭقاق يۈرىكى بىردەم بولسىمۇ سۇ ئىچىۋالسۇن .

ئەي ، ئۇمايدەك مېھرىبان ئانا ، قېنى ، ئوغلۇڭغا بىر دىدار كۆرسەت . سەندىن ئايرىلىپ ، يېتىملىك دەستىدە سەرگەردان

بولۇپ ، كۆڭلى ئېگىلگەن چاغلاردا ئىسسىق چىرايىڭنى سېغىنغان ئوغلۇڭ تەۋەررۇك دىدارىڭنى كـۆرۈپ ، كۆڭۈل يارىسىغا مەلـھەم چېپىۋالسۇن .

ئانا ، ئورنۇڭدىن تۇر ، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ، ئالەمدەك كەڭ قۇچىقىڭنى ئاچ . تىنچ باغرىڭدىن ئايرىلىپ ، دۇنيا جاڭجاللىرىغا شېرىك بولغان ، قان - ياش بىلەن ھەپىلىشىپ ، يۈرەك - باغرى قېتىپ كەتكەن بىچارە بالاڭ ئىسسىق قۇچىقىڭدا ئەركىلىۋالسۇن ۋە سەبىيلىكىنى تېپىۋالسۇن .

مەن بىلىمەن ، سەن بىر گەز بوز تۇپراقنىڭ تېگىدە ، ئوغلۇڭ ئۆز قولى بىلەن قازغان گۆرنىڭ ئىچىدە ئارامخۇدا ئۇخلاپ ياتىسەن ، ئەمدى سېنى ھېچكىم تاڭ ئاتماستىلا ئويغاتمايدۇ ، ئوغلۇڭ يىغلاپ خەقنىشلىك قىلمايدۇ ، ئېچىرقىغان قوي - ئۆچكىلەر مەزگىلسىز مەرەشمەيدۇ . ئۇ يەردە ئۆزگىرىشچان دۇنيانىڭ يامغۇر - يېشىنى يوق . تاغ تەرەپتىن كېلىدىغان لەشكەرلەرنىڭ ئالۋان - ياسىقمۇ يوق .

ئـوغـلۇڭ ئوبدان بىلىدۇ ، سەن ئەمدى تۇرالمايسەن ، كۆز ئېچىپ ، دىدارىڭنىمۇ كۆرستەلمەيسەن . ئىشەنگىن ، سېنى ئەمدى «تۇر» دەپ زورلـىمـايـمـەن ، كـۆزۈڭنى ئاچ دەپمۇ تەڭلىكتە قويـمايـمەن ، پەقەت ياتـقان يېرىڭـدە خاتىرجەم يېتىپ ئوغلۇڭنىڭ گەپ - سۆزلىرىگە ئوبدان قۇلاق سال ، دەپلا ئۆتۈنىمەن .

ئوغلۇڭغا ئېيتىپ بەرگىنچۇ ، قار ياغقاندا ، يامغۇر چۈشكەندە ، چاقماق چېقىپ ، خۇشال قىلغاندا ۋە ياكى ئايەم كېلىپ تىلاۋەت پەيتى يەتكەندە سەن بۇ يەردە دادامنى كۆردۈڭمۇ ؟ دۈرۈت ئوقۇپ ، ئـىـسـرىـق يـاقـىنىنى ، قەبرەڭنى سۈپۈرۈپ ، سۇ سەپكىنىنى ، ئاكامنىڭ ۋە يەنە بىر نامەلۇم ئادەمنىڭ قەبرىسى ئالدىدا تاشقىن كەبى ياش تۆككىنىنى تۇيۇپ ياتتىڭمۇ ؟

قىياسىمچە ، سەن بەلكى خاتىرەڭگە ئورنىشىپ قالغىنى بويىچە «داداڭ ، تاش يۈرەك ياغلاقارلارنىڭ تۇتقۇنىغا ئايلانغان ، ئېھتىمال ئـۇ تاياق يەپ ناھەق ئۆلگەندۇ ، ئېھتىمال ، قايسىبىر جەڭگاھتا

جىنىدىن ئايرىلىپ، نامەلۇم بىر قەبرىدە ئۇخلاپ ياتقاندۇ» دەپ جاۋاب بېرەرسەن ۋە بەلكى «ئۆلگەننىڭ تىرىلگىنى بارمۇ؟» دەپ سۆز ياندۇرۇپ، ئوغلۇڭنى نادانلىقتا ئەيىبلەرسەن.

ئاڭلاپ تۇر ئانا، ئوغلۇڭ چوڭ بولدى، سەندىن ئايرىلىپ، يىغلاپ ـ قاقشاپ نۇرغۇن قىش ۋە نۇرغۇن يازنى ئۆتكۈزۈپ، بالىلىقتىن چورتلا قول ئۈزدى. ئەمدى ئۇ توختالغان ئادەم، بۇ ئادەم سەن سەزمىگەننى سېزىۋالدى، سەن بىلمىگەننى بىلىۋالدى. شۇڭا، ئۇ ئۆز دادىسىنىڭ ھېچقاچان ئۆلمىگىنىگە، بۇ دۇنيادا، بۇ زېمىننىڭ قايسىبىر بۇلۇڭىدا ھېلىھەم ھايات يۈرگىنىگە شەكسىز ئىشىنىدۇ.

سەندىن ئۆتۈنەي، بۇنداق ھاياجانلانما، ئوغلۇڭغا گۇمان نەزىرى بىلەن قارىما، يالغان ئېيتقان بولسام ئۆلگىنىمدە ھايۋان بولاي. بىلىمەن، سەن دېگەندەك، ئۆلگەنلەرنىڭ روھىناتى تىرىك قالىسىمۇ، تېنى مەڭگۈ تىرىلمەيدۇ. بىراق، دادام ئۆلمىگەن. ئۇنىڭ روھىمۇ تىرىك، تېنىمۇ تىرىك. گەپلىرىمگە يەنە ئىشەنمەمسەن؟ ئوغلۇڭنى خىيالپەرەس دەپ ئەيىبلەمسەن؟ ئانا، سەن ئۇنداق قىلما، جىمجىت يېتىپ گەپلىرىمنى ئوبدان ئاڭلا ۋە ئاندىن كېيىن بىر نېمە دە.

ئاكام كەتتى، دادام كەتتى، ئۇلارنىڭ كەتكىنى ساڭا بەكمۇ ئېغىر كەلدى. ئاخىر يىغلاپ يۈرۈپ سەنمۇ كېتىپ قالدىڭ. مەن بولسام بۇ دۇنيادا يالغۇز ئۇچقان تورنىدەك يېتىم قالدىم، مەڭدەپ ـ مەڭدەپ، ھاياتىمدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، بۇ جاندىن كېچەي، ئاخىرەتكە بېرىپ ساڭا ھەمراھ بولاي دېدىم. بىراق، ئۆزۈڭ بەرگەن خىسلەتلىك ئوشۇق ماڭا يول كۆرسەتتى، يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ئىلاھىم ئۇماي يېتىم ئوغلۇڭنى بىر ياخشى ئادەمگە، بىر ياغلاقارغا يولۇقتۇردى. ئۇنداق دېسەم يەنە خاپا بولۇپ قالما، ئىشەنگىنكى، ئىنسانىي مۇھەببەت ئۇرۇق ـ قوۋمدىن ئەلا بولىدىكەن، ئادەمگەرچىلىك ئۇرۇق ـ قوۋم چېگراسىدىن ئاتلاپ كېتەلەيدىكەن.

شـۇنداق قىلىپ ، پانىي دوزاختا تېڭىرقاپ يۈرگەن ئىدىم ، بىردىنلا جەننەتكە چىقتىم . يېتىم بولغان ئىدىم ، ئاتىلىق بولدۇم ، يالغۇز قالغان ئىدىم ، قېرىنداشلىق بولدۇم . ئاچ - زار يۈرگەن ئىدىم ، راھەتكە ئۇلاشتىم . ياغنىڭ ئىچىدىكى بۆرەكتەك يۈرۈپ شـۇنـى بـىلدىمكى ، مۇھەببەت بۆلەك - بۆلەك بولىدىكەن ، يات ئادەمنىڭ ئەڭ ئوبدىنىمۇ ئۆز ئاتا - ئاناڭغا يەتمەيدىكەن . قاغاننىڭ قـەسـىـرىـمـۇ ئـۆز ئـۆيـۈڭـدەك ئىللىق بولمايدىكەن . پاراغەتتە ياشىساڭمۇ ، ئاتا - ئاناڭ ، غېرىبانە كەپەڭ بىردەممۇ كۆز ئالدىڭدىن كەتمەيدىكەن .

خۇشال چاغلىرىمدىمۇ سېنى سېغىندىم ، خاپا بولغاندىمۇ سېنى سـېـغىندىم . سېغىنغىنىمدا پۇرسەت بولسىلا قەبرەڭگە كېلىپ ، توپىسىنى تۇتىيا بىلىپ ، كۆزۈمگە سۈرتتۇم ، قەبرەڭدىن ئۈنۈپ چىققان يېشىل ئوتلارنى ئىسسىق كۆز يېشىم بىلەن سۇغاردىم .

گەپىنىڭ مۇھىمى مانا بۇ يەردە ، ھەر قېتىم قەبرەڭ تاۋاپىغا كـەلـگـەندە نېمىلەرنى كۆردۈم ، بىلەمسەن؟ دادام تۆككەن كۆز يېشىنىڭ چېكىم - چېكىم داغلىرىنى كۆرۈپ قالدىم ، ھەربىر زەررە تۇپراقتىن تونۇش ھىدنى پۇراپ قالدىم ، يوغان - يوغان ئىزلىرىنى تونۇپ قالدىم .

شۇ چاغدا ، قەبرەڭ بېشىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، ساڭا قاراپ «دادام ئـۆلمەپتۇ ، ئۇ تېخى ھايات» دەپ شەپە بەردىم . بىراق ، ئاۋازىمنى ئاڭلىيالمىدىڭمۇ ، ئەقىدەڭدىن يالتايغۇڭ كەلمىدىمۇ ۋە يـاكـى تـاسادىپىي زاھىر بولغان بۇ ھەقىقەتنى دەماللىققا قوبۇل قىـلـغـۇڭ كەلمىدىمۇ ، «داداڭ راستىنلا ھايات» دەپ تەستىق بـەرمىدىڭ . مەن ئىككىلەندىم . ئانام تەستىق قىلمىغان ئىكەن ، بۇنداق بولۇشى بەلكى مۇمكىن ئەمەس دەپ ئويلاپ قالدىم .

جىنىم ئانا ، ھايات چېغىڭدا بىر ئىشنى «ئۇنداق» دېسەڭ ، مـەن «مـۇنداق» دېگەن ئەمەسمەن . سېنى ئۇماي دەپ بىلىپ ، ئـەقـلـىـڭ دۇردانـىـلـىـرى بىلەن كۆڭۈل كۆلبەمنى زىننەتلەپ كەلگەنمەن . ھېلىھەم سېنى ئىنسان زاتىنىڭ ئەڭ ئەقىللىقى ، ئايال

زاتىنىڭ تاجدار قاغانى دەپ ھېسابلايمەن. ئەمما، سەندىن بىر سوئال سورايمەن، تەنتەكلىكىمدىن خاپا بولماسلىقىڭنى ئۆتۈنىمەن. سېنىڭ قەبرەڭ بىلەن ئاكامنىڭ قەبرىسى ئارىسىدا يەنە بىر قەبرىنىڭ پەيدا بولۇپ قالغىنىغا ئەمدى نېمىمۇ دېيەلەيسەن؟ بۇ كىمنىڭ قەبرىسى ۋە بۇ غەلىتە قەبرىنى كىم ياسىدى، دېگەنلەرنى ئويلاپ باقتىڭمۇ؟ كۆرمىدىم ۋە ئويلاپ باقمىدىم دەمسەن؟ ئۇنداقتا يەنە بىر نۆۋەت سەۋر قىلغىن، بۇ تېجىمەل، ساراڭ تەقدىر بىزگە شۇنداق غەيرىي ۋە شۇنداق خاتا بىر يەكۈننى ئىنئام قىلغانكى، مەن دادامنى ئۆلدى دەپ ھېسابلىغاندەك، داداممۇ مېنى ئۆلدى دەپ ھېسابلىغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتىلىق قەرزى ئۈچۈن بۇ كىچىككىنە قەبرىنى ياساپ، ئۇنى ماڭا نىشانە قىلغان ۋە دۇئا ـ تەكبىرلىرى بىلەن مېنى ياد ئەتكەن!

كۆپ بىلجىرلاپ ئارامىڭنى بۇزغىنىمنى كەچۈرگىن ئاتا. يەنە دېسەم، ئوغلۇڭنىڭ قول ئاستىدا ئىنانقۇلى دەيدىغان بىر ياغلاقار بار، بۇ ئاقىل مۇشاۋىرنى كىم دەپ ئويلايسەن؟ ئۇ دەل سەن كۆرگەن، مەن كۆرگەن، كۆرۈپلا قالماي، بىزنى بوزەك قىلغىنى ئۈچۈن، غورۇرلۇق ئوغلۇڭ ئۇڭ قولىنىڭ دۇمبىسىنى بىر چىشلەپلا ئۈزۈۋالغان ھېلىقى ئۇزۇن تورا لەشكەرنىڭ ئۆزى شۇ. ئۇ چاغدا دادامنى تۇتۇپ كەتكەن، ئۆيىمىزگە كۆتۈرگۈسىز دىشۋارچىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن بۇ لەشكەرنى، ياق، بۇ سەردارنى پارچە ـ پارچە قىلىپ، گۆشىنى بېشبالىقنىڭ لالما ئىتلىرىغا تاشلاپ بەرگۈم كەلدى. بىراق، پەرمان بىلەن ئىش قىلغىنى، دادامنىڭ يېرىم يولدا قېچىپ كەتكىنىدىن خەۋەر بېرىپ، قىياسىمنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ بەرگىنى ئۈچۈنلا ئاچچىقىمغا ھاي بەردىم، ئۇنى كەچۈردۈم. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا، قانات چىقىرىپ قۇش بولسام، جىمى ئالەمنى ئايلىنىپ دادامنى ئىزدەپ تاپسام ۋە ئايىغىغا باش ئۇرسام، دېدىم. شۇنداقتىمۇ، قولۇمدا قاغانىڭ پەرمانى، زىممەمدە ئەل ـ يۇرتنىڭ ئېغىر يۈكى بار، قېنى، جەڭ تۈگىسۇن، بېشبالىق قولغا ئۆتسۇن دېگەن ئوي بىلەن سەۋر ـ تاقەت ساقلىدىم،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

ئۆز ـ ئۆزۈمگە چەك قويدۇم .
ئانا ، ئوغلۇڭغا ئۇنداق مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارىما ، بېشبالىقتىن كەلگەن شاماللار ساڭا ھەممىنى ئېيتىپ قويۇپتۇ ئەمەسمۇ؟ مېنى تولا خىجىل قىلما ، ئۇمىدىڭنى يەردە قويۇپ ، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم نۇسرەتسىز جەڭ قىلغاچقا ، ئۇنىڭسىزمۇ يۈزۈمنى قويىدىغانغا يەر تاپالمايۋاتىمەن . ھېلىقى مۇشاۋىر «جاھاندا ھەممە جەڭدە غالىب كېلىۋېرىدىغان سەردار يوق ، گەپ ، ئەل رايىنى قولدىن بېرىپ ، دۈشمەنگە يول ھازىرلاپ بەرگىنىمىزدە . سىزلا بولىدىكەنسىز ، بېشبالىق ھامان بىر كۈنى ئەل قوينىغا قايتىپ كېلىدۇ» دەپ كۆڭلۈمنى ياسىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئوغلۇڭ ساڭا يۈز كېلەلمەيدۇ ، تاراس قاغانغا يۈز كېلەلمەيدۇ .
— توۋا ، ئانا ، يەنە تاراس قاغانغا يۈز كېلەلمەيمەن دەپ يۈرمەنا ، ئەمدى توغرىسى ، قاغانىنىڭ روھىغا يۈز كېلەلمەيمەن دېگىنىم تۈزۈك . چۈنكى ، يېڭى بىر جەڭگە ھازىرلىق كۆرۈپ تۇرغان چېغىمدا ئوردۇبالىقتىن يەنە بىر يامان خەۋەر كېلىپ قالدى . تاراس قاغان ، ئېنىقىنى دېسەم ، ئوغلۇڭغا يامان چاغدا مۆرەببە بولۇپ ، ئاتىلارچە خوۋلۇق كۆرسەتكەن ھېلىقى ئۇبدان كىشىنىڭ يالغۇز ئوغلى تاراس قاغان نامەلۇم سەۋەب بىلەن ئۆلۈپ قاپتۇدەك . ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئوردۇبالىقتا يەنە نېمىلەرنىڭ يۈز بەرگىنىنى بىلىپ بولمايدۇ . شۇڭا ، ئوغلۇڭ مۇشاۋىر ئىناتقۇلىنى بېشبالىق لەشكەر گاھىدا توختىتىپ قويۇپ ، ئىككى تۈمەن لەشكەرنى باشلاپ ئوردۇبالىققا ئاتلاندىم . ئوغلۇڭ ئوغۇز سۈتۈڭدەك پاك نىيەتنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ، كىچىك ئايچورنى قاغان تىكلەيمەن . ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشسىمۇ بەردەم تۇرۇپ يۆلىۋالىمەن . دادامنى تېپىپ ، ئۇنى سېنىڭ ئالدىڭغا باشلاپ كېلىمەن .
— خەير ـ خوش ئانا ، ئوغلۇڭ كېچە ـ كۈندۈز يول بېسىپ ، ئوردۇبالىققا بالدۇرراق يېتىپ بارمىسا بولمايدۇ . ماڭا ئاقيول تىلە ، نۇسرەت تىلە ، سېنىڭ تىلەكلىرىڭ ئوغلۇڭ ئۈچۈن

شەمشەردىن ئىتتىك ، نەيزىدىن خاسىيەتلىك...

قۇتلۇق بىر چاغلاردا ئۆزلىرىنىڭ جەدە ئېتى ئوتلايدىغان قويۇق چىملىقتا ئەمدىلەتىن كۆكلەۋاتقان يۇمران چۆپلەرنى مەززە قىلىپ يەۋاتقان ئاسلقاراغا مىنىۋالدى . قامچىنىڭ ئۇچىنى كۆرەر-كۆرمەيلا يورغىغا چۈشكەن قىرى ئات ئۇنى بىر پەستىلا لەشكەرلەر چۈشكۈن قىلغان كەڭ بوشلۇققا ئېلىپ كەلدى . بېشبالىقتىن تەڭرىتاغان يولىنىڭ ئاچىلىغىچە يۇگۈرۈپ دېگۈدەك مېڭىپ كەلگەن ئاتلىق لەشكەرلەر بۇ چاغدا تويۇپقىنە ئىسسىق غىزا يەپ ، قانغۇچە ئۇخلاپ ئوبدانلا تېتىكلىشىپ قالغانىدى . ئۇگىلىرى جايىغا چۈشۈپ ، قورساقلىرى تومپايغان ئاتلار يەرگە تېپىپ بىقارار بولۇشاتتى .

لەشكەرگاھقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، قۇتلۇقنىڭ ئۇخلاشقىمۇ ، قىزىقراق بىر پىيالە چاي ئىچىشكىمۇ رايى بارمىدى . تۇمەنباشىلارغا بۇيرۇق قىلىپ سەردار - لەشكەرلەرنى جىددىيلەتتى ۋە ئۇلۇغ ئاشۋاقتى بىلەن يەنە يولغا چۈشتى .

قۇتلۇق دۇمبىسى قورۇلۇپ ، تىزلىرىنىڭ ئوتتا كۆيگەندەك ئۆيۈشۈۋاتقانلىقىغا قارىماي ، ئات ئۈستىدە يەنىلا ياش يىگىتلەردەك تېتىك ئولتۇراتتى . دۇبۇلغىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن خۇددى تاش قىسلچاقلىرىدا ئۇنگەن ئوتتەك بۆرتۈپ چىققان قۇلاق ساقىلى يايلاق شامىلىدا يېنىك يەلپۈنەتتى ، ئۇ ئوڭ قولى بىلەن تاسما تىزگىنىنى مەھكەم سىقىمدىۋالغان ، چەپ قولىنى ئات ئېگىرىنىڭ قوش بېشىغا تىرىنىۋالغانىدى . ئېگەرنىڭ چەپ تەرىپىگە غانجۇغىلانغان تۆمۈر قالقان ئېگەر زىننەتلىرىگە ئۇرۇلۇپ ، ئات يورغىسىغا تەڭكەش قىلىپ جاغ چالغاندەك ، رىتىملىق شەپىلەرنى تارىتاتتى .

ئاسلقارا يورغىلايتتى . قۇتلۇقنىڭ پارقىراپ تۇرغان كۆزلىرى يىراقلارغا ، ئاجايىپ ئىشلار يۈز بېرىۋاتقان ئوردۇبالىق تەرەپكە تىكىلگەنىدى . بېشبالىقتىن ئايرىلغان چېغىدىلا ئۆچمەيدىغان سىرلىق شولىدەك ، كۆز ئالدىغا كېلىۋالغان ھەر خىل تەخمىنلەر تۇتۇق بەرمەس قۇش مىسالى ئۇزاپ باراتتى . قۇتلۇق

ئۇنى قوغلايتتى ، ئۇنى تۇتۇپ ، ئىچ - قارنىنى يېرىپ ، تەخمىنلەرنىڭ تېگىنى بىلمەكنى ئىستەيتتى .

كۆز قارىچۇقىغا تىكەنلەردەك سانچىلىۋاتقان كۈچلۈك شولا ، ئەينەكتەك پارقىراپ تۇرغان كەڭ دالا قۇتلۇقنىڭ كۆزىنى قاماشتۇراتتى ، ئارامىدىن مەھرۇم قىلاتتى . شۇنداق چاغلاردا ئۇ يول تونۇيدىغان ئاسلىقارانى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىپ ، كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىشقا ، كۈچلۈك نۇر بىلەن شىكەستىلەنگەن سەزگۈسىنى ئازراق ئارام ئالدۇرۇۋېلىشقا مەجبۇر بولاتتى . ئۇ كۆزلىرىنى يۇمدىمۇ ، كۆز ئالمىسى بىلەن ھارغىن قاپاقلىرىنىڭ ئارىسىدا ياغلاقارنىڭ جىددىي چىرايى ئايان بولاتتى - دە ، لەۋلىرى گەپكە كېلەتتى .

— چاپسان كەل ، ئاكا ، — دەيتتى ئۇ كۆزلىرى ئوچۇق قالغان ، قورسىقى دومبىيىپ ، چىرايى قەغەزدەك تاتارغان تاراس قاغاننىڭ سوزۇلۇپ ياتقان مېيىتىنى كۆرسىتىپ .

— ئاكا ، تەڭرىدىن قانات تىلە ، بولمىسا ئۆلگۈرەلمەيسەن ، مېنىڭ تېخى ئىش كۆرمىگەنلىكىمنى بىلىسەنغۇ ئاخىر ، — دەيتتى ئۇ ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ ، بويىنىنى قىسىپ تۇرغان بالىلىرىغا ئانا بۈركۈتتەك قانات يېيىپ تۇرۇپ .

ئوغلى قۇلانقارا ئۇنى چاقىراتتى ، قىزى ئايچەچەك ئۇنىڭغا يالۋۇراتتى ، ئۇلارنىڭ چاقىرىش ۋە يالۋۇرۇشلىرىدا بىر ئېغىزلا سۆز ، يەنى «چاپسان كەل ، دادا» دېگەن بىر ئېغىزلا ئىلتىجا سالماقلىق ئورۇن تۇتاتتى .

قۇتلۇق «قارس» قىلغان قامچا ئاۋازىدىن ياكى باش ئۇستىدە ئۆزى بىلەن تەڭ ئۇچۇۋاتقان شوم قاغىلارنىڭ تويۇقسىز قاقىلداشلىرىدىن تۇرۇپلا چۆچۈپ ، كۆزلىرىنى ئاچاتتى ، كۈن - كۈنلەپ كىرپىك قاقمىغاچقىمۇ ، ئاتلىق كېتىۋېتىپ ئۇخلاپ قالغىنىنى تۇيۇپ قالاتتى .

«چۈش دېگەن بەربىر چۈش ، خىيال دېگەن بەربىر خىيال» دەپ ئويلايتتى ئۇ ئۆز كۆڭلىنى تەسكىن تاپقۇزۇپ ، «ئېھتىمال

شۇم خەۋەرنىڭ ئۆزىمۇ چۈشتۇر ۋە بەلكى خەۋەرچىنىڭ بىخەستەلىكىدىن ئۇ خەۋەرگە يالغان ئارىلاشقاندۇر. ئېھتىمال ئوردۇۋالىقتا ھېچ ئىش يوز بەرمىگەندۇر ، ھەممە ئادەم سەللىماز ساق ، ھايات ئۆتكەن كۈنلەردىكىدەك داۋام قىلىۋاتقاندۇر… »

ئوردۇۋالىقتا بىر كۈنلۈك يول قالغاندا ، لەشكەر بېشىنىڭ ئەك ئالدىدا جەڭ ئىلاھى سولدى مىنگەن ئاق بوز ئاتنى يېتىلەپ كېلىۋاتقانلار توساتتىن بىر جەسەتنى بايقاپ قېلىشتى . كۆكسىگە خەنجەر تەگكەن بۇ يىگىتنىڭ نامەلۇم قاتىللار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگىنىنى ۋە ئۇنىڭ ياغلاقارنىڭ ئاتباقارى ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلىۋالغان قۇتلۇق سانغۇن «ئەھۋال چاتاق» دەپ پىچىرلىدى ، لەشكەرلەرنى ئات چاپتۇرۇپ ئىلگىرىلەشكە بۇيرۇدى . ئەتىسى كۈن تىكلەنگەن چاغلاردا ئۇلار ئوردۇۋالىق بوسۇغىسىغا يېتىپ كەلدى .

ئوت چىققان مەۋسۇملاردا شەھەر سىرتىدىكى يايلاقلارغا يۆلتۈزدەك تارقاپ كېتىدىغان ئاق ئۆيلەرنىڭ ئەمدى بىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى ، بىرەر چوپان ياكى بىرەر قويمۇ كۆزگە چېلىقمايتتى . جەڭگاھتىن قايتقانلار كۈتۈلىدىغان شاھسۇپىدىمۇ قاغان تۇگۇل ، بىرەر سانغۇنمۇ ، بىرەر مۇلازىممۇ يوق ئىدى . دېھقانچىلىق قايناپ كېتىدىغان بۇنداق پەسىلدە بىرمۇ دېھقان ئېتىزغا چىقمىغان ، ئەتىيازلىق ئوسا قىلىنمىغان ئېكىنزاردا بوران ئۇچاتتى…

قۇتلۇق تەڭرىقاغان يولىنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ ، بىر غېرىچ قېلىنلىقتا توپا بېسىپ ، تاشلاندۇق كەپىدەك غېرىپسىنىپ قالغان شاھسۇپىنىڭ يېنىدىن ئۆتتى . ئۇ سەردارلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ئون نەچچە تىڭتىڭچى لەشكەرنى ئالدىن ماڭدۇرۇپ ، ئاستا قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەشنى داۋام ئەتتى . تىڭتىڭچىلار ئاتلىرىغا تىنماي قامچا ئۇرۇپ ، ئاسمان – پەلەك توپا ئۆرلىتىپ قايتىپ كەلگۈچە ، قۇتلۇقمۇ تۇن ئاسمىنىنىڭ بىر پارچىسىدەك قارىيىپ تۇرغان تەڭرىقاغان قوۋۇقى ۋە شەھەر سېپىلى خېلى ئېنىق

كۆرۈنمىغان بىر مەنزىلگە يېتىپ كېلىپ ، لەشكەرلەرنى توختاشقا بۇيرۇدى . ئېھتىياتنى ھەمراھ قىلغان قۇتلۇق سانغۇن ئاۋۋال تىڭتىڭچىلارنىڭ نىمە دەيدىغىنىنى ئاڭلاپ باقماقچى بولغانىدى .

ئېغىرنى ئات كۆتۈرگىنىگە قارىماي ، ئاغزىنى ئاپتاپتا قالغان بېلىقنىڭ ئاغزىدەك يوغان ئېچىپ ، ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن تىڭتىڭچىلار يەنە بىر شۇم خەۋەرنى ئېلىپ كەلدى . تىڭتىڭچىلار ئارىسىدىكى بىر مىڭباشى قۇم - شېغىلدەك قولاشمايۋاتقان گەپلىرىنى ئاران ئۇقتۇرۇپ :

— شە... شە... شەھەرنى توپىلاڭچىلار... ئىگىلىۋاپتۇ ، سېپىل قو... قوۋۇقنى تاقىۋاپتۇ ... — دېۋىدى ، يەنە بىر تىڭتىڭچى مىڭباشىنىڭ گېپىنى تولۇقلاپ دېدى :

— توپىلاڭچىلارنىڭ كا... كاتتىسى قوۋۇق تۆپىسىگە چىقىۋاپتۇ ، تېخى...

«ئۈچ كۈندىن بېرى قاپقىنىم بىكار تارتمىغان ئىكەندە ، ھېلىقى ئۆلگۈر قاغىلارچۇ تېخى... »

قۇتلۇق مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئالدىن بىلىدىغاندەك ، شۇم خەۋەردىن چۆچۈپمۇ كەتمىدى ، چىرايىنىمۇ ئۆزگەرتمىدى . قوۋۇق تەرەپكە قاراپ دىمىغىنى قېقىپ ، مۇنداقچىلا كۈلۈپ قويدى - دە ، سالماق ئاۋاز بىلەن :

— لەشكەرلەر ئاستىراق سۈرئەت بىلەن ئىلگىرىلىسۇن ، — دېدى سەردارلارنىڭ ئويلىمىغان يېرىدىن چىقىپ .

تىڭتىڭچىلار ئېيتقاندەك ، ئوردۇبالىق قولدىن كەتكەن ، قوۋۇق تاقالغان بىلەنمۇ بۇ يەردىن لەشكەر قايتۇرۇشقا بولمايتتى . قايتۇردى دېگەندىمۇ ، لەشكەر يەنە نەگە باراتتى ، ئوزۇق - تۈلۈك ئۆكسۈگەن ، لەشكەرلەر چارچاپ ، ئاتلار بىر تېرە ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان بۇنداق چاغدا لەشكەرلەر يەنە نەگىمۇ بارالايتتى ؟ چارۋا ئورۇقلاپ ، ئاشلىق ئۈزۈلگەن سىرتقىتال مەۋسۇمدا قايسىبىر قەبىلە بۇنچە كۆپ لەشكەرنى بېقىپ كېتەلەيتتى ؟

بۇ پەقەت لەشكىرىنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلگەن سەردارنىڭلا

ئەندىشىسى ئىدى. قۇتلۇق بولسا ۋىجدان بۇرچى ئۈچۈنلا بۇ مەنزىلدىن بىر قەدەممۇ كەينىگە چېكىنمەيتتى. ئۇيغۇرنى ئۇيغۇر قىلغان، ئۇيغۇرنىڭ يۈرىكىدەك توختاۋسىز سوقۇپ تۇرغان بۇ شەھەرنى، جاندىن ئەزىز باللىرى ۋە جانجىگەر يۇرتداشلىرىنى نامەلۇم ئاسىيلارغا تاشلاپ بېرەلمەيتتى. ئۇنى ئۇندەپ تۇرغىنى — ئۇرۇش، پەقەت ئۇرۇشلا ئىدى. بۇنداق چاغدا ئۇرۇش قىلىش — يېڭىشتىن، چېكىنىش — يېڭىلىشتىن دېرەك بېرەتتى.

بىراق، ئاسىيلارنىڭ كاتتىسى كىم بولسا بولسۇن، ئۇنىڭ كۈچى قانچىلىك ئاجىز بولسۇن، قۇتلۇق دۈشمىنىگە ھەرگىز سەل قارىيالمايتتى. ئۆزلىرى ئايدالادا، ئوچۇقچىلىقتا، دۈشمەن بولسا مۇستەھكەم سېپىل بىلەن قورشالغان شەھەر ئىچىدە تۇراتتى. ئوزۇق - تۈلۈكتىن ۋاقىتىنچە قىسىلمايتتى. ئاشۇ ئېگىز ۋە قېلىن سېپىل شەھەر تېشىدىكىلەر بىلەن ئىچىدىكىلەرنىڭ مەقسەت مۇددىئالىرىنى، ئۈچۈر - خەۋەرلىرىنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تاشلايتتى. شەھەر ئەھۋالى، ئاسىيلارنىڭ كۈچى ۋە تۈزاق - ھىيلىلىرى ھەققىدە قۇتلۇق تېخى ھېچنېمە بىلمەيتتى. ياغلاقار ۋە نەچچە مىڭ تورغاق لەشكەرلەرنىڭ دۈچ كەلگەن قىسمىتى پەرەزدىكى ئىش ئىدى...

قۇتلۇق لەشكەر سېپىنى بۇزمايلا قوۋۇق ئالدىدىكى ئوق يېتىم يەرگە كېلىپ توختاپ تۇرۇپ، شەھەر سېپىلىگە سەپسالدى. سېپىل قوختىلىرى ئۈستىدە ئۇخلاپ قالغان لەگلەك قۇشتەك سالپىيىپ تۇرغان غەيرىي ئەلەملەرنى كۆرۈپ، ئىچ - ئىچىدىن يىغا قايناشقا باشلىدى، يۈرەك - باغرى قوچىغاندەك ئېچىشتى. قوۋۇق ئۈستىدە بەگبارىسنىڭ يىرگىنچلىك چىرايى پەيدا بولغاندا بولسا ئۇ تەئەججۈپتە تۈۋلىۋەتكىلى قىل قالدى.

«ئۇ بەگبارىسمۇ ياكى بەگبارىسنىڭ دوزاختىن قېچىپ كەلگەن ئەرۋاھىمۇ؟ بەگبارىس ياردىن ئۇچۇپ ئۆلگەنىدىغۇ؟ ئەرۋاھى بولسا، ئۇ نېمىدەپ بەگبارىستەك سەت ھېجىيىدۇ؟ نېمىدەپ بەگبارىستەك كۆرەڭ كۆرۈنىدۇ؟...»

قۇتلۇقنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۇدەك چوڭ ئېچىلىپ ، چىشلىرى شېغىل چايىنىغاندەك غۇچۇرلاشقا باشلىغاندا بەگبارىس دوغىلاق گەۋدىسىنى تىترىتىپ تۇرۇپ ، قاقاقلاپ كۈلىۋەتتى ۋە :

— قاغانىنىڭ ئالدىدا تىزلانمايدىغان قانداق ئەدەپسىز لەشكەرسەن ؟ تىزلان ، چاپسان تىزلان دەۋاتىمەن سېنى… — دېدى مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىدەك يۇڭلۇق بارمىقىنى قۇتلۇققا قارىتىپ .

«ئۇ ئەسلىدە ئۆلمىگەن ئىكەن ـ دە…»

يۈرىكىنى يېرىتىپ چىققان بىر ئاچچىق سېزىم قۇتلۇقنىڭ بېشىغا ئۆرلەپ ، چېكە تومۇرلىرىنى چوكىدەك ـ چوكىدەك كۆپتۈرۈۋەتتى ، تەنلىرى تومۇ تەگكەندەك جۇغۇلدىدى . ئۇ ئۆلگەن مۇردا تىرىلگەندەك ھاڭ ـ تاڭ بولۇۋاتقان سەردارلارغا قاراپ قوۋۇق تۆپىسىنى ئىما قىلىپ :

— قاراڭلار ، ئۇ سەۋدايىغا ئوبدانراق سەپسېلىڭلار ، ئۇ قاغانمىش ، ئۇ قاغانمىش تېخى ، — دەپ پىخىلداپ كۈلدى ۋە قىلىچىنىڭ سېپىنى ئېزىۋەتكۇدەك چىڭ سىقىمدىدى :

— كەمىنە ئېل ئۇگەسى ھېچقاچان ئۇيغۇر قاغانىنى كۆرگىنىم يوق ، كۆرۈۋاتقىنىم ئاتاچۇق بۆرىنىڭ ئازغۇن پۇشتى ، جەھەننەمدىن قېچىپ چىققان بىر گۇناھكار ئەرۋاھ ، ئۆلۈمگە مەھكۇم ئاسىي ! — دەپ توۋلىدى ئۇ چىڭقىلىپ تۇرۇپ .

— كۆزۈڭنى ئوبدان ئاچ ، مەن قاغان ، ئالتۇن تاج كىيگەن ، ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇرغان سەلتەنەتلىك قاغان !

— ئاسماندا قۇياش بىر ، يەردە قاغان بىر ، ئۇ بولسىمۇ تاراس قاغان !

— تاراس قاغان ؟ تاراس قاغان دېگىنىڭ كىم ئۇ ؟ ئۇنىڭ قاغان بەگبارىسنىڭ قولىدا ئالىلىقاچان بىر مۇردىغا ئايلانغىنىنى ، ياغلاقار قوۋمىنىڭ ئاتامانى بەگبارىسنىڭ قاغانلىق تەختىگە ئولتۇرغىنىنى تېخى بىلمەيۋاتامسەن ؟ ھا… ھا… ھا… ھەي بىچارە ، ھەي بىچارە…

ئۇلار بىرى پەستە ، بىرى ئېگىزدە تۇرۇپ ، خېلى بىر چاغقىچە

تىل جېڭى قىلىشتى ، گاھى ياقا تۇتۇشتى ، گاھى پومىلافلاشتى . بەگبارىس «بەيئەت قىلىپ ، گۇناھىڭنى تىلە» دېدى . قۇتلۇقنىڭ نەشتەردەك سانجىلىۋاتقان ئاچچىق جاۋابى بەگبارسنىڭ يېغىرىغا تەگدى . ئۇ ئېشەكتىن چۈشكەندەك چۇشۇپ كەتتى ، قىلمىشلىرى ئاشكارىلىنىپ ، زوۋانى تۇتۇلدى ، كەينىگە قاراپ شۇنداق بىر چالۋاقىۋىدى ، لەشكەرلەر 14 ـ 15 ياشلار چامىسىدىكى ئىككى بالىنى سۆرىگەنچە سۆرەپ كېلىپ قوۋۇق ئۇستىگە ئېلىپ چىقتى ـ دە ، بەگبارسنىڭ ئىككى يېنىغا بىردىن تۇرغۇزۇپ قويدى . چاچلىرى قوتاز قۇيرۇقىدەك چۇۋۇلغان ، ئۇستۇبېشى يىرتىلغان بۇ باللار پەسكە قاراپ قوللىرىنى ئۇزۇن سوزدى ـ دە ، زىل ئەمما زەئىپ ئاۋاز بىلەن «دادا…» دەپ توۋلىدى ، قۇتلۇقنىڭ يۈرىكى قىزىق ياغدا داغلانغاندەك پۇچىلىنىپ كۆزلىرىگە بىردىنلا قاراڭغۇلۇق تىقىلدى ، يوغان گەۋدىسى ئىختىيارسىز ئالدىغا تاشلاندى .

— ئوغلۇم قۇلانقارا ، قىزىم ئايچەچەك ، ھەرگىز قورقماڭلار ، داداڭلار سىلەرنى قۇتۇلدۇرىدۇ…

بۇ يىل يىل ھېسابىدا ، قۇلانقارا 16 گە ، ئايچەچەك 14 ياشقا كىرگەنىدى . قۇلانقارا بوي ـ بەستتە دادىسىنى تارتقان ، خوي ـ پەيلى ئانىسىنىڭكىدەك مۇلايىم ۋە رايىشلىققا مايىل ئىدى . ئۇ سەككىز يېشىدىلا ئات مىنىشنى ئۆگىنىۋالغان . ئۈچ يىلدىن بېرى ، قاتتىق قول مەشقاۋۇلنىڭ تەربىيىسىدە ، جەڭ ئىلمىدىن تەلىم ئېلىۋاتاتتى . ياغلاقار بىرەر ئىش بىلەن ياقا يۇرتقا كېتىپ قالمىسىلا ، ئۇنىڭدىن تابغاچچە جانبازلىقنى ۋە قوش ئوق ئېتىشنى ئۆگىنەتتى .

بېشبالىققا ئاتلىنىشتىن بۇرۇن ، قۇتلۇق ئوغلىنى سىناپ بېقىپلا ئۇنىڭ ئات ماھارىتى ۋە ھەر خىل جەڭ قوراللىرىنى ئىشلىتىشتە خىلى ـ خېلى لەشكەرلەردىن قېلىشمايدىغانلىقىغا كۆز يەتكۈزدى ۋە ئۇنى بېشبالىققا ئېلىپ بېرىپ ، راست جەڭگە قاتناشتۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى . بىراق ، تۇيۇتلەر بىلەن

بولىدىغان بۇ قېتىمقى جەڭ ئۇنداق ـ مۇنداق جەڭلەرگە ئوخشىمايتتى ، تۇبۇتلەر بىلەن ئېلىشىپ باقمىغان بولغاچ ، بۇ جەڭدە ئەھۋالغا قاراپ يول تۇتماي بولمايتتى . ئىشەنچ بولغان بىلەن ، نىمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغىنىنى ئالدىن مۆلچەرلەش قىيىن ئىدى . ئەگەر بىرەر كېلىشمەسلىك يۈز بېرىپ قالسا ، قۇتلۇق كەدىرەنىڭ روھى ئالدىدا يەرگە قاراپ قالاتتى .

شۇڭا ، ئۇ ئوغلىنىڭ «سەن مەندەك چېغىڭدا 1000 لەشكەرگە سەردار بولۇپ چېكلار يېرىگە جەڭگە بېرىپسەن ، ئەمدىلىكتە مېنى كىچىك چاغلاۋاتامسەن» دەپ دەۋا قىلغىنىغا قارىماي ، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسىنى مەشقاۋۇل بىلەن ياغلاقارنىڭ ھىمايىسىگە تاپشۇرۇپلا بېشبالىققا كېتىپ قالغانىدى . ئۇخلىسا چۈشىدىن ، ئويغىدا كۆز ئالدىدىن كەتمەيۋاتقان ، كۆرگىلى كۆزى تۆت بولغان ئاشۇ يۈرەك پارىلىرى مانا بۈگۈن رەقىبىنىڭ قولىغا چۈشۈپ ، ئۆزى ئۇچۇن رىيازەت چەكمەكتە ، گۆر لېۋىگە قىستاپ بېرىلماقتا ئىدى . نىھايەت چوڭ بىر خەۋپ ـ خەتەر ئۇلارنىڭ بېشىدا بەئەينى ئۆلۈم ئەلچىسىدەك ئەگىپ يۈرەتتى . كىچىككىنە چاتاق چىقسىلا قانخور بەگبارىس قىلىدىغىنىنى قىلىۋېرەتتى . يامىنى ، بۆلارنىڭ ھەممىسى قۇتلۇقنىڭ كۆز ئالدىدىلا يۈز بېرىشى مۇمكىن ئىدى .

بەگبارىس يەنە بىر قېتىم سەۋدايىدەك قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى . بالىلارنىڭ بېشىنى قولتۇقلىرىغا تاۋۇز قىستۇرغاندەك قىستۇرۇۋېلىپ ، پەسكە قاراپ دېدى :

— ئىقرارمەن ، سەن بىلەن خۇپىيانە تۇتۇشتۇم ، تابغاچ ئاسىيلىرىغا ئات بېرىپ ، تاڭ شاھىنى غۇلاتماقچى بولدۇم . بۇ نىمە ئۇچۇن ؟ دادام ئېيتقاندەك ، مەنمۇ قاغان بولالايتتىم ، زەردار بولالايتتىم ، ئاخىر نىمە بولدۇم ، قاغانمۇ ، زەردارمۇ بولالمىدىم ، قاغان قولىدا مەھبۇس بولغىلى تاس قالدىم . تانمايمەن ، ئۆزۈم ئۇچۇن تاراسنىڭ دادىسىنى ئۆلتۈرمەكچى بولدۇم . تاراس مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى ، بىراق مەن ئۆلمىدىم ، بىر تۇپ ئەگرى تېرەك جېنىمنى ئامان ساقلاپ قالدى . تاغ ـ جىرالاردا ، چۆل ـ

جەزىرىلەردە سوقۇنۇپ يۈرۈپ پۈرسىتىنى قىساس كۈتتۈم. يۆكۈ قوۋمىغا بېرىپ، بۇ پۈرسەتنى ئاخىر تېپىۋالدىم. ئېرىنى دادىسىدىن چوڭ بىلگەن ۋاپاسىز قىزىمنى ئۆلتۈرۈپ، بىر يولىلا قىساس ئالدىم. لەشكەر، سەردارلارنىمۇ بىر ھىيلە بىلەنلا بەند قىلدىم. سەن بىلىسەن، تابغاچلاردا «يەڭگەنلەر شاھ بولۇر، يېڭىلگەنلەر قۇل» دەيدىغان بىر تەمسىل بار. مەن يەڭدىم، شۇڭا قاغان بولدۇم، سىلەر يېڭىلدىڭلار، شۇڭا قۇل بولدۇڭلار، ساڭا كەلسەم، بېشىبالىقتىن قايتىپ كەلمەي، تۇبۇتلەرنىڭ قولىدا جان بەرگىنىڭ ئوبدانراق بولار ئىدى. خەيرىيەت، ھېلىھەم قايتىپ كەپسەن، بىر قۇلنىڭ قاغان ئالدىدا نېمە قىلىشى كېرەكلىكىنى ئوبدان بىلىسەن، ئامراق بالىلىرىڭمۇ مېنىڭ ئالىقىنىمدا تۇرۇپتۇ، قاراپ تۇرۇپ خەتەرگە ئۆزۈڭنى ئۇرمىغىنىڭ تۈزۈك...

قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى ئاينىپ، قۇسقۇسى كەلدى، پەيلىرى تارتىشىپ، مۇسكۇللىرى يېڭىۋاشتىن ھەرىكەتكە كەلدى. ئۇ لەۋلىرىنى يالاپ، بىنەمدەك قورۇپ كەتكەن قىلىن كالپۇكلىرىنى ئازراق نەمدىۋالدى ــ دە:

— كاپىشما جاللات، — دېدى ئۇ بارمىقىنى بەگبارسىنىڭ كۆزىگە تىقىۋەتمەكچى بولغاندەك چىنەپ تۇرۇپ، — ئېشەك تاج كىيىۋالسىمۇ بەرىبىر ئېشەك، ئېشەك قانچە ئۇنلۇك ھاڭرىسىمۇ بەرىبىر ئېشەك. ئېپلاس قولۇڭ تەڭرى يارلىقلىغان ئۇلۇغ قاغاننىڭ قېنى بىلەن بويالغان تۇرۇپ، ئۆزۈڭنى يەنە قاغان دەۋاتىسەنغۇ تېخى، بۇ ئالەم ئىگىسى بار ئالەم، قېنى، كۆك تەڭرىدىن سوراپ باق، قوڭۇر يەردىن سوراپ باق، ئاۋۇ ئۆتۈكەندىن، قوۋم ـ خالايىقتىن سوراپ باق، قايسىبىرى سېنى قاغان دەپ تەن ئالىدىكىن؟ سۇلالە كاتتىلىرى نەزىرىگە ئىلىپ ئۇتۇغات بېرەمدىكىن؟ بالىلىرىم گۇناھسىز، نېمە دېيىشسەڭ مەن بىلەن دېيىش، ئۇلارنى ياخشىلىقچە قويۇپ بەر، بويىنۇڭغا ئارغامچا سېلىپ، گۇناھىڭغا تۇۋا قىل!

بەگبارس قۇتلۇقنىڭ دۈمباق ئاۋازىدەك ياڭغۇ بېرىپ تۇرغان

بۇ سۆزلىرىگە تەمكىن تۇرۇپ قۇلاق سالدى . يۇرىكىگە ئوغا بىلەن سۇغىرىلغان يا ئوقىدەك تەسىر قىلغۇۋاتقان بۇ سۆزلەرنى يەنە ئاڭلىغۇسى باردەك بىردەم جىم تۇردى . قوۋۇقنىڭ كۆنچىقىش ۋە كۈنپېتىش تەرىپىگە بىر قۇر كۆز يۇگۇرتۇۋالغاندىن كېيىن ، تىپىرلاۋاتقان باللارنى قولتۇقلىرىغا تىخىمۇ مەھكەمرەك قىسىپ تۇرۇپ :

— قاغان دېگەن قاغاندەك ئىش قىلىدۇ ، كۆرمىش - ئەتمىشنى تەقدىرنىڭ ئىرادىسىگە باغلايدۇ . مۇنداق بولسۇن ، تۇرغان يېرىڭدە جىم تۇرۇپ ، ماڭا قارىتىپ بىر تال ئوق ئۇز ، ئوقۇڭ ماڭا تەگسە تەقدىر - پېشانەمدىن كۆرىمەن ۋە تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا قاغانلىق نامىم بىلەن كېتىمەن . مۇبادا ، ئوق بالاڭغا تەگسە ، ئۆز بالاڭنى ئۆز قولۇڭ بىلەن ئۆلتۇرگەن بولۇپ ، ئەل - يۇرتنىڭ نەپرىتىگە قالىسەن . مەن بولسام قاغانلىق نامىم بىلەن سېنى قاتىللىق گۇناھىڭ ئۇچۇن ئۆلۈمگە بۇيرۇيمەن ! — دېدى .

تۇيدۇرماي تۇزاق قۇرۇشتا دادىسىدىن يەتكۈچە تەلىم ئالغان بەگبارس بۇنداق ھالقىلىق دەقىقىلەردە تەۋەككۇلگە ئۆزىنى ئۇرىدىغان نادانلاردىن ئەمەس ئىدى . نۇرغۇن يىللىق ئىپىشىشلارنىڭ يەكۈنى سۈپىتىدە ، قۇتلۇقنىڭ قابىللىقىنى ۋە ئۇنىڭ كەينىدە خىللانغان ئىككى تۈمەن لەشكەرنىڭ بارلىقىنى ئوبدان بىلىپ تۇراتتى . ئۆز ئادىمى كۆپ بولغاندا 4000 دىن ئاشمايتتى . ئۇلار ئارىسىدىكى 3000 ئادەم ، ئىچكى شەھەرگە كىرىۋېلىپ ، ھېلىغىچە تىركىشىۋاتقان تۇرغاق لەشكەرلەرگە تاقابىل تۇرمىسا بولمايتتى . شەھەر ئىچىمۇ تىنچ ئەمەس ئىدى . بەگبارىسقا باش ئەگمىگەن بەزى پۇقرالار ئاسىيلارنى تاپقان يەردە نابۇت قىلىشاتتى . ئوردۇبالىق ئون كۈن ئەمەس ، بەش كۈنلا قامال قىلىنسا ، بەگبارىسنىڭ جىمى دەسمايىسى غالتەككە چىقاتتى - دە ، بەربىر مەغلۇپ بولىۋېرەتتى . يۇرىكى توختاۋسىز پوكۇلداۋاتقان ، باخشىلارغا پېرە ئوينىتىپ ئۆزىگە ئوق تەگمەيدىغانلىقىغا كاپالەت ئالغان بەگبارس ئاخىر بۇ ھىيلىنى ئويلاپ تاپقاندى .

قۇتلۇق كۆپ ئويلىنىپ ئولتۇرمىدى . ئۇ ئەتراپىدىكىلەرگە :

— ھېچكىم تۇرغان يېرىدىن بىر قەدەممۇ نېرى بولمىسۇن ، پەرمانىمنى ئۆز جايىدا تۇرۇپ بىر - بىرىگە يەتكۈزسۇن ، — دېدى ئۇ ، ئات ئۈستىدىكى قىياپىتىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ .

قوۋۇق ئۈستىدە تۇرۇپ ، لەشكەرلەرنى دىققەت بىلەن كۆزىتىۋاتقان بەگبارىسنىڭ لەشكەرلەرنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپلا گېپىدىن يېنىۋېلىشىدىن ئەنسىرىگەن ئىل ئۆگەسى سەردارلارنى شۇنداق ئاگاھلاندۇردى - دە :

— قوچقۇلۇق مانىي ئۇستازلارغا ئېيتىڭلار ، ئۇلار يادا[1] تاشلىرىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتسۇن ، — دېدى ۋە يەنە سەردارلارغا جېكىلەپ ، — ئۇ نائەھلى ئوق يەپ يىقىلغان ھامان 1000 لەشكەر قوۋۇققا ھۇجۇم قىلسۇن ، قالغانلىرى سېپىل بويلاپ يېيىلىپ ، قارماقلىق ئارغامچا تاشلاپ سېپىلغا ياماشسۇن !

قۇتلۇقنىڭ جىددىي بۇيرۇقى ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ بىردەمدىلا ھەننىۋا مىڭباشىغا يېتىپ باردى . قوچۇدىن كېلىپ ، يېرىم يولدا سەپكە قوشۇلغان ئىككى مانىخەي يادا تاشلىرىنى خۇرجۇنىدىن چىقىرىپ ، دۇرۇت ئوقۇپ يامغۇر تىلەشكە باشلىدى . يا ئوقىنىڭ بەگبارىسقا دەل تېگىشىدىن دەرگۇمان بولۇپ تۇرغان بىر سەردار قۇتلۇققا ئاستا پىچىرلاپ :

— جانابلىرى ، ئاتقان ئوق بەگبارىسقا تەگسىغۇ تەگدى ، ئالىمادىس باللارغا تېگىپ كەتسە… — دېدى ۋە گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا ھەرگىز پېتىنالمىدى .

— ئوقىنىڭ كۆزى يوق . ئەمما ، كۆك تەڭرىنىڭ كۆزى بار ، — دېدى قۇتلۇق جاۋابەن ۋە خاتىرجەمگىنە كۈلۈپ قويدى .

---

[1] يادا تېشى — قەدىمدە تۈركىي قوۋملاردا ئەپسۇن ئوقۇپ ، يامغۇر ياغدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ھېكمەتلىك تاش . مەھمۇد قەشقەرىي «دىۋان»دا بۇ توغرۇلۇق مەلۇمات بەرگەن . ئەرەب ساياھەتچىسى ئىبنى فەزلانمۇ ئۆز خاتىرىسىدە تۈرك قىماقلىرىدا «يامغۇرنى ئۆزىگە تارتىدىغان بىر خىل تاش بار ئىكەن ، بۇ تاش بىلەن خالىغان ۋاقىتتا يامغۇر ياغدۇرىدىكەن» دەپ يازغان .

سەردارمۇ ئادەم ، جەڭ ئالدىدا ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق غەم - ئەندىشىسى بولىدۇ . پەقەت سەردار بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇ ئەندىشىسىنى لەشكەرلەردىن يوشۇرىدۇ ، قورقماس قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ ، لەشكىرىنى جەڭگە ئۈندەيدۇ . ئەمەلدە ، جەڭ تۈگەپ ، نۇسرەت تاپقاندىلا ئاندىن غەم - غۇسسىدىن خالاس بولۇپ ، چوڭقۇر بىر تىن ئېلىۋالىدۇ...

قۇتلۇق بىر سەردار ، ئوخشاشلا ، ئۇمۇ بىر ئادەم ئىدى . ئادەمگە خاس ھېس - تۇيغۇلاردىن مەھرۇم بولمىغاچقىلا ئۇمۇ ھەم غەم - غۇسسىدىن خالىي بولالمايتتى . ھېلىقى سەردارنىڭ ئەندىشىسى ئەلۋەتتە ئورۇنلۇق ئىدى . بىراق ، ئۇ بىر سەردار بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەندىشىسىنى يوشۇرۇپ ، خاتىرجەمگىنە كۈلۈپ قوياتتى ، پەقەت ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئادەملەر ئۈچۈن بۇنداق زىل ئىشلارغا تەۋەككۈل قىلماقتا ئىدى .

ئەمىسە ، ئۇ ، ئوردۇبالىقنى قامال قىلىپ ، ئەل - ئاۋامنى قىيىنىسۇنمۇ ؟ توغرىدىن - توغرا ھۇجۇم ياساپ ، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېنىنى تۆكسۇنمۇ ؟ بەگبارسىنىڭ شەھەر پۇقرالىرىنى ، تۇتقۇن - مەھبۇسلارنى قىرغىن قىلىشقا باھانە تېپىپ بەرسۇنمۇ ؟...

قۇتلۇق تەڭرىدىن ئىجازەت ئالماقچى بولغاندەك ، ئاسمانغا قاراپ بىر پەس تىكىلىپ تۇردى - دە ، «يا تەڭرىم !» دەپ مۆڭگۈز يانى قولىغا ئالدى ، يا ئوقىنى كىرىچكە تىرىدى ۋە ئوقنى قوۋۇق تۆپىسىگە قارىتىپ ، كىرىچنى كۈچەپ تارتتى .

«ئەي ئىلاھىم ، كۆزۈمگە نۇر ، قولۇمغا كۈچ ئاتا قىلغىن . ئەل - يۇرت غەزىپىدىن پۈتۈلگەن ئوقنى شۇنداق ئاتايكى ، ئۇ بەتنىيەت بەگبارسىنىڭ دەل كۆكسىگە قادالسۇن . ئۆزۈڭ ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىسەن ، كىم گۇناھكار ، كىم گۇناھسىز بىلىپ تۇرغۇچىسەن . ئوقنى مەن ئاتتىم ، نىشانىنى ساڭا تاپشۇردۇم ، ساڭا تاغدەك ئىشەنچىم بار ، باللىرىمنى پاناھىڭدا ساقلاپ ، دۈشمەن يۈزىنى تۇن زۇلمىتىدەك قارا قىلغايسەن... »

www.uyghurkitap.com

يادىچى مانىخەيلەرنىڭ كارامىتىمۇ ياكى تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن شۇنداق بولدىمۇ، قوۋۇق ئاسمىنىدا قارا كىگىز دەك ئىككى پارچە قارا بۇلۇت پەيدا بولۇپ، توساتتىن هاۋا گۇلدۇرلىدى «قارس» قىلغان هەيۋەتلىك سادا يەر - زېمىننى دىر - دىر تىترەتتى. ئەزرائىلنىڭ نەرسىنى ئاڭلىغاندەك قورقۇپ كەتكەن بەگبارىس ئاسمانغا قارىۋىدى، قۇلانقارا «شارت» قىلىپ ئۇنىڭ قولتۇقىدىن بېشىنى تارتىۋالدى - دە، ئايچەچەككە قاراپ: «قاچ سىڭلىم» دەپ ۋارقىرىدى.

قۇلانقارانىڭ جانبازلىقى ئەسقېتىپ قالدى، بەگبارىسنىڭ بىقىنىغا تازا دەللەپ بىر مۇشت ئېتىۋىدى، بەگبارىس قورسىقىنى تۇتقان پېتى ئىككى پۇكلىنىپ يالغۇز كۆتەكتەك چىقىپ قالدى. دەل پەيتىدە ئۇچۇپ كەلگەن بىر تال ئوق دەل كۆكسىگە سانجىلىپ، ئۇنى شۇ زامانلا تىك موللاق چۇشۇردى.

— ئۇلۇغ تەڭرىگە شۇكۇرلەر بولسۇن، — دېدى قۇتلۇق ئاسمانغا قاراپ تەشەككۇر ئېيتىپ.

— ئېل ئۇگەسىگە شان - شەرەپلەر بولسۇن، — دېيىشتى سەردار - لەشكەرلەر سېپىلگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ.

34. ناتونۇش مەهبۇس

بۇ يىل ئەتىياز تولىمۇ غەلىتە كەلدى. هاۋانىڭ پەيلى بۇزۇلۇپ، هە دېسىلا يامغۇر ياغدى. تاغ كەينىدىن شامال سوقتىمۇ، قارا يامغۇر قارغا ئۆرۈلدى. يېڭىلا ئۇششۇك تەگكەن گۈل - گىياهلار بوي تارتالمىغان پاپا ئادەمدەك، يەر تىڭشاپلا يېتىۋالدى، غۇنچىلىرى بەرگىدە سولۇپ، ئېچىلمايلا تۆكۈلۈپ كەتتى. هاۋا هادىسىلىرىدىن بىخەۋەر، يىللىق سەپىرىنى ئۆز بۇرچىدا داۋام قىلىۋاتقان سەيياه قۇياش تۇيۇقسىز بىر چاقناپ، ياز مەۋسۇمىدىن بەلگە بەرگەندىن كېيىن ئاندىن بۇ هۆرۈن پەسىل

ياز كۆنلىرىگە ئۇرۇن بەردى. ئۇرخۇن دەرياسىنىڭ قىرغاق تەسكىيىدىكى ئاداققى مۇز بىر چۇشتىلا ئېرىپ تۈگىدى. باھاردىمۇ دۈگدەرەشكەن تاغ دەرەخلىرى پەسىلگە يات جۇۋىسىنى سېلىپ تاشلاپ، يېشىل رەڭلىك كۆڭلەك كىيىشتى.

ياز كەلدى. ئەتىيازنىڭ ئاخىرقى تىنىقلىرىدا شەھەرگە كىرىپ كېلىشكەن قۇتلۇقلار قاتىلاڭچىلىق ئىچىدە، ھەممىنى توڭلاتقان، ھەممىنى زېرىكتۈرگەن بىر پەسىلنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. ئۇلار دۈشمەن قامالىنى بۇزۇپ، ياغلاقارنى قۇتۇلدۇردى. 14 ياشلىق ئايچۇرنى قاغان تىكلەپ، تاراسىنىڭ مېيىتىنى داغدۇغا بىلەن دەپنە قىلدى. شەھەر تىنچىتىلىپ، چوڭ ئىشلار بېسىققاندىن كېيىن ئاندىن ئۆيگە قايتىشقا مۇۋەپپەق بولغان ئېل ئۆگەسى ياغلاقار بىلەن بىللە غىزالىنىۋېتىپ، ئىچ - قارنىدا بىخسىپ ياتقان ئاچچىق گەپلەرنى بىراقلا تۆكۈپ تاشلىدى.

— ھەي ياغلاقار، ھەي ياغلاقار، قىلغان گېپىم بۇ قۇلىقىڭدىن كىرىپ، ئۇ قۇلىقىڭدىن چىقىپ كەتتىمۇ سېنىڭ، شۇنچە كۈچلۈك جانباز تۇرۇپ، يا قاغاننى ساقلاپ قالالمىساڭ، يا شەھەرنى تۇتۇپ تۇرالمىساڭ، «ئىشەنگەن تاغدا كېيىك ياتماپتۇ» دېگەن مۇشۇ ئىكەن - دە، ئەسلي، — دېدى بېشىنى چايقاپ، مەنسىتمەسلىك نەزىرىدە چىمەلتىكىنى چىقىرىپ.

قۇتلۇقنىڭ تاراڭ - تۇرۇڭ تەگكىنىگە، ئوچۇق چىراي بەرمىگىنىگە قاراپ، بىر ئايدىن بېرى تىل تۇتۇقى بار ئادەمدەك باش چۆكۈرۈپ يۈرگەن ياغلاقار بولدى دېگۈچە ئوڭايسىزلاندى. ئۇ ئاكىسىنىڭ ھامانەم بىر كۈنى مۇشۇنداق دەيدىغىنىنى پەملەپ تۇراتتى. پەقەت «ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەپتۇ» دېگەندەك، گۇناھىنى تەن ئېلىپ، چىن كۆڭلۈمدىن توۋا قىلسام ئۇنىڭ ئەپۇسىغا ئېرىشىمەنغۇ دەپ ئويلاپ يۈرەتتى.

لېكىن، ياغلاقار «گۇناھى»نى تەن ئېلىش بىلەن بىللە، يەنىلا بارنى بار، يوقنى يوق دېيىش قارارىغا كەلدى ۋە قوشۇقىنى قويۇپ، قۇتلۇققا دېدى:

— ئاكا، مەن گۇناھكارمەن، مەن ئەيىبلىكمەن، ئۇرسىڭىزمۇ، تىللىسىڭىزمۇ ئۇ ئالەم، بۇ ئالەم خاپا بولمايمەن. بىراق... بىراق...

— ساڭا سېنىڭ ئاكاڭ ئەمەس، بەلكى ئېل ئۇگەسى گەپ قىلىۋاتىدۇ، — دېدى قۇتلۇق سىڭارىيان قاراپ تۇرۇپ ئۇنىڭ گېپىگە رەھىمسىزلەرچە لوقما سېلىپ، — تىلىڭنى چايناپ نېمە دېمەكچىسەن؟ ئۆزۈڭنى ئاقلىماقچىمۇ، يا گۇناھىڭدىن تانماقچىمۇ؟

— ئېل ئۇگەسى ئالدىدا گۇناھىمغا ئىقرارمەن، گۇناھىم ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇممەن!

بۇ گەپ بىلەن، قۇتلۇق ئاچچىق ياندۇرىدىغان شىپالىق دورا يېگەندەك، تېزدىنلا بوشىشىپ قالدى ۋە:

— ماڭا ماۋۇ گېپىڭ يارايدۇ، ئوغۇل بالا دېگەن بېشىغا تاغ يىقىلسىمۇ ئەيىبىدىن تانمايدۇ، — دەۋېتىپ، مەيدىسىگە ئۇرۇپ قويدى.

ياغلاقار «گۆپ» قىلىپلا بېسىپ كەلگەن قارا بورانىڭ ھۇشقىتىپلا ئۆتۈپ كەتكىنىگە ئىشەندى-دە، ئۆز گېپىگە قايتىپ كەلدى:

— بايام دېگەندەك، مەندە گۇناھ بار، لېكىن تاراس قاغاندىمۇ سەۋەنلىك يوق ئەمەس، — دېدى. قۇتلۇق «قاغاننى ئەيىبلەشكە نېمە ھەددىڭ» دېگەن مەنىدە ھومىيىپ قويىۋىدى، ياغلاقار ئۇنى كۆرمىگەنگە سېلىپ، دەيدىغىنىنى دەۋەردى:

— سەۋەنلىك قاغاندا ئەمەس، بەلكى قانتۇر سانغۇندا، مەندىن سىر يوشۇرۇپ، بۆكۈ قوۋمىغا بېرىپ ھېلىقى ھازازۇل خوتۇننى باشلاپ كەلمىگەن بولسا، قاغان ئۇنىڭغا كۆز سالماس ۋە ئوغا ئىچىپ ئۆلۈپ كەتمەس ئىدى. ئېل ئۇگەسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى يادىمدىن چىقىرىپ، قانتۇرغا ئوبدانراق كۆز-قۇلاق بولمىغىنىم ئۈچۈن بۇ گۇناھقا مەنمۇ شېرىكمەن.

— بۇ گېپىڭنىڭ خېلى جېنى بار، قانتۇر ھامان بىر كۈنى بىرەر ئەسكىلىك قىلىدىغاندەكلا تۇراتتى. ئەمدى ئۇ ئۆلدى،

شۇغىنىسى، قانتۇر بىلەن بەگبارس بۆكۆ قوۋمىدا ماكان تۇتۇپ، نەچچە مىڭلاپ ئادەم توپلاپتۇ، قاغان قازا قىلغان ھامان، ئۇ ئوردۇبالىققا بېسىپ كىرىپتۇ. مۇشۇنداق چوڭ ئىشنىمۇ تۇيماي يۈرگىنىڭ نېمىسى؟ شۇنچىلىك ئاسىيغىمۇ تەڭ كېلەلمىگىنىڭنى قانداق چۈشەندۈرسەن ئەمدى؟

— بەگبارسنى ئۆلدى دەپلا ھەممىمىز بىخۇد يۈرۈپتۇق. ماڭا ئوردۇبالىقتىن ئايرىلىشقا، قەبىلە - قوۋملارغا بېرىپ تىڭتىڭلاشقا ئىجازەتمۇ يوق ئىدى. يامان يېرى، بۇ بىر تالاي بەختسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسى تۈن يېرىمىدا يۈز بەردى. قاغاننىڭ توقال ئالغىنىنى بىلىپ بولغۇچە قاغان قازا قىلدى، قاغاننىڭ ئۆلۈمىدىن خەۋەر تاپقۇچە بەگبارس باستۇرۇپ كىردى. بەگبارسنىڭ كىرگىنىنى بىلگەن چاغدا بىز ئاللىقاچان لەشكەرگاھقا قامىلىپ قالغاندۇق، دۈشمەن بىلەن جان تىكىپ ئېلىشتۇق، ئەمما ئۇلار تالادا، بىز قامالدا بولغاچ، لەشكەرگاھتىن بۆسۈپ چىقالمىدۇق...

قۇتلۇق بەگبارسنى موللاق ئاتقۇزۇپ، قوۋۇق بۇزۇپ شەھەرگە كىرگەن كۈنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئېچىنىشلىق مەنزىرىلەرنى ئەسلەپ قالدى. تاراسىنىڭ ئۇسىمدەك كۆكىرىپ كەتكەن چىرايىنى، بۇ ئالەمنى كۆرۈپ قانىمىغاندەك ئوچۇق تۇرغان كۆزلىرىنى، قورقۇپ كەتكەن ئايچۈرنىڭ قانسىز تەلەتىنى، كوچا - كويلاردا يېتىپ كەتكەن جەسەتلەرنى، قەتلىئام قىلىنغان تابغاچ ئويمىگەرلىرىنى بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋىدى، ئۇنىڭ يەنە جەھلى قاتتى. بۇ ئىشلارنى يۈزگە سېلىپ، ياغلاقارغا يەنە ئوبدانراق ساۋاق بەرمەكچى بولدىيۇ، ئۇنىڭ شىلۋىقتەك نەملىشىۋاتقان كىچىك كۆزلىرىگە، تىترەۋاتقان لەۋلىرىگە قاراپلا پەيلىدىن ياندى. «ئېھتىمال، تەڭرىنىڭ ئىرادىسى شۇنداقتۇر، — دەپ ئويلىدى ئۇ، ياغلاقارغا ئىچ ئاغرىتىپ، — تەڭرى شۇنداق بۇيرۇغانىكەن، ئۇنى ئۆزگەرتمەككە ھېچكىمنىڭ ئامالى يوق. ياغلاقارنىڭمۇ، ھەتتا مېنىڭمۇ شۇنداق...»

www.uyghurkitap.com

قۇتلۇقنىڭ ئىشتىھاسى ئېچىلدىمۇ ، بىر بۇردا ناننى ئاغزىغا سېلىپ ، ئالدىرىماي چايناشقا باشلىدى ، شەھەرگە كىرگەندىن بېرى ياغلاقارغا تۇنجى قېتىم چىراي ئېچىپ ، ئاخىرقى ھورلىرىنى پۈركەپ بولغىنىغا خېلى بولغان بىر پارچە گۆشنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويدى ۋە ئاغزىنى ئۇشلاپ :

— ئاله ، قىز بالىدەك يىغلامسىراپ ئولتۇرماي ، قورسىقىڭنى ئوبدانراق تويغۇزۇۋال ، — دېدى .

ياغلاقار قۇتلۇقنىڭ سەردارلارغىلا ئەمەس ، بەلكى ئۆزىگىمۇ ، جېنىدىن چارە ئوغۇل ـ قىزلىرىغىمۇ قاتتىق قوللۇق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغىنىنى ئوبدان بىلەتتى . يۈز بەرگەن بارلىق پاجىئەلەر ئۇچۇن ئۇنىڭدىن قاتتىق ئەدەپ يەپ ، تۇمەنباشلىق مەنسىپىدىن قۇرۇق قالىدىغىنىغا ، ھەتتا لەشكىرىي قائىدە بويىچە ، جازانىڭ چوڭىغا ئۇچرايدىغىنىغا كۆز يەتكۈزۈپ ، يامان كۈنلەرگىمۇ تەييارلىنىپ قويغانىدى . ئۇنىڭ دەيدىغانىنى دەپ ، قورسىقىنى بوشىتىۋېلىشىمۇ شۇ سەۋەبتىن ئىدى .

قۇتلۇق ئۇنى ئەدەپلەشنىغۇ ئەدەپلىدىيۇ ، چوڭ جازادىن ئېغىز ئاچمىدى . لېكىن ، ئۇ رەھمەت دېمەك تۇگۇل ، تۇيۇقسىزلا تەتۈرلۈك قىلدى .

— ئاكا ، رۇخسەت قىلسىڭىز ، ئۆز يۇرتۇمغا قايتىپ بېرىپ ، تۇغقانلىرىمنى تېپىۋالاي دەيمەنا ، — دېدى ئۇدۇللا سۆزلەپ .

قۇتلۇق نان چايناشتىن توختىدى ، گەپ ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئەمەس ، بەلكى كۆزىدىن چىققاندەك ، ياغلاقارغا تىكىلىپلا قېتىپ قالدى .

ياغلاقار تەلىپىنى يەنە تەكرارلىدى . قۇتلۇق ئۇنى باياتىنقى گەپلىرىدىن رەنجىپ قالدى دەپ قىياس قىلدى بولغاي ، مىيىقىدا كۈلۈپ بېشىنى چايقىدى .

— نېمىلا دېگەن بىلەن كىچىك بالىدە سەن ، «گەپ يۈزدە ياخشى ، ئۇسسۇل تۈزدە» دەپتىكەنغۇ ، دەيدىغاننى يۈزمۇيۈز دېدىم ، ئىچ ـ قارنىمۇ خېلى بوشاپ قالدى ، قورسىقىڭدا گىنە ساقلاپ ،

كېتىمەن دەپ دوق قىلغىنىڭ نېمىسى ئەمدى؟ — دېدى ياغلاقارنى ئىزا تارتقۇزماقچى بولۇپ.
— مەن دېدىمغۇ، خاتا قىلغىنىمغا ئىقرارمەن، گۇناھىم ئۆچۈن، ھەرقانداق جازا بەرسىڭىزمۇ ماقا ئازلىق قىلىدۇ. بىراق، كېتىمەن دېگىنىم ھەرگىزمۇ بۇ سەۋەبتىن ئەمەس.
— ئەمىسە، نېمىدەپ كەتمەكچى بولۇپ قالىسەن؟ بىز قىلىدىغان ئىشلار كۆپقۇ تېخى.
— ياخشىسى، مېنى كەتكىلى قويۇڭ، سەۋەبىنى سىز سورىماڭ، مەن دېمىگەن بولاي.
— تازىمۇ بىر داڭقانپۇتى گەپ بولدىغۇ بۇ، سەۋەبىنى دەپ بەر، قايىل بولامدىمەن - يوق، بۇنىسى بىر گەپ.
— ئىشقىلىپ بۇ يەردە تۇرغۇم يوق.
— بۇمۇ سەۋەب بولدىمۇ؟ ئۆيلەپ قويمىدى دەپ شۇنداق قىلىۋاتامسەن، يا؟
— ئۆيلەنسەم نېمە بوپتۇ، ئۆيلەنمىسەم نېمە بوپتۇ؟ قىز بالا دېگەن خىيالىمغىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ بۇ كۈنلەردە.
راست گېپىنى يوشۇرۇپ، يەنە مۆكىمۆكىلەك ئويناۋەرسە قۇتلۇقنى خىلمۇخىل گۇمانلارغا تاشلاپ قويىدىغىنىنى تۇيۇپ قالغان ياغلاقار بىردىنلا غەيرەت قىلىپ، ئېغىز ئاچتى:
— خەق قاغان بولسۇن دېسە بولغىلى ئۇنىمىدىڭىز، ئاياقتىكى ئاشتەك تەييار تۇرغان پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ، تاراستەك بىر گۆدەكنى قاغانلىققا كۆتۈردىڭىز، قاغان بالا بولسا، ئەل - يۇرتنىڭ كۆرەر كۈنى نېمە بولماقچىدى ئەمدى؟ ئىشنىڭ مۇشۇنچىلىكىدە يۇرتۇمغا كېتىۋالاي دەيمىنا…
گەپىنىڭ بېشى چىققان ھامان بىتاب ئادەمدەك تولغانغىلى تۇرغان قۇتلۇق چايناۋاتقان نېنىنى بىراقلا پۇركۇۋەتتى ۋە:
— ئاغزىڭنى يۇم! — دەپ ۋارقىرىدى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىناقۇلى ۋە باشقا ئاللىكىملەرنىڭدۇ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ ئۆزىچە غۇدۇڭشىپ كەتتى.

«ئادەملەر نېمىدېگەن نادان، نېمىدېگەن كەم ئەقىل ـ ھە؟ ئۇلار قاغان نەسلىنىڭ تەڭرىدىن تۆرىلىدىغىنىنى بىلمەمدىكىنە؟ تەڭرى ئوغلىنىڭ پۇشتىپاناھىلا قاغان تەختىگە مۇناسىپ ئىكەنلىكىگە كۆز يۇمامدىكىنە؟ ئېقىپ يۈرگەن ئۆسەك سۆزلەرنىڭ ياغلاقارنىمۇ قايمۇقتۇرۇپ يۈرگىنىنى قارىمامدىغان؟ ھەي ئادەملەر... ھەي ئادەملەر...»

راست، بۇنداق گەپلەر ياغلاقارنىڭلا ئەمەس، قۇتلۇقنىڭمۇ قۇلىقىغا كىرىپ بولغانىدى. بەزى ۋەزىر، سەردارلار ھە ـ ھۇ دېيىشىپ، ئۇنى قاغانلىققا كۆتۈرمەكچى بولۇۋىدى، ئۇ چىرايلىقچە رەت قىلدى، بەزىلەرگە ياغلاقارغا ھۆرمىگەندەك ھۆركىرىدى، بەزىلەرنى تازا ئۇچۇقداپ قويدى. ئۇ كىمگە ھۆركىرىسۇن ۋە كىمنى ئۇچۇقدىسۇن، ۋىجدان بۇيرۇقىغا قۇلاق سېلىپ، ئايچۇر تېكىننى تەختكە چىقاردى، نام ـ ئوتۇغات تەلەپ قىلىپ سۇلالىگە يالۋاچ ئەۋەتتى. قېنى ئۇلار جاۋاب بەرسۇن، قاغان ئۆز ۋەزىرىگە تەزىم قىلغان نەدە بار؟ قاغان ۋەزىر ئالدىدا ياش تۆككەن نەدە بار؟

بۇنداق كاتتا ئىش مىلادىيە 791 ـ يىلى ئۇيغۇر قوۋمىدا بولۇپ ئۆتكەن ئەڭ كاتتا بىر مۇراسىمدا يۈز بەردى. ئايچۇر قاغان تاج كىيىۋېتىپ، ئېل ئۆگەسى قۇتلۇقنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈپ، تارام ـ تارام ياش تۆككەنچە: «ئوغۇللىرى ئايچۇر كۆپ نادان ۋە كەم ئەقىل بولسامۇ، ياردەملىرى بىلەن تەختكە ۋارىس بولدۇم. سىلىنى ئۆز ئاتامدەك كۆرۈپ، ئوغۇللىرى قاتارىدا ئىش بېجىرگەيمەن»[1] دەپ رەھمەت ئېيتتى. بۇ ئەجەبا قۇتلۇقنى ئۆزى تاج كىيگەندىنمۇ بەكرەك خۇشال قىلمامدىكەن؟ بۇنداق ھۆرمەت، بۇنداق ئابرۇي قۇتلۇقنى ئاسمانلارغا كۆتۈرمەمدىكەن؟

ئاكىسىنى ئوبدان چۈشىنىدىغان ياغلاقار لىڭ بۇ دورەم تۇيۇقسىزلا مىخقا ئوسۇۋالدى. «ئۆزگىلەر قان چېچىپ، جان

[1] لىيۇ يىتاڭنىڭ «ئۇيغۇر تەتقىقاتى» دېگەن كىتابىنىڭ 126 ـ بېتىدىكى «كونا تاڭنامە. ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە»دىن ئېلىنغان ئەسلىي سۆز.

بېرىدۇيۇ، ئاكام قول سوزسىلا قولغا كېلىدىغان قاغانلىقنى نېمىدەپ ئۆزگىلەرگە تاشلاپ بېرىدۇ» دېگەن بىر سوئال ئاكىسىنى مۇرەككەپ بىر تېپىشماققا ئايلاندۇرۇپ قويىدى. بۇ سوئال ۋە بۇ تېپىشماق ئۇنى تازا قىيناپ تۇرغاندا، تەقدىردىن ۋەھىي كەلدى. ئىشىك قېقىلىپ، بىر مىڭباشى كىرىپ كەلدى ـ دە، بىر قېرى گۇناھكارنىڭ تۇتۇپ كېلىنگىنىدىن خەۋەر بەردى. قۇتلۇقنى تەقەززا قىلغان بۇ خەۋەر قۇتلۇقنىڭ دىققىتىنى ياغلاقاردىن يۆتكىدى ۋە قاتمال سوكۇناتنىڭ خاتىمىسى بولۇپ قالدى. قۇتلۇق:

— بەزى سىرلارنىڭ ئاچقۇچى ئاشۇ قېرىنىڭ قولىدا، مەھكەم ساقلاڭلار، ئۇنى ئۆزۈم سوراق قىلماقچىمەن، — دېدى مىڭباشىغا تاپىلاپ.

تاراسىنىڭ ئۆلۈمىدىن قۇتلۇق بېشبالىقتىكى چېغىدىلا خەۋەر تاپتى. ئۇ قايتىپ كەلدى، بەگبارس «قاغاننى ۋە قىزتۇرمىشنى مەن ئۆلتۈردۈم» دەپ ئىقرار قىلدى. شەھەرگە كىرىۋىدى، ئۇ يەنە شۇنداق گەپلەرنىلا ئاڭلىدى. بەگبارسمۇ بۇ جىنايەتنىڭ جازاسىنى تارتتى. قىز ئەكەلگەن قانتۇرمۇ سىپىل تۈۋىدىلا بېشىنى يېدى. لەشكەرلەر قاغان ئوردىسىنى ئاختۇرۇۋىدى، ئويلىمىغاندا بىر قىزنىڭ جەسىتىنى تېپىۋېلىشتى. كۆرگەنلەر ئۇنى قانتۇر سانغۇن ئېلىپ كېلىپ قاغانغا تارتۇق قىلغان قىز دەپ گۇۋاھلىق بېرىشتى. شۇ قىزنىڭ قاغانغا ئوغا بەرگىنىدە ۋە قاغاننىڭ ئوغا ئىچىپ ئۆلگىنىدە ھېچقانداق شۈبھە قالمىدى.

بىراق، بەزىبىر ئالامەتتىن قارىغاندا، قاغاننىڭ ئۆلۈمى ئۇنداق ئاددىي ئۆلۈم ئەمەس، بەلكى قاتمۇقات مەخپىيەتلەرگە كۆمۈلگەن، باشپىيازدەك، سويسا ـ سويسا پوستى تۈگىمەيدىغان ئاجايىپ بىر سىرلىق ئۆلۈم ئىدى. ئۆلۈم بىلەن باغلىنىشلىق جىنايى ھالقا ئىچىدە، بەگبارس، نامەلۇم قىز ۋە ۋەزىر قانتۇردىن ئۆزگە، 70 لەردىن ئېشىپ قالغان يەنە بىر ئادەم باردەك قىلاتتى. كۆرگەنلەرنىڭ گېپىچە، قاتىل قىزنى «قىزىم» دەپ ئاتايدىغان بۇ سىرلىق كىشى ئوردۇبالىققا قىزى بىلەن بىللە كېلىپ، بىر كۈن

تۇرۇپلا خۇددى ئۇستا سېھىرگەردەك غايىپ بولغانىدى . «بۇ سىرلىق ئادەم زادى كىم ؟ راستىنلا قاتىل قىزنىڭ دادىسىمۇ ياكى بۇ يەردە بىر ئويۇن بارمۇ ؟ نېمىدەپ قىزى بىلەن بىللە كېلىپ يالغۇز قايتىدۇ ؟ نېمىدەپ ئۆزى كېلىپ ئۆزى كېتىدۇ ؟» دېگەن سوئال قۇتلۇقنى قىزىقتۇراتتى . ئۇ بۇ قېرىنى بىر توپ ئاچقۇچنى يېنىغا ئېسىپ يۈرگەن ئوردا قازناقچىسىغا ئوخشىتاتتى . ئۇ تېپىلسىلا ، قۇلۇپلانغان سىرلىق ئۆيلەر شەكسىز ئېچىلىپ ، ھەممە نەرسە مانا مەن دەپ ئايان بولىدۇ دەپ ھېسابلايتتى . «ئۆلگەن بولسا ئۆلۈكىنى ، تىرىك بولسا تىرىكىنى تېپىپ كېلىڭلار» دېگەن پەرمان بىلەن چىقىپ كەتكەن 500 لەشكەر گۇمانلىق بۆكۈ قەبىلىسىدە بىر ئاي تۇرۇپ ، مانا ئەمدى قايتىپ كېلىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ تۇتۇپ كەلگىنى دەل ئاشۇ گۇمانلىق ئادەم ئىدى .

ئوردۇبالىقتا كېچە . باش توخۇ چىللاپ بېسىققان چاغ .

ئىچكى شەھەرنىڭ چېتىگىرەك جايلاشقان ئوردا ھەپىسىنىڭ بىر ئۆيىدە سوئال - سوراق جىددىي داۋام قىلماقتا ئىدى .

كېچە بولغىنىغا قارىماي ، ئۆي ھاۋاسى ئوت ياققاندەك دىمىق ئىدى . قۇتلۇق ئۆي تۆرىدە يۇمشاق ئەيلەنگەن تېرە كۆرپىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇراتتى ، قارشىسىنىڭ تۆت چامدام نېرىسىدا قېرى مەھبۇس ئۆرە تۇراتتى . ئۇنىڭ بوينىغا تاقاق سېلىنىغان ، چورۇقلۇق ئاياغلىرى زەنجىر بىلەن چېتىپ تاشلانغان ، كىيىۋالغان تېرە پەشمىتىمۇ ئۆتكەمىدەك ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەنىدى . قورۇم باسقان ئويما تەكچىدە ئۇچقۇنداپ يېنىپ تۇرغان ساپال چىراغ بىر كۈچەپ ، بىر ئاجىزلاپ دوڭغاق سۆگەتتەك مۈكچىيىپ قالغان مەھبۇسنى سۇرلۇك تۇسكە كىرگۈزۈۋەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئالا قالماي ئاق كىرگەن پاخما چاچلىرى قولاقلىرىنى بېسىپ ، تا مۈرىسىگىچە تاشلىنىپ تۇراتتى ، ھارغىنلىق قايناۋاتقان قىسماق كۆزلىرى قۇدۇق تېگىدىكى سۇغا ئوخشاش سۇسقىنە پىلدىرلايتتى .

قۇتلۇق كۆڭنى بويىچە يوغان گەۋدىسىنى ئازراق ئالدىغا تاشلاپ ، مۇشتۇمى بىلەن ئېڭىكىنى يۆلىدى ، پەستىن يۇقىرىغا

www.uyghurkitap.com

قاراپ ، مەھبۇسنى تازا ئوبدان كۆزىتىپ چىقتى . مەھبۇسنىڭ ئۆزىنى زىيادە ئەركىن تۇتۇشلىرى ، ئەيمەنمەستىن ئۇدۇل قاراشلىرى كۆزىگە ئانچە سىغىپ كەتمىسىمۇ ، لېكىن ئۇ مەردلىك قىلىپ ، مەھبۇسنى تاقاق ۋە زەنجىرلەردىن ئازاد قىلىشقا بۇيرۇق بەردى .

تاقاق ئېلىۋېتىلدى ، زەنجىر يېشىپ تاشلاندى . قۇتلۇق بارماقلىرى بىلەن شەرەت قىلىپ ، ئۇنى ئالدىغىراق ئېلىپ كەلدى ۋە چىراغ تەرەپكە يۈزلەندۈردى .

قەددى ئېگىلىپ ، بۇرۇت - ساقىلى قاغا چاڭگىسىدەك چۇۋۇلۇپ تۇرغىنى بىلەن ، تۇتقۇننىڭ سەل كۆتۈرۈلگەن ئىككى مەڭزى قان دېغىدەك قىزىل ، تار كەلگەن پېشانىسى چوڭقۇر قورۇقلاردىن خالىي ئىدى . كۆزلىرىدە توڭلاپ قالغان كۆلكە ئىزنالىرىدىن ، بېشىنى يانتۇ تۇتۇپ ، قىيپاش قاراشلىرىدىن مۇرادىغا يەتكەنلەردىلا بولىدىغان بەزى ئالامەتلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، گەز باغلاپ كەتكەن قېلىن كالپۇكلىرى كىمنىدۇر ئەيىبلەشكە تەييارلانغاندەك ، يېرىم ئېچىلغانىدى .

ئۇنىڭ ئۇزايىدىكى بۇ ئالامەتلەر قۇتلۇقنى تولىمۇ جەلپ قىلدى ، جىن چاپلاشقاندەك ، ئۇنىڭغا كىرپىك قاقماي قاراۋەردى ، قاراۋېرىپ كۆزى قۇرىدى ، قاراۋېرىپ كۆزى تورلاشتى ، بىرىپ - بىرىپ ئۆزىنى ئېگىز تاغ يېنىدا تۇرغان پاكار بىر دۆڭدەك ، ۋەزنى يەڭگىللەپ ، دەرمانى خوراۋاتقاندەك ھېس قىلىشقا باشلىدى .

«ئاگاھ بول قۇتلۇق ، قېرى مەھبۇس جادۇ قىلىۋاتىدۇ ، جادۇگەرگە باش ئېگىپ بولمايدۇ !...»

قۇتلۇق يەنە ئەسلىگە كەلدى ، دىققىتىنى قايتا قوزغاتتى ، قەددىنى رۇسلاپ ، كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ شۇنداق قارىۋىدى ، قېرى مەھبۇس بەئەينى تۆگە يېنىدىكى چومۇلىدەك ، ۋىجىك ۋە ئاجىز بولۇپ كۆرۈندى .

ئۇ ئاجىز چومۇلىگىمۇ ، ھەتتا پاشا - كومۇتىغىمۇ تەڭ قىلمايدىغان قېرى مەھبۇسقا ئۆزىنى راسا بىر تونۇتۇپ قويماقچى

www.uyghurkitap.com

بولغاندەك ، مەيدىسىنى كۆپتۈرۈپ ، ئاۋازىنى ئۇلغايتىپ ، سوئال تاشلاشقا تۇتۇش قىلدى .

— قېنى ئېيت ، ئىسمى ـ زاتىڭ كىم ؟ قوۋمىڭ قايسى ، ئۇرۇقىڭ نېمە ؟

قۇتلۇقنىڭ قول شىلتىپ تۇرۇپ ئەتەي ھەيۋە قىلىۋاتقىنىنى بىلىپ قالغاندەك ، مەھبۇس سەل توختىۋېلىپ جاۋاب بېرىپ ، دېدى :

— قوۋمىم ئۇيغۇر ، ئادىز نەسلىدىنمەن !

مەھبۇسنىڭ جاۋابى بازغان ئۇرغاندەك قاتتىق ۋە سالماقلىق ئىدى ، ئاۋازى سەندەلگە بولقا تەگكەندەك جاراڭلايتتى . بۇ ھال ئۇنىڭ ياش قۇرامىغىمۇ ، تۇرقى ، سالاپىتىگىمۇ ئەسلا ماس كەلمەيتتى . ئۆز نەسلىنى يۈرەكلىك ھالدا ئېتىراپ قىلىشى مەھبۇسنىڭ ئۇنداق ـ مۇنداق ئادەم ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى .

— ھە ؟ ئادىز نەسلىدىن دېدىڭمۇ ؟ — قۇتلۇق ئۇنى سىناپ باقماقچى بولغاندەك قايتۇرمىلاپ سورىۋىدى ، ئۇ مەھبۇس قىزىق ياغقا سۇ چاچقاندەك قايناپ كەتتى :

— كۆك تەڭرى گۇۋاھ ، قوڭۇر يەر گۇۋاھ ، پېقىر ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ نەسلى پاك ئادىز ئۇرۇقىدىنمەن . قانداق ، مەيدەمگە مۇشتلاپ تۇرۇپ «مەن ئادىز» دېگىنىمدىن ھەيران بولۇۋاتامسەن ؟ بىلىپ قوي ، مەن نەسلىمنى يوشۇرمايمەن ، يالغاندىن ياغلاقار بولۇۋېلىپ ، ياغلاقارلاردىن شەپقەت تىلىمەيمەن !

«ۋادەرىخا ، بۇ مەھبۇسمۇ ياكى مەھبۇس سۈرەتلىك جادۇگەرمۇ ، — دەپ ئويلىدى قۇتلۇق ، ھەربىر ئېغىز سۆزنىڭ ئۆزىگە دەل تېگىۋاتقىنىنى تۇيۇپ ، — ياغلاقار بولۇۋېلىپ ، ياغلاقارلاردىن شەپقەت تىلىمەيمەن دېگىنى نېمىسى ئۇنىڭ ، ئۇ ئەجەبا تەكتىمنى بىلىپ تۇرسا ـ ھە ؟...»

قۇتلۇق ئۇنداق ئويلىغىنى بىلەن ، بۇ تۈز سۆزلۈك مەھبۇسقا

بىلىپ ـ بىلمەي قىزىقىپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى ، ئۇنى ئۆزە تۇرۇۋېرىشتىن خالاس قىلدىيۇ ، كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاشقا ئالدىرىمىدى .

— ھەي ئادىز چال ، — دېدى ، قۇتلۇق تەلەپپۇزىنى سەل ـ پەل يۇمشىتىپ ، «قېرى» دېگەننى «چال»غا ئۆزگەرتىپ ، — قارىغاندا ، ياغلاقارلارغا ئۆچلۈك قىلىدىكەنسەن ـ دە ، شۇنداقمۇ ـ ئەمەسمۇ ؟

— ئەلـۋەتـتـە شۇنداق ، مەن ئۆلۈم ئالدىدىكى ئادەممەن ، قورقۇمسىز ئادەممەن ، شۇڭا يالغان ئېيتمايمەن ، ئىقرارمەنكى ، ياغلاقار دېگەنلەرنى بۇ ئالەمدىمۇ ئۆچ كۆرىمەن ، ئۇ ئالەمدىمۇ ئۆچ كۆرىمەن ، تىرىك بولسا بۇ دۇنيادا ، ئۆلۈك بولسا ئۇ دۇنيادا تىنچ قويمايمەن .

— يـاغـلاقـار ئـۇرۇقـىـنـىـڭ قاغان ئۇرۇقى ئىكەنلىكىنى بـىـلـمـەيـدىغان ئوخشايسەن چال ، بولمىسا ، يۈرىكىڭنى قاپتەك قىلىپ ، ياغلاقارلارغا بۇنچە يامان تىل تەگكۈزمەس ئىدىڭ !

— نېمىدەپ بىلمەيدىكەنمەن ؟ بىلىپ تۇرۇپ تىل سالدىم ، بىلىپ تۇرۇپ ياغلاقارنىڭ ئەڭ كاتتىسى تاراس قاغاننى ئۆلتۈردۈم !

«يا تەڭرىم ، نېمە دەپ جۆيلۈۋاتىدۇ بۇ قېرى ، ئەقلى ـ ھوشى جايىدىمۇ ؟ يا ئاغزىغا كەلگەننى دەۋېرىدىغان تېجىمەل مەخلۇقمۇ ؟ »

مەھبۇسنىڭ قورقۇنچلۇق سۆزلىرى قۇتلۇقنى بۆلەكچىلا بىر قىسما قىلىۋەتتى . چۈنكى ، ئۇ مۇشۇ يېشىغىچە ياشاپ ، ھەرقانداق بـىـر گۇناھكارنىڭ ئۆز گۇناھىنى بۇنداق ئاسان تەن ئالغىنىنى ئاڭلاپمۇ ، كۆرۈپمۇ باقمىغانىدى .

— يـاق… يـاق… قاغاننى سەن ئەمەس ، بەلكى بەگبارىس ئۆلتۈردى ، تازا قىلسا ، ئۇلار سەندىن پايدىلاندى ، شۇنداقمۇ بوۋاي ؟

— ئـۇنـداق ئەمەس ، قاغاننى مەن ئۆلتۈردۈم ، ئۇ مەندىن ئەمەس ، مەن ئۇنىڭدىن پايدىلاندىم .

— باش كېتىدىغان بۇنداق ئىشتا چاقچاق قىلما بوۋاي ، ۋەزىر قانتۇرمۇ قاغاننى ئۆلتۈرگەن قاتىلغۇ ؟

— توغرا ئەمەس ، مەن ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدىنلا پايدىلاندىم ، ياغلاقاردىن پايدىلىنىپ ، ياغلاقارنىڭ جاجىسىنى بەردىم !

— ئۇلار نامەلۇم قىزدىن پايدىلىنىپ ، قاغانغا ئوغا بەردىغۇ ؟

— نامەلۇم قىز دېگىنىڭ نېمىسى ؟ ئۇنىڭ ئېتى قىرچەچەك قىز مېنىڭ ، ئوغىمۇ مېنىڭ...

— بۇ گېپىڭگە قانداق ئىشىنەي ، قانداقسىگە ئۇنداق قىلارسەن ؟

— ياغلاقار بولساڭمۇ ، يامان ئەمەس ئادەمدەك قىلىسەن ، چىرايىڭمۇ كۆزگە سىڭىشلىق ئىكەن . مۇنداق بولسۇن ، ئاۋۋال ماڭا بىر نوگاي سۇ كەلتۈر ، ئاندىن كېيىن كۆڭۈل سىرلىرىمنى ساڭا دەپ بېرەي ، ئۆزۈم ئۆلسەممۇ سۆزۈم سەندە قالسۇن...

سۇ كەلتۈرۈلدى . مەھبۇس تازا چاڭقىغان بولسا كېرەك ، ھېچىرنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈپ ، لىپمۇلىپ سۇنى بىر ئوتلاپلا يالىغاندەك قۇرۇقدىۋەتتى . تومۇر ـ تومۇرلىرىغا تاراۋاتقان سوغۇق سۇدىن راھەتلەنگەندەك ، كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمدى ـ دە ، شەبنەم قونغان كوكاتتەك نەملەنگەن چار بۇرۇتىنى بارماقلىرى بىلەنلا سۈرتۈۋەتتى ، قۇتلۇققا يېقىنراق كېلىپ يۇمشاق تەلەپپۇزدا سورىدى :

— گەپنى يېقىندىن باشلايمۇ ، يىراقتىنمۇ ، ئۇزۇنراق قىلايمۇ ، قىسقىمۇ ؟

— شۇنىمۇ سوراپ يۈرەمدىغان ، ئەزمىسىنى ئېزىدىغانلار بىلەن ھېچكىمنىڭ خۇشى يوق . كۆرۈپ تۇرۇپسەن ، تونمۇ تەڭ بولۇپ قالدى ، — دېدى قۇتلۇق ، ئاسماننى كۆرسىتىپ قويماقچى بولغاندەك ، قاپقارا كۆيە باسقان تورۇسنى ئىما قىلىپ .

— دېدىمغۇ ، بىز ئەسلىي ئۇيغۇر ئادىز ئىدۇق ، ئادىز بولساقمۇ ، قوۋمىمىزدا يۈزىمىز ، قولىمىزدا ھۈنىرىمىز ، ئىلكىمىزدە مال ـ چارۋىمىز بار ئادىزلاردىن ئىدۇق ، تەڭرى بەرگەنگە قانائەت قىلىپ ، ئەمر ـ ياساقلارغا بويسۇنۇپ ، لايىقىدا

پۇقراچىلىق قىلالىتتۇق .
سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئاۋازى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ، گۇنىسىز كۆزلىرى تۇن قاراڭغۇسىدىكى يورۇق يۇلتۇزدەك چاراقلاشقا باشلىدى . «هەي ، قانداق ياخشى كۈنلەر ئىدى ئۇ» دەۋېتىپ ، هەسەل يەۋالغان كىشىدەك ئاغزىنى تامشىپ قويدى .
— بىراق ، ياخشى كۈنلەرگە چېچەك چىقتى . قۇش ئۇۋۇسىدەك ئىسسىق ئۆيىمىز شورى قۇرىغۇر ياغلاقارلارنىڭ قولىدا ئۇششۇك ئۇرغان يالپۇز گۈلىدەك ، بىر پەستىلا توزۇپ كەتتى . تۆت جان ئىدۇق ، ئىككىيلەن ئۆلدى ، ياق ، ئىككىيلەن ئەمەس ، ئۈچەيلەن ئۆلدى . مەن بولسام مۆجىزىدەك تىرىك قالدىم . قانداقمۇ تىرىك قالاي ، تىرىك تۇرۇپ دوزاخقا چۈشتۈم ، ئۇۋچىدىن قورققان يالغۇز كېيىكتەك ، چۆل - چۆللەردە مۆكۈپ يۈردۈم . مۆكۈپ يۈرۈپ ئون يىلنى ئۆتكۈزدۈم . ئاشۇ تەقدىر ۋە ئاشۇ ئون يىل ماڭا قىساس خەنجىرىنى ئىنئام قىلدى ، كۈندۈزلىرى يۇلغۇن تۈۋىدە ، كېچىلىرى ئۆڭكۈر - غارلاردا تۇرۇپ ، قىساس بىلىيى بىلەن خەنجەر بىلىدىم ، خەنجەر بىلەۋېتىپ پۇرسەت كۈتتۈم ، پۇرسەت ئىزدەپ بۆكۈلەرگە بېرىپ قالدىم ، بۆكۈلەردىن پاناھ تىلىدىم ، هۈنەر قىلىپ پۇل تاپتىم . خوتۇن ئېلىپ بالا كۆردۈم ، بالامغا «قىرچەچەك» دەپ ئات قويغانمۇ بولدۇم . كۈنلەر ئۆتىۋەردى ، قىساس ئوتى كۆيىۋەردى ، كۆيىۋېرىپ ، ئاخىرى گۈلخانغا ئايلاندى . كۈتكەن پۇرسەت كەلگەنمۇ بولدى . بىراق ، «ئوغرى تۇتساڭ چوڭىنى تۇت» دەپتىكەن ، ئۇششاق - چۈششەك ياغلاقارنى ئۆلتۈرگۈم كەلمىدى ، چوڭىنى بولسا مەن تاپالمىدىم ، تاقەت قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم...
— ئۇنداقتا ، مەندەك ئۇششاق - چۈششەك ياغلاقارنى ئۆلتۈرمەيدىكەنسىز دە بوۋا ، — دېدى قۇتلۇق ئاردىكى قاتمال كەيپىياتنى يۇمشىتىش ئۈچۈن ، گەپنى چاقچاققا بۇراپ .
— قىساس ئۈچۈن ئازغىنە كەم 30 يىل ياشىدىم ، ئەمدى كېلىپ ، چۈپرەندە ياغلاقاردىن مىڭنى ئۆلتۈرگەن بىلەن ئۇزۇن

www.uyghurkitap.com

يىللىق قەسىمىگە قانداق يۈز كېلەلەيمەن؟ قانداقمۇ يۈخادىن چىقالايمەن؟ بىلمەن، گۇناھ سەنلەردە ئەمەس، بەلكى سەندەكلەرنى يامان يولغا باشلاپ ماڭغان ئاشۇ قاغاندا، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاپ.

مەھبۇس يەنە سۇ سورىدى، ئارقىمۇئارقا كەلتۈرۈلگەن ئىككى ھېجىر سۈنى ساقىلىغا ساقىتىپ تۈرۈپ ئوتلىۋەتتى، چاسىراق كەلگەن ماڭلىيىدىن، قويۇق ساقال ئارىسىدا قىزىل ياڭاقتەك كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىككى مەڭزىدىن تەپچىپ چىققان تەر تامچىلىرىنى سىيرىۋېتىپ، گېپىگە قايتىپ كەلدى.

— شۇنداق قىلىپ، قىساس پەيتىنى سەل كەم 30 يىلچە ساقلىدىم، ئەجىر قىلغىنىمغا تۇشلۇق، كۆك تەڭرى بۇنداق ئوبدان پۇرسەتنى ماڭا ئاخىر نېسىپ قىلدى. بىر كۈنى قاغاننىڭ قانتۇر دېگەن بىر سەردارى ئىشكىمىزدە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالدى ـ دە، «قىزىڭنى بەر، ئوردىغا كىرىپ ھالاۋەت كۆرسۇن» دېگىنىچە ماڭا چاپلاشتى. ئۇ سەردار ئەسلىدە يايلاقمۇيايلاق ئارىلاپ، قاغان ئۈچۈن قىز تاللاپ يۈرۈپ، قىرچەچەكنى كۆرۈپ قالغانىكەن.

بىلەمسەن، قىزىم قىرچەچەك ئەمدىلا 16گە كىرگەنىدى، مەرھۇم ئانىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. ئۇ شۇنداق خۇش پىچىم ۋە شۇنداق لاتاپەتلىك چوڭ بولغانىدىكى، ئۆيىمىزدىن ئەلچى ئۈزۈلمەيتتى. بىراق، مەن ئۇنىڭغا قىيالمايتتىم، ئۇمۇ ماڭا قىيالمايتتى. مەن مىسكىنىنىڭ كۈنى ئۇنىڭسىز كۈن بولمايتتى.

سەردار كەلدى، پۇرسەتمۇ بىللە كەلدى، پۇرسەت بىلەن تەڭ، كاللامغا شۇنداق بىر خىيالمۇ كىردىكى، «قىرچەچەكنى توقاللىققا بېرەي، ئۇ ئارقىلىق قاغانغا قول سېلىپ، مۇرادىمغا يېتەي» دەپ ئويلاپ باقتىمىيۇ، بىردىنلا قورقۇپ قالدىم. مەن بىلىمەن، قىرچەچەك بۇ ئويۇمغا «ياق» دېمەيتتى. بىراق، قاغان ئۆلسە مۇرادىم ھاسىل بولاتتىيۇ، بۇ ئۆلۈم قىرچەچەكنىڭ بېشىغىمۇ كەلمەي قالمايتتى. ئەمما، كۈنلەر ئۆتۈۋاتاتتى، ئۆمۈر ئۆتۈۋاتاتتى. بىر يۈتۈملا ئەمەس، ئىككى يۈتۈممۇ گۆرگە

ساڭگىلىماقتا ئىدى . بۇ پۇرسەتنى چىڭ تۇتمىسام ، ئۇ دۇنياغا ئارمان بىلەن كەتكەن بولاتتىم . ھەممىدىن بەك قورقۇنچلۇقى مانا مۇشۇ ئىدى . بىراق…

تەڭقىسلىقتا كۆپ ئويلاندىم ، بىر ئەپلىك چارە ئىزدىدىم . بۇنداق چارە تېپىلمىدى ، قانتۇر بەرگەن مۆھلەتمۇ يېقىنلاپ قالدى . مەن ئىزتىراپقا چۈشتۈم . نە كۆزۈمگە ئۇيقۇ كىرمىدى ، نە گېلىمدىن غىزا ئۆتمىدى . يىغلاپ ـ يىغلاپ يېشىم تۈگىدى . «دادا ، — دېدى بىر كۈنى قىرچەچەك بەخىرامان تۇرۇپ ، — نېمىدەپ ئاھ ئۇرۇۋاتقىنىڭ قىزىڭغا ئايان ، ئۇ سەردارنىڭ مەقسىتىمۇ قىزىڭغا ئايان . ساڭا دېسەم ، سەردار ماڭا مەرگىمۇش بەرگۈدەك ، قىزىڭ ئۇنى قاغانغا بەرگۈدەك . ‹ياق › دېسەممۇ بېشىم كەتكۈدەك ، ‹ماقۇل › دېسەممۇ بېشىم كەتكۈدەك . بوپتۇ دادا ، بۇمۇ قاملاشقىنى ، مېنى يولغا سالغىن ، بۇ تېنىمنى ئۆزۈڭ بەرگەن ، جېنىمنىمۇ ئۆزۈڭ بەرگەن . ئەمدى ئۇ ساڭا ، ئانا باشقا بولسىمۇ ، ئىككى ئاكامغا ، مەن كۆرمىگەن بولسامىمۇ ، ئىككى ئاكامنىڭ ئانىسىغا تەسەددۇق . تەڭرى بۇيرۇسا ساق كېلەرمەن ، بۇيرۇمىسا تەڭرىگە ئامانەت » دېدى ـ دە ، قانتۇر بەرگەن مەرگىمۇشنى تۆشىگە يوشۇردى ، چانمىسۇن دەپ ، قىزىم بىلەن بىللە كېلىپ ئەتىسىلا قايتىپ كەلدىم ، بىراق ئۇ كەلمىدى . ئاڭلىسام قاغان ئۆلۈپتۇدەك ، مەنمۇ مۇرادىمغا يېتىپتىمەن . ئامراق ئايالىم ، ئوماق ئوغۇللىرىم ۋە ئاخىرقى بىر قىزىمدىنمۇ ئايرىلىپتىمەن . شۇڭا ، «ئەمدى بۇ جان ماڭا ئارتۇقچە » دېدىم ۋە ئۇدۇل ئوردىغا قاراپ يول ئالدىم . سىلەر مېنى تۇتتۇق دەيسىلەر ، لېكىن ئۆز ئايىغىم بىلەن كېلىپ ، ئۆلۈمگە تىك باقىنىمنى بىلمەيسىلەر…

قۇتلۇق قېرى مەھبۇسنىڭ يىغلامسىراپ تۇرۇپ ئېيتىۋاتقان تەسىرلىك سۆزلىرىنى نىھايەت چوڭ تاقەت بىلەن ئاڭلاپ تۈگەتتى . مەھبۇسنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ ، خىيال پەردىسىنىڭ چېكى قايرىلىپ ، ئۇنىڭدا ئاجايىپ ـ غارايىپ كۆرۈنۈشلەر جىلۋە قىلغىلى تۇردى .

«ئۇ ئادىز ئىكەن ، بىزمۇ ئادىز ، ئۇنىڭ ئايالى ئۆلگەنىكەن ، مېنىڭمۇ ئانام ئۆلگەن ، ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن، بىزمۇ ئىككى ئوغۇل . ئۇلار قازا قىلغانىكەن ، ئاكامدىن ئۆزگە ، مەنمۇ قازا قىلغان بولاي ، ئۈچ قەبرىنىڭ بىرى مېنىڭ بولسۇن ، يارەببىم ، پانىي ئالەمدە مۇشۇنداقمۇ ئوخشاشلىقلار بارمىدۇ؟ نېمىدېگەن غەلىتە دۇنيا بۇ؟...»

قۇتلۇق «ھەي ئەخمەق ، نەدىكى خىياللارنى قىلىپ يۈرۈيسەن ـ ھە» دېگەندەك ، ئۆزىچە كۈلۈپ كەتتى ، خىجىل بولغاندەك باش چايقىدى . بىراق ، بۇ ئۆينىڭ ئوك بۇرجىكىدە ، سول بۇرجىكىدە ، پەگاھ ۋە تورۈسلىرىدا ئىناقۇلىنىڭ ئويچان چىرايى پەيدا بولدى ـ دە ، ئۇ «داداڭ قېچىپ كەتكەن ، داداڭ قېچىپ كەتكەن...» دېگەن بىر سۆزنى توختىماستىن تەكرارلاۋەردى ، ئارقىدىنلا ئىناقۇلى يوقاپ ، ئۇ كۆرۈنگەنلىكى يەردە ، تام ـ تورۈستا ، يەر ئۈستىدە پاكار ـ پاكار ئۈچ قەبرە جان كىرگەندەك قىمىرلاشقا باشلىدى . قەبرىلەرنىڭ يېنىدا كۆز يېشىنى سۈرتۈۋاتقان ، يۇم ـ يۇم يىغلاپ مۇسىبەت بىلدۈرۈۋاتقان چار ساقاللىق بىر بوۋاي كۆرۈندى . قۇتلۇق گاھ ئۇ بوۋايغا ، گاھ مەھبۇس بوۋايغا كۆز يۈگۈرتتى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدە ئوخشاشلا تۆمۈرچى ئوچىقىنىڭ كۆچلۈك يالقۇنى ، تاۋلانغان قىپقىزىل تۆمۈر ۋە ئۇيۇم ـ ئۇيۇم قىزىل چوغلار چېلىقتى . نېمىشقىدۇر بۇ چوغلار يۇلتۇزدەك ئۇچقۇن چاچرىتىپ ، قۇياشتەك ھارارەت چاچتى . بۇ ھارارەت ئۇچۇپ كېلىپ قۇتلۇقنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلدى ، يۈزىدىن يۈرىكىگە ، يۈرىكىدىن تىرناقلىرىنىڭ ئۇچىغىچە تارالدى...

— ھەيران قالارلىق ئىش... ھەيران قالارلىق ئىش...

مۇگدەۋاتقان قېرى مەھبۇس خالار ـ خالىماس بېشىنى كۆتۈردى ، نېپىز ئاق ماتادىن ئۈستۋاش كىيگەن ، سېرىق يۇڭ پوتا بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان سوراقچىنىڭ ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى دەپ ھاياجانلىنىۋاتقىنىغا دىققەت قىلدىيۇ ، سەۋەبىگە قىزىقمىدى ، ئارتۇقچە ئويلىنىشقىمۇ ھەپىلىسى بارمىدى . شۇ ئارىدا ئۇ

سوراقچى ئىغىز ئاچتى :
— سوراشنى ئۇنتۇپتىمەن ، نام - شەرىپىڭىز نېمە ؟ ئايالىڭىز ۋە ئوغۇللىرىڭىزنىڭچۇ ؟ — سورىدى قۇتلۇق مەھبۇسقا يېقىنراق كېلىپ .
— بۇنى بىلىپ نېمە قىلىسەن ؟ بوپتۇ ، دەپ بەرسەم بېرەي ، ئاغزىمنىڭ تېرىسى چۇشۇپ كەتمىگەندىكىن...
قۇتلۇق غۇززىدە بولۇپ ، ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ «دادا» دەپ توۋلىغىنىچە مەھبۇسنىڭ قۇچىقىغا تاشلاندى ، بوينىغا گىرە سېلىپ مۇرىسىگە بېشىنى قويدى . تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ ۋەقەدىن داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالغان قېرى مەھبۇس ھۇڭ - ھۇڭ يىغلاۋاتقان قۇتلۇقنى مۇرىسىدىن چەتلەشتۇردى - دە ، كۆزىنى بىر ھازا چىمچىقلاتقاندىن كېيىن :
— دا... دادا دەمسەن مېنى ؟ سەن ئۆزۈڭ كىم ؟ — دەپ سورىدى .
قۇتلۇق تارام - تارام ياش تۆكۈۋېتىپ ماتا كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى شۇنداق قايرىۋىدى ، زەپىرەڭدەك سىرىق ، ناۋاتتەك پارقىراق بۆرە ئۇشۇقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولدى . مەھبۇس بوۋاي بۇ ئۇشۇققا بىرھازا قاراپ چىققاندىن كېيىن ، قۇتلۇقنى مەھكەم باغرىغا باستى ۋە :
— قۇتلۇق بالام ، سېنى ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئويلاپتىمەن بالام ، بىر نانغا زار بولدۇڭ ، قېقىلىپ - سوقۇلدۇڭ بالام ، داداڭنى ئەپۇ قىلارسەنمۇ بالام ، — دەپ قوشاق توقۇپ يىغلاپ كەتتى...
قۇتلۇق تاشقىرىغا قاراپ «داستىخان» دەپ توۋلىۋىدى ، قۇتلۇققا كىچىلىك غىزا ئېلىپ كەلگەن ياغلاقار بىر قولىدا داستىخان ، بىر قولىدا چاي كۆتۈرگەنچە پەيدا بولدى ، ئىككى رەقىبنىڭ روبىرو ئولتۇرۇشلىرىغا قاراپ ، توساتتىنلا ھودۇقۇپ كەتتى . قۇتلۇق :
— نېمىگە ھاڭۋېقىپ تۇرىسەن ، داستىخاننى تېزرەك قوي ، — دېۋىدى ، ياغلاقار ئۇنىڭ دېگىنىنى ھايالسىز بەجا كەلتۈردى ۋە :

— ئېل ئۆگەسى جانابلىرى ، ئۆيگە قايتامدىمەن يا تالادا ساقلامدىمەن ؟ — دېدى ھودۇقۇشنى يوشۇرۇشقا گەپ تاپالماي.

ياغلاقار چىقىپ كەتتى . قۇتلۇق داستىخاننى يىيىپ ، دادىسىغا چاي قۇيدى ، لېكىن دادىسى تەكلىپ ـ تەكەللۇپلارغا قۇلاق سالماي ، سوۋۇتۇلغان موزاي گۆشىگىمۇ ، ئات قېنىدەك قېنىق چايغىمۇ كۆز قىرىنى سېلىپ قويمىدى . ياغلاقار چىقىپ كەتكەندىن بېرى ئۇ قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ ، تەڭرى ئالدىدا يۈكۈنگەندەك جىمجىت ئولتۇرغىنى ئولتۇرغانىدى . قىزىق يېرى ، ئۇنىڭ بىر جۈپ كۆزى خۇددى چوغدان چوغىنى تىقىپ قويغاندەك غەلىتە پارقىرايتتى ، ئىچ ـ ئىچىگە پاتماي قالغان بىر پىنھان كۈلكە مىيىقىدىن ، كۆز جىيەكلىرىدىن ۋە كۈلۈۋېتىشكە تەييار تۇرغان قېلىن لەۋلىرىدىن مارىلىماقتا ئىدى ، پۇرسەت كەلسىلا ، بۇ كۈلكە يانار تاغ مىسالى پارتلايدىغاندەك قىلاتتى .

ئۇ ئاستا ـ ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، قۇتلۇققا ئاتىلارچە مېھىر بىلەن قارىۋالدى ـ دە ، ئاۋازىنى قەستەنگە بېسىپ ئاستا سورىدى :

— ئوغلۇم ، سەن ئېل ئۆگەسىمۇ ؟ ھېلىقى داڭدار ئېل ئۆگەسىمۇ ؟

— شۇنداق دادا ، ئوغلىڭىز ئېل ئۆگەسى ، ئايچۇر قاغاننىڭ ئەڭ چوڭ ۋەزىرى ، — دەپ جاۋاب بەردى قۇتلۇق ئويلىنىپ تۇرمايلا .

— ھە ، مۇنداق دە....

خىيالىدىن نېمە كەچتىكى ، بوۋاينىڭ چىرايى يەنە ئۆزگەردى . مىسالى ياز كېتىپ ، يەنە قىش كەلدى . مىڭ تەسلىكتە ئېغىز ئېچىپ قۇتلۇقتىن سوراپ قالدى :

— راست گەپ قىلغىن ، مەنسەپنى دەپ نامىمىزنى بۇلغاپ يۈرمىگەنسەن ؟

— ...

ئۇلار قىسقىغىنە پاراڭلاشتى . يامان ئويدىن خالاس بولغان قىساسكار بوۋاي بەئەينى چوڭ گۇناھتىن ساقلاپ قالغاندەك ، كۆك

تەگرىگە نەچچە مەرتە شۈكۈرلەر ئېيتتى .

ھاۋا تىنچىق ، ئۆي ئىچى جىم ، تالادىنمۇ ھېچقانداق شەپە كەلمەيتتى ، پۈتكۈل مۇھىت ھازىرلا يۈز بېرىدىغان بىر تاسادىپقا قۇلاق سېلىۋاتقاندەك ، تامامەن سۈكۈتكە چۆككەندى . پەقەت قۇتلۇقنىڭ يۈرىكىلا قەپىسگە قاتتىق ئۇرۇلاتتى ، ئۇنىڭ تىنىقىمۇ ئىچىگە چۈشۈپ ، ئۆپكىسىنى ئەسمەكتە ئىدى .

كۆپ ئۆتمەي ، قۇتلۇقنىڭ دادىسى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، يېلىنىش نەزىرى بىلەن قاراپ تۇرۇپ ، چوڭقۇر تەزىم قىلدى ـ دە :

— ئوغلۇم ، دادا ئۆلۈشى كېرەك ، ئۆلگەندىمۇ مۇشۇ يەردە ئۆلۈشى كېرەك ، ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئۆلۈشى كېرەك ، — دېدى چىرايىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ .

قۇتلۇق كۆزىگىمۇ ، قۇلىقىغىمۇ ئىشەنمەي قالدى ، قورققىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ، بىر ھازا گاڭگىرىدى ۋە ئىنسانىي تۇيغۇنىڭ دەۋىتى بىلەن دادىسىنى يۆلەپ ، دۇدۇقلاپ تۇرۇپ :

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز قەدىردان دادا ، ئاتا ـ بالا ئەمدىلا جەم بولدۇققۇ ، بىز تېخى ياشايمىز ، بىللە بېرىپ ، ئانامنى ۋە ئاكامنى خۇشال قىلىمىز ، شۇنداقمۇ دادا ؟ — دېگەنلەرنى ئاران ـ ئاران ئاغزىدىن چىقىرالىدى . ئۇنىڭ دادىسى :

— بالام ، سەن بىر ئېل ئۇگەسى — دېگەن ھامان قۇتلۇق ئۇنىڭ گېپىنى تارتىۋېلىپ :

— بولما دېسىڭىز ، بولماۋېرىمەن دادا ، ئېل ئۇگەسى بولغىنىمدىن سىز بىلەن بىللە ياشىغىنىم ، خىزمىتىڭىزنى قىلىپ ، رەھمىتىڭىزنى ئالغىنىم ياخشى ، — دېدى ، يىغلىۋېتىشكە تەييار بولۇپ .

— ئوغلۇم ، — دېدى دادىسى قۇتلۇقنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — نەسلىمىزدىن سەندەك بىر ئېل ئۇگەسى چىققىنىغا بېشىم ئاسمانغا تاقاشقاندەك خۇشال بولۇۋاتسام ، نېمە دېگىنىڭ بۇ ئەمدى . دادا ياشايدىغىنىنى ياشاپ بولدى . سېنىڭ ياشايدىغان

كۈنلىرىڭ تېخى ئالدىڭدا ، كۆك تەڭرى يول بەرسە، خەقنىڭ گېپى گەپ بولسا ، قاغان بولۇپ يۇرت سورايسەن . ئۆتۈنۈشۈمگە قۇلاق سال ، قاغاننىڭ قاتىلى بولغان ئادىز مەھبۇسنىڭ بالىسى قاغان ئەمەس ، ئېل ئۆگەسىمۇ بولالمايدۇ ، جېنىنىمۇ ساقلاپ قالالمايدۇ . ياغلاقارلار بۇنىڭغا يول قويۇشمايدۇ ، پەقەت داداڭ ئۆلسىلا پۈتكۈل مەخپىيەتلىك داداڭ بىلەن بىللە كېتىدۇ…

يۈرەك ـ باغرى پارە ـ پارە بولغان قۇتلۇق سانغۇن دادىسىنىڭ ئاياغلىرىغا ھەشقىپىچەكتەك يامىشىپ ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى . ئوتبۇلاقتەك ئوقچۇۋاتقان قىزىق كۆز يېشى ئوتلۇق نەپىسى بىلەن قوشۇلۇپ ، دادىسىنىڭ تىترەپ تۇرغان بەستىگە ئىللىق بىر سېزىمنى بەخش ئەتتى . بىراق ، مەھبۇس ئاتا ئوغلىنىڭ تىنىمسىز سىلكىنىۋاتقان بېشىنى سىلاپ ، پەپىلەپ تۇرۇپ ، پوتىسىغا ئېسىلغان قىسقا غىلاپتىن كۈمۈش ساپلىق خەنجىرىنى تۇيدۇرماي سۇغۇرىۋالدى ـ دە ، كۆكسىگە توغرىلاپ قاتتىق بېسىۋىدى ، «شارتتىدە» ئېتىلىپ چىققان قان ئۇدۇل بېرىپ تامغا چېچىلدى . ئۇ مۇردىدەك قېتىپ قالغان قۇتلۇققا قاراپ بەخىرامان كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ :

— ئەلۋىدا ئوغلۇم ، ئۆز ھاياتىمنى ئۆزۈم ئاخىرلاشتۇردۇم ، لەنەتگەردى قاغان قاتىلىنىڭ ئەمدى سەن بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق ، — دېدى ـ دە ، قۇتلۇقنىڭ قۇچىقىغا يوككىدە يىقىلىپ چۈشتى .

35 . ئۇ ئەمدى قاغان تاغىسى

بەئەينى چىدامىلىق ئۆي مۈلۈكىدەك ، قاغاندىن قاغانغا مىراس قالغان ئوردا مۆتىۋەرلىرى ئايچۇر قاغاننى تۇنجى كۆرگەن چېغىدىلا چاندۇرماي ياقا چىشلىشىپ ، ئۆزلىرى بىلىشىدىغان بىر نەزەر بىلەن بىر ـ بىرىگە قاراشقانىدى ، ئاشكارا سۆز ـ چۆچەك قىلىشقا

پېتىنالمىسمۇ، ئۇلارنىڭ قارشىدىن «نېمىدېگەن ئاۋاق، نېمىدېگەن ئاۋارە بالا بۇ، تۇرغان تۇرقى قۇرۇپ قالغان مەدەككىلا ئوخشايدىكەن» دېگەن مەنە چىقماي قالمايتتى. ئۈچ قاغان، ھەتتا تۆت قاغان ھۇزۇرىدا خىزمەت قىلغان كاداڭ ۋەزىرلەر گەپ تاپاي دېسە، يېڭى قاغان كونا قاغانغا يەتمەيدۇ، دەپ قەسەم ئىچىپ بېرەلەيتتى، تېخىمۇ كاداڭلىرى بولسا، «بۇكەمدىكى ئادەملەر مانا شۇنداق ئىنجىمارۇق، ئۆتكەن كۈنلەردە قۇياشمۇ بۈگۈنكىدىن چوڭراق ئىدى، بۇنىڭدىن ئۇ گەۋدىلىك ئىدى، پالاننى دېمەمدىغان، بوي - بەستى ئاسماندىن ئېگىز، گەۋدىسىمۇ ئۆتۈكەندەك ئىككى كېلەتتى» دەپ ۋەز ئېيتاتتى. ئايچۇرنىڭ بار - يوقى ئاشۇ تۇرسا، كىم يەنە «ئۇنداق ئەمەس» دەپ دو چىقالايتتى؟

ئايچۇر بۈگۈن تەختتە ئولتۇراتتى، بوۋىسىنىڭ بوۋىسىغا سوغداق ئۇستىلىرى ياساپ بەرگەن، بوۋىسىنىڭ زامانىدا بوۋىسىغا لايىق كەلگەن بۇ كونا تەخت، ھەرقانچە كېرىلسىمۇ، ئايچۇرغا چوڭ كەلگىنى كەلگەنىدى. تەرمەچتەك ۋىجىك گەۋدىسى تەختكە شۇنداق چۆكۈپ كەتكەن ئىدىكى، تەخت ئۇستىدىكى جۇغى گويا تەڭنىگە تاشلاپ قويغان بىر تال يىڭنىگىلا ئوخشايتتى.

ئايچۇرنىڭ ئەمدىلەتىن خەت تارتىشقا باشلىغان بۇرۇتى ئۆچكە تىۋىتىدەك يۇمشاق، چاچلىرى كەچ كۈزدە ئۇنۇپ چىققان كوكات مايسىلىرىدەك يۇمران ئىدى، دوقىسىنىڭ چوڭلۇقىدىن، يۈز - كۆزىگە ئاپتاپ چۈشمەيتتى، ئولتۇرسا ئاسماننى كۆرەلمەيتتى، تايىنى يوق قاش - كىرپىكلىرى ئاستىدىكى بىر جۈپ كۆزى قاڭشارلىق بۇرنىنىڭ ئۇ ياق - بۇ يېقىغا پاتۇرۇپ قويغان ئىككى تال قوي مايىقىدەكلا قارىيىپ تۇراتتى، ئالتۇن تاج گىرۋىكىدىن بىر غىرىچ ئېشىپ تۇرىدىغان ئالىقاندەك - ئالىقاندەك ئىككى قۇلىقىلا ئۇنىڭ قاغانلىققا يارىشىدىغان بىردىنبىر پەخىرلىك ئەزاسى ھېسابلىناتتى.

بۇنىڭدىن خېلى يىللار بۇرۇن، مەرھۇم كەدىرە يېقىن دوستى

قىزتۇرمىشنىڭ يەتتە ئايدىلا يەڭگىپ قالغىنىدىن خەۋەر تاپتى . قۇتلۇق بىلەن كەدىرە چىرايلىق بىر قورىقان تېپىپ ، ئاۋار ـ دۇردۇن ۋە قەنت ـ گېزەكلەر بىلەن چاي هازىرلاپ ، ئايچەچەكنى كۆتۈرۈپ ، قۇلانقارانى يېتىلەپ تاراسلارنىڭكىگە باردى . ئۇلار بوسۇغىدىن ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا «ئاتا ـ ئانا بولۇپسىلەر ، مۇبارەك بولسۇن» دەپ يارىشقىنى قىلىشتى ـ دە ، «بۆرىمۇ ، تۇلكىمۇ ؟» دەپ تەڭلا سوئال قويۇشتى . تاراس «بۆرە» دەپ جاۋاب بەرگەچ ، قاتمۇقات تەتىللا كۆرپىلەرگە يۆگەلگەن ئايچۈرنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، كەدىرەگە تۇتقۇزۇۋېتىپ :

— تەڭرىگە تەھسىن ، ئۇرۇق ـ نەسەبىمىز ئۇزۇلۇپ قالمايدىغان بولدى ، — دەپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى .

قۇتلۇقنىڭ يادىدا قېلىشىچە ، بار جۇغى تەلپەككە پاتىدىغان ، ئاسلاندەك ئىڭراپ ياتقان بۇ بوۋاقنىڭ ئۆزىگە ماس كەلمەيدىغان چوڭ ـ چوڭ قۇلاقلىرى ئۇنىڭدا ئالاهىدە تەسىراتلارنى پەيدا قىلغان ، «قۇلىقى چوڭ قاغان بولۇر» دەپ ، تاراسنى قەۋەتلا خۇش قىلىۋەتكەن ، مېهمان ئۈستىگە كېلىپ قالغان تۇنباغامۇ مەسلىهەتلىشىۋالغاندەكلا ئاشۇ تەمسىلنى شېپى كەلتۈرگەندى .

چوڭلارنىڭ ئاغزىدىن سائەت چىققان چېغى ، ئۇردا ئەمچىلىرى «ئۇندىن بىرى ئەي بولمىسا ، ئەي بولماس» دېگەن ئاشۇ بوۋاق ئاخىر ئەي بولدى . تەڭرى يۆلىسىمۇ يۆلىدى ، قۇتلۇق يۆلىسىمۇ يۆلىدى ، ئىشقىلىپ 14 ـ 15 يېشىدىلا ئاتا تەختىگە مىراسخور بولدى .

مەيلى ئاۋاق بولسۇن ، مەيلى ئورۇق بولسۇن ، قۇتلۇقنىڭ نەزىرىدە ئۇ ئەقىل جامى توشۇپ تۇرغان ، ئەل ـ يۇرت بەختى ئۈچۈنلا دۇنياغا تۆرەلگەن ، تەڭرى قىياپەتلىك بىر قامەتلىك ئادەم ئىدى . ئانا قارنىدا ئاپىرىدە قىلىنىشتىن بۇرۇن ، كۆك تەڭرى ئۇنىڭغا شۇنداق بىر خاسىيەتنى بەخش ئەتكەنكى ، ئۇ بۇ جۇغى بىلەن يامان كۆزلەردىن خالىي بولالايتتى ، دۈشمىنىنى بىخۇد قىلالايتتى ، قاغانلىقا ئامەت ئېلىپ كېلەلەيتتى ، ۋىجىككىنە قىياپىتى ئۆز ـ

ئۆزىگە تىلتۇمار ئىدى .

بىراق ، بوگون ئەتىگەن قاغاننى دىۋانغا چىقىشقا دەۋەت قىلىنىۋېتىپ ، قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى ئازراققىنە غەش بولۇپ قالدى ، ياغلاقارنىڭ «قاغان بالا بولسا ، ئەلنىڭ كۈنى نېمە بولماقچىدى» دېگەن كىنايىسى يادىدىن كېچىپ ، يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى .

ئەسلىدە بوگون ئوردۇبالىققا كېلىپ ، تەكىيىخانىدا تۇرۇۋاتقىنىغا ھەپتە بولغان چوڭ ئوردا ئەلچىلىرى بىلەن يۈتۈشكەنگە مۇۋاپىق ، قاغان چۈشتىن بۇرۇن قاغان ئوردىسىغا يېتىپ كېلەتتى ، ئەلچىلەر كاتتا بىر مۇراسىمدا تاڭ دىيزۇڭنىڭ ئوتۇغات يارلىقىنى جاكارلايتتى . ئوردا ئۇدۇمىدا بۇ ئىش ئۇچۇن خېلى چوڭ بىر ھەشەم تەييارلىناتتى .

«ھاۋا ئىسسىپ كەتتى» دېگەن سەۋەب بىلەن ، ئايچۇر قاغان بەش كۈندىن بۇيان دىۋانغا كەلمىدى . قۇتلۇق بۇنىمۇ چاندۇرمىدى ، مۇراسىم بېگىنى ئەۋەتىپ ، ئوردا - دىۋاننى سىيرىپ سۈپۈرگۈزدى ، لەۋھە - شەلپەرلەرنى ئاستۇرۇپ ، مۇراسىمنى تەقلەپ قويۇپ ، كۈن چىقماستىلا قاغان قەسرىگە يېتىپ باردى - دە ، «قاغان ئۇخلاۋاتىدۇ» دېگەن گەپ بىلەن قوبۇلخانىدا ساقلاشقا مەجبۇر بولدى .

كۈن چىقتى ، كۈنمۇ چېچىلدى . كۈن قىزىپ ، قىيام بۇرجىغا يېقىن كەلگەندىلا ئاندىن ئۇخلاپ قوپقان ئايچۇر قاغان :

— نېمە ئىش ؟ — دەپ سورىدى قۇتلۇقتىن ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى تەسلىكتە ئېچىپ .

— مۇنداق گەپ ئىدى···

— ئوھوي ، نېمە ئىشكىن دەپتىمەن تېخى ، ئوتۇغات دېگەن قانچىلىك نېمىتى ئۇ ئالمىسا بولمايدىغان ، ئالاي - ئالماي ، مەن يەنىلا قاغان ، — دېدى ئۇ ياتاق ئۆيىگە قايرىلىۋېتىپ .

— قاغان ئالىيلىرى···

قاغان توختىدى . ئاتا سۈپەت بىر ۋەزىرنى بىپەرۋالارچە تاشلاپ كېتىۋاتقان ئايچۇر قاغان ئۇرغۇ بىلەن ئېيتىلغان ئىلتىجادىن

كېيىن خۇشياقمىغاندەك توختاپ تۇردى .

— قاغان ئالىيلىرى ، بىلمىسلە بىلگەيلا ، تابغاچ ئوردىسىدىن ئوتتۇغات ئېلىش قەدىمـ قەدىملەردىن بېرى ئۇدۇم بولغان بىر كاتتا ئىش . ئۇلۇغ بوۋىلىرى ئېلتەبىر[1] دىن مۇبارەك پەدەرلىرى تاراس قاغانغىچە بولغان جىمى قاغانلار سۇلالىدىن ئوتتۇغات ئالغان ، پۇرسەتنى قەدىرلەپ ئوتتۇغاتتىن باش تارتمىغايلا ، ئۇنى مۇھىم دەپ بىلىپ ، جان دەپ قوبۇل قىلغايلا ، — دېدى قۇتلۇق كۆڭۈل رەنجىنى قايرىپ قويۇپ . ئۇ يەنە «بۇكۇ قاغاندىن ئىبرەت ئېلىپ ، كەمتەر بولغايلا » دەپ ئايچۇرنى سەگىتىپ قويماقچى بولۇۋىدى ، گەپنىڭ ئۇزىراپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ ، ئۆزىنى بېسىۋالدى .

دەرۋەقە ، تاراس قاغان تاسادىپىيلا ئۆلۈپ كەتتى ، ۋارىس تىكلەش تۇرۇپ تۇرسۇن ، بىر كەلىمە سۆز قالدۇرۇشقىمۇ ئۇلگۇرەلمىدى . قاغانلىقتا قاغان كېرەك بولدى ، قاغانلىقتا يولباش زۆرۈر بولدى . بىراق ، ئايچۇر كىچىك ، دىتسىزراق بالا بولغاچقا ، ئۇنى ۋارىسلىقتا راۋا كۆرگۈچىلەر ئانچە كۆپ بولمىدى . بەزىلەر قۇتلۇق ئۈچۈن «ھە ـ ھۇ » دېسە ، بەزىلەر ئاستىرتىن ئىچ پەش تارتىشىپ قاغان تەختىگە قاراپ باش تاردى .

ئادەم تۇغۇلۇپلا ئاغزىنى ئاچىدۇ ، قوللىرى ئىچىگە ئېگىلگەن بولىدۇ . مانا بۇ ئادەم تەبىئىتى ، ئادەمنىڭ شەخسىيەتچىلىكى . ئادەمنىڭ ئۇلۇغلۇقى شۇ يەردىكى ، گېزى كەلسە ، ئۇ ئۆزگىلەر ئۈچۈن جان بېرەلەيدۇ ، ئۆزگىلەر ئۈچۈن نەپسىدىن كېچەلەيدۇ . بەزىلەر سورايدۇ : «جان بەرگەن ئۇلۇغمۇ ، نەپسىدىن كەچكەن ؟ » ئاقىل دەيدۇكى ، ئىككىسىلا ئۇلۇغ ، ساۋابى ئوخشاش ، شۇغىنىسى ، جاندىن كەچمەك ئاسان ، نەپسىدىن كەچمەك تەس...

بۇنداق زىل چاغدا ، ئۇلۇغ ئادەم ئېل ئۇگەسى ئۇلۇغ ئىشنىڭ ئەڭ ئۇلۇغىنى تاللىۋالدى ، ئۆز نەپسىنى دەپنە قىلىپ ، ئۆزگىلەرگە

---

[1] ئېلتەبىر -- ئۇيغۇر قاغانلىقى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن تاڭ سۇلالىسىدىن ئوتتۇغات ئالغان ئۇيغۇر ئاقساقىلى .

ھەمدەم بولدى . ئاۋۋال ئايچۈرنى قاغان تىكلەپ ، ئاندىن كېيىن تاراس قاغانغا ھازا ئاچتى ، قىزتۇرمىشنىمۇ يەرلىكىدە قويدى . ئەل ئاغزى بېسقىپ ھەممە ئىش يورۇشۇپ كەتتى . قۇتلۇقمۇ ئاتا ۋەسىيىتىگە ھۆرمەت قىلىپ ، قايغۇسىنى كۆڭلىدە بىلىپ ، قاغان پۈت دەسسەپ تۇرغۇچە ، ئوردۇبالىقتىن بىر قەدەممۇ يىراق بولمىدى .

بىراق ، ئايچۈرنىڭ بالىلارچە ھۇرۇنلۇقى ، گۆدەكلەرچە دېۋەڭلىكى بوگۈن قۇتلۇقنى ئويلىمىغاندا نائۈمىد قىلىپ قويدى ، بەئەينى تۇتى قۇشتەك ، كىمنىڭدۇر گېپىنى تەكرارلاپ ، ئوردا ئوتتۇغاتىنى قاراپ تۇرۇپ كەمسۇندۇردى ، ئۇنىڭ ئارزۇ ـ ئارمىنىنى بىردىنلا تۈيۈق يولغا باشلىۋەتتى . قاق ناشتىدا ، قاغاننىڭ ئىشكى ئالدىدا قاغان قوبۇلىنى كۈتۈپ ئىشىك باقاردەك ئېڭەك يۆلەپ ئولتۇرغىنىدا ، بىر پىيالە چاي تۇگۇل ، سۇيى قاچقان زاغرىدەك قاتتىق ـ قۇرۇق گەپلەرگە داخىل بولغىنىدا «قاغان بالا بولسا ، كۆرەر كۈنۈڭ نېمە بولۇر ؟ » دېدى قۇتلۇق ئۆز ـ ئۆزىگە ، كۆڭلى بۆلەكچىلا يېرىم بولۇپ .

ئەمما ، قۇتلۇق تاقەت ساقلىدى ، ھەممە ئىشقا چىداشلىق بەردى ، خالاپ قىلغان ئىشىدىن ئەزەلدىن ئۆكۈنۈپ باقمىغان قۇتلۇق بۇ دورەممۇ ھەممىگە چىددى . ئاشۇ كۈنى ئايچۈر بىلەن دىۋانغا بىللە كەلدى ـ دە ، تەنتەنىلىك مۇراسىمدا ئۇنى سۇلالىنىڭ «ساداقەتمەن بىلگە قاغان» دېگەن ئوتتۇغاتىغا نائىل قىلدى .

تەڭرىگە شۈكۈر ، كەڭ يەڭلىك ، ئۇزۇن پەشلىك يەكتەك كىيگەن ئەلچىلەرنى كۆرۈپ ، قاغان «ئۇلارنىڭ كىيىمى نېمانچە غەلىتە» دەپ يوتىسىغا ئۇرۇپ كۈلۈپ كەتكەندىن ۋە تەختتىن چۈشۈپ ، ئەلچىلەرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ، يەڭلىرىنى غىپىرىچلاپ باققاندىن ئۆزگە ، چوڭراق بىرەر ئىش چىقىرىپ قويمىدى . ئەلچىباشى زەر باسقان شاھانە تون ۋە ھېقىق كۆزلۈك كەمەر تارتۇق قىلغاندا بولسا ، «كىچىك بالا»دەك خۇشال بولۇپ ، گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى . قۇتلۇقتىن سورىۋالغىنى بويىچە

«تابغاچ خو ، تابغاچ خو» دېگىنىچە ، ئەلچىلەرگىمۇ ئىسىل ـ ئىسىل سوغداق ماللىرىدىن بىر تالاي سوۋغا قىلىنىۋەتتى...

بۈگۈن يەنە شۇنداق بولدى . ئىل ئۆگەسى كۆز پەسىللىك توققۇز بۇيرۇق كېڭىشىنى چاقىرىپ قويۇپ ، ئايچۇر قاغاننى ئۆزى بېرىپ باشلاپ كەلدى .

كۆز پەسلى بۇ ئەل ئۈچۈن ئالتۇن پەسىل ھېسابلىناتتى . بۇ پەسىلدە ئاتلار ئەت ئېلىپ ، كۆچكە تولاتتى . قوزا ـ ئوغلاق قاتارغا قېتىلىپ ، گۆش ـ قايماقلار تۆكمە بولاتتى . ئارپا ـ بۇغداي قازناققا كىرىپ ، ئەل ئاغزى ئاشقا تېگەتتى . كەتكەن كارۋانلار قايتىپ كېلەتتى ، تاۋار ـ دۇردۇن ، چەكمەن ـ ماتالار بازارغا كىرەتتى . كەلگەن كارۋان قايتىشقا باشلايتتى ، تېرە ـ ئۈچەي پۇل بولاتتى . چاتاقچى قوۋملەرگە لەشكەر تارتىش ئىشىمۇ مۇشۇ پەسىل ، مۇشۇ ئايلاردا روياپقا چىقاتتى .

توققۇز ۋەزىر ۋە يابغۇ ـ ئاقساقاللار تەخت ئالدىدا ئىككى رەت بولۇپ ئۆرە تۇرۇشاتتى . ئايچۇر قاغان يۇمشاق تەختتە خۇددى لايغا تاشلانغان تۇلۇق تېشىدەك ، بىلىنگىچە چۆكۈپ ئولتۇراتتى . ئىل ئۆگەسى ئولتۇرغان كۈمۈش كۇرس ئالتۇن تەختنىڭ ئوڭ تەرىپىگە جايلاشقانىدى . بۇ پەخرىي ئورۇن ئىل ئۆگەسىنىڭ قاغاندىن تۆۋەن ، ۋەزىردىن ئۈستۈن بولغان سالاھىيىتىدىن بەلگە بېرەتتى .

قۇتلۇق چاندۇرماي نوقۇپ قويۇۋىدى ، ئۇيقۇلۇق قاغان بىردىنلا روھلىنىپ ، ئالمان ـ تالمان سۆزگە كىرىشتى .

— ھەرقايسىڭلار قاغانىڭ پۈت ـ قولىسىلەر ، نەيزىسىمۇ ، ئاتقان ئوقىمۇ سىلەر ، — دېدى ۋە يادلىۋالغىنىنى سۆزلەپ بولۇپ ، ئۆز گېپىگە چۈشۈپ كەتتى ، — قېنى مەلۇمات يوللاڭلار ، ئەل نە ھالەتتە ، كىمنىڭ ئىتى ئۆلۈپ قالدى ، كىمنىڭ قويلىرىغا بۆرە تەگدى ؟

دىۋان پەگاھىغا يىقىن تۇرغان قوشۇ ئاقساقىلى بوينىنى تولغىۋېلىپ ، «پىخ... پىخ» قىلىپ كۈلۈپ تاشلىدى . توڭرا ئاقساقىلىمىكىن ياكى قومۇق ئاقساقىلىمىكىن ، ئالىقىنىنى ئاغزىغا

قويۇپ، بوغۇزىدىن قىچىپ چىققان كۆلكىسىنى زورىغا بېسىۋەتتى.
ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغان قۇتلۇق:
— نېمىدەپ كۈلۈشىسىلەر ئەخمەقلەر، قاغاننىڭ ئۇششاق ئىشلارغىچە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنىنى سەزمەي تۇرۇۋاتامسىلەر؟ قېنى ئېيتىڭلار، پۇقرانىڭ ئىتى ئۆلۈپ قالسا نېمە بولىدۇ؟ پۇقرانىڭ قوتىنىغا بۆرە تېگىدۇ، پۇقرانىڭ قويلىرىغا بۆرە تەگسە نېمە بولىدۇ؟ نېمە بولماقچىدى، پۇقرانىڭ كۈنى يامان بولىدۇ، شۇ، — دېيىشىپ، ۋەزىر ۋە ئاقساقاللار «ھە، مۇنداق ئىكەن - دە» دېيىشىپ، قايىل بولغاندەك باش لىڭشىتتى.
كۆپنى كۆرگەن بىر ئاقساقال ئالدىغا چىقىپ، يەرنى سۆيۈپ تەزىم قىلدى ۋە:
— قاغان ئۇلۇغ، قاغان دانا، ئۇشبۇ زاتىنىڭ ئەل - ئاۋامغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلغىنىدىن كۆڭلىمىز سۆيۈنۈپ، بېشىمىز ئاسمانلارغا تاقىشىپ تۇرۇپتۇ، قاغان ئامان بولغاي، كۆك تەڭرى مەدەت بەرگەي، — دېيىدى، بۇ مەدھىيىگە ھەممەيلەن تەستىق بەردى — دە، خىجىللىقتىن قۇتۇلغاندەك، باشلىرىنى ئۇستۇن كۆتۈرۈشتى.
قېرى تارخان ئۆپكىدەپ تۇرۇپ:
— تۇباس[1] قوۋمى ھەددىدىن ئاشتى، بايىرقۇ[2]لارنى بوزەك قىلدى، يايلاق - ماللىرىمىزنى ئىگىلىۋېلىپ، پۇقرالىرىمىزنى قوغلاپ چىقاردى، — دەپ ئەرز قىلدى. تۇباس ئاقساقىلىنىڭ «كۆگمەن تېغىنى قار بېسىپ كەتتى، تاغدىن ئۆتمەك مۇمكىن ئەمەس» دېگەن باھانە بىلەن كېڭەشتىن باش تارتقىنىنى ئۇقۇپ، ئايچۇر قاغان قاقشاپ - قاقشاپ ھېرىپ قالدى ۋە ئۆرە ئولتۇرۇپلا مۈگدەشكە باشلىدى.
قۇتتۇغۇر[3] ئاقساقىلىنىڭ «داد قاغانى ئالەم» دەپ ئۈنلۈك ۋارقىرىشى ئايچۇر قاغاننى ئۇيقۇ ئالەمىنىڭ بوسۇغىسىدىن بىمەھەللا

---

①②③ ئۆز ۋاقتىدا ئۇيغۇر قاغانلىقىغا تەۋە قوۋملار.

www.uyghurkitap.com

قايتۇرۇپ كەلدى . بۇ دىقماق يابغۇ نېمىدىندۇر خۇدۇكسىرىگەندەك يەرگە قاراپ تۇرغان ئەقشىد[1] ئاقساقىلىغا ھومىيىپ قويۇپ :

— قاغان ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي ، كەمىنە ئاقساقاللىرى ئەل دەردىگە دەرمان بولسۇن دەپ تاتار[2] قوۋمىگە كارۋان ماڭدۇرغاندىم ، كىم بىلسۇن ، ئەقشىد يېرىدىن ئۆتۈۋاتقاندا ، كارۋىنىمىغا سوغۇق قول تېگىپتۇ . ئابرۇيلۇق ئادەملەردىن ئاڭلىشىمچە ، بۇ سوغۇق قول دەل ئاشۇ ئاقساقالنىڭ ئادەملىرى ئىكەن . ئەي ئادىل قاغان ، سىزگە ئەرزىم شۇ ، ئۇ ئىنسابسىز ئاقساقالغا مالغا مال ، ئاتقا ئات ۋە جانغا جان تۆلەپ بېرىشكە پەرمان قىلغايسىز ! — دېدى كۆز يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ .

دەۋاگەر ئۇنى دېدى ، جاۋابكار بۇنى دېدى ، دەۋاغا دەۋا قوشۇلدى . قىزىق بىر تاماشا بولۇۋاتقاندەك خۇشال بولغان ئايچۇر قاغان بىر چەتتە تۇرۇپ ، ئۆز كۆڭلىنى خۇش ئېتىۋەردى . تىزگىنسىز دىۋان مىسالى بىر قايناق بازاردەك ، بىتايىن گەپلەر بىلەن تولۇپ كەتتى . يىلدا بىر كېلىدىغان بىر ئوبدان پۇرسەت مانا مۇشۇ يوسۇندا ئۆتىۋەردى .

بىراق ، ئوردا كېڭەشىنىڭ بۇ ھالى قۇتلۇقنىمۇ ، قۇتلۇقنىڭ پىكرى ئوچۇق ھەقەمسايىلىرىنىمۇ بىتاقەت قىلىۋەتتى . باياتىن بېرى قاغاننىڭ كۆڭلىنى ئاياپ ، كېڭەش ئەھلىگە ھۆرمەت ساقلاپ جىم ئولتۇرغان ئىچبۇيرۇق تەمىر بۇقا «بولدى ، بەس» دەپ توۋلىۋىدى ، دىۋان ئىچى سۇ كىرگەندەك جىمىپ كەتتى .

قۇلاقلىرى قىزىرىپ ، ئېڭەك مۇسكۇللىرى لىكىلداشقا باشلىغان تەمىر بۇقا ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار ئۈچۈن ھېچكىمنى ئەيىبلەپ ئولتۇرمىدى ، ھېچكىمگىمۇ خاپا بولمىدى . بىر چامداپلا قاغان ئالدىغا كېلىپ ، لايىقىدا ھۆرمەت بىلدۈرگەندىن كېيىن ، بېشىنى سەل ئېگىپ :

— شانۇ - شەۋكەتلىك قاغان ئالىيلىرى ، چوڭ ئىشلارغا بەل

---

①② ئۆز ۋاقتىدا ئۇيغۇر قاغانلىقىغا تەۋە قوۋملار .

باغلاپ ، بېشبالىقتا نەزەر ئاغدۇرغايلا ، ھەممىگە مەلۇم ، بېشبالىق شەھىرى تۇبۇت زەنپۇسىنىڭ ئاياغ ئاستىدا قالدى ، سانغۇن ئىنانقۇلى بىلەن نەچچە مىڭ لەشكەر ئاچ - زار يۇرۇپ كۈن ئۆتكۈزدى . مانا ئەمدى قاغان تەختكە ئولتۇردى ، ئەلدە ئامانلىق ، يۇرتتا ئاسايىشلىق ھۆكۈم سۈردى . پېقىر قۇللىرىنىڭ ئۆتۈنۈشى شۇكى ، لەشكەرنىڭ ۋە جەڭ ئاتلىرىنىڭ كۈچى بارىدا بېشبالىقتا لەشكەر ئەۋەتسەڭ ، بېشبالىقنى قولغا ئېلىپ ، ئىززەت - ئابرۇيىمىزنى قايتا تىكلىسەك... — دېۋىدى ، گېپى قاق بەلدىن ئۈزۈپ تاشلاندى . قەيەردىن كۈچ كىردىكىن ، ئايچۇر قاغان بىردىنلا ئۆرە بولۇپ ، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ كەتتى :

— بولمايدۇ ، بولمايدۇ دېگەندىكىن زادى بولمايدۇ ، قېنى ئېيت سانغۇن ، بىزگە ئاشۇ دوپپامچىلىك بېشبالىق كېرەكمۇ ياكى ئوردۇبالىق كېرەكمۇ ؟ ئۆتكەن دودىكىدەك ، سەردار - لەشكەرلەر بېشبالىقتا كەتسۇنمۇ ، ئوردۇبالىقتا غەليان كۆتۈرۈلسۇن - ھە ؟

قاغان سۆزلەۋېتىپ ، ئالاق - جالاق بولۇپ ئىككى تەرىپىگە قارىۋالدى ، ئوڭ يېنىدا ئۆرە تۇرغان قۇتلۇقنى كۆرۈپ ، كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك ئۆز ئەسلىگە قايتتى .

تەمىر بۇقا ئۆتكەن قېتىم بېشبالىقتا لەشكەر تارتقان بەش چوڭ تۇمەنباشىنىڭ بىرى ئىدى ، «ئۇر - چاپ» قىلىپ ھۇجۇمچى ئاتلىقلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقىنىدا ئېتى بىلەن قوشۇلۇپلا خەندەككە چۈشۈپ كەتكەن ، ئاياغ سۆڭىكىگە دەز كەتكىنىگە قارىماي ، ئۇرغۇن لەشكەرنى يۆلەپ يۇرۇپ خەندەكتىن چىقارغان ۋە لەشكەرگاھقا ئەڭ ئاخىردا قايتىپ كەلگەن ، ئەقىل - پەمى ۋە باتۇرلۇقى ياراپ كەتكەچكە ، قۇتلۇق ئۇنى قاغان پەرمانى بىلەن ئىچبۇيرۇقلۇققا تەيىن قىلغانىدى . قۇتلۇق بىلەن قايتقاندىن بېرى ، قۇتلۇق بىلەن ئەسرار بولسىلا بېشبالىقنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى . بۇ سانغۇننىڭ بايامقى گەپلىرىمۇ بىر ھېسابتا قۇتلۇقنىڭ گېپى بولۇپ ھېسابلىناتتى . بىراق ، قاغان ئۇنى رەت قىلدى ، رەت قىلغاندىمۇ شۇنداق رەت قىلدىكى ، بېشبالىقنى چۆكۈرۈپ ، بىر

www.uyghurkitap.com

پۇلغا ئەرزىمەيدىغان قىلىۋەتتى .

شۇنداقتىمۇ ، ئايچۇر قاغاننى ھەم چۇشىنىشكە توغرا كېلەتتى . «يېغى ياندىن قوپار ، بالا قېرىنداشتىن» دېگەندەك ، بۇۋىسى بەگبارسنىڭ بىردىنلا يىرگىنچلىك قاتىلغا ئايلىنىپ ، ئاتا ـ ئانىسىنى جېنىدىن ئايرىغانلىقى ۋە ئوردىدىكى قانلىق قىرغىنچىلىق ئۇنىڭ سەبىي قەلبىدە ساقايماس جاراھەتلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەنىدى . ئايچۇرنىڭ ئەينى چاغدا ، تاۋۇتتەك تار ئات ئوقۇرىدىن تېپىپ كېلىنگەن چاغدىكى مۆردىنىڭكىدەك ئۆڭۈپ كەتكەن مىسكىن چىرايى ، تىرىكلىكتىن نىشانە قالمىغان جانسىز كۆزلىرى ، بەزگەكتەك تىترەۋاتقان ئاجىز گەۋدىسى قۇتلۇقنىڭ كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى .

دېمەك ، ئۇ قورققان ئىدى ، دۇنيانى ، دۇنيادىكى جىمى ئادەمنى بەگبارس بوۋىسىدەك ، دادىسىنىڭ قانتۇر كەبى ئاسىي ۋەزىرىدەك تۇزكور ۋە تاش يۈرەك بولسا كېرەك ، ھە دېسىلا ئىسيان كۆتۈرۈپ ، ناھەق قان تۆكسە كېرەك دەپ چۈشەنگەنىدى . ئايدا ـ يىلدا بىر كەلسىمۇ ، كەلگىنىدە ئانچە ـ مۇنچە ئەركىلىتىپ قويىدىغان ، قەنت ـ گېزەك ، تاتلىق ـ تۈرۈملەرنى بېرىپ كېتىدىغان بىر ئادەم توساتتىنلا ئىككى قولى قان بىلەن بويالغان جاللات سۈرىتىدە كۆز ئالدىدا پەيدا بولسا كىممۇ قورقمىسۇن ؟ كىمنىڭمۇ يۈرىكىگە دەز كەتمىسۇن ؟...

كېچەش تارقالدى . ئۆز قوۋمىغا قايتىدىغان كېچەش ئەھلى ئالدىدىغان تارتۇقلىرىنى ئېلىپ ، ئالدىراش يولغا راۋان بولدى . قىش بالدۇر كېلىپ ، ئوت ـ چۆپلەر سارغايماستىنلا قار چۈشۈپ كەتكەچ ، قوۋم ئاقساقاللىرىنىڭ بىرنەچچىسى ئوردۇبالىقتا قىشلاپ قېلىشتى . قۇتلۇقنىڭ كۆڭلى ئاقساقاللارغا زىياپەت بېرىش ، چاي ـ باراۋەتلەردە بىللە بولۇش ، قاغان يارلىقلىرىنى ئىجرا قىلىش ئىشى بىلەن تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى .

بىراق ، ئۇ ئوردىدا تۇرغىنى بىلەن ، ئەس ـ يادى يەنىلا بېشبالىق تەرەپتە ئىدى . ئاي ئارىلاپ كېلىپ تۇرىدىغان ئاتلىق

ئادەملەر مانا ئەمدى كەلمەس بولۇۋالدى . قۇتلۇقنى قاڭغىر قاقشاتقان جۇتلۇق كېچىلەر بۇ يىل يەنە باشلاندى . ئوردۇبالىقتىن ئەۋەتىلگەن كىيىم ـ كېچەك يېرىم يولدا توسۇلۇپ قالدى . تۇبۇتلەر قورشاۋ قىلىپ يېتىۋەردى . بېشبالىق ھالىدىن كەتتى . ئىناناقۇلى غەيرەت قىلىپ ئانچە ـ مۇنچە ھۇجۇم قىلدىيۇ ، جەڭ ئىشى بىر قېتىممۇ ئوڭدىن كەلمىدى ، قايتاي دېسە قاغانلىقتىن پەرمان بولمىدى ، تۇراي دېسە مۇشەققەتتە ھالى قالمىدى ، بېشبالىقتىن يېتىپ كەلگەن بۇ ئاخىرقى خەۋەر قۇتلۇقنى ماتەم خەۋىرى ئاڭلىغاندەك يۈرەكزادە قىلىۋەتتى .

بىر كۈنى كەچ ، ئۇ ئوردۇبالىق سېپىلىنىڭ تەگرىقاغان قوۋۇقىغا چىقىۋالدى ـ دە ، قوۋۇق ئۈستىدە تۇرۇپ ، جەنۇب تەرەپكە كۆز يۈگۈرتتى . ئۇ يەردە بوغاز كالىنىڭ قورسىقىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان ئېغىر بۇلۇتلارنى ، بوران ئۇچۇپ ، جۇت ھۇۋلاۋاتقان قارلىق دالىنى كۆردى ، دالادىن يىراقتا ، تاغ ـ داۋانلارنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئۆلۈك ئەجدىھادەك سوزۇلۇپ ياتقان بېشبالىق سېپىلىنى ئىلغا قىلىۋالدى ، سېپىل تۈۋىدىكى لەشكەرگاھمۇ ، لەشكەرگاھ ئوتتۇرىسىدىكى ھېلىقى تاقىر دۆڭمۇ كۆزىگە چېلىققاندەك بولدى .

تاقىر دۆڭ غايەت زور كىگىز ئۆيدەك ئاپئاق ئىدى . تاقىر دۆڭنىڭ چوققىسىدا ، كىگىز ئۆينىڭ ئۆگزىسىدە يېگانە قار ئادەمدەك ئۆرە تۇرغان ئىناناقۇلى ئۇزۇن قوللىرىنى قۇتلۇققا سوزۇپ ياردەم سوراپ ئىلتىجا قىلاتتى . ئۇنىڭ ئاغزى تېز ـ تېز مىدىرلايتتى ، ئاۋازىنى ئېگىز تاغلار توسۇپ قالغانمۇ ۋە ياكى چەكسىز قۇملۇقلار يۇتۇپ كەتكەنمۇ ، ھېچبىر سادا بۇياقلارغا يېتىپ كەلمەيتتى . تاقىر دۆڭنىڭ باغرىدا ، كىگىز ئۆينىڭ ئالدىدا ئادەملەر يېتىشاتتى ، ئاتلار يېتىشاتتى . ئۇلار دۈمبەل ـ دۈمبەل چىغ كۆتەكىدەك قىمىرلاپمۇ قويمايتتى . كۈرمىڭلىغان يا ئوقلىرى شەھەر ئاسمىنىدا قالايمىقان ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى . قىزىق يېرى ، بۇ ئوقلارنىڭ بىر تېلىمۇ يەرگە چۈشمەيتتى .

قۇتلۇق ھەممىنى كۆردى ، كۆرۈۋېرىپ كۆزى تالدى ، چىدام ـ تاقىتى تامام بولدى ، ياش قاپلاشقان كۆزلىرىنى قوۋۇق قورۇقچىلىرىدىن يوشۇرۇپ ، سىپىلدىن پەسكە چۈشۈۋالدى ۋە قاغان قەسرىنى مولجالاپ ئىتتىك قەدەملەر بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

قاغان تۆت چوغدان بىلەن خۇمداندەك ئىسسىپ تۇرغان يوغان ئۆيدە كۆچۈك ئويناۋاتقاندا ، قەسىر قورۇقچىسى ئېل ئۆگەسىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى خەۋەر قىلىنۋىدى ، «چاپسان كىرسۇن» دېدى ئۇ ئىجازەت بېرىپ .

قاغاننى تۈنجى قېتىم خۇشال ۋە كەيپى چاغ ھالدا كۆرگەن ئېل ئۆگەسى «تەڭرىم ماڭا يول بەرگەن چېغى» دەپ ئويلىدى ، تۇرۇلگەن قوشۇمىسىنى ئېچىپ ، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتتى . قىياسىچە ، يۈرەك باغرى زەرداب بولغان ئايچۈر قاغان دەھشەتلىك قارا ئۆتمۈشنىڭ قان ـ ياشلىق خەندىكىدىن ئۈمىلەپ چىقىپ ، ھايات قىزىقچىلىقلىرىغا يۈزلەنگەن ۋە تۇرمۇش لەززىتىگە ئىنتىلگەنىدى .

— قاغان ، كۈچۈكلىرى كۈچۈك ئەمەس ، بەلكى يولۋاس بالىسى ئىكەن جۇمۇ ، — دېدى قۇتلۇق ئاسان قولغا كەلمىگەن بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ .

— يولۋاس بالىسى ؟ بۇ راستىنىلا يولۋاس بالىسىمىكەن ؟

— چاتاق يوق ، ئۇ راستىنىلا يولۋاس بالىسى . ئەنە ، سەكرىشىمۇ يولۋاستەك ، يۈگۈرۈشىمۇ يولۋاستەك...

«يولۋاس» بىلەن ئويناپ يۈرۈپ ، چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كەتكەن ئايچۈر قاغان قۇتلۇقنىڭ ماختىشىدىن مەمنۇن بولدى ، سۇپىغا چىقىپ ، ماموق تەكىيىگە يانپاشلىدى . تەكىيىگە باش قويار ـ قويمايلا ئۇ :

— ئېل ئۆگەسى ، سىز مېنىڭ تاغام بولىسىز ، شۇنداقمۇ ؟ — دەپ سورىۋىدى ، قۇتلۇقنىڭ چاقماقتەك ئىتتىك تىلى تۇيۇقسىز كالۋالاشتى ، دۇدۇقلاپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى :

— ئېيتقانلىرى دۇرۇس قاغان ئالىيلىرى ، پېقىر ئېل ئۆگەسى مەرھۇم قاغانىمىزنىڭ قېرىندىشى ئىدىم ، ئەمدى يېڭى

قاغانىمىزنىڭ تاغىسى بولدۇم .

ئـايچۇر قاغان تاج كىيگەندە ، قۇتلۇق ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا «ئاتا» بولغان ، لېكىن «تاغا» بولمىغانىدى . مانا ئەمدى قاغان ئۇنى «تاغا» دەپ ئاتاۋاتاتتى . قۇتلۇقنىڭ ئۇنى «جىيەنىم» دېيىشكە تىلى بارمىسىمۇ ، لېكىن ھۆرمەت يۈزىسىدىن «ئاتا» بولغاندىن ، تۇغقانچىلىق يۈزى بىلەن «تاغا» بولۇشنى خالايتتى . چۈنكى ئۇنداق «ئاتا» بىلەن بۇنداق «تاغا» ئارىسىدا 1000 چاقىرىملىق مۇساپە ياتاتتى . مەيلى «دادا» بولسۇن ۋە مەيلى «تاغا» بولسۇن ، قاغاننىڭ بۇنداق چاغدا بۇنداق سوئال قويۇشى قۇتلۇققا سەل غەلىتىرەك تۇيۇلۇۋاتاتتى .

— «تاغا» دېگەن گەپ «ئاتا» دېگەن گەپ ، شۇنداقمۇ ئىبل ئۇكەسى ؟

قـاغـان بـۇگـۇن توساتتىنلا ئەقىل تېپىۋالغاندەك قىلاتتى . چۈنكى ، ئۇ قۇتلۇقنىڭ ئويىدىكىنى تامامەن بىلىۋالغانىدى . شۇڭا ، قۇتلۇق قىسقىلا جاۋاب بەردى ۋە :

— شۇنداق ئالىيلىرى ، شۇنداق ، — دېدى باش لىڭشىتىپ .

— شـۇنـداق ، ھـېلـىـقى كۇنى سىزنى «ئاتا» ، ئۆزۈمنى «ئـوغـۇل» دەپ ئـاتىشىمىزمۇ بىكار ئەمەس ، — دېدى قاغان ۋە قۇتلۇقتىن ئۆزگە ئوبدانراق ئاتىدارچىلىق قىلىشنى ، گەپ بولسا ، تارتىنماي دەۋېرىشنى تەلەپ قىلدى .

«تەڭرى ماڭا راستتىنلا يول بېرىپتۇ» دەپ ئويلىدى قۇتلۇق ۋە بـۇ پـۇرسـەتـنى مەھكەم تۇتۇپ ، يىراق ـ يىراقلاردىن گەپ باشلىدى :

— قاغان ئالىيلىرى ، پېقىر تاغىلىرى بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرسەم قانداق ، — دېۋىدى ، قۇتلۇق تەكىيدىن بېشىنى كۆتۈردى ، باللاردەك خۇشال بولۇپ ، چاۋاك چېلىپ ئىجازەت بەردى .

— چۆچـەك دېـگـۇچـىـلـىكمۇ چۆچەك ئەمەس ، ئىنانقۇلى مۇشاۋىردىن ئاڭلىۋالغان گەپ شۇ ، — دېدى سەل قورۇنغاندەك بولۇپ .

ئۇ چۆچەكنى باشلىدى :

— بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا هون دەيدىغان چىچى قىزغۇچ، كۆزى چېقىر بىر تائىپە بولغانىكەن ، قاغانىنى تەڭرىقۇت دەپ ئاتىشىدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، هونلار بىلەن دۈشمەنلىشىۋاتقان بىر ئۇششاق تائىپە هونلارنى ئوسال قىلماق بولۇپ ، ئەلچى ئەۋەتىپتۇ ۋە تەڭرىقۇتنىڭ ئەڭ ئامراق بىر ئېتىنى «بىزگە بەر» دەپ تەلەپ قويۇپتۇ . تەڭرىقۇت ۋەزىر - سەردارلىرىنى دىۋانغا يىغىپ ، ئۇلاردىن مەسلىهەت سوراپتۇ .

— تەڭرىقۇتنىڭ ئامراق ئېتىنى ئۇ تائىپىگە بېرىپ بولمايدۇ . ئات بەرسەك ، بىزگە خورلۇق بولىدۇ ، — دېيىشىپتۇ ، كېڭەش ئەھلىنىڭ كۆپىنچىسى . ئەمما ، ئۇ تەڭرىقۇت :

— قوشنىلار بىلەن ئۇرۇشقاندىن كۆرە ، دېگىنىنى بېرىپ ئەپ ئۆتكەن تۈزۈك ، ئات دېگەن بىزدە كۆپ ، بەرسەك بەردۇق ، — دەپتۇ - دە ، ئۆز ئېتىنى ئەلچىلەرگە تارتۇق قىپتۇ .

ئۇ تائىپە ئاتنى ئېلىپ يەنە ھەددىدىن ئېشىپتۇ ، تەڭرىقۇتنىڭ ئەڭ ئامراق خانىشىنى تەلەپ قىلىپ ، يەنە ئەلچى ئەۋەتىپتۇ ، هونلارنىڭ ۋەزىر - سەردارلىرى تەڭرىقۇتقا :

— دېمىدۇقمۇ ، ئات بېرىۋىدۇق ، ئەمدى نەپسى يوغىناپ خوتۇن سورىدى ، ئۇرۇشساق ئۇرۇشايلىكى ، خوتۇن بېرىپ خورلۇققا قالمايلى ، — دەپ چۇقان كۆتۈرۈپتۇ . كەڭ قورساق تەڭرىقۇت كېڭەش ئەھلىگە :

— قوشنا تائىپە بىلەن ئەپ ئۆتۈش ئۈچۈن يەنىلا سورىغىنىنى بەرگىنىمىز تۈزۈك ، خوتۇن دېگەن تېپىلىدۇ ، يەنە ئېلىۋالغىلى بولىدۇ ، — دەپتۇ ۋە ئامراق خوتۇنىنىڭ مېهرىدىن كېچىپ ، ئەلچىلەرگە قوشۇپ قويۇپتۇ .

يات تائىپە : «هونلار دېگەن تېگىدىن قورقۇنچاق خەق ، بىزدىن قورقۇپ ئات دېسەك ، ئات بەردى ، خوتۇنىنى سورىساقمۇ ‹غىڭ› قىلمىدى ، يەنە سورايلى ، سورىغانىنى بەرمەي قالمايدۇ» دېيىشىپتۇ ۋە هونلارغا ئەلچى ئەۋەتىپ ، ئۆزلىرىگە بىر پارچە زېمىن كېسىپ

بىرىشنى تەلەپ قىلىپتۇ .
«ئات سورىتۇىدى ، بەرمەيلى دېدۇق ، تەڭرىقۇت ئۇنى بەردى ، خوتۇننى تەلەپ قىلىۋىدى ، بەرمەيمىز دېدۇق ، تەڭرىقۇت ئۇنىمۇ بەردى ، شۇڭا تەڭرىقۇتنىڭ رايىغا بېقىپ ئىش قىلمىساق بولمىغۇدەك» دەپ ئويلىغان هون ۋەزىرلىرى تەڭرىقۇتقا :
— يات قوۋم زېمىن تەلەپ قىپتۇ ، سورىغىننى بېرەيلى ، — دېيىشكەنىكەن ، تەڭرىقۇت توساتتىن دەرغەزەپ بولۇپتۇ ۋە :
— ئات قولدىن كەتسە ، ئات تېپىلىدۇ ، خوتۇن قولدىن كەتسە ، خوتۇن تېپىلىدۇ ، زېمىن دېگەن ھەممىدىن قىممەتلىك ، ئۇ قولدىن كەتسە قايتا تېپىلمايدۇ ، «يات قوۋمغا زېمىن كېسىپ بېرەيلى» دېگەن ئاغزىڭغا تاش ، — دەپتۇ ـ دە ، زېمىننىڭ قەدرىنى بىلمىگەن ۋەزىر ـ سەردارلارنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ[1]...
قۇتلۇق «چۆچەك» ئېيتىپ كېلىپ ، قان پۇراپ تۇرغان بەزى سۆزلەردىن يەنە ھالقىپ كېتەلمىدى . ئۇ «ئايچۆرنىڭ كونا يارىسىنى تاتىلاپ قويدۇممىكىن» دەپ ساراسىمىگە چۈشۈۋىدى ، ئايچۆر گويا بىر كېچىدىلا نۇرغۇن يىللارنى كەينىگە تاشلاپ ، چىداملىق بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغاندەك ، بۇ سۆزلەرگە مىت قىلىپمۇ قويمىدى . ئۇ «يولۋاس» كۆچۈكىنىڭ ئوينىشىغا قاراپ بىر ھازاغىچە ئويلىنىپ ئولتۇردى ـ دە ، توساتتىن ئۆرە بولۇپ ، قۇتلۇقنىڭ تاشتەك قاتتىق قوللىرىنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئالدى ۋە ھاياجان بىلەن :
— تاغا ، ئۆز ۋاقتىدا ئاتا بولۇپ ، نادان ئايچۆرغا تاج كىيدۈرگەندىڭىز ، مانا بۈگۈن ئۇنىڭ كۆزىنى ئېچىپ تاج كىيدۈرگەندىنمۇ كاتتىراق بىر ئىشنى قىلدىڭىز ، دېمەكچى بولغىنىڭىزنى مەن چۈشەندىم ، سىزگە مەڭگۈلۈك قەرزدارمەن ، — دېدى . ئاتا سۆيگۈسىگە تويۇنغان ، ئاتا مېھرىدىن سۆيۈنگەن

---

① شۋېتسىيە خەنزۇشۇناسى فون .سېنگېرنىڭ «ئادەتتە ۋە پەۋقۇلئاددە چاغلاردا قوللىنىلىدىغان 36 تەدبىر» (مۇئەللىپ تەرجىمە قىلىغان) ، (شاڭخەي خەلق نەشرىياتى ، 1990 ـ يىلى ، خەنزۇچە نەشرى) دېگەن كىتابىدا كەلتۈرۈلگەن نەقىل .

باللارنىڭ كۆزىدىلا پەيدا بولىدىغان ئاجايىپ بىر شولا ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقىدا جىلۋە قىلدى.

ئىككىيلەن بىللە ئولتۇرۇپ، باش توخۇ چىللىغىچە كەڭ ـ كۇشادە پاراڭلاشتى، بېشبالىق ئىشىدىمۇ گېپى ئاسانلا بىر يەردىن چىقتى. قۇتلۇق:

— ئوردۇبالىقتا بىر تۇمەن لەشكەر قالدۇرۇپ، قالغىنىنىڭ ھەممىسىنى بېشبالىققا ئاتلاندۇرماق كېرەك. قار ـ مۇزنىڭ ئېرىشكە قاراپ تۇرساق، ئىنانقۇلىنىڭ ئىشى چاتاق بولىدۇ. ياخشىسى، توققۇز ۋەزىر كېڭەشنى چاقىرىپ، ئاش ـ ئوزۇق، جۇۋا ـ چاپان ۋە يەم ـ بوغۇز ھازىرلىقىنى پۇختا قىلىپ، قوتاز بىلەن ئاتلىقلارغا يول ئاچماق لازىم، — دېۋىدى، ئايچۇر نېمىشقىدۇر سەل بىئارام بولدى ۋە يېلىنغاندەك ئاھاڭ بىلەن:

— تاغا، دېگەنلىرىڭىزنىڭ بەرى بەرھەق، لېكىن، بىر ئۆتۈنۈشۈم بار، جەزمەن ماقۇل بولۇڭ، بېشبالىققا قايسى سەردارنى ئەۋەتسىڭىز ئەۋەتىۋېرىڭ، لېكىن سىز بارماڭ، مەن قورقىدىكەنمەن...

غۇيۇلداپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان شىمال شامىلى ئۇششۇك ھەرىدەك چېقىپ تۇرغىنى بىلەن، ھاۋا يەنىلا ئوچۇق ئىدى. ئاقۇچ چەمبەر ھاسىل قىلغان ئۇپۇق سىزىقى شۇ قەدەر پاكىز ئىدىكى، ئۇنىڭدا نە بۇلۇت، نە تۇمان كۆرۈنمەيتتى. ئاسمان گۈمبىزىمۇ ئېگىزلەپ قالغان، قېرى قۇياشمۇ بىردىنلا ياشىرىپ، ھۆسن ـ جامالدا تولغاندەك تۇراتتى. خىسلەتلىك نەۋ باھار كۈنلىرى قارا قىشنىڭ قەھرىتان كۈنلىرىدىن كۈنسايىن ئۇزاپ بارغان كەڭ زېمىنغا يىراقتا تۇرۇپلا ئىللىق تەبەسسۇم قىلىۋاتاتتى.

قاغان قەسرىدىن چىقىۋاتقان ئېل ئۆگەسى ئوچۇق ئاسمانغا قارىۋىدى، ئۇنىڭ كۆڭلىمۇ ئاسماندىن بەتتەررەك ئېچىلىپ كەتتى. «خەيرلىك كۈن» دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ، چوڭ تەختىراۋاندا قاغان بىلەن بىللە كېلىۋېتىپ.

ئۇلار كۆپ ئۆتمەيلا شەھەر قوۋۇقىغا يېتىپ كېلىشتى ـ دە،

قوۋۇقتىن چىقىپ سانجاق ـ سانجاق ئادەملەرنى ، هارۋا ـ كارۋانلارنى ئىككىگە بۆلۈپ ، شاهسۇپا تەرەپكە قاراپ مېڭىشۇەردى .

بۈگۈن پالدا چىققان ، لەشكەرلەر قوزغىلىدىغان مۇهىم كۈن ئىدى . 1000دىن 1000دىن بىر توپ قىلىپ ، رەتلىك ئاتلارغا مىندۈرۈلگەن 70 مىڭ لەشكەر تېخى كۈن قىيام بولماستىلا قوۋۇق تاشقىرىسىغا چىقىپ بولغان ، تىغ ئۆتمەس زەنجىر چاپان ۋە پۆپۈكلۈك تۆمۈر بۆكلەرنى كىيىپ سەپراس بولۇپ تەييار تۇرۇشقانىدى . ئۇلۇغ سەردارلارنىڭ ، تۇمەنباشى ۋە مىڭباشىلارنىڭ خوتۇن ـ توقاللىرى ئولتۇرغان ئاق ئۆيلۈك هارۋىلار قوۋۇق تېشىدىكى كەڭ بوشلۇقتا يايلاق ئۆيلىرىدەك يېيىلغانىدى . ئاش ـ ئوزۇق ۋە خىلمۇخىل لازىمەتلىكلەرنى بېسىشقان مىڭلاپ هارۋا سېپىل بويلاپ تىزىلىپ تۇراتتى . ۋەزىرلەر كېڭىشى كېتەرلىك چارۋا ـ مالنىڭ ئۇچتىن ئىككىسىنى ئۆتەر يولدا تولۇقلاشقا پۇتۇشكەچكە ، قوي ـ كالىنىڭ ئۇچتىن بىرى توپ ـ توپ بولۇپ كۆشەپ ياتاتتى .

قاغان بىلەن ئىل ئۇگەسى ئوردا قورۇقچىلىرىنىڭ يول ئېچىشى بىلەن خېلى ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن ئاندىن ئادەم دېڭىزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى شاهسۇپىغا يېتىپ كېلىشتى ، تەختىراۋان بىلەنلا سۇپىغا چىقىپ سېپىل قوۋۇقىدىن تا مۇشۇ يەرگىچە سوزۇلغان ئالامانغا سەپسالدى . خۇددى هازىرلا جەڭگە كىرىدىغان قىياپەتتە تەييارلانغان ئۇلۇغ سەردار تەمىر بۇقا ، نايىپ سەردار ياغلاقار لىڭ ، يۈزلىرى قىزىلمۇچتەك قىزارغان ، قالىقىنىنى دۈمبىسىگە باغلاپ ، ئۇزۇن نەيزىسىنى مۈرىسىگە سېلىۋالغان بىرقانچە مۇشاۋىر ـ ئاقىلدارلار سۇپا ئالدىدا تىك تۇراتتى .

ئۇلار شامان باخشىلىرىنىڭ پېرە ئويناپ ، قان قىلىپ ، ئۆزلىرىگە ئاقيول بېرىشىنى ، قاغان بىلەن ئىل ئۇگەسىنىڭ شاراب تۇتۇپ ، ئەزگۈ تىلەكلەرنى تىلىشىنى كۈتۈشمەكتە ئىدى ،

رەسمىيەتلەر ئادا قىلىنىسىلا يولغا ئاتلىنىپ، كەچ كىرگۈچە، ئەللىك چاقىرىم يىراقلىقتىكى تۈنجى قونالغۇغا يېتىپ بارالايتتى.

قۇتلۇقنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بوگۈن ئىرچوك باشچىلىقىدىكى قوچۇلۇق مانىيلارمۇ ئوخشاشلا كارامەت كۆرسىتىپ، لەشكەرلەرگە نۇسرەت تىلەشتى. قاغان خۇش پۇراق ئارپا شارابى تولدۇرۇلغان يوغان ئاپقۇرلارنى سەردار - ئاقساقاللارغا تۇتقۇزۇپ، ئەمدىلا ئىغىز ئىچىشقا تەمشىلىۋىدى، ھەممەيلەن بىئىختىيار جەنۇب تەرەپكە بۇرۇلۇشتى.

قاغانمۇ بۇرۇلدى، قۇتلۇقمۇ بۇرۇلدى، بۇرۇلۇپ، جەنۇب يولىنىڭ كۆز يېتىم يىرىدە ئىغىر قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتقان ھارغىن ئاتلارنى، ئات ئۈستىدە شۈمشىيىپ ئولتۇرۇشقان نامەلۇم ئادەملەرنى كۆرۈشتى.

— بۇلار كىم؟ — سورىدى قاغان قۇتلۇقتىن قىيسىق كۆزلىرىنى توختىماي چىمچىقلىتىپ. قۇتلۇق جاۋاب بەردى:

— بىلمىدىم ئالىيلىرى، ئەلچىلەرمىكىن دېسەم، ئەلچىدىن خەۋەر يوق ئىدى، كارۋانمىكىن دېسەم، بۇنداق قىشتا سودىگەرلەر كارۋان تارتمايتتى...

شاھسۇپىمۇ، شاھسۇپىنىڭ ئەتراپىمۇ مىسالى قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك جىمىپ قالدى. ئاڭغىچە ئەۋەتىلگەن قورۇقچىلار قايتىپ كېلىپ مەلۇم قىلىشتى:

— مۇشاۋىر ئىنانقۇلى ئامان قالغان لەشكەرلەر بىلەن بېشبالىقتىن قايتىپ كېلىۋېتىپتۇ.

— ئاھ، تەڭرىم، ئۇ راستىنىلا ئىناقۇلىمىدۇ؟

قۇتلۇق كۆز قارىچۇقى توڭلاپ كەتكەندەك، ئاتلىقلاردىن كۆز ئۈزمەيلا قېتىپ قالدى، يۈرىكى ئىغىپ، ئۇزايىغا تىترەك ئولاشتى. ئۇن - تىن قىلماي بىرپەس تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بىر سىلكىنىپ ئۆزىگە كەلدى ۋە «ماڭا ئات» دەپ توۋلىغان پېتى ئۇدۇل كەلگەن سەردارىنىڭ ئېتىغا مىنىپ، قاغاننىڭ ئىجازىتىنى كۈتمەيلا ئىنانقۇلىنىڭ ئالدىغا قاراپ چېپىپ كەتتى...

36 . ئۇرخۇن سۇيى ئۇزۇلمەيدۇ

ئاسمان گۇمبىزىدە يۇلتۇزلار چاراقلايدۇ . 14 كۈنلۈك تولۇن ئاي يۇلتۇزلار ئارىسىدا ئاق يەلكەندەك ئۈزۈپ يۈرىدۇ . يۇلتۇزلارمۇ ، تولۇن ئايمۇ كۆك سەتھىدىن يەرگە قارايدۇ . يۇلتۇزلارنىڭ تەكتىدە ، تولۇن ئاينىڭ ئاستىدا ، مەشرىق بىلەن مەغرىبنىڭ ئارىسىدا ، ئۆتۈكەندىمۇ ، كۆگمەن تىغىدىمۇ ۋە ياكى ھانگاي تاغلىرىنىڭ باشقا بىر يېرىدىمۇ ، ئىشقىلىپ ، يەتتە ئىقلىمنىڭ قانداقتۇر بىر يېرىدە كۈمۈش تىرەكلىك ، دۈردۈن يوپۇقلۇق ، ئالتۇن قۇببىلىك بىر ياسداق چېدىر دۆڭدەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ .

تورۇسى ئاسمانغا ، گىررۋەكلىرى ئۇپۇق سىزىقىغا ئوخشايدىغان ، ئۇ چېتىدىن - بۇ چېتىگە كۆز يەتمەيدىغان بۇ كەڭ چېدىردا قۇتلۇق ئۆزى يالغۇز ئۇخلاۋاتىدۇ . ياق ، ئۇ ئۇيقۇ بىلەن ئۇيقۇسىزلىق ئارىسىدىكى ئاجايىپ بىر ئالەمدە لەيلەپ - لەيلەپ سەيلە قىلىۋاتىدۇ .

ئەنە ، زىلۋا بويى تال چىۋىقتەك تولغىنىدىغان ، لەۋەنلەرچە قول سالىدىغان ، ئۆرۈمە - ئۆرۈمە قارا چېچى مەجنۇنتالدەك يەلپۈنىدىغان بىر نازىنىن يىگىناغۇچنىڭ قانىتىدەك نېپىز شايى كۆڭلەك كىيىپ چېدىر ئالدىدىن غىل - پال قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى .

سەزگۈر قۇتلۇق سەھەر پەسلى شامال ئەسكەندەك ۋە ياكى باھاردىكى ئويناق ئېقىندەك يەڭگىل تاشلانغان ئاياغ تىۋىشىغا قۇلاق سالدى ، شەپىسىزلا چۇشۇۋاتقان قار ئۇچقۇنىغا ئوخشايدىغان ئۇ غۇۋا كۆلەڭگىگە چاندۇرمايلا زەن قويدى .

«ئاھ ، بۇ نازىنىن كۆكتىن چۈشكەن پەرىزاتمىدۇ ، يەر يۈزىدىن ئۈنۈپ چىققان قىزىل گۈلمىدۇ ، كىم ئەركىسى ، ئاي

بالىسىمدۇ ۋە ياكى شەيتان ـ شاياتۇنىمدۇ؟...»

قۇتلۇقنى ئىمىشقىدۇر ئۇيقۇ باستى، ئۇيلاۋېتىپ كىرپىكلىرى گىرەلەشتى. ۋاقتىكى، قۇياش چىقىپ ئەتراپ يورۇدى. ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر كۈن ئۆتۈپ، قۇتلۇقنى غەپلەت باستى. تەكىيىگە باش قويار ـ قويمايلا تونۇش گەۋدە يەنە پەيدا بولدى ـ دە، چېدىر ئالدىدىن ئىلدامغىنە ئۆتۈشكە باشلىدى. قۇتلۇق ئەمدى ئۇ گەۋدىنى كۆز ئالدىدا تۇرغاندەكلا ئېنىق كۆردى.

ئۇ بۇگۇنمۇ گۈزەل ئىدى، قىيا بېقىشلىرى جانغا ئوت ياقاتتى، ھۆسن ـ جامالى ئادەمنى مەھلىيا قىلاتتى، ياقۇتتەك قىزارغان لەۋلىرى ئىشق ئوتىدىن بېشارەت بېرەتتى، تۈن زۇلمىتىدەك قارا چېچى جۇدالىققا تەققاس ئىدى. سۇزۇك مەگزىدىكى بىر جۈپ خالى ئۇرخۇن سۈيىدىكى قاينامنى ئەسلىتەتتى، ھىلال ئايدەك ئەگىم قاشلىرى ساداق بولۇپ، سۆيگۈ ئوقلىرىنى ئېتىپ تۇراتتى.

بۇنى كۆرۈپ، قۇتلۇقنىڭ بار ۋۇجۇدى قاقشال ئوتۇنغا ئۇچقۇن چۈشكەندەك «لاپ» قىلىپلا ئوت ئېلىپ كەتتى. بۇ ئوت ئۇنى بىقارار قىلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، چېدىر تېشىغا چىقىپ كەلدى ـ دە، نازىنىننىڭ قولىدىن تۇتۇپ، شامالدەك ئۇچۇپ، بۆكەندەك تاقلاپ قۇتتاغ دېگەن بىر تاغقا ئېلىپ باردى، تاغنىڭ باغرىدا، دەريانىڭ بويىدا، رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئارىسىدا، بېزەڭ يۇلتۇز، ھەييار ئايمۇ كۆرەلمەيدىغان بىر پىنھان جايدا مۇھەببەت پەيزىدىن لەززەت ئېلىپ، تاڭ ئاتقۇچە مۇڭداش بولدى. ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ مۇلاقىتى يەتتە يىل ۋە ئالتە ئايچە داۋاملاشتى. ئايرىلىش دەقىقىسىنىڭ نەق ئۆزىدە ئۇ نازىنىن:

— ئەي ئۇلۇغ ئادەم، ئىشەنچ كەمىرىدە بېلىڭنى باغلا، شۇنداق كۈنلەر يېتىپ كېلىدۇكى، كۈنچىقىشتىن كۈنپېتىشقىچە بولغان پۈتكۈل زېمىن سېنىڭ ئىلكىڭگە ئۆتكۈسىدۇر، ئەل ـ يۇرتقا كۆي، پۇقراغا كۆي، ئادالەتنى دوست تۇتقىن، — دېدى ـ دە،

بىر پارچە كۆك تۇمانغا ئايلىنىپ ، «خوش» دەپ تەۋازۇ قىلغىنىچە غايىب بولدى .

— كەتمە ، — دېدى قۇتلۇق قوللىرىنى ئىلاھقا ئىلتىجا قىلغاندەك ئاسمانغا سوزۇپ .

— كەتمە ، — دېدى قۇتلۇق ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ...

قۇتلۇق ئويغاندى ، تىترەۋاتقان قوللىرىنىڭ بوشلۇقتا ئېسىلىپ تۇرغىنىنى ، يۈرىكىنىڭ تىنىمسىز تېپچەكلەۋاتقىنىنى ، بىر ئىسسىق ئېقىمنىڭ تومۇر - تومۇرلىرىدا ئويناقلاپ ئېقىپ يۈرگىنىنى تۇيۇۋالدىيۇ ، بۇنىڭغا ھەيران قالمىدى . ئۇ پەي تەكىيىسىدە ياتقان پېتى «كەتمە» دەپ پىچىرلىدى ۋە يەردىن تورۇسقىچە ، تامدىن تامغىچە قاراپ چىقتى ، ئەمما ئۇ قىزنى تۇگۇل ، تۇمانىنىمۇ كۆرەلمىدى...

قۇتلۇق چۈش كۆرگىنىگە ئىشەندى . «ھەتتىگىنەي ، — دەپ ئويلىدى ئۇ بىمەھەل ئويغىنىپ كەتكىنىگە پۇشايمان قىلىپ ، — نېمىدەپ ئويغىنىپ كەتكەندىمەن؟ نېمىدەپ ئۇ قىزنى قاچۇرۇپ قويغاندىمەن؟...»

قۇتلۇق ئۇ قىزنى چۈش ئالىمىگە قايتۇرۇپ كەلمەكچى ، ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىللە بولماقچى ، ھېچبولمىغاندا بىرلا كۆرۈۋېلىپ دىدارىغا قېنىۋالماقچى بولدى ، تەمەخور كۆزلىرىنى قايتا يۇمۇپ خېلىغىچە جىم ياتتى .

بىراق ، ئۇ ئۇيقۇ ئالىمىگە قايتىپ بارالمىدى . ھېلىقى قىز كۆز ئالدىدىلا كۆلۈپ تۇرسىمۇ ، نېمىشقىدۇر ئۇنى كۆرەلمىدى . ياتا - ياتا ئۇمىد ئۈزۈپ ، ئاخىر يەنە كۆزلىرىنى ئاچتى...

چاكارلارنىڭ چار خورىزى «قىق... قىق» قىلىپ چىللىۋىدى ، ھەممە خوراز تەڭلا ئويغاندى . قېرى خورازنىڭ بوقا مۆرىگەندەك توم ئاۋازى پۈتكۈل ئوردۇبالىققا يېيىلدى . ئىتلار قاۋاپ ، كۆشەپ ھارغان نار تۆگىلەر ئاچ قالغاندەك بوزلاشقا باشلىدى . بۇ تەرىقە

تاڭ شەپىسى ئوڭدا ياتقان قۇتلۇقنىڭ خاراموش تۇيغۇسىنى غىدىقلاپ، تامامەن سەگەكلەشتۈرۈۋەتتى، ئەس ـ يادى بىردىنلا بۇرۇلۇپ، ئۇ قىزدىن چۈشى ئۇستىگە يۆتكەلدى. چۈش تۇيەيلى پەيدا بولغان يۇچۇن ئويلار ئۇنى قىيناپ، بىئارام قىلدى.

«ئۇ قىز كىم؟ نېمىدەپ ئىناتقۇلىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى يەنە تەكرارلايدۇ؟ ئۇ تەڭرىنىڭ ئەلچىسىمۇ يا ۋەسۋەسە بىلەن ئادەم ئالدايدىغان ئىبزىتقۇمۇ؟ ئەجەبا، بۇ كۆك تەڭرىنىڭ بىشارىتى بولسا ـ ھە؟...»

ئەقىل شۇنداق يۇگۇرۇك نەرسىكى، ئۇ دەقىقە ئىچىدە ئالەمنىڭ بۇ چېتىدىن ـ ئۇ چېتىگە يېتىپ بارالايدۇ، يەر تەكتىگە شۇڭغۇپ، ئاسمانلارغا چىقالايدۇ، ئۆتمۈشنى بۈگۈنگە ئۇلىيالايدۇ. ئەمما، ئەقىلنىڭ كۆزى ئۇنىڭ ئايىغىدەك قابىل ئەمەس. ئۇ تىلسىماتلار ئالدىدا ئاجىز، ئاجايىباتلار ئالدىدا ئاجىز، سىر ـ ھېكمەتلەر ئالدىدا تېخىمۇ ئاجىز. شۇڭا، ئىنسان بالىسى جىمى سەزگۈسىنى ئۇنىڭغا جەم قىلغاندىمۇ، ئۇنىڭ يەنىلا يېتەلمەيدىغان يېرى، يېشەلمەيدىغان سىرى بولىدۇ. ھەتتا، قول ئۇزارتسا قولمۇ يېتىدىغان مەنزىلگىمۇ ئۇنىڭ قەدىمى يېتىپ بارالمايدۇ.

شۇنداق، قۇتلۇقمۇ ئەقىللىق ئىدى. لېكىن، ئۇمۇ ئىنسان ئەقلىنىڭ چەكلىكلىكى سەۋەبلىك، تېخى ھېلىلا يۈز بەرگەن، سۈرەتلىرى تېخى ئۆچۈپ ئۇلگۈرمىگەن سىرلىق چۈشىگە كۆڭۈلدىكىدەك تەبىر تاپالمىدى ـ دە، بىردىنلا قوچۇلۇق ئەۋلىيالارنى يادىغا ئالدى.

ئۇ ئورنىدىن تۇردى. چاكارلارنى يولغا سېلىپ، سەيناغا چىقتى، يېڭى تاڭغا تەزىم قىلىپ، ئاسمانغا قارىدى.

قارامتۇل كۆك ئاسماندا يۇلتۇزلار ئۆچمىگەنىدى. كۈنچىقىشتىن — كۆك ئاسماننىڭ يىراق گىرۋىكىدىن قىچىپ چىققان تاڭ شولىسى يۇلتۇز بىلەن قىبرىشقاندەك، زۇلمەت قالدۇقىنى قوغلاپ يۈرۈپ، ئاچ كۆزلەرچە يالماپ يۇتاتتى.

قارىماققا ، بۇگۇنكى تاڭ شۇنداق ئۆزگىچە ۋە شۇنداق خاسىيەتلىك ئىدىكى ، ئۇ بىرەر نۇسرەت ياكى بىرەر كارامەتنى باشلاپ كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى . مانا بۇنىسى قۇتلۇقنىڭ ھەيرانلىقىنى ھەسسىلەپ ئاشۇراتتى .

تاڭ ئاتتى ، چاكارلار قۇچۇلۇق مانلارنى باشلاپ كەلدى . قۇتلۇق باشتىن - ئاياغ ئاپئاق كىيىنگەن ، دەستۇرلىرىنى قولتۇقلىۋالغان ئىككى ماننى ھويلىدىلا قارشى ئالدى - دە ، ئۆيگە باشلاپ ، تۆر تەرەپتىن ئورۇن كۆرسەتتى .

چوڭ شامان ئىرچۇك باخشى نامى بار قارا باخشىنىڭ شاگىرتى بولغاچقىمۇ ۋە ياكى ئىلمى شامانىنىڭ پىركامىلى ھېسابلانغاچقىمۇ ، تونباغا ئۇنى تۇغقاندىن چارە يېقىن كۆرەتتى ، ئۇنىڭسىز چوڭ ئىشلارنى قارار قىلمايتتى . تەخت تاراسقا مىراس قېلىۋىدى ، باخشىمۇ ئۇنىڭغا مىراس قالدى . ئايچۇر ۋارىس بولىۋىدى ، ئۇمۇ ئۆز ئورنىغا ۋارىس بولدى . تاراس ئۆلتۇرۇلگەن ئاشۇ كۇنلەردە ، ئۇ ئايچۇرنى قۇتقۇزۇپ ، بىر ئايچە ھامىي بولغىنى ئۇچۇن ئايچۇر ئۇنى ئەتىۋارلايتتى ، پەقەت شۇ سەۋەبتىنلا ، قۇتلۇق ئۇنى ھۆرمەت قىلاتتىيۇ ، دۇئا - تىلاۋەتكە ، پال ۋە رەملەرگە ئارىلاشتۇرمايتتى . ھېلىقى تۆت سوغداق ، يەنى كۆك كۆز موزاك ۋە ئۇنىڭ ئۈچ شاگىرتىلا ئۇنىڭ ئېتىقادىنى ئىگىلەپ كەلمەكتە ئىدى ، بېشبالىقتىن قايتىشىدا قۇچۇلۇق بۇ مانلارنى ئالغاچ كېلىشىمۇ سەۋەبي قەلبىدە ئىز قالدۇرغان كۆك كۆز موزاكنى ئەڭ ياخشى ئەسلەش بولۇپ ھېسابلىناتتى . ئۇنىڭ ئېتىقادىچە شامان ئەمەس ، بەلكى مانلارلا غايىبنى بىلەتتى ، چۈشىگىمۇ تەبىر بېرەلەيتتى .

مانلار ئادەت - ئۇدۇملىرى بويىچە غۇسۇل - تاھارەت ئېلىپ ، كۇنچىقىشقا يۈزلەندى ، ئاق كىگىزدە چازانە قۇردى . قۇتلۇق كۆرگەن چۈشىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە بايان قىلغاندىن كېيىن :

— جانابىي ئۇستازلار ، كۆرگەن چۈشۈم مۇشۇ ، —دېدى ۋە مانلاردىن تەبىر سورىدى .

ئىككى مانى كىتاب ـ دەستۇرلىرىنى ئېچىپ ، ئىرماش ـ چىرماش پۈتۈكلەرنى ئۆز تىلىدا ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن ، كۆزلىرىگە كۈلكە ئۇلاشتى ، مونەك ـ مونەك يۈز گۆشلىرىدىن ياغ تېمىپ تۇرغان بىر موللا گەپ ئوينىتىپ ۋەزخانلىق قىلىشقا باشلىدى . ئۇ :

— مانى بورخان ئېيتىدۇركى ، تاڭ سەھەردە كۆرگەن چۈش تەقدىر ـ كەلمىشلەر بىلەن ئەڭ يېقىندۇر ، پات ئارىدا زاھىر بولىدىغان ياخشىلىقنىڭ بېشارىتىدۇر ، — دېدى بارماقلىرى بىلەن كىتاب ۋاراقىنى چېكىپ تۇرۇپ ، — چۈشلىرىدە ئايان بولغان ئۇ پەرىزات بورخان تەڭرىنىڭ ئەلچىسىدۇر ، ئېيتقانلىرى ھەم بورخان تەڭرىمىزنىڭ ۋەھىيسىدۇر .

ئۆزىگە سۆز تەگمەي قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن يەنە بىر مانى ئەپلىك بوشلۇقتىن بىرنى تاپتى ـ دە ، دەرھال ئارىغا كىرىپ :

— كەمىنە ئۇستازلىرى ئىرق پۈتۈكلەرنى كۆپ ئوقۇغان ، تابغاچ پالنامىلىرىنىمۇ كۆپ مۇتالىئە قىلغانمەن . بۇ چۈش شەكسىزكى ، ياخشى ئىشلاردىن بېشارەتتۇر . شۇنداق كۈنلەر يېتىپ كېلىپ ، تەڭرى بورخان ئېل ئۆگەسىگە شاپائەت قىلسا ، جاھالەتنىڭ دورى كېتىپ ، يورۇقلۇقنىڭ دورى كەلسە ، بىز قۇللارمۇ ئېل ئۆگەسىنىڭ خىزمىتىدە بولساق نېمىدېگەن ئوبدان بولار ئىدى ـ ھە ؟ — دېدى تەمەخورلارچە ھىجىيىپ .

— بۇ چۈشنىڭ يامان تەرىپى يوقمىدۇ ؟

— بۇنداق چۈشنىڭ پەقەت ياخشى تەرىپىلا باردۇر ، بورخان ئەلچىسىنى كۆرگەنلەر ۋە ئەلچى بىلەن يېقىن مۇلاقەتتە بولغانلار ئۇلۇغلۇق مەقامىغا يەتكۈسىدۇر ، تەڭرى بورخان پەلەك بۇرجىنى ئۇنىڭ بېشىدا چۆرگىلەتكۈسىدۇر .

قوتلۇق بۇ تەبىرنىڭ تېگىگە يەتتى ، تەبىرچىلەرنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنىمۇ ئوبدان چۈشەندى . ئۇ پەرۋاسىز باش لىڭشىتقاچ ، مۇشاۋىر ئىنانچۇلىنىڭ ، ياغلاقار لىڭنىڭ ۋە مەرھۇم

دادىسىنىڭ تەگرىنىڭ بۇ ۋەھىيسىگە ئوخشاپراق كېتىدىغان ھېلىقى سۆزلىرىنى يادىغا ئالدى . بىراق ، مانىلارنىڭ يۈزى چوڭ كەلدىمۇ ، يا مانى بورخانغا ھۆرمەت ساقلاشنى لايىق كۆردىمۇ ، ئۇلارغا ئىنانقۇلىغا خاپا بولغاندەك خاپا بولۇپ كەتمىدى ، ياغلاقارغا ھۆرپەيگەندەك ھۆرپەيمىدى ، پەقەت مانىلارنىڭ تەبىرىگە خۇشامەت ئارىلاشقان دەپ قاراپ ، نەزىرىگە ئېلىپمۇ كەتمىدى ، خۇشامەت بىلەن خۇشى بولمىسىمۇ ، سۈكۈت ساقلاپ ئولتۇرىۋەردى .

ئىككى مانى نۆۋەتلىشىپ خېلى ئۇزۇن سۆزلىدى ، گەپلىرىنى شاخلىتىپ ، تەبىرگە تەبىر قوشۇپ قۇتلۇقنى ئىشەندۇرۇشكە تىرىشتى . ئۆي تۇگىلۈكىدىن ئەمدىلا ئاپتاپ چۈشكەن مەھەلدە ئات تۇيىقىنىڭ قالايمىقان دۈپۈرلىشى ئاڭلاندى ـ دە ، يۈگۈرۈپ كىرگەن تەمىر بۇقا قۇتلۇقنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىۋىدى ، قۇتلۇق دەرھال تاشقىرىغا قاراپ قەدەم ئالدى .

قۇتلۇق ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ كەتكەن قەسىر دەرۋازىسىغا كېلىپ ، تېخى توختاشقا ئۈلگۈرمىگەن ئات ئۈستىدىن بىر سەكرەپلا يەرگە چۈشتى ، ئات تىزگىنىنى چۆرۈۋېتىپ ، يۈگۈرۈپ دېگۈدەك قەسىر سەيناسىغا كىرىپ كەلدى .

— ئېل ئۆگەسى يېتىپ كەلدى ، — دېدى قەسىر قورۇقچىسى ئادەت بويىچە مەلۇمات بېرىپ .

قەسىر سەيناسىدا تۇرۇپ كەتكەن قاغان تۇغقانلىرى ، ئوردا مۆتىۋەرلىرى ، شېشە ـ شېشە مەجۇنلەرنى كۆتۈرۈۋالغان ئوردۇبالىق ئەمچىلىرى ، قۇراق چاپانلىق باخشى ـ شامانلار ۋە مۇلازىم ـ قورۇقچىلار مەلۇماتنى ئاڭلاپلا قاق ئىككىگە يېرىلىپ ، ئۇچقاندەك تېز كىرىپ كېلىۋاتقان قۇتلۇققا ئېگىلىپ تۇرۇپ يول بېرىشتى . قۇتلۇق ئۆگسۈلى ئۆچكەن ، پىچىرلاپ دۇرۇت ئوقۇۋاتقان ، مىشىلداپ كۆز يېشى قىلىۋاتقان ئادەملەرگە سەپسېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي ، سەينادىن ئۆتۈپ ھاۋلىق چوڭ ئۆيگە كىرىپ كەلدى .

www.uyghurkitap.com

ئـۆي تۆرىدىكى كەڭ سۇپىغا رەڭمۇرەڭ ئۇدۇن زىلچىلىرى سېلىنغان ، زىلچا ئۇستىگە قاتمۇقات تاۋار كۆرپىلەر يېيىلغانىدى . كۆرپىدە شۇمەكتەك ياداپ كەتكەن ئايچۇر قاغان ئېزىلىپ ياتاتتى . ئورۇق ئـالىقانلىرى كۆكسىدە تۇراتتى ، يۈزلىرىدە ، نەشپۈتتەك ئـۇزىـراپ قـالـغان زاڭاقلىرىدا قان دىدارى كۆرۈنمەيتتى ، كۆز ئەتراپى ، يېرىم يۇمۇق كالپۇكلىرى كۆك مونچاقتەك كۆكىرىپ تۇراتتى ، ئەكسىچە ، سۆلەتلىك چوڭ قۇلاقلىرى غازاڭدەك بوزىرىپ كەتكەنىدى ، كۆز ياشلىرى سىرغىپ تۇرغان شىيەنئەن مەلىكە ئۇنىڭ باش تەرىپىدە شەپقەتچى مەبۇدىدەك قېتىپ ئولتۇراتتى .

ئىنانقۇلى قايتىپ كەلگەن ھېلىقى كۈنى شاھ سۇپىدا ئۇزۇن تۇرغان ئايچۇر قاغان توساتتىنلا قىزىپ كەتتى ۋە شۇنىڭدىن بېرى ئـورۇن تـۇتـۇپ يـېـتـىپ قالدى . ئۇ تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قاتتىق يۆتىلەتتى ، يۆتەلسىلا لەختە ـ لەختە قان قۇساتتى ، دېمى سىقىلىپ ، گېلى بوغۇلغاندەك خىرقىرايتتى ، ئۇ تەڭ كېچىدە قىزىغانچە بىر كۈن قىزىپ ، كۈن قىيىلغاندا ئاندىن ئەسلىگە كېلەتتىيۇ ، تۈن ھەسسىدە يەنە قىزىيتتى ، قىزىغاندا بىھوش بولاتتى ، سوۋۇغاندا مۇزدەك تەرلەپ ، تىترەپ كېتەتتى .

قــاغانــنــىڭ ئەھۋالى قۇتلۇقنى زىيادە بىئارام قىلىۋەتتى ، كۈندۈزلىرى قاتراپ يۈرۈپ ئەل ئىشىغا ئىگە بولسا ، كەچ كىرسىلا قـاغـان قـەسـرىگە يۈگۈردى . ئۇ رەمچى ـ ئەمچىلەرنى باشلاپ كېلىپ ، تومۇر تۇتقۇزدى ، چوڭ ئاستانىگە ئەلچى ئەۋەتىپ ، داڭدار ئەمچى ۋە شىپالىق دورىلارنى ئالدۇرۇپ كەلدى .

— ئـايـچـۇر قـاغـان زاتىل بولۇپتۇ ، ئۆپكىسىگە جاراسىم چـۈشۈپتۇ ، — دېدى تابغاچ ئەمچىلىرى بىمارنىڭ تىلى ۋە كۆز ئېقىغا سەپسىلىپ چىقىپ .

مۇنەججىم ئوردا ھۆكۈمالىرى تابغاچ ئەمچىلىرىگە قايىللىق بـىـلـدۈرديۇ ، «نەزلە بولغىنى راست ، لېكىن جاراسىم ئۆپكىدە ئەمەس ، يۈرەكتە» دېگەن يەكۈننى چىقاردى . ئېرچۈك باخشى پال

ئېچىپ «بەگبارسىنىڭ ئەرۋاھى تەھتىسارادىن قېچىپ چىققان جىنلار بىلەن بىرلىشىپ ، قاغاننىڭ روھىغا قەست قىلىپتۇ» دېگەن يەرگە كەلدى ، قۇتلۇقتىن مەخپىي تۇتۇپ تۇغ باغلاپ ، پېرە ئوينىدى ، تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ئوتلاپ قاقتى . ئاستانىنىڭ بىباھا دورىلىرىمۇ ، ئۇيغۇر ئەمچىلىرىنىڭ شەربەتلىرىمۇ ، ئىرچۇك باخشىنىڭ جىن قوغلىشىمۇ زىنھار كار قىلمىدى . كۈندىن - كۈنگە ياداپ كەتكەن ئايچۇر قاغان كەينىگە ماڭسا ماڭدىكى ، ئالدىغا دەسسىمىدى . ئۇ كېسەل تارتقان ئۈچ يىلدىن بېرى ، قان تۈكۈرۈپ قانسىرىدى ، يېتىمۈپرىپ ھالسىرىدى ، قۇچۇ مانىلىرىنىڭ دېمىدە سۈيىمۇ كېسىلىگە شىپا بولمىدى .

— ھەي ئەرۋاھلار ، ھەي شاياتۇنلار ، جىمى تەڭرىمنىڭ نامى بىلەن بۇيرۇيمەن ، ئىلاھىمنىڭ ئوغۇل - قىزلىرى نامىدىن بۇيرۇيمەن ، مازار - ماشايىخلارغا بېرىڭلار ، كونا تۈگمەنگە بېرىڭلار ، يۇلغۇن تۈۋىگە بېرىڭلار ، قۇرۇق دەرەخلەرنىڭ قېشىغا بېرىڭلار...

قۇتلۇق كەلگەندە ، ئىرچۇك باخشى قاغان ئەتراپىدا پېرە ئويناپ ، پىرقىراپ يۈرەتتى . قاغاننىڭ باش تەرىپىدە ، شيەنئەن مەلىكىنىڭ كەينىدە تورۇسقا باغلانغان بىر تال ئارغامچا قارا يىلاندەك ساڭگىلاپ تۇراتتى . پەگادا چالا بوغۇزلانغان بىر قارا خوراز قان چاچرىتىپ ، جان تالىشىۋاتاتتى . ئىرچۇك باخشىنىڭ تۆت شاگىرتى چېلىۋاتقان داپ ئاۋازى ئۆي ئىچىنى توي تۈسىگە كىرگۈزۈۋەتكەنىدى .

قۇتلۇقنىڭ كىرىشى بىلەن ، گۇناھ ئۈستىدە تۇتۇلۇپ قالغاندەك ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن ئىرچۇك باخشى داپ ، ساپايىسىنى يىغىشتۇردى - دە ، شاگىرت - تالىپلىرىنى كەينىگە سېلىپ ، غىپپىدە تىكىۋەتتى . قۇتلۇق قىليورغىدەك يورغىلاپ چىقىپ كېتىۋاتقان باخشىلارنىڭ كەينىدىن ھومىيىۋېلىپ ، ئالقىنىنى قاغاننىڭ پېشانىسىگە قويدى .

ئۇنىڭ تېخى تۈن يېرىمىدا كاۋاپتەك قىزىپ تۇرغان پېشانىسى ئەمدى مۇزدەك سوۋۇپ كەتكەنىدى. قانچە زەن قويغان بىلەن، نەپەسىنى بىلىپ بولمايتتى. پەقەت كۆك يىپتەك ئىرماش-چىرماش چىپكە تومۇرىلا چۈمۈلىدەك ئاجىز قىمىرلايتتى. قۇتلۇق چوڭ ئەمچىگە «قانداقراق؟» دېگەن مەنىدە قاراپ قويۇۋىدى، چوڭ ئەمچى:

— سىلى كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەي قاغان يەنە قەي قىلدى، قەي قىلىپلا ھوشىدىن كەتكەنچە، ئىككىنچىلەپ ھوشىغا كەلمىدى، گېلىدىن مەجۇن ئەمەس، كاشكاپمۇ ئۆتمىدى. شۇڭا، ئۆزلىرىنى تۆپىدە تۇرۇپ بەرسۇن دەپ ئادەم ئەۋەتتۇىدۇم، — دېدى ئۇمچىيىۋاتقان ئاغزىنى قۇتلۇقتىن يوشۇرۇشقا تىرىشىپ.

قۇتلۇق يىغلاۋېرىپ كۆز يېشى قۇرۇپ كەتكەن مەلىكىگە، قايناپ تۇرغان كۆز يېشىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۈنسىز ئىسەدەۋاتقان كىشىلەرگە قارىۋىدى، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يۈرىكىگە يىغا ئۇلاشتى. قاغان يېنىدا بىقۇۋۇل بولۇپ ئولتۇرۇشقان ئەمچىلەرگە قاراپ:

— ئەمچى ئۇستازلار، ئۆلمەسلىكىنىڭ ئىلاجىنى قىلىڭلار، بىزگە قاغان بولمىسا بولمايدۇ، ھەرگىز بولمايدۇ، — دېدى ئۇ بېشىنى ئېگىپ، ئۆتۈنگەن ئاھاڭدا مۇراجىئەت قىلىپ.

قاغاننىڭ ئاياغ تەرىپىدە سۈكۈت ساقلاپ ئولتۇرۇشقان ئەمچى، ھۆكۈمالارنىڭ دىققەت-نەزىرى ئاپئاق چاچلىرىنى چوققىسىغا تۈگۈۋالغان، تاۋار يەكتەك كىيىپ، ياقىسىغا قاردەك ئاق ياقىلىق تۇتۇۋالغان ياداڭغۇ بىر تابغاچ ئەمچىسىگە كېلىپ توختىدى. ئۇ مويسىپىت بىلىكىنى بىرلا سىلكىپ، قاپتەك كەڭ يەڭلىرىنى جەينەكلىرىنىڭ يۇقىرىسىغا ئۆتكۈزۈۋەتتى، چىرايلىق بىر قۇتىدىن ئىنچىكە يىڭنىلەرنى چىقىرىپ، قاغاننىڭ باش تەرىپىگە كېلىپ جايلاشتى، ئاستا ئېڭىشىپ، يىڭنىلەرنى قاغاننىڭ چېكىسىگە، ئالقان دۈمبىسىگە ۋە قولاق قالقىنىنىڭ كەينىگە سانجىپ، يەڭگىللىگىنە پىرقىراتتى.

مۆجىزە يۈز بەردى. قاغاننىڭ كۆكسى بىلىنەر ـ بىلىنمەس يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئاندىن كېيىن، بىر كالتە يۆتەل ئۇنىڭ بوغۇزىدىن ئۆتۈپ، ئاغزىغا يېتىپ كەلدى ـ دە، جانسىز لەۋلىرى ئارىسىدىن سىلىققىنە چىقىپ كەتتى، كىرپىكى مىدىرلاپ، كۆزلىرى ئېچىلدى. ئۇ غۇۋا تۇيغۇسى بىلەن تۈنجى بولۇپ قۇتلۇقنى كۆردىمىكىن، ياكى ياشلانغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ ئۇنى خاتىرجەم قىلغۇسى كەلدىمىكىن، زورغا جىلمىيىپ، لەۋلىرىنى كۈچەپ مىدىرلاتتى.

شۇنداق، قاغان زورىغا جىلمىيىپ، لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ، ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى دەۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ زورۇقۇپ جىلمىيىشلىرىدىن، سۆزلەشكە ئۇرۇنۇشلىرىدىن جاھاندا بار بولغان مەنىلەرنىڭ ھەننىۋاسى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ بەلكى قاغانلارچە پەرمان جاكارلايتتى، كىمنىدۇر جازالاپ، كىمنىدۇر كۆككە كۆتۈرەتتى ۋە بەلكى قىلىپ ئۈلگۈرمىگەن ئىشلىرىنى كىمگىدۇر تاپىلاپ كەتمەكچى بولاتتى. جەننەت بىلەن دوزاخ ئاچىلىدا تۇرۇپ، خاتا قىلغانلىرى ئۈچۈن تەڭرىدىن ئەپۇ سورايتتى، ئاخىرقى سەزگۈلىرى بىلەن تىكىلىشلىرىدىن قارىغاندا، بىردىنبىر قاغان تاغىسى، بىردىنبىر غەمگۇزارى بولغان قۇتلۇققا دەيدىغانلىرى ھەممىدىن تولىدەك قىلاتتى.

بىراق، باش ئۈستىدە قاراپ تۇرغان ئېل ئۈگەسى قۇتلۇقمۇ، شىيەنئەن مەلىكىمۇ قاغانغا قايتا جان كىرگىنىدىن راستىنلا خۇشال بولۇشتىمۇ، ئۇنىڭ بۇنداق جىلمىيىشلىرىدىن، ئاۋازسىز لەۋ مىدىرلىتىشىدىن ھېچقانداق بىر مەنىنى چۈشىنەلمىدى. ئۇلار نائىلاج، ئىچىدە يىغلاپ، تېشىدا كۈلۈپ، قاغان بىلەن تەڭ جىلمىيىشتى، مۇبارەك نام ـ شەرىپىنى تىلغا ئېلىپ، ئاۋايلاپقىنە سىلكىپ كۆرۈشتى.

قۇتلۇقنىڭ قارىشىچە، قاغانلىق بۇ كەملەردە تىنچ ۋە ئاسايىشلىق بىر كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرمەكتە، قېرىنداش

خاكاسلارمۇ ، مەشرىقتىكى قۇمۇقلارمۇ تىنچ ـ ئامان ياشاپ يۈرمەكتە ئىدى . ئۇزۇلمىگەن قۇدىچىلىق[1] ئىناقلىقنى ئېلىپ كەلگەچ ، سودا ئاۋۇپ ، ئەل دولىسى ئاپتاپ كۆرۈۋاتاتتى . ئايچۇر قاغان شىپا تاپسىلا بېشبالىققا لەشكەر چىقارغىلى ، تۈبۈت زەنپۇسىنى كەلگەن يېرىگە ھەيدىۋەتكىلى بولاتتى . ئەلنىڭ تەقدىرى قاغاننىڭ ئامانلىقى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغانىدى…

قاغانغا كۆز ئۇزمەي قاراپ ئولتۇرغان شىيەنئەن مەلىكە توساتتىن «ۋايجان» دەپلا كەينىگە ئۇچۇپ كەتتى . بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك چۆچۈپ كەتكەن قۇتلۇقمۇ شۇ زامانلا ئالدىغا ئېڭىشىپ ، قاغاننىڭ ئېغىز ـ جاۋغايلىرىدىن ئېقىپ چىققان گۆشرەڭ قاننى يەكتىكىنىڭ يېڭى بىلەن ئاۋايلاپ سۈرتۈشكە باشلىدى .

ئۇ سۈرتتى ، بىراق بۇلاق سۈيىدەك ئوقچۇۋاتقان قان يەنە چىقىۋەردى . قاغاننىڭ ئېغىز ـ بۇرنى ، يوتقان ـ كۆرپىسى قۇشخانىدەك قانغا مىلەنگەندىن كېيىن ئاندىن قان توختىدى ، قاغانمۇ نەپەستىن قالدى ، يۇمۇق كۆزلىرى لاپپىدە ئېچىلىپ ، ئېڭىكى چۈشۈپ كەتتى . ئۆي ئىچىدە يىغا ـ زار كۆتۈرۈلدى…

قۇتلۇق ئۇنى پۈتكىچە پەرياد قىلدى ، چېكىسىنى تىلىپ ، قان ئاققۇزدى ، قان ـ ياشلىق ھازا ئېچىپ ، قاغان ئۆلۈمىگە قايغۇردى . مېيىتقا باش قويغان پېتى قانچە ئۇزاق يىغلىدىكىن ، بىر چاغلاردا تالاغا چىقتى ، بوسۇغىدىن ئاتلاپلا ، كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى . ئۇ كۆردىكى ، كەڭرى كەتكەن قەسىر سەيناسىدا ، قورۇقلانغان

---

[1] لىن گەن ، گاۋزىخۇلار يازغان «قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخى»نىڭ 78 ـ بېتىدە «تۇنباغا ئۆلدى ، ئوغلى سادىق ، پاك قاغان (تاراس) تەختكە چىقتى ، سادىق ، پاك قاغان ئۆلگەندىن كېيىن ، ئوغلى ساداقەتمەن قاغان (ئايچۇر) تەختكە چىقتى… ئۇلارنىڭ ھەممىسى غۇزلار (ئۇيغۇر)نىڭ ئادىتى بويىچە ، شىيەنئەن مەلىكىنى خوتۇنلۇققا ئالدى» دېيىلگەن . يەنە شۇ كىتابتا مەلىكىنىڭ كېيىنكى كۈنلەردە يەنە قۇتلۇق قاغانغىمۇ ياتلىق بولغانلىقى ، ئۇيغۇر قاغانلىقىدا نەق 21 يىل ياشاپ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكى ۋە شۇ زېمىنغا دەپنە قىلىنغانلىقى قەيت قىلىنغان .

ئېگىز تاملاردا ، تام تېشىدىكى ئۇزۇن يوللار ۋە تۇتاش ئۆگزىلەردە ئادەم مىغىلدايتتى . داۋالغۇپ تۇرغان بۇ ئادەم دېڭىزىدا ئەر ـ ئاياللارمۇ ، قېرى ـ ياشلارمۇ بار ئىدى ، سەپراس بولغان لەشكەر ـ لەرمۇ ، سانغۇن ـ مىڭباشىلارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى . ئەتىگەنلىك كۈن نۇرىدا يۈز ـ كۆزى يورۇپ ، مىس ھەيكەلگە ئوخشاپ قالغان بۇ ئالامان قۇتلۇق تامان يۈزلەنگەنىدى .

«بۇلار بەلكى ھازىدارلاردۇر ، قاغان ئۆلۈمىدىن خەۋەر تېپىپ ، ماتەمگە كەلگەنلەردۇر ، يا بولمىسا ئەتىگەنلىك تىلاۋەت قىلىپ ، قاغان روھىغا دۇئا قىلىشىۋاتقانلاردۇر . يا بولمىسا... »

قۇتلۇق ئويلاۋېتىپ ، توساتتىنلا سەپ ئالدىدا قاراپ تۇرغان ئىنانچۇلىنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىشىگىلا ، ئىنانچۇلى دەل بۇ پۇرسەتنى كۈتۈپ تۇرغاندەك قۇتلۇققا قاراپ چوڭقۇر تەزىم قىلدى ـ دە ، ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— ئېل ئۇگەسى ئالپىلىرى ، يۇقىرىدا تەڭرىگە ، تۆۋەندە بەندىگە مەلۇم بولدىكى ، قوۋم قاغانىدىن ، يۇرت يۆلەنچۈكىدىن جۇدا بولدى . ماتەم تۇتۇپ ، ياقا يىرتىشتۇق ، قاغان ئۈچۈن جەننەت تىلىدۇق . بىراق ، كونىلار ئېيتقاندەك ، ئۆلگەننىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى ، كەتكەننىڭ كەينىدىن كەتكىلى بولمايدىكەن . شۇڭا ، تەقدىر ـ قىسمىتىمىز ئۈستىدە كۆپ ئويلاندۇق ، كۆپ باش قاتۇردۇق . مەرھۇم قاغانىمىزنىڭ كەينىگە قارىۋىدۇق ، ۋارىس بولغۇدەك ئۇرۇق ـ ئەۋلادى كۆرۈنمىدى ، ئويلاپ ـ ئويلاپ ئاخىرىدا ئېل ئۇگەسى قاغان بولسا ، ئەل ئىشىنى راۋاج تاپقۇزسا دېگەن يەرگە كەلدۇق . ئەل رايىغا ھۆرمەت قىلغايلا ، كۆڭلىمىزنى ياندۇرمىغايلا ، — دېدى ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ «قانداق دېدىم جامائەت» دەپ ۋارقىرىۋىدى ، دېڭىز شاۋقۇنىدەك سادا كەلدى :

— ئۇيغۇر قوۋمىنىڭ بۈيۈك قاغانى — قۇتلۇق بىلگە قاغانغا سالام...

ئىناقۇلىغا ياندىشىپ تۇرغان ياغلاقار لىنىڭ سەينا پەشتىقىغا سەكرەپ چىقتى :

— كۆك تەڭرىنىڭ ئەلچىسى قۇتلۇق بىلگە قاغانىغا ئېھتىرام ، — دەپ توۋلىۋىدى . «ئېھتىرام» دېگەن ھەيۋەتلىك سادا يەر - زېمىننى تىترەتتى ، تاغ - دەريالار سادا قايتۇردى .

كۆز ئالدىدا ئۆز قوۋمىنىڭ ھۆرمەتلىك ئادەملىرى ، تەنلىرىدە تاتۇقى بار سەردار - سانغۇنلار ، ئۇمىد ۋە ئىشەنچ بىلەن تولغان تۈمەن جۈپ كۆزلەر ، قۇلاق تۈۋىدە كۈچلۈك بىر سادا...

قۇتلۇق ئەمدى نېمە دېيەلىسۇن ؟ قانداق قىلىپ تىل سۇرەلىسۇن ؟ ياق ، ئۇ دېيەلەيدۇ ، مەردانىلەرچە تىل سۇرەلەيدۇ ، قاغان بولسۇن - بولمىسۇن ئوچۇق - ئاشكارا ئادەم بولىدۇ ، يۈرەك قېتىدا ساقلاپ كەلگەن مەشئۇم سىرلارنى ئۆز قوۋمىدىن ئەسلا يوشۇرمايدۇ .

— ئى خالايىق ، قۇلاق سېلىڭلار ، مەن قاغان جەمەتىدىن ئەمەس ، ياغلاقار ئۇرۇقىدىنمۇ ئەمەس ، ئادىز ئۇرۇقىدىن ، مەن ئادىز...

— بۇ بىزگە سىر ئەمەس ، — دېدى سەينا پەشتىقىدا ياغلاقار بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرۇۋالغان تەمىر بۇقا بار ئاۋازى بىلەن ، — بۇ سىردىن بەلكى خېلىدىن بېرى خەۋەردارمىز ، گېپىمىز شۇكى ، ياغلاقار بولسۇن ، ئادىز بولسۇن ، بىزگە قابىل ئادەم كېرەك ، تەڭرى سۈپەت قاغان كېرەك ! شۇنداقمۇ خالايىق ؟

— ئۇلۇغ قاغانىمىزغا مۇبارەك بولسۇن !...

— ياغلاقار بولسا نېمە بوپتۇ ، ئادىز بولسا نېمە بوپتۇ ؟ بىزگە جەمەت كېرەك ئەمەس ، ئادەم كېرەك !

— ئۇلۇغ تەڭرىكەنىمىزگە شەرەپلەر بولسۇن !

پۈتكۈل توپ دولقۇنلانغان ئەزىم دەريادەك كۆۋجەيتتى . ھەيۋەتلىك شاۋقۇنلارغا يەر - ئاسمان جور بولاتتى . قۇتلۇقنىڭ كۈندەك روشەن كۆڭۈل كۆزى شۇ دەريادا ، شۇ ئۇيقۇنلار ئارىسىدا

ھاياجاندىن كۆزى ياشلانغان مەرھۇم دادىسىنى ، قۇچىقىنى كەڭ يېيىپ تۇرغان مېھرىبان ئانىسىنى ۋە ئاكا ـ سىڭىللىرىنىڭ تونۇش چىرايىنى كۆرۈپ تۇراتتى . تەڭرى بورخانىنىڭ لاتاپەتلىك ئەلچىسىمۇ بۇگۈن يەنە يۈز كۆرسىتىپ ، قۇتلۇق ئۇچۇن تىلەك تىلىمەكتە ئىدى . ئۇلار دەريا بىلەن بىللە چايقىلاتتى ، دولقۇن بىلەن بىللە شاۋقۇن سالاتتى ، ئالامان بىلەن بىللە تۇرۇپ خۇشال ۋارقىرايتتى :

— قۇتلۇق ئوغلۇم ، داداڭ دەل مۇشۇ كۇننى كۇتكەنىدى !

— ئاناڭنىڭ قۇچىقىدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان ئىدىڭ ، مانا ئەمدى ئەل ـ يۇرت ساڭا قۇچاق ئاچتى ، دىلىغۇل بولماي ئۆزۈڭنى ئات !

— ئالىيلىرى ، ھۆرمىتىمىزنى قوبۇل قىلغايلا !

— قاغان ئالىيلىرىغا ئۇلۇغ تەڭرى يار بولغاي…

ئالامان يەنە بىر قېتىم قايناپ كەتتى ، كۆزلىرىگە ياش ئالغان قۇتلۇق ئەل ـ يۇرتقا قاراپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويدى ـ دە ، توققۇز قېتىم تەزىم قىلدى . چىن دىلىدىن تەشەككۇر بىلدۈرۈپ ، رازىمەنلىك بىلەن قول پۇلاڭلاتتى .

شۇنداق قىلىپ ، مىلادىيە 794 ـ يىلىنىڭ مەلۇم بىر كۇنى ئېيل ئوگەسى قۇتلۇق سانغۇن رەسمىي قاغان بولدى ، ئۇيغۇر ياغلاقارلىرىنىڭ قاغانلىق تارىخى ئاخىرلىشىپ ، ئۇيغۇر ئادىزلىرىنىڭ قاغانلىق تارىخى باشلاندى .

37 . كۇنپېتىشتىكى شەپەق

— دادا ، ئەي كەرەمى كەڭ ھىممەتلىك دادا ، ئوغلۇڭنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاۋاتامسەن ؟ قەبرەڭگە تامچىلاۋاتقان كۆز يېشىنىڭ ئىسسىق تەپتىنى سېزىۋاتامسەن ؟ ياتقان يېرىڭگە سەجدە قىلىپ ، باش ئۇرغىنىنى كۆرۈۋاتامسەن ؟

دادا ، ئوغلۇڭ مانا ئالدىڭغا كەلدى . پۇشايمانلىق قەدىمگە رىغبەت بېرىپ ، گۇناھكارلارچە باش ئەگكىلى كەلدى ، سېنىڭ بىلەن يېقىن تۇرۇپ مۇڭداشقىلى كەلدى !

دادا ، بۇ كىشىنى كۆرۈۋاتامسەن ؟ ئىشىنىمەنكى ، ئۇنى كۆرۈۋاتىسەن . كۆرۈپ تۇرسەنۇ ، تونۇمايۋاتىسەن . ئۇبدان قارا ، 30 يىللىق خاتىرەڭنى ئاختۇرۇپ كۆر ، ھە ، ئەمدى ئۇنى تونۇغانسەن ؟ تونۇدۇم دېدىڭمۇ ؟ ياق… ياق… ئۇنى تېخى تونۇمىدىڭ ، تونۇساڭ ئىدىڭ ، 30 يىل مۇقەددەمكى ئىشى ئۈچۈن ئۇنى قارغار ئىدىڭ ، ياقىسىغا ئېسىلار ئىدىڭ . دادا ، ئۇنداق لاغىلداپ تىترىمە ، ئارامىڭنى بۇزۇپ ئورنىڭدىن تۇرمەن دېمە . ئاۋۋال ئوغلۇڭنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئاندىن بىرنېمە دە .

دادا ، سەن لەشكەر بولۇپ باقمىغان ، لەشكەر بولۇشنىمۇ خالىمىغان . ئاڭلا ، لەشكەر بولغانلار سەردارنىڭلا ئاغزىغا قارايدىغان گەپ . ئۆز ۋاقتىدا ئىنانقۇلى لەشكەر بولغىنى ئۈچۈنلا سەردارنىڭ ئەمرى بىلەن سېنى تۇتقان ، قاچقىنىڭدا سېنى كۆرگەنۇ ، كۆرمىگەنگە سېلىپ ئىشنى بولدى قىلغان . ئىشەنگىن ، ئىنانقۇلى يامان ئادەم ئەمەس ، ئۇنى بىلسەڭ ، ئۇ ھازىر لەشكەر ئەمەس ، بەلكى قاغان ئوغلۇڭنىڭ ھوزۇرىدىكى چوڭ ئەمرلەشكەر ، كۆپ ئوقۇغان ، كۆپنى كۆرگەن ئەقىللىق كىشى . ئۇنى ساڭا نېمە دەپ تونۇشتۇراي ؟ گەپىنىڭ پوسكاللىسى مانا ماۋۇ يەردە .

ئىنانقۇلى تەڭرىدىن ئۆزگە ، سەندىن ئۆزگە ، مەندىن ئۆزگە ، مېنىڭ ئادىزلىقىمنى بىلىۋالغان تۇنجى ئادەم . ساڭا ئوخشاش ، ئوغلۇڭنى قاغان بولسۇن دەپ بەدەل تۆلىگەن بىردىنبىر ئادەم .

ساقال ۋە چىراي تۇرقىغا قاراپ ئۇنى ھەرگىز قېرىكەن دېمە . ئېھتىمالىم ، ئۇ سېنىڭدىن بەش ـ ئون ياش كىچىك . بىراق ، پاراسەتتە ، جاسارەتتە يىگىتتىن ئۈستۈن .

بىلىسەن دادا ، بەش يىل بۇرۇن بىز ئىككىيلەن بېشبالىقتا بىللە جەڭ قىلدۇق . مەن كەتتىم ، ئۇ قالدى . قالغاندىمۇ شۇنداق

قالدىكى ، قارا قىشتا ئوزۇقسىز قالدى ، ئايدالادا جۇۋىسىز قالدى . شۇ ئەھۋالدا ئىناقۇلى نېمە دەپتۇ دېمەمسەن ؟ ئاڭلىغانلاردىن ئاڭلىسام ، «توڭلاپ ئۆلمىسەملا ئوردۇبالىقتا قايتىپ بارىمەن ، ئەل - يۇرت بىلەن كېڭەش قىلىپ ، ئېل ئۆگەسىنى قاغان تىكلەيمەن ، ئاندىن كېيىن بېشبالىققا كېلىپ ، بۇ شەھەرنى تۇپتۇز قىلىۋېتىمەن» دەپ قەسەم ئېچىپتۇ ، قىشنى قىش دېمەي ، تاغنى تاغ دېمەي ، ئېچىرقىسا تالقان يەپ ، چاڭقىسا قار چايناپ ، ئوردۇبالىققا قاراپ يول ئاپتۇ . ھانگاي تاغلىرىنى سەن بىلىسەن ، بىلمىسەڭمۇ ئاڭلىغانسەن . ئۇ تاغدىن قۇشقاچ ئۆتسە قانىتى مۇزلايدۇ ، جەرەن ئۆتسە ئايىغى توڭلايدۇ . بىراق ، ئىناقۇلى قورقۇپ قالماپتۇ ، كۆك تەڭرىنى ياد ئېتىپ ، كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپتۇ ، ئامان - ئېسەن تاغدىن ئۆتۈپتۇ .

دادا ، ئۇنىڭ دۇئاغا كۆتۈرۈلگەن قوللىرىغا قارا ، كۆردۇڭمۇ ؟ قۇلىقىنىڭ قالقانلىرى كەممىكەن ؟ سەۋەبىنى بىلگۈڭ بولسا بىلىۋالغىن ، قۇلاقلىرى ئاشۇ تاغدا ئۇششۇپ كەتكەن !

دادا ، ئىناقۇلى خىزىر سۈپەت ئادەم ئىكەن . ئۇ ساڭا ئوخشاش گەپ قىلغانىدى ، دېگەنلىرى مانا ئەمدى ئالدىمغا كەلدى . ئۇمۇ دېگىنىنى قىلدى ، مەقسەتلىرى ھاسىل بولۇپ ، ئوغلۇڭ ئەمدى قاغان بولدى . دادا ، ئوغلۇڭدىن گۇمان قىلما ، ئۇ قاغان بولغاندا يالغاندىن ياغلاقار بولۇۋالمىدى . ئەل ئالدىدا «مەن ئادىز» دەپ مىڭ قېتىملاپ تەكرارلىدى . تەن بەرگىن ، سەنمۇ ، مەنمۇ خاتا ئويلاپتۇق ، ئەل - يۇرتقا لازىملىقى ئۇرۇق ئەمەس ، بەلكى ئادەم ئىكەن ، گېزى كەلسە «لۇق» ، «لىك»نىمۇ قايرىپ قويىدىكەن .

قارا ، ئىناقۇلى سەردار قەبرەڭ ئالدىدا تىز پۈكۈۋاتىدۇ ، گۇناھىنى تىلەپ ، سەندىن ئەپۇ سوراۋاتىدۇ . دادا ، سەن ئىناقۇلى ئېيتقاندەك ، تەڭرىدەك ئۇلۇغ ئادەمسەن ، ئۆزگىلەر ئۈچۈن قورسىقىڭنى كەڭرى تۇتىسەن ، ئىشىنىمەن ، سەن ئىناقۇلىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىسەن ، ئوغلۇڭ ئۈچۈن ئەمدى ئۇنى ئەپۇ

قىلىسەن ، شۇنداقمۇ دادا ؟
دادا ، قەبرەڭ قېشىدا دۇئا قىلىۋاتقان بۇ يىگىتكە قارا ، ئۇنىڭ كۆزىگە قارا ، يۈزىگە قارا ، بۇرنىغا قارا ، قارىغىن ـ دە ، نەسەبىنى سورىساڭ سورا ، ئەمما ئېتىنى سورىما . سوراپلا قالساڭ ، مەن دەۋېتىمەن ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىساڭلا بىئارام بولىسەن . بىراق ، دېسەم ـ دېمىسەم ، سىياقىغا قاراپ ئۇنىڭ تابغاچ ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدۇڭغۇ دەيمەن ؟ دۇرۇس ، ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك ، ئۇ ئەسلىدە تابغاچ بالىسى ، ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇر بالىسى ، ئوغلۇڭنىڭ يېنىدىكى قابىل تۇمەنباشى .

ئەسلەپ باق ، دادا ، بۇ يىگىتنى جەزمەن تونۇيسەن ، خاتىرەڭنى ئاختۇرساڭلا خاتىرەڭدىن ئۇنىڭ سۈرىتىنى تاپالايسەن . دادا ، نېمە دېدىڭ ، ئۇنى ئەسلىيەلمىدىم دېدىڭمۇ ؟ ئەسلىيەلمىسەڭمۇ ھەيران قالمايمەن . چۈنكى ، سەن 60 لاردىن ھالقىغان ئادەم . ئەمدى ئېيتاي ، ۋەسىيىتىڭ ئۈستۈن كېلىپ ، قۇتلۇق ئوغلۇڭ ئوردۇبالىقتا خۇپىيانە قان يىغلاپ قالغاندا ، بوران ھۇۋلاپ تۇرغان بىر كېچىدە ئۇ سېنى ۋە دادا بىر ، ئانا بۆلەك سىڭلىمنى ھارۋا بىلەن مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەلمىدىمۇ ؟ قەبرەڭنى ئۆزى قېزىپ ، يەرلىكىڭگە ئۆزى قويمىدىمۇ ؟ يەنە ئەسلەپ باق ، ھېيت ـ ئايەملەردە ئوغلۇڭ بىلەن بىللە كېلىپ ، پات ـ پات يوقلاپ تۇرمىدىمۇ ؟ قاتار ـ قاتار قەبرىلەرنى كىرپىكى بىلەن سۈپۈرۈپ ، كۆز يېشى بىلەن سۇغارمىدىمۇ ؟

دادا ، بۇ يىگىتنى ئەمدىلەتتىن تونۇدۇم دەمسەن ؟ بەللى ، كۆزلىرىڭدىن ئايلىناي دادا ، خاتىرەڭدىن ئايلىناي دادا...

— ئانا ، سەن نېمىدېگەن بەختلىك ـ ھە ؟ قارا ، بىر يېنىڭدا دادام يېتىپتۇ ، بىر يېنىڭدا ئاكام يېتىپتۇ ، بىر يېنىڭدا سىڭلىم يېتىپتۇ . بەلكى مەنمۇ كۆز يۇمغاندا سېنىڭ ئاياغ ئاستىڭدىن جاي ئالارمەن . ئۇ ئالەمدە خىزمىتىڭدە بولۇپ ، ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلارمەن .

ئانا، كۆزلىرىڭنى بىر ئاچقىنە، كۆزۈڭنى ئىچىپ ئوغلۇڭغا مۇنداقچىلا بىر قاراپ قوي. گۆدەك ۋاقتىمدا «ئىگىن كىيىشنى زادى ئۇقمايسەن، يېڭى كىيىم كىيدىڭمۇ، بىردەمدىلا مەينەت قىلىۋېتىسەن» دەپ تولا قاقشايتتىڭ. مانا ئەمدى چوڭ بولدۇم، چوڭ بولۇپ ئىككى نەۋرەڭنىڭمۇ دادىسى بولۇپ قالدىم. مانا ئەمدى ئۈستۈمدە قاغانلارلا كىيەلەيدىغان زەرباپ تون، گۆھەر قويغان قاما تەلپەك، ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن بەلۋاغ، پارقىراپ تۇرغان خۇرۇم ئۆتۈك تۇرۇپتۇ. قېنى ئېيتقىن، ئىگىن كىيىشنى ئۆگىنىۋاپتىمەنمۇ؟ كىيگەنلىرىم يارىشىپتىمۇ؟ ھەي، ئورنۇڭدىن تۇرسالىڭ ئىدىڭ ئانا، سېنى قاغان ئانىسىدەك كىيىندۇرسەم، باشتىن - ئاياغ دۇردۇن بىلەن پۈركىۋەتسەم، قۇلىقىڭغا ئالتۇن زىرە تاقاپ قويسام، شاھانە نازۇنېمەتلەردىن بەھرە ئالدۇرسام، ئەنە ئاۋۇ ئىپسىل مەيمەگە ئولتۇرغۇزۇپ، خالىغاندا ھاپاش قىلىپ، جىمى ئالەمنى چۆرگىلەتسەم.

ھېلىھەم يېتىپ تۇر، دادام بىلەن مۈڭدىشىپ، سىڭلىم بىلەن تونۇشۇپ تۇر، بېشبالىقنى قولغا ئېلىپ، نۇسرەت ناغرىسىنى ياڭرىتىپ يەنە قايتىپ كېلۇرمەن. قەبرەڭگە كېلىپ، بىر ئەجرىڭگە ئوننى قايتۇرارمەن. ساقلاپ تۇر، ئوغلۇڭنى ساقلاپ تۇر ئانا...

— ھەي ئوبدان ئاكا، ھاياتلىقىڭدا قورقۇمسىز ئىدىڭ، ئات مىنگەندە ئوقتەك چاپاتتىڭ، كۆرۈكنىمۇ ئوبدان باساتتىڭ، بۈگۈنگىچە ھايات بولساڭ ئىدىڭ، ئاۋۇ تەمىر بۇقىدەك ئالامەت بىر سەردار بولار ئىدىڭ. ناھايەتكى، سەردار بولغۇچىلىك ياشىيالمىدىڭ، تاش يۈرەكلەرنىڭ زورى بىلەن بەك بالدۇر كېتىپ قالدىڭ، قۇتلۇق ئىنىڭنىڭ قاغان بولۇپ، سەلتەنەت سۈرگىنىنىمۇ كۆرەلمىدىڭ. ھەي، كۆرگەن بولساڭ قانچىلىك خۇشال بولۇپ كېتەر ئىدىڭ - ھە؟

ئاكا، ماڭا ئىشەن، ئىنىڭ قۇتلۇق ناھەق ئۆلگىنىڭنى يادىدا ساقلايدۇ، تەڭرى بورخان ئېيتقاندەك، ئادالەتنى ھەمراھ قىلىدۇ،

پۇقرا ـ ئاۋامغىمۇ ، لەشكەر ـ سەردارغىمۇ ھېلىقىلار قىلغاندەك زۇلۇم قىلمايدۇ . زۇلۇم قىلغانلارنى ھەرگىز كەچۈرمەيدۇ . ئەي باتۇر ئاكا ، ئىنىڭ ئەل يۈكىنى زىممىسىگە ئېلىپ يىراق ـ يىراقلارغا كېتىۋاتىدۇ ، ئاتا ـ ئانىسىغا قارىيالمايدۇ . سەندىن ئۆتۈنەي ، ئۆزۈڭ ئۈچۈنمۇ ، ئىنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە بول ، دادام ياشاندى ، ئەمدى ئۇ بۇرۇنقىدەك بازغان ئۇرۇپ يۈرمىسۇن ، ئانام سۇ توشۇيمەن دەپ ئاۋارە بولمىسۇن . ئۇلار سېنىڭ دۆلىتىڭدە ، مېنىڭ دۆلىتىمدە خاتىرجەمگىنە كۈن ئۆتكۈزسۇن . سەن بىلىسەن ، ئىنىڭمۇ بىلىدۇ ، ئاتا ـ ئانىلارنى ئۇلۇغلاش تەڭرىنى ئۇلۇغلاشتۇر .

— سالام سىڭلىم ، ساڭا سەن بىلىدىغان ، لېكىن سەن تونۇمايدىغان قۇتلۇق ئاكاڭدىن ئاكىلارچە سالام ! قېنى ئېيت ، سالىمىمنى ئېلىك ئالارسەنمۇ ، مېنى «ئاكا» دەپ چاقىرارسەنمۇ ؟ دۇرۇس ، سەن مېنى تونۇمايسەن ، مەنمۇ سېنى تونۇمايمەن . ئىشەنگىنكى ، بىز تونۇشمىغان بىلەن ، ئانىمىز باشقا ـ باشقا بولغان بىلەن ، دادىمىز يەنىلا بىر . خۇددى ئۇرخۇن ۋە توغلا دەريالىرىنىڭ تومۇرى بىر بولغىنىدەك ، بىزنىڭمۇ تومۇرىمىز بىر ، تومۇرىمىزدا ئاققان قان يەنىلا ئوخشاش قان .

سىڭلىم ، سېنى ئۇڭۇمدا كۆرمىگەن بولساممۇ ، لېكىن چۈشۈمدە كۆرگەنمەن ، خىيالىمدا كۆرگەنمەن . مەن سېنى ئوبدان تونۇيمەن . سېنىڭ تاڭ شەبنىمىدەك پاك ۋە چۈغلۇق چېچەكتەك چىرايلىقلىقىڭنى ، بالىلىق مۇھەببىتىڭنىڭ دەريا سۈيىدەك ئۆركەشلەپ تۇرىدىغىنىنى ، داداڭغىلا ئەمەس ، بەلكى داداڭنىڭ پۇشتىدىن تامغان ناتونۇش تۇغقانلىرىڭغىمۇ تۇغقانلارچە كۆيۈنىدىغىنىڭنى ئوبدان بىلىمەن . ئاتا قىساسىنى قىساسىم دەپ بىلىپ ، نەسەب نومۇسىنى ئاقلاش ئۈچۈن جان پىدا قىلغىنىڭنىمۇ ئوبدان بىلىمەن . يەنە شۇنىمۇ بىلىمەنكى ، بۇنداق پىداكارلىق ، بۇنداق باتۇرلۇق ھەممە ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ ، پەقەت

تۆمۈر بىلەن بىللە چوڭ بولغان، تۆمۈر سۆيىدە تاۋلانغان ۋە تۆمۈرنىڭ ھەممە خىسلەتلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان تۆمۈرچىنىڭ ئەۋلادىنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. سەن داداڭنىڭ ئوبدان قىزىسەن، ئاكاڭنىڭ باتۇر سىڭلىسىسەن. ئەلۋىدا سىڭلىم، ئامراق داداڭ بىلەن، سەن كۆيۈنگەن جىمى تۇغقانلىرىڭ بىلەن قىيامەتلىك بىللە بولغىن، مەيلى قەيەردە بولاي، سېنى دۇئادا ياد ئېتىمەن، سېنى ئۇنتۇمايمەن...

قەدىردان دادا، مېھرىبان ئانا، تۇيۇقسىزلا خۇشال قىلىۋېتەي دەپ قەبرەڭلەرنى سۆيۈپ تۇرغان ماۋۇ يىگىتنى تېخى سىلەرگە تونۇشتۇرمىدىم. قېنى قاراڭلار، ئوبدانراق قاراڭلار، بويى شەمشادتەك، بەستى تاغلاردەك بۇ بەرنا يىگىت زادى كىم بولىدىكىن؟ تىكىلىپ قاراڭلار، ئىنچىكىرەك سەپسېلىڭلار. ئۇنىڭ بوز دالادەك بوز كۆزلىرى، تاۋلانغان تۆمۈردەك مەزمۇت مۇسكۇللىرى، قىڭراقتەك تىك قاڭشىرى، بۇدۇر - بۇدۇر قارا چاچلىرى ئوغلۇڭلارنىڭكىگە ئوخشامدىكەن؟ سىلەرنىڭكىگە ئوخشامدىكەن؟ ھە، قويۇپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن دېدىڭلارمۇ؟ شۇنداق، ئۇ ئوخشايدۇ. ئوغلۇڭلارنىڭ ئوغلى، سىلەرنىڭ سۆيۈملۈك نەۋرەڭلەر بولغىنى ئۈچۈنلا ھەممىمىزگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئانىسى قېنى، بىزنىڭ چىرايلىق كېلىنىمىز قېنى دەپ سورامسىلەر؟ ئەگەر ئۇ بۇ دۇنيادا ھايات بولسىدى، سىلەرنى يوقلىغىلى كەلمەي قالاتتىمۇ؟ ئۇنى بۇ دۇنيادىن ۋاقىتسىز كېتىپ قالدى دېسەم، كۆڭلۈڭلەرنى بۇزماڭلار، كۆز يېشى قىلماڭلار، ئۇ كەتتى، بىراق نەۋرەڭلەر قولانقارا بىلەن ئايچەچەكنى ئوغلۇڭلارغا يالداما قىلىپ كەتتى.

مانا، نەۋرەڭلەر قولانقارا تۈمەن لەشكەرگە باش بولۇپ، ئۇلۇغ جەڭلەرگە كېتىپ بارىدۇ، ئوقلار ئارىسىغا، نەيزىلەر ئارىسىغا، ئەجەل ئارىسىغا كېتىپ بارىدۇ. ئەمما، سىلەر ۋاھىم يېمەڭلار، نەۋرەڭلەر ئەمدىلا 19غا كىرگىنى بىلەن، باھادىردەك جەڭ

www.uyghurkitap.com

قىلىدۇ، يۈزۈڭلەرنى ھەرگىزمۇ يەرگە قاراتمايدۇ. ئاتا ئىزىغا ۋارىس بولۇپ، نەسەب چىرىغىمىزنى ياندۇرىدۇ، ئۇنى تازا نۇرلاندۇرۇپ، ئەۋلادلارغا تاپشۇرىدۇ.

— دادا ــ ئانا، ئاڭلاۋاتامسىلەر، قۇياش قىزىرىپ، ھاۋا ئىسسىپ كېتىۋاتىدۇ، سەردارلار جەڭگە ئالدىراپ، بىتاقەت بولۇۋاتىدۇ. مانا ۋاقتى كەلدى، قاغان ئوغلۇڭلار ۋە تۇمەنباشى نەۋرەڭلەر ئەمدى يولغا چىقمىسا بولمايدۇ. نەگە دەمسىلەر؟ نەگە بولاتتى، يىراق بېشبالىققا، يىراق قاغانبۇتقا، بەلكى ئاڭلىغانسىلەر، ئوغلۇڭلار تاراس قاغاننىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئوردۇبالىققا قايتقان چاغدا تۇبۇت قوۋمى بۇ شەھەرلەرنى بېسىۋالغان، بېشبالىق ھىراۋۇلى تابغاچ ياڭ شىڭگومۇ شەھەرنى تاشلاپ قوچۇدىن پاناھ تاپقان.

ئەمدى بەس! شەھەرلەرنى قايتۇرۇۋېلىپ نومۇسنى ئاقلايدىغان چاغ يېتىپ كەلدى. ئەمدى بىز سۇلالە ئۈچۈن، ئۆزىمىز ئۈچۈن جەڭگە كىرىمىز، ئەجەل بىلەن ئېلىشىپ، نۇسرەت بىلەن قايتقان چېغىمىزدا قەبرەڭلەرنى يوقلاپ كېلىمىز. كاتتا تىلاۋەت ئۆتكۈزىمىز، روھىڭلارغا ئاتاپ قان قىلىمىز...

قېنى، تەڭرى سۆيەت قەدىردانلار، ئوغۇللىرىڭلارغا، قېرىنداشلىرىڭلارغا ئاق يول تىلەڭلار، ئامەت تىلەڭلار، ئاسايىشلىق تىلەڭلار...

شۇنداق قىلىپ، ئايچۇر قاغان قازا قىلدى، قىزتۇرمىشمۇ قازا قىلدى، قۇتلۇق قاغان تەختتە ئولتۇردى. دەپنە ئۆتۈپ، چوڭ ھازا بېسىقماستىلا چوڭ ئاستانىگە ئەلچى ئەۋەتىلدى. كۆپ ئۆتمەيلا قايتىپ كەلگەن ئوردا ئەلچىسى سۇلالىنىڭ تەزىيىسى بىلەن قۇتلۇق قاغانغا مەنسۇپ بولمىش ئاتاق ــ ئۇتۇغاتىنمۇ بىللە ئېلىپ كەلدى. «دىيانەتلىك قۇتلۇق قاغان» دەپ تارتۇقلانغان قۇتلۇق قاغان ئۈچ ئايلىق جىددىي تەييارلىقتىن كېيىن بېشبالىق شەھىرى تامان چوڭ يۈرۈش قىلدى. يۈرۈشنىڭ ئالتىنچى كۈنى جەمەت قەبرىسىگە يېتىپ كېلىپ، دۇئا ــ تەكبىرنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ئاۋۋال

جەنۇبقا ، كېيىن قىيپاش كۆنپىتىشقا قايرىلىپ ، ئالتە داۋان ، تــوققۇز ئېقىندىن ئامان ـ ئېسەن ئۆتكەندىن كېيىن ، بېشبالىق ئەتراپىغا يېتىپ كەلدى ـ دە ، يۇلغۇنلۇق دۆڭلەر ئارىسىغا كىرىپ تۇيدۇرمايلا بارگاھ قۇرۇۋالدى . قارا قۇچۇدىن پاناھ تاپقان ياڭ شىڭگومۇ 4000 چە ئوردا لەشكىرىنى باشلاپ ، ھەپتە ئىچىدىلا قاغان يېنىدا ھازىر بولدى . ئاخىرقى بىر لەشكەر ، ئاخىرقى بىر ھارۋا ۋە ئاخىرقى بىر پادا ـ قوي ئون كۈن ئۆتكەن بىر كۈنى ئاندىن قاغان لەشكەرگاھىغا يېتىپ كەلدى ، قاغان مۆلچەرىدىكى 80 مىڭ لەشكەرنىڭ باش ـ ئاخىرى تەڭشىلىپ بولدى .

— ئۈچ يىل بۇرۇن بېشبالىقنى قامال قىلغاندا ، 200 مىڭ تۇبۇت لەشكىرى بار ئىدى ، — دېدى ۋەزىر ئەزەم ئىنانقۇلى دۈشمەن ئەھۋالىنى مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن قاغانغا ، — كېيىن ئۇلار بېشبالىقنى ئىگىلىدى ، ئارقىدىنلا نۇرغۇن لەشكەر قاغانبۇت شەھىرىگە يۆتكەلدى . ئەمدى بۇگۈن بېشبالىقتا قانچە لەشكەر بار ، قاغانبۇتتا قانچە لەشكەر بار ، بۇ بىزگە قاراڭغۇلۇق ، سۇن زى ھەزرەت ئېيتقاندەك ، جەڭدىن بۇرۇن ئۆزنىمۇ ، ئۆزگىنىمۇ بىلمەك كېرەك .

قاغانلىق سەرپايىنى سېلىپ تاشلاپ ، ھېلىلا جەڭگە كىرىدىغاندەك جەڭ كىيىمى كىيىۋالغان قۇتلۇق قاغان بارگاھ ئالدىدا تۇرۇپ بۇ سۆزلەرنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلىدى ۋە :

— ئەمىر لەشكەر دۇرۇس ئېيتىدۇ ، مۇنداق بولسۇن ، ھەر نە قىلساڭلار قىلىپ ، شەھەر ئەھۋالىنى ئوبدانراق تىڭ تىڭلاپ بېقىڭلار ، بېشبالىقتا لەشكەر كۆپ بولسا ، كۈچنى توپلاپ بېشبالىققا ئات سالارمىز ، ئۇنداق بولمىسا ، ئىككى شەھەرگە تەڭ تېگىش قىلىپ ، قار چۇشكىچە ئوردۇبالىققا قايتىۋالارمىز ، — دېدى ئىنانقۇلىغا مەسلىھەت ئاھاڭىدا .

ئەسلىدە ، ئوردۇبالىق لەشكەرلىرى بارگاھ قۇرغاندىن بېرى ، ئەمىر لەشكەر ئىنانقۇلى كۆپ قېتىم ئايغاقچى ئەۋەتىپ دۈشمەن

ئەھۋالىنى تىڭتىڭلاشقا ئۇرۇنۇپمۇ كۆرگەنىدى . بىراق ، ئىككى شەھەر ئەتراپىدا تىرىكچىلىك قىلىدىغان يەرلىك قوۋملەرنىڭ تۇبۇتلەرگە بېقىنىدىغىنى بېقىنىپ ، كۆچۈپ كەتكەنلىرى كېتىپ ، بىر ئادىمىمۇ قالمىغاچقا ، خەۋەر تىڭتىڭلاش ئۈچۈن ھېچقانداق ئامال تاپالمىغانىدى . تۇبۇت زەنپۇسى ئىككىلا شەھەرنى قامال ھالىتىدە تۇتۇپ تۇرغاچقا ، شەھەر قوۋۇقىدىن كىرىپ - چىقىدىغانلارنىمۇ تاپقىلى بولمايتتى . ناگان - ناگاندا كىرىپ - چىقىدىغان تۇبۇت كارۋانلىرىدىن ئۈمىد كۈتۈش يولۋاسنىڭ ئاغزىغا بېشىنى تىقىپ بەرگەندەكلا ئەخمەقلىق بولاتتى .

— بۈگۈنگىچە ئامال بولمايۋاتىدۇ ، — ئىنانقۇلى ئۈمىدسىزلەنگەندەك باش چايقىدى ۋە بۇ ئەھۋالدىن قاغاننى خەۋەرلەندۈردى .

— ئۇنداقتا ، سېپىل ئەتراپىغا مەنچاناق تىكلەپ ، شەھەر ئىچىگە تاش ئېتىڭلار ، بىر ئاش پىشىم تاش ئېتىپلا ئالدى - كەينىڭلارغا قارىماي ، لەشكەرگاھقا قايتىپ كېلىڭلار ! — دېدى قاغان بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن پەرمان بېرىپ .

— باش ئۈستىگە ، ئالىيلىرى !

ئىنانقۇلى قوللۇق بىلدۈردى ، لېكىن نېمىنىدۇر چۈشەنمىگەندەك ، كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى . قانداقتۇر بىر دەستۇرنى ئېلىپ ئۆرە تۇرۇپلا ۋاراقلاشقا باشلىدى .

— يەنە بار ، بارگاھ - بارگاھلاردا گۈلخان يېقىڭلار ، بىر كېچە ، پەقەت بىر كېچىلا...

قاغان يەنە يارلىق بەردى . ئىنانقۇلى دەستۇردىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، بىر قاغانغا ، بىر دەستۇرغا قارىغانچە داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى .

قاغان دېگەن بەربىر قاغان ، سەردار دېگەن بەربىر سەردار . ئەمىرلەشكەر ئىنانقۇلى تابغاچ دەستۇرلىرىدىنمۇ ، ئۇزاق يىللىق جەڭ كەچمىشىدىنمۇ قاغاننىڭ بۇ تەدبىرىگە ھېچقانداق بىر مىسال

تاپالمىدىۋ ، ئۇنى بەجانىدىل بەجا كەلتۈردى . كۆچلۈك مەنچاناقتىن ئۇننى تىكلەپ ، سېپىل ئىچىگە بىر ئاش پىشىم تاش ئاتتى . شۇ كۈنىلا بۇيرۇق بېرىپ ، بارگاھ ـ بارگاھلاردا گۈلخان ياقتى . بىر كېچە ، پەقەت بىر كېچىلا بېشبالىقنىڭ تۆت ئەتراپى كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى .

ئارىدىن بىر كۈن ئۆتتى . گۈگۈم پەردىسى يېيىلىپ ، قاغان بارگاھى كېچە تىمتاسلىقىغا چۆمۈلگەن چاغدا سېپىل سەردارى تەمىر بۇقا قاغان بارگاھىغا كىرىپ كەلدى ، بىر قەغەزنى ئىنانقۇلىغا تۇتقۇزۇۋېتىپ :

— قاغان ئالىيلىرىغا ، ھىراۋۇل جانابلىرىغا ، جانابىي ئەمىرلەشكەرگە مەلۇم بولغاي ، قاغان پەرمانى بىلەن سېپىل ئەتراپىدا چارلاپ يۈرگىنىمدە بېشبالىقتىن ئۇچۇپ چىققان يا ئوقىدىن مەزكۇر پۈتۈكنى بايقاپ قالدىم . ئالىيلىرى كۆزدىن كەچۈرۈپ ھۆكۈم قىلغايلا ، — دېدى ـ دە ، كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى .

— قېنى ئوقۇڭ ، — دېدى قاغان نەيچە قىلىپ يۆگەلگەن ، بارماقچىلىك چوڭلۇقتىكى ئوق پۈتۈكنى قوش قوللاپ تۇتۇپ تۇرغان ئەمىرلەشكەرگە ئىجازەت بېرىپ .

ئەمىرلەشكەر ئىنانقۇلى ئوق پۈتۈكنى ئاۋايلاپ ئېچىپ ، ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ ئوقۇشقا باشلىدى .

«كاتتىلارغا مەلۇم بولغايكى ، ئۆتكەن يىلى ۋابا تارقاپ ، تۇبۇت لەشكەرلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسى ھالاك بولدى . قالغانلىرىنىڭ ئوزۇقى تۈگەپ ، ھالى خارابلاشتى . تۇبۇت زۇلۇمىدىن بىزار بولغان شەھەر ئەھلى قاغان لەشكەرلىرىگە تەقەززادۇر . ئېتىلغان تاشلاردىن ، يېقىلغان گۈلخانلاردىن قاغان لەشكەرلىرىنىڭ يېتىپ كەلگىنىدىن خەۋەر تاپقان چۇيە جىنجۇڭ يا ئوقىغا پۈتۈك باغلاپ ، سېپىل تېشىغا ئاتقۇزدۇم . ئەتە يەنە ئاتۇرمەن··· »

ۋەزىرئەزەم ئىنانقۇلى ئوق پۈتۈكنى تۇتقان پېتى بىر ھازاغىچە

ئولتۇرۇپ قالدى ۋە توقۇم دەستۇرلارغا بىر قارىۋىتىپ، ئۆزىچىلا خورسىنغان پېتى قاغان ئالدىغا كېلىپ تىزلانماقچى بولىۋىدى، قاغان ئۇنى يۆلەپ تۇرۇپ:

— نېمە ۋەجىدىن تىزلانماقچى بولۇۋاتىسىز ئەمىرلەشكەر، ئاتا يوللۇقلارغا بۇنداق ئەدەپ جايىز ئەمەس دەپ ئېيتقانىدىمغۇ؟ — دېدى خاپا بولۇپ.

ياشانغان ئىنانقۇلى تەسلىكتە ئۆرە بولدى ۋە قاغاننىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ دېدى:

— پېقىر قۇللىرىنىڭ نەزەر كۆزى تەمەننا تۇمانلىرى بىلەن توسۇلغانىكەن، شۇ سەۋەبلىك، قاغان ئالىيلىرىنىڭ دانا تەدبىرىنى تا ھېلىغىچە چۈشەنمەي يۈرۈپتىمەن. مانا ئەمدى بۇ تەدبىرنىڭ كاتتا سەمەرىسىنى كۆرۈپ، قاغان ئالدىدا خىجىل بولۇۋاتىمەن… خىجىل بولۇۋاتىمەن…

— ھەي، مۇشۇ گەپمىدى ئەمىرلەشكەر، بۇ تەدبىرلەرنىڭ ھەيران قالىدىغان نېمىسى بار، بەك ئاددىي، بەك ئاددىي، — قاغان يىغلامسىراۋاتقان ئەمىرلەشكەرنى كىچىك بالىنى پەپىلەڭگەندەك پەپىلەپ تۇرۇپ، ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ شۇنداق دېدى، — ئويلاپ بېقىڭ، بىز بۇ يەرگە يېتىپ كەلدۇق ـ دە، سىپىل تېشىدا بارگاھ قۇردۇق. توبوت لەشكەرلىرى ساراڭ بولمىسىلا، يېتىپ كەلگىنىمىزنى شەھەر ئەھلىدىن مەخپىي تۇتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئوردا ئۇچۇن خىزمەت قىلغۇچىلارمۇ كەلگىنىمىزدىن بىخەۋەر قېلىپ، مەلۇمات يوللاش تەرەددۇتىدا بولمايدۇ. شۇڭا، شەھەرگە تاش ئاتتۇق، كېچىلەردە گۈلخان ياقتۇق. شۇنداق قىلىپ كەلگىنىمىزدىن ئۇلارنى خەۋەرلەندۇردۇق. مانا مۇشۇنچىلىكلا ئاددىي گەپ…

قۇتلۇق قاغاننىڭ يەنە بىر ئاقىلانە تەدبىرى بىلەن، ھۇجۇم ۋاقتى ئەتەي بىر ھەپتە كېچىكتۈرۈلدى. مەنچاناق بىلەن تاشمۇ ئېتىلمىدى، كېچىلىرى گۈلخانمۇ يېقىلمىدى. لەشكەرلەر

كۇندۇزلىرى چەۋگەن ئويناپ ، ئوغلاق تارتىشتى ، يا كىرىچلىرىنى چىڭىتىپ ، شەمشەر بىلەپ ۋاقىت ئۆتكۈزدى . ساداقەتمەن چۇيە جىنجۇڭنىڭ ئوق پۇتۇكىدىن «تۇبۇت لەشكەرلىرى ساراسىمىگە چۈشتى ، شەھەردە چوڭ پاتىپاراق باشلاندى» دېگەن خەۋەر مەلۇم بولغان هامان قۇتلۇق قاغان جىددىي كېڭەش چاقىردى . سەردارلارنىڭ چوڭ كېڭىشىدە ، ئۇ ئاخىرقى پەرمانىنى جاكارلىدى :

— كۆك تەڭرى بىزگە پۇرسەت بەردى . سەردار تەمىر بۇقا ۋە تۇمەنباشى قۇلانقارا 30 مىڭ لەشكەر بىلەن قاغانبۇت شەھىرى تامان يولغا چىقسۇن ، ئەمىرلەشكەر ئىناتقۇلى بىلەن بېشبالىق ھىراۋۇلى ياڭ شىڭگو تۆت تۇمەن لەشكەر ئېلىپ ، بېشبالىق سېپىلىگە تېگىش قىلسۇن ، ياغلاقار لىك تۇمەنباشى بىر تۇمەن لەشكەر بىلەن قاغان بارگاھىدا پەرمان كۈتسۇن .

— ئاڭلاڭلار ۋە ئەستە تۇتۇڭلار ، شەھەرلەرنى شۇنداق قاتتىق قورشاڭلاركى ، دۈشمەن بېشىدا قىيامەت قايىم بولسۇن ، بىراق قورشاۋ شەھەرنىڭ ئۈچ تەرىپى بىلەن چەكلەنسۇن !

— بىر تەرەپنى ئوچۇق قويماقتىن مەقسەت نېمىكىن ئالىيلىرى ؟

— دۈشمەن قورقۇپ قاچماقچى بولسا ، ئەمما قېچىش ئۈچۈن يوچۇق تاپالمىسا ، بىز بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىشقا مەجبۇر بولىدۇ ، ئىككى تەرەپتىنلا تالاپەت كۆپ بولۇپ كېتىدۇ . دۈشمەننى تۆت تەرەپتىن قورشاۋغا ئېلىش ئاقىل سەردارنىڭ ئىشى ئەمەس .

— بېشبالىقنىڭ قايسى تەرىپىدىن يوچۇق قالدۇرۇمىزكىن ئالىيلىرى ؟

— ئەلۋەتتە ، كۇسەن قوۋۇقى تەرەپتىن .

— دۈشمەن كۇسەن تەرەپكە قېچىپ كەتسىچۇ ئالىيلىرى ؟

— قاچسا قاچسۇن ، قاغانىڭلارنىڭ كۈتىدىغىنىمۇ شۇ .

تەمىر بۇقا بىلەن قۇلانقارا ئالدىن يولغا چىقتى . ئۇلار

www.uyghurkitap.com

قاغانبۇتقا يېتىپ بارغان بىر مەھەلدە بېشبالىقلىقمۇ ھۇجۇم باشلاندى . قاغان بېشبالىقلىقا يېقىن يەردە ، بىر تۈمەن لەشكەر بىلەن قورۇقلانغان تاقىر دۆڭ تۆپىسىدە ، يادا تاشلىرىنى تەلەڭگىگە سېلىپ ، تەڭرى بۇرھانغا سىغىنىپ ، تۆبۈتلەرگە سېھىر ـ جادۇ قىلىۋاتقان مانىلار ئارىسىدا تۇرۇپ جەڭ ئەھۋالىنى كۆزەتمەكتە ئىدى .

يۈزلەپ مەنچاناقتىن ئەجەل ناخشىسىنى توۋلاپ ئېتىلىپ چىققان قارا تاشلار ئۇدۇل سېپىل ئىچىگە چۈشۈپ ، ئاسمان ـ پەلەك توپا ئۆرلىتەتتى . سېپىل تۈۋىدە ، ئۆستەڭ قىرىدا ، ھېلىقى تاشلاندۇق خەندەك ئىچىدە مۆكۈپ ياتقان كاماندازلار يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ ، سېپىل ئۈستىدە مەڭدەپ يۈرگەنلەرنى بىر ـ بىرلەپ يىقىتماقتا ئىدى . شوتا لەشكەرلىرى دوزاخ شوتىسىدەك ئېگىز شوتىلارنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، سېپىلغا قوياتتى . شوتىلارغا ياماشقان پېتى سېپىلغا چىقىۋالغانلار قىلىچ ـ نەيزە ئوينىتىپ ، دۈشمەن بىلەن ئېلىشماقتا ئىدى . يۈزلەپ لەشكەر «ھە ـ ھۇ» قىلىپ ، ئۈچى ئۈچلۈق يوغان لىملار بىلەن قوۋۇقلارغا زەربە بېرەتتى . نەلەردىندۇر تۈتۈن ئۆرلەيتتى ، نەلەردىدۇر ئوت كۆيەتتى . جەڭ شەپىسىگە غەرق بولغان بېشبالىق شامال سوققان ئورماندەك گۈرۈلدەيتتى ، دولقۇنلۇق دېڭىزدەك چايقىلاتتى ، توپان بالاسى باسقاندەك شارقىرايتتى...

ئەنە ، كۈنچىقىشتىكى چوڭ قوۋۇق تاغ غۇلىغاندەك غۇلاپ چۈشتى ، يەنە بىر قوۋۇقتىن قويۇق چاڭ كۆتۈرۈلدى .

ئەنە ، شەھەر سېپىلىنىڭ قايسىبىر يېرى كەتمەن بىلەن ۋەيران قىلىنىپ ، قوۋۇق ئاغزىدەك چوڭ يوچۇق ئېچىلدى .

ئەنە ، كەسكىن جەڭ توزانلىرىدىن يۈزى خىرەلەشكەن ، قولىقى پاك بولغان كەچكى قۇياش ئۇيۇق تەرەپكە قىيسايغاندا ، «ئۇر ـ چاپ» توۋلاپ يېتىپ كەلگەن ئۇيغۇر ، تابغاچ ئاتلىقلىرى غۇلاپ چۈشكەن ئاشۇ قوۋۇقتىن ، ۋەيران بولغان ئاشۇ يوچۇقتىن

تۇغان بۇزغان كەلكۈندەك شەھەر ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى...

يەنە شۇ بوز ئاسمان ، يەنە شۇ بوز دالا ، يەنە شۇ تاقىر دۆڭ ، ئوڭ يېنىدا لەشكەر ، سول يېنىدىمۇ لەشكەر ، كەينىدە ئوردۇبالىق ، ئالدىدا بېشبالىق...

قاغان ئاشۇ دۆڭدە تۇرىۋېرىپ ، ئىككى كېچە ـ كۈندۈز كىرىپلەك قاقمىدى ، تۈزۈككىنە غىزالانمىدى . شۇنداق قىلغۇسى كەلدىيۇ ، مانى بۇرھان ئۇنى ئاگاھلاندۇردى . «كۈتكەن كۈنلىرىڭ يېتىپ كەلدى ، ئۇنى ئۇبدان كۆرۈۋال» دېدى تەڭرى بورخان ۋە ئايىغىغا كۈچ ، ۋۇجۇدىغا دەرمان ئاتا قىلدى .

ئوغلىنى ئىزدەپ كەلدىمىكىن ، ياكى نەۋرىسىدىن خاۋاتىرلەندىمىكىن ، قاغان شىددەتلىك جەڭ قاينىمىدا ، باتۇرلارنىڭ ئارىسىدا مەرھۇم دادىسىنىڭ سۇرلۇك چىرايىنى غىل ـ پال كۆرۈپ قالدى . ئۇ نېمىشقىدۇر قىلچمۇ ئەمەس ، نەيزىمۇ ئەمەس ، بەلكى ھېلىقى قىسقا تىغلىق خەنجەرنى كۆتۈرۈۋالغان ، خەنجەر بىسى قىپقىزىل قانغا مىلەنگەنىدى . ئاشۇ قانلىق خەنجەر بىلەن دۆڭ تامان ئۇچۇپ كەلگەن ياۋا ئوقلارنى تۆمۈر تامدەك توسۇپ تۇراتتى . تامغا تەگكەن يا ئوقلىرى مىسالى جانسىز تەمەچتەك تورۇكلاپ يەرگە چۈشەتتى . ئۇ توپ ئارىسىدا كېتىۋېتىپ ، دۆڭ تەرەپكە قاراپ خاتىرجەمگىنە كۈلۈپ قوياتتى ، غالىبلار بىلەن بىللە تۇرۇپ «قاغان... قاغان...» دەپ تەنتەنە قىلاتتى ، ئاۋاز بىلەن بىللە كەلگەن ئالامەت بىر كۈچ قۇلىقىدىن كىرىپ ، يۈرىكىدىن جاي ئالاتتى ، ۋۇجۇدىدا غەلىيان كۆتۈرەتتى...

يەنە شۇ تەنتەنە قىلىۋاتقان ئالامان ، يەنە شۇ بوز دالا ، يەنە شۇ بوز ئاسمان...

ئىنانقۇلى پەيدا بولۇپ ، نۇسرەت خەۋىرىنى يەتكۈزگۈچە ، تەمىر بۇقا قايتىپ كېلىپ ، خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگۈچە ، قۇتلۇق قاغان تۇرغان يېرىدە قىمىر قىلماي تۇرىۋەردى .

— بېشبالىقنى قايتۇرۇۋالدۇق ، ئالىيلىرى !

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

— قاغانبۇتمۇ قولغا ئۆتتى ، ئالىيلىرى !
— تۇبۇتلەرنىڭ بىرمۇنچىسى كۇسەن دەرۋازىسىدىن قېچىپ كەتتى ئالىيلىرى...

كۇنپېتىش تەرەپ گۇلخاندەك قىزارغانىدى .

قىزارغان كۇنپېتىشقا قاراپ ئالدىراش كۆچۈۋاتقان بۇلۇتلارنى تاماشا قىلىۋاتامدىكىن ، ياكى بۇلۇتلارنىڭ مەنزىلگاھىنى بىلمەكچى بولدىمىكىن ، قاغان ئاسمانغا قاراپ جىمجىت تۇراتتى . ئۇنىڭ يا خۇشال بولۇۋاتقىنى ، يا كۆز يېشى قىلىۋاتقىنى ھەممەيلەنگە نامەلۇم ئىدى . مىسالى ، سەردارلار شۇنداق دەيدىغاندەك ۋە ياكى شۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپ بولغاندەك ، ھېچكىمگە ئېرەن قىلمايتتى .

قۇياش پەسلەۋەردى ، بېرىپ ـ بېرىپ تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى . قالدۇق شەپەقتىن رەڭلەنگەن كەڭرى ئۇپۇق رەڭگارەڭ گۇلىستاندەك جىلۋىلىك چىراي كۆرسەتتى .

— تۇمەنباشى ياغلاقار لىك ، پەرمانىمنى قوبۇل قىلغىن ، — دېدى قاغان كۇنپېتىشتىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ :
— باش ئۇستىگە ئالىيلىرى !
— سەن ياڭ شىڭگو ھەزرەت بىلەن سەرخىل ئاتلىقلاردىن 500نى باشلاپ ، ئولپان ـ تارتۇقلارنى ھازىرلاپ ، ئۇدۇل تاڭ ئوردىسىغا يېتىپ بار ـ دە ، شاھ دېزۇڭغا نۇسرەت خەۋىرىنى يەتكۈزگىن .
— باش ئۇستىگە ئالىيلىرى !

ئارقىدىنلا ، قاغان غالىب سەردارلارنىڭ ئېتىنى بىرمۇبىر ئاتاپ چىقتى :
— ئىنانقۇلى ، تەمىر بۇقا ، قۇلانقارا ، تەييارمۇ سىلەر ؟
— پەرمانبەردارمىز ئالىيلىرى ! پەرمان نەگە بولسا ، بىز شۇ يەرگە .

قاغان قىلىچ سېپىنى تۇتقان پېتى سەردارلارغا يۈزلەندى ۋە كۇنپېتىشقا قاراپ قويۇپ تەنتەنە بىلەن :
— تەييار بولۇڭلار ، قاچقانلارنى قوغلاپ تا كۇن پاتقان يەرگىچە سەپەر قىلماقچىمىز ! — دەپ ئەمر قىلدى .

خاتىمە

تارىخىي يازمىلارغا قارىغاندا ، جەڭ ھارپىسىنىڭ بىر كېچىسى قۇتلۇق قاغان يەنە بىر يېڭى چۈش كۆرگەنىمىش . ئاق تون كىيگەن ، خىسلەتلىك ھاسا تۇتقان بىر ئاقساقال قاغانغا خاسىيەتلىك بىر گۆھەرنى ئىنئام قىلىپ تۇرۇپ : «بۇ گۆھەرنى ئۆز يېنىڭدىن ئايرىمىغىن ، ھېچ كېچىكتۈرمەي كۆنپېتىشقا لەشكەر چىقارغىن ، بۇ ئالەمنىڭ ھەممە يېرى ساڭا بەيئەت قىلغۇسىدۇر» دەپ بولۇپلا كۆزدىن غايىب بولغانىمىش .

يەنە شۇ يازمىلارغا قارىغاندا ، ئەمىرلەشكەر ئىنانقۇلىمۇ ، كاتتا سەردار تەمىر بۇقىمۇ ، تۇمەنباشى ياغلاقار لىڭمۇ ھەتتا قاغان ئوغلى قۇلانقارامۇ شۇ كېچىسى ئوخشاش يەردە ئوخشاش بىر چۈش كۆرگەنىمىش . قۇتلۇق قاغان ئاشۇ جەڭ ۋە بېشارەتلىك چۈشتىن كېيىن ، قېچىپ كەتكەن تۇبۇت ـ قارلۇقلارنى قوغلاپ ، كۇسەن دىيارىنى قالدىن خالاس قىلىپ ، قاتمۇقات تاغلاردىن ئاتلاپ ، ئىسسىق كۆلنىڭ غەربىگە — سۇيئاب دەرياسى[1] بويلىرىغا يېتىپ بارغانىمىش . سۇيى مول ، چۆپى بولۇق بىر يەرنى كۆرۈپ ، ئۇ يەردە بالاساغۇن[2] شەھىرىنى بىنا قىلغانىمىش . ئەل بولغان قارلۇق ياىغۇسىنى قارام قوۋملەرگە ئاتامان تىكلەپ ، قول بەرگەنلەرنى مېھمان قىلىپ ، ھەددى ـ ھېسابسىز مال ـ دۇنيا بىلەن ئۆتۈكەن باغرىغا قايتىپ كەلگەنىمىش...

---

① سۇيئاب دەرياسى — بۇگۇنكى چۇ دەرياسى .

② بالاساغۇن — قىرغىزىستاندىكى قەدىمكى توقماق شەھىرىنىڭ شەرقىگە 40 چاقىرىم كېلىدىغان چۇ دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى قەدىمكى شەھەر ، تارىختا قاراخانىيلارنىڭ ، كېيىن غەربىي لياۋنىڭ ئوردا شەھىرى بولغان .